

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI TAŞRA İDARESİNİN DEĞİŞİM SÜRECİNDE KAYMAKAMLIK
KURUMU (1842-1871)

DOKTORA TEZİ

MEHMET GÜNEŞ

İSTANBUL 2013

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK TARİHİ ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

OSMANLI TAŞRA İDARESİNİN DEĞİŞİM SÜRECİNDE KAYMAKAMLIK
KURUMU (1842-1871)

DOKTORA TEZİ

MEHMET GÜNEŞ

TEZ DANIŞMANI: PROF. DR. UFUK GÜLSOY

İSTANBUL 2013

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Doktora öğrencisi Mehmet GÜNEŞ'in "Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842 - 1871)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Tarihi Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı doktora tezi olarak oy birliği / ~~oy~~ çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Prof.Dr. Ufuk GÜLSOY
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Acar SEVİM
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof.Dr. Vahdettin ENGİN
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Ali Fuat ÖRENÇ
Üniversitesi İstanbul Üniversitesi

Üye : Doç.Dr. Yüksel ÇELİK
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

.....
.....
.....
.....
.....

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun ..25.1.11.. / 2013 tarih ve ..2013/21-6.... sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof.Dr. Gülşen SEYHAN ALIŞIK
Müdür

**OSMANLI TAŞRA İDARESİNİN DEĞİŞİM SÜRECİNDE KAYMAKAMLIK
KURUMU (1842-1871)**

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
KISALTMALAR	IX

GİRİŞ

1. KAYMAKAMLIK TERİMİNİN ANLAMI VE KULLANIM ALANLARI.	1
2. KAYMAKAMLIK İDARESİNİN TEŞKİL EDİLMESİNDEN ÖNCE TAŞRADAKİ İDARİ YAPI	16

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYMAKAMLIK İDARESİNİN TEŞEKKÜLÜ VE GELİŞİMİ

1.1 KAYMAKAMLIKLARIN TEŞEKKÜLÜ VE YAPISI	23
1.1.1 Kaymakamlıklarda Bulunan Birimler ve Memuriyetler	36
1.1.1.1 Sancak ve Kaza İdare Meclisleri	37
1.1.1.2 Sancak ve Kazalardaki Hukuki Meclisler ve Mahkemeler	42
1.1.1.3 Ziraat Meclisleri	44
1.1.1.4 Kaymakamlıklardaki Daireler ve Memurlar	44
1.1.2 Kaymakamlıkların Gelir ve Gider Kalemleri	51

İKİNCİ BÖLÜM

KAYMAKAMLARIN TAYİNİ, TERFİİ VE DİĞER İŞLEMLERİ

2.1 KAYMAKAMLARIN TAYİNLERİ VE SORUMLU OLDUKLARI MERCİLER	57
2.2 KAYMAKAM OLACAK KİŞİLERDE ARANAN KRİTERLER	78
2.3 KAYMAKAMLARIN MENŞEİ	82
2.4 KAYMAKAMLARIN EĞİTİMİ (MEKTEB-İ MÜLKİYE)	92
2.5 KAYMAKAMLARIN UNVAN, RÜTBE VE NİŞANLARI	94
2.6 KAYMAKAMLARIN GEÇİŞ YAPTIKLARI MEMURİYETLER ...	102
2.7 KAYMAKAMLARIN MUHASEBELERİ, AZLEDİLMELERİ VE YARGILANMALARI	105
2.8 KAYMAKAMLARIN TAKDİR VE TALTİF EDİLMELERİ	123
2.9 KAYMAKAMLARIN ŞAHSİ GELİR VE GİDERLERİ	128
2.9.1 Kaymakamların Maaşları	128
2.9.2 Kaymakamların Harcırah ve Ek Görev Gelirleri	138
2.9.3 Kaymakamların Atiye, Emeklilik ve Mazuliyet Gelirleri	140

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1842-1864 DÖNEMİNDE KAYMAKAMLARIN GÖREVLERİ

3.1 KAYMAKAMLARIN GÖREV ALANLARININ BELİRLENMESİ	143
3.2 KAYMAKAMLARIN İDARİ GÖREV VE YETKİLERİ	147
3.3 KAYMAKAMLARIN MALİ GÖREV VE YETKİLERİ	153
3.4 NÜFUS SAYIMI, MÜRUR TEZKERESİ VE ASKER ALIMİ	164
3.5 GÜVENLİK VE ASAYİŞİN TEMİNİ	169
3.5.1 Kaymakamların Bölge Hakkında Sadaretle Muhabere Etmeleri	169
3.5.2 Kaymakamların Hukuki Meselelerde Sadaretle Muhabere Etmeleri.	175
3.5.3 Kaymakamların Asayiş Temine Yönelik Çalışmaları	177
3.6 İMAR, ONARIM VE SAHA KEŞİF GÖREVLERİ	188
3.7 KAYMAKAMLARIN ARACILIK GÖREVLERİ	191

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VİLAYET NİZAMNAMESİNE GÖRE KAYMAKAMLIK KURUMU

4.1 1864 TUNA VİLAYETİ NİZAMNAMESİ	200
4.2 1864-1867 YILLARI ARASINDA KAYMAKAMLIK	204
4.3 1867'DEN İTİBAREN ÜLKE GENELİNDE KAYMAKAMLIK	210
4.3.1 Kaymakamlıkların Teşekkülü ve Dönüşümü	215
4.3.2 Kaymakamlıklarda Bulunan Birimler	220
4.3.2.1 Kaza İdare Meclisleri	220
4.3.2.2 Kaza Hukuk Meclisleri	222
4.3.2.3 Kaymakamlıklarda Belediye Teşkilatı	224
4.3.2.4 Kaymakamlıklarda Bulunan Diğer Daire, Meclis ve Memurlar ...	225
4.3.3 Kaymakamların Tayin ve Terfi Durumları ile Azil, Yargılanma ve Taltif Muameleleri	230
4.3.3.1 Kaymakamların Tayinleri ve Sorumlu Oldukları Merciler	230
4.3.3.2 Kaymakam Olacak Kişilerde Aranılan Kriterler	236
4.3.3.3 Kaymakamların Menşei	236
4.3.3.4 Kaymakamların Eğitimi	238
4.3.3.5 Kaymakamların Rütbe ve Unvanları	238
4.3.3.6 Kaymakamların Geçiş Yaptıkları Memuriyetler	240
4.3.4 Kaymakamların Muhasebeleri, Azledilmeleri ve Yargılanmaları	241
4.3.5 Kaymakamların Takdir ve Taltif Edilmeleri	242
4.3.6 Kaymakamların Şahsi Gelir ve Giderleri	243
4.3.6.1 Kaymakamların Maaş ve Harcırah Gelirleri	243
4.3.6.2 Kaymakamların Atiyye, Emeklilik ve Mazuliyet Gelirleri	244
4.3.7 1867-1871 Yılları Arasında Kaymakamların Görevleri	245

4.4. 1871 Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi	248
SONUÇ	250
EKLER	254
KAYNAKLAR	265
ÖZGEÇMİŞ	284

ÖNSÖZ

Devletin halkla irtibatını sağlayan mahalli idareler, geçmişten beri merkezi idarenin önem verdiği bir alan olmuştur. Osmanlı mahalli idareleri de önemine binaen birçok tarihçi tarafından ele alınarak çeşitli yönleriyle izah edilmeye çalışılmıştır. Osmanlı salnamelerine ve şer'iyeye sicillerine dayanan şehir tarihleri ile Osmanlı arşivi vesikalarına dayalı temettuat tezleri de temel olarak bu ihtiyacı karşılamaya yönelik hazırlanmışsa da Osmanlı mahalli idaresi alanında yapılması gereken daha çok iş bulunmaktadır. Geniş bir coğrafyaya yayılmış olan böyle uzun ömürlü bir devletin taşra yapısı, daha pek çok eserin ortaya konulmasına ihtiyaç duymaktadır.

Osmanlı Devleti'nin idari yapısı içerisinde sıkça başvurulmasına ve özellikle de günümüz Türkiye'sinde mahalli idare içerisinde kullanılmasına rağmen kaymakamlığın ortaya çıkışı ve gelişim süreciyle ilgili detaylı bir çalışma yapılmamıştır. Kamu idaresi alanının konusu da olan kaymakamlık üzerine üniversitelerin kamu idareleri bölümünde yapılan çalışmalar ise bu kurumun tarihi arka planını açıklamaktan uzak bulunmaktadır. Tanzimat dönemi Osmanlı taşra idaresinde önce sancaklarda, vilayet nizamnamelerinin yayımlanmasından sonra ise kazalarda uygulanan kaymakamlık kurumu, günümüzde de en azından temsil ettiği hiyerarşik kademe olarak varlığını sürdüren bir kurum olması hasebiyle izah edilmeye muhtaçtır. Nitekim bu ihtiyaçlar göz önünde bulundurularak böyle bir tezin hazırlanması yoluna gidilmiştir.

Osmanlı Devleti, Tanzimat Fermanı'nın ilanıyla birlikte farklı bir sürece girmiş ve hem merkezde hem de taşra idaresinde köklü düzenlemeler yapmaya başlamıştı. Yerel idareye yönelik 1840-1842 yılları arasında iltizamın kaldırılması ve muhassıllığın teşkili gibi uygulamalardan istediği neticeyi alamayan Osmanlı hükümeti, 1842'den itibaren taşra idaresiyle ilgili yeni bir yapılanmaya gitmişti. Bu tarihten itibaren icrasına başlanan uygulamalar tezimizin temel konusunu teşkil etmektedir.

Kaymakam terimi, mahalli idarenin dışında geniş bir kullanım alanına sahip olduğu için tezde öncelikle bu farklı alanların tespiti ve kısa da olsa tarifi yapıldı. Ardından Tanzimat öncesinde Osmanlı Devleti'nin taşradaki idari yapılanması ana hatlarıyla izah edildi. Bu açıklamalar, tezin giriş bölümünde yapıldı. Bundan sonra Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin mahalli idaresi açıklandı.

Tezin ilk bölümünde, bir idare birimi olarak sancak kaymakamlığı üzerinde duruldu. Sonraki ikinci ve üçüncü bölümler, birer sancak idarecisi durumunda bulunan

kaymakamların 1842-1864 yılları arasındaki statüsü ile görevlerine ayrıldı. Dördüncü bölüm ise kaymakamlığın önemli bir değişim geçirmeye başladığı 1864-1871 yılları arasındaki döneme hasredildi. Dördüncü bölüm, diğer üç bölümle mukayeseli olarak kaymakamlığın uğradığı değişimi genel hatlarıyla ortaya koymak gayesiyle hazırlandığı için önceki bölümlere göre daha genel çizgiler içerisinde izah edildi.

Çalışmada, süre açısından kısıtlamaya gidildiyse de coğrafi bir sınırlama yapılmadı. Tezin genelinde Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada merkezden aldığı kararları uyguladığı vilayetlerden örnekler verilerek söz konusu idari yapı ortaya konulmaya çalışıldı. Bunun yanı sıra özellikle tezin giriş bölümünde Osmanlı Devleti idaresi altındaki imtiyazlı eyaletler ile özel durumlarından dolayı hususi uygulamalar icra edilen diğer bölgelere de atıfta bulunuldu.

Tez hazırlanırken birinci el kaynaklar ile araştırma eserler dışında temel olarak Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki defter ve belge fonlarından faydalanıldı; bu fonlar titizlikle incelendi ve konunun iskeletini oluşturan örnekler özenle seçilerek tez içerisinde kullanıldı. Osmanlı döneminde basılan salname, gazete ve kanun mecmuaları ile şer'iyeye sicilleri ve bu sicillere dayanılarak yapılan tezlerden de istifade edildi.

Söz konusu kaynakları temin ederken ve tez için araştırma yaparken istifade ettiğim Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İSAM Kütüphanesi, Süleymaniye Kütüphanesi, Atatürk Belediye Kütüphanesi, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, A.Ü. DTCF Kütüphanesi ve TTK Kütüphanesi'nin çalışanlarına teşekkürü bir borç bilirim. Özellikle de tezle ilgili araştırmalarım sırasında bana destek olan, anlayış gösteren ve beni cesaretlendiren başta danışmanım Prof. Dr. Ufuk Gülsoy olmak üzere tez takip jürisinde bulunan Prof. Dr. Vahdettin Engin ile Prof. Dr. Acar Sevim'e, tezi tamamlama aşamasında bana yol gösteren ve tavsiyelerde bulunan Doç. Dr. Yüksel Çelik ile Doç. Dr. Ali Fuat Örenç'e; son olarak da yoğun çalışmalarım sırasında benden anlayışını esirgemeyen eşime teşekkür ederim.

Mehmet GÜNEŞ

İSTANBUL 2013

ÖZET

Kaymakam kelimesi, esas olarak vekil anlamını içermekle birlikte Osmanlı Tarihi literatüründe mahalli ve merkezi idare ile askeri, dini ve sosyal alanlarda kullanılırdı. Mahalli idarede kaymakamlık idaresi, 1842 yılında muhassıllık uygulamasının ilgasını müteakiben sancaklarda kullanılmak üzere teşkil edildi. Bu sırada sancaklarda yerel meclisler faaliyet gösterdiler.

Kaymakamlık idaresini açıklayan bu tez, dört bölümden oluşmaktadır. 1842 ile 1864 yılları arasındaki dönem, tezin ilk üç bölümünü teşkil etmektedir. Birinci bölümde kaymakamlık idaresi, buralarda faaliyet gösteren daire ve memurlar ile kaymakamlık idaresinin gelirleri ve giderleri açıklandı.

İkinci bölümde, kaymakamların sorumlu oldukları merciler ile kaymakamların tayini, terfii, rütbe ve unvanları, kefalete bağlanmaları, yemin ettirilmeleri, muhasebeleri, azledilmeleri ve yargılanmaları, gelirleri, giderleri ile emeklilik durumları izah edildi. Üçüncü bölüm, kaymakamların idari, mali, güvenlik, imar ile aracılık görevlerine ayrıldı.

Dördüncü bölümde vilayet nizamnamesinin yayımlandığı ve ülke çapına yaygınlaştırıldığı 1864-1871 döneminde kaymakamlık idaresinin idari yapısı, kaza kaymakamlarının görev ve sorumlulukları önceki üç bölümle paralel olarak ve ana hatlarıyla ele alındı. Son olarak 1871 Vilayet-i Umumiye Nizamnamesinin konumuzla ilgili kısımları açıklanarak tez tamamlandı.

Anahtar Kelimeler: Kaymakam, Sancak, Kaza, Sancak Meclisi, Kaza Meclisi, Rütbe, Unvan, Kefalet, Yemin, Taltif, Ceza, Maaş, Vergi, Güvenlik.

ABSTRACT

Although essentially word of kaymakam included deputy meaning, in literature of the Ottoman History was used in local and central administration, military, religious and social areas. Government of kaymakam in local government had been established to be used in sancaks following the abolishing of muhassıllık application in the year of 1842. In the meantime local councils had worked in sancaks.

This thesis explaining government of kaymakam consists of four chapters. The period between years of 1842 and 1864 composes first three chapters of the thesis. In the first chapter, government of kaymakam, and offices and officials performing there, and incomes and outcomes of government of kaymakam were explained.

In the second chapter the authorities that kaymakams were responsible for, and appointment, promotion, rank and titles of kaymakams, taking them under guaranty, making them vow, and accounting, resigning and judging of them, and incomes, outcomes and retirement conditions of them were explained. The third chapter was given to the administrative, financial, security, constructive and mediation duties of kaymakams.

In the fourth chapter the administrative structure of government of kaymakam, the functions and responsibilities of kaza kaymakams were examined as parallel to former three chapters and in basic lines, in the period of 1864-1871 that provincial regulation was revealed and expanded around the country. In the end the thesis was concluded by explaining some parts related to our subject of 1871 General Provincial Regulation.

Keywords: Kaymakam, Sancak, Kaza, Sancak Council, Kaza Council, Rank, Title, Guaranty, Vow, Rewarding, Punishment, Salary, Tax, Security.

KISALTMALAR

A.AMD.	Sadaret Âmedî Kalemi
A.d.	Sadaret Defterleri
A.DVN.	Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi
A.DVN.DVE.	Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi, Düvel-i Ecnebiye
A.DVN.MHM.	Sadaret Divan (Beylikçi) Kalemi, Mühimme
A.DVNSBUY.İLM.d.	Sadaret Mektubi Kalemi Buyruldu ve İlmühaber Defterleri
A.DVNSMHM.d.	Divan-1 Hümâyûn Mühimme Defterleri
A.DVNSMTAN.d.	Divan-1 Hümâyûn Meclis-i Tanzimat Defterleri
A.DVNSNEFY.d.	Divan-1 Hümâyûn Nefiy ve Kısas Defterleri
A.DVNSNŞN.d.	Divan-1 Hümâyûn Nişan Defterleri
A.DVNSRSK.d.	Divan-1 Hümâyûn Ruus Defterleri
A.DVNSTVCM.d.	Divan-1 Hümâyûn Tevcihât-1 Mülkiye Defterleri
a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.g.t.	Adı geçen tez
A.M.	Sadaret Müteferrik
A.MKT.	Sadaret Mektubî Kalemi
A.MKT.DV.	Sadaret Mektubî Kalemi, Deâvi
A.MKT.MHM.	Sadaret Mektubî Kalemi, Mühimme Kalemi
A.MKT.MVL.	Sadaret Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ
A.MKT.NZD.	Sadaret Mektubî Kalemi, Nezaret ve Devâir
A.MKT.UM.	Sadaret Mektubî Kalemi, Umum Vilayet
A.TŞF.	Sadaret Teşrifat Kalemi
A.Ü. DTCF	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
B	Receb

BEO.AYN.d.	Bâb-1 Âli Evrak Odası Ayniyat Defterleri
BEO.VGG.d.	Babiâli Evrak Odası Vilâyât Gelen-Giden Defterleri
BOA.	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
bkz.	Bakınız
C	Cemâziyyelâhir
C.	Cilt
Ca	Cemâziyyelevvel
C.ADL.	Cevdet Adliye
C.AS.	Cevdet Askeriye
C.BLD.	Cevdet Belediye
C.DH.	Cevdet Dâhiliye
C.DRB.	Cevdet Darphane
C.İKTS.	Cevdet İktisat
C.MF.	Cevdet Maarif
C.ML.	Cevdet Maliye
C.MTZ.	Cevdet Eyâlât-ı Mümtaze
C.ZB.	Cevdet Zaptiye
DH.MKT.	Dahiliye Nezareti, Mektubî Kalemi
DH.SAİD.d.	Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Komisyonu Defterleri
Eİ ²	The Encyclopaedia of Islam New Edition, E.J.Brill (1960)
HR.MKT.	Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi
HR.TO.	Hariciye Nezareti, Tercüme Odası
İ.DH.	İrâde Dâhiliye
İ.HR.	İrâde Hariciye
İ.MMS.	İrâde Meclis-i Mahsus
İ.MSM.	İrâde Mesail-i Mühimme

İ.MTZ (01).	İrâde Eyâlât-ı Mümtâze, Yunanistan
İ.MTZ (05).	İrâde Eyâlât-ı Mümtâze, Mısır
İ.MVL.	İrâde Meclis-i Vâlâ
İ.ŞD.	İrâde Şûrâ-yı Devlet
İE.HR.	İbnülemin Hariciye
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
KATÜ	Karadeniz Teknik Üniversitesi
L	Şevval
M	Muharrem
M.	Mükerrer
MAD.	Maliyeden Müdevver Defterler
ML.MSF.	Maliye Nezareti Masârifât Muhasebeciliği
ML.VRD.	Maliye Nezareti Vâridât Muhasebesi
MVL.	Meclis-i Vâlâ Riyaseti
N	Ramazân
no:	Numara
Ph.D.	Doctor of Philosophy
R	Rebiülâhir
Ra	Rebiülevvel
S	Safer
S.	Sayı
s.	Sayfa
Ş	Şaban
ŞD.	Şûrâ-yı Devlet
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TŞR.BNM.	Bosna Müfettişliği Evrakı

TTK	Türk Tarih Kurumu
V.S.	Vilayeti Salnamesi
vr.	Varak
Y.EE.KP.	Yıldız Esas Evrakı'na ek, Sadrazam Kamil Paşa Evrakı
Z	Zilhicce
Za	Zilkâde

GİRİŞ

Kaymakamlık teşkilatının meydana gelişi, yapısı ve işlevleri açıklanmaya geçilmeden önce Osmanlı Devleti'nde kâim-makam ya da yaygın olarak bilinen ve telaffuz edilen şekliyle kaymakam kelimesinin anlamı ile idari, mali, siyasi ve sosyal alanlardaki çeşitli kullanım biçimleri üzerinde durulacaktır.

1. KAYMAKAMLIK TERİMİNİN ANLAMI VE KULLANIM ALANLARI

Kaim ve makam kelimelerinin birleşmesinden oluşan bu terim sözlükte, birinin yerine geçen, yerini tutan, vekil ve naip anlamlarına gelmektedir.¹ Bu kelime, Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşra teşkilâtındaki çeşitli alanlarda 16. Yüzyıldan itibaren kullanılmaktaydı.²

Kaymakamlık tabirinin kullanıldığı önemli bir alan, Sadaret kaymakamlığıydı. Sadrazam sefere çıkması sebebiyle merkezde bulunmadığı zaman İstanbul'daki işlerini görmesi için yerine bir veziri vekil olarak bırakırdı. Bu vekile rikab-ı hümayun kaymakamı veya kaymakam-ı Asitâne-i Saadet denirdi.³ Kaymakam olarak atanan kişiye padişah, hatt-ı hümayun göndererek hem görevini bildirir hem de dikkat etmesi gereken hususları açıklardı.⁴

Kaymakamlık vazifesini yürütecek kişiler vezirlerin yanı sıra yeniçeri ağası, hacedân-ı divan-ı hümayun⁵ ve kapudan arasından seçilebilirlerdi.⁶ Bu kaymakamlar arasından daha sonra sadrazamlığa tayin edilenler de olabiliyordu.⁷

Padişah İstanbul'da değil ise bu görevli, İstanbul veya Asitâne kaymakamı; İstanbul'da bulunur ise rikab-ı hümayun kaymakamı, rikab kaymakamı veya sadece kaymakam paşa olarak anılırdı. Sadrazamı orduda temsil eden görevliye ise ordu

¹ Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türkî*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001, s. 1046. Birisinin yerine vekil olarak kalan kimse (Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986, s. 168); birinin yerine geçen, yerini tutan, ayrıca kaza kaymakamı ve ask. Yarbay şeklinde tanımlanmaktadır (Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004, s. 482).

² Yücel Özkaya, "Kaymakam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV, s. 84.

³ Sadrazam azledilince yeni sadrazam gelene kadar işleri yürütmesi için padişah, Sadaret kaymakamı atardı (İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 180, 184).

⁴ Şâni-zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, Neşre Hazırlayan Ziya Yılmaz, I, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 285. BOA, ADVNSMHHM.d., no: 189, s. 1; no: 212, s. 1; no: 229, s. 5. Padişah, 1809-1810/1224-1225 yıllarında kaymakam yapılan kişilere hatt-ı hümayunlar göndermek suretiyle durumu kendilerine bildirmişti (Ahmed Cevdet (Paşa), *Tarih-i Cevdet*, IX, Matbaa-i Âmire, 1292, s. 351, 352, 355-357).

⁵ Ş. M. Atâ'ullah Efendi, *a.g.e.*, I, s. 226, 362; 574.

⁶ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, (Metin ve Tahlil)*, Yayına Hazırlayan Ziya Yılmaz, I, TTK Basımevi, Ankara 2003, s. 609.

⁷ Abdülkadir Efendi, *a.g.e.*, II, s. 686.

kaymakamı denirdi.⁸

Şunu da belirtmek gerekir ki padişahların bizzat sefere çıktıkları dönemlerde tüm devlet erkânı da sefere gittiği ve tüm resmi işlemler bizzat padişah ve sadrazam tarafından sefer sırasında yapıldığı için Sadaret kaymakamı adıyla birinin Dersaadet'te kalmasına gerek duyulmuyordu. Padişahlar sefere çıkmayı terk ettikten sonra merkezde sadrazamı temsil etmek üzere böyle bir idareciye ihtiyaç olmuştu.⁹

Sadrazam/veziriazam, mühr-i hümayundan başka resmi ve zati mühürlere sahipti ve sefere gidince resmi mührünü, kaymakam olarak atadığı kubbe vezirine bırakırdı.¹⁰ Sadrazam sefere çıkınca hükümdar Dersaadet'te ise Divan-ı Hümayun, kaymakamın başkanlığında eksik katılımı ile toplanırdı; çünkü Divan-ı Hümayun'un önemli üyeleri seferde bulunurdu. Üstelik karar verme süreci yavaş işlerdi. Kaymakamın vekâlet ettiği sadrazam bu sırada vefat ederse işler daha da yavaşlardı. Padişah Edirne'de, sadrazam da seferde veya padişahla birlikte Edirne'de ise Dersaadet'te kalan İstanbul kaymakamı (muhafızı), divan kurarak dava dinler ve kararlar verir;¹¹ bu amaçla Çarşamba ve Cuma divanlarını kendi konağında düzenlerdi.¹²

Sadrazam sefere gidince asıl defterleri de yanında götürdüğü için Sadaret kaymakamı, Divan-ı Hümayun'da ve Paşakapısı'nda toplantı düzenlediği zaman yapılanları ayrı defterlere kaydederdi. Bu defterlere rikab defterleri denirdi.¹³ Bu defterler, rikab mühimmesi olarak da adlandırılırdı.¹⁴

Sadaret kaymakamları, bazı atama ve azil işlemlerini de yürütürlerdi. Kadı ya da vakıf nazırı tarafından arz edilen işler ile İstanbul ve civarındaki mansıp ve kadılıkları tevcih edebilir; ancak vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi menşurları ile askeri tevcihata ve yanında olmayıp da orduda bulunan kayıtlara müdahale edemezlerdi.¹⁵ Kaymakamlar,

---

⁸ Y. Özkaya, "Kaymakam", s. 84. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993, s. 141, 219.

⁹ Sadaret kaymakamları hakkında bilgi için bkz. M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 220-222.

¹⁰ İ. H. Uzunçarşılı, "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik", *TTK Belleten*, C. IV, S. 16, (1940), s. 503, 504.

¹¹ Ahmet Mumcu, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1986, s. 122, 123, 150.

¹² Uzunçarşılı, kaymakamın ikinci vakitlerinde sadrazam gibi iş yaptığını belirtse de (İ. H. Uzunçarşılı, *...Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 181) Divan-ı Hümayun toplantısı bittikten sonra kaymakamın kendi konağında önemsiz işleri görüşmek üzere bir divan topladığı; fakat bu divanın ikinci divanı sayılamayacağı, vezir-i azamın seferde ikinci divanını topladığı ve ikinci divanını toplama hakkının sadece veziriazama ait olduğu yorumu yapılmıştır (A. Mumcu, *...Divan-ı Hümayun*, s. 145, 149).

¹³ İ. H. Uzunçarşılı, *...Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 180.

¹⁴ Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde rikab mühimmeleri bulunmaktadır. Bunlardan bazıları BOA, A.DVNSMHM.d., no: 144, 146, 189, 190, 229'dur.

¹⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *...Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 180.

askeri meseleleri ve tayin işlemlerini de vekâleten icra ederlerdi.¹⁶ Rikab-ı hümayun kaymakamı, gerektiğinde evraka “sahh” işareti çekerdi.¹⁷

Sadaret kaymakamının padişaha doğrudan resmi yazı yazma yetkisi vardı. Sadrazam seferdeyken devlet adamlarının saraya yazdığı yazılar, önce sadrazama gönderilir ve akabinde Sadaret kaymakamı tarafından saraya arz edilirdi. Bazen yazılar, sadrazam atlanarak doğrudan kaymakama gönderilirse de sadrazam bunu duyduğunda durumu yetki alanına tecavüz olarak değerlendirip endişeyle karşılardı.¹⁸ Sadrazam veya onun yokluğunda Sadaret kaymakamı, konuları özetleyip yazılı olarak padişaha sunarak irade-i seniyye isterlerdi. Padişaha arz edecekleri her mesele için ayrıca telhis hazırlamaz, bazen alt makamlardan gelen arzuhal, mahzar, ilâm, şukka ve benzeri evrakın üst ve alt boşluklarına meseleyi ve kendi görüşlerini özetleyerek (derkenar) aynı evrak üzerinde padişaha sunarlardı.¹⁹

Tüm sürgün istekleri sadrazama, onun yokluğunda Sadaret kaymakamına sunulur ve onlar da sürgün tekliflerini bazen üzerine yazdıkları derkenarla, bazen de bir arz tezkeresiyle padişaha sunarlardı. Padişahın hatt-ı hümayunlarındaki hitaplar, doğrudan arz eden kişiye yani sadrazam veya kaymakam paşaya olurdu. Hitap şekli çoğunlukla “benim vezirim” veya “kâimmakam paşa” biçiminde idi.²⁰

Kaymakam, sadrazam gibi kol gezip eşya fiyatlarını kontrol eder ve narh usulüne uyulup uyulmadığını denetlerdi. Yabancı tüccarın işlerine karışmazken İstanbul ve Çanakkale boğazlarından çıkan ticaret gemilerine izn-i sefine denilen izin hükümlerini verebilirdi. Ayrıca tersanede bahriye işlerini teftiş ederdi.²¹

Kaymakamlar, etrafta fazla teveccüh kazanarak ön plana çıktıkları zaman sadrazam için artık bir tehlike unsuru oluşturlardı, en azından sadrazam böyle telakki

¹⁶ Muvazzaf askeri kumandanlara nişan verilmesi (BOA, A.MKT., 3/26, 07 Ağustos 1842/Selh C 1258) ve silsile kayıtlarının takibi kaymakam paşaya bırakılırdı (BOA, A.MKT., 2/47, 24 Temmuz 1842/15 C 1258). Vidin müşirinin Niğbolu redif askeri kaymakamı tayini için yaptığı talep, gereğinin icrası için kaymakam paşaya havale edilmişti (BOA, A.MKT., 4/94, 14 Eylül 1842/08 Ş 1258).

¹⁷ Kale-i Sultaniye Kazasının altı aylık tevzi defterleri 1828/1244 tarihinde İstanbul'a ulaşınca üstlerine rikab-ı hümayun kaymakamı tarafından sahh çekilerek defter iade edilmişti (Serkan Aslan, *1131 Nolu Çanakkale Şer'iyeye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*), Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2006, s. 85, 86).

¹⁸ Sadaret kaymakamı ordudaki reisülküttabla, resmi muhabere ve evrak alış verişi yoluyla ilişki kurardı (Recep Ahışhalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttablık (XVIII. Yüzyıl)*, TATAV, İstanbul 2001, s. 179, 224).

¹⁹ Osman Köksal, “Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, *OTAM*, S. 19, (2006), s. 285, 286. 1831'de bir salgın ortaya çıkışında Hekimbaşı Mustafa Behçet Efendi'nin takriri üzerine kaymakam paşa, bir meclis kurulması gerektiğine dair takrir hazırlayarak hekimbaşının takriiriyle birlikte padişaha sunmuş ve ardından bu meclis teşkil edilip görüşmelere başlamıştı (Gülden Sarıyıldız, “Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri”, *TTK Belleten*, C. LVIII, S. 222, (1994), s. 332, 339).

²⁰ O. Köksal, “...Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları”, s. 296.

²¹ İ. H. Uzunçarşılı, *...Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, s. 181, 182.

edebilirdi. Sadrazam, böyle bir tehlikeyi hissettiği zaman kaymakamın görevine son verebilir ve yakınında tutmayarak Dersaadet dışına gönderebilirdi. Osmanlı tarihinde böyle bir olay meydana gelmişti. Şöyle ki Rusya ile barış yapıp ordu, Ocak 1814/Muharrem 1229'da İstanbul'a dönmüştü. Sadrazam ve maiyetinde Sadaret kaymakamı bulunduğu şekilde saraydan dönülürken onları seyredenler arasında bazıları kaymakam paşayı "sen ehl-i ırzı sıyanet ederdin, şimdi bizi bırakıp nereye gideceksin" diye alkışlayınca sadrazam durumdan müteessir olmuş ve kaymakamın Sadareti ele geçirmesinden endişelenerek kaymakamı sürgüne göndermişti.²²

Kaymakamlık terimi Osmanlı askeri teşkilatında kullanılmaktaydı. Bu terim, unvan olarak askeri sahada yapılan düzenlemeler sırasında ihdas edilmişti. II. Mahmud, 1826'da yeniçeri ocağını lağvedip yerine "Asâkir-i Mansure-i Muhammediye" ordusunu kurmuş²³ ve aynı yıl bu ordu için bir kanunname yayımlatmıştı.²⁴ Ardından 1828 yılında taburlara birer binbaşı ve alaylara miralay (albay) atanırken, ikisinin arası bir rütbe olan kaymakamlık (yarbay) tesis edilerek bu kişiler, her alaya komutan yardımcısı olarak atanmışlardı.²⁵ Ayrıca 1826'da kurulan yeni orduya bağlı olarak bir askeri mızıkacı bandosu kurulmuş ve bu bando askeri eğitimlerde ve törenlerde faaliyet göstermişti.²⁶ Muzika-i Hümayun'da görevli memurlar için de askeri rütbeler ve haliyle kaymakamlık rütbesi kullanılır olmuştu.²⁷

Mansure ordusunun subay ihtiyacını karşılamak üzere 1834 yılında Harbiye Mektebi açılmış ve ardından yurt dışına öğrenci gönderilmişti.²⁸ Bu askeri okulların bünyesinde kaymakamlar da eğitimci olarak görev alabiliyor, iyi hizmetleri karşılığında ödüllendiriliyor ve terfi ederek miralaylığa yükselebiliyorlardı.²⁹

²² A. Cevdet, Tarih..., X, s. 161.

²³ Uğur Ünal, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006, s. 20. Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, E Yayınları, İstanbul 2000, s. 50.

²⁴ Musa Çadircı, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *A.Ü. DTCF Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VIII-XII, S. 14-23, (1970-1974), s. 65.

²⁵ Sezgin Kaya, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ordusu (1839-1876)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005, s. 24.

²⁶ Nuri Özcan, "Muzika-i Hümayun", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI, s. 422.

²⁷ Muzika-i Hümayun Kaymakamı Yaver Bey, Dersaadet'te tiyatro inşası için izin isteyince kendisine on beş yıl imtiyaz verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.MMS., 16/691, 06 Ocak 1860/11 C 1276). Muzika-i Hümayun binbaşılıarı Mahmud ve Aziz efendilere kaymakamlık verildi (BOA, İ.DH., 558/38852, 18 Ocak 1867/12 N 1283).

²⁸ Abdülkadir Özcan, "Osmanlı Askeri Teşkilatı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, IRCICA, İstanbul 1994, s. 360.

²⁹ 1834'te Mustafa Mazhar Bey kaymakamlıktan miralaylığa yükselerek Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Nazırlığına getirildi (Nursel Köksal, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2007, s. 76). Mekteb-i Harbiye hocası ve erkân-ı harbiye kaymakamı Mehmed Bey, 1861'de "Risale-i Nâfia"yı tercüme edince nişanla ödüllendirildi (U. Ünal, *a.g.t.*, s. 214). Mekteb-i Tibbiye fenn-i saydelani muallimi Kaymakam Faik Bey'e miralaylık ve muallimlik ilavesiyle askeri ve mülki eczane müdürlüğü unvanı verildi (BOA, İ.DH., 553/38495, 04 Eylül 1866/24 R 1283).

Kalemiye, seyfiye ve ilmiye sınıfının rütbe ve kademeleri 1835 yılında düzenlendi. Bu sıralama içinde askeri kaymakamlık, unvan ve rütbe olarak ilmiye sınıfından mahreç mollası payesi ve İstanbul müderrislik payesine, kalemiye sınıfından ise rütbe-i râbi' divan-ı hümayun haccgâni payesine denk hale getirildi.³⁰

Ordularda görev yapan askeri tabipler de diğer askerler gibi unvanlar alırlardı. Bunlar iyi hizmetlerinden dolayı binbaşılıktan kaymakamlığa,³¹ kaymakamlar ise miralaylığa terfi ettirilir ve bu sırada maaşlarına uygun miktarda zam yapılırdı.³²

Osmanlı ordusunda 1840'lı/1850'li yıllarda kaymakamların maaşı 1.350 kuruş kadardı. Mukayese yapmak için belirtmek gerekirse aynı dönemde piyade yüzbaşı 270, kolağası 600, alay emini 900, binbaşı 1.025, miralay 1.800, mirliva 7.500, ferik 15.000, müşir 70.000 kuruş aylık maaş almaktalardı. Bununla birlikte askerlere belirli oranlarda tayinat da verilirdi. Şöyle ki yüzbaşı 2, kolağası 4, alay emini 8, binbaşı 10, kaymakam 12, miralay 16, mirliva 32, ferik 64, müşir 128 adet tayinat alırlardı.³³

Askerlerin emeklilik hakları bulunurdu. Mansure ordusundan emeklilik istemek için sakatlanma, yaralanma, ihtiyarlık veya hastalık gibi durumların olması gerekirdi. Emeklilik maaşları ise Mansure Hazinesi'nden ödenirdi. 1843 ve 1848 yıllarında bu konuda bazı düzenlemeler yapılmaya çalışıldıysa da ilk defa 1864'te Asakir-i Berriye-i Mülükâne Tekatüd Muamelesi adıyla bir yasa çıkarıldı. Orduda ödülleri ise terfi veya maaşa zam şeklinde olmaktadır.³⁴

Kaymakamlık kelimesinin kullanıldığı başka bir alan İslam peygamberinin soyundan gelen seyyid ve şeriflerle ilgiliydi. Osmanlı Devleti'nde yaşayan seyyid ve şeriflerin soy kütüklerini kaydeden, onları koruyan ve onların reisi durumunda bulunan nakibüleşraf adında bir görevli mevcuttu.³⁵ Nakibüleşraflık makamı, Yıldırım Bayezid

³⁰ S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 69.

³¹ Şam-ı Şerif Hastanesi'nin binbaşı rütbeli tabib-i evveline, iyi hizmetine mükâfat olarak kaymakamlık rütbesi verilmişti (BOA, İ.DH., 567/39518, 14 Ekim 1867/16 C 1284).

³² Taif'teki umumi hastanenin sertebabetine getirilen birinci ordu tabiplerinden Kaymakam Mehmed Bey'in rütbesi miralaylığa, maaşı 2.000 kuruştan 3.000 kuruşa çıkarılmıştı (BOA, İ.DH., 557/38789, 23 Aralık 1866/16 Ş 1283).

³³ Bu bilgiler tarih belirtilmeden verilirken (M. A. Ubcini, *Türkiye 1850, Maliye-Ordu-Millet*, II, Tercüman 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi, s. 415, 416); bir tezde 1850'li yıllara (U. Ünal, *a.g.t.*, s. 157); bir tezde 1848 yılına ait olarak (Üstün Temizöz, *Osmanlı Kara Ordusu'nun Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapısı (1826-1876)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 1985, s. 186); bir kaynaktan ise benzer bilgiler tarihsiz olarak verilir (David Urquhart, *The Military Strength of Turkey, From Mss. "Entitled The Ottoman Empire Under Abdulmedjid" Written In 1852*, Effinham Wilson, Royal Exchange, London 1869, s. 98).

³⁴ Ü. Temizöz, *a.g.t.*, s. 194, 195, 203.

³⁵ Padişahlar tahta çıkınca kendilerine ilk olarak nakibüleşraflar biat ederlerdi (Hasan Yüksel, M. Fatih Köksal, *Ahmet Rif'at, Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kiram ve Nakibüleşraflar (Devhatü'n-Nukaba)*, Sivas 1998, s. 19, 21).

döneminde tesis edilmişti.³⁶ Osmanlı Devleti, seyyid ve şeriflere nezaret eden nakiblik makamını kendisinden önceki İslam devletlerinden devir almıştı.³⁷

Nakibüleşraflar eyalet, sancak ve kazalardaki seyyid ve şeriflerin işlerini, yine seyyid ve şeriflerden olan kaymakamları aracılığıyla yürütürlerdi.³⁸ Bu kaymakamlar, nakiblik görevine uygun, halk arasında itibarlı ve sözü geçen seyyid aileleri içinden seçilirlerdi.³⁹ Kaymakamlar, nakibüleşrafın mektubuyla atanır ve genellikle bir seneliğine görev yaparlardı. Bir kaymakam, sadece bir kazadaki sâdât üzerine değil, aynı bölgede birbirine yakın bir kaç yerde bulunan sâdât üzerine atanırlardı.⁴⁰

Ülke genelinde nakibüleşraf kaymakamlığı hizmeti ihmal edilmeye ve göreve tayinler yapılmamaya başlandığı zaman, tekrar usulüne uygun şekilde kaymakamlık tayinleri yapılması için ilgili makamlara emirler gönderilmesine karar verilmişti.⁴¹ Bu kaymakamlar, bu görevleri karşılığında maaş da alırlardı.⁴² Kaymakamların azil ve değiştirilmeleri de yine nakibüleşrafın işaretiyle gerçekleşirdi.⁴³

Nakibüleşraf kaymakamlarının görevleri, bölgelerindeki seyyid ve şeriflerin ayrıcalıklarını korumak, bunların hâl ve hareketlerini denetlemek, halk arasındaki itibarlarını zedeleyecek durumlardan kendilerini men etmektir.⁴⁴ Kaymakamlar, seyyid ve şeriflerin silsile, evlat, durum ve ahlakı ile ikametgâh adreslerini defterlere kayıt ederlerdi. Seyyid ve şeriflere kimsenin dokunmamasını, onlara saygı gösterilmesini ve muaf oldukları örfî verginin kendilerinden talep edilmemesini sağlamak, seyyidlik iddia edenleri (müteseyyid)* Dersaadet'teki nakibüleşrafa bildirmek, ayrıca müteseyyidlerini önlemek ve cezalandırmakla görevliydi.⁴⁵

³⁶ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara 1988, s. 164.

³⁷ Rüya Kılıç, *Osmanlı Devleti'nde Seyyidler ve Şerifler (XIV-XVI. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2000, s. 130.

³⁸ İ. H. Uzunçarşılı, ... *İlmiye Teşkilâtı*, s. 167. Antakya'da 1827-29 yılları arasında Esseyid Elhac Hasan Efendi, 1846'da Elhac Mehmed Mesud Efendi, 1848'de Müftüzade Mustafa Efendi nakibüleşraf kaymakamıydı (Adem Kara, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 122). Nakibüleşraf ataması yapılırken 1853/1269 tarihinde "Kıdvetü's-sâdâti'l-kirâm Esseyid ... Efendi dâme şerefü siyâdetihî..." şeklinde dua ve unvan kullanılmıştı (Osman Doğan, *1760 Numaralı Samsun Şer'iyye Sicili 1267-1275/1850-1859 (Değerlendirme, Transliterasyon ve Dizin)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 159).

³⁹ R. Kılıç, *a.g.t.*, s. 137.

⁴⁰ H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.*, s. 22. Kaymakam atanması için belli oranda bir seyyid ve şerif yoğunluğu gerektiği için yakın bölgeler birleştirilerek tümüne bir kaymakam tayin edilirdi (R. Kılıç, *a.g.t.*, s. 137).

⁴¹ BOA, A.MKT.MHM., 8/41, 03 Aralık 1848/06 M 1265.

⁴² R. Kılıç, *a.g.t.*, s. 135.

⁴³ H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.*, s. 22. R. Kılıç, *a.g.t.*, s. 137.

⁴⁴ R. Kılıç, *a.g.t.*, s. 138

* Sâdât-ı kirâm da denilen seyyidler, örfî vergilerden muaf oldukları için bu muafiyetlerden faydalanmak üzere kendilerini seyyid gibi göstermeye çalışanlar olurdu (H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.*, s. 12).

⁴⁵ H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.* s. 23. Nakibüleşraf kaymakamlığına yeni tayin edilen bir kişiye gönderilen emirde benzer hususlara dikkat edilmesi gerektiği belirtilmişti (O. Doğan, *a.g.t.*, s. 159).

Taşrada sâdâttan biri suç işlediğinde onu, nakibüleşraf kaymakamı yargılar ve cezalandırır. ⁴⁶ Gerektiği zaman beyler ve kadılar, seyyidlerin işlerinde kaymakamlara yardımcı olurlardı. Sâdâttan olan kişiler, kaymakamlar hakkındaki şikâyetleri için kadıya gidebilirlerdi. Kaymakamlar da emin olmadıkları kişilerden kadı huzurunda isbat-ı neşeb isterlerdi ve netice, kadı tarafından tescil edilirdi. ⁴⁷

Bu kaymakamlara ek görevler de verilebilirdi. Nitekim Ankara nakibüleşraf kaymakamı Numan Efendi, 23 Eylül 1831'de nüfus sayım hizmetlerini yürütmek, ayrıca doğan, ölen, askere giden ve seyahat edenlerin kayıtlarını tutmak üzere mukayyid ve defter nazırı olarak tayin edilmişti. ⁴⁸

Nakibüleşraf kaymakamları, bölgelerinde itibarlı ve sözü geçen kişilerdi. Önemli sorunların görüşüldüğü toplantılara katılır ve mahkemelerde şuhudilhâl arasında bulunurlardı. Merkeze yazılan arz ve şikâyetlerde isim ve imzaları olurdu. ⁴⁹ Taşraya gönderilen emirlerde diğer memurlarla birlikte zikredilirlerdi. ⁵⁰ Takvim-i Vekâyi, kent yöneticileri ve ileri gelenlerine gönderilmeye başlanınca nakibüleşraf kaymakamları da bu kişiler arasına alınmıştı. ⁵¹ 1838'de yürürlüğe giren İlmiye Ceza Kanunnamesinde kadıların çözümü zor konularda müftü, müderris ve nakibüleşraf kaymakamlarına danışmaları istenmişti. ⁵² Bu kaymakamlar, Tanzimat döneminde vilayetlerde teşkil edilen ihtisas komisyonları içerisinde aktif rol aldılar, vilayet muhacirin komisyonunda başkanlık yaptılar. ⁵³ Muhassıllık meclislerinde üye olarak bulundular. ⁵⁴

Nakibüleşraf kaymakamları arasında kendi göreviyle uğraşmayan, memleket işlerine müdahale eden ve bu nedenle görevden alınanlar olurdu. Kayseri'de fukaradan zorla para alan bir nakibüleşraf kaymakamı 1810 yılında Tokat'a sürülmüştü. ⁵⁵ Antep'te kaymakamlar memleket işlerine müdahale ettikleri için bu kurum ilga edilmişti. ⁵⁶

⁴⁶ H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.* s. 23.

⁴⁷ R. Kılıç, *a.g.t.*, s. 141.

⁴⁸ Rifat Özdemir, "Osmanlı Devleti'nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset", *OTAM*, S. 5, (1994), s. 299.

⁴⁹ M. Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 93, 94, 270. H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.*, s. 23.

⁵⁰ Halep valisi, Antakya ve kazalarının vergisinin ödenmesi için Antakya kadısı, müftüsü, voyvodası, nakibüleşraf kaymakamı, yeniçeri serdari ve ileri gelenlerine hitapta bulunmuştu (A. Kara, *a.g.t.*, s. 195).

⁵¹ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 326.

⁵² R. Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998, s. 185.

⁵³ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 270.

⁵⁴ Emre Satıcı, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 265.

⁵⁵ H. Yüksel, M. F. Köksal, *a.g.e.*, s. 24.

⁵⁶ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 94.

Osmanlı vakıf müessesesi içinde kaymakam terimi kendine bir yer edinmişti. Sâhib-i cihet de denilen mütevellî ve nazırların sorumluluğu altında bulunan vakıflarda mütevellîler, vakıfların muhafazası ve imarı, personel seçimi, tasarruf yapılması, gelirin görevlilere ve “mevkûfun aleyhe” dağıtılması gibi işlere bakarken nazır da mütevellînin yaptığı işleri denetlerdi. Bu kişilerin yanı sıra vakıflarda, vakıf kaymakamı⁵⁷ veya mütevellî kaymakamı adında bir görevli daha mevcuttu.⁵⁸ Mütevellî kaymakamları, birden fazla görevi bir arada idare edebilir ya da bir vakfa birden fazla kaymakam tayin edilebilirdi.⁵⁹ Bu kaymakamlık görevi, kadınlara da tahsis edilebiliyordu.⁶⁰ Mütevellî kaymakamı olarak atanan kişiye, yapması gerekenler hakkında yazı verilir ve kendisinden vakfa ait yerleri ihya etmesi de istenirdi.⁶¹

Yine vakıf idaresiyle ilgili faaliyet gösteren Evkaf-ı Haremeyn Nezareti'nin işlerine Darussaade ağaları bakarlardı; ancak bu kurumun aksamaya başlamasıyla birlikte nezaretin işlerini yürütmek üzere 1833'te Evkaf-ı Haremeyn-i Şerifeyn Muavinliği ve Kaymakamlığı tesis edilmişti.⁶²

Osmanlı Devleti'nde emirülhac memuriyeti kapsamında kaymakam unvanlı kişiler mevcuttu. Emirülhac görevi, Mekke'nin Müslümanlar tarafından fethi sırasında ihdas edilmişti. Emirülhacın temel vazifesi hac kervanlarının güvenli bir şekilde gidış gelişlerini temin etmektir. Mısır ve Hicaz'ın Osmanlı idaresine girmesiyle birlikte bölgenin güvenliğini sağlamak üzere bu kişilerin sayısı ikiye çıkarıldı. Bunlardan biri Şam'da, diğeri de Mısır'da toplanan hacıların güvenliğini sağlamakla görevliydi. 18. Yüzyıl başından 19. Yüzyılın ilk çeyreğine kadar bu görevi Şam'da Şam valileri

⁵⁷ Mustafa Alkan, “Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü”, *OTAM*, S. 19, (2006), s. 14, 15, 18.

⁵⁸ Adana'da Ramazanoğlu Piri Mehmed Paşa Vakfı mütevellisi Mehmed Necib Bey adına Abdürrezzak Efendi kaimmakam olmuştu (Hatice Ergül, *53 Nolu Şer'îyye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006, s. 175, 176).

⁵⁹ 1801-1802'de Ankara'da Bayramiyye Tarikatı'nın postnişini Şeyh Tayyib Baha Efendi aynı anda Ankara müftüsü, fetva emini ve Şeyhülislam Ankaravi Vakıf Külliyesi mütevellî kaimmakamı olarak tayin edilmişti. Vefatı üzerine kaimmakamlığa iki kişi getirildi (R. Özdemir, *a.g.m.*, s. 278). Sultan Ahmed Han Vakfı kaymakamı Mehmed Salih Ağa'ya Evkaf-ı Hümayun tahrirat müdürlüğü verilmişti (BOA, A.MKT.NZD., 57/76, 20 Ağustos 1852/04 Za 1268).

⁶⁰ Nazife Hatun Babıâli'ye gönderdiği yazıda, Köstendil'de Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı Kaya Bey ve Derviş Çelebi mektebi ve mescidi vakıfları mütevellî kaymakamlığını yürüten annesi vefat ettiği için bu görevin kendisine verilmesini istemiş ve bu talep kabul edilmişti (BOA, C.MF., 114/5693, 10 Mart 1844/19 S 1260).

⁶¹ Kütahya'da 1810/1225 tarihinde Yıldırım Beyazid Han Vakfı'na kaymakam olarak atanan kişiye caminin tamiri için gerekli işlemleri yürütmesi tembih edilmişti (Öznur Kutluğ Bozkurt, *Kütahya Şer'îye Sicilleri 8 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006, s. 120).

⁶² Ahmet Emin Osmanoğlu, *Hicaz Eyaletinin Teşekkülü (1841-1864)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 91.

yürütürken sonradan Şam ileri gelenlerinden birinin idare etmesi yoluna gidildi.⁶³ Bu kaymakamlık, yıllık olarak ve seraskerin tezkeresi üzerine tevcih edilirdi.⁶⁴

Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak idare edilen imtiyazlı eyaletlerde yerine göre kaymakamlık terimine başvurulurdu. Bu unvan, bir bölgede geçici olarak görev yapan kişiler için kullanılabildiği gibi esas idareci için de tercih edilebilirdi.

Eflak ve Boğdan'da görev yapan idarecilere kaymakam da deniliyordu.⁶⁵ Bu kaymakamların atamaları Osmanlı padişahı tarafından yapılırdı. Mesela Eflâk'a Aleksandri Kiga Bey;⁶⁶ Boğdan kaymakamı ölünce yerine Nikolaki Bey, kaymakam olarak atanmışlardı.⁶⁷ Yeri geldiğinde bunlara devlet nişanı verilir;⁶⁸ öldükleri zaman ailelerine geçinmeleri için yardım yapılırdı.⁶⁹

Sırbistan idaresinde emaret kaymakamlığı mevcuttu. Sırp Beyi Aleksandri Bey, idare-i emareten çekildikten sonra üç kişi emaret kaymakamı tayin edilmiş ve akabinde emarete yeni birinin seçilmesi işlemleri Millet Cemiyeti'nde yürütülmüştü.⁷⁰

Kaymakam unvanının Mısır'ın eyalet teşkilâtında yaygın bir kullanımı vardı. Orada görevinden alınan beylerbeyinin yerine yenisi gelinceye kadar vekâlet eden kişiye beylerbeyi veya vali kaymakamı denirdi. Bu görev, 16. Yüzyılda genellikle kadı ve defterdar tarafından yürütülürken 17. Yüzyıl başlarından itibaren beylerbeyi kaymakamlığına Memlûk asıllı beyler getirilmeye başlandı. Kaymakam, beylerbeyinin tayin ve azil dışındaki bütün yetkilerine sahipti.⁷¹ Eyalette vergi tahsiliyle yükümlü mültezimlerin vekillerine de kaymakam denirdi ve bunlar, genellikle Memluklar arasından seçilirlerdi. Mehmed Ali Paşa zamanında kaymakam tabirinin kullanımı, askeri sahaya da kaydı. Orduda miralayın altındaki rütbe sahibi ile nahiye amirine kaymakam denildi. Nahiye amiri, bölgesinin en yetkili yöneticisiydi.⁷²

⁶³ Münir Atalar, "Emîr-i Hac", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI, s. 132, 133.

⁶⁴ Seraskerlik tezkeresi üzerine Bahr-i Siyah Boğazı muhafızı vekili Ferik Hasan Paşa'ya (BOA, İ.DH., 463/30868, 23 Ekim 1860/07 R 1277) ve Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri azasından Ferik Hacı Rıza Paşa'ya emirülhac kaymakamlığı yıllık olarak tevcih edilmişti (BOA, İ.DH., 483/32569, 02 Ocak 1862/Selh C 1278).

⁶⁵ Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvis Es'ad Efendi Tarihi, (Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle 1237-1241/1821-1826)*, Neşre Hazırlayan Ziya Yılmaz, OSAV Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 110. Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi, V (1774-1912)*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005, s. 411-413, 415, 422.

⁶⁶ BOA, İ.HR., 134/6933, 06 Eylül 1856/05 M 1273.

⁶⁷ BOA, İ.HR., 140/7365, 07 Mart 1857/10 B 1273.

⁶⁸ Sırp beyi ile Eflak ve Boğdan kaymakamlarının taltifleri münasip görülerek kendilerine birinci rütbeden birer Mecidiye nişanı ihvan edilmişti (BOA, İ.HR., 138/7155, 07 Aralık 1856/08 R 1273).

⁶⁹ Boğdan'ın bir kaymakamı öldüğü zaman ailesine Boğdan emvalinden (mallar) maaş tahsis edilmesine dair yeni kaymakama emir gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.HR., 142/7473, 27 Nisan 1857/03 N 1273).

⁷⁰ Emaret idaresine eskisi gibi Aleksandri Bey seçilmişti. Bundan sonra kendisine yeni berat verilmesi için üç emaret kaymakamı tarafından İstanbul'a yazı gönderildi (BOA, C.MTZ., 6/283, 29 Haziran 1843/Gurre-i C 1259).

⁷¹ Mısır'da kaymakam tayini 18. Yüzyıldan itibaren daha çok uygulandı (Y. Özkaya, "Kaymakam", s. 84).

⁷² Y. Özkaya, "Kaymakam", s. 84.

Ahalisinin din, mezhep ve ırk farkı sebebiyle karışıklıklara ve yabancı devletlerin müdahalesine açık olan Cebel-i Lübnan bölgesinde kaymakamlık uygulamasına yer verilmişti. Şöyle ki Lübnan'da 1841'de bölgede meydana gelen çatışmaların ardından sorunu çözmesi için Mustafa Nuri Paşa bölgeye gönderilmiş; Nuri Paşa'nın onayıyla 1842'de Sayda valiliğine getirilen Esad Muhlis Paşa'nın girişimleri neticesinde Cebel-i Lübnan'ın Dürzi ve Marunî bölgeleri için iki ayrı kaymakam tarafından idare edilmesi; Dürzi ve Marunî kaymakamların Sayda valisi tarafından tayin edilmesi ve bu kaymakamların vergileri hazineye teslim etmek şartıyla idarede bağımsız olmaları yönünde karar alınmıştı. Buna rağmen 1843-44 yıllarında şiddet artınca Babîâli, düzeni sağlamak için 1845'te Hariciye Nazırı Şekib Efendi'yi bölgeye gönderdi.⁷³ Şekib Efendi, çifte kaymakamlık usulünü sürdürdüğü gibi buralarda meclisler de teşkil etti. Dürzilerin kaymakamı Mir Emin Arslan ile Marunîlerin kaymakamı Haydar el-Lami'ye 12.500'er kuruş maaş tahsis etti. Bunlar devlet memuru olup azil ve tayinleri Sayda müşiri tarafından değil, onun inhası üzerine irade-i seniyye ile icra edilecekti.⁷⁴

Şekib Efendi'nin başlattığı düzendeki aksaklıkları gidermek gayesiyle 30 Nisan 1850'de, Dürzi ve Marunî bölgelerindeki meclis üyelerinin seçimi, tayini ve görevleri, verginin dağıtımı ve tahsili ile adli davalara ilişkin konuları kapsayan bir nizamname yayımlandı.⁷⁵ Her kaymakamlıkta Müslüman, Dürzi, Marunî, Grek Ortodoks ve Grek Katolikleri temsil eden birer üyenin yanı sıra altı hâkimin yer alacağı birer meclis kurulması öngörüldü. Böylece çeşitli dini gruplar -Şiiler hariç- ilk defa idarede resmen yer aldı. Fakat bölgede 1858-60 arasında yine gerginlik yaşanıp da çok sayıda kişi ölünce Avrupa'nın müdahalesini önlemek üzere Hariciye Nazırı Fuad Paşa Lübnan'a gönderildi. Onun sert tedbirlerine rağmen Avrupa devletleri duruma müdahale etti. Bundan sonra Fuad Paşa, Avrupa devletlerinin temsilcileriyle müzakerelere başladı. Çalışmalar neticesinde Lübnan idaresine son şeklini veren metin (reglement organique) 09 Haziran 1861'de imzalandı ve fermanla yürürlüğe konuldu.⁷⁶

Bu düzenlemeyle Lübnan, müstakil bir mutasarrıflık haline getirildi. Mutasarrıf, Babîâli tarafından atanıp Babîâli'ye karşı sorumlu, Lübnan dışından Osmanlı vatandaşı bir Hıristiyan olacaktı. Bu mutasarrıfın görev süresi üç yıldı. Mutasarrıfa yardımcı

⁷³ Erdoğan Keleş, "Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamname", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, XXVII, S. 43, (2008), s. 135, 136.

⁷⁴ On iki kişiden oluşacak meclise kaymakam, onun olmadığı zaman ise vekili reislik edecekti (M. Tayyib Gökbilgin, 1840'tan 1861'e Kadar Lübnan Meselesi ve Dürziler, *TTK Belleten*, C. X, S. 40, (1946), s. 679).

⁷⁵ E. Keleş, ...1850 Tarihli Nizamname, s. 143, 147.

⁷⁶ Şit Tufan Buzpınar, "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII, s. 250, 251.

olmak üzere Marunî, Dürzi, Grek Ortodoks, Grek Katolik, Sünni ve Şii üyelerden oluşan on iki kişilik bir meclis görev yapacaktı. Lübnan, altı kazaya ayrılacak ve bunların kaymakamları mutasarrıf tarafından tayin edileceklerdi.⁷⁷

Bu kararın akabinde İstanbul'da telgraf müdürü olan Davud Efendi, Lübnan'a mutasarrıf olarak atandı. Davud Paşa'nın üç yıllık hizmeti neticesinde nizamnamede imzası bulunan devletlerle Babiâli arasında mutasarrıf seçimi hususunda uyuşmazlık çıkınca Lübnan Vilayet Nizamnamesi 1864'te düzenlenerek son şeklini aldı.⁷⁸

Hicaz Eyaletinin idaresinde kaymakam unvanı kullanılmaktaydı. Nitekim bu eyaletin merkezi durumundaki Cidde valileri Mekke'de buldukları sırada Cidde'de kaymakam bırakırken Cidde'ye döndükleri zaman da Mekke'ye bir kaymakam tayin ederlerdi.⁷⁹ Mekke'de bir emir görevinden alınırsa yerine yenisi gelene kadar valiler, bir kaymakam ve onun yanına bir müsteşar tayin eder ve durumu İstanbul'a bildirirlerdi. Normal zamanlarda da emire en yakın ve o olmadığı zaman yerine bakan bir emir kaymakamı bulunurdu.⁸⁰ Cidde valilerinin vefatı durumunda ise yeni bir vali veya vali vekili atanıncaya kadar Mekke emirleri, valinin yerine bir kaymakam tayin edebilirlerdi.⁸¹ Cidde valisi, idaresi altındaki muhafız ve kaymakamları tayin ve azil yetkisine sahipken 1862'den itibaren ulaşımın kolaylaşması dikkate alınarak kaymakamların tayin ve azillerinin Babiâli'den yapılmasına, yalnız muhafızlar için eski usulün devamına karar verildi.⁸²

Medine idaresi, Cidde'den bağımsız ise de teşkilatta ve fiiliyatta Cidde'ye bağlı bir kazaydı ve Cidde valilerinin Medine'de, Medine kaymakamı unvanına sahip yardımcıları bulunurdu.⁸³ Medine'deki şeyhülharemin vefatı veya azli sebebiyle göreve yenisi gelene kadar ya da şeyhülharem Medine dışına çıktığında dönene kadar bir

⁷⁷ Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999, s. 170, 290. Lübnan konusu için bkz. Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, VI, TTK Basımevi, Ankara 1983, s. 32-41); bir tezde bu altı kazanın isimleri Kesrevan, Cezzin, Matn, Şuf, Kurra ve Zahle olarak verilirken (Mustafa Akar, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hâdiseleri (1860-1861)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 134-136); bir tezde ise Kisrevan, Cizin, Metn, Şuf, Kura ve Petrun kazalarıyla Zahle müdürlüğü olarak verilir (Sabahattin Samur, *Suriye Vilâyeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1840-1908)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1988, s. 19).

⁷⁸ Erkan Tural, "Bir Belge – Minyatür Bir Tanzimat Ülkesi: Lübnan ve 1861 Lübnan Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIV, S. 2, (2005), s. 83.

⁷⁹ A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 43, 57, 58. BOA, İ.MVL., 426/18676, 05 Ocak 1859/29 Ca 1275. Yerine göre Mekke ve Cidde'de bulunan kaymakamların maaşlarının hazine tarafından mahsubu uygun görülürdü (BOA, A.AMD., 81/48, 17 Kasım 1857/29 Ra 1274).

⁸⁰ Emirler, yakınlarını veya oğullarını kaymakam olarak tayin ederlerdi (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 43, 57, 58).

⁸¹ Cidde valisi vefat edince yerine kardeşi Hacı Mustafa Ağa, Mekke emiri tarafından kaymakam olarak atanmıştı (BOA, İ.DH., 111/5627, 03 Kasım 1845/02 Za 1261).

⁸² A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 42.

⁸³ 1854'te Medine müdürünün yerine bir vekil bırakılması gerekince Cidde kaymakamı bu işle görevlendirildi. Yeni müdür atanana kadar naibülhareminin kaymakam olarak Medine'de görev yapmasına karar verildi. 1861'de Medine, kaymakam vasıtasıyla Hicaz Eyaletine bağlıydı (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 95, 96).

naibülharem, burada şeyhülharem kaymakamı olarak naiplik yani vekillik yapardı.⁸⁴ Haremeyn-i Şerifeyn'de görevli bir meşihat kaymakamı da bulunurdu.⁸⁵

Cidde'ye bağlı Necid de Osmanlı idaresinde özel bir yere sahipti. Buranın hususiyeti, idarecinin durumundan kaynaklanıyordu. Necid Kaymakamı Faysal bin Türkî, Osmanlı idaresiyle yaptığı anlaşma koşulları altında idareyi sürdürüyordu. Şöyle ki Faysal, nezaret altında bulunduğu Mısır Kalesi'nden çıktıktan sonra ailesiyle birlikte Cidde'ye gelmiş; 1843'te Riyad'a giderek emirliği ele geçirmişti.⁸⁶ Buraya hâkim olmak isteyen Faysal bin Türkî'ye karşı bir süre sonra kuvvet sevk edilmişti. Faysal, Osmanlı idaresiyle mücadelesinde başarılı olamayacağını anlayınca 1848'de af dileyerek devlet ile uyum içerisinde bulunmayı, hutbeyi Osmanlı padişahı adına okutmayı, vergileri devlet adına toplatmayı kabul etmiş ve neticede Necid'e kaymakam olarak tayin edilerek kendisine kaymakamlık beratı gönderilmişti.⁸⁷

Faysal 1860'larda iş göremeyecek hale geldiği için işleri, oğlu Abdullah bin Faysal yürütmekteydi. Faysal'ın ölümünden sonra hükümet, iç ve dış problemlerin yanı sıra o bölgede sorun yaşamamak adına Necid kaymakamlığının Abdullah'a verilmesini uygun görerek 1867 yılının Şubat ayında kendisine ıstabl-ı âmire rütbesiyle birlikte bir kaymakamlık beratı gönderdi.⁸⁸ Kaymakamlığa getirilen Abdullah, ıstabl-ı âmire müdürlüğü payesine müteşekkik ise de paşalık emelinde olduğunu belirterek rütbesinin miriümeralığa yükseltilmesini talep etti. Bu talep, emaret ve Hicaz valiliği tarafından Babiâli'ye ulaştırıldı ve padişah tarafından kabul edildi.⁸⁹

Osmanlı devlet merkezine uzak bir toprak olan Habeş Eyaleti müstakil olarak değil, başka eyaletlerle birlikte idare edilmekteydi. Mesela 1701'de Cidde mutasarrıfı ve Mekke şeyhülharemi olan kişiye burası da verilmişti. Habeş idarecileri, Medine'de iskân etmekte ve burayı vekilleri aracılığıyla idare etmekteydiler. 19. Yüzyıl başlarında mahalli idareciler tarafından yönetilen Habeş'te bir kaymakam bulunurdu. Burası hâlâ Cidde ile birlikte tevcih edilmekteydi. Ancak 1846'da eyaletteki Sevakın ve Musavva limanları, Mısır Valisi Mehmed Ali Paşa'ya salyane olarak verildi. 1849'da valinin ölümü üzerine bu limanlar, Hicaz valisinin kontrolüne bırakıldı. Bundan sonraki süreçte

⁸⁴ A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 102.

⁸⁵ BOA, A.MKT.MHM., 323/62, 04 Şubat 1864/26 Ş 1281.

⁸⁶ Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahza'da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı)*, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 67.

⁸⁷ Z. Kurşun, *a.g.e.*, s. 69; A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 142.

⁸⁸ Z. Kurşun, *a.g.e.*, s. 73, 78.

⁸⁹ BOA, İ.DH., 564/39324, 16 Ağustos 1867/15 R 1284; ardından emr-i şerif, Sadaretin yazısıyla birlikte Mekke-i Mükerreme Emareti'ne gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 389/6, 20 Ağustos 1867/19 R 1284).

de Osmanlı Devleti ile Habeş Krallığı bölgesinde hak iddia ederken İngiltere ve Fransa bölgesiyle ilgilenmekte, Mısır Hidivliği de bölgede yayılışını sürdürmekteydi.⁹⁰

Girit ise 1867'den itibaren hususi bir hüviyete kavuşmuştu. Buradaki halk Yunan Krallığı'na bağlanmak gayesiyle daha 1830'da ve 1840'ta isyan ettiyse de başarılı olamamış; ancak 1866 yılında Girit halkı, geniş ölçüde bir isyan başlatmıştı. Bu isyan, Avrupalı devletlerin Osmanlı içişlerine müdahalesine sebep olunca Ekim 1867'de padişah, Sadrazam Âli Paşa'yı bölgeye gönderdi.⁹¹ Girit'te huzuru sağlamak amacıyla Âli Paşa, Girit Vilayet Nizamnamesini yayımladı. Bu vesileyle Girit'e etnik yapıya uygun olarak çoğunluğun yönetiminde rol aldığı bir şekil verildi.⁹²

Âli Paşa, 14 Şubat 1868'de adanın iki yeni bölgeye ayrıldığını açıkladı. Her iki bölge, halk çoğunluğunun dininden olan kaymakamların yönettiği kazalara ayrılmıştı. Vilayette, bölge ve kaza düzeyinde meclisler kuruldu ve her biri için halk tarafından Müslüman ve gayrimüslim azalar seçildi. Karma mahkemeler de geliştirildi.⁹³ Girit Vilayeti Hanya, Resmo, Kandiye, Laşid ve İsfakiye sancaklarına ayrıldı. Buralara mutasarrıflar atandı. Bunlar dışındaki kazalara atanan kaymakamlar, muavinler ve mal müdürleri tespit edilip kaymakamlara 3.500'er kuruş maaş ve rütbe-i sâniye; muavin ve mal müdürlerine 1.500'er kuruş aylık ile rütbe-i sâlise tahsis edildi.⁹⁴

Sisam Adası da Osmanlı Devleti'nin imtiyazlı bölgelerinden birisiydi. Burası Osmanlı hükümetinin atadığı, Rum Ortodoks mezhebine mensup bir bey tarafından idare edilirdi. Fakat bu durumun istisnaları olmuştu. Ayrıca Babiâli'nin de izniyle beyler, yerlerine kaymakam atayarak işleri yürütürlerdi.⁹⁵ Sisam'da bölgenin işlerini görüşmek üzere millet meclisi de bulunurdu.⁹⁶

Sisam beylerinin görevleri umumi meclisin toplanmasını sağlayıp burada alınan kararları yürütmek; vergi tahsil etmek, memur maaşlarını ödemek, kocabaşı atamak, sandıklara güvenilir kişileri getirmek, zaptiye kuvvetlerini kontrol altında tutmak, suçluları mahkemeye sevk etmek, karantina ve sağlık işlerini yürütmek ve idare

⁹⁰ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 129, 132, 137, 138, 147, 148.

⁹¹ Cemal Tukin, "Girit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV, s. 89.

⁹² İlber Ortaylı, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, TTK Basımevi, Ankara 2000, s. 67.

⁹³ S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 192, 193. Engelhardt, *a.g.e.*, s. 218, 219.

⁹⁴ BOA, A.MKT.MHM., 394/91, 28 Kasım 1867/02 Ş 1284.

⁹⁵ Ali Fuat Öreñç, *Yakındönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 63, 74, 155.

⁹⁶ Sisam Kaymakamı Möşyö Kiga, Sisam Ceziresi'nde yapılması düşünülen ıslahatı görüşüp araştırmak amacıyla Sisamlılar için millet meclisinin açıldığını bildirmişti (BOA, HR.TO., 480/55, 21 Nisan 1855/04 Ş 1271).

meclisine nezaret etmekti.⁹⁷ Ayrıca adada 1850 yılından itibaren belediye daireleri de hizmet vermekteydi.⁹⁸

Yukarıda genel hatlarıyla izah edilen alanların dışında kaymakamlık unvanı, Tanzimat öncesinde ve Tanzimat döneminde birçok idari, sosyal ve ruhani vazifeleri ifade etmek için kullanılırdı. Aşağıda bu görevlere kısaca değinilmektedir.

Tanzimat öncesinde vali ya da mutasarrıfların geçici bir süre için yerlerine atadıkları kimseler için kaymakam ibaresi tercih edilirdi.⁹⁹ 19. Yüzyıl başlarında birkaç görevi üstlenen ve bu sebeple merkezde bulunamayan bazı valiler, yerlerine kaymakam veya mütesellim tayin ederlerdi. Bu kaymakam ve mütesellimler, bir yerde uzun süre görev de yapabilirlerdi. Bunların tayinleri, valinin teklifi ve padişahın onayıyla gerçekleşirdi.¹⁰⁰ Vali, idare merkezinde olsa da valiye yardımcı olmak üzere işlerin bir kısmını kaymakam yürütebilirdi.¹⁰¹

Tanzimat döneminde de görev yeri boşalan bir mülki idarecinin yerine kaymakam atanması usulüne devam edildi.¹⁰² Bu görev için genellikle yine o eyaletin mali işlerine bakan defterdarlar uygun görülürdü.¹⁰³

Vekâlet süresince vali kaymakamlarının yaptıkları fazladan masraflara karşılık kendilerine Maliye hazinesinden ödeme yapılırdı.¹⁰⁴ Bu ödenek, valiliğin mevcut maaşı üzerinden belirlenir ve oradan kesilerek verilirdi.¹⁰⁵ Vali kaymakamları, valinin yerine

⁹⁷ A. F. Örenç, *a.g.t.*, s. 156-158, 170.

⁹⁸ A. F. Örenç, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006, s. 171.

⁹⁹ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 236. A. Kara, *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008, s. 106. İbrahim Özcoşar, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2006, s. 49.

¹⁰⁰ Trabzon valiliği ile Canik muhassıllığına 1812'de atanan Süleyman Ağa, kethüdasını Trabzon kaymakamı yapmıştı. 1821'de Trabzon valisi olan Hafız Ali Paşa sınır bölgesinde bulunduğu için İran meselesi bitene kadar dört yıl boyunca gerideki işleri, kaymakam olan kethüdası Mehmed Ragıb Efendi yürütmüştü. 1828'deki Trabzon Valisi Osman Paşa da Rus savaşı, Mısır meselesi ve sancakların teftişi sebebiyle sık sık Trabzon'dan ayrı kaldığı için kaymakamlık neredeyse süreklilik kazanmıştı (Abdullah Saydam, "Trabzon'un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793-1851)", *OTAM*, S. 18, (2005), s. 293, 295-297, 299).

¹⁰¹ A. Saydam, *a.g.m.*, s. 299. Halep valisi, 1802'de bir asiye yakalamaları için kendi kaymakamı ile Halep muhassıllım görevlendirmişti (A. Kara, *a.g.t.*, s. 123).

¹⁰² Edirne müşiri (BOA, İ.DH., 82/4124, 20 Ocak 1844/29 Z 1259), Şam valisi (BOA, İ.MVL., 224/7615, 20 Kasım 1851/26 M 1268; BOA, İ.DH., 272/17039, 04 Haziran 1853/26 Ş 1269) ve Erzurum valisi görev yerlerini terk edince yerlerine kaymakamlar atanmışlardı (BOA, A.MKT.MHM., 357/72, 05 Haziran 1866/21 M 1283).

¹⁰³ BOA, İ.DH., 82/4124. BOA, İ.DH., 272/17039. Konya valisi görevden alınınca Konya defterdarı (BOA, A.MKT., 96/72, 30 Eylül 1847/19 L 1263), Ankara valisi Kayseri'de iken Ankara defterdarı (BOA, A.MKT.NZD., 161/88, 10 Eylül 1855/28 Z 1271) ve Niş'e atanan vali göreve başlayana kadar Niş defterdarı kaymakam olarak göreve getirilmişlerdi (BOA, A.MKT., 31/53, 19 Aralık 1845/19 Z 1261).

¹⁰⁴ Edirne'de kaymakamlık yapan Edirne defterdarına masraflarına karşılık 25.000 kuruş (BOA, A.MKT., 5/44, 13 Kasım 1842/09 L 1258) ve Şehrizor'da kaymakamlık yapan Revandüz Kaymakamı Ragıb Paşa'ya masraflarına karşılık 15.000 kuruş ödenmesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 251/9235, 07 Kasım 1852/24 M 1269).

¹⁰⁵ Rüstem ve İsmail paşaların görevden ayrılışları sırasında birkaç ay kaymakamlık yapan Edirne Defterdarı Arif Zeki Efendi'nin masraflarına mukabil o şahısların maaşlarından kendisine 20.000 kuruş (BOA, İ.MVL., 192/5843, 06 Aralık 1850/01 S 1267); Şam valisi, görev yerine gelene kadar kaymakamlık yapan İshak Paşa'ya masrafları için valilik maaşından aylık 15.000 kuruş tahsis edildi (BOA, İ.MVL., 255/9485, 14 Aralık 1852/02 Ra 1269).

işleri yürüttükleri için Sadarettin ve nezaretlerden gönderilen emirlerin de muhatabı olarak alınırlardı.¹⁰⁶

Kaymakamlar, mülki idare dışındaki görevlere geçiş yapabiliyorlardı. Mesela 1838/1254'te kurulan karantina meclisinin “Nezaret-i Mevadd-ı Askeriye ve Umur-ı Silsile-yi Tahaffuziye” görevine eski Aydın Kaymakamı Namık Paşa getirilmişti.¹⁰⁷

Kaptan paşaya vekâlet eden kimseye kaptan paşa kaymakamı,¹⁰⁸ muhafızın yerine bakan kişiye muhafız kaymakamı,¹⁰⁹ reisülküttâb sefere gidince İstanbul'da onun yerine bakan kişiye de reisülküttâb kaymakamı denilirdi.¹¹⁰ Bunlar dışında ruznamçeci kaymakamı, süvari mukabeleci kaymakamı, başdefterdar kaymakamı, defterdar kaymakamı ve yeniçeri ağası kaymakamı bulunurdu.¹¹¹

Fatih döneminden itibaren Hassa Mimarbaşı memuriyeti ve bunun emrinde çalışan mimar ve inşaat ustaları mevcuttu. Devlet tarafından İstanbul'da veya eyaletlerde inşası düşünülen bütün binaların plan ve projelerini hazırlamak, yapımını denetlemek, tamire muhtaç olanların keşif raporlarını hazırlamak gibi işleri mimarbaşı icra ederdi. 17. Yüzyıldan itibaren Anadolu ve Rumeli'deki önemli şehir ve kasabalarda, hassa mimarbaşına bağlı olarak görev yapan şehir mimarları tayin edilmeye başlandı. Bu kişilere, mimar-ı hassa kaymakamı da denilirdi. Bu görevliler, Tanzimat döneminde ebniye-i hassa kaimmakamı adıyla şehir ve çevresindeki inşaa faaliyetlerini sürdürüyorlardı.¹¹² Hassa mimarı kaymakamları, taşradaki imar ve tamir işlemlerinin keşfi, bunlar için gerekli masrafların tespiti¹¹³ ve hazırlanan kayıtların İstanbul'a iletilmesi işlerinde aktif görev alırlardı.¹¹⁴

¹⁰⁶ BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 665, 18 Kasım 1869/14 Ş 1286; BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 752, 06 Ocak 1870/04 L 1286. Mısır Hidiviyeti kaymakamlığı ile Aydın, Trabzon, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Erzurum ve Suriyenin vali kaymakamlarına 1869/1286 yılı içinde (BOA, A.d., no: 828); Bosna, Selanik ve İşkodra vilayeti kaymakamlarına da 1869-70/1286 zarfında Sadarettin, Dâhiliye'den ve Hariciye'den gönderilen yazılarda bölgeleri hakkında emir ve ikazlarda bulunuldu (BOA, A.d., no: 829).

¹⁰⁷ G. Sarıyıldız, “Karantina Meclisi'nin...”, s. 336, 338

¹⁰⁸ M. Es'ad Efendi, *a.g.e.*, s. 110). Kaymakamın yönetimi altındaki Cezayir-i Bahr-i Sefid Eyaletine kısaca Cezayir Kaymakamlığı denirdi (Y. Özkaya, “Kaymakam”, s. 84).

¹⁰⁹ Belgrad muhafızının vefatıyla muhafız kaymakamı olan nizamiye askeri kaymakamı Ali Bey'e bir buçuk aylık masrafına mukabil 10.000 kuruş ödenmesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 193/5873, 13 Aralık 1850/08 S 1267).

¹¹⁰ Y. Özkaya, “Kaymakam”, s. 84. Abdülkadir Efendi, *a.g.e.*, II, s. 1116.

¹¹¹ Abdülkadir Efendi, *a.g.e.*, I, s. 12, 658; 141, 479; 113, 564; Abdülkadir Efendi, *a.g.e.*, II, s. 806, 997, 1109.

¹¹² E. Satıcı, ...*Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 213, 215, 218, 219.

¹¹³ Bursa'daki sıbyan mekteplerinin 1845'te kadı, mimar-ı hassa kaimmakamı ve uzman kişiler tarafından incelenip eksik ve tamirlik yerlerinin imar meclisine bildirilmesi istenmişti (E. Satıcı, *Tanzimat'ın Bursa'da Uygulanması (1839-1856)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002, s. 140).

¹¹⁴ 1806 yılında bir mevlevi dergâhı şeyhi, tamire muhtaç mevlevihanenin birkaç sene önce hassa mimar kaimmakamı ve ustalar tarafından keşfinin yapıldığı defterinin düzenlenerek İstanbul'a gönderildiğini belirterek hazinenin bu tamiri yapmasını istemişti (R. Özdemir, *a.g.m.*, s. 295).

Osmanlıda gayrimüslim din adamları için yeri geldiğinde kaymakamlık tabiri kullanılırdı. Yahudiler arasında hahambaşı kaymakamı bulunurdu.¹¹⁵ Rum ve Ermeni patrikhanesinin patrik seçimleri yapılırken birer patrik kaymakamı tayin edilirdi. 1861 tarihli Rum Patrikhanesi Nizamnamesi ile 1862 tarihli Ermeni Patrikhanesi Nizamnamesine göre patrik seçimini gerektiren bir durum olduğu zaman ruhani ve cismani meclisler toplanarak patrik olma niteliklerine sahip kişilerden birini kaymakam olarak seçerlerdi. Patrik seçimi tamamlanınca kaymakamın işi de biterdi.¹¹⁶

Yabancı ülkelerin bazı temsilcileri için Osmanlı tarafından kaymakam tabiri uygun görülürdü. Bu konudaki bazı örnekler şu şekildedir. Rusya İmparatoru tarafından Kafkasya'da görevlendirilen bir prens için kaymakam¹¹⁷ ve bir Rus askeri için general kaymakam¹¹⁸ tabirleri kullanılırken başka bir vesileyle de Azerbaycan Kaymakamı Mirza Fazlullah diye birinden bahsedilmektedir.¹¹⁹

Devletin merkez ve taşra idaresinin çeşitli kademelerinde kullanılan kaymakamlık unvanına sivil hayatta da başvurulurdu. Mesela 1668/1078 tarihinde Kayseri'de bir kadın, mahkemede bulunan bir zimmîyle olan davası ile diğer işlerine kocası Yusuf Ağa'yı vekil ve kaimmakam tayin etmişti.¹²⁰

2. KAYMAKAMLIK İDARESİNİN TEŞKİL EDİLMESİNDEN ÖNCE TAŞRADAKİ İDARİ YAPI

Klasik dönemde Osmanlıda eyalet idarecisi olarak bir bölgenin mülki, mali ve askeri idaresinden sorumlu beylerbeyi bulunurdu.¹²¹ Buranın alt birimi olan sancakta, idareci olarak sancakbeyi mevcuttu. Sancakbeyi, bölgesindeki sipahi ve zaimlerin komutanıydı. Görevleri, kapu halkıyla birlikte seferlere katılmak ve reayanın huzuru için düzen ve asayiş sağlamaktı. Kazalar ise doğrudan merkeze bağlıydı ve kadı

¹¹⁵ BOA, İ.HR., 214/12414, 22 Temmuz 1865/Selh S 1282. Babiâli'de Islahat Fermanı'nın okunması için hazırlanan merasime devlet ileri gelenleri, şeyhülislam, patrikler, hahambaşı kaymakamı ile bazı devlet temsilcileri katılmıştı (Gazi Erdem, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları 1856-1876*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2005, s. 57). Tekfursaray'ında çıkan yangından zarar görenler için hahambaşılık kaymakamı Babiâli'den yardım istemiş ve bu talep kabul edilmişti (BOA, İ.HR., 208/11976, 11 Temmuz 1864/07 S 1281).

¹¹⁶ G. Erdem, *a.g.t.*, s. 134, 153, 155, 166. Rum patriği azledilince yerine patrik seçilene kadar Prizrin metropoliti (BOA, İ.HR., 201/11496, 25 Temmuz 1863/08 S 1280), İstanbul Rum patriğinin görevi bitince yeni patrik seçilene kadar Görice metropoliti kaymakam olarak seçildiler (BOA, İ.HR., 223/13009, 20 Aralık 1866/13 Ş 1283). Ermeni patrik kaymakamı istifa edince münasip birinin patrikliğe seçilmesi için durumun patrikhaneye havale edilmesine karar verildi (BOA, İ.HR., 238/14154, 30 Temmuz 1869/20 R 1286).

¹¹⁷ BOA, İ.HR., 183/10183, 13 Nisan 1861/02 L 1277.

¹¹⁸ BOA, A.DVN.DVE., 1-A/52, 29 Mayıs 1844/11 Ca 1260.

¹¹⁹ BOA, HR.MKT., 270/4, 22 Aralık 1858/15 Ca 1275.

¹²⁰ Hilal Şahin, *77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1078/M.1667) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006, s. 188.

¹²¹ M. Çadırcı, "Tanzimat'ın İlâni Sıralarında Türkiye'de Yönetim 1826-1839", *TTK Belleten*, C. LI, S. 201, (1987), s. 1215, 1216; M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 10.

tarafından idare edilirdi.¹²² Kadılar, yargılama görevlerinin yanı sıra idareye, ekonomiye ve sosyal hayata dair geniş yetkilere sahiplerdi¹²³ ve esnafın resmi başvuru mercii durumundalardı. Esnaf arasında meydana gelen meselelerin halli ile alım ve satım muameleleri de kadı huzurunda icra edilirdi.¹²⁴

Devlet, 17. Yüzyıldan itibaren vezirlere valilik veremediği zaman geçimlerini sağlamaları için bunlara bir veya birkaç sancağın yönetimini tahsis ederdi. Bu kişilere mutasarrıf denirdi. Mutasarrıflar, padişah fermanıyla atanırlardı.¹²⁵ 18. Yüzyıl başlarından itibaren eyalet ve sancaklar miri mukataa haline getirilerek iltizam yoluyla veya arpalık ve malikâne usulüyle vezirlere tahsis edilince mutasarrıf tabiri sadece sancağı değil, eyaletleri de tasarruf eden paşalar için kullanılmaya başlandı.¹²⁶

Mutasarrıf olan bazı vezirler ise görev mahalline gitmeyip yerlerine vekil tayin ettiler. Bu vekillere önceleri müsellim, kaymakam daha sonra da mütesellim denildi.¹²⁷ Mütesellim, birkaç sancağın mutasarrıfı olan kişi yerinde bulunmadığı zaman sancağı idare ederdi.¹²⁸ Beylerbeyi ve sancakbeyinin tayin edeceği mütesellimin göreve gelmesi için padişah fermanıyla onaylanması gerekiyordu.¹²⁹ Valiler gerek gördükleri zaman bu kişilerin yerini değiştirir veya görevlerine son verebilirlerdi.¹³⁰ Mütesellimlerin görev süreleri bir yıldır; fakat bu süre uzatılabilir. Görevleri sancakbeyi ve mutasarrıfınki ile aynı idi. Sancakta vergileri toplar, asayiş ve düzeni sağlarlardı.¹³¹ Eyaletlerde redif askeri teşkil edilene kadar mütesellimler, asker toplayıp istenilen yere gönderirlerdi.¹³²

¹²² Mehmet Ali Ünal, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 116, 118.

¹²³ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 79.

¹²⁴ Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1338, s. 302.

¹²⁵ Hasan Moğol, *Şer'iyye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1990, s. 44-46; Hüseyin Muşmal, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2005, s. 44, 45. 1812-29 arasında Hüdavendigâr, Eskişehir, Karesi ve Kocaili sancakları vezir rütbeli on bir paşaya mutasarrıflık kaydıyla verilmişti. Bu mutasarrıflar, Boğaziçi'nde ikamet etmeleri gerektiği için Hüdavendigâr Sancağını mütesellimleri vasıtasıyla yönetirlerdi (E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 3, 25). Serasker Mehmed Hüsrev Paşa'ya 1826'da Karahisar-ı Sahip ve Ankara ile Sultanönü sancakları mutasarrıflığı verilmişti (M. Çadırcı, "...Türkiye'de Yönetim 1826-1839", s. 1226). Tanzimat'a kadar Ankara Sancağı vezir rütbeli, mutasarrıf denilen paşalar tarafından yönetilirdi (Özlem Gülenç İğdi, *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2009, s. 14).

¹²⁶ A. F. Örenç, "Mutasarrıf", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI, s. 377.

¹²⁷ M. Çadırcı, "...Türkiye'de Yönetim 1826-1839", s. 1216. Sadık Fatih Torun, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005, s. 5. E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 3, 4, 40-55.

¹²⁸ H. Muşmal, *a.g.t.*, s. 50, 51.

¹²⁹ Y. Özkaya, "Mütesellim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXII, s. 203. E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 40

¹³⁰ M. Çadırcı, "...Türkiye'de Yönetim 1826-1839", s. 1231.

¹³¹ S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 6.

¹³² Y. Özkaya, "Mütesellim", s. 204.

1836'dan sonra redif askeri, sancağın iç güvenliğiyle ilgilenmeye başlayınca mütesellimler, daha ziyade vergi tahsiliyle meşgul oldular.¹³³

Taşrada, 17. yüzyıldan itibaren idari yetkilerle donatılmış olan muhassıllar bulunurdu.¹³⁴ Bunlar, başlangıçta doğrudan padişaha ait hasların idaresinde görevliken sonraları mutasarrıf gibi bir eyalet veya sancağın hem idaresini hem de hasılat tahsilini icra ettiler. Bazı eyalet ve sancaklar ise eski sadrazamlara muhassıllık olarak verildi.¹³⁵ 19. Yüzyıl başlarında pek çok sancak, muhassıllık şeklinde yönetiliyordu.¹³⁶ Tanzimat Fermanı ile birlikte iltizam usulü kaldırılınca vergileri toplamakla görevli ve doğrudan merkeze bağlı muhassıl-ı emval adlı kişiler tayin edildi. Ne var ki bu uygulama başarılı olamadı ve muhassıllık sistemi 1842 yılı başlarında kaldırıldı.¹³⁷

Tanzimat öncesi Osmanlı idare hiyerarşisine dâhil bir memuriyet olmamakla birlikte taşrada voyvodalık kurumu da mevcuttu.¹³⁸ İlk dönemlerde bu kişiler, hasların gelirlerini toplamak için görevlendirilirdiler.¹³⁹ Ancak bunlar, yalnızca bir geliri iltizam olarak üzerlerine alan mültezimler değil, iltizam olarak aldıkları bölgedeki kasaba ve köylerin asayisini sağlayan “zaptiye” görevlileriydi.¹⁴⁰ Voyvodalar, kendilerine verilen sancaktan küçük gelir bölgelerinin hem idarecileri hem de hazine geliri tahsildarları idiler.¹⁴¹ Mukataa usulü geliştikten sonra taşradaki bazı hazine defterdarlıkları da lağvedilerek yerlerine voyvodalıklar tesis edildi.¹⁴² II. Mahmut döneminde kadıların idari fonksiyonları azaltılırken voyvodalıklar önem kazandı. Beledi ve askeri hizmetler ile güvenlik işlerini bunlar icra etmeye başladılar.¹⁴³ Tanzimat döneminde voyvodalık kurumu kaldırıldıktan sonra bazı voyvodalar kaymakam yapıldı.¹⁴⁴

¹³³ M. Çadırcı, “...Türkiye’de Yönetim 1826-1839”, s. 1231, 1232.

¹³⁴ Y. Özkaya, Ali Akyıldız, “Muhassıl”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI, s. 18.

¹³⁵ Niğde Sancağı, Karaman Valisi Ali Paşa’ya; Sivas Eyaleti, eski sadrazam Reşid Paşa’ya; Menteşe Sancağı da Rikab-ı Hümayun eski kaymakamı Ahmed Hulusi Paşa’ya muhassıllık olarak verilmişti (M. Çadırcı, “...Türkiye’de Yönetim 1826-1839”, s. 1226, 1227).

¹³⁶ Darphâne-i Âmire tarafından yönetilen Bolu ve Viranşehir sancakları 1825’te voyvodalıktan çıkarılıp muhassıllığa çevrilmişti (Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19). Ankara, 1822’de Kengırı Sancağı ile birleştirilerek Vezir Seyyid Hacı Hafız Ali Paşa’ya muhassıllık olarak verilmişti (Ö. G. İğdi, *a.g.t.*, s. 14).

¹³⁷ Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19.

¹³⁸ A. Kara, *a.g.t.*, s. 86. Bu voyvodalıklar, Eflak ve Boğdan Voyvodalıkları ile karıştırılmamalıdır; çünkü Eflak Boğdan, Osmanlı Devleti’ne bağlı birer beylik ve farklı statüleri vardı (Kemal Kaya, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Voyvodalık*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004, s. 29).

¹³⁹ M. Çadırcı, “...Türkiye’de Yönetim 1826-1839”, s. 1232.

¹⁴⁰ E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 57.

¹⁴¹ Mehmet Beşirli, “Tokat Voyvodalığı (1774-1842)”, *TTK Belleten*, C. LXIX, S. 254, (2005), s. 3.

¹⁴² K. Kaya, *a.g.t.*, s. 31, 32; K. Kaya, “19. Yüzyılda Anadolu’da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, *OTAM*, S. 19, (2006), s. 240.

¹⁴³ K. Kaya, “Tanzimat’tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVI, S. 41, (2007), s. 103, 104. E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 58-68.

¹⁴⁴ Atilla Canbolat, *Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin İskâni (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006, s. 46.

Taşrada devlet işlerinin icrasına yardımcı olan ve devlet ile halk arasında ilişkiyi sağlayan âyanlar mevcuttu ve bunlar 16. Yüzyıldan beri Osmanlı taşra idaresinde vardı.¹⁴⁵ 16. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren idarede aksaklıkların başlamasıyla birlikte âyanlar önem kazanmaya başladılar.¹⁴⁶ Önceleri yöneticilere yardımcı olurken zamanla onların görevlerini üstlendiler. Vergi tahsili, askerlik ve kamu düzenine dair işleri yürüttüler.¹⁴⁷ 17. Yüzyılın başlarından itibaren özellikle de hükümetin para ve asker temini için bunlara başvurmasıyla birlikte âyanlar güçlendiler,¹⁴⁸ devletin 1683-1718 arasındaki savaşları sırasında vergi tahsil ederek ve maliyeye borç para vererek daha da önem kazandılar.¹⁴⁹ 18. Yüzyılın sonlarına doğru Babıâli'nin taşradaki gücünün giderek azalması ve âyan ailelerinin bölgelerinde devamlı idarecilik yapmaları sonucunda hanedan şeklinde aileler ortaya çıktı ve ülkenin birçok yerinde üstünlüklerini kabul ettirdiler. Ancak II. Mahmut, 1826 yılından sonra sancak merkezlerinde sandık eminliğini oluşturarak âyanların bazı görevlerini bu kuruma verdi. 1829'dan itibaren muhtarlık teşkilatını faaliyete geçirerek âyanlığı kaldırdı.¹⁵⁰

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinden beri kent merkezlerinde halk ile idareciler arasındaki ilişkileri yürüten şehir kethüdaları bulunurdu. Bu kişiler kentin ileri gelenleri tarafından kadı huzurunda seçilirlerdi. Zamanla etkinliğini yitiren bu kurum, halkı âyanın baskısından kurtarmak amacıyla yeniden etkinleştirilmeye çalışıldı. 1786'da yayımlanan fermanlarda âyanlığın kaldırıldığı, onların gördüğü işlerin şehir kethüdaları tarafından yürütüleceği ilan edildiyse de istenen sonuç alınamadı. Kethüdaların görevi şehre uğrayan resmi görevlileri, sefere çıkan veya eşkıya izleyen askeri birlikleri, yolculuk yapan ve göreve giden vali, mutasarrıf ve mütesellim gibi yöneticileri ağırlamaktı. Bu sırada yaptıkları harcamalar, şehir masrafı adıyla altı aylık vergi defterlerine eklenirdi.¹⁵¹

Osmanlı taşra idaresinde yeri olan bir diğer teşkilat da madenlerdi. Buralar, darphaneye bağlıydı ve darphane nazırı ya da emini vasıtasıyla idare edilirdi. Maden eminleri, maden işlerinden sorumluydular ve bu konuda devlete hesap verirdi.¹⁵²

¹⁴⁵ Y. Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 114, 115.

¹⁴⁶ Özcan Mert, "Âyan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV, s. 196.

¹⁴⁷ Nuri Adıyeke, *XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal Demografik Ekonomik ve Kültürel Gelişimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1994, s. 35.

¹⁴⁸ Y. Özkaya, *a.g.e.*, s. 125. H. Muşmal, *a.g.t.*, s. 53.

¹⁴⁹ Ö. Mert, *a.g.m.*, s. 196.

¹⁵⁰ H. Muşmal, *a.g.t.*, s. 54, 55.

¹⁵¹ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 41.

¹⁵² Maden bölgesindeki kadı ve naipier de maden işleriyle ilgilenirlerdi (Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *A.Ü. DTCF Dergisi*, C. II, S. 1, (1943), s. 125, 126).

Eminler genelde bir yıllığına darphane tarafından tayin edilir ve kendilerine işleri yürütmeleri için sermaye verilirdi.¹⁵³ Maden emanetine bağlı kazalarda ahali, sancak yöneticisine karşı olan sorumluluklarını maden eminine karşı yerine getirirdi.¹⁵⁴

Osmanlı Devleti'nde 1836 yılında yapılan yeni bir düzenleme çerçevesinde Anadolu ve Rumeli'de yeni eyaletler oluşturuldu. "Müşirlik" olarak anılan bu değişikliğin amacı, o sırada taşradaki teşkilatı tamamlanmaya çalışılan redif-i mansure askeri birliklerinin daha iyi yönetilmesini sağlamaktı. Sancaklar, içerdikleri redif birliklerinin vali komutasında daha iyi yönetilmesini sağlayacak şekilde birleştirilerek müşirlik adı altında yeni eyaletler kuruldu. Valiliklere, bölgedeki redif birliklerinden sorumlu müşir adlı vezirler atandı. Bu eyaletlere bağlı sancaklarda bulunacak ferik, mirliva veya miralay rütbelerinde komutanlar ise redif birlikleri ile sancağın zaptiye işlerinden sorumlu tutuldu. Eyaletlerin mali işleri de müşirlere bırakıldı.¹⁵⁵

Müşir ve ferikler idareye getirildikleri zaman kendilerine yardım ve danışmanlık etmek üzere maiyetlerine defterdar ve kâtipler verildi.¹⁵⁶ Hüdavendigâr, Kocaili, Bolu, Karesi ve Eskişehir sancakları birleştirilerek Hüdavendigâr Müşirliği tesis edilirken Kütahya ve Karahisar-ı Sahip sancakları da feriklik olarak bu müşirliğe bağlandı.¹⁵⁷ Konya, Akşehir, Beyşehir, İçil, Niğde ve Aksaray sancakları Konya Müşirliğini oluştururken Teke ve Hamid sancakları bu müşirliğe; Ankara, Kengırı (Çankırı), Kastamonu, Viranşehir ve Çorum sancakları Ankara redif müşirliğine; Aydın, Saruhan, Suğla ve Menteşe sancakları Aydın redif müşirliğine bağlandı; ayrıca Erzurum, Kars, Çıldır ile Van'ı kapsayan Erzurum redif müşirliği teşkil edildi.¹⁵⁸

Buraya kadarki kısımda kaymakamlık teriminin kullanıldığı alanlar ile Osmanlı mahalli idarelerinde Tanzimat dönemine yani kaymakamlık kurumunun teşkiline kadar geçen sürede görev yapan çeşitli zümreler açıklandı. Nitekim örnekleriyle görüldüğü üzere kaymakamlık kurumu Osmanlı merkez ve taşra idaresinin birçok alanında uzun zaman boyunca kullanılan bir kavram oldu. Ayrıca sancak ve kazalarda, 1842 yılından

¹⁵³ Eminler, buldukları bölgenin en üst örfi idarecileriydi (Fahrettin Tızlak, *Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 1991, s. 71, 96, 97, 103, 104).

¹⁵⁴ H. Muşmal, *a.g.t.*, s. 38.

¹⁵⁵ E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 16, 17.

¹⁵⁶ Mehmet Alaaddin Yalçınkaya, "The Provincial Reforms Of The Early Tanzimat Period As Implemented In The Kaza Of Avrethisarı", *OTAM*, S. 6, (1995), s. 369.

¹⁵⁷ Hassa müşiri Vezir Rıza Paşa'ya verilen eyalete, kaymakam olarak feriklik rütbesiyle topçu mirlivası Mustafa Paşa tayin edildi (E. Satıcı, *Tanzimat'ın Bursa'da...*, s. 124, 125; E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 17).

¹⁵⁸ Ahmed Lütfi (Efendi), *Tarih-i Lütfi*, V, Mahmudbey Matbaası, Dersaadet 1302, s. 167, 168, Talat Mümtaz Yaman, *Osmanlı İmparatorluğu Mülki İdaresinde Avrupalılaştırma Hakkında "Bir Kalem Tecrübesi"*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940, s. 72, 73. Vecihi Tönük, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Kanaat Basım ve Ciltevi, Ankara 1945, s. 91. M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 16.

sonraki kaymakamların muadili denebilecek idareciler ile vekil konumundaki zümreler faaliyet gösterdiler. Bunlar ya devlet tarafından doğrudan atanan ya da devletin atamış olduğu bir idarecinin yerine bakan ve onun işlerini yürüten kişilerdi. Bunun yanı sıra taşrada ortaya çıkan âyanlar gibi bazı güç odakları da mahalli idarede etkin rol oynadılar. Ancak 1842 yılından itibaren başlayan dönemde, ileride görüleceği üzere taşra idaresine nispeten standart bir idari yapı getirilmeye çalışıldı.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAYMAKAMLIK İDARESİNİN TEŞEKKÜLÜ VE GELİŞİMİ

Osmanlı Devleti'nde birçok sahada yeni düzenlemelerin yapılacağını duyuran Tanzimat Fermanı'nda, ülkenin kaynaklarının yeterli olduğu ve gerekli tedbirlerin alınması halinde devletin kısa sürede eski durumuna kavuşabileceği belirtilmişti. Bu gayeyi gerçekleştirmek üzere can güvenliğinin sağlanması; ırz, namus ve malın korunması; askere alımın ve vergilerin düzenlenmesi gerektiği ifade edilmişti.¹⁵⁹

Tanzimat hareketinin amacı, muasırları gibi devletin gücünü tek merkezden kullanabilmek ve bu şekilde Metternich Avusturya'sı ile otokratik Rusya'daki güçlü ve merkezîyetçi devlet mekanizmasını oluşturmaktı. Tanzimatçılar mali alanda merkezden yönetimi ve vergi adaletini sağlamayı hedef edinmişlerdi. Bu hedefi gerçekleştirmek için merkezîyetçi bir taşra idaresi gerekiyordu.¹⁶⁰

Merkezi yönetimin kontrolünü taşradaki her noktaya kadar yaymak amacıyla taşrada meclisler kuruldu.¹⁶¹ Taşra idaresi, Fransız yerel idari yapısındaki valilik ve département sistemine dayanan ve aylıklı devlet memurlarının görev yaptığı merkezi bir şekle büründürüldü.¹⁶²

Tanzimat Fermanı ile birlikte iltizam usulü kaldırıldı, çeşitli adlar altında halktan alınan vergilerin yerine herkesten geliri oranında tek bir verginin tahsil edilmesi yoluna gidildi ve bu vergileri toplamak üzere doğrudan merkeze bağlı muhassıl-ı emval adlı görevliler tayin edildi¹⁶³ ve bu kişilere görevlerini açıklamak üzere bir talimatname yayımlandı.¹⁶⁴ Ardından yeni ihtiyaçların karşılanması, tahsil edilen vergilerin hazineye bir an önce gönderilmesi ve muhassılların halka zarar vermeden iş görmeleri maksadıyla talimatnameye bir takım zeyiller de yapıldı.¹⁶⁵ Muhassıllara işlerinde yardımcı olmak üzere birer mal, emlak ve nüfus kâtibi görevlendirildi.¹⁶⁶ 25 Ocak 1840

¹⁵⁹ A. Akyıldız, "Tanzimat", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL, s. 2

¹⁶⁰ İ. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008, s. 495.

¹⁶¹ S. J. Shaw, "Local Administrations In The Tanzimat", *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 33, 34. Nuray Bozboru, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutlar ve Arnavut Ulusçuluğu*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994, s. 183.

¹⁶² Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 108, 109.

¹⁶³ Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19. Vergiler cemaatlara göre değil, kişilere özel tespit edilmeye başlandı (N. Adıyeko, *a.g.t.*, s. 161, 162, 165). An-cemaatin denilen bu vergi sistemi varlığını 1859-60/1275 yılına kadar sürdürdü. Bundan sonra tahrir dayalı emlak, arazi ve temettu vergileri getirildi (Abdüllatif Şener, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990, s. 105).

¹⁶⁴ Talimatnamenin metni için bkz. Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, II, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1330, s. 7-21; Reşat Kaynar, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK Basımevi, Ankara 1985, s. 237-245.

¹⁶⁵ Zeyillerin tam metni için bkz. A. Vefik, *a.g.e.*, s. 22-38; R. Kaynar, *a.g.e.*, s. 248-254.

¹⁶⁶ Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19.

tarihli nizamnameyle birlikte sancaklarda muhassıllık meclisi teşkiline karar verildi. Daha sonra meclisler, teşkil edilerek çalışmalara başlandı.¹⁶⁷

Tanzimat ile başlayan yenilikler, tüm ülkede eşzamanlı olarak icra edilmemiş ve uygulama için Edirne, Bursa, Ankara, Aydın, İzmir, Konya ve Sivas eyaletleri öncelikli bölgeler olarak belirlenmişti.¹⁶⁸ Yeni düzenlemelerin icrası için henüz hazır olmayan bazı yerlerde ise uygulamalar sonraya bırakılmıştı.¹⁶⁹ Ancak yeni nizamın yürütüldüğü yerlerde, 1840-41/1256 yılına ait verginin merkeze ulaşması gecikmiş ve bu açığı kapatmak amacıyla kâğıt para basma yoluna gidilmişti.¹⁷⁰ Bu şekilde muhassıllık usulünden istenen fayda sağlanamayıp 1840 ve 1841 yıllarına ait gelirlerde büyük azalmalar meydana gelince bu sistem, 1842 yılı başında kaldırılarak iltizam usulüne geri dönüldü. Ardından eyaletlerdeki mali işlere bakmak üzere taşraya geniş yetkili defterdarlar gönderildi.¹⁷¹ Muhassıllık kaldırılınca valiler, eyalet ve sancağın sadece asayiş hususunda değil, maliyesinde de eskisi gibi yetki sahibi oldular.¹⁷² Muhassıllık uygulamasındaki başarısızlığın bir sebebi taşraya gönderilen memurların yetersizliği iken diğeri ise ayanların gücünün kırılamamış olmasıydı.¹⁷³

1.1 KAYMAKAMLIKLARIN TEŞEKKÜLÜ VE YAPISI

Muhassıllığın ilgasından sonra Takvim-i Vekâyi'nin 15 Şubat 1842/03 M 1258 tarihli nüshasında yayımlanarak yürürlüğe konulan yeni uygulamayla birlikte, muhassıllara bedel olarak kaymakamlar ikame edilirken kazalar için de eşraf arasından seçilmek suretiyle müdürlerin getirilmesine karar verildi. Müdürlerin faaliyetleri müşir, defterdar ve kaymakamlar tarafından kontrol edilecekti. Ayrıca sancak ve kazaların işlerini yürütmek üzere kaymakam, hâkimler, müdürler ile yörenin ileri gelenlerinin haftada iki üç gün toplanarak mahalli meseleleri görüşmeleri gerektiği belirtildi.¹⁷⁴

Bir bölgede kaymakamlık teşkil edilip edilmeyeceğine dair kararlar Meclis-i Vâlâ tarafından alınırdı. Meclis-i Vâlâ, bir yerin kaymakamlık yapılmasını uygun

¹⁶⁷ Bu meclislerin teşkili ve seçim yöntemi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Ayla Efe, *Muhassıllık Teşkilatı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2002, s. 55-78.

¹⁶⁸ M. Çadırcı, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler Ankara 13-14 Mart 1985*, TTK Basımevi, Ankara 1994, s. 97, 98. Bu makale başka bir eserde daha yayımlanmıştır (... Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalçık, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006, s. 133-140).

¹⁶⁹ İbrahim Yılmazçelik, "Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)", *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 230.

¹⁷⁰ R. Kaynar, *a.g.e.*, s. 283, 284.

¹⁷¹ Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19.

¹⁷² Halil İnalçık, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri", *TTK Belleten*, C. XXVIII, S. 112, (1964), s. 638.

¹⁷³ N. Bozboru, *a.g.t.*, s. 195.

¹⁷⁴ Takvim-i Vekâyi, defa 238.

gördükten sonra Sadaret makamı ilgili kararı padişaha sunar, padişahın onayını aldığı takdirde kaymakamlığın maaş ve sair giderlerini belirlemesi için meseleyi Maliye Nezareti'ne havale eder, aynı zamanda gerekli mülki düzenlemeyi taşrada icra etmesi için de vali/mutasarrıfa emir gönderirdi.¹⁷⁵ Bir yerin kaymakamlık yapılması talebiyle bir vali, Sadarete yazı gönderdiği zaman mesele yine Meclis-i Vâlâ'da ele alınır ve gereğine burada karar verildikten sonra bürokratik süreç başlatılırdı.¹⁷⁶

Daha önce teşkil edilmiş ve varlığını devam ettiren bir kaymakamlığın idaresinde herhangi bir düzenleme yapıldığı veya tayin ve azil işlemi gerçekleştirildiği takdirde ise mesele, gelir gider hesaplarını hazinede yaptırması için Maliye Nezareti'ne ve ilgili bölgede gereğini icra ettirmesi için söz konusu mahallin mülki amirine havale edilirdi.¹⁷⁷ Bir sancak kaymakamlığı feshedildiği zaman ise buraya bağlı kazalar, münasebetlerine göre civardaki diğer sancaklar arasında taksim edilirdi.¹⁷⁸

Kaymakamlıkların sancak ve eyaletler arasında, kazaların da kaymakamlıklar arasında el değiştirmesi hâlinde bu işlemler yıl ortasında icra edilmiş olsa bile, usul gereğince Rumi yılbaşı olan Mart ayında resmen geçerlilik kazanırdı.¹⁷⁹

Yeni teşkilat hayata geçirilirken kaymakamlar tayin ediliyorsa da bunların yanı sıra bazı bölgelerde mütesellimler¹⁸⁰ ve Tanzimat'ın geç uygulandığı yerlerde voyvodalar, bir süre daha varlıklarını devam ettirdiler.¹⁸¹

¹⁷⁵ BOA, A.MKT.MVL., 122/90, 05 Aralık 1860/21 Ca 1277. BOA, A.MKT.MVL., 122/41, 19 Kasım 1860/05 Ca 1277. BOA, MVL., 926/52, 27 Şubat 1861/16 Ş 1277. BOA, A.MKT.MVL., 127/73, 06 Mayıs 1861/05 Za 1277. BOA, A.MKT.MVL., 129/22, 01 Temmuz 1861/22 Z 1277. BOA, A.MKT.MVL., 133/35, 06 Ekim 1861/01 R 1278. BOA, İ.MVL., 455/20408, 27 Ekim 1861/22 R 1278.

¹⁷⁶ BOA, İ.MVL., 144/4060, 05 Temmuz 1849/14 Ş 1265. BOA, İ.MVL., 112/2647, 09 Ocak 1848/02 S 1264. BOA, A.MKT.NZD., 88/61, 31 Ağustos 1853/26 Za 1269. BOA, İ.MVL., 314/13182, 12 Eylül 1854/19 Z 1270. Kabail, Mecidiye ve Hırsova'nın Tulca Sancağına ilhakı yönünde Tulca mutasarrıfının talebi reddedildiyse de Silistre valisi talep edince bu teklif kabul edildi (BOA, A.MKT.NZD., 333/80, 02 Aralık 1860/18 Ca 1277).

¹⁷⁷ BOA, İ.MVL., 243/8783, 20 Ağustos 1852/04 Za 1268. BOA, İ.MVL., 403/17510, 23 Eylül 1858/14 S 1275. BOA, İ.MVL., 453/20269, 20 Eylül 1861/14 Ra 1278. BOA, İ.MVL., 417/18253, 23 Mayıs 1859/20 L 1275. BOA, İ.MVL., 462/20849, 02 Mart 1862/Selh Ş 1278. BOA, A.MKT.MVL., 142/95, 16 Mart 1862/14 N 1278. BOA, A.MKT.MVL., 46/38, 15 Ekim 1851/19 Z 1267. BOA, A.MKT.MVL., 68/99, 11 Kasım 1854/20 S 1271.

¹⁷⁸ Dırama Sancağı lağvedilince buranın kazalarının civardaki sancaklara nakline karar verildi (BOA, İ.MVL., 415/18123, 26 Mart 1859/20 Ş 1275); bu karar, Meclis-i Vâlâ'da alındı ve irade-i seniyyeye onaylandı. Gereğinin taşrada icrası için Bosna ve Selanik valilerine, hazinede icrası için de Maliye Nezareti'ne Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MVL., 106/71, 10 Nisan 1859/06 N 1275).

¹⁷⁹ Muş Sancağı, Erzurum'a bağlanınca Mart 1269'dan (BOA, İ.MVL., 263/9985, 06 Mart 1853/25 Ca 1269); Mecidiye, Köstence ve Hırsova, Tulca Mutasarrıflığına bağlanınca Mart 1277'den (BOA, MVL., 926/52; BOA, A.MKT.MVL., 127/73); Reyhaniye ile Cısr-i Şuğur kazaları Antakya'ya bağlanınca Mart 1278'den (BOA, İ.MVL., 460/20710, 19 Ocak 1862/17 B 1278); Silivri Kaymakamlığı müdürlüğe dönüştürülerek Tekfurdağı Sancağına bağlanınca Mart 1265'ten (BOA, A.TŞF., 7/79, 05 Aralık 1849/19 M 1266; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 96, 28 Ağustos 1850/19 L 1266); Koçgiri Aşireti kaymakamlık yapıp buraya bazı kazalar bağlanınca Mart 1275'ten (BOA, İ.MVL., 404/17536, 30 Eylül 1858/21 S 1275); Berkofça Kazası ile İvraca Kazası birleştirilip İvraca, Berkofça'ya ilhak edilerek kaymakamlık Vidin Eyaletine bağlanınca Mart 1277'den itibaren işlemlerin yürürlüğe girmesine karar verildi (BOA, İ.MVL., 445/19808, 12 Mart 1861/29 Ş 1277).

¹⁸⁰ Erzurum Müşirliğine bağlı Kars ve Çıldır eyaletleri ile Van Eyaletine kaymakam tayin edilirken Muş Sancağına mütesellim atanmıştı (BOA, İ.DH., 75/3737, 19 Mayıs 1843/18 R 1259).

Kaymakam atamaları da her zaman sancaklara kaymakam ve kazalara müdür şeklinde olmayabiliyordu. Gerektiği takdirde kazalara da kaymakamlar tayin edilir ve böyle yerlerde müdürlerin küçük kazalara atanması uygun görülürdü.¹⁸²

Bu faaliyetler sürerken, ülkede refahı sağlama amacına yönelik olarak Meclis-i Vâlâ'da 1845 yılında çalışmalara girişildi. Yapılan toplantılarda ülkede imar faaliyetlerine nezaret üzere geçici imar meclislerinin kurulması düşünüldü. Bunun yanı sıra halkın fikrini de almak üzere her bölgenin Müslüman ve gayrimüslim ileri gelenleri arasından temsilciler İstanbul'a davet edildi.¹⁸³ Yapılan görüşmeler neticesinde tespit edilen sorunların çözümü için imar meclisleri teşkil edilerek Anadolu ve Rumeli'de belirlenen on görev bölgesine gönderildi. Bu heyetler, yedi sekiz ay kadar taşrada gezerek inceleme yapıp tespit ettikleri sorunları raporlar hâlinde Babiâli'ye sundular ve bu sorunların giderilmesi için çalışmalara başlandı. Fakat bu çalışmaların takipçisi olan Meclis-i Vâlâ başkanı Süleyman Paşa'nın görevden alınması üzerine meclislerin istediği yatırımlar yerine getirilemediği gibi başlanan işler de yarım kaldı ve böylece bu girişimden istenilen sonuç alınamamış oldu.¹⁸⁴

Aynı zamanda vergiyle ilgili işlemlerin daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesini temin etmek üzere bir sayım yapılmasına karar verildi. Ardından 1845 yılında Tanzimat'ın uygulandığı bölgelerde temettuat sayımları yapılmaya başlandı.¹⁸⁵ İmam, papaz, muhtar ve kocabaşılar tarafından ve ziraat müdür vekili nezaretinde yapılan ve onaylandıktan sonra kazalara gönderilen defterler, kaza meclisinde kontrol edildikten sonra kaymakama ya da vali ve defterdarlara teslim edildi.¹⁸⁶

Bu sırada Tanzimat uygulamasının ülke geneline yayılması için çalışmalar yürütüldü. Bu cümleden olarak Erzurum ve Diyarbakır eyaletlerinde 1845 yılı Mart

---

¹⁸¹ Ahmed Akgündüz, Said Öztürk, Yaşar Baş, *Darende Tarihi*, Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları Malatya, İstanbul 2002, s. 155. Osman Taşkın, *XIX. Yüzyılda Darende Kazası'nın Fizikî, İdârî ve Sosyo-ekonomik Yapısı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2002, s. 92, 96.

¹⁸² Trabzon'da sancak merkezleriyle bazı büyük kazalara kaymakam, diğerlerine müdür atandı. Eski idareciler müdür olarak görevi sürdürürken kaymakamlıklara yeni tayinler yapıldı (A. Saydam, *a.g.m.*, s. 314, 315).

¹⁸³ Metin Ünver, "Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Editör Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul 2009, s. 119, 120, 130, 136, 142.

¹⁸⁴ M. Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri", *OTAM*, S. 3, (1992), s. 328-330. M. T. Gökbilgin, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilâtına Etkileri", *TTK Belleten*, C. XXXI, S. 121, (1967), s. 103, 104. İmar meclisleri hakkında ayrıca bkz. A. Lütfi, *a.g.e.*, VIII, Sabah Matbaası, Dersaadet 1328, s. 15-17.

¹⁸⁵ İlbeyi Özer, *Temettuat Defterlerine Göre Darende'nin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999, s. 24, 25).

¹⁸⁶ Saim Çağrı Kocakaplan, *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007, s. 7, 8.

ayından,¹⁸⁷ Trabzon'da ise 1847'den itibaren Tanzimat'ın uygulanmasına karar verildi ve Trabzon Eyaleti altı sancaktan meydana getirildi. Bu sancaklar için kaymakamlar tespit edilirken bunların Tanzimat ilkelerine uygun davranmaları gerektiği vurgusu yapıldı. Yeni usul hakkında malumatı olmayan idareciler ise görevden alındılar.¹⁸⁸

Tanzimat usulüne karşı tepkiler meydana gelebiliyordu. Yeni uygulamalara karşı Diyarbakır Eyaletine bağlı Cizre ve Hakkâri taraflarında isyan eden Bohtan Emiri Bedirhan Bey, kontrol altına alındıktan sonra emirlik ilga edilerek bölgede 1849'da Diyarbakır, Van, Muş, Hakkâri sancakları ile Cizre, Bohtan ve Mardin kazalarından müteşekkil Kürdistan Eyaleti kuruldu.¹⁸⁹ Bosna'da 1849'da yaşanan isyan hareketini izleyen günlerde, Tanzimat'ın icrası için çaba sarf edildi.¹⁹⁰ İzvornik, Tırvanik, Bihke, Banaluka ve Yenipazar/Yenibazar'a birer kaymakam atanarak Bosna Eyaleti beş birime ayrıldı.¹⁹¹ Tanzimat usulü gereğince bu kaymakamlıklara memurlar tayin edildi.¹⁹²

Tuna Boğazı Adaları ile Tuna Nehri'nin kıyısı (sağ tarafı), padişah vakfına tahsis edilerek kaymakamlık haline getirildi.¹⁹³ Buranın iskân ve imarı için kaymakam atanarak kendisine yapması gerekenler hakkında emirname gönderildi.¹⁹⁴

Taşradaki mülki idarecilerin görev ve sorumluluklarını belirtmek üzere kanun ve talimatlar çıkarıldı. Vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin görevlerini açıklayan "Vülât-ı İzâm ve Mutasarrıfın-i Kirâm ile Kaimmakamların ve Müdürlerin Vezâifini Şâmil Talimattır" adıyla 22 Eylül 1858/13 S 1275 tarihinde bir talimat yayımlandı.¹⁹⁵

¹⁸⁷ Maden-i Hümayun kazaları ile Sivas Eyaletindeki bazı yerler de yeni uygulamaya dâhil edildi (M. Çadırcı, "...ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", s. 99, 100).

¹⁸⁸ E. Esin Sarioğlu, *Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)*, KATÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996, s. 40-42.

¹⁸⁹ Bedirhan Bey Temmuz 1847'de Girit'e sürgün edildi. Cizre, Bohtan ve Mardin'in birleştirilerek tek kaymakamlık haline getirildiği (M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 195, 196) ya da Cizre'nin sancak olup Mardin, Bohtan ve Hacı Behram kazalarından meydana geldiği ifade edilir (İ. Özcoşar, *a.g.t.*, s. 96, 97; İ. Özcoşar, "19. Yüzyılda Mardin'in İdari Yapısı", *Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul 2007, s. 449) ise de dönemin bir gazetesinde Cizre, Bohtan ve Mardin kazaları kaymakamlığına Van eski kaymakamı Mustafa Paşa'nın getirildiği yazılıdır (Ceride-i Havadis, no: 362, 06 Kasım 1847/27 Z 1263).

¹⁹⁰ Zafer Gölen, *Tanzimat Döneminde Bosna Hersek -Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum-*, TTK Basımevi, Ankara 2010, s. 88, 89.

¹⁹¹ BOA, İ.MVL., 214/7047, 26 Haziran 1851/25 Ş 1267.

¹⁹² BOA, A.MKT.MVL., 43/30, 10 Temmuz 1851/10 N 1267.

¹⁹³ Belgede Tuna Boğazları Adaları şeklindedir (BOA, A.MKT.NZD., 222/57, 03 Mayıs 1857/09 N 1273).

¹⁹⁴ BOA, A.MKT.MHM., 111/33, 16 Mayıs 1857/22 N 1273.

¹⁹⁵ *Düstur*, sene 1279, s. 352-365; *Düstur*, sene 1282, s. 559-572; BOA, C.DH., 46/2299, 22 Eylül 1858/13 S 1275. Bu talimata yer veren çalışmalar için bkz. E. Satici, *...Hüdavendigar Eyaleti*, s. 316. Selda Kaya Kılıç, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 12. Selda Kılıç, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVIII, S. 45, (2009), s. 51-53. S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 52-55. Ali Yener, *Türk İdare Sistemi İçinde Kaymakamlık Kurumunun Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995, s. 13.

Bu talimatın birinci ve ikinci maddelerinde ülkenin eyalet, liva, kaza ve köylere ayrıldığı; eyaletin valiye, livanın kaymakama ve kazanın müdüre tahsis edildiği ifade edilmekteydi. Talimatın yirmi yedinci maddesinde, bir eyalete bağlı olmayan sancakların mutasarrıflar tarafından idare edildiği ve bu idarecilerin sancaktaki işlevlerinin eyalet valilerinki gibi olduğu, ayrıca livaların işlerini valiler gibi doğrudan Dersaadet'e bildirecekleri belirtildi.

Talimatnamenin yirmi sekiz ila otuz altıncı maddeleri arasındaki bölüm, kaymakamların görevlerine ayrılmıştı. Buna göre kaymakamlar idare bölgelerinde devletin kanun, nizam ve talimatlarını icra etmeli; valilerin maiyeti oldukları için onların emirlerine uymalı; sancaklardaki mahkeme, meclis ve kaza müdürlerinin çalışmalarını kontrol etmeli ve kanuna aykırı hâl ve hareketleri valiye bildirmeliydiler. Eşkıyalık faaliyetlerine karşı sancaktaki zaptiyeyi kullanmalı, bunlar yetmezse civardaki kolluk kuvvetlerini alarak eşkıya üzerine sevk etmeli ve bölgede zaptiye askeri ve nizamiye askeri mevcut değilse validen izin alıp bölgede zaptiye kaydederek sorunu gidermeliydiler. Sancak dâhilindeki memurların durumunu valiye bildirmeli, muhakemesi gerekenleri sancak merkezinde yargılatarak durumu valiye iletmeliydiler. Doğrudan hazineye gönderilecek veya bölgede sarf edilecek mal varlığını zamanında teslim etmeli, devlet malının zamanında tahsilini ve mültezimlerde bulunan fermanların tamamen icrasını sağlamalı ve bu konuda yaşanacak sorunları valiye ve gerektiğinde Maliye Nezareti'ne bildirmeliydiler. Kaymakamların, Babîâli ile olan işlerini valiye iletmeleri gerekiyorsa da bunlar, görev mahalli itibariyle Dersaadet'e eyaletten daha yakın mesafede iseler önemli konuları doğrudan Babîâli'ye bildirebilirlerdi.¹⁹⁶

Kazalar büyüklüklerine ve önemlerine binaen ya müdürler tarafından ya da kaymakamlar tarafından idare edilirdi.¹⁹⁷ Bir bölge, müdürlük olarak idare edilmek için fazla büyük ve önemli bir durumdaysa idarede düzenleme yapılarak oranın hem statüsü yükseltilir hem de idarecisine kaymakam unvanı verilirdi. Sünne Sancağı, Tulca/Tulça Mutasarrıflığına katılarak bir müdür tarafından idare edilmeye başlandıysa da burası mevki ve ticaret açısından önemli bir yer olduğu için müdürlük derecesinin halka küçük geleceği ve idare açısından müşkülata sebep olacağı düşünüldü. Bu nedenle yine Tulca'ya bağlı olmak ve maaşı artmamak üzere müdürlük unvanı kaymakamlığa

¹⁹⁶ *Düstur*, sene 1279, s. 352-365; *Düstur*, sene 1282, s. 559-572; BOA, C.DH., 46/2299.

¹⁹⁷ E. E. Sarıoğlu, *a.g.t.*, s. 46-48.

dönüştürüldü.¹⁹⁸ İpek Kazası müdürlüğü de kaymakamlığa dönüştürülmüştü.¹⁹⁹ Yine Haleb Eyaletine bağlı Zor adlı mevki, düzenin sağlanması ve ödenmemiş vergilerin toplanabilmesi amacıyla kaymakamlık haline getirilmişti.²⁰⁰

Birbirine yakın kazalar ile aşiretler veya nahiyeler bir araya getirilerek de kaymakamlık idaresi teşkil edilirdi.²⁰¹ Kazaların sancak merkezine yakın olması gereği, bu uygulamayı tetikleyen önemli bir unsurdur; çünkü ahalinin, işlerini görmek üzere sancak merkezine giderken sıkıntı çekmeleri istenmezdi. Bu gayeyle sancak merkezine uzak olan kazalar, kendi aralarında bir araya getirilerek yeni bir kaymakamlık idaresi oluşturulur ve ortada bulunan bir bölge, kaymakamlığın merkezi yapılırdı.²⁰²

Asayişin temini ve vergi tahsilinin etkin şekilde yürütülebilmesi amacıyla kaza ve nahiyeler, yakındaki uygun bir kaymakamlığa bağlanırlardı.²⁰³ Güçlü bir idari yapı tesis etmek, huzuru temin etmek ve halkın işlerini kolaylaştırmak üzere civardaki kazalar bir araya getirilerek²⁰⁴ ya da stratejik öneme sahip ve kontrol gerektiren yerler²⁰⁵ ile yabancı devletlerle sınır hâlinde bulunan ve asayiş tehdit altında olan mevkiiler, konumlarından dolayı ortaya çıkan sakıncaları giderebilmek amacıyla etraflarındaki yerleşim alanlarıyla birleştirilerek kaymakamlık yapılırlardı.²⁰⁶

Önemli gelişme kaydettiği için müdürlük şeklinde idare edilemeyecek duruma gelen bir idare bölgesi, etrafındaki küçük birimleri de içine alarak bir kaymakamlık

¹⁹⁸ Bu husus Meclis-i Vâlâ'da uygun görüldü ve padişah tarafından onaylandı (BOA, İ.DH., 459/30506, 31 Temmuz 1860/12 M 1277) ve gereğini yapmaları için Maliye Nezareti ile Tulca mutasarrıfına Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 190/44, 05 Ağustos 1860/17 M 1277).

¹⁹⁹ BOA, BEO.VGG., no: 453, s. 59, 30 Haziran 1862/03 M 1279.

²⁰⁰ BOA, A.MKT.NZD., 74/34, 07 Mart 1853/26 Ca 1269.

²⁰¹ Trablusgarb Eyaletinde on kaza bir araya getirilerek (BOA, İ.MVL., 82/1639, 09 Ekim 1846/17 L 1262), Adana'da Karaisalı Kazasıyla yakınındaki iki nahiyeye ve bir aşiret birleştirilerek kaymakamlık teşkil edildi (BOA, İ.MVL., 112/2647). Tırnova büyük bir kaza iken bazı yerlerinde de kendisine ilhakıyla sancak haline getirildi (BOA, ML.MSF.d., no: 16068, 1861/1278). 1847'de Ayvalık ve Erdek kazaları ve birkaç kazanın ilhakıyla Erdek Kaymakamlığı teşkil edildi (E. Satıcı, ...*Hüdavendigar Eyaleti*, s. 320).

²⁰² Süleymaniye Sancağına bağlı Mâreke ve Beşter kazaları sancak merkezine uzak oldukları için sancaktan ayrılıp civardaki bazı kazalarla birleştirilerek Derbend Kaymakamlığı teşkil edildi. Bunların ortasındaki Derbend adlı yer merkez yapıldı (BOA, İ.MVL., 501/22666, 01 Şubat 1864/23 Ş 1280).

²⁰³ BOA, C.DH., 115/5723, 10 Ağustos 1843/13 B 1259.

²⁰⁴ Sayda Eyaleti dâhilinde Bilad-ı Beşare denilen kazalar, ahaliyi emirlerin zulmünden kurtarmak üzere Sayda ve Sur kazalarının da katılımıyla kaymakamlık haline getirildi (BOA, İ.MVL., 456/20478, 14 Kasım 1861/10 Ca 1278). Burdur Kazası, Hamid Sancağı dâhilinde iken işlerinin kolay yürütülmesi için ahalinin talebi üzerine bu sancaktan ayrılarak Türkmen has kazalarıyla birleştirilip ayrı bir kaymakamlık haline getirildi (BOA, İ.MVL., 176/5258, 24 Temmuz 1850/14 N 1266).

²⁰⁵ Şumnu Kazası mevki açısından inzibata muhtaç ve eyalet merkezine yakın olduğu için Osmanpazarı, Pravadi, Yenipazar ve Cuma-yı Atik kazaları birleştirilip buraya bağlanmak suretiyle bir kaymakamlık teşkil edildi (BOA, İ.MVL., 206/6598, 09 Nisan 1851/06 C 1267). Berkofça Kazası müdürlüğü, civarında bulunan İvraca Kazası ile birleştirilerek kaymakamlık haline getirildi (BOA, İ.MVL., 445/19808).

²⁰⁶ Yanya'da Narda ve Preveze kazaları Yunan sınırına yakın oldukları için (BOA, İ.MVL., 144/4060); Tulca, İsakçı, Maçın ve Babadağı kazaları, gayrimüslimlerin yabancı ülkeyle irtibatından doğacak sakıncaları gidermek için (BOA, A.AMD., 25/89, 26 Kasım 1850/21 M 1267; BOA, İ.MVL., 193/5851, 06 Aralık 1850/01 S 1267); Hersek'e bağlı Taşlıca, Prepol ve Kolaşın kazaları da Karadağ ve Sırbistan'a sınır oldukları için birleştirilerek kaymakamlık haline getirildiler (BOA, A.MKT.MVL., 122/90).

haline getirilirdi. Mesela Köstence'den Boğazköy'e kadar yapılan demiryolu sebebiyle Köstence, gelişip büyüdüğü ve ticareti arttığı için buranın müdürü, kumpanya (demiryolu şirketi) memurları üzerinde nüfuz kurmaya ve ahalinin hukukunu muhafazaya muktedir olamadığından dolayı, yerli ahaliden müteşekkil köyler ile Mankalya Kazası Köstence'ye dâhil edilerek bir kaymakamlık meydana getirildi.²⁰⁷

Bağlı buldukları sancak merkezine uzak olan bazı kaymakamlıklar ile kazalar, ahalinin sık sık merkeze gitme zahmetini çekmemeleri için ufak tefek işlerinin icrasını kendi bünyelerinde sürdürür; ancak daha önemli ve büyük işlerinin icrası açısından yine sancağa bağlı kalırlardı, yani sancağa kısmi bir bağılılıkları olurdu.²⁰⁸

Ahalinin zorluk çekmesini önlemek amacıyla gerektiğinde bir sancağın kaza merkezi değiştirilebilirdi. Çıldır Sancağının merkezi yapılan Ardahan Kasabası diğer kazalara uzak olduğu için insanların işleri icabı oraya gidip gelmekte zorluk çekmeleri ve kasabada hükümet konağı ile hapisane inşası uygun olmayacağı gerekçesiyle Erzurum valisi, kaymakamlığı eskisi gibi Oltu Kasabası'na nakletmişti. Valinin bu icraatı Meclis-i Vâlâ'da olumlu karşılanarak kabul edilmişti.²⁰⁹

Bölgede asayiş ve merkezle irtibatı sağlama amacına müsait bir kaza, kaymakamlığın idare merkezi olarak belirlenirdi.²¹⁰ Bazen de önemli bir kazaya kaymakam tayin edilirdi. Dobruca Sancağına bağlı Köstence Kazasının önemine binaen kaymakam burada bulunurdu. Tekfurdağı Sancağı merkez kazası ise mevkiinin önemi sebebiyle ikinci derecede kaymakamlık hâlinde idare edilmekteydi.²¹¹

Özen gösterilmeyi gerektiren ve önemli konumda bulunan yerler, büyüme potansiyelleri de göz önüne alınarak kaymakamlık haline getirilirlerdi. Bağdad ile Basra arasındaki Elbu Muhammed Deyresi, kilit konumda olup mevki önemli ve arazisi imarete uygun olduğu için Ammare adı altında bir kaymakamlık haline getirilmişti.²¹²

²⁰⁷ BOA, A.MKT.MVL., 122/41. BOA, MVL., 926/52. BOA, A.MKT.MVL., 127/73.

²⁰⁸ Galos Kaymakamlığı ahalisi cizye, mahalli işler ve davalar için Tırhala Sancağına gitmekte meşakkat çektikleri için ahalinin talebi üzerine cizye ve diğer davalar mahalli mecliste; maliye, zaptiye ve büyük meseleler sancak meclisinde görüşülmek üzere Galos, Tırhala'ya bağlı kalmaya devam etti (BOA, İ.MVL., 195/6018, 04 Ocak 1851/01 Ra 1267; BOA, A.MKT.NZD., 27/38, 16 Şubat 1851/14 R 1267. Tırhala Sancağına bağlı bir kaza, Tırhala valisinin talebiyle ve kazanın sancağa bağılılığı devam etmek şartıyla ve güvenlik ve sair işlerine nezaret edilmek üzere Galos Kaymakamlığına bağlanmıştı (BOA, A.MKT.MVL., 68/99).

²⁰⁹ BOA, MVL., 664/19, 07 Ocak 1864/27 B 1280.

²¹⁰ Marmara Ceziresi Kaymakamlığına bağlı Erdek Kazası, merkezi bir yerde olduğu için ahalinin gözetilmesi ve hazine malının korunması amacıyla (BOA, C.DH., 115/5723); Tulca Kazası da mevkiinin hassasiyeti sebebiyle merkez yapıldılar (BOA, A.AMD., 25/89; BOA, İ.MVL., 193/5851). Osmanpazarı, Pravadi, Yenipazar ve Cuma-i Atik kazaları birleştirilerek kaymakamlık yapıldı Şumnu Kazası, askerlik ve inzibat açısından itinayı gerektirdiği için merkez yapıldı (BOA, MAD., no: 7852, s. 127, 128, 1851/1267).

²¹¹ BOA, ML.MSF.d., no: 16068.

²¹² BOA, A.MKT.MVL., 130/60, 13 Ağustos 1861/06 S 1278.

Aynaroz Ceziresi Kaymakamlığı, önceki düzenlemeler sırasında müdürlüğe çevrilmişse de mevkiinin önemine binaen tekrar kaymakamlık haline getirilerek maaşı da buna uygun şekilde yükseltilmişti.²¹³ Siverek Kazası, müdürlük haline getirilmişse de mevkiinin büyüklüğü ve bölgedeki eşkıyaya karşı ahaliyi koruma gibi faktörler göz önünde bulundurularak tekrar kaymakamlığa dönüştürülmüştü.²¹⁴

Kaymakamlık şeklinde idare edilen bazı büyük yerleşim birimleri, buraların işlerini kolaylaştırmak ve halkın asayiş ve rahatını sağlamak amacıyla mutasarrıflık haline getirilirlerdi. İzmir Sancağının büyüklüğü ve bağlı bulunduğu Hüdavendigar Eyaletine uzak olması sebebiyle bölgede müşkülât çekilmekte ve işler ertelenmekteydi. Bu yüzden İzmir, bu eyaletten ayrılarak mutasarrıflık haline getirildi ve buranın kaymakamı Hasan Efendi de 1861’de mutasarrıf yapıldı.²¹⁵

Bir kaymakamlık, mutasarrıflık derecesine yükseltildiği zaman bu dönüşüm sebebiyle ortaya çıkan yeni durumun gerektirdiği bürokratik ve mali işlemlerin icrası amacıyla mesele yine bölgenin mülki amirine ve hazinedeki hesaplarının görülmesi için Maliye Nezareti’ne havale edilirdi.²¹⁶

Küçük ve sınırlı olan mutasarrıflıklar ise idareyi daha rahat kontrol altında tutabilmek amacıyla kaymakamlık haline getirilir ve bu şekilde müstakil olma özelliğini kaybederek bir eyalete bağlanırlardı. Mutasarrıfların doğrudan Sadaretle yazışmasına karşın kaymakamların, işleri valiye danışarak yürütmeleri istenirdi.²¹⁷

Bir mutasarrıfın vefatının ardından yeri geldiğinde mevcut idare kaymakamlık haline getirilerek ilgili bölgeye bir kaymakam tayin edilebiliyordu.²¹⁸ Mutasarrıflığın kaymakamlığa dönüşmesi esnasında idareci maaşı ise belli ölçülerde azaltılırdı.²¹⁹ Bazı

---

²¹³ BOA, İ.MVL., 455/20408.

²¹⁴ Müdürlük maaşı 1.000 kuruştı. Burası kaymakamlığa çevrilince vergiye 1.500 kuruş daha eklenerek kaymakamlık maaşı 2.500 kuruşa çıkarıldı (BOA, İ.MVL., 505/22847, 15 Nisan 1864/08 Za 1280).

²¹⁵ BOA, A.MKT.UM., 504/46, 07 Ekim 1861/02 R 1278. 1849’dan beri kaymakamlar tarafından yönetilen Kocaili Sancağı 1861’de müstakil mutasarrıflığa çevrilmişti (E. Satıcı, ...*Hüdavendigar Eyaleti*, s. 323).

²¹⁶ BOA, A.MKT.UM., 504/46. BOA, A.MKT.MHM., 100/53, 25 Ekim 1856/24 S 1273.

²¹⁷ Musul, Şehrızor ve Basra mutasarrıflıkları, buraların işlerini zapt altında tutabilmek için 1861’de kaymakamlık haline getirilerek Bağdat’a bağlandılar. Bunların işleri hakkında önceden Sadareten mutasarrıflara yazı yazılırken Bağdad valisine müracaat ederek işlerini görmeleri için kaymakamlara Sadareten emir gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 513/45, 05 Kasım 1861/01 Ca 1278; Davut Hut, *a.g.t.*, s. 26-28). Ayrıca “pek mühim ve müstacel” olan yazılar dışındakileri doğrudan Bağdad valisine göndermeleri için Meclis-i Vâlâ ile Hariciye, Deavi, Maliye ve Evkaf nezaretlerine Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 422/17, 29 Mayıs 1862/30 Za 1278).

²¹⁸ İzmir Mutasarrıfı Vahid Paşa vefat edince bu mutasarrıflık, kaymakamlığa dönüştürülerek kaymakamlığa 8.820 kuruş maaşla Sinob eski kaymakamı Tufan Paşa getirildi (BOA, İ.MVL., 403/17510).

²¹⁹ Karesi Sancağı, Hüdavendigar’a bağlı bir kaymakamlık haline getirilince mutasarrıf azledildi ve buraya mahsus 15.000 kuruş maaş 10.000 kuruşa indirildi (BOA, İ.MVL., 266/10165, 23 Mart 1853/12 C 1269).

yerler, maaş azaltılmasıyla kurtulamayarak kendi kazalarını da civar sancaklara kaptırıyorlardı. Bu sırada bazı memuriyetler de gereksiz görülerek ilga edilirdi.²²⁰

Silistre Eyaletinde gereğinden fazla sancak bulunduğu için bunlardan bazılarının civardaki daha uygun sancaklara bağlanarak idare edilmeleri yoluna gidildi. Nitekim eyalet dâhilinde Varna, Köstence, Sünne, Tulca, Silistre, Hezargrad ve Şumnu merkezleri kaymakamlık haline getirilmişse de buranın bu kadar sancağı saha ve nüfus açısından kaldıramadığı ve bazılarının kaymakamlık unvanıyla idare edilen kazalar oldukları; mülki ve mali işlere bakılınca burası üç sancağa yani Varna, Dobruca ve Ruscuk sancaklarına ayrılmış bulunduğu için diğer sancakların, bu üç sancaktan yakındaki birine ilhak edilmesine karar verildi.²²¹

Büyük bir sancak, tek kaymakamla istenilen şekilde idare edilemediği takdirde parçalanarak birden fazla kaymakamlık haline getirilirdi. Bu işlem sırasında gerekirse civardaki sancakların bazı kazaları da alınarak teşkil edilen yeni kaymakamlıklara ilhak edilirdi. Cizre Sancağı için böyle bir düzenleme yapılmıştı. Nitekim Cizre Sancağı tek kaymakamlık olarak idare edilemeyecek kadar geniş bir yer olduğu için burayla birlikte civardaki Muş ve Musul sancaklarına bağlı Cerat ve Zaho kazaları da alınarak bölgede Siird, Zaho ve Mardin adıyla üç kaymakamlık teşkil edilmişti.²²²

Mülki idarede düzenleme yapılırken sık sık kaymakamlıkların müdürlük haline getirildiği görülmektedir. Lom kaymakamı istifa edince buranın idaresi, geçici olarak müdürlük haline getirilip bu görevi fahri olarak yürütmek üzere geçici bir müdür tayin edilmişti.²²³ Priştine Kaymakamlığı da müdürlüğe dönüştürülerek Prizrin/Prizren Sancağına bağlanmıştı.²²⁴

Ülke genelinde sancak ve kazalar gözden geçirilerek bunların düzenlenmesi için çalışmalara girilmiş, işlerinin kapsamı açısından kaymakamlık şeklinde idare edilmesi gereksiz görülen yerler müdürlük haline getirilmişti. Bu süreçte Köstendil Sancağı,

²²⁰ Taşlıca Sancağı bazı kazalarını, mutasarrıflık yapılan Yenipazar'a ve bazılarını Saray Sancağına kaptırarak kaza kaymakamlığı haline geldi. Bu sırada mal, tahrirat ve tabur kâtiplikleri ilga edildi. 5.000 kuruş olan kaymakamlık maaşı 4.000 kuruşa indirildi (BOA, TŞR.BNM., 14/6, 09 Şubat 1864/01 N 1280; BOA, TŞR.BNM., 19/106, 10 Mayıs 1864/4 Z 1280; BOA, TŞR.BNM., 20/33, 17 Mayıs 1864/11 Z 1280).

²²¹ Bu kararın onay tarihi 1861/1278'dir (BOA, ML.MSF.d., no: 16068).

²²² Bu kaymakamlıklar için 22.500 kuruş ayrıldı. Kenan Paşa 7.500 kuruş maaşla Siird'e, Abdullah Bey 5.000 kuruş maaşla Zaho'ya, Derviş Efendi 10.000 kuruş maaşla Mardin'e kaymakamı olarak atandılar (BOA, İ.MVL., 235/8214, 14 Nisan 1852/23 C 1268). Zaho ahalisi, kazanın Musul'da kalmasını istediye de yeni idare sayesinde vergi ve iane-i umumiye tahsili kolaylaştığı gerekçesiyle bu talep reddedildi (BOA, A.MKT.UM., 127/22, 27 Şubat 1853/18 Ca 1269). İleride Cizre, Zaho ve Mardin sancakları birleştirilip tek kaymakamlık yapılırken Zaho, bunlardan ayrılarak müdürlük haline getirildi (BOA, İ.MVL., 295/11923, 29 Ocak 1854/29 R 1270).

²²³ BOA, A.MKT.MVL., 46/38.

²²⁴ BOA, A.TŞF., 14/85, 07 Aralık 1852/25 S 1269.

müdürlüğe dönüştürüldüğü için zaten livanın güvenlik işlerine bakamayan kaymakamı da azledilerek yerine bir müdür getirilmişti.²²⁵

Birkaç kazanın birleşmesinden müteşekkil bir yerin kaymakamı azledilince bazen söz konusu kazalar ayrılarak müdürlük haline getirilir ve kaymakamın maaşı da bu kazalara atanan yeni müdürler arasında paylaştırılırdı.²²⁶ Mesela Bikaulaziz ve Baalbek kazaları kaymakamı azledilince buralar birbirinden ayrılarak 1852'de idarelerine iki müdür atandı. Kaymakamlığa mahsus 6.500 kuruş maaştan 3.000'er kuruşu bunlara tahsis edilirken 500 kuruşu hazineye aktarıldı.²²⁷ Havran Kaymakamlığı, idaresinden beklenen iyi netice sağlanamadığı için müdürlüğe çevrilince buraya bağlı olarak idare edilen Aclun, Cebel-i Dürz ve Kunaytara kazaları da ayrılarak her birine birer müdür atandı. Kaymakamlığın maaşı olan 5.930 kuruşun 3.750 kuruşu yeni müdürlerin maaşlarına eklenirken kalan 2.180 kuruş ise hazineye aktarıldı.²²⁸

Bir kaymakamlığın müdürlüğe dönüştürülmesinde etkili olan diğer husus ise söz konusu mahallin işlerinin az ve sınırlı olmasıydı.²²⁹ Galos maa Ergılasti (Ergılasti dâhil Galos) Nahiyesi, ikinci derecede bir kaza ayarında olup sancak anlamındaki kaymakamlık idaresini kaldıramadığı gibi ticaretten, limandan ve hasılatının çokluğundan başka bir özelliği görülmediği için kaymakamlık tabiri kaldırılarak burası müdürlük haline getirilmişti.²³⁰ Ayrıca bu gibi gerekçelerle müdürlüğe dönüştürülen yerdeki mevcut idarecinin maaşı da azaltılırdı.²³¹

Bazı yerler, civardaki birkaç sancağın sınırlarına yakın ve hassas bir noktada oldukları için idareleri üzerinde çok fazla oynanırdı. Silivri, böyle bir yerdi. Silivri'deki eşkıyalığı araştırmak üzere görevlendirilen bir memur merkeze sunduğu raporunda, bölgedeki mülki idare ve asayişin yerine getirilemediğini, Kaza-i Erbaa kaymakamının İstanbul'da ikamet etmesi ve bölgenin işlerine vakıf olmaması sebebiyle sorun yaşandığını belirtince Silivri, Kaza-i Erbaa'dan koparıldı ve buranın dirayetli biri

---

²²⁵ BOA, İ.MVL., 453/20269; buranın kaymakamı kötü idaresi sebebiyle azledildi. Yeniden düzenlenen 2.250 kuruş maaşla müdürlüğe Faik Efendi tayin edildi (BOA, A.MKT.MVL., 133/35).

²²⁶ Şam Eyaletine bağlı Aclun, Havran, Cidur ve Cebel-i Dürz Havran kazaları kaymakamı azledilince ona ait maaş, bu kazalara atanan iki müdür arasında paylaştırıldı (BOA, İ.MVL., 248/9073, 10 Ekim 1852/26 Z 1268).

²²⁷ BOA, İ.MVL., 243/8783.

²²⁸ BOA, MVL., 758/64, 27 Mayıs 1861/16 Za 1277; BOA, İ.MVL., 449/20036, 09 Haziran 1861/Selh Za 1277. Bu hususlar irade-i seniyyeyle onaylandı (BOA, A.MKT.MVL., 129/22).

²²⁹ BOA, İ.MVL., 272/10537, 26 Mayıs 1853/17 Ş 1269. BOA, İ.MVL., 460/20710.

²³⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 16068.

²³¹ Aynaroz kaymakamlığı, müdürlük haline getirilince göreve atanan yeni müdüre, kaymakamlığa mahsus 4.000 kuruş maaşın 2.000 kuruşu tahsis edildi (BOA, İ.MVL., 272/10537). Reyhaniye, müdürlüğe dönüştürülerek Antakya'ya bağlanınca buraya mahsus 3.000 kuruşluk maaşın 1.000 kuruşu Antakya kaymakamına, 1.000 kuruşu Reyhaniye müdürüne tahsis edilirken 1.000 kuruşu da hazineye aktarıldı (BOA, İ.MVL., 460/20710).

tarafından müstakil olarak idare edilmesine karar verildi.²³² 1849 yılı sonlarında burası müdürlüğe dönüştürülerek Tekfurdağı Sancağına bağlandı.²³³ 1858'de ahali açısından ve bölgenin mülki ve mali işleri bakımından kolaylık olacağı düşüncesiyle Tekfurdağı Sancağından ayrılıp kaymakamlığa çevrildi ve Kaza-i Erbaa'ya dâhil edilerek buranın merkezi haline getirildi.²³⁴ 1859 yılında işlerde kolaylık sağlamak amacıyla Silivri Kaymakamlığının merkezi Çatalca Kazasına aktarıldı, Çatalca Kazasının müdürü ise Silivri Kazasına nakledildi.²³⁵ Ancak Çatalca Kazası mevki açısından ters, Silivri ise büyük, kalabalık ve sahilde olduğu için kaymakam yine Silivri'de, Silivri müdürü ise hususi maaşıyla Çatalca'da ikamet ettirildiler.²³⁶

Bilecik Sancağı da böyle bir muameleye maruz kalmıştı. 1847 yılında Eskişehir Sancağı lağvedilerek bazı kazaları Kütahya Sancağına dâhil edilirken diğer kazalarının katılımıyla Bilecik Sancağı teşkil edilerek burası, kaymakamlık şeklinde Hüdavendigâr Eyaletine bağlandı. 1849'daki eyalet meclisleri düzenlemesi sırasında ise Bilecik Sancağı lağvedilerek kazaları Bursa, Bolu ve Ankara sancakları arasında dağıtılırken Bilecik Kazası da müdürlük olarak Bursa Sancağına bağlandı.²³⁷

Zadrime Kazası, Prizrin Kaymakamlığına bağlıysa da Üsküb Eyaletine uzak ve İşkodra'ya yakın olması sebebiyle eskiden olduğu gibi İşkodra tarafından idare edilmesi uygun görüldü.²³⁸ Muş Sancağı, Kürdistan Eyaletine bağlanmışsa da buraya olan uzaklığı sebebiyle işlerinin görülmesinde zorluk çekildiği için Kürdistan'dan ayrılarak eskisi gibi Erzurum'a bağlanmıştı.²³⁹

Hersek'e bağlı Taşlıca, Prebol/Prepol, Kolaşin ve Çayniçe kazaları, Taşlıca Kaymakamlığı adı altında bir araya getirilmiş ve kaymakamlığına istablı-ı âmire payeli Celal Bey atanmıştı.²⁴⁰ Ahmed Cevdet Paşa'nın 1863-64/1280 yılı olaylarını anlatırken belirttiği üzere sonradan bu kaymakamlığın da katılımıyla Yenipazar Mutasarrıflığı

²³² BOA, İ.MVL., 87/1764, 04 Ocak 1847/16 M 1263.

²³³ Kaymakam İzzet Bey müdür olarak görev yerinde bırakıldı (BOA, A.TŞF., 7/79; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 96, 28 Ağustos 1850/19 L 1266).

²³⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 151-M, 04 Temmuz 1858/22 Za 1274; BOA, MAD., no: 7852, s. 2, 3, 1858/1274; BOA, MVL., 889/20, 18 Temmuz 1858/07 Z 1274.

²³⁵ BOA, İ.MVL., 417/18253.

²³⁶ BOA, İ.MVL., 462/20849; BOA, A.MKT.MVL., 142/95.

²³⁷ E. Satıcı, ...*Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 320, 321.

²³⁸ BOA, MAD., no: 7935, s. 30, 1845/1261.

²³⁹ BOA, İ.MVL., 263/9985.

²⁴⁰ Takvim-i Vekâyi, defa 603, 28 Aralık 1860/14 C 1277.

teşkil edilmiş; ardından Prepol ve Kolaşın kazaları Taşlıca'dan ayrılmış ve Taşlıca Kaymakamlığı, Taşlıca'dan ibaret kalmıştı.²⁴¹

Basra Sancağı da statüsü sıklıkla değiştirilen bir yerdirdi. Burası farklı dönemlerde mutasarrıflar ve kaymakamlar tarafından idare edilirdi. 1849 yılı ortalarında kaymakamlıkla idare edilen sancak, bundan sonra mutasarrıf tarafından yönetilmeye başlandı ve mutasarrıflığa Rodos Kaymakamı Miri miran Maşuk Paşa atandı. 1858'de Basra yine kaymakamlık şeklinde idare edildi. Kaymakamlıktan sonra kısa aralıklarla mutasarrıflık ve ardından yine kaymakamlık ve sonra yine mutasarrıflık idaresi ihdas edildi. 1861 yılı sonlarında Bağdad Eyaletinde yapılan bir düzenleme neticesinde Basra tekrar kaymakamlık şeklinde yönetilmeye başlandı.²⁴²

Ankara, Kayseri ve Bozok sancakları, mevki itibariyle hassas yerler oldukları için sık sık birleşir ve ayrılır, kaymakamlık merkezi de aynı şekilde sürekli değişirdi. Böyle olmasında, aşiretlerin çıkardıkları sorunlardan halkı koruma düşüncesi etkiliydi. Ankara Eyaletinde idari düzenleme yapılırken Bozok ve Kayseri sancakları buradan ayrılarak müstakil olmak üzere kaymakam Celal Paşa'nın idaresine, Ankara Eyaleti ise hassa askeri ferikliği rütbesiyle Rüstem Paşa idaresine verildi.²⁴³ Her iki taraf defterdarla idare edilemeyeceği için Kayseri ve Bozok sancaklarına mal müdürü atanması uygun görüldü.²⁴⁴ Bozok Kaymakamı Said Paşa, Afşar ve Rişvan aşiretlerinin zulmüne kayıtsız kalması sebebiyle 1849 yılı başlarında azledilince Bozok ve Kayseri sancakları tekrar Ankara'ya ilhak edildiler.²⁴⁵

Bir bölgede idare ve asayiş açısından önemli, valinin ikametine muhtaç birden fazla yer varsa vali, ikamet etmek üzere bu yerlerden birine gidince geride boş bıraktığı yerde ise bir kaymakam istihdam ederdi. Ankara valisi için böyle bir durum söz konusuydu. Nitekim vali, icap ederse idareye bizzat müdahale etmesi gerektiği için Ankara ile Yozgad arasında mekik dokur ve bu merkezlerden birine giderken diğerine kaymakam gönderirdi. Ankara Kaymakamı Mustafa Efendi görevden alınınca o sırada Yozgad'da ikamet eden Ankara valisi, Ankara'ya nakledilerek Yozgad'ın kaymakam tarafından idare edilmesi uygun görülmüştü.²⁴⁶ Fakat Bozok'taki kaymakamın, firar

²⁴¹ Cevdet Paşa, *Tezâkir 21-39*, Yayınlayan Ord. Prof. Cavid Baysun, TTK Basımevi, Ankara 1986, Tezkere no. 23, s. 49, 50.

²⁴² Majed Mohammed Binzouba, *Vilâyet Nizamnâmelerinin Basra'da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 45, 47, 48.

²⁴³ BOA, C.DH., 274/13669, 01 Ocak 1843/29 Za 1258.

²⁴⁴ BOA, C.ML., 616/25416, 01 Ocak 1843/29 Za 1258.

²⁴⁵ BOA, İ.MVL., 132/3525, 08 Ocak 1849/12 S 1265.

²⁴⁶ BOA, İ.MVL., 227/7786, 29 Aralık 1851/05 Ra 1268.

eden aşiretleri geri getirmeye gücü yetmediği ve Yozgad Sancağı her tarafa yakın olduğu için aşiretlerin getirilmesi amacıyla Ankara valisinin gerektiğçe Yozgad'da ikamet etmesi, vali Yozgad'da iken Bozok kaymakamının Ankara'ya gitmesi, vali Ankara civarındaki aşiretlerle ilgilenmek üzere Ankara'ya geldiği zaman da kaymakamın Yozgad'a gönderilmesine karar verildi.²⁴⁷

Hakkâri valisi de benzer bir durumla karşı karşıyaydı. Vali, aynı anda Van ve Hakkâri eyaletlerinin valisi olduğu için Hakkâri ile Van arasında gidip gelişlerinde kendisine vekâlet etmek üzere kaymakam tayin edilmiş; valinin Van'da, kaymakamın ise Hakkâri'de ikamet etmelerine karar verilmişti.²⁴⁸

Bazen bir kaza, ahalisinin de talepleri dikkate alınarak bir idari birimden koparılıp başkasına bağlanabiliyordu. Mesela Adana'ya bağlı Cebel-i Kozan ahalisi, bağlı oldukları Adana'dan ayrılmayı istemişlerdi. Bunun üzerine Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefalarından (memur) Mustafa Necib bölgeye gönderilmiş ve onun tespitleri neticesinde Cebel, Adana'dan ayrılarak Yozgad'a bağlanmıştı.²⁴⁹

1842'deki yeni teşkilatlanmayla birlikte madenlerin idari yapısında düzenlenme yapıldı ve buralar, sancak veya kaza haline getirildiler. Diyarbakır Müşirliğine bağlı Keban Ergani madeni, 1845'te Maadin-i Hümayun Sancağı haline getirildi ve madenin idaresi, buraya atanan bir kaymakama emanet şeklinde verildi. 1845'te Maadin-i Hümayun kaymakamının maaşı 8.000 kuruştı. Bu kaymakamlar, birer yıllığına tayin edilirdi. Kaymakamlar, kendilerine verilen sermayeyle madeni işletir ve karşılığında merkezden maaş alırlardı. Maden yöneticileri, yılsonunda İstanbul'a gönderdikleri ürün ile kendilerine verilmiş olan meblağ üzerinden Maadin-i Hümayun Meclisi'nde muhasebeye tabi tutulur, bunların gelir ve giderleri Maliye'de mahsup edilirdi.²⁵⁰

Madenler, eşkıyanın müdahalesi ve zaptiye kuvvetlerinin yetersizliği sebebiyle iyi işletilemediği zaman en yakın kaymakamlık idaresine ilhak edilerek kaymakamlık ve maden emniyeti görevi, madenin eminine bırakılırdı. Nitekim Maadin-i Hümayun Kaymakamlığı, maden işlerini iyi yürüttüğü için Keban ve Ergani madenleri emini Salih

²⁴⁷ BOA, İ.MVL., 241/8682, 06 Ağustos 1852/19 L 1268.

²⁴⁸ BOA, İ.MVL., 202/6420, 13 Mart 1851/09 Ca 1267.

²⁴⁹ BOA, MAD., no: 7851, s. 66, 67, 1850/1266.

²⁵⁰ F. Tızlak, *a.g.t.*, s. 83-85.

Ağa'ya,²⁵¹ Köstendil Kaymakamlığı ise maden emniyetiyle birleştirildiği zaman malumatı sebebiyle maden emini Mustafa Efendi'ye bırakılmıştı.²⁵²

Taşrada büyük aşiretler bir kaymakamlık haline getirilerek idareleri için bir kaymakam tayin edilebilirdi.²⁵³ Böyle bir durumda kâtip, sandık sarrafı ve zaptiyenin masrafları, aşiretin yıllık vergi gelirlerinden karşılanırdı. Tayin edilecek kaymakamın aşiret mensubu olması şart değildi. Ankara'da Cihanbeyli Aşireti'nin kaymakamı ölünce bu göreve Ankara valisinin tavsiyesi üzerine bir madenin eski müdürü Rıza Bey getirilmiş,²⁵⁴ Koçgiri Aşireti teşkil edilince buraya bölge hakkındaki malumatı dikkate alınarak Sivas meclis-i kebiri azasından Abdi Efendi tayin edilmişti.²⁵⁵

Aşiretler bazen de müstakil bir kaymakamlık hâlinde değil, başka bir kaymakamlığa bağlı olarak idare edilirdi. Böyle bir aşiretin ahalisi, kaymakamın zulmünden ve kaymakamlık merkezinin uzaklığından dem vurarak ayrılıp müstakil olarak idare edilmeyi istese de bu talep kabul görmeyebilirdi. Nitekim Boynuyoğunlu Aşireti'nin böyle bir talebi olunca mübaşir aracılığıyla yolsuzlukları tespit edilen kaymakam azledilmiş; fakat aşiret buraya bağlı kalmaya devam etmişti.²⁵⁶

Osmanlı ülkesine gelen muhacirler, bir bölgede iskân edildikten sonra buldukları söz konusu yerleşim birimi, bir sancağa bağlı kaza kaymakamlığı haline getirilebilirdi. Kaymakam olarak ya kendi içlerinden birisi²⁵⁷ ya da onları idare etmeye muktedir dışarıdan birisi tayin edilirdi.²⁵⁸

1.1.1 Kaymakamlıklarda Bulunan Birimler ve Memuriyetler

Kaymakamların, idare bölgesinde ikamet ettikleri ve devlet işlerini yürüttükleri hususi konakları mevcuttu. Bu konakların içinde hapisane de bulunabiliyordu.²⁵⁹ Konaklar kiralanırsa kira bedeli halkın vergilerine eklenerek karşılanır, ardından

²⁵¹ Ergani ve Keban madenleri idaresinin sekteye uğramadan yürütülmesi gerektiği için bu iki kaza birleştirilerek bir kaymakamlık teşkil edilmişti (BOA, C.DRB., 5/219, 02 Şubat 1845/24 M 1261).

²⁵² BOA, İ.MVL., 330/14117, 22 Nisan 1855/05 Ş 1271; BOA, A.MKT.MVL., 72/61, 08 Mayıs 1855/21 Ş 1271.

²⁵³ Ankara'da Cihanbeyli Aşireti (BOA, İ.MVL., 196/6065, 13 Ocak 1851/10 Ra 1267), Maraş'ta Velioglu Mahmud Bey Aşireti (BOA, İ.MVL., 200/6298, 14 Şubat 1851/12 R 1267) ve Sivas Eyaletine bağlı Koçgiri Aşireti müstakil kaymakamlık haline getirilmişlerdi (BOA, İ.MVL., 398/17322, 21 Aralık 1857/03 Ca 1274).

²⁵⁴ BOA, İ.MVL., 196/6065.

²⁵⁵ Kaymakamlık için merkez tespiti ve meclis teşkili işleri, Sivas valisine havale edilirken gerekeni hazineye icra etme görevi de Maliye Nezareti'ne bırakıldı (BOA, İ.MVL., 398/17322).

²⁵⁶ BOA, A.MKT., 71/24, 13 Mart 1847/25 Ra 1263.

²⁵⁷ Şam'a bağlı Aclun Sancağında iskân ettirilen Cezayir muhacirleri için şeyhülmeşayihleri Ahmed Salim Efendi, sancağa mahsus 1.500 kuruş maaşla kaymakam yapıldı (BOA, İ.MVL., 227/7796, 02 Ocak 1852/09 Ra 1268).

²⁵⁸ Silistre'deki Mecidiye Kazasında yerleştirilen Kırım muhacirlerinin nakli ve iskânında hizmeti görülen Abdülveli Bey, Mecidiye Kazasına kaymakam olarak atandı (BOA, İ.MVL., 368/16141, 23 Mart 1857/26 B 1273).

²⁵⁹ BOA, İ.MVL., 190/5757, 22 Kasım 1850/17 M 1267.

kaymakamlığın gider kalemleri arasında gösterilir, Maliye Nezareti'nde incelendikten sonra mahsup edilir ya da hazine tarafından karşılanırdı.²⁶⁰

Konak satın alınacağı zaman, konağın fiyatı olan meblağ bölgenin yıllık vergisine eklenmek suretiyle karşılanırdı.²⁶¹ Satın alınan konak tamir edilirse, buraya harcanan masraf da yine halkın yıllık vergisine eklenir ve hazine tarafından halkın giderlerine karşılık mahsup edilirdi.²⁶² Bu tamirler yapılmadan önce gerekli meblağ hazineye bildirilerek onay alınmak zorundaydı.²⁶³ Bu masraflar, hazineye bilgi verilmeden önce yapılmışsa masraflar yine hazine tarafından karşılanır; fakat bir taraftan da böyle sorumsuz davranan kişilerin uyarılması yoluna gidilirdi.²⁶⁴

Hazine, tamir masrafları için bir sınır belirleyebilirdi. Belirlenen bu meblağ aşılsa fazla olan kısım, kaymakam ile meclis azasına ödettirilirdi.²⁶⁵ Bir konağın tamir masrafı, merkezin izni olmadan halkın vergisine eklenirse bu meblağ da yine kaymakam ile mazbatayı mühürleyenlerden alınırdı.²⁶⁶ Konak inşası için hazinenin öngördüğünden veya yapılan keşifte saptanandan fazla masraf çıkarılırsa bu meblağ da bölge halkının vergisine eklenerek karşılanırdı.²⁶⁷

1.1.1.1 Sancak ve Kaza İdare Meclisleri

Tanzimat'la birlikte başlanan yenilik çalışmaları çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde 24 Ocak 1840/19 Za 1255 tarihli talimatnameyle birlikte muhassıllara yardımcı olmak üzere sancak merkezlerinde muhassıllık meclisi (büyük meclis) ve daha küçük yerlerde küçük meclisler teşkil edilmesine karar verilmiş ve üyeleri seçimle

²⁶⁰ Kürdistan Eyaletine bağlı Siird'de kaymakam için kiralanın konağın 350 kuruş olan kirasının sancak gelirlerinden karşılanması (BOA, İ.MVL., 260/9784, 25 Ocak 1853/14 R 1269), Galos'ta kaymakam konağı olarak kullanılan hane ile zaptiye ikameti için bazı kazalarda bulunan han ve hane kiralarının hazineden karşılanması uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 371/16287, 03 Mayıs 1857/09 N 1273). Lofca'da aylık 350 kuruş (BOA, İ.MVL., 438/19426, 31 Ekim 1860/15 R 1277), Köstence'de ise 1.000 kuruş konak kirası bedeli tahsis edilmişti (BOA, İ.MVL., 464/20991, 05 Mayıs 1862/06 Za 1278).

²⁶¹ Antakya'da kaymakam konağının mutasarrıfı olan Beylan kaymakamı, burayı satmak isteyince konağın alınarak karşılığının 1266 yılı vergisine eklenmesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 178/5324, 19 Ağustos 1850/10 L 1266).

²⁶² Sofya'da kaymakam ikameti için sahiplerinin rızasıyla satın alınan konağın tamir masrafı bu şekilde karşılandı (BOA, İ.MVL., 202/6404, 06 Mart 1851/02 Ca 1267; BOA, A.MKT.MVL., 40/63, 20 Mart 1851/16 Ca 1267).

²⁶³ Bingazi (BOA, İ.MVL., 407/17691, 12 Kasım 1858/05 R 1275) ile Dersim Sancağındaki kaymakam konağının tamir masrafları hazine tarafından kabul edilmişti (BOA, İ.MVL., 419/18363, 01 Temmuz 1859/29 Za 1275).

²⁶⁴ Dersim'de böyle bir süreç yaşanmıştı (BOA, İ.MVL., 215/7105, 08 Temmuz 1851/08 N 1267).

²⁶⁵ Niğde'deki kaymakam konağının tamiri için tespit edilen meblağ aşılsa kabul edilmeyerek kaymakam ve meclis azasından tazmin edilmesi şartıyla konağın tamamlanması emredildi (BOA, İ.MVL., 218/7278, 20 Ağustos 1851/22 L 1267). Harput/Harpurut valisi, defterdarı ile Behisni Kaymakamlığı meclisi, Behisni'nin merkezi Hısn-ı Mansur'daki kaymakam konağının 4.000 kuruşa tamir edilmesini talep edince bu masrafın aşılmaması gerektiği ve aşılsa fazlasının hazine tarafından kabul edilmeyeceği belirtildi (BOA, MAD., no: 9205, s. 262, 1849/1265).

²⁶⁶ Şumnu'da kaymakam konağının tamiri ve mahkemenin bedeli hakkında böyle bir durum yaşandı (BOA, İ.MVL., 251/9220, 05 Kasım 1852/22 M 1269), bunu yapanların cezalandırılması gerekirse de kaymakam ve naibin görevi bittiği için cezadan vazgeçildi (BOA, A.MKT.MVL., 57/91, 14 Kasım 1852/02 S 1269).

²⁶⁷ Sofya'da inşası düşünülen kaymakam konağı ve zaptiye dairesi ile diğer binaların fazladan masrafının, halkın taahhüdüyle vergiye eklenerek karşılanmasına izin verildi (BOA, İ.MVL., 248/9028, 03 Ekim 1852/19 Z 1268).

belirlenerek bu meclisler kurulmuştu. Muhassıllık meclislerinin üyeleri muhassıl, iki kâtip, hâkim (kadı veya naip), müftü, askeri zabıt, yöre ileri gelenlerinden dört kişi ve gayrimüslim halkı temsilen metropolit ve kocabaşılardan iki kişiydi. Meclis başkanı yerine göre müşir veya ferik olabiliyordu.²⁶⁸ Mülki idareye bağlı bu meclisler, yargı işlerine bakmakla da yükümlüydüler. Nitekim ceza kanunnamesinin taşrada uygulanma yetkisi bu meclislere verilmişti.²⁶⁹

Sancak merkezleri dışındaki yerlerde kurulan küçük meclisler henüz 1841 yılının Eylül ayında kaldırılmıştı. Buna rağmen büyük meclisler, muhassıllık uygulaması ilga edildikten sonra da varlıklarını devam ettirdiler; ancak adları memleket meclisi olarak değiştirildi.²⁷⁰ Bu meclislerde Müslüman ve gayrimüslim üyeler bulunmaktaydı.²⁷¹ Ayrıca mali işlemleri yürütmek üzere yine meclislerin üyeleri arasından bir kişi seçimle sandık emini olarak atanırdı. Bölgede toplanan bütün hazine gelirleri mal sandığında saklanır ve gerektiğinde yapılan harcamalar buradan karşılanır, artan para ise merkezi hazineye gönderilirdi.²⁷²

Sancak merkezlerinde kaymakamların, eyalet merkezlerinde ise valilerin başkanlık ettiği memleket meclisleri vergilerin toplanması, gelir giderlerin takibi, güvenliğin temini, idarecilerin denetlenmesi ile sağlık, eğitim ve bayındırlık gibi konularda kararlar alırlardı.²⁷³

Meclislerin yargı yetkileri devam etmekteydi. 1843'te taşraya gönderilen bir emirde cürüm, cinayet ve bunlara dair dava ve şikâyetlerin öncelikle yerinde görülmesi, ilam ve mazbatasının İstanbul'a gönderilmesi emredilmişti.²⁷⁴ 1846'da yapılan bir düzenlemeyle cinayet ve diğer cünha (suç) davalarının küçük kaza meclislerinde görülmeyerek vali, mutasarrıf, kaymakam gibi büyük memurların bulunduğu yerlerin memleket meclislerinde hâkim, müftü ve meclis üyeleri huzurunda görülmesine; dava hakkındaki mazbataların Meclis-i Vâlâ'ya ve mahkeme ilâmlarının da Seyhülislamlık makamına gönderilmesine; alınan kararların padişah onayına sunulmasına ve bu işlemlerden sonra cezaların infaz edilmesine karar verildi.²⁷⁵

²⁶⁸ A. Efe, *a.g.t.*, s. 25, 59-73. M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 212, 213. Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19. Ö. G. İğdi, *a.g.t.*, s. 23, 24.

²⁶⁹ Sedat Bingöl, "Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu", *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 535, 537. Y. Özkaya, A. Akyıldız, *a.g.m.*, s. 19.

²⁷⁰ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 212, 215.

²⁷¹ BOA, MAD., no: 9016, vr. 94, 1847/1263. BOA, MAD., no: 9016, vr. 98, 1848-56/1264-73.

²⁷² M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 231.

²⁷³ Kaymakamlar gerektiğinde meclisi toplayarak asker gönderilmesini sağlayacaktı (S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 34-36).

²⁷⁴ S. Bingöl, *a.g.m.*, s. 537.

²⁷⁵ E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 262.

Meclisler yönetimin çeşitli kademelerindeki görevlilerle halk arasındaki anlaşmazlıkları muhakeme ederlerdi. Yine bu meclisler idarecileri denetleme, vergi gelirlerinin toplanmasını sağlama; kaymakam, kaza müdürü ve defterdarların tuttıkları aylık ve yıllık gelir gider defterlerini inceleme yetkisine sahipti.²⁷⁶

Ancak bu meclislerin kuruluş ve işleyişindeki zaafılar zamanla yeni bir düzenleme yapılmasını gerekli kıldı. Bu doğrultuda “Bu Def’a Sâye-i Şevketvâye-i Cenâb-ı Mülkdâride Tertib ve Teşkil Olunmuş Olan Eyalet Meclislerine Verilecek Talimat-ı Seniyyedir” adıyla bir talimatname yayımlandı.²⁷⁷ Bu talimatın tarihini Musa Çadırcı, Ocak 1849 olarak tahmin etmektedir.²⁷⁸ Arşiv belgelerine göre bu konuyla ilgili olarak, büyük meclislerin kurulması için çıkarılan padişah emirlerinin tarihi ve bu emirler üzerine Edirne, Hüdavendigâr ve Sayda gibi pilot bölgelerde meclislerin teşkiline başlanması 1848 yılı sonlarına kadar gitmekte²⁷⁹ ise de bu meclislerin işleyişini ortaya koyan bir talimatın yayımlanması hususunda çıkarılan emir 19 Şubat 1849/25 Ra 1265 tarihine tekabül etmektedir.²⁸⁰

Girişin yanı sıra dokuz fasıl ve altmış sekiz maddeden oluşan bu talimatla eyalet, sancak, kaza ve köy idaresi yeniden düzenlendi ve her kademedeki yöneticilerin görevleri ayrıntısıyla ortaya konuldu. Buna göre eyalet işlerinin tanzimi için bir büyük meclis teşkil edilecekti. Sancakların küçük sorunları, bölgede oluşturulacak mahalli meclislerde karara bağlanırken büyük ve önemli konular ise eyalet meclislerine havale edilecekti. Talimatın kırk dokuzuncu maddesine göre sancak kaymakamları tarafından kesin hüküm verilemeyen adam öldürme meseleleri ile yol kesicilik davalarında söz sahibi büyük meclislerdi. Talimatın altmış üçüncü maddesine göre kaymakamlar ve gerektiğinde müdürler tarafından mühim işler ve sair meseleler hakkındaki yazılar eyalet meclisine verilince gereği müzakere edilip kararı mazbatayla valiye bildirilecek, bunlardan nizama uygun olanları meclis tarafından icra edilirken Dersaadet’e bildirilecek olanlar da bu mazbatada açıklanacaktı.²⁸¹

²⁷⁶ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 215. Tuğba Akıllı Acar, *3 Nolu Nefy ve İtlak Defterinin (s.1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 18.

²⁷⁷ Talimatnamenin tam metni için bkz. Sarkis Karakoç, *Külliyyât-ı Kavânin*, no: 850/1777, 14 Mart 1849/18 R 1265, s. 56-75. Talimat hakkında ayrıca bkz. M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 218-223.

²⁷⁸ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 218.

²⁷⁹ BOA, İ.MVL., 131/3511, 03 Aralık 1848/06 M 1265.

²⁸⁰ BOA, İ.MVL., 135/3643, 22 Şubat 1849/28 Ra 1265.

²⁸¹ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 218-223. S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 850/1777, s. 56-75.

Bu düzenleme doğrultusunda eyalette memleket meclislerine meclis-i kebir (büyük meclis), sancaktaki meclislere de küçük meclis denildi.²⁸² Bu talimatnameyle birlikte meclislerin yetkileri artırılarak valilerin devre dışı bırakılması düşünüldü, meclisler eliyle yönetimin her kademesindeki görevliler denetlenmeye çalışıldı.²⁸³ Bundan sonra taşrada çalışmalar yapılarak meclisler oluşturulmaya başlandı.²⁸⁴

Yine 1849 yılında yayımlanan “Eyâlât Vali ve Defterdarlarıyla Kaymakam ve Mal Müdürlerinin Vezâifi Hakkında Talimat”ta, kaymakam ve mal müdürleriyle ilgili kısımda açıklandığı üzere sancak meclisleri kaymakam, mal müdürü, belde hâkimi, tahrirat ve mal başkâtipleri ile Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşacak ve belirli günlerde toplanarak görevlerini ifa edeceklerdi.

Alacak verecek davası ve sair davalar ile miras meseleleri eskiden olduğu gibi belde hâkimi tarafından görülürken önemli hususlar ile halledilmesi gereken diğer meseleler mecliste görülecekti. Yol kesme ve benzeri eşkıyalık faaliyetleri mecliste müzakere edilecek, gerekirse asker sevk edilecek ve yeterli asker bulunmadığı takdirde durum mazbatayla valiye bildirilerek büyük meclisin onayı ve valinin işareti üzerine hareket edilecekti. Adam öldürme ve yol kesme dışındaki suçları işleyen kişiler, sancak meclisinde muhakeme edilerek hazırlanan mazbata (rapor) valiye gönderilecek ve ilgili evrakın büyük mecliste incelenmesinden sonra hükmedilen ceza, valinin vereceği işarete göre infaz edilecekti.

Maliyeye dair Maliye Nezareti tarafından ve mülki işlere dair vali tarafından gelen işaret ile önemli ve hukuki meselelere dair sancak dâhilindeki kaza müdürleri ve halk tarafından gelen ifadeler meclislerde müzakere edilerek mazbataları büyük mecliste incelenmek üzere valiye gönderilecek, Maliye hazinesine ulaştırılması gereken mazbatalar ise kaymakam tarafından Maliye Nezareti’ne takdim edilecekti.²⁸⁵

Bu talimatnamenin ilanını izleyen süreçte meclisler ülke çapında teşkil edilmeye başlandı.²⁸⁶ Küçük meclisler kaymakam, mal müdürü, hâkim, tahrirat ve mal kâtipleri

²⁸² M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 215. S. Bingöl, *a.g.m.*, s. 538.

²⁸³ Nizam Önen, Cenk Reyhan, *Mülkten Ülkeye Türkiye’de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 140.

²⁸⁴ Sayda, Hüdavendigâr ve Edirne’de bu meclislerin memurları tespit edilmeye başlanmıştı (BOA, İ.MVL., 135/3644, 20 Şubat 1849/26 Ra 1265). Hüdavendigâr Eyaleti müşiri, Sadarete gönderdiği bir yazısında büyük meclisin teşkil edildiğini ifade etmiş (BOA, İ.DH., 191/10740, 01 Nisan 1849/07 Ca 1265); Edirne ahali (BOA, İ.MVL., 140/3899, 10 Mayıs 1849/16 C 1265) ile Sayda ahali de teşkil edilen meclislerden dolayı şükranlarını bildirmişlerdi (BOA, İ.MVL., 146/4109, 20 Temmuz 1849/29 Ş 1265).

²⁸⁵ S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 851/6007, 15 Mart 1849/19 R 1265, s. 79, 80.

²⁸⁶ Cizre, Diyarbakır ve Kars kaymakamlarıyla Mardin ve Midyat kazaları müdürleri, ahaliye zulüm ettikleri için buralarda iyi idareyi sağlamak amacıyla Edirne, Bursa ve Sayda eyaletlerinde olduğu gibi Anadolu tarafında da meclis teşkiline karar verildi. Anadolu ordusu müşiri, meclisin tertip şekli ve azasının miktarını belirten bir yazıyı merkeze

ile Müslüman ve gayrimüslim halkın temsilcilerinden oluşmaktaydı.²⁸⁷

Osmanlı taşra idaresi hakkında hazırlanan 28 Kasım 1852 tarihli bir ferman, taşrada meclislerin yetkilerini artırmıştı. Valiler, idare meclisleriyle istişare etmeden bir iş yapamazdı. Valilerin bunun dışındaki bazı yetkileri de askeri kumandanlar ve defterdarlar tarafından kısıtlanıyordu. Bu kadar kısıtlamaya rağmen valilere muhassıl, mal müdürü, meclis üyeleri ile zabıtayı ve bunların reislerini azletme yetkisi verildi. Meclis başkanlarının merkezden atanması usulünden de vazgeçildi.²⁸⁸

Avrupa devletleri, gayrimüslimlerin taşra meclislerinde ve Meclis-i Vâlâ'da yer almalarını istiyorlardı. Bu taleplerin bir neticesi olarak 1856 Islahat Fermanı'nda, Müslüman ve gayrimüslimlerin eyalet ve sancak meclislerine seçilmelerine dair düzenleme yapılacağı ifade edildi;²⁸⁹ eyalet ve liva meclislerinde Müslüman ve gayrimüslim üye seçim usullerinin güvenliğini ve oy serbestliğini temin etmek için bu meclislerin tertip ve teşkili hakkında mevcut nizamların yeniden düzenlenmesi uygun görüldü.²⁹⁰ Islahat Fermanı'ndan sonra 22 Eylül 1858 tarihinde yayımlanan ve yukarıda ilgili bölümde açıklanan talimatta vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin toplumun tüm kesimlerini eşit ve adil bir şekilde idare etmeleri gerektiği belirtildi²⁹¹ ve bu bağlamda gayrimüslim azalara meclislerde yer verildi.²⁹²

Haftanın belli günlerinde toplanan idari meclislerin başlıca görevleri sancağın maliye, belediye ve eğitim işleriyle ilgili karar vermek; şer'i davalar dışındaki olayları görüşerek sonuçlandırmak ve güvenlik tedbirlerini almaktı. Ayrıca meclis, sancağa bağlı kaza müdürleri ile halkın başvurularını görüşüp karara bağlamaktaydı.²⁹³ Suç teşkil eden olaylar sancak meclisinde sorgulanır, zanlılar burada yargılanır, suçlu

---

gönderdi (BOA, İ.MVL., 139/3842, 17 Nisan 1849/23 Ca 1265). Musavva kaymakamı, 1851 yılında Musavva naibi ve müftüsüyle bazı kişilerden oluşan bir meclis teşkil etmişti (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 132).

²⁸⁷ Y. Özkaya, "Kaymakam", s. 84. M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 236.

²⁸⁸ Engelhardt, *a.g.e.*, s. 105, 107, 108. Davison ise bu fermanla valilerin yetkilerinin daha da arttırıldığını belirtir (Roderic H. Davison, *Reform In The Ottoman Empire, 1856-1876*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1963, s. 137). Ayrıca bu fermanın tam metni için bkz. Veysi Akay, *201 Numaralı Mardin Şer'iyye Sicili (Değerlendirme, Metin Transkripsiyonu ve Dizin)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 52-56; O. Doğan, *a.g.t.*, s. 134-140. Urfa Şer'iyye Sicili, 205, s. 3-7; Songül Korkmaz, "205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1269-H.1272/M.1852-M.1855)", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006.

²⁸⁹ İ. Özcoşar, *a.g.m.*, s. 451, 452. Nedret Güngördü, *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1988, s. 33, 34. *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 12.

²⁹⁰ E. Z. Karal, *a.g.e.*, VI, s. 2. *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 12.

²⁹¹ N. Önen, C. Reyhan, *a.g.e.*, s. 146.

²⁹² Siroz meclisinden Sadarete gönderilen bir mazbatada kaymakam, naip, müftü, mal müdürü, evrak müdürü, azalar, tahrirat kâtibi, metropolit ve kocabaşı mühürleri mevcuttu (BOA, MVL., 907/47, 08 Kasım 1859/11 R 1276).

²⁹³ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 236, 237.

bulunanlar cezalandırılır ve yargılama süreci ve alınan kararlar Sadarete bildirilirdi.²⁹⁴ Sancak ve kaza meclisleri, çözemedikleri meseleleri ise eyalet meclisine havale ederlerdi.²⁹⁵ Bu meclisler, 1864 yılına kadar yargı görevini de icra ettiler. Asli görevleri olmamakla birlikte yargılama işlevi, 1840 ceza kanunuyla bu meclislere yüklenmişti. Meclisler özellikle 1840, 1851 ve 1858 tarihli ceza kanunlarında düzenlenen ta'zir suçlarıyla bazı şer'i suçları kadı aracılığıyla şer'i esaslara göre hükme bağladılar.²⁹⁶

Meclislerde alınan kararları tüm meclis üyelerinin mühür ve imza koyarak onaylamaları gerekirdi. Bunun aksine, usule aykırı olarak meydana gelen hareketler haber alındığı takdirde sorumlu merciler Sadaret tarafından uyarılırdı.²⁹⁷ Bir yerde meclis, görevini ifa edemeyecek duruma gelirse ve azaları yolsuzluklara karıştırsa ya meclis feshedilerek ahalinin seçeceği yeni azalardan müteşekkil yeni bir meclis teşkil edilir²⁹⁸ ya da sadece sorun çıkaran azalar azledilirlerdi.²⁹⁹

1.1.1.2 Sancak ve Kazalardaki Hukuki Meclisler ve Mahkemeler

Taşradaki idari meclisler, ceza davalarını görmeye yetkili olsalar da işlerindeki yoğunluk sebebiyle üyeleri arasından belli miktarda memur ayrılarak cinayet meclisinde çalışmaya başladı ve meclis-i kebirlerin içinden zamanla, eyalet meclisi azalarından müteşekkil Meclis-i Cinayet adlı meclisler ortaya çıktı.³⁰⁰ Eyaletlerde kurulan bu meclisler, özel talep geldiği takdirde kaymakamlıklarda da teşkil edildiler.³⁰¹

Osmanlı tüccarının birbirleri ve yabancı uyruklu tüccarla olan davalarına bakmak üzere 1839 yılında İstanbul'da bir ticaret meclisi kurulmuştu.³⁰² Daha sonra ticari davaları görmek üzere taşrada özellikle önemli ticaret merkezlerinde ticaret

²⁹⁴ Viraşehir'de haneye girip bir kadına saldıran bir kişi, arkadaşını sopayla darp eden biri, köy muhtarını bıçaklayan biri mecliste sorgulanmış; suçları sabit olunca haklarında cezalar uygulanmıştı. Viraşehir'e bağlı kazalarda Teşrin-i evvel 1269'a ait suçlar şer'i mahkeme ile mecliste muhakeme edildi. Cezalandırılan suçluların durumu, ceza miktarları ve isimleri yazılarak kaymakamın da aralarında bulunduğu meclis mazbatasıyla Sadarete bildirildi (BOA, MVL., 212/34, 08 Aralık 1853/07 Ra 1270).

²⁹⁵ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2004, s. 138.

²⁹⁶ M. Macit Kenanoğlu, "Nizâmiye Mahkemeleri", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIII, s. 185.

²⁹⁷ Eyalet, liva ve kaza meclislerinde Hıristiyan halk hakkındaki mazbatalarda gayrimüslim azaların mühürlerinin bulunması gerekirken bazı mazbatalarda mühürleri yoktu. Bu azaların böyle davalarda bulunarak mazbataları mühürlemeleri gerektiğine dair Sadareten taşraya emirname gönderildi. Çıldır Kaymakamı Abdurrahman da bu emre uygun hareket edeceğine dair Sadarete cevap yazdı (BOA, A.MKT.UM., 446/78, 06 Ocak 1861/23 C 1277).

²⁹⁸ BOA, A.MKT.UM., 301/2, 10 Aralık 1857/22 R 1274.

²⁹⁹ Kayseri meclisi azalarından bazıları meclisten ihraç edilmişti. Birbirine muhalif mazbata sunanların da atılarak yenilerinin seçilmesi için Ankara mutasarrıfına emir verildi (BOA, İ.MVL., 431/18945, 06 Nisan 1860/14 N 1276).

³⁰⁰ S. Bingöl, *a.g.m.*, s. 539.

³⁰¹ Ayvalık'ta davaların görülmesi için bir cinayet meclisi kurulması talep edilince suçluların sorgu ve muhakemesine mahsus bir meclis teşkiline izin verildi (BOA, İ.MVL., 421/18432, 12 Ağustos 1859/13 M 1276).

³⁰² A. Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993, s. 130.

meclisleri teşkil edildi.³⁰³ İstanbul’da ve taşradaki büyük kentlerde 1846’dan itibaren ticaret mahkemeleri kurulmaya başlandı. Bu meclisler her yerde kurulmadığı için ticari davalar, İstanbul’da ve taşrada ticaret meclisi bulunan yerlerde görülür, ticaret meclisi bulunmayan yerlerde ise muteber tüccar çağrılarak idari mecliste icra edilirdi.³⁰⁴

Beyrut, Kahire ve Selanik gibi yerlerde 1850’de ticaret meclisleri mevcuttu.³⁰⁵ Bundan sonra Tablurşgarb Eyaletine bağlı Bingazi Kaymakamlığında yerli ve yabancı tüccar çok olduğu için bir ticaret meclisi teşkil edilmesi uygun görülmüştü.³⁰⁶

Antalya’da ticarete ilişkin artan dava ve işlerin görüşülmesi için Hayriye ve Avrupa tüccarının ileri gelenlerinden oluşan bir meclis-i ticaret teşkili talebini içeren bir mazbata, Ticaret Nezareti’ne havale edildi ve neticede taşrada ticaret meclisi teşkiline gerek görülen yerlerde meclis riyaseti vali, mutasarrıf ve kaymakamlara ait olduğu için başkan belirlenmemesine; riyaset bunlar tarafından bizzat yürütülmezse beratlı Hayriye ve Avrupa tüccarıyla diğer muteber tüccardan bir meclis teşkil edilerek içlerindeki Hayriye tüccarından emin ve muteber birinin şebender vekili sıfatıyla başkan yapılmasına; Müslüman ve gayrimüslim iki veya dört tüccarın aza olmalarına karar verildi ve gereğini icra etmesi için Teke kaymakamına emir gönderildi.³⁰⁷

Şunu da belirtmek gerekir ki 1861 yılına kadar ticaret meclisleri, genellikle mülki idarecilerin talebi üzerine ticari açıdan önemli yerlerde açılmıştı. Bu meclislerin daha sistemli bir şekilde açılışı ve yaygınlaşması bu tarihten sonra oldu.³⁰⁸

Mahkeme işlevi gören idare, ticaret, deavi ve cinayet meclisleri dışında eskiden beri mevcut ve şer’i hukukun mercii olan kadı ve naip idaresindeki şer’i mahkemeler çalışmaya devam ediyordu. 1855 yılında çıkarılan bir nizamnameyle kadıların görev bölgeleri, eski usule uygun olarak derecelerine göre beş sınıfa ayrıldı. Birinci sınıf olan vali merkezi ile büyük beldelere büyük mevleviyet kadıları ve kibar-ı müderrisin (üst düzey müderrisler); ikinci sınıf olan kaymakamlık hâlindeki kazalara devriye mevalileri, müderris ve eşraf-ı kuzât (kadılar); üçüncü sınıf olan ve büyüklük açısından

³⁰³ BOA, A.DVN.MHM., 9-A/56, 02 Mart 1852/10 Ca 1268. M. M. Kenanoğlu, *a.g.m.*, s. 185. S. Bingöl, *Tanzimat Döneminde Osmanlıda Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemeleri’nin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2004, s. 133.

³⁰⁴ M. Çadırcı, “Tanzimat”, *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s. 191.

³⁰⁵ S. Bingöl, *a.g.e.*, s. 134.

³⁰⁶ BOA, İ.MVL., 340/14678, 23 Eylül 1855/11 M 1272.

³⁰⁷ BOA, BEO.AYN., no: 181, s. 136, 25 Temmuz 1859/24 Z 1275.

³⁰⁸ 01 Mayıs 1860/09 L 1276 tarihinde ticaret mahkemelerinin yapısını açıklayan bir kanun yayımlandı. Kısa süre sonra 15 Ekim 1861/10 R 1278 tarihinde bu mahkemelerin işleyişi hakkında bir nizamname çıkarıldı (S. Bingöl, *a.g.e.*, s. 136, 141); 1276’daki kanun için bkz. *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 445-465 ve 1278’deki nizamname için bkz. *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 780-810.

bunlara yakın kazalar ile uzak mesafede bulunan kaymakamlık şeklindeki kazalara henüz kadılık yapmamış mevali, müderris ve imtihanla eşraf-ı kuzât olduğunu kanıtlayanlar; dördüncü sınıf olan küçük kazalara daha aşağı rütbeliler; beşinci sınıf derecesinde bulunan kazalara ise göreve yeni başlayanlar tayin edilecekti.³⁰⁹

1.1.1.3 Ziraat Meclisleri

Tanzimat'ın ziraatı geliştirme hedefi çerçevesinde taşrada idare meclislerinin yanı sıra ziraat meclisleri açıldı. Bu meclislerin öne sürdüğü gerekçeler üzerine eyalet, sancak ve kaymakamlıklara birer ziraat müdürü, kaza ve nahiyeler ile büyük köylere ise birer ziraat müdür vekili tayin edildi.³¹⁰

1.1.1.4 Kaymakamlıklardaki Daireler ve Memurlar

Kaymakamlıklarda görev yapacak memurların tayin işlemleri, ilgili bölgede icra edilerek ardından İstanbul'a bildirilirdi. Bu kişilerin maaşları ve diğer işlemleri ise söz konusu mahalden gönderilen kayıtlar incelenmek suretiyle Maliye Nezareti tarafından takip edilirdi.³¹¹

Kaymakamlıklarda görev yapan memurları, taşra meclislerinin tatbik mühürlerinden tespit etmek mümkündür. Mesela Kastamonu Kaymakamlığı meclis üyeleri tatbik mühürleri arasında liva kaymakamı Mehmed Salih, hâkim-i şer', müftü, nakib, mal kâtibi, dört meclis azası, nazır-ı ceride, iki erbab-ı meclis, kocabaşı;³¹² Kars Kaymakamlığı meclis üyeleri tatbik mühürleri arasında kaymakam Mehmed, müftü, naip, nakibüleşraf, mal kâtibi, tahrirat kâtibi, dört aza, metropolit vekili, kocabaşı;³¹³ Diyarbakır Eyaletine bağlı Diyarbakır merkez kaymakamlığında ise Diyarbakır Kaymakamı Miri miran Mustafa, naip, yedi aza, gayrimüslim bir millet vekili ile bir şahıs, sandık emini, serkâtib-i liva, müftü ve aza vardı.³¹⁴

Sancak dâhilinde görev yapan memurlar bu kadarla sınırlı değildi. Sancaklarda mali işleri yürütmek üzere mal müdürleri görev yaparlardı. Bu memur, eyaletteki defterdarın muadiliydi. Mal müdürü, hazine gelirleri ile vergilerin meclis denetimi

³⁰⁹ Halil Cin, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", 150. Yılında Tanzimat, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 24. M. Çadırcı, a.g.e., s. 282, 283. 05 Nisan 1855/17 B 1271 tarihli Nüvvâb Hakkında Nizamname için bkz. *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 321-324.

³¹⁰ Songül Ulutaş, *Şer'îye Sicillerine Göre Tarsus'ta Ekonomik Yapı (1839-1856)*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2006, s. 47.

³¹¹ Yeni kurulan Lofca Kaymakamlığına gerekli memurların mahallinde seçilerek atanmaları için mesele Maliye Nezareti'ne havale edildi (BOA, İ.MVL., 437/19333, 25 Eylül 1860/09 Ra 1277).

³¹² BOA, MAD., no: 9016, vr. 68, 1849/1265.

³¹³ BOA, MAD., no: 9016, vr. 94.

³¹⁴ BOA, MAD., no: 9016, vr. 98.

altında toplanması ve bölgede gerekli harcamaların yapılmasından sorumluydu. Bunlar, kazalardan gelen gelirleri kayda geçirmek, özetlerini üç ayda bir eyalet meclislerine iletmek, büyük sorunları kaymakamla birlikte hükümete bildirmekle görevliydi.³¹⁵ Mal müdürlerinin maaşı 1.500,³¹⁶ 1.960,³¹⁷ 2.695 kuruş arasında değişirdi.³¹⁸

Mal müdürlerinin maiyetinde veya müstakil olarak mal kâtipleri bulunurdu. Bu kâtiplerin maaşları yerine göre 300 ila yaklaşık 2.000 kuruş arasında değişir,³¹⁹ nadiren 2.000 kuruşu geçer³²⁰ ve hatta 3.000 kuruşu bulurdu.³²¹ Bazı sancaklarda bu kâtiplerin, 100 ila 600 kuruş arası,³²² nadiren 700 kuruş maaş alan yardımcıları vardı.³²³

Mali işlere bakmak üzere başka isimler altında görev yapan memurlar da mevcuttu. 1864'te Müntefik Kaymakamlığına 5.000 kuruş maaşla bir muhasebeci atanmıştı.³²⁴ 1848'te Canik Sancağına bağlı Çarşamba/Çeharşenbe Kaymakamlığında ise 300 kuruş maaşa sahip muavin-i mal adlı bir görevli bulunuyordu.³²⁵

Sancaklarda mali işlemleri yürütmek üzere sandık emînleri bulunmaktaydı. Sandık emînliği memuriyeti II. Mahmut döneminde kurulmaya başlanmıştı. Bu kişiler, sancak merkezindeki ileri gelenler tarafından seçilerek göreve gelirlerdi. Tanzimat'la birlikte bütün memurlara maaş bağlanması ve maaşların eyalet vergilerinden ödenmesi usulünün başlatılması, bu memurların görev ve önemlerini de arttırdı. Bu dönemde

³¹⁵ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 240.

³¹⁶ Kaza-i Erbaa mal müdürü 1.500, refiki 750 kuruş almıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 8358, 1848/1264).

³¹⁷ Ohri'de Şubat 1268'de (BOA, ML.MSF.d., no: 10220, 1853-55/1269-71); Kütahya'da Eylül 1271'de (BOA, ML.MSF.d., no: 10310, 1855/1272) ve Ağustos 1272'de (BOA, ML.MSF.d., no: 12509, 1856-57/1273); Bolu'da Nisan 1272'de böyleydi (BOA, ML.MSF.d., no: 12258, 1856-57/1272-73).

³¹⁸ Dersim (BOA, ML.MSF.d., no: 13083, 1856-58/Rumi 1272-73).

³¹⁹ Eskişehir (BOA, C.ML., 383/15708, 06 Haziran 1844/19 Ca 1260). Nevşehir (BOA, C.ML., 681/27960, 01 Eylül 1845/27 Ş 1261). Tulca (BOA, İ.MVL., 234/8181, 15 Nisan 1852/24 C 1268). Ayvalık (BOA, C.ML., 371/15271, 03 Nisan 1859/28 Ş 1277). BOA, İ.MVL., 437/19333. Ammare (BOA, A.MKT.MVL., 130/60). Tırnova (BOA, C.ML., 280/11478, 23 Haziran 1862/25 Z 1278). BOA, İ.MVL., 501/22666. BOA, ML.MSF.d., no: 13083. Hamid (BOA, ML.MSF.d., no: 5661, 1844/1260). Kıbrıs (BOA, ML.MSF.d., no: 6389, 1845/1261; BOA, ML.MSF.d., no: 6832, 1845/1261). Çarşamba (BOA, ML.MSF.d., no: 8253, 1848/1265). BOA, ML.MSF.d., no: 10310. BOA, ML.MSF.d., no: 12509. Hakkâri (BOA, ML.MSF.d., no: 13222, 1859/1276). Midilli (BOA, ML.MSF.d., no: 15181, 1861/1278). Kengiri (BOA, ML.MSF.d., no: 15525, 1861/1277). Siird (BOA, ML.MSF.d., no: 16957, 1863-64/1280). Hanekin (BOA, ML.MSF.d., no: 16997, 1863-64/Rumi 1279-80). Gelibolu (BOA, ML.MSF.d., no: 17224, 1864/Rumi 1280). Kerbelâ (Dilek Kaya, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kerbelâ Sancağı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004, s. 135).

³²⁰ 1860-61'de Dersim Sancağında 2.695 kuruş maaş alırlardı (İ. Yılmazçelik, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Kripto Kitaplar, Ankara 2011, s. 101).

³²¹ Divaniye'de 3.000 kuruş maaş almıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 16997).

³²² BOA, İ.MVL., 456/20478. BOA, ML.MSF.d., no: 15181; no: 15525; no: 12509; no: 16957. 1860-61'de Dersim (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

³²³ BOA, ML.MSF.d., no: 13222.

³²⁴ BOA, İ.MVL., 501/22666.

³²⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 8253.

eminler, meclis tarafından ve üyeler arasından seçildiler.³²⁶ Bu memurlar, 150 ila 500 kuruş arası maaş alırlardı.³²⁷

Bazı sancaklarda ise sandık sarrafları görev yaparlardı. Bağdad Eyaletine bağlı Bedre ve Cessan Kaymakamlığına aylık 150 kuruş,³²⁸ Semave Kaymakamlığına ise 200 kuruş maaşla birer sandık sarrafı tayin edilmişti.³²⁹ Divaniye sandık sarrafı 250, Hanekin sandık sarrafı 150, Samerra sandık sarrafı 250 kuruş,³³⁰ Kerbela sandık sarrafı 150 kuruş,³³¹ Dersim Sancağı sandık sarrafı da 240 kuruş maaş alıyorlardı.³³²

Taşrada nüfus kayıt işlemleriyle ilgilenen görevliler de mevcuttu. Bu görevliler, 1830-31 sürecindeki nüfus sayımları neticesinde taşrada görev yapmaya başlamışlardı. Şöyle ki: Anadolu ve Rumeli’de 1830 yılında icra edilen nüfus sayımları sonunda İstanbul’a gönderilen nüfus defterlerinin incelenmesi için Ceride Nazareti; eyalet ve sancak merkezlerinde nüfus sayım işlerini yürütmek üzere de bu nezarete bağlı olarak 1831’de defter nazırlıkları kurulmuştu. Küçük yerleşim birimlerinde nazırlara bağlı mukayyid ve jurnal memurları bulunurdu. Nüfus işlerinin yürütülmesi için sancak merkezlerinde defter nazırı dairesi veya jurnalhane denilen daireler kiralanır veya inşa edilirdi. Sancak ileri gelenleri tarafından seçilen defter nazırı ile mukayyidlere maaş ödenirdi.³³³ Defter veya nüfus nazırları 65 ile 500 kuruş arası,³³⁴ nüfus mukayyidleri ise nadiren 20 ve 80 kuruş, genellikle de 100 ila 300 kuruş arası maaş alırlardı.³³⁵ Jurnal kâtibinin maaşı ise 200 kuruş civarındaydı.³³⁶

³²⁶ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 231.

³²⁷ BOA, C.ML., 383/15708; 371/15271; 681/27960; 280/11478. Karahisar-ı Sahib (BOA, C.ML., 254/10488, 01 Ocak-07 Şubat 1845/21 Z 1260-29 M 1261). Kesriye (BOA, C.DH., 242/12076, 27 Nisan-01 Mayıs 1847/11 Ca-15 Ca 1263). BOA, İ.MVL., 234/8181; 437/19333; 501/22666. BOA, A.MKT.MVL., 130/60. Siroz (BOA, ML.MSF.d., no: 4308, 1843/1259). BOA, ML.MSF.d., no: 13083; no: 5661; no: 6389; no: 8253; no: 8358; no: 10220; no: 12258; no: 12509; no: 13222; no: 15181; no: 15525; no: 16957; no: 17224.

³²⁸ BOA, İ.MVL., 315/13249, 26 Eylül 1854/03 M 1271.

³²⁹ BOA, İ.MVL., 327/13976, 18 Mart 1855/28 C 1271.

³³⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 16997.

³³¹ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 135.

³³² 1860-61 (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

³³³ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 45-48; M. Çadırcı, “...Türkiye’de Yönetim 1826-1839”, s. 1227, 1239, 1240.

³³⁴ BOA, C.ML., 254/10488. BOA, ML.MSF.d., no: 4308. Saruhan (BOA, ML.MSF.d., no: 6137, 1845/1261). Divriği (BOA, ML.MSF.d., no: 7493, 1846/1262). BOA, ML.MSF.d., no: 6389; no: 6832; no: 8253; no: 10310; no: 12509; no: 12258; no: 13222; no: 15525. Filibe 1845 (Neriman Ersoy, *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003, s. 141).

³³⁵ Ayvalık (BOA, C.DH., 224/11161, 26 Ocak 1844/05 M 1260; BOA, C.DH., 272/13571, 02 Ağustos 1845/27 B 1261). Sofya ve Niş (BOA, C.ML., 380/15628, 10 Temmuz 1845/04 B 1261). BOA, C.DH., 242/12076. BOA, C.ML., 254/10488; 371/15271; 280/11478. BOA, İ.MVL., 234/8181; 437/19333; 501/22666. BOA, A.MKT.MVL., 130/60. BOA, ML.MSF.d., no: 4308; no: 13083; no: 6389; no: 6832; no: 8253; no: 10220; no: 12258. Filibe (N. Ersoy, *a.g.t.*, s. 141). Rodos 1842 (A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 88). Ohri’de Şubat 1268’de 80 kuruş (BOA, ML.MSF.d., no: 10220), Divriği’de 1261’de 20 kuruş alırlardı (BOA, ML.MSF.d., no: 7493).

³³⁶ Şubat 1268’de Ohri jurnal kâtibinin maaşı 200 kuruştur (BOA, ML.MSF.d., no: 10220).

Kaymakamlıklarda çeşitli bürolardaki yazı işlerini yürütmek üzere kâtipler bulunurdu. Bu dönemde kâtipler 120 ila 1.000 kuruş arasında,³³⁷ nadiren bu meblağın üzerinde maaş alırlardı.³³⁸ Tahrirat başkâtibi 1.000 ila 2.000 kuruş,³³⁹ tahrirat kâtipleri 600 ila 1.050 kuruş maaşa sahiplerdi.³⁴⁰ Bazı sancaklarda bu kâtiplerin 130 ila 600 kuruş arası,³⁴¹ nadiren 700 kuruş maaş alan yardımcıları vardı.³⁴² Arazi kâtipleri 200 ila 300 kuruş arası,³⁴³ tapu kâtipleri 200 ila 300 kuruş arası,³⁴⁴ mazbata ve maruzat kâtipleri 500 kuruş maaş alırlardı.³⁴⁵ Meclis kâtiplerinin maaşı 125 ile 1.000 kuruştü.³⁴⁶ Muhasebe kâtiplerinin maaşları 100 kuruş ile 1.500 kuruş arasında değişiyordu.³⁴⁷ Çarşamba Kazasında ise cizye kâtipleri mevcuttu.³⁴⁸

Türkçe dışında bir dilin konuşulduğu bölgelerde memurlar ile halk arasındaki irtibatı sağlamak amacıyla ilgili bölgeye o yörenin dilini bilen kâtipler tayin edilirdi.³⁴⁹ Arapça bilen kâtipler Kerbela'da 300 kuruş,³⁵⁰ Bedre ve Cessan Kaymakamlığında 250 kuruş,³⁵¹ Ammare'de 500 kuruş³⁵² ve Samerra'da 200 kuruş maaş alırlardı.³⁵³ Sayda Eyaletine bağlı Lazkiye, Trablus ve Akka ile Kudüs ve Nablus'ta beş mal kâtibinin yanına ikişer Arabî (Arapça bilen) kâtip verilmişti.³⁵⁴ Bilad-ı Beşare civarında³⁵⁵ ve Müntefik Kaymakamlığında hem Arabî hem de Türkî (Türkçe bilen) kâtipler mevcuttu ve bunlara 600 ile 1.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁵⁶ Kerbela Sancağında Türkçe bilen bir kâtip istihdam edilerek buna 150 kuruş maaş tahsis edilmişti.³⁵⁷ Sayda

³³⁷ BOA, C.ML., 681/27960; 383/15708; 254/10488; 380/15628; 371/15271; 280/11478. BOA, C.DH., 224/11161; 272/13571; 242/12076. BOA, İ.MVL., 234/8181; 437/19333; 501/22666. BOA, A.MKT.MVL., 130/60. BOA, ML.MSF.d., no: 5661. Rodos 1842 (A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 88).

³³⁸ Saruhan'da 500 ve 1.500 kuruş (BOA, ML.MSF.d., no: 6137); Siroz'da kâtip 1.250, defter ve muhasebe kâtipleri 500'er kuruş almışlardı (BOA, ML.MSF.d., no: 4308).

³³⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 16957; no: 13222. 1860-61 Dersim (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

³⁴⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 13083; no: 5661; no: 8253; no: 10220; no: 12509; no: 10310; no: 15181; no: 15525; no: 16997; no: 17224.

³⁴¹ BOA, C.ML., 383/15708; 254/10488; 380/15628; 371/15271; 280/11478. BOA, İ.MVL., 234/8181; 437/19333; 501/22666. BOA, A.MKT.MVL., 130/60. BOA, ML.MSF.d., no: 12258; no: 16957; no: 17224. 1860-61'de Dersim (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

³⁴² Hakkâri'de tahrirat başkâtibi refiki 700 kuruş almıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 13222).

³⁴³ BOA, ML.MSF.d., no: 10310; no: 12509; no: 17224; no: 13083.

³⁴⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 15525; no: 16957. Mardin'de 200 ve 300 kuruş (BOA, MAD., no: 9249, s. 61, 1862/1279), Dersim'de 1860-61'de 250 kuruş maaş alırlardı (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

³⁴⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 6389; no: 6832.

³⁴⁶ BOA, ML.MSF.d., no: 16997. D. Kaya, *a.g.t.*, s. 135.

³⁴⁷ N. Ersoy, *a.g.t.*, s. 141.

³⁴⁸ 1264'te dokuz ay boyunca cizye kâtibi 250, köy memuru 75 kuruş aldılar (BOA, ML.MSF.d., no: 8253).

³⁴⁹ Trablusgarb Eyaletinde on kazanın birleşmesiyle oluşturulan kaymakamlığa Arapça bilen bir kâtip atandı (BOA, İ.MVL., 82/1639).

³⁵⁰ Kâtibin 1845 ve 1861 yıllarındaki maaş miktarı aynıydı (D. Kaya, *a.g.t.*, s. 131, 135).

³⁵¹ BOA, İ.MVL., 315/13249.

³⁵² BOA, A.MKT.MVL., 130/60.

³⁵³ BOA, ML.MSF.d., no: 16997.

³⁵⁴ BOA, İ.MVL., 294/11843, 10 Ocak 1854/10 R 1270.

³⁵⁵ BOA, İ.MVL., 456/20478.

³⁵⁶ BOA, İ.MVL., 501/22666.

³⁵⁷ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 132.

dâhilindeki bir kaymakamlığa Türkçe tahrirat kitabetiyle mal başkitabetine 2.000 kuruş maaşla bir kişi, Meclis ve Arabî kitabetine 600 kuruş maaşla bir kişi atanmıştı.³⁵⁸ Hakkâri Sancağında Farisî kâtibi 500 kuruş,³⁵⁹ Hanekin'de 450 kuruş maaş alırlardı.³⁶⁰ Gayrimüslimlerin çoğunluğu teşkil ettikleri yerlerde, özellikle de adalarda halk genellikle Türkçe bilmediği için işleri görmek üzere tercüman istihdam edilirdi ve bunların maaşı 350 kuruş kadardı.³⁶¹

Sancaklarda güvenlik işlerini yürütmek üzere subay idaresinde ve yeterince askerden müteşekkil zaptiye teşkilatı bulunur,³⁶² gerektiği takdirde bunların yanı sıra nizamiye askeri de ikamet ettirilirdi.³⁶³ Bir kaza, kaymakamlık haline getirilince oradaki zaptiye sayısı da ihtiyaca göre arttırılırdı.³⁶⁴ Zaptiye neferleri, buldukları bölgede tahsilat işini de yürütürlerdi. Zaptiye askerinin maaşları, kaymakamlıkların önemli gider kalemlerinden birini teşkil etmekteydi.³⁶⁵

Zaptiye memurlarının unvanları, sayıları ve maaş miktarları bölgelere göre değişiklik arz etmekteydi. Bunlar genel itibariyle yüzbaşı, mülazım, bölükbaşı, çavuş, zaptiye kâtibi, süvari ve piyade neferler ile bazı yerlerde derbendcilerden oluşurdu. Bu dönem zarfında yüzbaşı 400, bölükbaşı 500, zaptiye kâtibi 250, süvari 140 ve piyade nefer 50 kuruş civarında maaş alırlardı.³⁶⁶ 1842'de Siroz'da süvari 140'ar ve piyade 60'ar kuruş;³⁶⁷ 1844'te Hamid'de zaptiye çavuşu 200, süvari 120'şer, piyade 65'er, derbendciyan 70'er kuruş;³⁶⁸ 1844'te Saruhan'da yüzbaşı 500, mülazım 300 kuruş almışlardı.³⁶⁹ 1848'de Kaza-i Erbaa'da bölükbaşı 500, kâtip 250, süvari çavuşu 170, piyade çavuşu 90, süvari neferleri 140'ar kuruş;³⁷⁰ 1856'da Bolu'da bölükbaşı 500,

³⁵⁸ BOA, İ.MVL., 456/20478.

³⁵⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 13222.

³⁶⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 16997.

³⁶¹ BOA, C.DH., 309/15435, 19 Haziran 1843/20 Ca 1259; BOA, C.DH., 224/11161; 272/13571.

³⁶² BOA, ML.MSF.d., no: 10220; no: 12509. Kerbela'da piyade alayının bir taburunda kaymakam, binbaşı, yüzbaşı, mülazım, başçavuş, çavuş, bölük emini, onbaşı, yüz iki neferin yanı sıra ağa, imam, alay cerrahı ve kâtip mevcuttu (D. Kaya, *a.g.t.*, s. 147).

³⁶³ Tırnova Kazasında gerektiği kadar zaptiye neferi varsa da bir miktar nizamiye askeri ikamet ettirilmesi gerekli görüldü (BOA, İ.MVL., 61/1173, 19 Aralık 1844/08 Z 1260).

³⁶⁴ Hersek'e bağlı Taşlıca Kazası, kaymakamlık yapılıncaya sekiz süvari zaptiyesi on dokuz, on piyadesi yirmi altıya çıkarıldı. Ayrıca süvari ve piyade çavuş, yüzbaşı, zaptiye kâtibi ve bir sandık emini istihdam edilmesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 451/20116, 31 Temmuz 1861/22 M 1278).

³⁶⁵ BOA, C.DH., 309/15435. BOA, ML.MSF.d., no: 15181. Karahisar-ı Sahib'deki hassa askerlerine kaymakamlık gelirlerinden maaş ödeniyordu (BOA, C.ML., 427/17274, 07 Mayıs 1844/18 R 1260). Siird'in Mayıs, Ağustos ve Eylül 1279'a ait masraf defterinde asker masrafı mevcuttu (BOA, ML.MSF.d., no: 16957). Çarşamba Kazasında 1264'te dokuz ay boyunca sergerde ve kâtiplere maaş ödenmişti (BOA, ML.MSF.d., no: 8253).

³⁶⁶ BOA, C.DH., 224/11161; 272/13571; 242/12076. BOA, C.ML., 383/15708; 254/10488; 380/15628; 371/15271; 280/11478. BOA, İ.MVL., 234/8181; 437/19333; 501/22666. BOA, A.MKT.MVL., 130/60.

³⁶⁷ BOA, ML.MSF.d., no: 4308.

³⁶⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 5661.

³⁶⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 6137.

³⁷⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 8358.

bölük kâtibi 250; süvariler genellikle 130, 140 nadiren 160, 170 ve piyadeler 50, 60 nadiren 80 kuruş;³⁷¹ 1860'ta Kengiri'da yüzbaşı 500, bölükbaşı 250, süvariler 100'er ve piyadeler 90'ar kuruş;³⁷² 1851'de Kerbela'da Tomruk müdürü 250 kuruş, maiyetindeki piyadeler 50'şer ve süvariler 70'şer kuruş;³⁷³ 1842'de Rodos'ta zaptiye neferleri 75'er kuruş alıyorlardı.³⁷⁴ 1843'te merkeze gönderilen bir defterde belirtildiği üzere İmroz, Bozcaada ve Semadirek cezirelerinde bulunan piyade askerlerin maaşları 150 ile 275 kuruş arasında değişmekteydi.³⁷⁵

Sancaklarda veya buraya bağlı kazalarda, gerektiğinde karantina yerleri tespit edilir ve buralarda bazı memurlar istihdam edilirdi. Karantina memurları umumiyetle karantina müdürü, tabip veya hekim, karantina kâtibi ve gardiyanlardan müteşekkildi. Hekimlerin maaşı, genellikle müdürlerin maaşından yüksekti. Bu dönemde muhtelif yerlerde karantina müdürü ortalama 500 ila 800 kuruş arası nadiren 1000 kuruş, tabip veya hekim 750 ile 1000 kuruş arası (Eskişehir'de kadın hekime 25 kuruş ödenmişti), karantina kâtibi 100 ile 300 arası, yazıcı 200, gardiyanlar 75 ile 250 kuruş arası ve nadiren 400 kuruş maaş alırlardı.³⁷⁶

Postane ve telgraf idaresi bulunan yerlerde kaymakam maiyetinde görev yapan posta ve telgraf müdürü ve sair görevliler bulunurdu.³⁷⁷ Eskişehir'de 1844'te postane müdürü 1.100 kuruş;³⁷⁸ Saruhan'da 1844'te posta sürücüleri 50 ve 55'er kuruş;³⁷⁹ Hanekin'de 1864'te telgraf müdürü 2.750, memur 1.750, serçavuş 500, hat çavuşları 350'şer, telgraf hademesi 200 kuruş maaş alırlardı.³⁸⁰ Postaların emniyet içerisinde intikali için yanlarına uygun miktarda zaptiye neferleri de verilirdi.³⁸¹

Taşrada gümrük bulunan yerlerde görev yapan gümrük memurları mevcuttu. Memurun maaşı 100 kuruş kadardı.³⁸² 1842 yılında Rodos'ta gümrük müdürü 500, kâtibi 100, kolcular ise 60'ar kuruş maaş alıyorlardı.³⁸³

³⁷¹ BOA, ML.MSF.d., no: 12258.

³⁷² BOA, ML.MSF.d., no: 15525.

³⁷³ Ordu-yı hümayuna bağlı birliklerin dışında asayişini sağlamakla görevli piyade ve süvari zabıta vardı ve bunlar tomruk müdürü idaresinde bulunurlardı (D. Kaya, *a.g.t.*, s. 150).

³⁷⁴ A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 88.

³⁷⁵ BOA, C.ZB., 20/966, 01 Temmuz 1843/03 C 1259.

³⁷⁶ BOA, C.DH., 224/11161; 272/13571. BOA, C.ML., 383/15708; 254/10488; 380/15628; 371/15271; 280/11478. Hamid (BOA, ML.MSF.d., no: 5661). Midilli (BOA, ML.MSF.d., no: 15181). Gelibolu (BOA, ML.MSF.d., no: 17224). Rodos 1842 (A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 88).

³⁷⁷ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 240.

³⁷⁸ BOA, C.ML., 383/15708.

³⁷⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 6137.

³⁸⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 16997.

³⁸¹ BOA, A.MKT.MHM., 153/86, 01 Mart 1859/25 B 1275.

³⁸² Ayvalık Kaymakamlığı (BOA, C.DH., 224/11161; BOA, C.DH., 272/13571).

³⁸³ A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 88.

Kaymakamlıklarda ihtisap müdürü ve maiyetinde bulunan kâtip, kantarcı, vergi tahsil memuru ve kolcular görev yapar ve maaşları sancak emvalinden (malları) ödenirdi. Karahisar-ı Sahib’de ihtisap müdürü 250, kâtibi 150, kantarcısı 175, bâc-ı kil ve bazar rüsumu tahsili memuru 100 kuruş;³⁸⁴ Siroz’da ihtisap müdürü 500, memurlar 140’ar, kolcu 180, kantarcılar 60’ar ve 36’şar kuruş maaş alırlardı.³⁸⁵

Sancaklarda kaymakamlık merkezlerinde, orta öğretimi sağlamak üzere Dersaadet’te olduğu gibi bir rüşdiye mektebi ve derslane açılıp buralara İstanbul’dan muallimler gönderilirdi. Vergiye eklenerek tahsil edilmek ve mahalli gelirlerden karşılanmak üzere bu kişilere maaş tahsis edilirdi.³⁸⁶

Yukarıda açıklanan memurlar, kaymakamlıklarda genel itibariyle mevcut olan kesimlerdi. Bunların dışında bazı yerlerde ihtiyaç üzerine görevlendirilen memurlar da bulunurdu. Bunlar, tahsilat işi için kazalara gönderilen görevliler ile suçluları yakalamak üzere görevlendirilen gayri muvazzaf zabitanın³⁸⁷ yanı sıra tezkere memuru, tüfekçi, odabaşı, saray kapıcısı, kışlak bekçisi,³⁸⁸ silah memuru,³⁸⁹ müskirat memuru,³⁹⁰ suyolcusu,³⁹¹ köprü memuru, devlete ait develerin çobanı, sed memuru, ambar memuru,³⁹² bevvâb;³⁹³ hinta (buğday), şair (arpa) ve bağlardan elde edilen âşarı kayıt eden yazıcı ve memurlar,³⁹⁴ ahalideki eski senetleri kaydeden memur,³⁹⁵ beytülmal* memuru,³⁹⁶ cizye memurları,³⁹⁷ cizye tahsiliyle görevli kâtipler ile kolcular, bunun dışında hamal, mücellit, mühendis, mürur tezkeresi memuru, zahire ambarı emini, aba

³⁸⁴ BOA, C.ML., 427/17274; BOA, C.ML., 254/10488.

³⁸⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 4308.

³⁸⁶ BOA, A.MKT.NZD., 35/47, 29 Mayıs 1851/27 B 1267. Gelibolu Sancağı mekteb-i rüşdiye muallim-i evveli 600, sânisini 300 kuruş almışlardı (BOA, ML.MSF.d., no: 17224).

³⁸⁷ BOA, ML.MSF.d., no: 15525.

³⁸⁸ Urfâ’da, 1846 yılında yukarıda açıklanan memurlar dışında bu görevliler de mevcuttu. Rakka Sancağında 1855’te 500 kuruş maaşlı memleket hekimi vardı (Hilmi Bayraktar, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Urfâ Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007, s. 19, 21).

³⁸⁹ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 135.

³⁹⁰ BOA, C.ML., 280/11478.

³⁹¹ BOA, ML.MSF.d., no: 12258.

³⁹² D. Kaya, *a.g.t.*, s. 132.

³⁹³ Gelibolu Sancağında bevvâb 100 kuruş maaş almıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 17224). Bevvâb, kapıcı demektir. Türbe kapılarını açıp kapayan kişi ile mektep kapıcıları için kullanılırdı (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 212).

³⁹⁴ BOA, C.DH., 224/11161.

³⁹⁵ BOA, C.DH., 272/13571.

* Osmanlıda beytülmal tabiri, hukuken devlet hazinesine ait olan gelirlere hasredilmişti. Bunlar kayıp, çalıntı ve sahihsiz mallardan oluşurdu. Bu malların toplanıp muhafaza edilmesi işiyle ilgilenen kişiye beytülmal emini veya beytülmalci denirdi (B. Lewis, “Bayt al-Mâl”, *EF*², I, s. 1147). Varis bırakmadan ölenlerin terekesi beytülmal müdürü ve memurları bulunan yerlerde bunlar tarafından, bulunmayan yerlerde ise mal memurları tarafından zapt edilir; beş yıl boyunca emaneten saklanır, bu süre içinde varis çıkmazsa mal sandıklarına teslim edilirdi (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 226). Bursa’da beytülmal müdürü, beytülmale ait gelirleri toplayıp hazineye ulaştırırdı (E. Satıcı, *...Hüdavendigâr Eyaleti*, s. 303).

³⁹⁶ N. Ersoy, *a.g.t.*, s. 141.

³⁹⁷ Kesriye Kaymakamlığı (BOA, C.DH., 242/12076).

kolcuları,³⁹⁸ kalem odacısı,³⁹⁹ odacı,⁴⁰⁰ hazine odası nöbetçileri,⁴⁰¹ defter kâtibi,⁴⁰² fihrist kâtibi,⁴⁰³ sandıkkâr,⁴⁰⁴ kiracıbaşı⁴⁰⁵ ve kirahane memurlarıydı.⁴⁰⁶

Kaymakamların İstanbul'daki işlerini yürütmekle görevli, İstanbul'da ikamet eden kapukethüdaları da vardı. Bunların tayini için kaymakamlar, Babiâli'ye teklifte bulunur ve padişahın onayı alınırsa ilgili kişiler kethüda olarak tayin edilirdi.⁴⁰⁷

Bir memura bir kapukethüdası tahsis edilmekle birlikte nadiren de olsa iki kaymakama birden tek kethüda tahsis edilebiliyordu.⁴⁰⁸ Kaymakamların kapukethüdaları veya kapuçukadarlarının* maaşları yine kaymakamlar tarafından ödenirdi.⁴⁰⁹ Bir kaymakam bu ödemeyi aksatır da kethüda durumdan şikâyetçi olursa Sadaret, ödemeyi yapması konusunda kaymakama⁴¹⁰ ya da kaymakamın mülki amirine yazı göndererek ikazda bulunurdu.⁴¹¹

1.1.2 Kaymakamlıkların Gelir ve Gider Kalemleri

Kaymakamlıkların gelir kalemlerini, genel itibariyle vergi tahsili ve müzayedede işlemlerinden elde edilen meblağlar teşkil ederdi. Bu gelir kalemleri sancak veya kazaların niteliklerine göre çeşitlilik arz edebilirdi. Genel olarak sancak ve kazaların en önemli gelir kalemini, âşar vergisi gelirleri oluştururdu.⁴¹² Bunun yanı sıra vergi-yi

³⁹⁸ BOA, C.ML., 254/10488; 380/15628.

³⁹⁹ BOA, İ.MVL., 437/19333; 464/20991. BOA, C.ML., 280/11478. BOA, ML.MSF.d., no: 13222; no: 16957.

⁴⁰⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 13083; no: 12509; no: 15525. Kaza-i Erbaa'da 90 kuruş (BOA, ML.MSF.d., no: 8358), Bolu'da 80 kuruş almışlardı (BOA, ML.MSF.d., no: 12258).

⁴⁰¹ BOA, ML.MSF.d., no: 10220.

⁴⁰² BOA, C.ML., 254/10488; 380/15628. Drama (BOA, C.ML., 695/28437, 05 Nisan 1845/26 Ra 1261).

⁴⁰³ BOA, C.ML., 371/15271.

⁴⁰⁴ BOA, İ.MVL., 456/20478.

⁴⁰⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 8253.

⁴⁰⁶ BOA, ML.MSF.d., no: 10310; no: 12509.

⁴⁰⁷ BOA, İ.DH., 214/12540, 20 Mayıs 1850/08 B 1266. BOA, İ.DH., 253/15590, 18 Haziran 1852/29 Ş 1268. BOA, İ.DH., 283/17763, 16 Kasım 1853/14 S 1270. BOA, İ.DH., 322/20936, 01 Temmuz 1855/16 L 1271. BOA, İ.DH., 400/26467, 11 Nisan 1858/26 Ş 1274.

⁴⁰⁸ Midilli Kaymakamı İsmail Paşa ile Menteşe Kaymakamı Tayyib Paşa için (BOA, İ.DH., 379/25039, 03 Haziran 1857/10 L 1273), Ayvalık Kaymakamı Fethullah Paşa ile Siird Kaymakamı Kenan Paşa için (Ceride-i Havadis, no: 853, 23 Eylül 1857/04 S 1274) ve Musul Mutasarrıfı Hilmi Paşa ile Yozgad Kaymakamı Mustafa Paşa için birer kapukethüdası atanmışlardı (Ceride-i Havadis, no: 595, 05 Ekim 1852/21 Z 1268).

* Kapuçukadarı, ayak işlerinde özellikle de kâğıt getirip götürme işinde çalışan kişilere denirdi (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 171).

⁴⁰⁹ Siird Kaymakamı Ziya Paşa'nın 6.000 kuruş maaşından kapukethüda maaşı olarak 420 kuruş indirilmişti (BOA, ML.MSF.d., no: 16957). Kapukethüda maaşlarının vali, mutasarrıf ve kaymakamların maaşlarının her ay yüzde yedisi merkezde tutulmak suretiyle temin edilmesine karar verilmişti (V. Tönük, *a.g.e.*, s. 133, 1863-64/1280).

⁴¹⁰ Sofya kaymakamı, Kars kaymakamlığı sırasında kapuçukadarı Bab-ı Seraskeri kâtibi Şakir Efendi'nin aylık 250 kuruş maaşından biriken meblağı ödemediği. Şakir Efendi'nin talebi üzerine ödemeyi yapması için kaymakama Sadaretten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 205/92, 21 Ağustos 1855/08 Z 1271).

⁴¹¹ Uzeyr Kaymakamı Mustafa Paşa, kapukethüdası Ata Efendi'nin aylık 750 kuruş maaşından biriken meblağı ödemediği için Ata Efendi'nin talebi üzerine Adana valisine (BOA, A.MKT.UM., 382/20, 30 Kasım 1859/04 Ca 1276), bir süre sonra da Adana mutasarrıfına Sadaretten yazılar gönderilerek ödemeyi yapmaları ya da yaptırımları emredildi (BOA, A.MKT.UM., 389/75, 11 Ocak 1860/16 C 1276).

⁴¹² BOA, C.DH., 224/11161. BOA, ML.MSF.d., no: 5661. BOA, ML.VRD.d., no: 1095, 1843/Rumi 1258-59. İçil, Niğde, Teke ve Hamid sancaklarına bağlı kazalar (BOA, ML.VRD.d., no: 837, 1843/1259). Konya valisi Osman

muhassas,⁴¹³ cizye hasılatı,⁴¹⁴ âdet-i ağnam,⁴¹⁵ gümrük hasılatı,⁴¹⁶ ihtisap hasılatı,⁴¹⁷ damga vergisi, bâc-ı bazar,⁴¹⁸ karantina hasılatı,⁴¹⁹ telgraf gelirleri, esnaf tezkereleri,⁴²⁰ mürur tezkeresi,⁴²¹ evrak-ı sahiha, tapu hasılatı,⁴²² kantar rüsumu,⁴²³ kereste rüsumu,⁴²⁴ zecriye rüsumatı,⁴²⁵ memleha, beytülmal hasılatı, resm-i arus hasılatı, mimarbaşılık rüsumu, yaylak ve kışlak hasılatı, otlak hasılatı, tarla hasılatı, hane ve hamam kirası,⁴²⁶ Takvim-i Vekâyi hasılatı,⁴²⁷ resm-i ferağ rüsumu,⁴²⁸ mumhane, tahmishane, sayd-ı mahi, palamut, rişte-i penbe rüsumları,⁴²⁹ emaneten ve maktuen idare edilen gelirler gibi çeşitli vergiler mevcuttu.⁴³⁰

Sancakların merkezlerine ve bağlı kazalarına ait gelir kalemleri, gelir miktarı ve yekûnu defterlere kaydedilir ve taşradaki işlemleri tamamlandıktan sonra bu defterler Maliye Nezareti'ne ulaştırılırdı.⁴³¹ Kayıtlarda bir eksiklik veya yanlışlık görüldüğü takdirde defterler, düzeltilmek üzere taşrada ilgili sancağa iade edilirdi.⁴³²

Eyalet dâhilindeki sancakların vergi gelirleri, eyalet meclisinde yapılan müzayedeler yoluyla taliplerine ihale edilebiliyordu. Trablusgarb'a bağlı Bingazi Kaymakamlığının vergi gelirleri eyalet meclisi tarafından ihale yoluyla taliplerine verilmiş ve mültezimlerden kefalet alınmıştı. Bingazi meclisi azasından birilerinin

---

Paşa'ya ihale edilen gelirler (BOA, ML.VRD.d., no: 1634, 1847/Rumi 1263). Kesriye sancağı dâhilindeki kazaların gelirleri (BOA, ML.VRD.d., no: 1516, 1847/Rumi 1263).

⁴¹³ BOA, ML.VRD.d., no: 1516. Saruhan, Mentеше ve Denizli'ye bağlı kaza gelirleri (BOA, ML.VRD.d., no: 1095).

⁴¹⁴ BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095; no: 1516.

⁴¹⁵ BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095.

⁴¹⁶ BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095; no: 1634.

⁴¹⁷ BOA, ML.VRD.d., no: 1095; no: 1634.

⁴¹⁸ BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095; no: 1634.

⁴¹⁹ BOA, C.DH., 224/11161. BOA, ML.MSF.d., no: 5661. BOA, C.ML., 280/11478. BOA, ML.VRD.d., no: 1095.

⁴²⁰ BOA, C.ML., 280/11478. BOA, ML.MSF.d., no: 5661.

⁴²¹ BOA, C.ML., 280/11478. BOA, ML.MSF.d., no: 5661. BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095; no: 1516.

⁴²² BOA, ML.VRD.d., no: 1516.

⁴²³ BOA, ML.VRD.d., no: 1095; no: 1634.

⁴²⁴ BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095; no: 1634.

⁴²⁵ BOA, ML.VRD.d., no: 837; no: 1095; no: 1634; no: 1516. Zecriye, müskirattan alınan vergi için kullanılan bir tabirdir (Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 622).

⁴²⁶ BOA, ML.VRD.d., no: 1095. Memleha, Tuz çıkarılan yerdir; resmi arus ise düğünlerde erkek tarafından alınan vergidir (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, II, s. 474; I, s. 89)

⁴²⁷ BOA, ML.VRD.d., no: 837.

⁴²⁸ BOA, C.DH., 224/11161. BOA, ML.MSF.d., no: 5661.

⁴²⁹ BOA, ML.VRD.d., no: 1634. Tahmishane, kahvenin dövülerek kavrulup satıldığı yerdir. Sayd-ı mahi rüsumu, avlanılan balıklardan alınan vergidir (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, III, s. 375; 132). Rişte-i penbe, pamuk ipliğidir (Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 358, 664).

⁴³⁰ BOA, ML.VRD.d., no: 1095.

⁴³¹ BOA, ML.VRD.d., no: 837. BOA, ML.VRD.d., no: 1538, 1847/1263. BOA, ML.VRD.d., no: 1554, 1847/1263. BOA, ML.VRD.d., no: 1574, 1847/1263. BOA, ML.VRD.d., no: 1595, 1847/1263. BOA, ML.VRD.d., no: 1605, 1847/1263. BOA, ML.VRD.d., no: 1645, 1847/1263. BOA, ML.VRD.d., no: 1646, 1847/1263. BOA, C.DH., 224/11161.

⁴³² Prizrin Sancağı Kaymakamı Miri miran Abdurrahman Paşa tarafından maliye hazinesine gönderilen masraf defterindeki mürur tezkeresi ve evrak-ı sahiha ücretleri toptan yazıldığı için mahsup edilmemiş ve bu ücretlerin müfredatının gösterilmesi istenmişti (BOA, MAD., no: 9205, s. 12, 1848/1265). Evrak-ı sahiha, ticari muamelelerde kullanılmak üzere 1845 yılında kullanılmaya başlanan kıymetli kâğıtlardır. Bu kâğıtlar damgalı olduğu için bunlara damgalı kâğıt da denirdi (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 574).

kefaletiyle Salih ve Mehmed'e 90.700, Şeyh kefaletiyle hahambaşıya 3.000, Bingazi sakinlerinden birinin kefaletiyle bir Yahudi'ye 4.000, Derne müdürünün kefaletiyle Emin Efendi'ye 8.000, Bingazi sakinlerinden bir tüccar kefaletiyle bir fellaha (çiftçi) 19.050 ve kaza sakinlerinin kefaletiyle çeşitli kişilere muhtelif miktarlardaki gelirlerin tahsili görevi ihale edilmişti. Talipleri bulunmadığı için emaneten idare edilecek miktar ise 25.050 ve 3.000 kuruşluk iki vergi kalemiydi. Diğer kazalarda da yine aynı şekilde ihale işlemleri icra edilmişti. Bu kayıtların akabinde eyalet meclisi tarafından yapılan açıklamada, Trablusgarb Eyaleti merkezi ve bağlı kazaları ile Hums, Bingazi, Fizan ve Cebel-i Garbiye kaymakamlıklarında vergilerin açık arttırma ve kefalet sistemiyle taliplerine 1847-48/1264 senesi için ihale edildiği, bir kısmının ise talipleri olmadığı için emaneten idare edilmek üzere bırakıldığı belirtilmişti.⁴³³

Kaymakamlıkların giderleri ise genel itibariyle maaş ödemeleri ve güvenlik için yapılan harcamalardı. Bunun yanında kırtasiye giderleri,⁴³⁴ Torba ve defter masrafı,⁴³⁵ imar ve tamir masrafları;⁴³⁶ ayrıca, eşraf ve aşiret reislerine giydirilen hilat (kaftan) masrafı;⁴³⁷ İstanbul'a gönderilen ve İstanbul'dan gelen yazıların masrafı,⁴³⁸ Maliye hazinesine gönderilen paranın nakliye ücreti⁴³⁹ ve tahrirat torbası için ödenen vapur ücreti,⁴⁴⁰ cizye evrakı bahası (paha), poliçe bedelleri,⁴⁴¹ çeşitli sebeplerle yapılan nakliye ve sevkியatta kullanılan sürücü, bargir (yük hayvanı), posta masrafları ve posta tatarlarına yapılan ödemeler;⁴⁴² kazalardan sancağa gelen meblağın nakliye ücreti,⁴⁴³ telgraf ücreti,⁴⁴⁴ mübaşir ücreti, yol masrafı, kayık ve vapur ücreti,⁴⁴⁵ barut masrafı,⁴⁴⁶ kaymakamlık konağı kirası,⁴⁴⁷ memurların ikametüne ayrılan konak kirası,⁴⁴⁸

⁴³³ BOA, ML.VRD.d., no: 1711, 1849/1265.

⁴³⁴ BOA, C.DH., 224/11161; 272/13571. BOA, C.ML., 371/15271; 280/11478; 383/15708. BOA, İ.MVL., 464/20991. BOA, ML.MSF.d., no: 4308; no: 6389; no: 6832; no: 7493; no: 8253; no: 8358; no: 10310; no: 12509; no: 13083; no: 13222; no: 16957.

⁴³⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 13083; no: 6389; no: 6832; no: 8253; no: 10220; no: 10310.

⁴³⁶ BOA, ML.MSF.d., no: 6580, 1846/1261. BOA, ML.MSF.d., no: 10220; no: 10310; no: 12509; no: 15181; no: 15525; no: 16957. Siroz (BOA, C.ML., 261/10701, 10 Kasım 1844/29 L 1260).

⁴³⁷ Bayezid kaymakam vekilliği sırasında Müftüzade Emin Bey, bazı aşiret ağalarına verdiği hilat bedelini de masraf olarak göstermişti (BOA, İ.MVL., 202/6401, 06 Mart 1851/02 Ca 1267).

⁴³⁸ BOA, C.DH., 224/11161. BOA, ML.MSF.d., no: 5661.

⁴³⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 12509. Hamid Sancağında kâğıt ve levazımat ile 1260 yılı gelirinden Tatar Süleyman'a tevdi edilerek Maliye hazinesine sevk edilen hazinenin masrafı mevcuttu (BOA, ML.MSF.d., no: 5661).

⁴⁴⁰ BOA, C.DH., 272/13571.

⁴⁴¹ BOA, ML.MSF.d., no: 6832.

⁴⁴² BOA, ML.MSF.d., no: 8253; no: 10220; no: 12258; no: 15525. BOA, C.ML., 254/10488; 380/15628. Siroz'da postane müdürü tarafından yapılan masraflar ve kira ödemesi de sancağın gider kalemleri arasında gösterilmişti (BOA, ML.MSF.d., no: 4308). Hamid Sancağındaki postanelerin masrafı ve posta tatarı maaşları ile kazalardan Hamid emval sandığına gelen akçenin bargir ücreti sancağın giderlerine dâhildi (BOA, ML.MSF.d., no: 5661).

⁴⁴³ BOA, ML.MSF.d., no: 16957.

⁴⁴⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 15525.

⁴⁴⁵ BOA, C.ML., 371/15271.

⁴⁴⁶ BOA, ML.MSF.d., no: 13083; no: 6580; no: 8253.

⁴⁴⁷ BOA, ML.MSF.d., no: 13083.

karantinahanenin kirası ile diğer masrafları,⁴⁴⁹ karakol kirası;⁴⁵⁰ hapisane için yapılan tamir masrafları ile yağ, ekme, süpürge, mum, kömür vs. ücreti;⁴⁵¹ bâb-ı zaptiye mum ve zevgan-ı zeyt bahası,⁴⁵² büroların mefruşat ve müştemilat giderleri,⁴⁵³ kalem odası, mal kalemi ve tahrirat kalemi⁴⁵⁴ ile sair büroların masrafları⁴⁵⁵ ve çeşitli amaçlarla kiralanan ambar vs. yerlerin masrafları bulunurdu.⁴⁵⁶

Masraflar arasında vergi tevzii ve tahsili için kazalara gönderilen kişiler⁴⁵⁷ ile tahkik için kaza ve köylere gönderilen memurların masrafı;⁴⁵⁸ imam, meşayih, muallim, müderris ve saire ödenen vazife ve maaşlar ile asker emeklilerine ödenen paralar⁴⁵⁹ ve mütekait (emekli) maaşları mevcuttu.⁴⁶⁰ Bazı bölgelerde şeyh, molla ve hanedan üyelerine de para ödenirdi.⁴⁶¹ Beldede yardıma muhtaç kesimlere kaymakamlık emvalinden para⁴⁶² veya yiyecek yardımı yapılırdı.⁴⁶³ Fakir halktan ölenlerin defin işlemleri de kaymakamlık tarafından icra edilerek masrafları gider kalemine eklenirdi.⁴⁶⁴ Haremeyn ahalisinden İstanbul'a gelenlere ikramiye olarak verilmek üzere Evkaf-ı Hümayun Hazinesi'ne kaymakamlıklardan para ödenirdi.⁴⁶⁵ Siroz'da tekke ve zaviye tayinatı ile ordudan emekli olanların maaşları, görev icabı gelip geçen nizamiye askerlerinin tayinatı ile tımar bedelleri, yerli tımarlı süvariler ile yerli olmayan tımarlı süvarilere ödenen meblağlar da masraflar arasında gösterilmişti.⁴⁶⁶

⁴⁴⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 13222.

⁴⁴⁹ BOA, C.ML., 383/15708; 371/15271. BOA, ML.MSF.d., no: 15181.

⁴⁵⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 4308.

⁴⁵¹ BOA, C.ML., 254/10488; 383/15708; 380/15628; 371/15271; 280/11478. BOA, ML.MSF.d., no: 13083; no: 10220; no: 10310; no: 12258; no: 12509; no: 15525; no: 16957. Sadaretin sorması üzerine Maraş kaymakamı verdiği cevapta, hapisanelerde bulunan kimsesizlerin ihtiyaçlarını karşıladıklarını; ekme ve kandil temin ettiklerini ve bunların hazinede mahsubu amacıyla mazbata düzenleyip Maliye hazinesine gönderdiklerini belirtmişti (BOA, C.ZB., 76/3782, 18 Kasım 1850/13 M 1267).

⁴⁵² BOA, ML.MSF.d., no: 8358.

⁴⁵³ BOA, ML.MSF.d., no: 8253; no: 8358; no: 10220; no: 10310; no: 16957. Haziran 1261'de Lefkoşe meclisi tarafından tahrirat odası için basma ve meclis odası için perde masrafı yapılmıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 6832).

⁴⁵⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 13083. BOA, ML.MSF.d., no: 16957.

⁴⁵⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 15525.

⁴⁵⁶ BOA, C.ML., 380/15628.

⁴⁵⁷ BOA, ML.MSF.d., no: 10220.

⁴⁵⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 16957.

⁴⁵⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 15181.

⁴⁶⁰ Gelibolu Sancağı mütekaid masrafları olarak eski defterdar için 2.500, ibrikdar 750, zaptiye tekaüdü 50, ıstabl-ı âmireden biri için 25 kuruş ödenmişti (BOA, ML.MSF.d., no: 17224).

⁴⁶¹ BOA, ML.MSF.d., no: 16957.

⁴⁶² Turnova Sancağında konak imamı ve müezzini, muallim, kâtip ile Hacı İbrahim için ve ayrıca bazı kadınlar için para ödenmişti (BOA, C.ML., 280/11478). Fakir mahpuslara ekme verilmişti (BOA, ML.MSF.d., no: 4308). Kıbrıs'ta iki hatuna ekme yardımı yapılmıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 6389; no: 6832). Muhtaçlara aylık ödenmişti (BOA, ML.MSF.d., no: 15525).

⁴⁶³ BOA, ML.MSF.d., no: 10310; no: 12509.

⁴⁶⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 8358; no: 10220; no: 10310; no: 12509; no: 16957.

⁴⁶⁵ BOA, A.MKT.NZD., 15/99, 23 Ekim 1850/16 Z 1266.

⁴⁶⁶ BOA, ML.MSF.d., no: 6580.

Maliye Nezareti'ne ulaşan defterlerde sancağın giderleri arasında söz konusu yere bağlı kazalardaki müdür, kâtip ve memur maaşları ile zaptiye neferlerinin aylıkları, kırtasiye ve sair harcamalar da gösterilirdi.⁴⁶⁷ Şahıslara maaş ödemeleri yapıldığı takdirde kendilerine, bu ödemelerin karşılığı olarak senetlere veya senet niyetiyle (senet mevcut olmadığı için) bazı adi kâğıtlara imza attırılır ve mühür bastırılırdı. Akabinde bu kâğıtlar masraf defterleriyle birlikte Maliye Nezareti'ne ulaştırılırdı.⁴⁶⁸

Kaymakamlıkların gelir ve giderleri defterlere kaydedilir ve masrafların hangi gelirlerden karşılandığını açıklanırdı. Kayıtların altına mecliste hazır bulunan görevliler (kaymakam, naip, müftü ve azalar ile bunların yanında yerine göre mal kâtibi, tahrirat kâtibi, sandık emini, nüfus nazırı, ziraat müdürü, evkaf müdürü, muhtar, kocabaşı, gayrimüslim millet temsilcileri ve metropolitler) isim yazıp mühür basarak durumu merkezi hazineye bildirir ve harcamaların mahsup edilmesini isterlerdi.⁴⁶⁹ Defterler, eyalet meclisi aracılığıyla da Maliye Nezareti'ne ulaştırılırdı.⁴⁷⁰ Bundan sonra Maliye hazinesinde muhasebe işlemi yapılır;⁴⁷¹ maliyedeki kayıtlara uygun yapılan ve önceki ayların masraflarına uygun görülen harcamalar hazine tarafından mahsup edilirken uygun görülmeyen kısmın ise gerekli yerlerden karşılanması emredilirdi.⁴⁷²

⁴⁶⁷ BOA, ML.MSF.d., no: 4308; no: 5661; no: 6137; no: 6389; no: 6832; no: 7493; no: 8253; no: 8358; no: 10220; no: 10310; no: 12258; no: 12509; no: 13222; no: 16957; no: 16997; no: 17224.

⁴⁶⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 12258; no: 16957.

⁴⁶⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 4308; no: 13083; no: 5661; no: 6389; no: 6580; no: 15181. BOA, İ.MVL., 203/6463, 18 Mart 1851/14 Ca 1267. BOA, C.DH., 242/12076. Ayvalık'ın masrafı tahsilat ve hasılatından (BOA, C.ML., 371/15271), Tırnova'nın masrafı çeşitli gelirlerden (BOA, C.ML., 280/11478), Kıbrıs'ın masrafları cezirenin vergi taksitinden (BOA, ML.MSF.d., no: 6832), Sivas'ın kaza ve nahiyelerindeki masraflar vergi ile âşar tahsilatından (BOA, ML.MSF.d., no: 7493), Kaza-i Erbaa'nın masrafları vergi ve cizye tahsilatından (BOA, ML.MSF.d., no: 8358), Ohri'ye bağlı kazaların masrafları geçmiş senelerin bakayasından ve mevcut senenin tahsilatından (BOA, ML.MSF.d., no: 10220), Kütahya'ya bağlı kazaların masrafları bölgenin tahsilatından (BOA, ML.MSF.d., no: 10310; no: 12509), Bolu Sancağının masrafları bağlı kazaların vergisinden (BOA, ML.MSF.d., no: 12258), Hakkâri Sancağının masrafları emval tahsilatından (BOA, ML.MSF.d., no: 13222), Siird Sancağı masrafları aylık tahsilattan (BOA, ML.MSF.d., no: 16957); Eskişehir, Drama, Niş, Nevşehir ve Alaiye sancaklarının giderleri 1260 yılı vergi gelirlerinden (BOA, C.ML., 383/15708; 695/28437; 380/15628; 681/27960; BOA, C.ML., 383/15711, 31 Ekim 1845/29 L 1261), Ayvalık (BOA, C.DH., 272/13571) ile Kesriye'nin giderleri 1261 yılı vergi gelirlerinden karşılanmıştı (BOA, C.DH., 242/12076).

⁴⁷⁰ Canik meclisinin yazısında açıklandığı üzere livaya bağlı kazaların defterindeki maaş ve masraf, kazaların senelik cizye malından ve vergilerinden karşılanmıştı (BOA, ML.MSF.d., no: 8253).

⁴⁷¹ BOA, ML.MSF.d., no: 7493; no: 8358; no: 10220; no: 10310; no: 12258; no: 12509; no: 13222; no: 15525; no: 16957. BOA, MAD., no: 7935, s. 30. Siroz, Dırama ve Tırhala'daki cizye memurlarının masrafları, mahallinde cizye hasılatından düşülmüş ve ardından Maliye Nezareti'nde muhasebesi görülmüştü (BOA, MAD., no: 9201 vr. 8, 1846/1263).

⁴⁷² BOA, İ.MVL., 203/6463. BOA, C.ML., 383/15708. Tırhala eski kaymakamının yaptığı masraftan kayıt dışı ve nizama aykırı olanlar ile defter ve senetler ulaşınca karşılanacak kısımlar düşülerek kalan miktar mahsup edildi (BOA, ML.MSF.d., no: 3739, 1843/1259). Niş eski kaymakamının yaptığı masrafın büyük bölümü kayıtlara ve emsaline uygun görüldü. Kaymakamlığın emval tahsilatından yapılan ödeme mahsup edildi (BOA, ML.MSF.d., no: 4713, 1844/1260). Dersim Sancağının masraflarındaki indirim ve düzenlemenin ardından gereken miktarın hazineye sevki için kaymakama yazı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, ML.MSF.d., no: 13083). Kesriye Sancağının eski kaymakamının yaptığı masraflar, vergi tahsilatından karşılanarak listeye eklenmişti. Bu meblağın hazinede hesabı yapıldı. Maaş ödenen zaptiye hakkında kayıt bulunmadığından dolayı açıklama yapması için yeni kaymakama Maliye Nezareti'nden yazı gönderilmesine karar verildi (BOA, MAD., no: 9229, s. 96, 1858/1274).

Maliye’de incelenen defterlerden Siroz’da 1259 yılı Teşrin-i sâni başından Şubat sonuna kadar (Kasım 1843-Mart 1844) kaymakamın yaptığı masraf⁴⁷³ ve Ayvalık’ta Haziran 1261’de (Haziran-Temmuz 1845) kaymakamın yaptığı masraf Maliye Nezareti tarafından tamamen uygun görülerek mahsup edilmişti.⁴⁷⁴ Hamid Sancağı Kaymakamı Mehmed Celaleddin Ağa tarafından yapılan masrafın tümü kayıtlara ve önceki aya uygun görülerek bunun liva gelirlerinden karşılanması uygun görülmüştü.⁴⁷⁵

Maliye Nezareti’ne ulaşan kayıtların mahsup işlemlerine bakıldığı zaman çoğunlukla yukarıdakinden daha farklı manzaralarla karşılaşılmaktadır. Nitekim masraf kayıtları Maliye tarafından incelenirken mahallinde usulsüz olarak sarf edildiği tespit edilen meblağlar, kabul görmeyerek düşülür ve usulüne uygun şekilde harcandığı belirlenen miktarlar hazine tarafından karşılanırdı.

Eskişehir’de Mart-Nisan 1844/Mart 1260’ta kaymakamın yaptığı 25.881 kuruş masraftan usule aykırı ödenen zaptiye aylıkları ile daha sonra mahsup edilecek meblağ düşüldüğünde kalan 17.151 kuruş;⁴⁷⁶ Drama Sancağında Ekim-Kasım 1844/Teşrin-i evvel 1260,⁴⁷⁷ Karahisar-ı Sahip’te Nisan-Mayıs 1844/Nisan 1260⁴⁷⁸ ve Niş’te Temmuz-Ağustos 1844/Temmuz 1260’ta eski kaymakamların yaptığı masraflar;⁴⁷⁹ Saruhan kaymakamının Haziran-Temmuz 1844/Haziran 1260’ta yaptığı masrafın öşür (onda bir) ve indirimler dışında kalan kısmı;⁴⁸⁰ Alaiye Sancağında Şubat-Mart 1845/Şubat 1260’ta kaymakamın yaptığı masrafın öşrü dışındaki kısmı;⁴⁸¹ Nevşehir Sancağında Mayıs-Haziran 1845/Mayıs 1261’de⁴⁸² ve Kesriye Sancağında Şubat-Mart 1846/Şubat 1261 döneminde kaymakamların yaptığı masrafların indirimden sonraki kısımları;⁴⁸³ Kıbrıs eski kaymakamı Edhem Paşa tarafından Ocak-Şubat 1845/Kanun-ı sâni 1260’ta⁴⁸⁴ ve daha sonraki kaymakam Hacı Mesrur Ağa tarafından Ağustos-Eylül 1845/Ağustos 1261’de yapılan masrafların indirim dışındaki kısımları kayıtlara, öncesine ve emsaline uygun bulunarak mahsup edilmişti.⁴⁸⁵

---

⁴⁷³ BOA, C.ML., 261/10701.

⁴⁷⁴ BOA, C.DH., 272/13571.

⁴⁷⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 5661.

⁴⁷⁶ BOA, C.ML., 383/15708.

⁴⁷⁷ BOA, C.ML., 695/28437.

⁴⁷⁸ BOA, C.ML., 254/10488.

⁴⁷⁹ BOA, C.ML., 380/15628.

⁴⁸⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 6137.

⁴⁸¹ BOA, C.ML., 383/15711.

⁴⁸² BOA, C.ML., 681/27960.

⁴⁸³ BOA, C.DH., 242/12076.

⁴⁸⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 6389.

⁴⁸⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 6832.

İKİNCİ BÖLÜM

KAYMAKAMLARIN TAYİNİ, TERFİİ VE DİĞER İŞLEMLERİ

Bu başlık altında 1842-1864 yılları arasında kaymakamlardan sorumlu olan merciler; kaymakamların tayini, menşei, terfii ve bu görevden sonra geçiş yaptıkları memuriyetler; ödüllendirilmeleri, muhasebelerinin görülmesi, muhakeme edilmeleri, cezalandırılmaları veya azledilmeleri ve şahsi gelir giderleri ile aldıkları mali yardımlar üzerinde durulmaktadır.

2.1 KAYMAKAMLARIN TAYİNLERİ VE SORUMLU OLDUKLARI MERCİLER

Kaymakamların devlet merkezinde bağlı ve sorumlu oldukları merci, Sadaret makamı iken⁴⁸⁶ taşrada sorumlu oldukları ilk birim, bağlı buldukları valilikti. 1842 fermanıyla birlikte yetkileri artırılan valilerin emrine defterdar, muhassıl, kaymakam, müdür, kaza meclis üyeleri ve zaptiye subayları verilmişti. Valilere, idarelerindeki memurları azletme yetkisi de tanınmıştı.⁴⁸⁷ Müşirler/valiler, eyalete bağlı sancaklara tayin edilen kaymakam, kâtip ile zaptiye askeri ve sair görevlilerin isim, miktar ve maaşlarını içeren defterleri Babîâli'ye ulaştırırlardı.⁴⁸⁸

Kaymakamlıkların geneli vali veya müşir idaresinde olmakla birlikte Cezayir-i Bahr-i Sefid'e bağlı adalar, kapudan paşaya (kaptan-ı derya) bağlı olarak idare edilirdi.⁴⁸⁹ Nitekim kapudan paşa, adalara atanan kaymakamların isim ve maaşlarına dair evrakı Babîâli'ye gönderip gereğinin yapılmasını istemişti.⁴⁹⁰ Muhassıllık şeklinde idare edilen Rodos Adası, yeni uygulama çerçevesinde kaymakamlığa dönüştürülünce eskiden olduğu gibi yine kapudan paşanın onayı ile buraya 17.500 kuruş maaşla, adanın mevcut muhafızı Hacı Ali Paşa kaymakam olarak tayin edilmişti. Bu kaymakamlar, merkezle olan idari işlerini de kapudan paşa aracılığıyla yürütürlerdi.⁴⁹¹ Ancak bir süre sonra adı geçen eyalet de valiler tarafından idare edilmeye başlandı.⁴⁹²

⁴⁸⁶ Çalışmanın genelinde arşiv vesikalarından faydalanılarak yapılan açıklamalarda görüldüğü üzere kaymakamların azil, tayin, muhakeme ve sair işlemleri Sadaret kanalıyla icra edilmekteydi.

⁴⁸⁷ N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 31. S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 33. Defterdar ile kaymakamların gerektiğinde Maliye Nezareti'yle doğrudan yazışmalarına imkân tanındı (M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 236, 237).

⁴⁸⁸ BOA, İ.DH., 61/3018, 28 Mayıs 1842/17 R 1258.

⁴⁸⁹ BOA, İ.DH., 56/2779, 14 Nisan 1842/02 Ra 1258.

⁴⁹⁰ BOA, İ.DH., 55/2706, 24 Mart 1842/11 S 1258.

⁴⁹¹ A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 85, 86.

⁴⁹² 1849-50/1266 yılı kayıtlarında buranın en büyük mülki idarecisi, vezir rütbesindeki bir vali olarak görülmektedir (Osmanlı Devlet Salnamesi, sene 1266, s. 42).

Bir bölgede en üst idari amir mutasarrıf ise o idare bölgesindeki kaymakamları tayin ve azil etme konusunda ilgili mutasarrıfın görüşleri dikkate alınır ve işlemler bu doğrultuda yürütülürdü.⁴⁹³ Bir kaymakam Babıâli tarafından azledilerek yerine başkası atandığı zaman da durumdan yine o bölgenin mutasarrıfı haberdar edilirdi.⁴⁹⁴

1852 yılında taşraya gönderilen fermanda, eyaletteki tüm işlerden valilerin sorumlu olduğu; valilerin muhassıl, kaymakam, kaza müdürü ile eyalet ve liva meclis üyelerini, zaptiye askerinden ve diğer zabıtlardan muktedir olmayanları azletmeleri ve bunları uygunsuz durumda görürlerse yargılayıp ardından azlederek yerlerine rütbeli vekil tayin etmeleri gerektiği ifade edildi. Ayrıca devlet gelirlerinin tahsilinde kaymakam, muhassıl ve müdürlerin yolsuzluk yaparak hazineyi zarara sokmaya kalkışmaları hâlinde vali ve mutasarrıfların durumdan sorumlu olacakları belirtildi. Bu sebeple vali ve mutasarrıfların tahsilat esnasında ve sair zamanlarda eyalet ve livaları dolaşarak memurların muhasebelerini teftiş etmeleri istendi.⁴⁹⁵

Muhassıl ve kaymakamlar, valilerin kaymakamı (vekili) ve maiyeti gibiydi. Öyle ki eyalet merkezlerinde bazen kaymakamlara gerek görülmeyerek onların işleri de valilere havale edilirdi. Nitekim Hüdavendigar müşiri, eyalet merkezine kaymakam atanmasını istediği zaman bu talep önce kabul edilirken,⁴⁹⁶ sonradan kaymakam tayini gereksiz görülerek müşirin Bursa'da ikamet etmesine karar verilmişti.⁴⁹⁷

Kaymakamların haklarını savunmak, işlerinde kendilerine yardımcı olmak,⁴⁹⁸ birilerinden alacakları varsa bunu borçlulardan,⁴⁹⁹ birilerinin kaymakamdan alacağı varsa bunu kaymakamdan,⁵⁰⁰ bir kaymakamın başka kaymakamdan alacağı varsa bunları karşı taraftan tahsil edip sahiplerine ulaştırma işinden kaymakamların amirleri

⁴⁹³ BOA, C.DH., 222/11095, 28 Nisan 1843/27 Ra 1259.

⁴⁹⁴ BOA, İ.MVL., 448/19961, 06 Mayıs 1861/25 L 1277.

⁴⁹⁵ V. Akay, *a.g.t.*, s. 52-56; O. Doğan, *a.g.t.*, s. 134-140; Urfâ Şer'iyeye Sicili, 205, s. 3-7; S. Korkmaz, *a.g.t.*, s. 36-43

⁴⁹⁶ BOA, İ.DH., 55/2706.

⁴⁹⁷ BOA, İ.DH., 65/3209, 17 Ağustos 1842/10 B 1258.

⁴⁹⁸ Kütahya Sancağına bağlı Simav, Dağardı ve Eğriğöz kazalarına kaymakam olarak atanan Seyyid Hasan Efendi'ye işlerinde yardımcı olması için Kütahya muhassılına (BOA, A.MKT., 179/62, 08 Mart 1849/12 R 1265), memuriyeti sırasında Tarsus Kaymakamı Ahmed Paşa'ya yardım ve kolaylık gösterilmesi için Adana mutasarrıfına Sadaretten yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 405/42, 14 Mayıs 1860/22 L 1276).

⁴⁹⁹ Kaymakam maaşını ödemekle sorumlu olan bir sarraf, Kars eski kaymakamı Yusuf Paşa'nın biriken maaşını ödemekte mazeret beyan ettiği için gerekeni yapması hususunda Bosna müşirine (BOA, A.MKT., 34/96, 03 Şubat 1846/06 S 1262); Karahisar-ı Şarki Kaymakamı Hurşid Ağa, Vidin Eyaletine bağlı Belvine'de bazı şahıslardaki tahvil karşılıklı alacağını isteyince meseleyi mahkeme ve mecliste gördürmesi ve bu işle görevli mübaşire yardım etmesi için Vidin valisine Sadaretten yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 92/21, 21 Nisan 1856/15 Ş 1272).

⁵⁰⁰ Bir sarraf, Runkale Kaymakamı Hurşid Efendi'deki tahvil karşılıklı ve faizli alacağını talep edince meblağı tahsil ederek İstanbul'a göndermesi için Halep valisine (BOA, A.MKT.DV., 89/45, 23 Şubat 1856/16 C 1272); bir sarraf, iltizam bedelinden dolayı Yeniil Kaymakamı Hüseyin Hüsnü Efendi'deki alacağını talep edince bu meblağı faiziyle beraber tahsil edip göndermesi için Ankara valisine (BOA, A.MKT.UM., 243/35, 11 Temmuz 1856/08 Za 1272); bir bakkal, Erdek Kaymakamı Abdullah Efendi'deki pusulalı/kayıtlı alacağını talep edince gerekeni yapması için Bursa mutasarrıfına Sadaretten yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 199/23, 18 Ağustos 1861/11 S 1278).

konumundaki müşir/vali ve mutasarrıflar sorumluydu.⁵⁰¹ Kaymakamların usulsüz hareketleri ve zimmetlerine para geçirmelerinden de vali ve mutasarrıflar sorumlu oldukları gibi onları azletmeye de yetkiliydiler.⁵⁰²

Vali, mutasarrıf ve kaymakamların görevlerini izah etmek üzere 1858 yılında yayımlanmış olan nizamnameye göre eyaletin her işinden valiler sorumlu olup⁵⁰³ eyalette icra kuvveti valiye aitti. Defterdar, kaymakam, müdür ve diğer memurların gerektiği şekilde çalışması, iyi çalışmayanların yerine başkalarının getirilmesinden vali sorumluydu.⁵⁰⁴ Bu nizamnameye göre kaymakamlar valiye, müdürler ise kaymakamlara bağlı olup bazı özel durumlar dışında bunlar, amirlerini aşarak hükümet merkezi ile irtibat kurmaya yetkili değillerdi.⁵⁰⁵

Mamafih kaymakam ve müdürlerin tayinleri sırasında yeri geldiğinde valilik makamı devre dışı da bırakılabiliyordu. Mesela Kербela kaymakamı ile ona bağlı Necef müdürünün tayin ve azil işlemleri 1859'da Bağdad Eyaleti tarafından değil, doğrudan devlet merkezinden yapılmıştı.⁵⁰⁶

Kaymakamların görev süreleri belirli bir zaman dilimiyle kısıtlanmamıştı. İşlerini iyi yürüttükleri ve halk kendilerinden memnun olduğu müddetçe uzun yıllar bu görevi sürdürebilirlerdi. Sakız Ceziresi meclisi, 1852'de Babiâli'ye gönderdiği bir mazbatada kaymakam Sucudi Efendi'nin gelirleri tahsili için gayret sarf ettiğini, ayrıca ahalinin asayiş içinde ve kendisinden hoşnut olduklarını belirterek kaymakamın görev süresinin uzatılmasını istemiş ve bu talep, padişah tarafından kabul edilmişti.⁵⁰⁷

Kербela Kaymakamı Kurbi Efendi de 1850'de göreve başlamış ve 1855 yılında yorgun olduğunu öne sürerek istifa edene kadar görevde kalmıştı. İstifasından sonra yerine gelen kişi kısa süre sonra zimmetine para geçirdiği gerekçesiyle azledilince Kurbi Efendi tekrar kaymakamlığa getirilmişti.⁵⁰⁸

Vali ve müşirler, kaymakamları tayin etme yetkisine sahipti. Müşir ve valilerin tayin teklifleri, Babiâli'ye ulaştığı zaman incelenmek üzere Maliye Nezareti'ne havale edilir; durum burada ele alındıktan sonra gereken kararın verilmesi amacıyla Meclis-i

⁵⁰¹ Kaza-i Erbaa Kaymakamı Murad Bey'in, Silistre Kaymakamı İbrahim Paşa'da bulunan alacağını tahsil ettirmesi için Silistre valisine Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 164/30, 22 Temmuz 1860/03 M 1277).

⁵⁰² BOA, İ.MVL., 254/9401, 01 Aralık 1852/19 S 1269; BOA, A.MKT.NZD., 111/130, 02 Mart 1854/02 C 1270.

⁵⁰³ BOA, C.DH., 46/2299. N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 35, 36. S. Kılıç, "...Valilik Kurumu", s. 59.

⁵⁰⁴ E. Z. Karal, *a.g.e.*, VI, s. 133, 134.

⁵⁰⁵ V. Tönük, *a.g.e.*, s. 117.

⁵⁰⁶ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 134.

⁵⁰⁷ BOA, İ.DH., 261/16236, 16 Kasım 1852/04 S 1269.

⁵⁰⁸ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 132, 133.

Vâlâ'ya bırakılırdı. Mesele burada incelendikten sonra gerekirse bir de Meclis-i Vükela'da, Meclis-i Meşveret'te görüşülür; alınan kararlar, onay için Sadaret aracılığıyla padişaha sunulurdu.⁵⁰⁹ Yine Meclis-i Vâlâ'da inceleme yapılırken tayini gündemde olan kişiler arasında askeriye mensubu birilerinin bulunduğu görülürse Seraskerlik makamının görüşüne de başvurulurdu.⁵¹⁰

Bu arada Maliye Nezareti'nin de görüşü alınır ve nihai karar ondan sonra verilirdi. Ardından tayin edilen kişilerin onaylanması ve resmi işlemlerin başlatılması için ilgili kişilerin isimleri padişaha sunulur, buradan olumlu karar çıkması hâlinde gereğini yapması için konu Sadarete havale edilirdi. Sadaret, bu kişilerin işlemlerini taşrada yürütmeleri için durumu bölgenin idari amirine bildirirken bir taraftan da maaş, harcırah ve sair ödemeler ile özlük haklarının temini yönünde gerekli işlemleri yürütmesi için konuyu Maliye Nezareti'ne havale ederdi.⁵¹¹

Bunun yanı sıra 1850/1266 tarihinde alınan bir karar gereğince kaymakamlık ve müdürlük yapmayı arzu eden, bazı taraflardan gönderilen veya tavsiye edilen kişilerin isim ve şöhretleri, Meclis-i Vâlâ'da açılan bir deftere kaydedilecek, bunlar hakkında tahkikat yapılacak ve sadece ehil ve muteber kişiler tercih edilecekti.⁵¹²

Tayin işlemi gerçekleştirildikten sonra gerekli kayıtların tutulması, rütbe ve nişan muamelesinin yapılması için durum Divan-ı Hümayun kalemine⁵¹³ ve Teşrifat Odası'na ilmühaber gönderilerek bildirilirdi.⁵¹⁴ Bazı tayin ve terfi teklifleri hariciye nazırı, reis paşa ve müsteşar üçlüsü tarafından incelenip karara bağlandıktan sonra Sadaret kanalıyla padişahın onayına sunulur, padişah olumlu karar verirse tayin işlemi

⁵⁰⁹ BOA, İ.DH., 65/3209; BOA, İ.DH., 68/3397, 09 Kasım 1842/05 L 1258; BOA, İ.DH., 75/3737; BOA, İ.DH., 77/3842, 16 Temmuz 1843/18 C 1259. Meclis-i Tanzimat da kaza müdürü, defterdar, kaymakam, muhtar gibi memurların azil ve nasbı gibi konulara bakardı (A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 195).

⁵¹⁰ BOA, A.MKT.MVL., 43/30.

⁵¹¹ BOA, İ.DH., 109/5495, 12 Eylül 1845/09 N 1261. BOA, İ.DH., 173/9247, 01 Haziran 1848/28 C 1264. BOA, A.MKT.MVL., 43/30. BOA, İ.MVL., 264/10001, 09 Mart 1853/28 Ca 1269. BOA, İ.MVL., 284/11209, 25 Eylül 1853/21 Z 1269. BOA, İ.MVL., 310/12954, 25 Temmuz 1854/Selh L 1270. BOA, İ.MVL., 341/14724, 08 Ekim 1855/26 M 1272. BOA, İ.MVL., 405/17583, 13 Ekim 1858/05 Ra 1275. BOA, İ.MVL., 428/18788, 13 Şubat 1860/20 B 1276. BOA, A.MKT.MVL., 122/95, 06 Aralık 1860/22 Ca 1277. BOA, İ.MVL., 448/19952, 03 Mayıs 1861/22 L 1277. BOA, A.MKT.MVL., 128/86, 17 Haziran 1861/08 Z 1277. BOA, A.MKT.MVL., 136/70, 01 Aralık 1861/27 Ca 1278. BOA, İ.MVL., 462/20793, 13 Şubat 1862/13 Ş 1278. BOA, A.MKT.MVL., 141/74, 20 Şubat 1862/20 Ş 1278. BOA, İ.MVL., 464/20948, 25 Nisan 1862/25 L 1278. BOA, A.MKT.MVL., 143/37, 14 Mart 1863/24 N 1279. BOA, İ.MVL., 487/22067, 08 Temmuz 1863/21 M 1280. BOA, İ.MVL., 490/22191, 14 Ağustos 1863/28 S 1280. BOA, İ.MVL., 504/22799, 02 Nisan 1864/25 L 1280.

⁵¹² V. Tönük, *a.g.e.*, s. 114. Takvim-i Vekâyi, defa 419, 10 Şubat 1850/27 Ra 1266.

⁵¹³ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4'te kaymakam tayinlerini açıklayan bölümlerde, tayinlere dair ilmühaberlerin Divan-ı Hümayun Kalemî'ne verildiği belirtilmektedir.

⁵¹⁴ BOA, A.TŞF., 2/47, 29 Ekim 1846/08 Za 1262. BOA, A.TŞF., 9/48, 31 Mart 1851/27 Ca 1267. BOA, A.TŞF., 9/98, 16 Temmuz 1851/16 N 1267. BOA, A.TŞF., 10/46, 01 Ekim 1851/05 Z 1267. BOA, A.TŞF., 16/42, 06 Ağustos 1853/01 Za 1269. BOA, A.TŞF., 19/16, 01 Kasım 1854/10 S 1271. BOA, A.TŞF., 16/100, 08 Ocak 1855/18 R 1271. BOA, A.TŞF., 20/72, 22 Mayıs 1855/05 N 1271.

gerçekleşirdi.⁵¹⁵ Tüm işlemler bittikten sonra tayinleri gerçekleşen kaymakamlar, umumiyetle Takvim-i Vekâyi'de,⁵¹⁶ bunun yanı sıra Ceride-i Havadis'te,⁵¹⁷ Ruzname-i Ceride-i Havadis'te⁵¹⁸ ve Ceride-i Askeriyye'de ilan edilirdi.⁵¹⁹

Müşir ve valiler, bir yerde kaymakam tayini veya azli için şikâyet veya tavsiyede buldukları takdirde başvuruları hükümet tarafından dikkate alınarak mümkün mertebe gereken işlem icra edilirdi.⁵²⁰ Eyaletin mülki ve mali işlerinden müşir ve valiler sorumlu oldukları gerekçesiyle bu teklifler, genellikle devlet merkezinde kabul görür ve bu yönde irade-i seniyye yayımlanırdı.⁵²¹

Valiler, kendi yakınlarından birini kaymakam adayı olarak teklif etseler bile Babîâlî'de bu teklifler olumlu karşılanabilirdi. Trablusgarb valisi, Bingazi kaymakamlığına oğlu Ahmed Cavid Bey'in atanmasını talep ettiği⁵²² ve Yemen valisi, Muha kaymakamlığına kardeşi Mehmed Bey'in tayin edilmesini istediği zaman bu talepler padişah tarafından kabul edilmişti.⁵²³ Bazen tersi bir durum da meydana gelebilirdi. Nitekim Bağdad valisi, kendi adamlarından birisi olan Hurşid Efendi'yi Kerbela kaymakamı yapmaya kalkıştığı zaman bu harekete karşılık Sadarettin valiye 1860'da gönderilen cevabi yazıda valilerin, kendi mensuplarını kaymakam ve müdür yapamayacakları belirtilmişti.⁵²⁴

Valilerin talep ettikleri kişilerle ilgili Babîâlî tarafından düzeltmeye gidilerek bazı

⁵¹⁵ BOA, İ.MVL., 115/2748, 21 Şubat 1848/15 Ra 1264. BOA, İ.DH., 223/13313, 23 Kasım 1850/18 M 1267. BOA, İ.DH., 180/9872, 12 Ekim 1848/13 Za 1264. BOA, İ.DH., 134/6875, 21 Ocak 1847/04 S 1263. BOA, İ.DH., 174/9366, 23 Haziran 1848/20 B 1264. BOA, İ.DH., 179/9758, 19 Eylül 1848/20 L 1264. BOA, İ.MVL., 125/3219, 12 Eylül 1848/13 L 1264. BOA, İ.DH., 217/12803, 05 Ağustos 1850/26 N 1266. BOA, İ.DH., 222/13165, 22 Ekim 1850/15 Z 1266.

⁵¹⁶ Takvim-i Vekâyi'nin birçok nüshasında böyle ilanlar yapılmakla birlikte gazetenin defa 478, 07 Aralık 1852/25 S 1269; defa 479, 21 Ocak 1853/10 R 1269; defa 481, 25 Ocak 1853/14 R 1269; defa 501, 18 Mart 1854/18 C 1270; defa 502, 03 Nisan 1854/04 B 1270 nüshaları örnek olarak gösterilebilir.

⁵¹⁷ Ceride-i Havadis'in no: 165, 28 Ocak 1844/07 M 1260; no: 173, 24 Mart 1844/04 Ra 1260; no: 201, 02 Kasım 1844/21 L 1260; no: 205, 30 Kasım 1844/19 Za 1260; no: 209, 29 Aralık 1844/18 Z 1260; no: 296, 31 Ağustos 1846/07 N 1262; no: 331, 02 Mayıs 1847/16 Ca 1263; no: 605, 21 Aralık 1852/09 Ra 1269; no: 825, 03 Mart 1857/06 B 1273; no: 918, 12 Ocak 1859/06 C 1275; no: 919, 20 Ocak 1859/14 C 1275 nüshalarında vardır.

⁵¹⁸ Ruzname-i Ceride-i Havadis'in no: 125, 26 Nisan 1861/15 L 1277; no: 134, 10 Mayıs 1861/29 L 1277; no: 146, 28 Mayıs 1861/17 Za 1277; no: 172, 10 Temmuz 1861/Gurre-i M 1278; no: 183, 25 Temmuz 1861/16 M 1278 nüshalarında böyle ilanlar mevcuttur.

⁵¹⁹ Ceride-i Askeriyye'nin defa 9, 12 Mart 1864/04 L 1280; defa 31, 20 Ağustos 1864/17 Ra 1281; defa 33, 03 Eylül 1864/02 R 1281; defa 35, 17 Eylül 1864/16 R 1281; defa 39, 15 Ekim 1864/14 Ca 1281 nüshalarında vardır.

⁵²⁰ Bosna valisi, Yenipazar Kaymakamı Mehmed Efendi'nin azledilerek yerine Saruhan eski kaymakamı Vehbi Efendi'nin tayinini isteyince bu talep kabul edilmişti (BOA, MAD., no: 9229, s. 177, 1858/1274). Aydın Eyaleti Müşiri Salih Paşa Aydın, Manisa ve Denizli muhassıllarının kaymakam olarak yerlerinde kalmalarını ve Menteşe muhassılının azlini talep etmişti. Denizli ve Menteşe muhassılları hakkında teklife uygun karar verilirken Aydın muhassılı Saruhan'a kaydırıldı (BOA, C.DH., 203/10127, 31 Mart 1842/18 S 1258).

⁵²¹ BOA, İ.DH., 68/3397. Bosna Eyaleti müşiri, askeriye mensubu birinin Tıravnik kaymakamlığına atanmasını talep edince seraskerin onayı alındıktan sonra teklif kabul edildi (BOA, İ.MVL., 214/7047). Karaisalı kaymakamlığına, Adana valisinin iltimasıyla Hasan Fevzi Bey tayin edildi (BOA, İ.MVL., 308/12773, 20 Haziran 1854/23 N 1270).

⁵²² Cavid Bey Bingazi'ye mahsus 9.800 kuruş maaşla atandı (BOA, İ.MVL., 327/13967, 16 Mart 1855/26 C 1271; BOA, A.MKT.MVL., 71/88, 26 Mart 1855/07 B 1271).

⁵²³ BOA, A.MKT.MVL., 71/39, 27 Mart 1855/08 B 1271.

⁵²⁴ BOA, A.MKT.UM., 413/49, 08 Temmuz 1860/18 Z 1276.

farklı atamalar yapılabilir⁵²⁵ ya da tayin talebi tamamen reddedilebilirdi. Bursa müşirinin Kütahya kaymakamı olarak⁵²⁶ ve Trabzon valisinin Karahisar-ı Şarki kaymakamı olarak önerdiği,⁵²⁷ Erzurum müşirinin Kars ve Çıldır eyaletlerine atadığı kişiler reddedilerek bu şahısların yerine başkaları tayin edilmişlerdi.⁵²⁸

Valinin önerisi üzerine göreve getirilen bir kişi yolsuzluk sebebiyle azledilirse vali, Babiâli nazarında itibar ve güven kaybeder ve yeni talepleri reddedilebilirdi. Şam valisinin tavsiyesi üzerine atanan Hama Sancağı kaymakamı, kötü idaresinden dolayı azledilip yerine halkın talebi doğrultusunda başkası getirilmişti. Bu sırada vali başka bir kaymakam adayı belirttiyse de kendisinin tavsiyesine artık itibar edilemeyeceği gerekçesiyle bu isteği reddedildi.⁵²⁹

Valiler, kaymakamları tayin ve azledecekleri zaman ilgili kişilerin durumlarını ve isimlerini bir deftere yazmak suretiyle meseleyi Babiâli'ye bildirip buradan onay aldıktan sonra gerekli işlemleri yapmak durumundaydılar.⁵³⁰ Tayin ve azil konusunda valiler, merkeze bilgi vermedikleri takdirde uyarılırlardı, şöyle ki:

Trabzon Eyaletinde ahali, kaymakam ile müdürlerden şikâyetçi olunca vali, bu kişilerin muhakemeleri uzun süreceği için meclis kararına dayanarak bunları azil ve yerlerine başkalarını tayin ettikten sonra Babiâli'yi durumdan haberdar etmişti. Ancak bu hareketi karşılığında vali, bir daha izinsiz olarak azil ve tebdil yapmaması konusunda sert bir üslupla uyarılmıştı.⁵³¹ Trablusgarb valisi, izin almadan önce Cebel-i Garbiye'ye kaymakam tayin edip sonradan Babiâli'yi bilgilendirince bu davranış usule aykırı olmakla birlikte kabul edilmezse valinin itibarının zedeleneceği ve bölgede bir takım sorunlar baş göstereceği endişesiyle onaylanmış; fakat böyle durumlarda önce Babiâli'den izin istemesi hususunda valinin uyarılmasına karar verilmişti.⁵³²

Kaymakam tayin edilecek kişiler, vali veya başka bir merciin tavsiyesiyle değil de doğrudan Babiâli'de tespit edileceği zaman Meclis-i Vâlâ'da bir mazbata ve

⁵²⁵ Kapudan paşanın Rodos (BOA, İ.DH., 75/3737) ve Marmara Ceziresi kaymakamı olarak önerdiği kişiler kabul edilirken daha önce İstanköy kaymakamlığı için önerdiği isim uygun bulunmayarak kendisinden burası için başka bir ismi belirlemesi istendi (BOA, İ.DH., 56/2779).

⁵²⁶ BOA, İ.DH., 65/3209.

⁵²⁷ BOA, İ.MVL., 161/4664, 08 Şubat 1850/25 Ra 1266.

⁵²⁸ BOA, İ.DH., 75/3737.

⁵²⁹ BOA, İ.MVL., 108/2431, 02 Kasım 1847/23 Za 1263.

⁵³⁰ Çirmen müşiri, Tekfurdağı muhassılı ile Vize muhassılı kaymakam olarak atadığını belirterek merkezden onay istediği zaman bu kararlar onaylandı (BOA, İ.DH., 55/2720, 28 Mart 1842/15 S 1258). Babiâli'den müşirlere yazı gönderilerek kaymakamları seçip merkeze bildirmeleri istendi. Vidin Müşiri Hüseyin Paşa, kaymakamları seçerek isim, şöhret, maaş miktarı ve sayılarını içeren bir defteri göndereceğine dair bir yazıyı Babiâli'ye ilettiler ve müşirin bu ifadeleri padişah tarafından olumlu karşılandı (BOA, İ.DH., 55/2740, 03 Nisan 1842/21 S 1258).

⁵³¹ BOA, A.MKT.MVL., 11/53, 14 Kasım 1848/16 Z 1264.

⁵³² BOA, İ.MVL., 142/3933, 23 Mayıs 1849/Selh C 1265.

kaymakam adaylarının isimlerini içeren bir pusula (defter) kaleme alınarak onay için Maliye nazırına, oradan da (Sadaret kanalıyla) padişaha sunulurdu.⁵³³ Bu arada gerekli görülürse mesele bir kere de Meclis-i Vükela'da görüşülerek son karar burada verilir ve akabinde yine (Sadaret aracılığıyla) padişahın onayına sunulurdu.⁵³⁴

Huzurun temini açısından yöneten ile yönetilenlerin iyi geçinmesi gerektiği için kaymakam tayinlerinde halkın isteklerine önem verilirdi.⁵³⁵ Ancak Sadaret, halkın istediği kişileri gözü kapalı onaylamaz ve bunlar hakkında malumat elde etmeye çalışır, hakkında hiçbir şey bilmediği kişilerin tayinine olumlu bakmazdı.⁵³⁶ Ayrıca bölgenin hususi ihtiyaçlarını da göz önünde bulundurur ve bu nedenle halkın talep ettiği kişiyi değil de idare için daha çok fayda getirecek olan ve bölgenin hususi şartlarına uygun özellikleri taşıyan başka birini tayin edebilirdi.⁵³⁷

Kaymakam ve muhassılların zimmetlerine devlet malını geçirmelerini önlemek amacıyla bu idarecilerin kefile bağlanmaları şeklinde bir usul uygulanırdı. Bu amaçla kefil gösterenlerin görevde kalması, gösteremeyenler için gerekli işlemin ya hemen veya bunlar görevden ayrıldıkları zaman yürütülmesine dair Meclis-i Vâlâ'da karar alınmış⁵³⁸ ve ardından bu karar taşrada uygulamaya geçirilmişti.⁵³⁹

Taşrada memurların göreve gelirken kefil olarak gösterdikleri kişilerin başında sarraflar bulunurdu. Nitekim kaymakam, muhassıl ve kaza müdürlerinin zimmetlerine para geçirmemeleri, devleti zarara uğratmamaları hususunda sarrafların taahhüdü ve kefaleti kabul edilirdi.⁵⁴⁰

⁵³³ BOA, İ.MVL., 128/3345, 28-29 Ekim 1848/29-30 Za 1264. BOA, İ.MVL., 172/5112, 26 Haziran 1850/15 Ş 1266. BOA, İ.MVL., 176/5222, 26 Haziran 1850/15 Ş 1266. BOA, İ.MVL., 183/5497, 01 Ekim 1850/24 Za 1266. Rodos kaymakamının tespiti için böyle bir işlem yürütülmüştü (BOA, İ.MVL., 82/1621, 23 Ağustos 1846/29 Ş 1262). Açıkta bulunan eski kaymakamların defteri yapılarak Meclis-i Vâlâ ile Maliye hazinesinde birer suretleri tutulacak, atama zamanında münasip olanlar defterden seçilecek, bir yer için birkaç kişi münasip görülürse kurayla tespit yapılacaktı (BOA, MVL., 273/7, 25 Mart 1854/25 C 1270). Karahisar-ı Şarki'ye (BOA, İ.MVL., 147/4148, 03 Ağustos 1849/13 N 1265), Karahisar-ı Sahib'e (BOA, İ.MVL., 207/6658, 21 Nisan 1851/18 C 1267) ve Bolu'ya Meclis-i Vâlâ pusulasında ismi yazılı kişiler kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, İ.MVL., 115/2748).

⁵³⁴ Yeniil kaymakamlığına tayin için böyle bir yol izlendi (BOA, İ.MVL., 72/1373, 14 Aralık 1845/14 Z 1261).

⁵³⁵ Halkın talebi üzerine Kengirî Sancağı Kaymakamı Ata Bey'in görev yeri değiştirilirken yine halkın istediği Aydın eski mütesellimi Hakkı Efendi kaymakam yapıldı (BOA, İ.DH., 86/4322, 19 Nisan 1844/30 Ra 1260). 1857'de Isparta halkının temsilcileri, İstanbul'a gidip mevcut kaymakamdan şikâyetçi olup onun azlını sağladıktan sonra kendileriyle birlikte yeni kaymakamı şehre getirmişlerdi (Böcüzade Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Yayınlayan Suat Seren (Böcüzade), Serenler Yayını, İstanbul 1983, s. 200).

⁵³⁶ Halk, Trablusşam kaymakamının azledilip yerine kendi istediği birinin atanmasını talep ettiyse de ilgili kişinin durumu Babıâli'de bilinmediği için göreve başkası atandı (BOA, İ.MVL., 237/8352, 20 Mayıs 1852/29 B 1268).

⁵³⁷ Tarsus kaymakamı olarak mahallinden talep edilen kişi değil, bölgede yabancı ve yerli tüccar ile konsolosların mevcudiyeti de göz önünde bulundurularak Zağra-yı Atik eski kaymakamı Osman Rüştü Efendi atandı (BOA, İ.MVL., 330/14152, 27 Nisan 1855/10 Ş 1271).

⁵³⁸ BOA, A.MKT., 62/48, 17 Ocak 1847/29 M 1263.

⁵³⁹ BOA, İ.MVL., 160/4616, 21 Ocak 1850/07 Ra 1266.

⁵⁴⁰ Sarrafların durumu hazine tarafından araştırıldıktan sonra kefaletin icra edilmesi gerekli görüldü. Bu karar irade-i seniyyeyle onaylandı (BOA, A.MKT.NZD., 32/10, 13 Nisan 1851/10 C 1267).

Bazı vali, mutasarrıf ve kaymakamlar, geçerli usule uygun olarak hazineye kefil göstermeleri gerekirken Babiâli'den kendilerine verilen padişah emirleri ile Sadaret yazılarını aldıktan sonra kefil göstermeden memuriyet merkezlerine gitmekteydiler. Böyle olunca bu kişilerin zimmetlerinde devletin malı ortaya çıktığı zaman kefilleri olmaması sebebiyle hazine, bu meblağı tazmin edemiyordu. Bu problemin önüne geçmek gayesiyle 1862'de taşra memurlarının artık Maliye hazinesine kefil göstermedikçe memuriyet merkezlerine gidememeleri yönünde gerekli bürokratik işlemlerin devreye konulmasına karar verildi.⁵⁴¹

Meclis-i Vâlâ'da 1849 yılında alınan bir karar neticesinde mülkiye memurlarının tahlifi (yemin etmeleri) usulü başlatıldı.⁵⁴² Bu yeni uygulama hakkında Takvim-i Vekâyi'de geniş bir açıklama yapıldı. Gazetede rüşvetin devlete ve ahaliye olan zararları üzerinde ayrıntılı şekilde durulduktan sonra, bu hususta Meclis-i Vâlâ'da alınıp Meclis-i Umumi'de de onaylanan karar üzerine Meclis-i Umumi'de toplanan kişilerin yemin ettikleri ve herkesin bu karara tabi olduğu belirtildi.⁵⁴³

Memurlar için standart yemin metinleri hazırlandı. Bu minvalde mülkiye memurları için hazırlanan yemin metni, “padişahıma ve devlet-i aliyyelerine sadakatten ayrılmayacağıma ve her nasıl nam ve tevil ile olursa olsun rüşvet almayacağıma ve padişahımın ruhsat-ı seniyyesiyle kabulü mücaz olan hedâyâ-yı resmîyeden başka memnu olan hediye kabul etmeyeceğime ve emval-i miriyeyi irtikab ve telef etmeyip ve hiç kimseye ettirmeyeceğime ve lüzum-ı hakikisi tebeyyün etmedikce hazine-i miriyeye masarîf vukuunu tecviz eylemeyeceğime ve icab-ı sahihi olmadıkça mücerred riayet-i hatıra mebni memur istihdamına lüzum göstereceğime” şeklindeydi.

Merkezdeki memurlar Meclis-i Vâlâ'da yemin ederken taşradaki vezir, mutasarrıf ve kaymakamlar ise bölgelerindeki camide veya uygun geniş bir sahada yemin edeceklerdi. Şöyle ki vali, mutasarrıf ve kaymakamdan başlamak üzere sırasıyla defterdar, mal müdürü, kâtipler ve meclis azası, yüksek bir yere Kur'an konulmak suretiyle ve ulema huzurunda yemin edeceklerdi.⁵⁴⁴

Yemin işlemini icra etmeleri için taşraya emirler gönderildi. Nitekim 1850 yılı içerisinde Bursa'ya gönderilmiş olan yemin metni ile yemin uygulamasının icrasını

⁵⁴¹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 5, s. 42, 24 Eylül 1862/Selh Ra 1279.

⁵⁴² A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 58. G. Sarıyıldız, “Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi”, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 1, (2002), s. 255.

⁵⁴³ Takvim-i Vekâyi, defa 419.

⁵⁴⁴ Takvim-i Vekâyi, defa 419. G. Sarıyıldız, “...Yemin Müessesesi”, s. 256-258. T. M. Yaman, *a.g.e.*, s. 116, 117.

isteyen Sadaret yazısı oranın mahkeme siciline kaydedilmişti.⁵⁴⁵ Emirlerle uygun şekilde bundan sonra taşrada yemin usulü uygulamaya konuldu.⁵⁴⁶

Tayinler sırasında kefalet usulü icra edilirken kaymakamlara yemin/tahlif de ettirildi.⁵⁴⁷ Karahisar-ı Şarki'ye Bozok eski mal müdürü Galib Efendi,⁵⁴⁸ Gelibolu'ya Trabzon eski defterdarı Raşid Bey,⁵⁴⁹ Yeniil'e Miri miran Leskofcalı İsmail Paşa,⁵⁵⁰ Antakya'ya Bilecik eski kaymakamı İzzet Bey,⁵⁵¹ Narda'ya Osman Efendi,⁵⁵² Bolu'ya Gelibolu eski kaymakamı Baha Bey,⁵⁵³ Runkale'ye Antakya eski kaymakamı Kamil Efendi⁵⁵⁴ ve Gümüşhane'ye Mahmud Bey kaymakam olarak atanırken kefalet ve yemin uygulamasına tabi tutulmuşlardı.⁵⁵⁵

Kefalet ve yemin usulünü taşrada icra etme görevi valilere tevdi edilmişti.⁵⁵⁶ Yemin usulü gereğince nizama aykırı davranmayacakları hakkında kaymakam, muhassıl ve müdürlerden senet (taahhütname) alarak eyalet meclisinde tutmaları için vali ve mutasarrıflara yetki verilmişti.⁵⁵⁷

Bu konuda gevşek davranan kaymakama, kefalet işlemini bir an önce gerçekleştirmesi, aksi takdirde tayin işleminin yapılmayacağı hususunda uyarı yazısı gönderilirdi.⁵⁵⁸ Ayrıca bir kaymakama kefil olan kişiden alınan taahhüt senedi, tayin işleminin gerçekleşebilmesi için Babîali'ye gönderilirdi.⁵⁵⁹

Kefalet usulü her zaman taşrada değil, bazen de Babîali'de Maliye Nezareti tarafından icra edildi. Mesela Ordu Sancağına Karahisar-ı Şarki Kaymakamı Galib

⁵⁴⁵ Ali İhsan Karataş, "Tanzimat Döneminde Rüşvetin Resmi Belgelere Yansıması", *Bursa Araştırmaları Dergisi*, S. 3, (2003), s. 34-36.

⁵⁴⁶ BOA, A.MKT.UM, 10/5, 05 Mart 1850/20 R 1266. BOA, A.MKT.UM, 12/78, 14 Nisan 1850/01 C 1266. BOA, A.MKT.UM, 13/5, 18 Nisan 1850/05 C 1266. BOA, A.MKT.UM, 10/56, 12 Mart 1850/27 R 1266. BOA, A.MKT.UM, 7/29, 29 Ocak 1850/15 Ra 1266. BOA, A.MKT.UM, 13/48, 24 Nisan 1850/11 C 1266. Mehmet Güneş, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009, s. 30, 31.

⁵⁴⁷ BOA, İ.MVL., 190/5744, 21 Kasım 1850/17 M 1267. BOA, İ.MVL., 169/5035, 27 Mayıs 1850/15 B 1266. BOA, İ.MVL., 186/5624, 01 Kasım 1850/25 Z 1266. BOA, İ.MVL., 258/9660, 05 Ocak 1853/24 Ra 1269. BOA, İ.MVL., 227/7731, 22 Aralık 1851/28 S 1268.

⁵⁴⁸ BOA, İ.MVL., 161/4664.

⁵⁴⁹ BOA, İ.MVL., 225/7664, 01 Aralık 1851/07 S 1268.

⁵⁵⁰ BOA, İ.MVL., 163/4790, 17 Mart 1850/03 Ca 1266.

⁵⁵¹ Antakya Kaymakamı Kamil Efendi azledildikten sonra yerine Bilecik eski kaymakamı, kefil alınarak ve yemin ettirilerek 2.500 kuruş maaşla tayin edildi (A. Kara, *a.g.t.*, s. 85, 86).

⁵⁵² BOA, İ.MVL., 229/7872, 24 Ocak 1852/01 R 1268.

⁵⁵³ BOA, İ.MVL., 251/9243, 08 Kasım 1852/25 M 1269.

⁵⁵⁴ BOA, İ.MVL. 230/7943, 15 Şubat 1852/23 R 1268.

⁵⁵⁵ BOA, İ.MVL., 240/8603, 17 Temmuz 1852/29 N 1268.

⁵⁵⁶ BOA, İ.MVL., 196/6065.

⁵⁵⁷ 1252 tarihli fermada bu husus belirtildi (V. Akay, *a.g.t.*, s. 56; O. Doğan, *a.g.t.*, s. 140).

⁵⁵⁸ Taşlıca kaymakamlığına getirilen İbrahim Bey'e, kefilini bir an evvel bildirmesi için emir gönderilmişti (BOA, MAD., no: 9249, s. 15, 1862/1279).

⁵⁵⁹ Dırağa kaymakamlığına getirilen Raşid Efendi'nin kefalet işlemi icra edilmiş ve kefiliden alınan senet, sergi muhasebesine verilmişti (BOA, MAD., no: 9249, s. 15). Sergi, devlet hazinesinden verilecek paraya mukabil düzenlenen senetler için kullanılan bir tabirdir (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, III, s. 184).

Efendi ve Karahisar-ı Şarki'ye Hacı Hüseyin Ağa atandığı zaman Galib Efendi'nin mahallinde, Hüseyin Ağa'nın ise Babiâli'de kefalet ve tahlif işlemlerinin icra edilmesi uygun görülmüştü.⁵⁶⁰

Tayin sırasında kefil gösteremeyen kişilerin, görevlerine başlamaları için gerekli olan emr-i şerifleri (görev emri) verilmezdi. Maliye Nezareti, bu kişilerin uyarılmaları amacıyla valilere yazı gönderilmesi için meseleyi Sadarete havale eder ve Sadaret de valilere bu minvalde yazı gönderirdi.⁵⁶¹

Mevcut kaymakam ve müdürlerin de kefil göstermeleri istenirdi. Nitekim kefil gösteremeyen kaymakam ve müdürlerin değiştirilmesi gerekeceği hususunda Maliye Nezareti'ne Sadarettten yazı gönderilmişti.⁵⁶²

Kaymakam yapılmak istenen kişilerin, atamalar sırasında hazine ile herhangi bir ilişğinin ve devlete borcunun olmamasına dikkat edilirdi. Hazineye borcu olmayan kişilerin tayin işlemi gerçekleştirilirken,⁵⁶³ borcu ve zimmeti bulunan kişilerin tayininden sarfi nazar edilirdi.⁵⁶⁴ Bir kişi kaymakam olarak tayin edilmişse bile hazine ile ilişği kesilemediği takdirde tayin işlemi iptal edilirdi.⁵⁶⁵ Mesela Mardin kaymakamı olarak atanan Derviş Efendi, hazineye olan borçlarını ödeyemediği -hazineyle ilişğini bitiremediği- için azledilmiş ve bu göreve başka birisi atanmıştı.⁵⁶⁶

Bu konuda bazen ilgili kişilere tolerans gösterilebiliyordu. Hazineye borçlu olsa dahi bir kaymakam adayı, borcunu ödemeyi taahhüt ederse makul bir ödeme planı yapılarak atama işlemi gerçekleştirilirdi. Mesela Akka kaymakamı olarak atanması düşünülen Rumeli eski mutasarrıfı Arif Paşa'nın mutasarrıflıktan dolayı hazineye borcu olduğu ortaya çıktıysa da kendisi, borcunu tamamen ödeyeceğini taahhüt ettiği için bu göreve tayin edilmişti.⁵⁶⁷

---

⁵⁶⁰ BOA, İ.MVL., 224/7617, 20 Kasım 1851/26 M 1268.

⁵⁶¹ Berat kaymakamı ile Yanya defterdarı hazineye kefil göstermedikleri için emr-i şerif ve sair evrak verilmediği gibi kendilerine uyarıda bulunması için Yanya valisine Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 46/7, 23 Nisan 1852/02 B 1268). Siverek kaymakamı olarak atanan Cafer Paşa hazineye kefil sunmadığı için kendisine memuriyet emr-i âlisi verilmedi ve kefil göstermesi hususunu kaymakama tembihlemesi için seraskere Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 137/36, 12 Mart 1855/22 C 1271). Giresun kaymakamlığına atanan Tahsin Efendi ve Yenipazar kaymakamlığına atanan Fehim Paşa henüz kefil göstermedikleri için memuriyetlerine dair kendilerine emr-i âli ile maaş sureti (belgesi) verilmemesi kararlaştırıldı (BOA, MAD., no: 9249, s. 15).

⁵⁶² BOA, A.MKT.NZD., 64/11, 09 Kasım 1852/26 M 1269.

⁵⁶³ Sofya eski kaymakamı Said Paşa hazineyle borç ilişğini bitirdiği için 4.900 kuruş maaşla Dersim Sancağına kaymakam olarak tayin edildi (BOA, İ.MVL., 285/11222, 27 Eylül 1853/23 Z 1269).

⁵⁶⁴ Tekfurdağı eski kaymakamı Şakir Efendi'nin Ohri kaymakamı yapılması hususu Maliye Nezareti'ne sorulmuştu. Tekfurdağı kaymakamlığı zamanından zimmetinde 15.000 kuruş kadar bulunduğu ortaya çıkınca bu göreve Şakir Efendi değil, Kandiyeli meclisinin eski reisi tayin edildi (BOA, İ.MVL., 273/10583, 18 Mayıs 1853/09 Ş 1269).

⁵⁶⁵ BOA, İ.MVL., 247/8987, 26 Eylül 1852/12 Z 1268.

⁵⁶⁶ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 124, 07 Kasım 1852/24 M 1269.

⁵⁶⁷ BOA, İ.DH., 266/16581, 10 Şubat 1853/01 Ca 1269.

Maliyede ve Babîâli bürolarında yapılan araştırmalar sürerken kaymakam ve müdür adayları, İstanbul'da ikamet etmekteydiler. İşlemler uzayıp da bunlar birkaç ay İstanbul'da kalmaya başlayınca bu gecikmenin sebepleri kendilerine soruldu. Onlar da hazineyle olan ilişkilerinin kesilemediği cevabını verince bundan sonra bu kişilerin görev buyrukları hazineye ulaştığı zaman işlemlerinin üç dört gün içinde tamamlanıp göreve başlatılmaları hususunda ilgili birimlere emirler gönderildi.⁵⁶⁸

Merkezde atama işi kesin karara bağlandıktan ve tüm bürokratik işlemler tamamlandıktan sonra tayinle ilgili gerekli işlemleri mahallinde yürütmesi için kaymakamın gideceği yerin valisine ve kaymakam hakkındaki mali işlemleri hazinede yürütmesi için Maliye Nezareti'ne,⁵⁶⁹ ayrıca bazen görevi devredecek olan kaymakama Sadarettin emir yazıları gönderilirdi.⁵⁷⁰ Bunun yanı sıra tayin edilen kaymakama emr-i âli (görev emri) verilirdi. Bir aksilik çıkar da bu emrin gönderilmesi gecikirse taşrada söz konusu kaymakamlıktan sorumlu müşir, vali ve mutasarrıflar Babîâli'ye yazı göndererek görev emrinin kaymakama ulaştırılmasını talep ederlerdi.⁵⁷¹

Kaymakam olarak atanan kimseye bazen görevlerini belirten bir talimatname verilir, uyması ve dikkat etmesi gereken hususlar ile görev ve sorumlulukları belirtilirdi.⁵⁷² Geliri yüksek bölgelere atanan kaymakamlar, özellikle yolsuzluk yaşanmaması hususunda uyarılırlardı. Gerekirse hesap işlerini daha sağlıklı biçimde yürütebilmeleri için yanlarına yardımcı tahsis edilirdi.⁵⁷³

Kaymakam, görev emrini alıp memuriyet yerine ulaştığı zaman, bölgedeki muhtarlar, kocabaşılar, ileri gelenler, din adamları, esnaf ve halkın diğer kesimlerinin huzurunda görev emrini bir meydan, meclis ya da mahkemede okuyarak durumu ilan ederdi. Bundan sonra hazır bulunan ahali, üstlerine düşen görevleri hakkıyla yerine getireceklerine dair kaymakamın önünde taahhütte bulunur, padişah ve sadrazama dua

⁵⁶⁸ Bu uyarıya rağmen gereksiz yere bekleyenler olursa haklarında gerekeni yapması için Maliye Nezareti'ne yazı gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 137/25, 11 Mart 1855/21 C 1271).

⁵⁶⁹ BOA, A.MKT.MVL., 71/88; 71/39. BOA, İ.MVL., 251/9260, 11 Kasım 1852/28 M 1269. BOA, A.MKT.MVL., 54/5, 06 Temmuz 1852/18 N 1268. BOA, A.MKT.MHM., 58/1, 26 Eylül 1853/22 Z 1269. BOA, A.MKT.MVL., 70/3, 22 Aralık 1854/01 R 1271.

⁵⁷⁰ Dersim Kaymakamı Şevki Efendi Muş kaymakamlığına atanınca gereğini yapması için Muş eski kaymakamı Mahmud Paşa'ya emirname gönderildi (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 10, 04 Mayıs 1862/05 Za 1278).

⁵⁷¹ Şehrizar Eyaleti mutasarrıfı ile Bağdad valisi, Şehrizar Eyaletine bağlı Zengibar kaymakamlığına atanan Hurşid Ağa'nın görevini iyi yürüttüğü hâlde henüz emr-i âlisinin gelmediğini belirterek Babîâli'den emr-i âliyi talep etmişlerdi (BOA, MVL., 309/43, 16 Nisan 1857/21 Ş 1273).

⁵⁷² Bu talimatların içeriği hakkında ikinci bölümde gerekli açıklamalar mevcuttur.

⁵⁷³ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 136.

eder, ardından herhangi bir sorun yaşanmamışsa kaymakamın hareketlerinden memnun olduklarına dair umumi bir mazbata hazırlayarak Babiâli'ye gönderirlerdi.⁵⁷⁴

Yeni kaymakamlar göreve başlamadan önce eski kaymakamlar ile devir teslim muamelesini icra ederlerdi. Henüz atama işlemi yapılırken kaymakama ya da valiye Sadarettten yazı gönderilir ve yeni kaymakam geldiği zaman muhasebe ve devir teslim işlemlerini yürütmeleri istenirdi. Yeni kaymakam görev yerine ulaştığı zaman eski kaymakamın muhasebesinin mahalli mecliste görülmesi, üzerinde devlet malından herhangi bir şey kalıp kalmadığının tespit edilmesi, sonuçların kayda geçirilerek demirbaş hükmündeki eşya ve evrakın yeni kaymakama devredilmesi ve bu işlemlerin ardından eski kaymakamın görev yerini terk etmesi cari olan usul idi.⁵⁷⁵ Sancaklarda sarf edilmek üzere alınmış olan evrak-ı sahiha ve senedat-ı şer'iyeye (mahkeme senetleri) de kaymakam değişikliği sırasında seleften halefe devredilirdi.⁵⁷⁶

Memuriyet mahalline gidip gerekli işlemleri tamamlayan kaymakamlar, göreve başladıklarına dair Sadarete yazı gönderirlerdi. Sadaret de bunlara cevap yazar ve görevleriyle ilgili uyarılarda bulunurdu. Mesela göreve başladıklarını bildiren Dersim kaymakamı ile Rahova Kazası müdürüne, vazifelerinde hüsn-i ifaya gayret etmeleri lazım geleceği şeklinde cevap yazılmıştı.⁵⁷⁷ Ayntab kaymakamının yazısı üzerine Sadaret, işlerini iyi yürütmesini ve gayretli olmasını kaymakama emretmiş;⁵⁷⁸ Hamid kaymakamına ise memuriyetini iyi yürüterek tüm halkı koruması, gelir gider hususlarına dikkat etmesi konusunda Sadarettten cevabi yazı gönderilmişti.⁵⁷⁹

Bazı bölgelerde mülki idarecilere ilave vazifeler yüklenirdi. Mesela İslimye'ye kaymakam olarak atanan kişi, buradaki çuka fabrikasının idaresini de üstlenirdi. Bu sebeple buraya atanacak kişinin her iki işi de bir arada götürebilecek yeterliliğe sahip

⁵⁷⁴ Adnan Işık, *Malatya, Adıyaman (Hisn-ı Mansur), Akçadağ, Arabkir, Besni, Darende, Doğanşehir, Eskimalatya (Battalgazi), Hekimhan, Kâhta, Pütürge, Yeşilyurt 1830-1919*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 1998, s. 536, 537. İslimye kaymakamı ve Fabrika müdürü olarak atanan Salih Efendi (BOA, A.MKT., 218/7, 10 Ağustos 1849/20 N 1265), Viranşehir kaymakamlığına atanan Rıza Bey (BOA, A.MKT.UM., 182/6, 01 Şubat 1855/13 Ca 1271), Silivri kaymakamı olarak atanan Murad Bey (BOA, MVL., 889/20) ve Divaniye Kaymakamı Numan'ın ilan işlemleri ifa edilmişti (BOA, A.MKT.UM., 525/96, 18 Aralık 1861/15 C 1278).

⁵⁷⁵ Kengiri Sancağına (BOA, C.DH., 280/13983, 05 Nisan 1844/16 Ra 1260), İslimye kaymakamlığı ile Fabrika-ı Hümayun müdürlüğüne (BOA, A.MKT., 35/17, 06 Şubat 1846/09 S 1262), Urfa'ya (BOA, A.MKT.MVL., 12/57, 16 Ocak 1849/20 S 1265), Ayntab'a (BOA, A.MKT.MVL., 54/5), Aydın'a (BOA, A.MKT.MHM., 58/1), Trablusşam'a (BOA, A.MKT.MVL., 70/3) ve Karahisar-ı Şarki'ye atanan kaymakamlar görev yerlerine ulaştıkları zaman muhasebelerini görüp devir teslim işlemlerini icra etmeleri hususunda eski kaymakamlara (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 394, 27 Ağustos 1861/20 S 1278); Nevşehir Sancağına atanan yeni kaymakam ulaştığında halef ve selef muhasebelerini icra ettirip gereken defter ve evrakı düzenleterek göndermesi için Konya valisine Sadarettten yazılar gönderildi (BOA, C.ML., 670/27459, 09 Temmuz 1846/14 B 1262).

⁵⁷⁶ Bu evraktan bir miktar bulunduğu dair Aydın liva meclisinin kaymakam, naip, müftü ve azalarının mühürlerini içeren bir yazı Babiâli'ye ulaştı (BOA, C.ML., 56/2587, 25 Mayıs 1854/27 Ş 1270).

⁵⁷⁷ BOA, A.MKT.MHM., 123/7, 28 Aralık 1857/10 Ca 1274.

⁵⁷⁸ BOA, A.MKT.MHM., 185/60, 19 Haziran 1860/29 Za 1276.

⁵⁷⁹ BOA, BEO.AYN., no: 169, s. 128, 21 Mayıs 1844/03 Ca 1260.

olması beklenirdi. Çuka Fabrikası Müdürü Mustafa Kani Bey zamanında İslimye, Tırnova Kaymakamlığına bağlı bir müdürlük iken onun talebi üzerine Tırnova'dan ayrılmış ve kaymakamlık yapılarak buranın mülki idaresi de kendisine verilmişti.⁵⁸⁰ Mustafa Kani Bey ölünce kaymakamlık ile müdürlük, Midilli eski kaymakamı Ali Rıza Efendi'ye tevcih edildi.⁵⁸¹ Bir ara bu iki görev ayrı yürütüldüyse de kaymakam Zeynel Paşa'nın azlinden sonra yine birleştirilerek Salih Efendi'ye verildi,⁵⁸² selefi zamanında kaymakamlığa yapılan 9.000 kuruş kadar zam hazineye aktarılarak kaymakamlık maaşı eski haline getirildi.⁵⁸³ İslimye kaymakamı gerekli görüldüğü zaman fabrikanın imalatı hakkında bilgi vermek üzere İstanbul'a getirtilirdi.⁵⁸⁴

Asayişin temini açısından hassas mevkide bulunan kaymakamlıklarda mülki idareci olarak atanan kişiler güvenlik işini de üstlenirlerdi. Ahalisinin sert mizacı ve mevkinin hassasiyeti sebebiyle Fizan Sancağının mülki ve askeri idaresi birleştirilerek kaymakamlığa, Kolağası Mustafa Ağa getirilmişti.⁵⁸⁵

Akka'da karışıklıkları gidermek amacıyla kaymakamlık ve muhafızlık görevleri aynı kişiye tevcih edilirdi. Sayda valisinin hazinedarı Kapucıbaşı Hüsrev Ağa, Akka kaymakamı olarak atandıysa da karışıklığın giderilmesi için muhafızlıkla kaymakamlık birleştirildi ve dirayet sahibi olduğu gerekçesiyle Abdurrahman Paşa'ya verildi. Bu iki görev birleştirildiği için maaş miktarı da 1849'da yeniden düzenlendi.⁵⁸⁶ Akka'da bir ara Akka Kalesi Bina Eminliği de kaymakamlığa eklenerek Akka Kaymakamı Reşid Paşa'ya tevcih edildi.⁵⁸⁷ Reşid Paşa ölünce hassa ordusunda görevli bir mirliya, askerlik sıfatı üzerinde kalmak üzere toplam 13.584 kuruş maaşla ve muhafız unvanıyla kaymakamlık, muhafızlık ve ebniye memuriyetine getirildi.⁵⁸⁸ Benzer bir durum Sofya

⁵⁸⁰ BOA, İ.DH., 75/3709, 02 Mayıs 1843/01 R 1259.

⁵⁸¹ BOA, İ.DH., 85/4243, 06 Mart 1844/15 S 1260.

⁵⁸² BOA, İ.DH., 372/24616, 14 Mart 1857/17 B 1273; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 174, 16 Nisan 1857/21 Ş 1273.

⁵⁸³ BOA, İ.DH., 372/24652, 23 Mart 1857/26 B 1273; BOA, A.MKT.MHM., 109/69, 08 Nisan 1857/13 Ş 1273. Mektubî-i Sadr-ı Âli Odası'na ilmühaberi verildi (BOA, A.MKT.NZD., 220/88, 16 Nisan 1857/21 Ş 1273).

⁵⁸⁴ BOA, A.MKT.UM., 396/79, 18 Şubat 1860/25 B 1276.

⁵⁸⁵ Askeri amirlerin mülki hizmette daimi olarak kullanılmasının askeri usule uymayacağı Dâr-ı Şûrâ'da ifade edildiyse de Trablusgarb Eyaleti özel bir mevkide olduğu, Fizan Sancağı da eyaletin en uzak yerlerinden olup ahalisinin sertliği sebebiyle askeri kuvvete gerek olduğu için bu tayin onaylandı (BOA, A.MKT.MVL., 136/70).

⁵⁸⁶ Muhafızlığın 9.000 ve kaymakamlığın 4.000 kuruş maaşı vardı. Paşaya 12.000 kuruş maaş tahsis edilirken kalan 1.000 kuruşun ise hazineye aktarılması uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 144/4043, 05 Temmuz 1849/14 Ş 1265).

⁵⁸⁷ BOA, A.MKT.UM., 315/40, 08 Haziran 1858/25 L 1274.

⁵⁸⁸ BOA, A.MKT.NZD., 279/10, 13 Mart 1859/07 Ş 1275.

ve Niş için de geçerliydi. Sofya kaymakamı olan kişi, aynı zamanda Niş Kalesi muhafızı olarak da görev yapıyordu.⁵⁸⁹

Kaymakamlık ile maden emniyeti görevleri de sık sık bir arada tek kişi tarafından idare edilirdi. Harput Eyaletine bağılı Maadin-i Hümayun Sancağı Kaymakamlığı, Ergani ve Keban madenleri müdürlükleriyle birlikte idare edilmek üzere Mustafa Ağa'ya verilmişti.⁵⁹⁰ Köstendil civarlarında bulunan Kıratova sim (gümüş) madenlerinin asayiş ve imalatını sağlamak için Köstendil Kaymakamlığı, maden emniyeti ile birleştirilerek Maden Emniyeti Mustafa Efendi'ye verilmiş;⁵⁹¹ fakat Mustafa Efendi başarılı olamayınca azledilerek her iki görev, Hazine-i Hassa Mektubı hulefasından Hayri Efendi'ye 3.900 kuruş maaşla tahsis edilmişti.⁵⁹²

Karesi Sancağına kaymakam olarak atanan kişilere, asker kıyafetleri hazırlamak üzere işletilen abahanenin idaresi de verilir, kendilerinin imalatı iyi yürütmeleri beklenir ve üretim için gerekli parayı vergi gelirlerinden karşılamaları istenirdi.⁵⁹³ Kaymakamlar, idareyi veya imalat işini iyi yürütemedikleri takdirde her iki görevden de alınır ve gerekirse bu görevler ayrılarak farklı kişilere bırakılırdı.⁵⁹⁴

Bazı kaymakamlara, meclis azalıkları da tahsis edilirdi. Aynaroz kaymakamı olarak atanan Şakir Bey'e daha şevkle çalışmasını sağlamak amacıyla bu görevine ek olarak Meclis-i Muhasebe-i Maliye azalığı verilmişti.⁵⁹⁵ Ziraat meclisi memuru Cemil Bey, Kaza-i Erbaa kaymakamı olarak atanınca ziraat meclisi azalığı, zabtiye meclisi azalığına dönüştürüldü.⁵⁹⁶ Kaza-i Erbaa Kaymakamı Arif Efendi'ye de zabtiye meclisi azalığı tevcih edilmişti.⁵⁹⁷ Ayrıca zabtiye meclisi azasından Hasan Bey Resmo kaymakamı olarak,⁵⁹⁸ Abdullah Ağa ise zaptiyeyle ilgili görevi ile maaşı devam etmek kaydıyla Bozcaada kaymakamı olarak atanmışlardı.⁵⁹⁹

⁵⁸⁹ Miri miran Osman Paşa, Sofya kaymakamlığı ile Niş muhafızlığına getirilmişti (Ceride-i Havadis, no: 173). Arnavutların uygunsuzluğunu önlemesi sebebiyle halkın Osman Paşa'dan hoşnut olduğuna dair Niş kadısının yazısı Sadarete ulaştı (BOA, A.MKT., 11/22, 16 Nisan 1844/27 Ra 1260).

⁵⁹⁰ BOA, A.TŞF., 6-A/53, 04 Nisan 1849/10 Ca 1265.

⁵⁹¹ BOA, A.MKT.MVL., 72/61.

⁵⁹² BOA, İ.MVL., 378/16561, 08 Eylül 1857/19 M 1274. İleriki zamanda Kıratova madeni emaneti, Köstendil kaymakamlığına atanan Mahmud Bey'e tevcih edildi (BOA, İ.DH., 439/28981, 05 Ağustos 1859/06 M 1276).

⁵⁹³ BOA, C.AS., 486/20297, 16 Mayıs 1843/15 R 1259. Kaymakam ve Abahane-i Âmire Müdürü Mustafa Şakir Bey'in devlet, ahali ve aba işleri için çalıştığı ve herkesin kendisinden hoşnut ve müteşekkirdi olduklarına dair Balıkesir meclisinden Babiâli'ye mazbata gönderildi (BOA, C.DH., 268/13379, 28 Nisan 1844/09 R 1260).

⁵⁹⁴ Balıkesir Kaymakamı Şakir Bey azledilince kaymakamlığa Bergama Müdürü Ömer Ağa ve aba fabrikası müdürlüğüne Balıkesir eski kaymakamı Edhem Bey atandılar (BOA, İ.DH., 98/4913, 14 Şubat 1845/06 S 1261).

⁵⁹⁵ BOA, İ.DH., 222/13165; BOA, A.DVN., 63/46, 27 Ekim 1850/20 Z 1266.

⁵⁹⁶ BOA, İ.MVL., 194/5921, 21 Aralık 1850/16 S 1267.

⁵⁹⁷ Ceride-i Havadis, no: 408, 31 Ekim 1848/02 Z 1264.

⁵⁹⁸ Ceride-i Havadis, no: 609, 24 Ocak 1853/13 R 1269.

⁵⁹⁹ BOA, İ.MVL., 277/10816, 24 Temmuz 1853/17 L 1269. Bu tayine başka kaynaklarda da değinilmektedir (BOA, İ.MVL., 287/11383, 19 Ekim 1853/16 M 1270; Ceride-i Havadis, no: 635, 05 Ağustos 1853/Selh L 1269).

Bazı bölgelerin ve şahısların özel durumu göz önünde bulundurularak icra edilen ve yukarıda izah edilen birden fazla göreve tayin şeklindeki uygulama, genele teşmil edilmez ve kaymakamların iki memuriyeti bir arada yürütmelerine her zaman olumlu bakılmazdı. Harput valisi, Harput duhan (tütün) gümrükçüsü Ahmed Efendi'nin Behisni kaymakamı yapılmasını isteyince⁶⁰⁰ ve Bağdad valisi, vekâleten Benî Lam kaymakamı olarak atadığı Irak ve Hicaz ordusu süvari kaymakamı Mehmed Bey'in asaleten atanmasını talep edince kendilerine, bu kişilerin ancak mevcut görevlerini terk etmeleri hâlinde kaymakam yapılabilecekleri şeklinde cevap verilmişti.⁶⁰¹

Tanzimat'ın ilk yıllarında Dersaadet'teki bir kalemden (büro) çıkışını vermeden daimi memuriyetle taşraya giden, görevi uzayan veya taşradaki görevinde maaş alan kâtiplerin kalemdaki maaşları, dönüşlerinde kendilerine verilir; tahkikat ve sair işler için bir kaç ayda gidip dönecek ve yalnızca harcırah verilecek olanlara ise ikinci maaş ödenmezdi.⁶⁰² Bu doğrultuda bir kalemin memuru bir yere kaymakam olarak atandığı zaman görevini yaptığı süre zarfında kaymakamlık maaşını alır, kaymakamlıktan ayrılıp eski görevine döndüğünde ise geçen süredeki memurluk maaşını toplu şekilde alarak görevine devam edebilirdi.⁶⁰³

Ancak daha sonra başlatılan usul gereğince, taşraya daimi bir memuriyetle gidecek olan kişiler, kalemlerindeki görevlerinden alınmaya başlandılar. Bu sebeple kaymakam olarak atanması gündeme gelen bir kişiye, mevcut memurluktan istifa etmesi gerektiği, aksi takdirde kaymakam olamayacağı bildirilerek iki görev arasında bir tercih yapması istenirdi.⁶⁰⁴

Kaymakamların herhangi bir vesileyle görevde bulunmadıkları zamanlarda işlerin devamını sağlamak amacıyla vekâlet müessesesi aktif olarak işletilirdi. Bir kaymakam, görev yerine gitmediği⁶⁰⁵ ya da görev yerini terk ettiği zaman işlerin sekteye uğramaması için yerine birini vekil olarak bırakırdı.⁶⁰⁶ Vefat veya azil münasebetiyle bir kaymakamlık idaresi boş kalmışsa yeni kaymakam memuriyet yerine

⁶⁰⁰ Bu kaymakamlığa Harput hanedanından Hüsnü Bey tayin edildi (BOA, İ.DH., 174/9366).

⁶⁰¹ BOA, MVL., 751/25, 10 Ekim 1858/02 Ra 1275.

⁶⁰² BOA, İ.MVL., 278/10838, 06 Ağustos 1853/01 Za 1269.

⁶⁰³ Amedi Odası hulefasından Azmi Bey Dırama kaymakamı olarak atanınca bu geçici hizmeti asıl görevine engel olmadığı ve nizama uygun olduğu için kendisinin odadaki maaşını da alabileceği belirtildi (BOA, İ.MVL., 263/9923, 19 Şubat 1853/10 Ca 1269).

⁶⁰⁴ Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefasından Kamil Efendi'nin, çıkışını vermeden İçil kaymakamı olması gündeme geldiğinde yeni usul gereğince bunun mümkün olmadığı belirtildi (BOA, İ.MVL., 278/10838); Kamil Efendi kalemden çıkmayınca atama işi de gerçekleşmedi (BOA, İ.MVL., 281/11017, 21 Ağustos 1853/16 Za 1269).

⁶⁰⁵ Urfa kaymakamı Osman Nuri Paşa Urfa'ya gitmeyip yerine vekil tayin etmişti (H. Bayraktar, *a.g.e.*, s. 19).

⁶⁰⁶ Tekfurdağı Kaymakamı Halim Bey, yerine oğlunu vekil bırakarak İstanbul'a gitmişti. Kaymakamlıkta işler aksadığı için göreve dönmesi gerektiyse de kendisi fazlasıyla rahatsız olup işleri yürütemeyeceği için yerine diğer oğlunu vekil yapmıştı (BOA, C.DH., 226/11257, 20 Temmuz 1843/22 C 1259).

ulaşana kadar görevi başka birisi vekâleten yürütürdü.⁶⁰⁷

Kaymakamların muhakeme edilmek⁶⁰⁸ ya da muhasebe ve muhakemesi birlikte görülmek üzere şehir dışına çıkmaları;⁶⁰⁹ teftiş, muhacir iskânı ve düzeni temin gibi gerekçelerle sancak dâhilindeki kazaları dolaşmak için idare merkezinden ayrılmaları⁶¹⁰ ve bir meseleyi halletmek maksadıyla İstanbul'a gitmeleri sebebiyle görev yerini geçici olarak terk etmeleri üzerine vekâlet usulüne sıkça başvurulurdu.⁶¹¹

Boş kalan bir kaymakamlığı idare etmek üzere vekil olarak sıklıkla naipler tercih edilirdi.⁶¹² Ayrıca vekâlet usulünün devreye sokulmadığı zamanlarda naip ile meclis azasının yeni kaymakam ulaşana kadar idareyi elbirliğiyle yürütmeleri istenirdi. Mesela Tırnova Kaymakamı Galib Paşa azledildiği zaman 1857'de bu yönetime başvuruldu.⁶¹³ Bazen de görev yerini geçici olarak terk edecek olan bir kaymakam, yerine vekil olarak kendi oğlunu bırakabilirdi. Nitekim Silistre Kaymakamı İbrahim Paşa, hacca gideceği zaman işleri yürütmesi için oğlunu vekil tayin etmişti.⁶¹⁴

Vekâlet işlemleri, taşrada yürütülen ve çoğu zaman sadece bulunduğu bölgeyi ilgilendiren mahalli meseleler olsa da bir vekil tayin edileceği sırada mülki amirlerin Sadareti durumdan haberdar ederek izin almaları gerekiyordu.⁶¹⁵

Kaymakamların yerine vekâlet eden kişilere, bu görevleri süresince bir miktar maaş ödenirdi. Bu ödeme, asıl kaymakamın maaşının yarısı olarak tespit edilmişti. Yeni kaymakam gelene kadar Muş kaymakamlığına vekâlet eden Erzurum valisinin divan kâtibi Mehmed İzzet Efendi'ye,⁶¹⁶ Trabluşşam kaymakamlığına dört ay vekâlet eden Miriümera Abdülkadir Paşa'ya,⁶¹⁷ Karahisar kaymakamı olarak atanan Galib Efendi görev yerine ulaşana kadar vekillik yapan Ahmed Bey'e kaymakamlık maaşının yarısı

⁶⁰⁷ Gelibolu Kaymakamı Raşid Bey'in vefatından halefi Mahmud Bey'in gelişine kadarki sürede kaymakamlık işlerini naip Abdurrauf Efendi vekâleten yürütmüştü (BOA, İ.MVL., 256/9510, 16 Aralık 1852/04 Ra 1269).

⁶⁰⁸ Muhakeme için Yanya'ya celp edilen Berat Kaymakamı Hüseyin Paşa'nın yerine vekil tayin edildi (BOA, A.MKT.MHM., 188/69, 21 Temmuz 1860/02 M 1277).

⁶⁰⁹ Bayezid Sancağı Kaymakamı Vamık Efendi muhasebesi görülmek üzere Trabzon'a gideceği için yerine vekil atandı (BOA, MVL., 669/81, 20 Mart 1864/12 L 1280). Vekâleten idareye geçildiyse de işler uzayacağı için sürekli bir atama gerekli görülerek Vamık Efendi azledildi (BOA, İ.MVL., 507/22893, 02 Mayıs 1864/25 Za 1280).

⁶¹⁰ Tekfurdağı Kaymakamı Esad Bey, bu gayelerle kazalara gideceği için liva işlerini naibe bırakacağını Sadarete bildirmiş ve bu talep Sadarete kabul görmüştü (BOA, A.MKT.MHM., 225/73, 14 Temmuz 1861/05 M 1278).

⁶¹¹ Urfâ kaymakamı, bir mesele için geçici olarak İstanbul'a gitmek zorunda kalınca yerine Haleb'den vekil tayin edilmesi yönünde Haleb valisine emir verildi (BOA, A.MKT.UM., 148/90, 04 Aralık 1853/03 Ra 1270).

⁶¹² BOA, İ.MVL., 256/9510. BOA, A.MKT.MHM., 225/73. Yeni kaymakamlar gelinceye kadar Gelibolu ve Tekfurdağı'nda naiplerin vekil olmaları hususunda naiplere Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 370/11, 06 Ekim 1859/08 Ra 1276). Hazergard Kaymakamı Ali Paşa vefat edince yeni kaymakam gelene kadar Hezargrad naibi, vekil olarak tayin edildi (BOA, A.MKT.MHM., 229/66, 05 Ağustos 1861/27 M 1278).

⁶¹³ BOA, A.MKT.UM., 265/30, 03 Ocak 1857/06 Ca 1273.

⁶¹⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 174, 25 Mart 1857/28 B 1273.

⁶¹⁵ BOA, A.MKT.MHM., 225/73; BOA, MVL., 669/81.

⁶¹⁶ BOA, A.MKT.NZD., 104/63, 11 Aralık 1853/10 Ra 1270.

⁶¹⁷ BOA, A.MKT.UM., 182/34, 14 Şubat 1855/26 Ca 1271.

tahsis edilmişti.⁶¹⁸ Kilis kaymakamlığına vekâleten getirilen Battal Bey, mal sandığından tam maaş almışsa da maaşın yarısı hazine tarafından mahsup edilerek kendisinden tahsil edilmişti.⁶¹⁹

Kaymakamlığa vekâlet eden şahsa yarı maaş verilirken maaşın diğer yarısı da asıl kaymakama ödenirdi. Tıravnik Kaymakamı Şevki Efendi yargılanacağı zaman Meclis-i Vâlâ'da durum incelendi, kaymakam görevi başındayken yargılanamayacağı için yerine vekil tayin edilmesi ve muhakeme süresince kaymakamlık maaşının yarısının kendisine ve yarısının da vekile ödenmesi uygun görüldü.⁶²⁰

Kaymakam vekili maaşları farklı ölçü ve şekillerde de ödenebiliyordu. Şöyle ki Gelibolu'da kaymakamlık işlerini vekâleten yürüten naibin masraflarına karşılık atıyye-i seniyye olarak kendisine 12.000 kuruşluk maaştan 1.000 kuruş verilmesi uygun görüldü.⁶²¹ Hudeyde Kaymakamı Tevfik Paşa ölünce bu göreve geçici olarak getirilen Ferik Mahmud Paşa'ya, buranın idaresi fazla masraf gerektirdiği için kaymakamlığın maaşı olan 20.000 kuruşun tamamı tahsis edildi.⁶²²

Azil veya ölüm sebebiyle boşalan bir kaymakamlığa vekil olarak tayin edilen kişiler, gerekli şartları taşıdıkları takdirde kalıcı olarak bu görevde tutulurlardı. Asaletleri padişahın iradesiyle resmîyet kazanır, akabinde Sadaret tarafından Maliye Nezareti'ne ve taşradaki mülki idarecilere bildirilerek icra edilirdi. Vekâletten asalete geçiş usulüne sıkça başvurulurdu. Midilli Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin azli üzerine vekil yapılan Salih Bey sadakat ve rüyet (vizyon) sahibi olması,⁶²³ Cebel-i Garbiye Kaymakamı Ahmed Efendi vefat edince vekil yapılan Kasım Efendi bölgedeki güzel hizmeti,⁶²⁴ Ordu Sancağı Kaymakamı Hurşid Ağa azledilince vekil yapılan Sührab Paşa liyakati, ehliyeti ve ahalinin kendisinden hoşnut olması,⁶²⁵ Banaluka Kaymakamı Mahmud Bey istifa edince vekil yapılan Ali Bey anlayış ve bilgi sahibi biri olması sebebiyle bu kaymakamlıklara asaleten tayin edildiler.⁶²⁶

Vekil kaymakamların asaleti tasdik edilirken her zaman gerekçe beyan edilmez, sadece vekil olduğu ve asaletinin onaylandığı ifade edilirdi. Bikaulaziz Kaymakamı

⁶¹⁸ BOA, İ.MVL., 350/15261, 12 Mart 1856/05 B 1272.

⁶¹⁹ BOA, MVL., 751/47, 30 Eylül 1858/21 S 1275.

⁶²⁰ BOA, A.MKT.UM., 267/37, 17 Ocak 1857/20 Ca 1273.

⁶²¹ BOA, İ.MVL., 256/9510.

⁶²² BOA, İ.DH., 213/12418, 09 Mayıs 1850/26 C 1266.

⁶²³ BOA, İ.DH., 76/3793, 18 Haziran 1843/19 Ca 1259.

⁶²⁴ BOA, İ.MVL., 121/3079, 10 Haziran 1848/07 B 1264.

⁶²⁵ BOA, İ.MVL., 178/5316, 16 Ağustos 1850/07 L 1266.

⁶²⁶ BOA, İ.MVL., 463/20865, 08 Mart 1862/06 N 1278.

Mustafa Bey'in azli üzerine vekil yapılan Ali Yaver Bey,⁶²⁷ Bihke Kaymakamı Vehbi Efendi'nin Limni kaymakamlığına naklinden sonra vekil yapılan Âdem Efendi,⁶²⁸ Kesriye Kaymakamı Şahin Bey'in ölümü neticesinde vekâleten atanan Manastır meclisi azasından Halil Bey,⁶²⁹ Antakya Kaymakamı Osman Efendi azledildikten sonra hakkında kanuni cezayı icra etmek üzere kaymakamlığa geçici olarak atanan Mektubî-i Senâveri hulefasından Talat Efendi,⁶³⁰ Beylan/Bilan Sancağı Kaymakamı Edib Bey azledilince vekil yapılan Haleb eski muhasebecisi İzzet Efendi,⁶³¹ Basra Kaymakamı İsmail Paşa hastalığı sebebiyle görevden alınınca yerine vekâleten getirilen Hanekin eski kaymakamı ve Basra muhasebecisi bulunan Süleyman Bey,⁶³² Taşlıca kaymakamı Raşid Ağa'nın azledilmesi üzerine vekâleten göreve getirilen Çelebipazarı Kazası Müdürü Hacı Selim Bey bu kaymakamlıklara asaleten tayin edildiler.⁶³³

Kaymakam vekilliği yaparken başarısız bulunan kişiler, görevden alınarak bu iş için daha uygun kişiler tercih edilirdi. Nitekim Samerra kaymakamlığına aylık 1.800 kuruluş maaşla vekâleten tayin edilen Salih Ağa, başarılı olamadığı için bu göreve aynı maaşla Sırrı Efendi asaleten atanmıştı.⁶³⁴

Kaymakamlık için gerekli şartları taşımayan kişiler, vekil yapılsalar da asaleten atanmaları istenince bu teklif kabul edilmeyerek kaymakamlığa, görevi sürekli olarak yürütebilecek yeterliliğe sahip kişiler getirilirdi. Cebel-i Garbiye Kaymakamı Reşid Ağa istifa edince yerine vekil yapılan kişi değil, bölgenin cesameti ve mevkiinin hassasiyeti göz önünde bulundurularak, daha dirayetli görülen biri kaymakam yapılmıştı.⁶³⁵

Vekil kaymakamın asaleten göreve getirilmesi için mahallinden talep gelse de durum değişmez, göreve daha uygun olan kişiler gönderilerek kaymakam yapılırdı.⁶³⁶ Rumkale Kaymakamı Battal Bey'in istifası üzerine Muhtar Bey vekil yapıldıysa da bu kaza itinayı gerektiren bir yer olduğu ve kaymakamın tecrübeli ve dirayetli olması gerektiği için kaymakamlığa asaleten Muhtar Bey değil, istenen niteliklere sahip olan Niğde eski kaymakamı İsmail Bey atandı.⁶³⁷ Siverek Sancağı Kaymakamı Abdullah

⁶²⁷ BOA, İ.MVL., 160/4653, 04 Şubat 1850/21 Ra 1266.

⁶²⁸ BOA, İ.MVL., 270/10404, 09 Mayıs 1853/Selh B 1269.

⁶²⁹ BOA, İ.MVL., 263/9970, 02 Mart 1853/21 Ca 1269.

⁶³⁰ BOA, İ.MVL., 415/18110, 19 Mart 1859/13 Ş 1275.

⁶³¹ BOA, İ.MVL., 452/20189, 23 Ağustos 1861/16 S 1278.

⁶³² BOA, İ.MVL., 513/23166, 19 Ağustos 1864/16 Ra 1281.

⁶³³ BOA, TŞR.BNM., 28/81, 31 Ağustos 1864/28 Ra 1281.

⁶³⁴ BOA, İ.MVL., 423/18573, 01 Kasım 1859/04 R 1276.

⁶³⁵ BOA, İ.MVL., 186/5624.

⁶³⁶ Birecik Kaymakamı Şükrü Efendi azledilince bu göreve vekâlet eden kişi değil, mülki işlere vakıf olan Tarsus eski kaymakamı Mahmud Bey tayin edildi (BOA, İ.MVL., 193/5853, 06 Aralık 1850/01 S 1267).

⁶³⁷ BOA, İ.MVL., 208/6718, 30 Nisan 1851/27 C 1267.

Efendi'nin istifası üzerine vekil tayin edilen Palu Kazası Müdürü Mehmed Ali Bey değil, bu sancakta ekrad (Kürtler) ve aşiretler yaygın olduğu için karmaşa çıkması ihtimali düşünülerek Manastır hanedanından Faik Bey kaymakamlığa getirildi.⁶³⁸

Yeri geldiğinde kaymakamlar da başka görevleri vekâletle yürütürlerdi. Nitekim kaymakamlar, geçici olarak görevlerinin başından ayrılan başka bir kaymakamın,⁶³⁹ gerektiğinde bir valinin⁶⁴⁰ veya yeri geldiğinde merkezdeki üst düzey bir idarecinin yerine vekil olarak tayin edilirdi.⁶⁴¹

Taşrada icap ettiği takdirde mülki idarecilerin, haliyle de kaymakamların birbirleriyle görev yerleri değiştirilebilirdi. Bazen bir kaymakam ya da onun mülki amiri veya her ikisi birden görev yerinin diğer bir kaymakamla değiştirilmesini Sadarettten talep eder, bu sırada istedikleri bölgenin ve kaymakamın ismini de açıkça belirtirlerdi. Böyle taleplerin gelmesi hâlinde becayişe mani herhangi bir durum yoksa talep kabul edilir, gerekeni icra etmeleri için Maliye Nezareti'ne ve ilgili yerlerdeki mülki amirlere Sadarettten emir gönderilirdi.⁶⁴²

Becayış yoluna başvurulmasının bir sebebi, hassas bir yerdeki kaymakamın idareyi sürdürebilecek yeterliliğe sahip olmaması üzerine yerinin değiştirilmesine gerek duyulması idi. Böyle durumlarda kendisi, başka yerdeki daha dirayetli bir kaymakamla becayiş ettirilirdi.⁶⁴³ Mesela Siroz'un işleri hassas bir durum almaya başlayınca daha becerikli olan Dırama Kaymakamı Azmi Bey Dırama'nın maaşıyla Siroz'a, Siroz Kaymakamı Vehbi Efendi de kendi maaşıyla Dırama'ya nakledilmişlerdi.⁶⁴⁴

İdare bölgesinde görev yapamayacak duruma gelen ve azledilme durumuyla karşı karşıya kalan kaymakamlar, azledilmek yerine becayiş ettirilerek görevden uzaklaştırılırlardı. İzmir Kaymakamı Şakir Bey, kendisi hakkındaki şikâyetler asılsız çıksa da İzmir önemli bir mevkide olduğu için artık orada bulunması sakıncalı görülerek

⁶³⁸ BOA, İ.MVL., 246/8953, 16 Eylül 1852/02 Z 1268.

⁶³⁹ Harput valisi olarak atanan Ragıp Paşa görev yerine ulaşana kadar Maadin-i Hümayun Kaymakamı Mustafa Paşa Harput kaymakamı yapılmıştı (BOA, A.MKT.MHM., 40/22, 23 Kasım 1851/29 M 1268).

⁶⁴⁰ Antakya kaymakamları, vali tarafından valinin vekili olarak atanırlardı (A. Kara, *a.g.t.*, s. 85, 86).

⁶⁴¹ Zaptiye müşiri geçici olarak Girit'e gideceği zaman Tırhala kaymakamı, zaptiye kaymakamı olarak belirlendi ve İstanbul'a gelmesi için kendisine yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 304/23, 06 Ocak 1858/19 Ca 1274).

⁶⁴² BOA, A.TŞF., 9/39, 09 Mart 1851/05 Ca 1267. BOA, A.MKT., 29/77, 30 Ekim 1845/28 L 1261. BOA, MVL., 667/94, 28 Şubat 1864/20 N 1280. BOA, İ.DH., 176/9501, 18 Temmuz 1848/16 Ş 1264. BOA, A.MKT.MVL., 85/25, 11 Mart 1857/14 B 1273. BOA, A.MKT.MVL., 122/11, 11 Kasım 1860/26 R 1277. BOA, İ.MVL., 278/10852, 03 Ağustos 1853/27 L 1269.

⁶⁴³ Tıravnik Kaymakamı Habib Paşa, idaresinin yeterli görülmemesi ve bölgenin sınıra yakınlığı dikkate alınarak Dırama Kaymakamı Ahmed Bey ile becayiş edildi (BOA, İ.MVL. 453/20249, 13 Eylül 1861/07 Ra 1278).

⁶⁴⁴ BOA, İ.MVL., 302/12327, 07 Nisan 1854/08 B 1270.

1847'de Tekfurdağı Kaymakamı Osman Efendi'yle becayiş edilmişti.⁶⁴⁵

Bunun yanı sıra Tarsus Sancağı Kaymakamı Yakub Ağa tahsil işine tam olarak gayret etmediği için tahsilat işinde etkili olan Karaisalı Sancağı Kaymakamı Ali Bey'le,⁶⁴⁶ Cizre Kaymakamı Mesrur Ağa hakkında şikâyetler bulunsa da kendisi büyük suç işlemediği ve merhamete layık görüldüğü için azledilmeyip Kayseri Kaymakamı Selim Ağa'yla,⁶⁴⁷ Maraş Kaymakamı Mehmed Bey memurlarla aralarında nefret meydana geldiği için Birecik Kaymakamı Mahmud Bey'le,⁶⁴⁸ Tekfurdağı Kaymakamı Halim Bey İngiltere konsolosuyla sorun yaşadığı için Gelibolu Kaymakamı Esad Bey'le⁶⁴⁹ ve Hakkâri Kaymakamı Kenan Paşa halk ile geçinemediği için bölgede bulunması uygun görülmeyp kendisinin Siird bölgesinin durumuna vakıf olması da dikkate alınarak Siird kaymakamıyla becayiş edilmişlerdi.⁶⁵⁰

Bir kaymakam başka yerde iki görevi bir arada yürüten bir kaymakamla becayiş edilince iki görevi de üstlenirdi. Gelibolu Kaymakamı Abdülhalim Efendi, Kaza-i Erbaa kaymakamı ve su nazırı bulunan Cemal Bey ile becayiş edilince Kaza-i Erbaa kaymakamlığı ile birlikte su nazırlığını da üzerine almıştı.⁶⁵¹

Kaymakamlar, başka alanlardaki memurlarla da becayiş edilebiliyorlardı. Yenipazar Kaymakamı Osman Bey mazereti sebebiyle görev yerine gidemediği zaman Silivri müdürüyle,⁶⁵² Amasya mutasarrıfı ahaliyle uyuşamadığı için oradan alınarak İzmir Kaymakamı Edhem Paşa'yla,⁶⁵³ Ankara Eyaleti Defterdarı Rauf Bey Aşair-i Seb'a Kaymakamı Tevfik Bey'le,⁶⁵⁴ Deyrulkamer Muhassılı Ali Rıza Efendi Lazkiye Kaymakamı Mazhar Efendi'yle becayiş edildiler.⁶⁵⁵

Becayiş edilen kişilerin rütbeleri arasında büyük farklar da olabiliyordu. Nihayet Kütahya kaymakamı dergâh-ı hümayun kapucubaşlarından Baha Bey ile Karahisar-ı Sahib Sancağı Kaymakamı Miri miran Cemil Paşa becayiş edilmişlerdi.⁶⁵⁶

Kaymakamların maaşları eşitse bunlara hiç dokunulmadan aynı maaşlarla

⁶⁴⁵ BOA, İ.DH., 155/8066, 22 Eylül 1847/11 L 1263. Bu becayiş gazetede de ilan edildi (Takvim-i Vekâyi, defa 352, 10 Ekim 1847/Selh L 1263).

⁶⁴⁶ BOA, İ.DH., 176/9501.

⁶⁴⁷ BOA, İ.MVL., 149/4228, 04 Eylül 1849/15 L 1265.

⁶⁴⁸ BOA, İ.MVL., 200/6292, 13 Şubat 1851/11 R 1267.

⁶⁴⁹ BOA, İ.DH., 450/29778, 23 Ocak 1860/28 C 1276.

⁶⁵⁰ BOA, İ.MVL., 447/19914, 20 Nisan 1861/09 L 1277.

⁶⁵¹ BOA, A.MKT., 29/77.

⁶⁵² BOA, İ.MVL., 270/10404.

⁶⁵³ BOA, A.MKT.NZD., 106/6, 28 Aralık 1853/27 Ra 1270.

⁶⁵⁴ BOA, İ.MVL., 361/15822, 05 Kasım 1856/05 Ra 1273; BOA, MAD., no: 7851, s. 69, 70, 1856/1273.

⁶⁵⁵ BOA, A.MKT.MVL., 85/25.

⁶⁵⁶ BOA, MAD., no: 7851, s. 6, 7, 1855/1271.

becayış işlemleri gerçekleştirilirdi. Teke ve İçil kaymakamlıklarının maaşları eşit şekilde 7.500'er kuruş,⁶⁵⁷ Alaiye ile Trablus kaymakamlıklarının maaşı da 7.000'er kuruş olduğu için buraların idarecileri maaşları değiştirilmeden becaış edilmişlerdi.⁶⁵⁸

Maaşlar eşit değilse yüksek maaşlı olan kişinin maaşının bir kısmı Maliye hazinesine devredilebilirdi. Denizli Kaymakamı İzzet Bey ile Hamid Kaymakamı Mehmed Efendi becaış edilirken maaşlarının eşit şekilde 7.500'er kuruş olması için Hamid Kaymakamlığının 8.000 kuruş maaşından 500 kuruşu hazineye aktarıldı.⁶⁵⁹ Alaiye Kaymakamı Mehmed Ali Ağa ile Antalya Kaymakamı Hasan Rüşdü Efendi becaış edilirken Alaiye kaymakamlığının 7.000 kuruş maaşından 1.000 kuruşu hazineye aktarılarak her birine 6.000'er kuruş maaş tahsis edildi.⁶⁶⁰

Maaşları eşitlemek ya da yakınlaştırmak için bazen de maaşı yüksek olan kaymakamdan düşük olan kaymakama bir miktar meblağ aktarılırdı. Galos Kaymakamı Mehmed Ali Ağa ile Narda Kaymakamı Tahir Efendi'nin becaışı sırasında Galos'un 5.000 kuruş ve Narda'nın 8.200 kuruş olan maaşları birleştirilip ikiye bölünerek her bir kaymakama 6.600 kuruş aylık tahsis edildi.⁶⁶¹ Ayrıca Üsküb kaymakamıyla Dırama kaymakamı becaış edilirken Üsküb'ün 5.880 kuruş ve Dırama'nın 4.900 kuruş maaşları birleştirilip her iki kaymakama 5.000'er kuruş ödenmesine ve kalan kısmın hazineye aktarılmasına karar verildi.⁶⁶² Zağra-yı Atik Kaymakamı Osman Bey ile Yenipazar Kaymakamı Abdurrahman Bey becaış edilirken Yenipazar'ın 5.000 kuruşluk maaşından Zağra-yı Atik'in 2.500 maaşına 500 kuruş aktarıldı.⁶⁶³

Bazen her bir kaymakam, kendine mahsus maaşlarını almak koşuluyla becaış edilerek başka bölgeye nakledilirlerdi. Ayntab Kaymakamı Ferhad Ağa ile Rumkale Kaymakamı Kamil Efendi,⁶⁶⁴ Siird Kaymakamı Kenan Paşa ile Muş Kaymakamı Veli Ağa,⁶⁶⁵ Cihanbeyli Aşireti kaymakamı Rıza Bey ile Yeniil Kaymakamı Tefvik Bey,⁶⁶⁶ Kayseri Kaymakamı İsmail Paşa ile Maraş Kaymakamı Âkil Bey,⁶⁶⁷ Karahisar-ı Sahib

⁶⁵⁷ BOA, İ.MVL., 185/5604, 30 Ekim 1850/23 Z 1266.

⁶⁵⁸ BOA, İ.MVL., 218/7280, 21 Ağustos 1851/23 L 1267.

⁶⁵⁹ BOA, İ.MVL., 209/6776, 09 Mayıs 1851/07 B 1267.

⁶⁶⁰ BOA, İ.MVL., 252/9288, 16 Kasım 1852/04 S 1269.

⁶⁶¹ BOA, A.MKT.MVL., 122/11.

⁶⁶² Üsküb kaymakamı Ahmed Bey, oranın suyu ve havasıyla uyuşamadığını söyleyerek görev yerinin değiştirilmesini istemişti (BOA, İ.MVL., 356/15558, 18 Haziran 1856/14 L 1272).

⁶⁶³ BOA, İ.MVL., 254/9391, 01 Aralık 1852/19 S 1269.

⁶⁶⁴ BOA, İ.MVL., 264/10010, 10 Mart 1853/29 Ca 1269.

⁶⁶⁵ BOA, İ.MVL., 278/10842, 01 Ağustos 1853/25 L 1269.

⁶⁶⁶ BOA, İ.MVL., 278/10852.

⁶⁶⁷ BOA, İ.MVL., 281/10990, 15 Ağustos 1853/10 Za 1269.

Kaymakamı Cemil Paşa ile Kütahya Kaymakamı Baha Bey,⁶⁶⁸ Dırama Kaymakamı Azmi Bey ile Siroz Kaymakamı Vehbi Efendi kendilerine mahsus maaşlarını almak koşuluyla becayiş edilmişlerdi.⁶⁶⁹

Becayiş talepleri her zaman kabul edilmeyebilirdi. Uygun bir yer bulunamazsa becayiş isteği reddedilir ve bu talepte bulunan kişi, görev yerinde duramayacak hâldeyse ilerde başka bir yere tayin edilmek üzere görevden alınır.⁶⁷⁰ Nitekim Alaiye Kaymakamı Hasan Rüşdü Efendi, Konya valisiyle geçinemediğini belirterek Mentеше Kaymakamı Rıfat Bey'le becayiş edilmeyi talep ettiğinde;⁶⁷¹ Bağdad valisi, Divaniye Sancağı Kaymakamı Said Paşa'nın mizacı ve sancağın mevkiinin hassasiyeti yüzünden kaymakamın bu görevde kalmasının uygun olmadığını belirterek Revandüz Kaymakamı Rıfat Paşa'yla becayişlerini istediğinde becayiş talepleri reddedildi ve ilgili kişilere uyarıda bulunulmasıyla yetinildi.⁶⁷²

2.2 KAYMAKAM OLACAK KİŞİLERDE ARANAN KRİTERLER

Kaymakamlığa tayin yapılırken genel itibariyle bir kişinin becerikli (erbab-ı cerbeze), dirayet sahibi (erbab-ı dirayet), idareyi yürütmeye muktedir,⁶⁷³ dürüst (akd ve istikamet sahibi);⁶⁷⁴ namuslu ve nüfuzlu (iffet ve iktidar erbabı);⁶⁷⁵ dirayetli ve gayretli (dirayet ve gayretle muttasıf), ilgili bölgenin durumuna vakıf, padişahın rızasına ve adli nizamlara uygun hizmetleri görülmüş⁶⁷⁶ ve memuriyette tecrübe edilmiş (mücerrebü'l-etvar) olması gibi özellikler dikkate alınır.⁶⁷⁷

Kaymakam adayının çoğunlukla ehil olması gerektiği belirtilir, bunun yanı sıra bazı özellikleri de hususi olarak veya başka kriterlerle bir arada vurgulanır. Mesela kaymakamların sadakat ve istikamet sahibi,⁶⁷⁸ dirayetli ve istikametli,⁶⁷⁹ iffetli ve dirayetli,⁶⁸⁰ iffetli ve istikametli,⁶⁸¹ dirayetli, iffetli ve istikametli,⁶⁸² idareye liyakatli,⁶⁸³

⁶⁶⁸ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 156, 04 Mayıs 1855/17 Ş 1271.

⁶⁶⁹ BOA, İ.MVL., 302/12327.

⁶⁷⁰ BOA, İ.MVL., 237/8352. BOA, İ.MVL., 258/9644, 01 Ocak 1853/20 Ra 1269.

⁶⁷¹ BOA, A.MKT.UM., 146/22, 07 Kasım 1853/05 S 1270.

⁶⁷² BOA, A.MKT.MHM., 200/74, 25 Kasım 1860/11 Ca 1277.

⁶⁷³ BOA, İ.DH., 56/2779; BOA, İ.DH., 57/2821, 24 Nisan 1842/12 Ra 1258; BOA, İ.DH., 79/3923, 31 Ağustos 1843/05 Ş 1259.

⁶⁷⁴ BOA, İ.DH., 55/2740; 77/3842.

⁶⁷⁵ BOA, İ.MVL., 330/14152.

⁶⁷⁶ BOA, A.DVNSTVCM.d., no: 1, s. 3, 12-21 Aralık 1863/Evail-i B 1280.

⁶⁷⁷ BOA, İ.DH., 84/4227, 26 Şubat 1844/06 S 1260.

⁶⁷⁸ 1851 ile 1858 yılları arasında ait muhtelif kayıtlarda bu özellikler vurgulanmıştı (BOA, MAD., no: 7851, s. 3-7, 9, 10, 23-25, 65, 66, 136, 137). 1851-1854 yılları arasındaki kayıtları içeren başka bir defterde de aynı hususlar belirtilmişti (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2; 18, 19; 93, 94; 127, 128; 148, 149).

⁶⁷⁹ BOA, MAD., no: 7851, s. 60, 61, 1849/1265. BOA, MAD., no: 7852, s. 131, 132, 1858/1275.

⁶⁸⁰ BOA, MAD., no: 7851, s. 84, 85, 1850/1266.

⁶⁸¹ BOA, MAD., no: 7851, s. 66, 67. BOA, MAD., no: 7851, s. 69, 70.

⁶⁸² BOA, MAD., no: 7851, s. 162, 163, 1856/1273.

iktidar sahibi,⁶⁸⁴ emektar, ehliyetli ve zabt u rabt-ı memlekete muktedir,⁶⁸⁵ mali ve mülki işlerde liyakatli,⁶⁸⁶ mülki idareye karşı liyakatli,⁶⁸⁷ mülki idare hakkında malumatlı⁶⁸⁸ ve mali işlere karşı vukufiyetli kişiler olmaları beklenirdi.⁶⁸⁹

Kaymakam belirlemek amacıyla seçim yapılırken, atanacak kişilerin Tanzimat ilkelerini benimsemiş olmaları hususuna dikkat edilirdi. Yeni usuller hakkında bilgisi ve istidadı olanlar görevde tutulurken bu istidada sahip olmayanlar görevden alınırlardı. Kaymakamlığın taşrada teşkil edilmesi sırasında Karahisar-ı Şarki Sancağı Kaymakamı Mehmed Paşa ile Gümüşhane Kaymakamı Derviş Paşa bu kritere sahip olmadıkları gerekçesiyle görevden alınmışlardı.⁶⁹⁰

Mülki idarede tecrübeli ve söz konusu bölgeyi bilen kişiler, kaymakamlık görevi için öncelikli olarak tercih edilirdi.⁶⁹¹ Hatta bir kaymakam görevden ayrılırken onun yerine selefi olan kişi, bir kabahat neticesinde azledilmemişse, tecrübeli oluşu dikkate alınarak yine aynı yere kaymakam olarak tayin edilirdi.⁶⁹² Özellikle selefin göreve geri gelmesini bölge sakinleri talep etmişlerse bu talep kabul edilirdi. Aynaroz Ceziresi'nin manastır vekilleri, mevcut kaymakamın idaresinden memnun olmadıklarını ve selefi Hasib Efendi'nin iyi idaresinden bahisle kendisinin kaymakamlığa getirilmesini talep ettikleri zaman kaymakam azledilerek yerine selefi Hasib Efendi atanmıştı.⁶⁹³

Mevkii hassas olan yerlere atanacak kaymakamların, idareyi iyi yürütebilecek yetenek ve tecrübeye sahip olmaları istenirdi.⁶⁹⁴ Tırnova Kazası, Bulgaristan'ın merkezinde ve hassas bir mevkide bulunduğu için kaymakamının dirayetli ve muktedir olması gerekli görülerek bölgede tecrübe edilmiş olan Vize Kaymakamı Hilmi Ağa bu

⁶⁸³ BOA, MAD., no: 7851, s. 60, 61. BOA, MAD., no: 7851, s. 12, 13, 1863/1280. BOA, MAD., no: 7851, s. 27, 28, 1861/1278. BOA, MAD., no: 7851, s. 74, 75, 1862/1278.

⁶⁸⁴ BOA, MAD., no: 7852, s. 20, 21, 1856/1273.

⁶⁸⁵ BOA, İ.MVL., 83/1671, 22 Ekim 1846/01 Za 1262.

⁶⁸⁶ 1850-1856 yılları arasındaki bazı kayıtlarda bu özellik üzerinde duruldu (BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25; 44, 45; 65, 66; 84, 85; 119, 120; 136, 137). 1849-1854 yılları arasındaki kayıtları içeren başka bir defterde de aynı hususlar belirtildi (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2; 17, 18; 18, 19; 33, 34; 93, 94; 127, 128; 148, 149).

⁶⁸⁷ BOA, MAD., no: 7852, s. 110, 111, 1859/1276.

⁶⁸⁸ BOA, İ.MVL., 460/20726, 23 Ocak 1862/21 B 1278.

⁶⁸⁹ BOA, MAD., no: 7851, s. 23, 24, 1851/1267.

⁶⁹⁰ A. Saydam, *a.g.m.*, s. 311.

⁶⁹¹ BOA, İ.MVL., 277/10795, 18 Temmuz 1853/11 L 1269; BOA, İ.DH., 55/2720; 56/2779; 57/2821. BOA, MVL., 273/7. BOA, MAD., no: 9229, s. 149, 1858/1274. Şerif Paşa Kütahya'ya (BOA, İ.DH., 65/3209; 77/3842); Said Efendi Saruhan'a, Ahmed Bey Hamid Sancağına (BOA, İ.DH., 173/9247); Bolu emval başkâtibi Tevfik Efendi Viranşehir'e kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, İ.DH., 98/4909, 14 Şubat 1845/06 S 1261).

⁶⁹² Hama kaymakamı azledilince ahalinin seçimiyle selefi (BOA, İ.MVL. 113/2695, 28 Ocak 1848/21 S 1264), Ohri Kaymakamı azledilince eski kaymakam Şerif Bey (BOA, İ.MVL., 247/8973, 20 Eylül 1852/06 Z 1268), Kerbela ve Necess kaymakamı azledilince yerine Kerbela eski kaymakamı Kurbi Efendi (BOA, İ.MVL., 408/17710, 18 Kasım 1858/11 R 1275) ve Bingazi kaymakamı azledilince, daha önce bu kaymakamlıkta bulunan Behram Paşa kaymakam yapıldılar (BOA, İ.MVL., 419/18375, 04 Temmuz 1859/03 Z 1275).

⁶⁹³ BOA, İ.MVL., 455/20408.

⁶⁹⁴ Tırhala Sancağı, Yunanlılara karşı ve hassas bir yerde olduğu için kaymakamının ferik rütbeli, tecrübeli ve dirayetli olması şartı aranmıştı (BOA, İ.DH., 68/3397).

göreve getirildi.⁶⁹⁵ Mülki alanda deneyim ve kudretleri olmayan askeriye mensupları⁶⁹⁶ ya da bölge hakkında bilgisi olan kişiler, tüm artılarına rağmen saf dışı edilip mülki idarede tecrübe kazanmış kişiler görev için tercih edilirdi.⁶⁹⁷

Bununla birlikte bazen bölgelerin hususi ihtiyaçları sebebiyle askeri tecrübesi olan,⁶⁹⁸ bazen de mali işleri yürütebilecek yetenek ve deneyime sahip kimseler tercih edilirdi.⁶⁹⁹ Sınırlarda bulunan sancakların yabancı devletlerle olabilecek işleri göz önünde bulundurularak böyle yerlere dış ilişkileri yürütebilecek kabiliyete sahip ve mümkünse bunun eğitimini almış kişiler getirilmeye çalışılırdı. Kars Sancağı, sınırda ve hassas bir mevkide olduğu için Avrupa görmüş olan ve politikadan anlayan Feyzullah Efendi, buraya kaymakam olarak tayin edilmişti.⁷⁰⁰

Bazı sancakların sosyal ve etnik yapısı itibariyle dirayetli ve rütbe sahibi kaymakamlara ihtiyacı olurdu. Bu sebeple de böyle yerlere atama yapılırken dirayetli kişiler tercih edilir, bu kişilerin rütbeleri düşükse terfi ettirilirdi.⁷⁰¹ Ahalisi sert ve kaba mizaca sahip olan bölgeleri kontrol altında tutmakta paşalık unvanı etkili olacağı düşüncesiyle böyle yerlere üst rütbeli, paşa unvanlı kişiler tayin edilirdi.⁷⁰² Özellikle de aşiretlerin ve ekrad taifesinin yoğun bulunduğu yerlerde düzeni sağlamak için rütbeli birini kaymakam yapma yoluna başvurulurdu.⁷⁰³ Aşiretler ve kabileler rütbeli memurlara alışık oldukları, bu nedenle de sıradan memurlara itibar etmeyecekleri için bu uygulama daha da önem kazanırdı.⁷⁰⁴

Halk, rütbeli kişileri devletin otoritesiyle daha çok bağdaştırarak onlardan çekinir ve resmi unvanlarına saygı duyar, ayrıca devletin kendilerine önem verdiğini düşünürdü. Kerkük bölgesinde paşalık unvanı daha vakarlı görüldüğü için Kerkük

---

⁶⁹⁵ BOA, İ.MVL., 61/1173.

⁶⁹⁶ Kıbrıs, Sakız ve İstanköy'e atanan askeri rütbeli paşaların mülki idarede bilgileri olmadığı için onlar değil, mülki idareye muktedir kişiler tercih edildi (BOA, İ.DH., 55/2706).

⁶⁹⁷ Cizre Kaymakamı yapılmak istenen Kenan Paşa, bölgeyi bilmesine rağmen tecrübe edilmediği için bu göreve o değil, tecrübeli olan Morali Derviş Efendi getirildi (BOA, İ.MVL., 218/7292, 24 Ağustos 1851/26 L 1267).

⁶⁹⁸ Berat kaymakamı azledilince askeri hizmetlerdeki çalışkanlığı ve gayreti sebebiyle eski kaymakam Hüseyin Paşa bu göreve getirildi (BOA, İ.MVL., 272/10518, 24 Mayıs 1853/15 Ş 1269).

⁶⁹⁹ Amasya eski muhassılı, mali idaredeki yeterliliği ve gayretleri sebebiyle Kastamonu kaymakamı olarak tayin edilmişti (BOA, İ.DH., 67/3311, 29 Eylül 1842/23 Ş 1258).

⁷⁰⁰ BOA, İ.MVL., 128/3345.

⁷⁰¹ Yenipazar kaymakamlığına tayin edilen sâlise rütbeli Osman Bey'e, bölgenin hâli ve mevkii dikkate alınarak sâniye rütbesi tevcih edildi (BOA, İ.MVL., 257/9553, 19 Aralık 1852/07 Ra 1269).

⁷⁰² Dırama halkının sert mizacı sebebiyle kontrolün ve idarenin sağlanması için buranın kaymakamının miri miran rütbeli olması gerektiği belirtildi ve paşalık unvanı etkili olacağı için buraya Çıldır eski kaymakamı Bican Paşa'nın atanması uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 231/8000, 29 Şubat 1852/08 Ca 1268).

⁷⁰³ Muş Kaymakamı Veli Ağa taşra ahvaline vakıf ise de Muş Sancağındaki ekrad ve reaya arasındaki meselelerden dolayı kaymakamlığa daha rütbeli ve dirayetli Siird Kaymakamı Kenan Paşa getirildi. (BOA, İ.MVL., 278/10842).

⁷⁰⁴ Ahalinin şikâyetçi olması sebebiyle Maraş Kaymakamı Mahmud Bey azledildi. Maraş'taki aşiret ve kabileler rütbeli memurlara alışık oldukları için kaymakamlığa dirayetli biri olan Tırhala eski derbendat nazırı Mirülümera Hüseyin Paşa getirildi (BOA, İ.MVL., 241/8674, 06 Ağustos 1852/19 L 1268).

kaymakamlığına atanan Ragıb Efendi'ye mirülümeralık rütbesi verilmişti.⁷⁰⁵ Çıldır Kaymakamı Bican Paşa görevden alınınca yerine rikab-ı hümayun kapucubaşlarından Edhem Efendi atanmıştı. Bican Paşa'nın rütbesi miri miranlık olduğu, halefinin ondan pek aşağı olmaması gerektiği ve böyle hassas yerlere atanacak kişide paşalık unvanı bulunmasının işlerin yürümesi açısından daha etkili olacağı düşüncesiyle Edhem Efendi'ye mirülümeralık rütbesi tevcih edildi.⁷⁰⁶

Kaymakam tayinlerinde dikkat edilen ve önemle vurgulanan bir diğer husus da göreve atanacak kişinin, idareyi yürütebilecek kapasiteye sahip olmak şartıyla bölge hakkında malumat sahibi⁷⁰⁷ ve mümkünse bölge insanından olmasıydı. Bu özellikleri taşıdığı takdirde bir kişinin başka zaafları hoş görülebilirdi. Nitekim Kars ve Çıldır'a, biraz ihtiyar ise de Karslı olmasının yanı sıra söz konusu bölgede haysiyetli ve şöhret sahibi olması, mülki idareye ve bölgeye vakıf ve bilgili bulunması sebebiyle Miri miran Yusuf Paşa tayin edildi.⁷⁰⁸

Özellikle problem yaşayan halkları barındıran bölgelere mümkünse yine ilgili bölgede ikamet eden ve dirayetli olan birisi kaymakam olarak atanır, dışarıdan birinin gelmesi mahzurlu görülerek pek tercih edilmezdi.⁷⁰⁹

Bölge ahalisinden değilse de en azından daha önce söz konusu bölgede görev yaparak veya başka bir vesileyle orada bulunarak bölge hakkında bilgi ve tecrübe edinmiş,⁷¹⁰ yörenin sosyal yapılanmasına aşina olan biri tercih edilirdi.⁷¹¹

Türkçe dışındaki dillerin ağırlıklı olarak konuşulduğu sancaklarda halkla iletişimi sağlıklı yürütmek gayesiyle bölgeye tayin edilecek kaymakamların, yerel dili bilen kişiler olmalarına dikkat edilirdi. Nitekim Tırnova,⁷¹² Köstence,⁷¹³ Mecidiye,⁷¹⁴ Aynaroz,⁷¹⁵ Ayvalık,⁷¹⁶ Lazkiye,⁷¹⁷ Deyrülkamer⁷¹⁸ ve Sevakin'e kaymakam tayin

⁷⁰⁵ BOA, İ.DH., 223/13313.

⁷⁰⁶ BOA, İ.DH., 235/14191, 11 Haziran 1851/10 Ş 1267.

⁷⁰⁷ Filibe'de görev yapmak üzere Bulgaristan'ın durumuna vakıf birinin istihdamı gerektiği için Sofya Kaymakamı Adil Paşa oraya nakledildi (BOA, İ.DH., 217/12803).

⁷⁰⁸ Erzurum müşirinin teklifi üzerine bu tayin gerçekleşti (BOA, İ.DH., 77/3842).

⁷⁰⁹ Nablus'a (BOA, İ.MVL., 237/8356, 21 Mayıs 1852/01 Ş 1268) ve Muş'a kaymakam atanırken bu hususa dikkat edilmişti (BOA, İ.DH., 279/17501, 20 Eylül 1853/16 Z 1269).

⁷¹⁰ Galata eski nazırı Mustafa Bey, önceden uzun süre İstanköy voyvodalığı yapıp bölgeye vakıf ve idareye muktedir olması sebebiyle İstanköy kaymakamlığına tayin edildi (BOA, İ.DH., 57/2821).

⁷¹¹ Menemencizâde Mehmed Bey, civar aşiretleri iyi tanınması sebebiyle 1849'da Dersim Sancağına kaymakam olarak atanmıştı (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

⁷¹² BOA, İ.DH., 223/13313.

⁷¹³ BOA, MVL., 927/29, 06 Mart 1861/23 Ş 1277.

⁷¹⁴ BOA, İ.MVL., 439/19501, 28 Kasım 1860/14 Ca 1277; BOA, A.MKT.MVL., 122/95.

⁷¹⁵ BOA, İ.DH., 222/13165; BOA, A.DVN., 63/46.

⁷¹⁶ BOA, İ.MVL., 465/21017, 16 Mayıs 1862/17 Za 1278.

⁷¹⁷ BOA, İ.MVL., 254/9394, 30 Kasım 1852/18 S 1269.

⁷¹⁸ BOA, İ.MVL., 264/10001.

edilirken buralarda konuşulan dilleri bilen kişiler tercih edilmişlerdi.⁷¹⁹

2.3 KAYMAKAMLARIN MENŞEİ

Mekteb-i Mülkiye açılana kadar (1858-59) geçen süreçte, kaymakam olacak kişilerin özel bir eğitimden geçmesi veya muayyen bir memuriyette bulunması şartı aranmazdı. Uygun olan kişiler idari, mali, askeri ve sair alanlardan seçilerek kaymakam yapılabilirlerdi. Mekteb-i Mülkiye açılırken (ileride ilgili başlık altında açıklandığı üzere) kaymakam ve müdürlerin buradan mezun olan kişiler arasından seçilerek tayin edilmesi düşünülüyse de tek mektebin tüm ülke ihtiyaçlarını karşılamadaki yetersizliğinin de etkisiyle olsa gerek eski usulde tayinler devam etti.

Taşrada yeni idarenin tesisiyle birlikte bazı yerlerde eski idari yapının birer parçası olan mütesellim ve muhassıllar, buldukları yerlerde kaymakam olarak bırakılıp yeni sisteme entegre edildiler.⁷²⁰ Hüdavendigâr Eyaleti merkezine Bursa mütesellimi, Karesi Sancağına Karesi mütesellimi, Eskişehir ve Karahisar-ı Sahib sancaklarına kendi muhassılları aynı maaşlarıyla kaymakam yapılmışlardı.⁷²¹ Ayrıca Muhassıl Osman Paşa Sofya kaymakamlığına getirilirken,⁷²² Limni Muhassılı Kudsi Efendi de bölgeyi iyi idare ettiği için aynı yerde kaymakam olarak bırakıldı.⁷²³

Muhassıllar, başka kaymakamlıklara da kaymakam olarak nakledilebiliyorlardı. Limni kaymakamı azledilince yerine Akhisar Geyve eski muhassılı Hacı Münib Efendi,⁷²⁴ ileriki bir zamanda Kesriye eski muhassılı Tahir Efendi,⁷²⁵ daha sonra Tahir Efendi azledilince göreve Kuşadası eski muhassılı Abdülkerim Bey getirildiler.⁷²⁶ Ayrıca İzmir'e Akhisar eski muhassılı,⁷²⁷ Ayvalık'a Galos eski muhassılı,⁷²⁸ Tarsus'a Karaman eski muhassılı,⁷²⁹ Gelibolu'ya Hamid Sancağı muhassılı,⁷³⁰ Bingazi'ye Filibe eski muhassılı,⁷³¹ Alaiye'ye Kapudağı eski muhassılı,⁷³² Trablusşam'a İçil eski

⁷¹⁹ A. E. Osmanoglu, *a.g.t.*, s. 129.

⁷²⁰ BOA, C.DH., 203/10127; BOA, İ.DH., 55/2720; 55/2740. Konya müşiri, İstanbul'a gönderdiği yazısında Konya'ya bağlı Hamid, Teke ve Beyşehir kaymakamlıklarına mevcut muhassılları bıraktığını açıklamıştı (BOA, İ.DH., 59/2918, 14 Mayıs 1842/03 R 1258).

⁷²¹ BOA, İ.DH., 55/2706.

⁷²² BOA, İ.DH., 59/2950, 24 Mayıs 1842/13 R 1258.

⁷²³ BOA, İ.DH., 56/2779; 57/2821.

⁷²⁴ BOA, İ.DH., 77/3817, 30 Haziran 1843/02 C 1259.

⁷²⁵ BOA, İ.DH., 85/4278, 29 Mart 1844/09 Ra 1260.

⁷²⁶ BOA, İ.MVL., 67/1274, 28 Temmuz 1845/22 B 1261.

⁷²⁷ BOA, İ.DH., 72/3596-M, 05 Şubat 1843/04 M 1259.

⁷²⁸ A. Lütfi, *a.g.e.*, VII, Mahmudbey Matbaası, Dersaadet 1306, s. 68. BOA, İ.DH., 76/3793; 85/4278.

⁷²⁹ BOA, İ.MVL., 73/1390, 03 Ocak 1846/04 M 1262.

⁷³⁰ BOA, MAD., no: 7851, s. 60, 61.

⁷³¹ Ceride-i Havadis, no: 408.

⁷³² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 2, 11 Mayıs 1845/04 Ca 1261.

muhassılı,⁷³³ Aydın'a İzmir eski muhassılı,⁷³⁴ İstanköy'e Edremid eski muhassılı,⁷³⁵ Trablusşam'a Deyrulkamer eski muhassılı⁷³⁶ ve Kengiri'ya Lazkiye eski muhassılı kaymakam olarak atanmışlardı.⁷³⁷

Mutasarrıflık şeklinde yönetilen sancakların idarecileri konumundaki mutasarrıflar da gerektiğinde başka yerlere kaymakam olarak atanabiliyorlardı.⁷³⁸ Bu durum onlar için tenzili rütbe olarak da değerlendirilebilir. Bu bağlamda Adana eski mutasarrıfı Arif Paşa Vize'ye,⁷³⁹ Kudüs eski mutasarrıfı Mehmed Paşa Tırnova'ya,⁷⁴⁰ Canik eski mutasarrıfı Ahmed Paşa İzmid'e,⁷⁴¹ Basra eski mutasarrıfı Maşuk Paşa Filibe'ye,⁷⁴² Biga eski mutasarrıfı Cemaleddin Paşa Kıbrıs'a,⁷⁴³ Kıbrıs eski mutasarrıfı Osman Paşa Tırnova'ya,⁷⁴⁴ Amasya eski mutasarrıfı Rıdvan Paşa Urfa'ya,⁷⁴⁵ Lazistan eski mutasarrıfı Mahmud Paşa Aydın'a,⁷⁴⁶ Ankara eski mutasarrıfı Rıdvan Paşa Teke'ye,⁷⁴⁷ Urfa eski mutasarrıfı Ragıb Paşa Niğde'ye,⁷⁴⁸ Tulca eski mutasarrıfı Vidin'e, Lazistan eski mutasarrıfı Niş'e, Sofya eski mutasarrıfı Tulca'ya ve Kastamonu eski mutasarrıfı Hakkâri'ye kaymakam olarak tayin edildiler.⁷⁴⁹

Askeriye mensupları görevlerinden ayrıldıkları takdirde kaymakamlıklara tayin edilebilirlerdi.⁷⁵⁰ Her ne kadar Erzurum müşiri, Kars ve Çıldır'a Ferik Sabri Paşa'yı ve Van'a Mirliya Mustafa Paşa'yı kaymakam olarak atadığını merkeze bildirdiğinde iki kişinin askeri işlerde görevlendirilecek ümeradan olmaları sebebiyle tayinlerinin nizama aykırı olduğu belirtildiyse⁷⁵¹ de askeriye mensupları sıklıkla kaymakamlık görevine getirilirlerdi. Bu doğrultuda yapılan tayinlerin bazı örnekleri şöyledir:

⁷³³ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 76, 18 Aralık 1848/21 M 1265.

⁷³⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 92, 10 Şubat 1850/27 Ra 1266.

⁷³⁵ BOA, İ.MVL., 174/5181, 02 Temmuz 1850/21 Ş 1266; Ceride-i Havadis, no: 493, 29 Temmuz 1850/19 N 1266; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 95, 07 Ağustos 1850/28 N 1266; BOA, İ.MVL., 197/6115, 21 Ocak 1851/18 Ra 1267.

⁷³⁶ BOA, A.MKT.MVL., 70/3.

⁷³⁷ BOA, MAD., no: 7851, s. 84, 85.

⁷³⁸ Lazistan eski mutasarrıfı Miri miran Abdülatif Paşa Kars Sancağı kaymakamlığına (BOA, MAD., no: 7851, s. 136, 137, 1853/1269), Basra eski mutasarrıfı Miri miran Maşuk Paşa Filibe kaymakamlığına (BOA, MAD., no: 7852, s. 18, 19, 1853/1269), Canik eski mutasarrıfı Ramiz Paşa Hakkâri Sancağı kaymakamlığına atanmışlardı (BOA, MAD., no: 7851, s. 185, 186, 1864/1281).

⁷³⁹ Ceride-i Havadis, no: 315, 10 Ocak 1847/22 M 1263.

⁷⁴⁰ Ceride-i Havadis, no: 339, 27 Haziran 1847/13 B 1263.

⁷⁴¹ BOA, İ.DH., 256/15812, 19 Ağustos 1852/03 Za 1268.

⁷⁴² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 133, 13 Mayıs 1853/04 Ş 1269.

⁷⁴³ Ceride-i Havadis, no: 702, 17 Ağustos 1854/23 Za 1270.

⁷⁴⁴ Ceride-i Havadis, no: 827, 16 Mart 1857/19 B 1273.

⁷⁴⁵ BOA, A.DVN., 122/81, 14 Nisan 1857/19 Ş 1273; Ceride-i Havadis, no: 832, 20 Nisan 1857/25 Ş 1273.

⁷⁴⁶ Ceride-i Havadis, no: 850, 31 Ağustos 1857/11 M 1274.

⁷⁴⁷ BOA, İ.MVL., 492/22251, 10 Eylül 1863/25 Ra 1280.

⁷⁴⁸ BOA, MVL., 669/72, 15 Mart 1864/07 L 1280.

⁷⁴⁹ Ceride-i Askeriye, defa 40, 22 Ekim 1864/21 Ca 1281.

⁷⁵⁰ BOA, İ.DH., 79/3923.

⁷⁵¹ BOA, İ.DH., 75/3737.

Kütahya kaymakamlığına Kütahya redif alayı miralayı Ali Bey, Kocaili kaymakamlığına da Bursa redif miralayı Vasıf Bey mirülümeralık rütbeleri tevcih edilerek getirilmişlerdi.⁷⁵² Erzurum’da piyade dördüncü alayı kaymakamı olup Çıldır Sancağında kaymakam vekili olarak görev yapan Ahmed Bey, mirülümeralık rütbesi tevcihiyle birlikte sancağa asaleten kaymakam olarak tayin edilmişti.⁷⁵³ Rumeli ordusu piyade dördüncü alayı miralayı olan Ali Bey de mirülümeralık rütbesi tevcih edilerek Tıravnik kaymakamlığına atanmıştı.⁷⁵⁴

Ayrıca muvazzaf askerlerin sergerdeleri (başları),⁷⁵⁵ kolağası,⁷⁵⁶ binbaşı,⁷⁵⁷ redif binbaşı,⁷⁵⁸ piyade alay kaymakamı,⁷⁵⁹ piyade alayı miralayı,⁷⁶⁰ mirлива⁷⁶¹ ve ferik rütbeli komutanlar kaymakam olarak atandılar.⁷⁶² Bunun yanı sıra sancak ve kaza muhafızı,⁷⁶³ derbend/derbendat nazırı,⁷⁶⁴ liman reisi,⁷⁶⁵ liman memuru,⁷⁶⁶ ordu muhasebecisi,⁷⁶⁷ zaptiye meclisi azaları da kaymakam olarak atandılar.⁷⁶⁸

⁷⁵² A. Lütfi, *a.g.e.*, VII, s. 70. Miralay Ali Bey’in tayini bir arşiv belgesinde de açıklandı (BOA, İ.DH., 82/4129).

⁷⁵³ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 48, 18 Kasım 1846/28 Za 1262.

⁷⁵⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 109, 11 Ağustos 1851/13 L 1267.

⁷⁵⁵ Siverek’e asakir-i muvazzafa sergerdesi Cafer Paşa (BOA, A.TŞF., 19/16; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 150, 11 Kasım 1854/20 S 1271) ve Taşlıca, Prepol, Kolaşın ve Çayniçe’den müteşekkil kaymakamlığa da asakir-i muvazzafa eski sergerdesi Celal Bey atanmışlardı (BOA, A.MKT.MVL., 122/90; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 172-M., 17 Şubat 1861/06 Ş 1277).

⁷⁵⁶ BOA, A.MKT.MVL., 136/70.

⁷⁵⁷ Fizan’da Mustafa Ağa azledilince yerine Binbaşı Salih Ağa tayin edildi (BOA, İ.MVL., 490/22191). Uzeyr Sancağına Adana zaptiye askeri binbaşı Ali Ağa atandı (BOA, İ.MVL., 503/22773, 24 Mart 1864/16 L 1280).

⁷⁵⁸ Niğde kaymakamlığına redif binbaşılığında çıkma İsmail Bey tayin edilmişti (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 72, 04 Ekim 1848/05 Za 1264).

⁷⁵⁹ Anadolu ordusu piyade dördüncü alayı kaymakamı Ahmed Bey Çıldır kaymakamlığına atandı. Kendisine miri miranlık rütbesi tevcih edildi (BOA, İ.MVL., 83/1671).

⁷⁶⁰ Rumeli ordusu piyade dördüncü alayı miralayı Ali Bey mirülümeralık rütbesiyle Tıravnik’e atandı (BOA, İ.MVL., 214/7047; BOA, A.MKT.MVL., 43/30). Ali Paşa’ya gönderilen hükümde, bundan böyle din ve devlet hizmetinde gayret, sadakat ve şükür ifa etmesi istendi (BOA, A.DVN.MHM., 9/21, 18 Ağustos 1851/20 L 1267).

⁷⁶¹ Mirлива İsmail Paşa miri miranlık rütbesi tevcihiyle Süleymaniye kaymakamlığına (BOA, İ.DH., 214/12568, 01 Haziran 1850/20 B 1266), Kesriye Kazası zaptiye memuru Mirлива Osman Paşa İşkodra kaymakamlığına tayin edildiler (BOA, İ.DH., 57/2798, 18 Nisan 1842/06 Ra 1258).

⁷⁶² Kütahya Sancağına asakir-i hasa feriki Şerif Paşa kaymakam olarak atandı (BOA, İ.DH., 65/3209).

⁷⁶³ Urf’a (BOA, A.MKT.MVL., 12/57; Ceride-i Havadis, no: 419, 18 Ocak 1849/22 S 1265), Samako’ya (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 72), Muha’ya (BOA, İ.MVL., 284/11209); Cebel-i Garbiye’ye (Ceride-i Havadis, no: 929, 31 Mart 1859/25 Ş 1275), Tırnova’ya muhafızlar kaymakam olarak atanmışlardı (Takvim-i Vekâyi, defa 751, 04 Haziran 1864/Selh Z 1280).

⁷⁶⁴ Tırhala eski derbendat nazırı Hüseyin Paşa Maraş’a (BOA, İ.MVL., 241/8674) ve Tırhala derbendat nazırı Zeynel Paşa İslimye’ye kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, İ.DH., 343/22626, 04 Mayıs 1856/28 Ş 1272; BOA, A.DVN., 113/36-2, 09 Mayıs 1856/04 N 1272).

⁷⁶⁵ Liman eski reisi Miri miran Maşuk Paşa 1848’de Rodos’a (A. F. Öreñç, *a.g.e.*, s. 86), daha sonra da Sinob’a kaymakam olarak atandı (BOA, MAD., no: 7851, s. 27, 28; BOA, İ.MVL., 464/20948).

⁷⁶⁶ Sinob’a (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 44, 11 Mart 1846/13 Ra 1262) ve Limni’ye liman memurları kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 104, 08 Şubat 1851/06 R 1267).

⁷⁶⁷ Anadolu ordusu muhasebecisi Ali Bey İslimye’ye (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18, 1852/1268), Rumeli ordusu eski muhasebecisi Zeki Efendi de Niğde’ye kaymakam olarak atandılar (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 100, 16 Aralık 1850/11 S 1267).

⁷⁶⁸ Zaptiye meclisi azaları Kaza-i Erbaa (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2, 1849/1265), Birecik (BOA, İ.MVL., 377/16531, 25 Ağustos 1857/05 M 1274; BOA, A.AMD., 80/92, 25 Ağustos 1857/05 M 1274), Yenipazar (BOA, İ.MVL., 214/7047; BOA, A.MKT.MVL., 43/30); Muş (BOA, A.MKT.NZD., 33/28, 30 Nisan 1851/27 C 1267); Tulca (BOA, İ.MVL., 247/8972, 20 Eylül 1852/06 Z 1268) ve Resmo’ya kaymakam olarak atandılar (BOA, İ.MVL., 260/9737, 17 Ocak 1853/06 R 1269).

Muvazzaf askerlerin dışında yeri geldiğinde, askerlikten çıkanlar veya emekli olanlar da kaymakam olarak tayin edilirdiler. Akka kaymakamı ve muhafızı Abdurrahman Paşa azledilince yerine emekli nizamiye askeri miralay Raşid Bey;⁷⁶⁹ Musavva kaymakamlığına, seraskerle yapılan muhabere neticesinde nizamiye askeri emekli mirlivası İbrahim Paşa⁷⁷⁰ ve Siird kaymakamlığına mirlivalıktan emekli Osman Paşa atanmışlardı.⁷⁷¹

Kaza müdürleri, mülki idaredeki tecrübeleri ve görevlerinin paralelliği göz önünde bulundurularak sık sık kaymakamlık görevine terfi ettirilirdiler. Nitekim Kızanlık Kazası eski müdürü Elhac Yusuf Erdek'e,⁷⁷² Tatarbazarı Kazası Müdürü Hüseyin Efendi Viranşehir'e,⁷⁷³ Ahyolu Kazası eski müdürü Mehmed Zağra-yı Atik'e,⁷⁷⁴ Avlonya Kazası eski müdürü Raşid Ağa Şumnu'ya, Mat Kazası Müdürü Mahmud Bey Aynaroz'a,⁷⁷⁵ Pirlepe eski müdürü Tahsin Bey Kesriye'ye,⁷⁷⁶ Bosna valisinin oğlu Konice eski müdürü Rauf Bey Bihke'ye kaymakam olarak atanmışlardı.⁷⁷⁷ Ayrıca Behisni,⁷⁷⁸ Samako,⁷⁷⁹ Karahisar-ı Sahib,⁷⁸⁰ Erdek,⁷⁸¹ Muş,⁷⁸² Lazkiye,⁷⁸³ Cebel-i Garbiye,⁷⁸⁴ Uzeyr,⁷⁸⁵ Erdek,⁷⁸⁶ Fizan,⁷⁸⁷ Dersim,⁷⁸⁸ Zağra-yı Atik, Niğde⁷⁸⁹ Aynaroz,⁷⁹⁰ ve Siroz'a kaza müdürleri kaymakam olarak tayin edildiler.⁷⁹¹

⁷⁶⁹ Böyle hizmetlere paşalık unvanı gerekli olduğu için kaymakama mirülümuralık rütbesi verildi (BOA, İ.MVL., 216/7141, 19 Temmuz 1851/19 N 1267).

⁷⁷⁰ Mülkiye işine getirildiği için kendisine mirülümuralık rütbesi tevcih edildi. (BOA, İ.DH., 242/14770, 17 Kasım 1851/23 M 1268). A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 132.

⁷⁷¹ BOA, İ.MVL., 462/20793; BOA, A.MKT.MVL., 141/74.

⁷⁷² BOA, MAD., no: 7851, s. 2, 3, 1851/1267.

⁷⁷³ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 107, 12 Mart 1851/08 Ca 1267; BOA, MAD., no: 7851, s. 23, 24.

⁷⁷⁴ BOA, MAD., no: 7852, s. 20, 21.

⁷⁷⁵ BOA, MAD., no: 9229, s. 2, 1857/1274.

⁷⁷⁶ Takvim-i Vekâyi, defa 751.

⁷⁷⁷ Ceride-i Askeriyye, defa 35.

⁷⁷⁸ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 38, 09 Mart 1846/11 Ra 1262.

⁷⁷⁹ BOA, İ.MVL., 125/3205, 07 Eylül 1848/08 L 1264.

⁷⁸⁰ BOA, İ.MVL., 152/4333, 15 Ekim 1849/27 Za 1265.

⁷⁸¹ BOA, İ.MVL., 205/6546, 04 Nisan 1851/01 C 1267; BOA, A.TŞF., 9/55, 21 Nisan 1851/18 C 1267.

⁷⁸² BOA, İ.MVL., 263/9985; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 130, 08 Nisan 1853/28 C 1269.

⁷⁸³ BOA, İ.MVL., 217/7246, 13 Ağustos 1851/15 L 1267.

⁷⁸⁴ BOA, İ.MVL., 230/7938, 12 Şubat 1852/20 R 1268.

⁷⁸⁵ BOA, İ.MVL., 341/14724.

⁷⁸⁶ BOA, İ.MVL., 259/9716, 12 Ocak 1853/01 R 1269.

⁷⁸⁷ Mahallinde seçilen Sirte Kazası Müdürü Mustafa Ağa kaymakamlığa atandı ve böyle özel yerlerin idaresinde paşalık unvanı tesirli olacağı için kendisine miri miranlık rütbesi verildi (BOA, İ.MVL., 330/14145, 26 Nisan 1855/09 Ş 1271; BOA, A.TŞF., 20/72).

⁷⁸⁸ Malatya eski müdürü Mahmud (BOA, MAD., no: 7851, s. 119, 120, 1854/1271) ve 1855'te Malatya Kazası eski müdürü kapucubaşı Seyyid Ağa Dersim'e tayin edilmişlerdi (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101).

⁷⁸⁹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 170, 21 ve 23 Ekim 1856/20 ve 22 S 1273.

⁷⁹⁰ BOA, İ.MVL., 369/16185, 30 Mart 1857/04 Ş 1273.

⁷⁹¹ BOA, İ.MVL., 259/9661, 05 Ocak 1853/24 Ra 1269.

Bergama Müdürü Ömer Ağa Balıkesir'e kaymakam olarak atanmış; fakat rütbe sahibi olursa görevde daha iyi hizmet edeceği düşünülerek kendisine 1845 senesinde kapucubaşılık derecesi tevcih edilmişti.⁷⁹²

Müdürler kaymakam olarak tayin edilirken daha aşağı derecedeki bir görevden geldikleri düşünüldüğü için olsa gerek ki kaymakamlığın önceki maaşında bir miktar indirim yapılarak göreve başlatılabiliyorlardı. Mesela Mengene Müdürü Abdullah Ağa, Erdek'e mahsus olan 4.000 kuruş maaşın 2.500 kuruşuyla 1853'te buraya kaymakam olarak tayin edilmişti.⁷⁹³

Müdürlük olarak idare edilen bir kaza, idari yapısında değişikliğe gidilerek kaymakamlık haline getirildiği zaman söz konusu kazanın mevcut müdürü görevde tutularak kaymakamlığa terfi ettirilebilirdi. Galos Kazası müdürlüğü kaymakamlığa dönüştürülünce mevcut müdürü;⁷⁹⁴ Şumnu Kazası, Osmanpazarı, Pravadi, Yenipazar ve Cuma-yı Atik kazaları birleştirilerek bir kaymakamlık haline getirilince de Şumnu Kazası müdürü kaymakam yapılmışlardı.⁷⁹⁵

Taşrada veya İstanbul'da görev yapan memurlar, gerektiğinde kaymakam olarak tayin ediliyorlardı. Bu şekilde yapılan tayinlere çok fazla örnek gösterilebilir. İstanbul'da görev yapan bir memur veya İstanbul'daki bir devlet dairesinde çalışan bir bürokrat, taşraya kaymakam olarak tayin ediliyordu.⁷⁹⁶ Bu memurlar Mektubî-i Sadr-ı âli/Senâveri hulefası,⁷⁹⁷ Mektubî-i Hariciye hulefası,⁷⁹⁸ Amedî Odası hulefası,⁷⁹⁹ Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefası,⁸⁰⁰ Meclis-i Vâlâ azası,⁸⁰¹ Meclis-i Maliye azası,⁸⁰² Meclis-i Muhasebe-i Maliye azası,⁸⁰³ Meclis-i Maarif azası,⁸⁰⁴ Maliye hazinesi

⁷⁹² BOA, İ.DH., 98/4913.

⁷⁹³ BOA, İ.MVL., 259/9716.

⁷⁹⁴ BOA, İ.MVL., 195/6018; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 105, 31 Mart 1851/27 Ca 1267.

⁷⁹⁵ BOA, İ.MVL., 206/6598; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 107, 29 Mayıs 1851/27 B 1267.

⁷⁹⁶ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 24, 16 Eylül 1845/13 N 1261.

⁷⁹⁷ Mektub-i Sadaret hulefası Tefvik Bey Gümüşhane'ye (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 77, 20 Ocak 1849/24 S 1265), Mahmud Bey Gelibolu'ya (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 118, 04 Mayıs 1852/13 B 1268), Daver Efendi Galos'a (Ceride-i Havadis, no: 602, 27 Kasım 1852/15 S 1269), Hurşid Bey Kaza-i Erbaa'ya (BOA, İ.MVL., 261/9797, 27 Ocak 1853/16 R 1269; BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2, 1853/1269), Raif Bey Siroz'a (BOA, MAD., no: 7852, s. 93, 94, 1854/1271), Talat Efendi Antakya'ya (Ceride-i Havadis, no: 930, 05 Nisan 1859/Gurre-i N 1275), Hacı Ali Kemal Bey de Kaza-i Erbaa'ya kaymakam yapılmışlardı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 170-M., 27 Kasım 1860/13 Ca 1277).

⁷⁹⁸ Mektubî-i Hariciye hulefasından Yusuf Ziya Bey Antakya kaymakamı yapıldı (BOA, İ.MVL., 487/22067).

⁷⁹⁹ Azmi Bey Dırama'ya atanmıştı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 129, 14 Mart 1853/03 C 1269).

⁸⁰⁰ Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefasından Haydar Beyefendi Kesriye kaymakamlığına (BOA, MAD., no: 7852, s. 38, 39, 1860/1276; BOA, İ.MVL., 429/18873, 12 Mart 1860/18 Ş 1276; Ceride-i Havadis, no: 980, 23 Mart 1860/Selh Ş 1276), Kamil Bey/Efendi Karahisar-ı Şarki kaymakamlığına atandılar (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 394; Takvim-i Vekâyi, defa 619, 11 Eylül 1861/05 Ra 1278).

⁸⁰¹ Ali Bey Turnova'ya tayin edilmişti (BOA, MAD., no: 7852, s. 133, 134, 1862/1279).

⁸⁰² Ceride-i Havadis, no: 387, 28 Mayıs 1848/24 C 1264.

tahsilat komisyonu reisi,⁸⁰⁵ Babiâli Tercüme Odası hulefası,⁸⁰⁶ Mabeyn-i Hümayun hademesi (memur),⁸⁰⁷ Babiâli'deki bir görevli,⁸⁰⁸ padişahın kurenası,⁸⁰⁹ saray-ı hümayun bekçileri müdürü,⁸¹⁰ Enderun-ı Hümayun çıkması⁸¹¹ veya Şehremaneti bünyesinde görev yapan bir memurdu.⁸¹²

Taşrada mali işlerden sorumlu memurlar mülki idareye geçiş yapabiliyorlardı. Narda Kazası, mevkiinin hassasiyeti sebebiyle Yanya valisinin talebi üzerine Preveze kazasıyla birleştirilerek kaymakamlık haline getirilince Tırhala mal müdürü Şakir Bey, buraya 10.000 kuruş maaşla kaymakam yapılmıştı.⁸¹³ Karahisar-ı Şarki kaymakamı vefat edince,⁸¹⁴ Kengiri,⁸¹⁵ Menteşe,⁸¹⁶ Limni⁸¹⁷ ve İçil kaymakamları ise azledilince yerlerine mal müdürleri getirildiler.⁸¹⁸ Biga mal müdürü Hasan Rüşdü Efendi İçil'e, Bozok eski mal müdürü Galib Efendi Karahisar-ı Şarki'ye,⁸¹⁹ Trablusgarb eski mal müdürü rütbe-i sâniye ashabından Ahmed Nazif Bihke'ye,⁸²⁰ Urfa eski mal müdürü Elhac Ahmed Edib Efendi Beylan'a kaymakam olarak tayin edildiler.⁸²¹

Konya eski defterdarı Sadık Efendi Zağra-yı Atik'e,⁸²² Girit eski defterdarı Sadreddin Bey Denizli'ye,⁸²³ Halep eski defterdarı Raif Bey Lofca'ya,⁸²⁴ Silistre eski

⁸⁰³ Meclis-i Muhasebe-i Maliye azaları Erdek'e (BOA, İ.MVL., 351/15315, 27 Mart 1856/20 B 1272); Tırnova'ya (BOA, A.MKT.UM., 265/30), Varna'ya (BOA, MAD., no: 7852, s. 131, 132) ve Ayvalık'a atandılar (BOA, İ.DH., 125/6420, 26 Ağustos 1846/02 N 1262).

⁸⁰⁴ Meclis-i Maarif azası Sırrı Efendi Burdur'a atandı (BOA, İ.MVL., 468/21217, 11 Temmuz 1862/14 M 1279).

⁸⁰⁵ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 140, 11 Ocak 1854/11 R 1270.

⁸⁰⁶ Raşid Bey Erdek'e (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 139, 09 Kasım 1853/07 S 1270), Ahmed Rasim Efendi Köstence'ye atanmışlardı (BOA, A.DVN., 158/26, 15 Kasım 1860/01 Ca 1277; BOA, A.MKT.MVL., 122/41).

⁸⁰⁷ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 104, 11 Mart 1851/07 Ca 1267.

⁸⁰⁸ Erdek'e Babiâli'de müstahdem Emin Bey getirildi (BOA, İ.DH., 121/6139, 23 Nisan 1846/26 R 1262).

⁸⁰⁹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 176-M., 29 Ağustos 1861/22 S 1278.

⁸¹⁰ Edhem Ağa Kaza-i Erbaa'ya atanmıştı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 113, 24 Ekim 1851/28 Z 1267).

⁸¹¹ Enderun-ı Hümayun'dan çıkma Naşid Bey Bingazi'ye (BOA, İ.DH., 149/7728, 27 Haziran 1847/13 B 1263; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 57, 06 Temmuz 1847/22 B 1263), İzzet Bey Silivri'ye (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 78, 15 Şubat 1849/21 Ra 1265), Necib Bey de Alaiye'ye kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, İ.MVL., 408/17734, 26 Kasım 1858/19 R 1275).

⁸¹² Şehremaneti eski kethüdası Abdülhalim Efendi Kengiri'ya (Takvim-i Vekâyi, defa 662, 22 Eylül 1862/28 Ra 1279), Şehremaneti muavin-i evveli Ali Kemal Efendi de Midilli'ye kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 171-M., 27 Aralık 1860/13 C 1277).

⁸¹³ BOA, İ.MVL., 144/4060.

⁸¹⁴ BOA, İ.MVL., 161/4664; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 92, 24 Şubat 1850/11 R 1266.

⁸¹⁵ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 117, 27 Şubat 1852/06 Ca 1268.

⁸¹⁶ BOA, İ.MVL., 311/13002, 01 Ağustos 1854/07 Za 1270.

⁸¹⁷ BOA, İ.MVL., 327/13988, 21 Mart 1855/02 B 1271.

⁸¹⁸ BOA, İ.MVL., 161/4665, 09 Şubat 1850/26 Ra 1266; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 93, 09 Mart 1850/24 R 1266.

⁸¹⁹ Ceride-i Havadis, no: 472, 20 Şubat 1850/07 R 1266.

⁸²⁰ BOA, MAD., no: 7852, s. 148, 149, 1854/1270.

⁸²¹ Ceride-i Havadis, no: 998, 31 Temmuz 1860/12 M 1277.

⁸²² BOA, MAD., no: 7852, s. 18, 19, 1853/1270; Ceride-i Havadis, no: 670, 03 Şubat 1854/04 Ca 1270; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 143, 16 Mart 1854/16 C 1270.

⁸²³ BOA, MAD., no: 7851, s. 44, 45, 1853/1269.

⁸²⁴ Ceride-i Havadis, no: 1081, 04 Mart 1862/02 N 1278; BOA, BEO.VGG., no: 453, s. 329, 12 Mart 1862/10 N 1278.

defterdarı Numan Efendi Karahisar-ı Sahib Sancağına kaymakam yapılmışlardı.⁸²⁵ Ayrıca Gelibolu,⁸²⁶ İçil,⁸²⁷ İzmir,⁸²⁸ Yeniil,⁸²⁹ Karahisar-ı Sahib,⁸³⁰ Galos,⁸³¹ Bingazi,⁸³² Musavva⁸³³ ve Lazistan kaymakamları azledilince yerlerine defterdarlar kaymakam olarak atanmışlardı.⁸³⁴ Saruhan,⁸³⁵ Niğde,⁸³⁶ İslimye,⁸³⁷ Beylan,⁸³⁸ Bolu,⁸³⁹ Erdek,⁸⁴⁰ Aydın'a ise eski muhasebeciler kaymakam olarak tayin edilmişlerdi.⁸⁴¹ Prizrin kaymakamlığına ise bölgenin ileri gelenlerinden birisi ve eski sandık emini olan Abdülfettah Bey getirilmişti.⁸⁴²

Gümrüklerde çalışan veya daha önce çalışmış olan kişiler kaymakamlığa nakledilirlerdi. Aydın kaymakamı görevden ayrılınca⁸⁴³ ve bir Aydın kaymakamı da başka göreve atanınca,⁸⁴⁴ Eskişehir⁸⁴⁵ ve Galos kaymakamları vefat edince,⁸⁴⁶ Tekfurdağı⁸⁴⁷ ve Saruhan kaymakamları azledilince yerlerine gümrük memurları tayin edildiler.⁸⁴⁸ Ayrıca Galata gümrüğü kâtiplerinden Hüsnü Bey Zağra-yı Atik'e,⁸⁴⁹ Dersaadet gümrük memuru Aşir Bey Tekfurdağı'na,⁸⁵⁰ Galata gümrüğü eski nazırı Hüseyin Ağa Tarsus'a,⁸⁵¹ Halep gümrüğü eski memuru Osman Efendi Antakya'ya kaymakam olarak atanmışlardı.⁸⁵²

Madenlerin idarecileri kaymakamlık idaresine geçebiliyorlardı. Akdağ Madeni eski müdürü Osman Bey Karahisar-ı Sahib'e,⁸⁵³ Gümüşhane Maadin-i Hümayunu eski

⁸²⁵ Ceride-i Havadis, no: 1155, 24 Ağustos 1863/08 Ra 1280; BOA, MAD., no: 7851, s. 12, 13.

⁸²⁶ Trabzon eski defterdarı Raşid Bey kaymakam yapıldı (BOA, İ.MVL., 225/7664).

⁸²⁷ BOA, İ.MVL., 251/9233, 07 Kasım 1852/24 M 1269. Takvim-i Vekâyi, defa 478. Ceride-i Havadis, no: 601, 17 Kasım 1852/05 S 1269.

⁸²⁸ BOA, İ.MVL., 448/19952.

⁸²⁹ Diyarbakır eski defterdarı İsmail Bey atandı (BOA, A.MKT., 71/24).

⁸³⁰ Silistre eski defterdarı Numan Efendi tayin edildi (BOA, İ.MVL., 490/22172, 08 Ağustos 1863/22 S 1280).

⁸³¹ Silistre eski defterdarı Zeki Efendi tayin edildi (BOA, İ.MVL., 303/12408, 18 Nisan 1854/19 B 1270).

⁸³² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 169, 08 Ekim 1856/07 S 1273.

⁸³³ BOA, A.MKT.MVL., 113/62, 24 Ocak 1860/29 C 1276; A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 134.

⁸³⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 171-M., 10 Ocak 1861/27 C 1277.

⁸³⁵ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 86, 01 Ekim 1849/13 Za 1265.

⁸³⁶ Rumeli ordusu eski muhasebecisi Niğde'ye atandı (BOA, İ.MVL., 190/5744).

⁸³⁷ Anadolu ordusu eski muhasebecisi Ali Efendi getirildi (BOA, İ.MVL., 241/8695, 09 Ağustos 1852/22 L 1268).

⁸³⁸ Halep eski muhasebecisi Beylan'a atandı (BOA, İ.MVL., 452/20189).

⁸³⁹ Trabzon eski muhasebecisi Bolu'ya tayin edildi (BOA, İ.MVL., 472/21361, 21 Ağustos 1862/25 S 1279).

⁸⁴⁰ Harput eski muhasebecisi Erdek'e atandı (Takvim-i Vekâyi, defa 707, 03 Ağustos 1863/17 S 1280).

⁸⁴¹ Şam eski muhasebecisi Aydın'a tayin edildi (BOA, İ.MVL., 489/22155, 05 Ağustos 1863/19 S 1280).

⁸⁴² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 30, 22 Eylül 1845/19 N 1261.

⁸⁴³ İdaredeki malumati sebebiyle Aydın gümrükçüsü atandı (BOA, İ.DH., 62/3055, 25 Haziran 1842/15 Ca 1258).

⁸⁴⁴ Kaymakamlığa Galata gümrük memuru atandı (BOA, İ.MVL., 343/14840, 08 Kasım 1855/27 S 1272).

⁸⁴⁵ Edirne eski gümrükçüsü kaymakam yapıldı (BOA, İ.DH., 72/3571, 14 Şubat 1843/13 M 1259).

⁸⁴⁶ Beyrut ve tevabii gümrükleri eski memuru atandı (BOA, İ.MVL., 263/9925, 19 Şubat 1853/10 Ca 1269).

⁸⁴⁷ Kaymakamlığa Dersaadet gümrük memuru getirildi (BOA, A.TŞF., 10/46).

⁸⁴⁸ BOA, A.TŞF., 16/100; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 151, 08 Ocak 1855/18 R 1271.

⁸⁴⁹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 108, 12 Haziran 1851/11 Ş 1267.

⁸⁵⁰ BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18, 1851/1267.

⁸⁵¹ Ceride-i Havadis, no: 509, 07 Aralık 1850/02 S 1267.

⁸⁵² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 152-M., 13 Ağustos 1858/03 M 1275.

⁸⁵³ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 88, 06 Kasım 1849/19 Z 1265.

müdürü Abdülkerim Bey de Gümüşhane'ye kaymakam yapılmışlardı.⁸⁵⁴

Vakıfların bünyesinde görev yapan kişiler, kaymakamlığa getirilirlerdi. Nitekim Çıldır Sancağına Bağdad evkaf eski müdürü Edhem Efendi,⁸⁵⁵ Ordu Sancağına Erzurum'un evkaf eski müdürü Mustafa Ağa,⁸⁵⁶ Tarsus'a Niğde ve Nevşehir evkaf müdürlükleri yapmış olan Ömer Lütfi Bey kaymakam olarak atandılar.⁸⁵⁷

İstanbul ve taşradaki Meclis-i Ziraat azası,⁸⁵⁸ Nafia Meclisi azası,⁸⁵⁹ Zaptiye Meclisi azası,⁸⁶⁰ Bahriye Meclisi reisi,⁸⁶¹ Evkaf-ı Hümayun Mahlulat müdürü,⁸⁶² Tahmishane müdürü,⁸⁶³ Tomruk müdürü,⁸⁶⁴ polis memuru,⁸⁶⁵ merhum bir sultanın kethüdası gibi kişiler kaymakam olarak tayin edilmişlerdi.⁸⁶⁶

Bunların yanı sıra taşrada çok çeşitli alanlarda görev yapan kişiler, kaymakam yapıldılar. Mesela Ayvalık Ceziresi'ne eski ağnam müdürü Haşim Bey,⁸⁶⁷ İçil'e Dobruca ağnam memuru Esad Bey,⁸⁶⁸ Filibe'ye Zecriye Muhassılı Abdülahad Ağa,⁸⁶⁹ Denizli'ye 1853'te İzmir Karantina Müdürü Raşid Efendi⁸⁷⁰ ve 1864'te İzmir Evkaf eski müdürü Mümtaz Efendi,⁸⁷¹ Saruhan'a sürre eski emini Alaaddin Paşa⁸⁷² ve Ankara'ya sürre eski emini Mustafa Efendi,⁸⁷³ Akka'ya mirülhac eski kaymakamı Hacı

⁸⁵⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 140, 28 Aralık 1853/27 Ra 1270.

⁸⁵⁵ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 108, 12 Temmuz 1851/12 N 1267.

⁸⁵⁶ Ceride-i Havadis, no: 930.

⁸⁵⁷ BOA, A.MKT.MVL., 143/37.

⁸⁵⁸ BOA, İ.MVL., 183/5497. BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 98, 31 Ekim 1850/24 Z 1266.

⁸⁵⁹ Nafia Meclisi azalığından mazul Ahmed Cemil Bey Narda'ya (BOA, İ.MVL., 511/23054, 01 Temmuz 1864/27 M 1281), Nafia meclisi azası Rıfat Bey Ordu'ya ve Mehmed Efendi Kengiri'ya kaymakam olarak atanmışlardı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 105, 11 Nisan 1851/08 C 1267 ve s. 137, 22 Eylül 1853/18 Z 1269).

⁸⁶⁰ Zaptiye Meclisi azasından Mustafa Naili Efendi Batum'a (BOA, A.MKT.NZD., 32/98, 24 Nisan 1851/21 C 1267), Mustafa Efendi Yenipazar'a (Ceride-i Havadis, no: 539, 12 Temmuz 1851/12 N 1267), Habib Efendi Muş'a (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 106, 09 Ocak 1851/06 Ra 1267), Osman Bey Tulca'ya (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 123, 20 Ekim 1852/06 M 1269), İbrahim Bey Birecik'e atanmışlardı (Ceride-i Havadis, no: 851, 07 Eylül 1857/18 M 1274).

⁸⁶¹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 168-M., 31 Mayıs 1860/10 Za 1276.

⁸⁶² BOA, A.MKT.MVL., 128/86; Ruzname-i Ceride-i Havadis, no: 161, 18 Haziran 1861/09 Z 1277.

⁸⁶³ Tahmishane müdürü İzzet Bey Kütahya'ya (BOA, İ.MVL., 127/3285, 10 Ekim 1848/11 Za 1264), Baha Bey de Gelibolu'ya atanmışlardı (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 97, 10 Ekim 1850/03 Z 1266)

⁸⁶⁴ Tomruk eski müdürü Süleyman Ağa Behisni'ye (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 78, 01 Nisan 1849/07 Ca 1265), İzzet Ağa İslimye'ye (BOA, İ.MVL., 173/5122, 26 Haziran 1850/15 Ş 1266; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 94, 24 Temmuz 1850/14 N 1266), Vahid Bey de Tekfurdağı'na atanmışlardı (Ceride-i Havadis, no: 600, 11 Kasım 1852/28 M 1269).

⁸⁶⁵ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 95, 13 Ağustos 1850/05 L 1266.

⁸⁶⁶ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 24, 22 Ağustos 1845/17 Ş 1261.

⁸⁶⁷ BOA, İ.MVL., 111/2607, 01 Ocak 1848/23 M 1264; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 62, 22 Ocak 1848/15 S 1264.

⁸⁶⁸ BOA, A.MKT., 28/11, 16 Eylül 1845/13 N 1261.

⁸⁶⁹ BOA, İ.DH., 83/4155, 22 Ocak 1844/01 M 1260; Ceride-i Havadis, no: 165.

⁸⁷⁰ BOA, İ.MVL., 258/9660; BOA, A.MKT.NZD., 71/92, 04 Şubat 1853/24 R 1269; BOA, MAD., no: 7851, s. 44, 45, 1853/1269.

⁸⁷¹ Takvim-i Vekâyi, defa 759, 01 Ağustos 1864/28 S 1281. BOA, İ.MVL., 512/23105, 22 Temmuz 1864/18 S 1281.

⁸⁷² Ceride-i Askeriyye, defa 31.

⁸⁷³ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 103, 16 Temmuz 1850/06 N 1266.

Reşid Paşa,⁸⁷⁴ Kengiri'ya ebniye-i miriye tamirat eski müdürü Şakir Efendi,⁸⁷⁵ Viranşehir'e elbise ambarı eski müdürü Mustafa Ağa,⁸⁷⁶ Aydın'a haval-i şarkiyeye eski müfettişi Osman Efendi,⁸⁷⁷ Ordu'ya Tokad Kalhanesi eski müdürü Derviş Bey,⁸⁷⁸ Niğde'ye müderris Rasih Efendi,⁸⁷⁹ Yenbeulbahr'a Medine-i Münevvere muhafız kaymakamlığı yapmış olan Süleyman Bey,⁸⁸⁰ Giresun'a beytülmal eski müdürü Hasan Tahsin Bey kaymakam olarak atanmışlardı.⁸⁸¹

Eyalet veya sancak meclislerinde azalık görevini yürüten veya daha önce icra etmiş olan kişiler de yeri geldiğinde kaymakam olarak tayin edilebiliyorlardı. Sofya'ya Trabzon meclis-i kebiri eski reisi Edhem Bey,⁸⁸² Narda'ya Yanya meclisi eski tahkik reisi Tahir Efendi,⁸⁸³ Ohri'ye Kandiye meclisi eski reisi Halim Bey,⁸⁸⁴ Müntefik'e Bağdad eski meclis azası Mansur Bey,⁸⁸⁵ İslimye Çuka Fabrikası müdürü ve İslimye kaymakamı azledilince yerine Edirne meclis azası Mustafa Bey,⁸⁸⁶ Kesriye'ye Manastır meclisi azasından Halil Bey,⁸⁸⁷ Semave'ye Bağdad meclis-i kebiri azasından Hafız Ahmed Efendi kaymakam olarak tayin edilmişlerdi.⁸⁸⁸

Vali ve müşirlerin maiyetinde bulunan bazı memurlar da yeri geldiğinde kaymakam yapırlardı. Trablusgarb Eyaletine bağlı Cebel-i Garbiye kaymakamlığına Trablusgarb valisinin dairesinin müdürü,⁸⁸⁹ Hums kaymakamı azledilince yerine Trablusgarb valisinin kethüdası,⁸⁹⁰ Muha'ya Yemen valisinin,⁸⁹¹ Kütahya'ya Bosna valisinin,⁸⁹² Cebel-i Garbiye'ye Trablusgarb valisinin⁸⁹³ ve Tıravnik'e hassa müşirinin divan kâtipleri kaymakam olarak tayin edilmişlerdi.⁸⁹⁴ Anadolu ordusu müşirinin kethüdası Bekir Ağa Birecik kaymakamlığına,⁸⁹⁵ Vüzera-yı izam kapukethüdalarından

⁸⁷⁴ Ceride-i Havadis, no: 880, 30 Mart 1858/14 Ş 1274.

⁸⁷⁵ BOA, İ.MVL., 341/14724.

⁸⁷⁶ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 6, 08 Haziran 1845/02 C 1261.

⁸⁷⁷ BOA, A.MKT.MHM., 58/1; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 138, 02 Ekim 1853/28 Z 1269.

⁸⁷⁸ BOA, MAD., no: 7851, s. 162, 163; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 170, 05 Ekim 1856/04 S 1273.

⁸⁷⁹ BOA, İ.MVL., 249/9123, 18 Ekim 1852/04 M 1269.

⁸⁸⁰ BOA, BEO.VGG., no: 305, s. 43, 01 Ağustos 1864/28 S 1281.

⁸⁸¹ BOA, MAD., no: 7851, s. 165, 166, 1862/1279.

⁸⁸² BOA, İ.MVL., 240/8611, 14 Temmuz 1852/26 N 1268.

⁸⁸³ BOA, İ.MVL., 428/18788.

⁸⁸⁴ BOA, İ.MVL., 269/10338, 17 Nisan 1853/07 B 1269.

⁸⁸⁵ Ceride-i Askeriye, defa 9.

⁸⁸⁶ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 38, 12 Şubat 1846/15 S 1262.

⁸⁸⁷ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 129, 24 Mart 1853/13 C 1269.

⁸⁸⁸ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 161-M., 06 Ekim 1859/08 Ra 1276.

⁸⁸⁹ BOA, İ.MVL., 142/3933.

⁸⁹⁰ BOA, İ.MVL., 169/5035.

⁸⁹¹ BOA, İ.MVL., 310/12954. BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 148, 23 Ağustos 1854/29 Za 1270.

⁸⁹² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 108, 24 Haziran 1851/23 Ş 1267.

⁸⁹³ BOA, İ.MVL., 356/15549, 16 Haziran 1856/12 L 1272.

⁸⁹⁴ Ceride-i Havadis, no: 928, 23 Mart 1859/17 Ş 1275.

⁸⁹⁵ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 112, 30 Eylül 1851/04 Z 1267.

Mehmed Nebil Bey de Sinob Sancağı kaymakamlığına atanmışlardı.⁸⁹⁶

Bölgeyi tanıyan ve ahali üzerinde otoriteyi sağlayacağı düşünülen yerel eşraftan ya da hanedan üyelerinden birisi kaymakam olarak tayin edilebilirdi.⁸⁹⁷ İleri gelenlerin seçilmesinin önemli bir sebebi de bunların, hem yerli hem de zengin olmaları sebebiyle kendilerine yüksek maaş ödemeye gerek kalmamasıydı.⁸⁹⁸

Yerli hanedan ve eşraf sık sık kaymakam yapılırdı.⁸⁹⁹ Urfa'ya Diyarbakır hanedanından Miri miran Şeyhzade Osman Paşa,⁹⁰⁰ Malatya'ya Malatya hanedanından Mehmed Ağa, Behisni'ye Siverek Kazası hanedanından Ömer Bey,⁹⁰¹ Hums'a bölge hanedanından Hacı Ahmed Bey,⁹⁰² Dersim'e Adana hanedanından Mehmed Bey,⁹⁰³ Ordu'ya Çürüksu hanedanından Miriümera Ali Paşa,⁹⁰⁴ Ankara'ya Viranşehir âyanından birisi⁹⁰⁵ ve Trablusgarb'da on kaza birleştirilerek teşkil edilen kaymakamlığa bölge hanedanından Abdullah Bey kaymakam olarak tayin edilmişlerdi.⁹⁰⁶

Silistre Sancağında Kabail Kaymakamı Han Mirza Bey'in ölümü üzerine bu kaymakamlığa, ölen şahsın yakınlarından birinin seçilecek getirilmesi padişahın emri ve imtiyaz gereği olduğu için bu göreve ölünün akrabası Mehmed Fehim Bey bölgede seçimle vekâleten tayin edildi ve ardından kendisinin asaleten atanması talep edildi. Bu talep Meclis-i Vâlâ'da uygun görülerek irade-i seniyyeyle onaylandı.⁹⁰⁷

Bölgenin durumuna göre bazen de yerli unsurların kaymakam yapılmasına sıcak bakılmazdı. Nitekim Ordu Sancağı kaymakamı vefat edince göreve eski kaymakam Hurşid Ağa'nın getirilmesi talep edildiyse de bu kişi oranın yerlisi olduğu için talep reddedilerek İstanbul'dan birinin kaymakamlığa getirilmesine karar verilmişti.⁹⁰⁸

Bir kaymakamın herhangi bir vesileyle görevden ayrılması hâlinde yerine kendi

⁸⁹⁶ BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25, 1854/1270.

⁸⁹⁷ BOA, C.DH., 203/10127. 1848'de Dersim Sancağının ilk kaymakamı Kemah hanedanından İbrahim Bey'di. Onun yerine 1849'da civardaki aşiretleri iyi tanıması sebebiyle Menemencizâde Mehmed Bey getirilmişti (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 100, 101). Divriği kaymakamlığına mahalli hanedandan Osman Bey atanmıştı (BOA, MAD., no: 9205, s. 359, 1849/1265).

⁸⁹⁸ Prizrin kaymakamlığına yerlileri atamak zararlı olduğu hâlde merkezden birinin mevcut maaşla bölgeye gönderilmesi pek mümkün olmadığı için vücuttan ve hanedandan olan sandık emini Abdülfettah Bey bu göreve getirildi (BOA, İ.MVL., 71/1360, 29 Kasım 1845/28 Za 1261). Trablusgarb'a bağlı Hums'un yerli kaymakamı Hacı Ahmed Bey azledilince bu kadar uzak bir yere 5.000 kuruş maaşla İstanbul'dan biri gönderilemeyeceği için göreve Trablusgarb valisinin kethüdası Süleyman Sadık Ağa 5.000 kuruş maaşla atandı (BOA, İ.MVL., 169/5035).

⁸⁹⁹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 42, 84, 135, 155, 159-M., 161-M., 166-M., 170-M., 176-M.

⁹⁰⁰ 1845 yılı olaylarında anlatılır (A. Lütfi, *a.g.e.*, VIII, s. 18).

⁹⁰¹ BOA, İ.DH., 109/5495.

⁹⁰² BOA, İ.MVL., 253/9354, 25 Kasım 1852/13 S 1269.

⁹⁰³ Ceride-i Havadis'in no: 943, 05 Temmuz 1859/04 Z 1275 ile no: 944, 09 Temmuz 1859/08 Z 1275 nüshaları.

⁹⁰⁴ BOA, İ.MVL., 429/18852, 03 Mart 1860/09 Ş 1276.

⁹⁰⁵ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 239.

⁹⁰⁶ BOA, İ.MVL., 82/1639.

⁹⁰⁷ BOA, MAD., no: 9229, s. 176, 1858/1274.

⁹⁰⁸ BOA, İ.MVL., 203/6459, 17 Mart 1851/13 Ca 1267.

aile fertlerinden birileri de gerekirse kaymakam olarak tayin edilebiliyordu. Mesela Adana Eyaletine bağlı Tarsus Sancağı Kaymakamı Ali Bey vefat edince bu göreve oğlu Mahmud Bey getirilmişti.⁹⁰⁹

Görüldüğü üzere kaymakamlık görevini ifa etmiş kişiler, bu göreve gelinceye kadar çok farklı alanlardaki memuriyetlerde çalışmış olabiliyorlardı. Kaymakamların getirilebilecekleri memuriyet sahasının genişliğine bir örnek olarak, mülki memuriyetlerin çeşitli kademelerinde görev yaparak kaymakamlığa, 1864'ten sonraki süreçte ise mülki ve askeri sahalardaki çeşitli memuriyetlere getirildikten sonra valiliğe kadar yükselen Ali Kemali Paşa'yı gösterebiliriz. Şöyle ki:

Erzurum'da 1819'da dünyaya gelen bu şahıs, öncelikle sıbyan mektebinde eğitim gördü. Ardından Erzurum, Trabzon ve İstanbul'da medreselerden ve şahıslardan dersler alarak Arapça ve Farsça öğrendi. 1833/34'te Trabzon valisinin maiyetinde yazı işlerinde çalışmaya başladı. İleriki bir tarihte Halil Rifat Paşa'nın maiyetinde İstanbul'a gelerek Mektubî-i Sadr-ı âli hariciye şubesine girdi ve bundan sonra da aynı paşanın maiyetinde çeşitli görevlerde bulundu. 1852'de memuriyetine ilave ve maaşsız olarak İzmir ticaret ve cinayet meclisleri riyasetinde istihdam edildi. 1856'da Âmedi Odası'na memur oldu. 1857'de Şehremaneti muavinliği ve bu esnada muhacirin komisyonu azalığıyla nüfus yoklaması görevlerini yürüttü. 1860'da Midilli kaymakamlığına ve 1861'de Aydın kaymakamlığına ve 1863'te Sinob kaymakamlığına getirildi.⁹¹⁰

Ahmed Rasim Paşa ise memurluk hayatına 1844 yılında Babıâli Tercüme Odası'nda başladıktan sonra taşrada çeşitli görevlerde bulundu. 1860 yılında Köstence'ye kaymakam olarak atandı. İleriki yıllarda ise muhtelif bölgelerde mutasarrıf ve vali olarak görev yaptı.⁹¹¹

2.4 KAYMAKAMLARIN EĞİTİMİ (MEKTEB-İ MÜLKİYE)

Sultan Abdülmecid devrine kadar mülki idarede görevlendirilecek kişilerin yetiştirilmesi için hususi bir mektep bulunmamakta, sancak ve kazalarda böyle idari görevlere getirilecek kişilerde belli bir eğitim şartı aranmamaktaydı. Ancak zamanla mülki idarede kaymakam ve müdür olacak kişilere resmi bir eğitim verme gereği ortaya

⁹⁰⁹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 77, 08 Ocak 1849/12 S 1265.

⁹¹⁰ Ammar Gehedr, *Osmanlı Resmi Kaynaklarına Göre Trablusgarb Vilayeti (1282-1312/1865-1894), Eyaletten Vilayete Geçiş*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996, s. 199, 200. Konu, burada ele alınan dönemin dışına çıkması sebebiyle örnek bu kadarla sınırlı tutuldu.

⁹¹¹ BOA, DH.SAİD.d., no: 3, s. 596; Abdülhamit Kırmızı, "Osmanlı Taşra İdaresinde Kariyer Çizgisinin Modernleşmesine Dair Bazı Gözlemler", *Eski Çağ'dan Günümüze...*, s. 229.

çıkınca Tanzimat'ın esaslarını ikame edecek memurlar yetiştirmek amacıyla 1858'de bir mülkiye mektebi kurulmasına karar verildi.⁹¹²

Meclis-i Tanzimat mazbatasında açıklandığına göre, mülki idarecilere ait belirli bir usul olmadığı için kaymakamlık ve müdürlüğe gönderilen adamların çoğu liyakatsizdi, bu sebeple de istenen idare bir türlü gerçekleşmiyordu. Kaymakamlar dâhil olmak üzere taşra idarecileri, Dersaadet'teki bir daireden çıktuktan sonra taşrada vali ve sair memurlara yaklaşp bir görev alan, mülki idareye ait bilgiden uzak, bir konsolos tercümanıya bile müzakereden ve kendilerine gönderilen emirleri okuyup anlamaktan aciz kişilerdi. Bunlar, memuriyet için gerekli olan lisanı ve tavrı gösteremedikleri için halk ile yabancı memurlar karşısında itibarsız görünüyor, bu durum ise yabancıların müdahalesine ve halkın zararına yol açıyordu.

Bu gibi sakıncaları gidermek gayesiyle kalemlerde (büro) bulunan kâtiplerden, talebelerden ve taşradaki hanedan çocuklarından yüz kişi kadar seçilerek mülki idare için gerekli ilimlerin (fenni ilimler, ekonomi, politika, tarih, hesap, coğrafya, yeni nizam ile mevcut anlaşmalar) öğretilmesi ve imtihan sonucunda yeterliliği anlaşılanların bu görevlere atanmaları gerekli görüldü. Bu şekilde yetişen veya gerekli bilgiyi dışarıda alarak imtihanda başarılı olanlar dışında hiç kimsenin bu hizmetlerde istihdam edilmemesi, bir kural olarak kabul edildi.

Kaymakam ve müdürlere o sıralarda ödenen maaşlarla bu şekilde yetişen idarecilerin gönderilmesi mümkün olmayacağından maaşlara zam yapılması gerekecek ise de elde edilen iyi idare neticesinde gelirlerin tahsili ve rüşvetin engellenmesi yoluyla hazineye daha çok yarar geleceği için bu ödemelerden daha fazlasının kazanılacağı, bu nedenle de ekstra ödemenin problem olmayacağı ifade edildi.⁹¹³

Meclis-i Vâlâ, 1858'de mülkiye mektebinin kuruluşuyla ilgili bir nizamname hazırladı.⁹¹⁴ On bir maddelik nizamnamede mektebin kuruluş amacı, öğrenci sayısı, eğitim süresi, öğretilecek dersler, işleyiş ve mezuniyet durumu açıklandı. Eğitim için yüz kişi belirlendi; bu öğrencilerden ellisi o yıl ellisi ise sonraki yıl alınacaktı.⁹¹⁵ Padişahın onayından sonra hoca ve öğrenciler belirlenerek 1859'da Ticarethane'de

⁹¹² Mücellitoğlu Ali Çankaya, *Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler 1859-1949 M.M. ve S.B.O.*, I, Örnek Matbaası, Ankara 1954, s. 5, 6. N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 38. Bir kaynakta, kaymakamları adli, idari ve siyasi bazı malumatla hazırlanmış olarak yetiştirmek için 31 Kanun-ı sâni 1274'te mektebin açıldığı belirtilir (Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri Ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, Eser Matbaası, I-II, İstanbul 1977, s. 594).

⁹¹³ BOA, İ.MMS., 12/519, 09 Mayıs 1858/25 N 1274. M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 8-11. O. Ergin, *...Maarif Tarihi*, s. 595-597.

⁹¹⁴ T. M. Yaman, *a.g.e.*, s. 147. N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 38. M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 16, 17.

⁹¹⁵ M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 16, 17. O. Ergin, *...Maarif Tarihi*, s. 598. BOA, A.DVNSMTAN.d., no: 1, s. 70, 71.

eğitime başlandı. Öğrencilerin uyruğuna bakılmıyordu. Mektep, Maarif Nezareti'ne bağlıydı. Dersler ekonomi, politika, idare hukuku, devletler hukuku, ceza hukuku ve istatistikti.⁹¹⁶ İki yıllık bir eğitimden sonra 1861'de mektep, yapılan sınav sonucunda otuz üç kişilik ilk mezunlarını verdi.⁹¹⁷

Mülkiye Mektebi'nde eğitimini tamamlayıp Maarif Nezareti'nin imtihanı neticesinde şahadetname (diploma) verilen kişilerin isimlerini, mezuniyet zamanını ve yeterlilik derecelerini gösteren bir defter düzenlenerek Meclis-i Vâlâ'ya gönderildi. Kazaların mülkiye ve zaptiye işleri kaymakamlardan sorulduğu için bu kişilerin bu aşamaya gelene kadar tecrübe edilmeleri gayesiyle öncelikle müdürlüklerde istihdam edilmeleri, bundan sonra liyakat derecelerine göre kaymakam yapılmaları düşünöldü. Mektep mezunları, 1.000 kuruş ve üzeri maaşlı müdürlüklere atanmalı ise de mevcut müdürlüklerin haksız yere azledilmelerini önlemek amacıyla bunların tümünün değil, suuistimalleri görölenlerin azledilip yerlerine mezunlardan uygun olanların sečilerek gönderilmesine karar verildi⁹¹⁸ ve bu yönde tayinler yapılmaya başlandı.⁹¹⁹

2.5 KAYMAKAMLARIN UNVAN, RÜTBE VE NİŞANLARI

Kaymakamların isimlerinin önünde "Saâdetlü",⁹²⁰ "Atüfetlü",⁹²¹ "İzzetlü",⁹²² "Rıf'atlü",⁹²³ "Fütüvvetlü"⁹²⁴ gibi unvanlar kullanılırdı. Bu unvanlardan biri sečilerek genellikle tek unvanla hitap edilirse de nadiren bir kaymakam için "Saâdetlü, Atüfetlü" şeklinde iki unvan birlikte tercih edilirdi.⁹²⁵ Mardin kaymakamları hakkında ise "Mardin kâim-makâm-ı âli-makâmı devletlü hazretleri", "Mardin kâim-makâm-ı âli-makâmı inâyetlü hazretleri" ifadeleri kullanılmıştı.⁹²⁶

⁹¹⁶ M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 15, 18, 19, 24

⁹¹⁷ M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 23; O. Ergin, ...*Maarif Tarihi*, s. 599. Bir arşiv belgesinde mezunların otuz beş kişi olduğu belirtilir (BOA, İ.MMS., 22/948, 02 Mayıs 1861/21 L 1277).

⁹¹⁸ BOA, İ.MMS., 22/948.

⁹¹⁹ Mektebin ilk mezunlarından Mehmed Sırrı Efendi 1861'de Preveze Kazası müdürlüğüne tayin edilmişti (M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 26, 27). Mektepten mezun Ahmed Hamdi Paşa 1861'de Vize-Saray'da, ardından Çorlu'da ve 1867'de Ahyolu-Burgaz'da kaymakamlık yaptı (Y. Özkaya, "Kaymakam", s. 85)

⁹²⁰ BOA, A.MKT., 5/3, 15 Eylül 1842/09 ř 1258. BOA, İ.MVL., 227/7786. BOA, İ.DH., 379/25039. BOA, İ.DH., 400/26467.

⁹²¹ BOA, C.AS., 526/21983, 09 Mayıs 1842/27 Ra 1258. BOA, C.DH., 242/12076. BOA, C.ML., 261/10701. BOA, A.MKT., 6/85, 12 Mayıs 1843/11 R 1259.

⁹²² BOA, A.MKT., 3/74, 17 Ağustos 1842/10 B 1258. BOA, İ.MVL., 102/2235, 27 Temmuz 1847/13 ř 1263. BOA, A.MKT.MVL., 106/71.

⁹²³ BOA, İ.DH., 491/33291, 25 Haziran 1862/27 Z 1278. BOA, A.MKT.DV., 92/21. BOA, A.MKT.UM., 240/60, 23 Haziran 1856/19 L 1272. BOA, MVL., 105/39, 06 Eylül 1851/08 Za 1267.

⁹²⁴ BOA, A.MKT., 218/7. BOA, MVL., 621/10, 05 Kasım 1861/Gurre-i Ca 1278.

⁹²⁵ BOA, C.DH., 84/4168, 09 Haziran 1842/29 R 1258; Bozok ve (BOA, C.DH., 180/8977, 24 Ekim 1842/19 N 1258), Tırhala kaymakamları için kullanılmıştı (BOA, C.DH. 291/14516, 29 Kasım 1842/25 L 1258).

⁹²⁶ V. Akay, *a.g.t.*, s. 25, 29, 30.

Kaymakamların isimlerinin önünde çeşitli unvanlar, övgülü hitaplar ve dua kelimeleri bir arada kullanılabilirdi. Bu unvan ve hitaplar Gümüşhane ve Sinob kaymakamları için “iftihâru’l-ekâbir ve’l-ekârim câmi’-i/câmi’u’l-mefâhir ve’l-mekârim el-muhtass(u) bi-mezîdi inâyeti’l-meliki’d-dâ’im”,⁹²⁷ Karahisâr-ı Şarki ile Ordu kaymakamları için “iftihâru’l-emâcid ve’l-ekârim câmi’u’l-mefâhir ve’l-mekârim el-muhtassateyn bi-mezîd-i inâyeti’l-meliki’d-dâ’im” idi.⁹²⁸ Kaymakamlar için kullanılan bazı kalıplaşmış ifadeler ise “iftihâru’l-emâcid ve’l-ekârim”,⁹²⁹ “iftihâru’l-ekâbir ve’l-ekârim”,⁹³⁰ “fahru’l-ümerai’l-kiram”,⁹³¹ “kıdvetu’l-emâcid ve’l-ekârim” idi.⁹³²

Kaymakamlar için isimlerinden sonra kullanılan unvanlar da vardı. Bunlar, metnin genelinde gösterildiği üzere Bey, Efendi, Beyefendi, Ağa, Paşa idi. Ayrıca kaymakam, muhassıl ve mutasarrıflar için isimlerinden sonra bazı dua formları da kullanılırdı. Bu dua formları dâme ikbâluhu,⁹³³ dâme mecduhu,⁹³⁴ dâme uluvvuhu,⁹³⁵ zîde ikbâluhu,⁹³⁶ zîde mecduhu,⁹³⁷ zîde uluvvuhu idi.⁹³⁸ Bunların yanı sıra Kıbrıs

⁹²⁷ Gümüşhâne (O. Doğan, *a.g.t.*, s. 77) ve Sinob kaymakamları için kullanıldı (Mehmet Dolama, *875 Numaralı Şer’iye Sicil Defterine Göre Tanzimat-ı Hayriye’nin İlk Yıllarında Bolu (1841-1844)*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2006, s. 71).

⁹²⁸ O. Doğan, *a.g.t.*, s. 77.

⁹²⁹ Harput (İ. Yılmazçelik, *392 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili H.1260-1264 (M.1844-1848)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987, s. 75, 77); 1850 ile 1856 yılları arasında Kengırı (BOA, MAD., no: 7851, s. 84, 85), Denizli (BOA, MAD., no: 7851, s. 44, 45) ile Zağra-yı Atik kaymakamlarının isminden önce kullanılmıştı (BOA, MAD., no: 7852, s. 18-21).

⁹³⁰ 1851 ile 1862 yılları arasında Tekfurdağı (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18), Cihanbeyli Aşair-i Seb’a (BOA, MAD., no: 7851, s. 69, 70), İçil (BOA, MAD., no: 7851, s. 74, 75), İslimye (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18), Kaza-i Erbaa (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2), Siroz (BOA, MAD., no: 7852, s. 93, 94) ve Kesriye kaymakamlarının isminden önce kullanılmıştı (BOA, MAD., no: 7852, s. 38, 39).

⁹³¹ 1852 ile 1859 yılları arasında Kars (BOA, MAD., no: 7851, s. 136, 137), Sinob (BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25), Dersim (BOA, MAD., no: 7851, s. 119, 120), Karahisar-ı Sahib (BOA, MAD., no: 7851, s. 6, 7), Varna (BOA, MAD., no: 7852, s. 127, 128, 1852/1268), Filibe (BOA, MAD., no: 7852, s. 18, 19), İslimye (BOA, MAD., no: 7852, s. 20, 21) ve Tırnova kaymakamları miri miran unvanlı paşaların isminden önce kullanılmıştı (BOA, MAD., no: 7852, s. 110, 111).

⁹³² 1851’de Viranşehir (BOA, MAD., no: 7851, s. 23, 24) ve 1854’te Bihke kaymakamlarının isminden önce kullanılmıştı (BOA, MAD., no: 7852, s. 148, 149).

⁹³³ 1849 ile 1864 yılları arasında İzmid (BOA, MAD., no: 7851, s. 2, 3), Kars (BOA, MAD., no: 7851, s. 136, 137), Sinob (BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25), Dersim (BOA, MAD., no: 7851, s. 119, 120), Hakkâri (BOA, MAD., no: 7851, s. 185, 186), Kaza-i Erbaa (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2), Siroz ile Varna (BOA, MAD., no: 7852, s. 127, 128), Filibe (BOA, MAD., no: 7852, s. 18, 19) ve Tırnova kaymakamları, ekseriyetle miri miran unvanlı paşalar için kullanılmıştı (BOA, MAD., no: 7852, s. 110, 111; 133, 134).

⁹³⁴ T. A. Acar, *a.g.t.*, s. 48; O. Doğan, *a.g.t.*, s. 77. 1849 ile 1860 yılları arasında Teke (BOA, MAD., no: 7851, s. 59, 60, 1849/1265), Kozan (BOA, MAD., no: 7851, s. 66, 67), Kengırı (BOA, MAD., no: 7851, s. 84, 85), Viranşehir (BOA, MAD., no: 7851, s. 23, 24), Kütahya (BOA, MAD., no: 7851, s. 4, 5), Denizli (BOA, MAD., no: 7851, s. 44, 45), Hamid (BOA, MAD., no: 7851, s. 65, 66, 1856/1272), Ordu (BOA, MAD., no: 7851, s. 162, 163), Kaza-i Erbaa (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2), Zağra-yı Atik (BOA, MAD., no: 7852, s. 18-21) ve Kesriye kaymakamları için kullanıldı (BOA, MAD., no: 7852, s. 38, 39).

⁹³⁵ T. A. Acar, *a.g.t.*, s. 48. 1853 ile 1862 yılları arasında Denizli (BOA, MAD., no: 7851, s. 44, 45), Sinob (BOA, MAD., no: 7851, s. 27, 28), Giresun (BOA, MAD., no: 7851, s. 165, 166), Varna (BOA, MAD., no: 7852, s. 131, 132) ve Tırnova kaymakamları için kullanıldı (BOA, MAD., no: 7852, s. 133, 134).

⁹³⁶ 1862 yılında İçil (BOA, MAD., no: 7851, s. 74, 75) ve Giresun kaymakamları için kullanıldı (BOA, MAD., no: 7851, s. 165, 166).

⁹³⁷ 1850 ile 1857 yılları arasında Kengırı (BOA, MAD., no: 7851, s. 84, 85), Viranşehir (BOA, MAD., no: 7851, s. 23, 24), Dersim (BOA, MAD., no: 7851, s. 119, 120), Bihke (BOA, MAD., no: 7852, s. 148, 149) ve İslimye kaymakamları için kullanıldı (BOA, MAD., no: 7852, s. 20, 21).

Ceziresi Kaymakamı asakir-i bahriye mirlivası İbrahim Edhem Paşa için,⁹³⁹ 1859'da Tırnova'ya atanan Rumeli Beylerbeyliği payeli Bican Paşa için⁹⁴⁰ ve 1861'de Sinob'a atanan Maşuk Paşa için dâme meâlihi,⁹⁴¹ Şam Kaymakamı Ferik Ahmed Paşa için de "dâme meâluhu" kalıbı kullanılmıştı.⁹⁴²

Teşrifat kurallarında II. Mahmud zamanında düzenlemeler yapılmaya başlanmış, hilat usulünün yerine Batı'da uygulanan rütbe ve nişan usulü getirilerek memurlara rütbe verilmiş ve bunların kayıtlarını tutmak üzere Teşrifat Kalemî görevlendirilmişti. Rütbeler ilmiye, kalemiye ve askeriye sınıfları için ayrıydı. Yeni rütbeler konuldukça bu üç sınıfa ait rütbelerin birbirine göre durumları düzenlenirdi.⁹⁴³

1834/1249 yılında ûla, sâni, sâlis ve râbi' olmak üzere dört sınıf mülki rütbe tahsis edildi; bunların altında ise hacelik rütbesi bulunmaktaydı. Bu rütbelere ve hacegânlığa mahsus nişan, resmi elbise ve kılıçlar ihdas edildi. 15 Ocak 1849'da bir rütbe ve nişan nizamnamesi hazırlandı.⁹⁴⁴ 1852 yılında beş rütbe ve dereceden oluşan ve padişahın adı verilen Mecidiye nişanı, Sultan Abdülaziz'in 09 Aralık 1861/06 C 1278 tarihli iradesiyle birlikte de Osmanî nişanı ihdas edildi.⁹⁴⁵

Rütbe ve nişanlarla ilgili 1849/1265 tarihli bir nizamnameye göre taşrada nişan verilmesi gereken kişiler vali, mutasarrıf, defterdar, meclis reisi, sancak kaymakamı ve mal müdürü idi. Kaza müdürlerine nişan verilmeyeceği, şayet bu göreve atanırken nişanları varsa kendilerinde bırakılacağı belirtildi.⁹⁴⁶

Kaymakamların en aşağı seviyedeki rütbeleri dergâh-ı âli kapucubaşılığı, rikab-ı hümayun kapucubaşılığı ya da hacegânlık idi. Diyarbakır Eyaleti Tanzimat'a dâhil edildiği zaman Maadin-i Hümayun ile Behisni sancaklarına rikab-ı hümayun-ı şahane kapucubaşılığı, Malatya Sancağına dergâh-ı âli kapucubaşısı ve Arabkir Sancağına

⁹³⁸ O. Doğan, *a.g.t.*, s. 77. 1849 ile 1863 yılları arasında Teke (BOA, MAD., no: 7851, s. 59, 60), İzmid (BOA, MAD., no: 7851, s. 3), Kütahya (BOA, MAD., no: 7851, s. 4, 5), Zağra-yı Atik (BOA, MAD., no: 7852, s. 18, 19), Sinob (BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25), İçil (BOA, MAD., no: 7851, s. 74, 75), Karahisar-ı Sahib (BOA, MAD., no: 7851, s. 12, 13), Kaza-i Erbaa (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2), Tekfırdağı (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18), İslimye (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18), Bihke (BOA, MAD., no: 7852, s. 148, 149), Siroz (BOA, MAD., no: 7852, s. 93, 94) ve Kesriye kaymakamları için kullanıldı (BOA, MAD., no: 7852, s. 33, 34, 1852/1268; s. 38, 39).

⁹³⁹ BOA, A.DVN.MHM., 1/13, 22-30 Mayıs 1843/Evahir-i R 1259.

⁹⁴⁰ BOA, MAD., no: 7852, s. 110, 111.

⁹⁴¹ BOA, MAD., no: 7851, s. 27, 28.

⁹⁴² BOA, C.ADL., 103/6187, 05 Eylül 1842/29 B 1258.

⁹⁴³ Filiz Karaca, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1997, s. 152.

⁹⁴⁴ A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 37-39; 42, 43.

⁹⁴⁵ Edhem Eldem, *İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004, s. 176, 216.

⁹⁴⁶ F. Karaca, *a.g.t.*, s. 157. A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 42, 43.

hacegân;⁹⁴⁷ Teke, İçil,⁹⁴⁸ Kütahya, İslimye⁹⁴⁹ ve Cihanbeyli Aşireti'ne kapucıbaşı rütbeli kaymakamlar atanmışlardı.⁹⁵⁰ Adana Eyaleti zaptiye askeri binbaşısı Ali Ağa Uzeyr Sancağına atanınca kendisine rikab-ı hümayun kapucıbaşılığı rütbesi verildi.⁹⁵¹

Kaymakamlar görevde devam ederek iyi hizmet gösterdikleri takdirde rütbeleri ıstabl-ı âmire müdürlüğüne yükseltildi. Rahova Kazasının maliye ve zaptiye vekili dergâh-ı âli kapucıbaşı rütbeli Osman Ağa, ıstabl-ı âmire müdürlüğü tevcih edilerek Niş kaymakamı yapılmıştı.⁹⁵² Rikab-ı hümayun kapucıbaşısı rütbeli Filibe Kaymakamı Abdülhad Ağa'ya, görevini iyi yürüttüğü ve ahali kendisinden hoşnut olduğu için Bosna müşirinin talebi üzerine ıstabl-ı âmire müdürlüğü tevcih edildi.⁹⁵³

ıstabl-ı âmire müdürlüğünün üstünde mirül/miriümeralık rütbesi vardı. Bu rütbe aynı zamanda paşalık unvanının kullanılmaya başlandığı dereceydi. Görevinde üstün başarı gösteren, yetenekli idarecilere bu rütbe tevcih edilirdi.⁹⁵⁴

Önemli mahallere⁹⁵⁵ ve yüksek rütbeli idareciye ihtiyacı olan bölgelere atanan kaymakamlara yüksek payeler verilirdi. Havran'da Arap kabile ve aşiretleri bulunduğu ve bu insanlar paşalık unvanını büyük bildikleri için buraya kaymakam olarak atanan ıstabl-ı âmire müdürü İbrahim Hilmi Bey'e, ahali nazarında nüfuz ve haysiyetini artırmak amacıyla 1863'te miriümeralık payesi verilmişti.⁹⁵⁶

Miriümeranın üstünde miri miranlık rütbesi bulunur ve miriümera rütbesine sahip kaymakamlar, miri miranlığa terfi edilirdi.⁹⁵⁷ Taşrada büyük, işleri yoğun ve hassas olan yerlerde miri miran rütbeli kaymakamlar görev yaparlardı.⁹⁵⁸ Mamafih terfi

⁹⁴⁷ BOA, İ.DH., 103/5179, 20 Mayıs 1845/13 Ca 1261.

⁹⁴⁸ BOA, İ.DH., 104/5268, 30 Ocak 1845/21 M 1261.

⁹⁴⁹ BOA, İ.MVL., 173/5122.

⁹⁵⁰ BOA, A.TŞF., 8/52, 02 Ekim 1850/25 Za 1266.

⁹⁵¹ BOA, İ.MVL., 503/22773.

⁹⁵² BOA, C.DH., 144/7196, 29 Nisan 1842/17 Ra 1258.

⁹⁵³ BOA, İ.DH., 98/4931, 19 Şubat 1845/11 S 1261. Hüdavendigâr merkez sancağı kaymakamı (BOA, İ.DH., 55/2706), Hamid kaymakamı (BOA, İ.DH., 84/4227), 1856'da Sevakin kaymakamı ıstabl-ı âmire müdürlüğü payesine sahiplerdi (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 130). Rikab-ı hümayun kapucıbaşılardan Zengibar eski kaymakamı Zeynel Bey'in savaş sırasındaki fedakâr ve sadık hizmetine mükâfat olarak rütbesi, ıstabl-ı âmire müdürlüğüne yükseltildi (BOA, İ.DH., 479/32246, 22 Ekim 1861/17 R 1278).

⁹⁵⁴ Kesriye Kaymakamı İbrahim Bey, dirayetli ve istikamet sahibi olduğu için sâniye rütbesi, miriümeralığa dönüştürüldü (BOA, İ.DH., 354/23339, 13 Eylül 1856/12 M 1273).

⁹⁵⁵ Tarsus geniş, ticaret mahalli ve dost devlet konsoloslarının mekanı olduğu için buradaki memurun rütbeli olması gerekli görülerek kaymakamına miriümeralık rütbesi verildi (BOA, İ.DH., 496/33741, 19 Eylül 1862/25 Ra 1279).

⁹⁵⁶ BOA, İ.DH., 518/35285, 29 Kasım 1863/17 C 1280.

⁹⁵⁷ Kars Kaymakamı Miriümera Hasan Servet Paşa (BOA, A.DVN.MHM., 2/1, 10 Kasım 1844/29 L 1260) ile Ergiri Kaymakamı Miriümera İsmail Paşa'ya miri miranlık rütbesi tevcih edildi (BOA, A.DVN., 119/100, 12 Ocak 1857/15 Ca 1273).

⁹⁵⁸ Karesi Kaymakamı Miri miran Vasıf Paşa Diyarbakır kaymakamlığına (BOA, İ.DH., 180/9872), Urfa eski kaymakamı Miri miran Osman Paşa Kars kaymakamlığına (BOA, İ.MVL., 149/4235, 10 Eylül 1849/21 L 1265), Maraş eski kaymakamı Miri miran İsmail Paşa Çıldır kaymakamlığına atandılar (BOA, A.DVN., 96/5, 23 Mart 1854/23 C 1270). Bolu'ya atanan Hamdi Paşa ile Varna'ya atanan Mehmed Paşa'ya miri miranlık rütbesi verildi (BOA, A.DVN.MHM., 7-A/75, 09 Eylül 1849/20 L 1265).

sırası her zaman bu şekilde düzenli ve birer birer olmayabilir, bazen kapucıbaşı⁹⁵⁹ ya da ıstabl-ı âmire müdürlüğü⁹⁶⁰ veya sâniye rütbesine sahip bir kaymakama doğrudan miri miranlık rütbesi verilebilirdi.⁹⁶¹

Askeri görevliler de miri miranlık rütbesini alarak kaymakam olabiliyorlardı. Mesela Hicaz ve Irak ordusu meclisi azasından Miralay İsmail Bey, rütbesi mülkiyedeki miri miranlığa yükseltilerek Basra'da kaymakam yapılmıştı.⁹⁶² Askeriyede görev yapan ferikler, mülkiyedeki miri miranlığa geçiş yaptıkları zaman kendilerindeki feriklik nişanı alınıp Darphane-i Âmire'ye gönderilirdi.⁹⁶³

Mirülümera, miri miran ve bunların üzerinde bulunan rütbeler, görevinde takdire şayan işler yapan kaymakamlara tahsis edilirdi. Gümüşhane Kaymakamı Abdülkerim Bey, orduya zahire ve mühimmat naklini sağladığı ve işleri halk ile ittifak hâlinde yürüttüğü için ıstabl-ı âmire payesi miriümeralık rütbesine yükseltilmiş,⁹⁶⁴ Sason'daki karışıklığı bastıran Siird Kaymakamı Kenan Paşa'ya miri miranlık tevcih edilmişti.⁹⁶⁵ Dirayetli, görevinde başarılı ve ahali kendisinden hoşnut olduğu için Kaza-i Erbaa Kaymakamı Hurşid Bey'e, miri miranlık rütbesi verilmişti.⁹⁶⁶

Miri miranlık rütbesinin üstünde, Rumeli Beylerbeyliği payesi bulunurdu. Üstün hizmet gösteren kaymakamlara bu unvan bahşedilirdi.⁹⁶⁷ Kıbrıs Kaymakamı Cemal Paşa⁹⁶⁸ ile Filibe Kaymakamı Salih Paşa'nın hizmetleri takdire şayan bulunarak miri miranlık rütbeleri Rumeli Beylerbeyliği payesine terfi edilmişti.⁹⁶⁹

Rumeli Beylerbeyliği payesinin de üstünde taşra idarecilerine verilen en yüksek rütbe olarak vezirlik unvanı bulunurdu. Ancak vezaret rütbesi verilen kişi, kaymakam

⁹⁵⁹ İzvornik Kaymakamı rikab-ı hümayun kapucıbaşısı Fehim Paşa'ya miri miranlık verildi (BOA, A.MKT.NZD., 24/70, 18 Ocak 1851/15 Ra 1267).

⁹⁶⁰ Haleb Eyaletine bağlı Zor kaymakamlığına atanan ıstabl-ı âmire payeli Yusuf Bey'in rütbesi miri miranlığa yükseltildi (BOA, A.MKT.NZD., 74/34). İstabl-ı âmire müdürü Osman Ağa, 1846'da rütbesi miri miranlığa yükseltilerek Rodos'a kaymakam olarak atandı (A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 85).

⁹⁶¹ Sâniye sınıf-ı evveli rütbeli Bilad-ı Beşare Kaymakamı Edhem Bey ile Akka Sancağı Kaymakamı Hasan Efendi'ye miri miranlık rütbesi verildi (BOA, İ.MVL., 493/22295, 27 Eylül 1863/13 R 1280).

⁹⁶² BOA, İ.DH., 252/15488, 07 Mayıs 1852/16 B 1268.

⁹⁶³ BOA, A.MKT., 6/49, 21 Nisan 1843/20 Ra 1259. Feriklik nişanları Darphane-i Âmire'ye ulaşmaktaydı (BOA, A.MKT., 6/85; BOA, A.MKT., 7/24, 25 Mayıs 1843/24 R 1259).

⁹⁶⁴ BOA, İ.DH., 310/19811, 11 Kasım 1854/20 S 1271.

⁹⁶⁵ BOA, A.AMD., 42/10, 03 Şubat 1853/23 R 1269.

⁹⁶⁶ BOA, İ.MVL., 311/13005, 02 Ağustos 1854/08 Za 1270.

⁹⁶⁷ Sofya kaymakamına görevindeki gayretleri neticesinde bu unvan verilmişti (Takvim-i Vekâyi, defa 501).

⁹⁶⁸ İyi hizmeti ve dost devlet askerlerinin boğazdan geçişleri sırasındaki çalışmalarını üzerine Kıbrıs Kaymakamı Cemal Paşa'ya Rumeli Beylerbeyliği payesi verildi (BOA, İ.DH., 307/19536, 14 Eylül 1854/21 Z 1270).

⁹⁶⁹ BOA, İ.DH., 356/23525, 08 Ekim 1856/07 S 1273. Tırhala Kaymakamı Miri miran Hüsnü Paşa (BOA, A.DVN., 119/100) ile Varna Kaymakamı Adil Paşa'ya Rumeli Beylerbeyi payesi tevcih edilmişti (BOA, A.DVN., 100/77-2, 09 Kasım 1854/18 S 1271). Saruhan kaymakamlığına Rumeli Beylerbeyi payeli Ata Paşa getirilmişti (BOA, A.DVN., 122/84, 15 Nisan 1857/20 Ş 1273).

olarak tutulmayıp mutasarrıflığa terfi ettirilirdi.⁹⁷⁰ Mesela Kıbrıs Kaymakamı Cemal Paşa'ya vezaret rütbesi verilince kendisinin mülki idarede sahip olduğu kaymakamlık derecesi mutasarrıflığa tahvil edilmişti.⁹⁷¹

Bu payelerin yanı sıra mülkiye ve kalemiye mensupları için belirlenmiş olan ve aşağıdan yukarıya sırasıyla rütbe-i râbia, sâlise, sâniye ve ûla dereceleri,⁹⁷² aşağıda örnekleriyle gösterildiği üzere kaymakamlara da tahsis edilirdi.⁹⁷³

Kaymakamlara, rütbelерinin yanı sıra nişanlar verilirdi. Bu nişanlar, göreve ve rütbeye uygun şekilde tahsis edilirdi.⁹⁷⁴ Bir rütbe yükseltirse ona uygun olarak nişan da yükseltilirdi. Rütbelерine uygun nişan almayan kaymakamların ya kendileri ya da bu kişilerin mülki amirleri, kaymakamların haysiyet ve itibarlarının artması,⁹⁷⁵ bölgede işlerin daha iyi yürütülebilmesi yönünde gayret vesilesi olması için ve kaymakamın iyi hizmetlerinin karşılığı olarak söz konusu kaymakamın rütbesine uygun nişanın imal edilerek gönderilmesini talep ederlerdi.⁹⁷⁶ Böyle talepler, padişah tarafından genellikle olumlu karşılanır ve gereğinin icrası için mesele Sadarete havale edilirdi.⁹⁷⁷

Hacegân unvanına sahip kaymakamlara genellikle râbia ve sâlise derecesine mahsus nişanlar verilirdi.⁹⁷⁸ Örneğin Limni kaymakamı olarak tayin edilen hacegândan Ata Efendi'ye 1847'de rütbe-i râbia derecesinde nişan verilmiş;⁹⁷⁹ Bingazi Kaymakamı

⁹⁷⁰ Çıldır eski kaymakamı Miri miran İsmail Paşa vezaret rütbesi olarak Kars mutasarrıflığına atanmıştı (BOA, MAD., no: 7851, s. 138, 139, 1855/1271).

⁹⁷¹ BOA, İ.DH., 309/19689, 20 Ekim 1854/27 M 1271; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 150, 09 Kasım 1854/18 S 1271.

⁹⁷² Bunlar arasında rütbe-i evvel derecesi, sınıf-ı evvel ve sâni olarak ve rütbe-i sâniye derecesi ise sınıf-ı mütemayiz ve sâni olarak kendi içlerinde ikişer dereceye ayrıldılar (Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmâniye*, II, Karabet Matbaası, İstanbul 1312, s. 451, 452).

⁹⁷³ Takvim-i Vekâyi, defa 481. BOA, İ.DH., 116/5864, 28 Ocak 1846/29 M 1262. BOA, İ.DH., 144/7410, 19 Nisan 1847/03 Ca 1263. BOA, İ.MVL., 148/4194, 20 Ağustos 1849/Selh N 1265. BOA, İ.DH., 326/21255, 27 Ağustos 1855/14 Z 1271. BOA, A.DVN., 123/52, 14 Mayıs 1857/20 N 1273.

⁹⁷⁴ İstanköy kaymakamı olarak atanan rikab-ı hümayun kapucubaşlarından Mustafa Bey'in rütbesine mahsus bir nişanın Darphane-i Âmire'de imal edilip verilmesi emredildi (BOA, İ.DH., 58/2879, 06 Mayıs 1842/24 Ra 1258). Köstendil kaymakamı olarak atanan Miri miran Timur Paşa'nın nişanı olmadığı için kendisine emsali gibi bir miri miranlık nişanı verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 149/7748, 01 Temmuz 1847/17 B 1263).

⁹⁷⁵ Siroz Kaymakamı Ömer Paşa, miri miranlık rütbesine sahip olduğu hâlde bir nişanı olmadığını belirterek nişan verilmesini istemiş ve padişah bu talebi kabul etmişti (BOA, İ.DH., 83/4157, 22 Ocak 1844/01 M 1260).

⁹⁷⁶ Diyarbakır Kaymakamı Miri miran Mustafa Paşa'nın nişanı istabl-ı âmireye mahsus olduğu için Diyarbakır müşiri ile defterdarı, kaymakamın itibarını artıracığı ve iyi hizmet görmesine sebep olacağı için rütbesine mahsus nişan verilmesini (BOA, İ.DH., 109/5505, 16 Eylül 1845/13 N 1261); Erzurum valisi ile defterdarı, Bayezid Kaymakamı Miri miran Behlül Paşa'nın iyi hizmetlerini açıklayarak rütbesine uygun nişan verilmesini talep ettikleri zaman padişah bu talepleri kabul etti (BOA, İ.MVL., 98/2087, 20 Haziran 1847/06 B 1263).

⁹⁷⁷ Serasker, Kengiri kaymakamı yapılan Abdülhalim Bey'e rütbe verilmesini (BOA, İ.DH., 149/7714, 20 Haziran 1847/06 B 1263); Trablusgarb valisi, Bingazi kaymakamı yapılan Naşir Bey'e rikab-ı hümayun kapucubaşılığı ve bir nişan verilmesini (BOA, İ.DH., 149/7728); Kapudan paşa, Lazistan Kaymakamı Şevki Efendi'nin atfete layık olduğu için rütbesinin yükseltilmesini isteyince padişah bu talepleri kabul etmişti (BOA, İ.DH., 491/33291).

⁹⁷⁸ İzmid kaymakamı hacegândan Mustafa Efendi Dersaadet'te teşkil edilen Ziraat Meclisi'ne reis olarak atanınca rütbe-i râbia nişanı, sâliseye yükseltildi (BOA, İ.DH., 72/3596-M).

⁹⁷⁹ BOA, İ.DH., 144/7410.

olarak atanan rütbe-i râbia ashabından Akif Efendi'ye 1849'da rütbe-i sâliseden nişan verilerek eski nişanının Darphane-i Âmire'ye gönderilmesi uygun görülmüştü.⁹⁸⁰

Râbia rütbesinden sonra bir üst rütbe olarak sâlise gelirdi. Filibe'ye kaymakam yapılan dergâh-ı âli kapucubaşlarından Abdülahad Ağa'nın sâliseye mahsus nişanı mevcuttu.⁹⁸¹ Antalya kaymakamı olarak atanan hacedân-ı divan-ı hümayundan Mehmed Nazım Efendi'ye emsali kişiler gibi rütbe-i sâliseye ait nişan verilmişti.⁹⁸² Rütbe-i râbiaya sahip Üsküb Kaymakamı Cavid Beyefendi'ye rütbe-i sâlise tevcih edilmişti.⁹⁸³ İyi hizmetleri neticesinde Keban ve Ergani Maden-i Hümayunu Kaymakamı Ahmed Muhtar Efendi'nin hacedânlık rütbesi, sâliseye yükseltilmişti.⁹⁸⁴ Maraş kaymakamlığına rütbe-i sâlise ashabından Bingazi eski kaymakamı Akif Efendi tayin edilmişti.⁹⁸⁵

Sâlise derecesinin üstünde sâniye rütbesi bulunurdu. Birçok kaymakam bu rütbeye sahipti. Cebel-i Garbiye Kaymakamı Faiz Bey'e, Tuna Boğazı Kaymakamı Raşid Bey'e, Banaluka Kaymakamı Âdem Efendi'ye, Burdur Kaymakamı İskender Bey'e ve Üsküb Kaymakamı Sadık Bey'e,⁹⁸⁶ Cebel-i Garbiye Kaymakamı Faiz Bey'e, İslimye Kaymakamı Salih Bey'e, Banaluka Kaymakamı Adem Efendi'ye, Burdur Kaymakamı İskender Beyefendi'ye ve Üsküb Kaymakamı Sadık Beyefendi'ye rütbe-i sâniye sınıf-ı sânisini ruus-ı hümayunu verilmişti.⁹⁸⁷ Limni Ceziresi Kaymakamı Şükrü Bey'in de sâlise rütbesi, sâniyeye yükseltilmişti.⁹⁸⁸

Sâniye rütbesinin üstünde en üst rütbe olan ûlâ derecesi bulunurdu. İzmir kaymakamı olarak atanan Hamdi Bey'in sâniye rütbesi, rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisine yükseltilmiş ve kaymakamın maaşı da bu dereceye uygun hale getirilmişti.⁹⁸⁹ Sinop Kaymakamı Nebil Bey'in görevindeki gayretinden dolayı sahip olduğu sâniye sınıf-ı evvel mütemayizi, bir derece yükseltilerek rütbe-i ûlâ sınıf-ı sânisine çıkarılmıştı.⁹⁹⁰

Bir kaymakamlığa atanan kişinin rütbe ve nişanı selefinden düşük olursa bu durumun ahali tarafından kaymakam hakkında bir zaaf göstergesi ve itibarsızlık şeklinde algılanacağı düşünülerek yeni kaymakamın rütbe ve nişanı en az selefinin

⁹⁸⁰ BOA, İ.MVL., 148/4194.

⁹⁸¹ BOA, İ.DH., 83/4155.

⁹⁸² BOA, İ.DH., 116/5864.

⁹⁸³ BOA, A.DVNSRSK.d., no: 227, s. 164, 10 Haziran 1859/08 Za 1275.

⁹⁸⁴ Kaymakam, hacedândan olduğu için bir defada üst rütbe verilemeyeceğinden dolayı kendisine rütbe-i sâlise tevcih edildi (BOA, İ.MVL., 291/11689, 06 Aralık 1853/05 Ra 1270).

⁹⁸⁵ BOA, A.DVN., 96/5.

⁹⁸⁶ BOA, A.DVN., 123/52.

⁹⁸⁷ BOA, A.DVNSRSK.d., no: 227, s. 105-107, 13-14 Mayıs 1857/19-20 N 1273.

⁹⁸⁸ BOA, İ.DH., 491/33291.

⁹⁸⁹ BOA, İ.DH., 88/4386, 22 Haziran 1844/05 C 1260.

⁹⁹⁰ BOA, İ.DH., 326/21255.

derecesine çıkartılırdı. Filibe kaymakamlığına atanan Nabi Efendi'ye rütbe-i sâlise nişanı verilmişse de nişanın selefi olan ıstabl-ı âmire payeli Abdülahad Ağa'nın nişanından düşük olması ahali tarafından kadirsizlik olarak algılanacağı için kendisine sâniye nişanı verilmişti.⁹⁹¹ Ayvalık kaymakamı olarak atanan Şakir Bey, sâlise rütbe ve nişanına sahipken selefi Selim Beyefendi daha yüksek rütbeli olduğu için onun da rütbesi sâniyeye yükseltilmişti.⁹⁹²

Kaymakamlara yeni rütbe tevcih edildiği zaman bu rütbelerine mahsus yeni nişanları Darbhane-i Âmire'de imal edilir ve ardından sahibine teslim edilmek üzere Maliye nazırına iletilirdi. Söz konusu kaymakamlara gönderilmek üzere yeni nişanlara dair ruus-ı hümayun yazılır. Bu ruusla birlikte gönderilen yazıda, ellerindeki eski nişanı Dersaadet'e göndermeleri kendilerinden istenirdi.⁹⁹³

Merkeze ulaşan eski nişanlar Sadarete, oradan Maliye Nezareti'ne ve oradan da Darphane-yi Âmire'ye teslim edilirdi.⁹⁹⁴ Bir kaymakamın nişanı herhangi bir şekilde zarar görürse veya kaybolursa yerine Darphane'de yenisi imal edilerek kendisine ulaştırılırdı.⁹⁹⁵ Kaymakam vefat ettiği zaman da nişanı Babîâli'ye gönderilirdi.⁹⁹⁶

Kaymakamların tayinleri sırasında rütbe terfileri de yapılırsa terfi eden kaymakamların nişanları, kendilerinden alınarak bir alt dereceye terfi eden başka kaymakamlara verilir ve böylece yeni nişan imal etmeye gerek kalmazdı. Şöyle ki: Erzurum Eyaleti Müşiri Kamil Paşa'nın talebi üzerine Kars Kaymakamı Miri miran Yusuf Paşa'nın yerine Van Kaymakamı Mirülümera Hasan Servet Paşa miri miranlık rütbesi tevcih edilerek tayin edilmiş, Van kaymakamlığına da rikab-ı hümayun-ı kapucubaşlarından Mehmed Sırrı Bey mirülümeralık rütbesiyle getirilmişti. Bu durumda Yusuf Paşa'nın nişanı Hasan Servet Paşa'ya, onun nişanı da Sırrı Bey'e verileceği için yeniden nişan imal edilmesine gerek kalmamıştı.⁹⁹⁷

---

⁹⁹¹ Bu kararın alınmasında kaymakamın bir süre hizmet ettiği dâhiliye kitabetinin rütbe-i sâniyeden bulunması etkili olmuştu (BOA, İ.DH., 108/5452, 02 Eylül 1845/28 Ş 1261).

⁹⁹² BOA, İ.DH., 134/6875.

⁹⁹³ Menteşe kaymakamı rikab-ı hümayun kapucubaşlarından Rıfat Bey'e ıstabl-ı âmire müdürlüğü ve Samako kaymakamı rütbe-i râbiadan Hurşid Efendi'ye rütbe-i sâlise verildiği zaman eski nişanların iade edilmesi ve yenilerinin imal edilip gönderilmesi için irade-i seniye çıkarıldı (BOA, A.MKT.MVL., 35/69, 05 Aralık 1850/30 M 1267). Sakız kaymakamına gönderilen yazıda, ehliyet ve liyakati sebebiyle kendisine ıstabl-ı âmire müdürlüğü verildiği ve ruus-ı hümayunun ilişikte gönderildiği belirtilerek kendisindeki rikab-ı hümayun kapucubaşılığı nişanını Darphane-i Âmire'ye teslim etmesi emredildi (BOA, BEO.AYN., no: 131, s. 45, 13 Ocak 1850/28 S 1266).

⁹⁹⁴ BOA, A.MKT., 6/85.

⁹⁹⁵ Ordu Sancağı Kaymakamı Sührab Paşa'nın miri miranlık nişanı zarar görünce nişanın parçalarının Darphane-i Âmire'ye teslim edilerek kaymakama yenisinin verilmesi için durum Maliye Nezareti'ne havale edildi (BOA, İ.MVL., 196/6030, 06 Ocak 1851/03 Ra 1267).

⁹⁹⁶ BOA, A.MKT.MHM., 198/54, 26 Ekim 1860/10 R 1277.

⁹⁹⁷ BOA, İ.DH., 93/4644, 05 Kasım 1844/24 L 1260.

Rikab-ı hümayun kapucubaşlarından Bağdad eski evkaf müdürü Edhem Efendi mirülümera rütbesiyle Çıldır kaymakamlığına, Said Paşa da miri miran rütbesiyle Sofya kaymakamlığına tayin edildikleri zaman kendisine vezaret rütbe-i verilmiş olan Yusuf Paşa'nın miri miranlık nişanı Said Paşa'ya, Said Paşa'daki mirülümeralık nişanı da Edhem Paşa'ya nakledilmişti.⁹⁹⁸

2.6 KAYMAKAMLARIN GEÇİŞ YAPTIKLARI MEMURİYETLER

Kaymakamların görevden ayrıldıktan sonra hiyerarşik olarak yükseldikleri belirli bir görev alanları yoktu. Görevlerini iyi yürüttükleri müddetçe kaymakamlar memuriyette devam ettirilir, maaş zammı alır, rütbe ve nişanla ödüllendirilir, taşrada ya da merkezde bulunan herhangi bir göreve terfi ettirilirdi. Memuriyeti kötü idare ediyorlarsa uyarı, azil veya diğer cezaları alırlardı.

Taşrada kaymakamların terfi edildikleri memuriyet genellikle mutasarrıflıktı. Bu kişilerin, görevlerinde başarı göstererek hükümetin takdirini kazanmış kimseler olmalarına dikkat edilirdi. Mesela Hakkâri Kaymakamı Abdülmecid Paşa'ya gönderilen yazıda kendisinin bu göreve atanmasında gayretli ve dirayetli, mülki idareye ve özellikle de ilgili bölgenin durumuna vakıf ve o zamana kadar iyi hizmetlerinin müşahede edilmiş olmasının etkili olduğu belirtilmişti.⁹⁹⁹

Kaymakamlar sık sık mutasarrıflığa getirilirdi. Şöyle ki Ankara Mutasarrıfı Ferik Rüstem Paşa 1843'te merkeze çekilince mutasarrıflığa Ayvalık eski kaymakamı İsmet Paşa, Bozok Mutasarrıfı Celal Paşa azledilince yerine Rodos eski kaymakamı Miri miran Hacı Ali Paşa, 1844'te Ankara Mutasarrıfı İsmet Paşa azledilince yerine Kocaili Kaymakamı Mirülümera Vasıf Paşa getirilmişlerdi.¹⁰⁰⁰ Kütahya kaymakamı bulunan asakir-i hasa feriki Şerif Paşa, kendisine miri miranlık rütbesi tevcih ve memuriyetin büyüklüğü sebebiyle 25.000 kuruş maaş tahsis edilerek Hüdavendigâr Eyaleti mutasarrıflığına tayin edilmişti.¹⁰⁰¹

Kıbrıs Kaymakamı Cemal Paşa'ya vezaret rütbesiyle birlikte mutasarrıf unvanı verilirken,¹⁰⁰² Belgrad Muhafızı Hasan Paşa, Filibe Sancağına tayin edildiğinde sancağın büyüklüğü ve önemi göz önünde bulundurularak kaymakam tabiri mutasarrıf

⁹⁹⁸ Edhem Paşa'daki kapucubaşlık nişanının, Darbhane-i Âmir'e teslimi gayesiyle Maliye hazinesine gönderilmesi için Teşrifati-i Divan-ı Hümayun'dan ilmühaberler yazılmıştı (BOA, A.TŞF., 9/98).

⁹⁹⁹ BOA, A.DVNSTVCM.d., no: 1, s. 13, 22 Eylül-01 Ekim 1864/Evahir-i R 1281.

¹⁰⁰⁰ A. Lütfi, *a.g.e.*, VII, s. 68; 70; 93.

¹⁰⁰¹ Şerif Paşa deneyim sahibi, mülki işlere vakıf ve işinin ehli olduğu için bu göreve atandı (BOA, İ.DH., 82/4129), bir yıl sonra da vezaret rütbesiyle Musul Eyaletine gönderildi (E. Satıcı, *Tanzimat'ın Bursa'da...*, s. 125).

¹⁰⁰² BOA, İ.DH., 309/19689; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 150.

olarak değiştirilmişti.¹⁰⁰³

Bunların yanı sıra Tırnova eski kaymakamı Cemal Paşa Tırhala'ya,¹⁰⁰⁴ Siroz eski kaymakamı Cemaleddin Paşa Rumeli'ye,¹⁰⁰⁵ Kıbrıs eski kaymakamı Şerif Paşa Karesi'ye, Karesi eski kaymakamı Osman Paşa Biga'ya,¹⁰⁰⁶ Menteşe Kaymakamı Rumeli Beylerbeyi payeli Mahmud Paşa Lazistan'a,¹⁰⁰⁷ Urfa eski kaymakamı Kamil Paşa Amasya'ya,¹⁰⁰⁸ İslimye eski kaymakamı Zeynel Paşa Niş'e, Kaza-i Erbaa eski kaymakamı Hurşid Paşa Maraş'a,¹⁰⁰⁹ zaptiye meclisi azasından Tekfurdağı Kaymakamı Miri miran Vahid Paşa İzmir'e,¹⁰¹⁰ Akka eski kaymakamı Said Paşa Lazistan'a,¹⁰¹¹ Süleymaniye Kaymakamı Reşid Paşa Basra'ya,¹⁰¹² Tırnova Kaymakamı Bican Paşa Edirne'ye,¹⁰¹³ Hakkâri eski kaymakamı Ahmed Paşa Sivas'a, İzvornik eski kaymakamı Nureddin Paşa Bursa'ya,¹⁰¹⁴ Bahriye ümerasından Sinob Kaymakamı Maşuk Paşa İzmir'e,¹⁰¹⁵ Hakkâri eski kaymakamı Abdullah Musib Paşa Van'a,¹⁰¹⁶ yine Hakkâri eski kaymakamı Nureddin Paşa Lazistan'a mutasarrıf yapılmışlardı.¹⁰¹⁷

Kaymakamlar, nadiren de olsa valiliğe terfi ediliyorlardı. Hüdavendigâr Eyaleti Müşiri Dilaver Paşa 1843'te emekli olarak görevden ayrılınca yerine Kütahya Kaymakamı Miri miran Şerif Paşa getirilmişti.¹⁰¹⁸ Sivas Eyaleti, miri miranlık rütbesiyle birlikte Balıkesir eski kaymakamı Mehmed Bey'e tevcih edilmişti.¹⁰¹⁹ Varna eski kaymakamı Mehmed Paşa vezaret rütbesi alarak Edirne Eyaletine,¹⁰²⁰ Çıldır eski kaymakamı Feyzullah Paşa da uhdesine vezaret rütbesi tevcih edilerek Erzurum Eyaletine vali olarak atanmışlardı.¹⁰²¹

¹⁰⁰³ BOA, İ.MVL., 376/16491, 14 Ağustos 1857/23 Z 1273.

¹⁰⁰⁴ Ceride-i Havadis, no: 507, 21 Kasım 1850/16 M 1267.

¹⁰⁰⁵ Ceride-i Havadis, no: 566, 13 Şubat 1852/21 R 1268.

¹⁰⁰⁶ Ceride-i Havadis, no: 702.

¹⁰⁰⁷ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 167, 28 Ağustos 1856/26 Z 1272.

¹⁰⁰⁸ BOA, A.DVN., 122/81; Ceride-i Havadis, no: 832.

¹⁰⁰⁹ Ceride-i Havadis, no: 849, 26 Ağustos 1857/06 M 1274.

¹⁰¹⁰ BOA, MAD., no: 7851, s. 8, 9, 1857/1274.

¹⁰¹¹ Ceride-i Havadis, no: 850.

¹⁰¹² BOA, İ.MVL., 397/17291, 07 Temmuz 1858/25 Za 1274.

¹⁰¹³ BOA, İ.MMS., 17/737, 13 Şubat 1860/20 B 1276; BOA, A.DVN., 150/14, 18 Şubat 1860/25 B 1276.

¹⁰¹⁴ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 163-M., 23 Aralık 1859/27 Ca 1276.

¹⁰¹⁵ BOA, İ.MMS., 26/1146, 11 Mart 1863/21 N 1279.

¹⁰¹⁶ Ceride-i Askeriyye, defa 36, 29 Eylül 1864/23 R 1281.

¹⁰¹⁷ Ceride-i Askeriyye, defa 40.

¹⁰¹⁸ A. Lütfi, *a.g.e.*, VII, s. 70.

¹⁰¹⁹ Ceride-i Havadis, no: 173.

¹⁰²⁰ Ceride-i Havadis, no: 539.

¹⁰²¹ BOA, A.MKT.NZD., 113/19, 14 Nisan 1854/15 B 1270 ve BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 144.

Bunun dışında kaymakamlar muhassıllığa,¹⁰²² muhafızlığa,¹⁰²³ defterdarlığa,¹⁰²⁴ mal müdürlüğüne,¹⁰²⁵ derbendat nazırlığına tayin edildiler.¹⁰²⁶ Babiâli'deki meclis ve komisyonlara geçiş yaptılar; İzmir Kaymakamı Mustafa Efendi Babiâli'deki Ziraat Meclisi riyasetine,¹⁰²⁷ Aydın Kaymakamı Kâni Paşa Masarif-i Harbiye Komisyonu reisliğine,¹⁰²⁸ Ankara eski kaymakamı Sadreddin Beyefendi¹⁰²⁹ ile Aydın eski kaymakamı Enveri Efendi Meclis-i Muhasebe-i Maliye azalığına getirildiler.¹⁰³⁰

Kaymakamlar, zaman zaman tenzil-i rütbeyle uğrayarak daha alt memuriyetlere atanırlar; çoğunlukla kaza müdürlüğüne nakledilirlerdi. Prizrin Kaymakamı Emrullah Ağa, Üsküb valisiyle sorun yaşadığı için bu görevden alınarak 4.000 kuruş maaşla Tatarpazarı müdürlüğüne tayin edilmişti.¹⁰³¹ Şumnu eski kaymakamı Hüseyin Ağa 2.500 kuruş maaşla Behisni Kazasına,¹⁰³² Rumkale eski kaymakamı Ferhad Ağa 3.000 kuruş maaşla Malatya'ya,¹⁰³³ Batum Kaymakamı İskender Bey 2.500 kuruş maaşla Rize Kazasına,¹⁰³⁴ Havran eski kaymakamı Faris Ağa 1.750 kuruş maaşla Baalbek Kazasına müdür olarak tayin edildiler.¹⁰³⁵ Mat Kazası Müdürü Mahmud Bey, Aynaroz

¹⁰²² İzmir, Suğla Sancağıyla birlikte muhassıllığa yükseltince Kaymakam Hamdi Bey rütbe ve maaşı yükseltilecek muhassıl yapıldı (BOA, İ.DH., 88/4386). Başka bir tarihte Ayvalık eski kaymakamı Şakir Bey İzmir muhassıllığına getirildi (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 58, 13-15 Temmuz 1847/29 B-Gurre-i Ş 1263).

¹⁰²³ Priştine eski kaymakamı Abdurrahman Paşa Akka'ya (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 82, 14 Haziran 1849/22 B 1265); Filibe Kaymakamı Şerif Paşa (BOA, İ.DH., 217/12803), Siroz eski kaymakamı Miri miran Zeynel Paşa (BOA, MAD., no: 7852, s. 127, 128), İzmir eski kaymakamı Arif Paşa (BOA, A.TŞF., 16/48, 17 Ağustos 1853/12 Za 1269) ve Sinob Kaymakamı Adil Paşa (BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25); Urfa eski kaymakamı Hasan Paşa Varna'ya muhafız olarak tayin edilmişlerdi (Ceride-i Havadis, no: 691, 08 Haziran 1854/11 N 1270).

¹⁰²⁴ Viranşehir eski kaymakamı Tevfik Efendi Erzurum'a (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 6), Rodos eski kaymakamı Azmi Efendi Sayda'ya (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 59, 26 Eylül 1847/15 L 1263), Sofya Kaymakamı Mehmed Şakir Efendi Cidde'ye (BOA, İ.MVL. 330/14115, 22 Nisan 1855/05 Ş 1271; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 157, 15 Mayıs 1855/28 Ş 1271), Niğde eski kaymakamı Zeki Efendi Harput'a defterdar olarak (Ceride-i Havadis, no: 603, 02 Aralık 1852/20 S 1269), Kars eski kaymakamı Sırrı Paşa ise Yemen'e defterdar ve vali müsteşarı olarak atanmışlardı (BOA, A.TŞF., 7/78, 04 Aralık 1849/18 M 1266).

¹⁰²⁵ İslimye eski kaymakamı Rıza Efendi (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 49, 28 Aralık 1846/09 M 1263), Narda eski Kaymakamı Osman Hayri Efendi (BOA, İ.MVL., 289/11553, 19 Kasım 1853/17 S 1270) ve Resmo eski kaymakamı Mustafa Esrar Efendi Kastamonu'ya (BOA, A.DVN., 115/22, 08 Ağustos 1856/06 Z 1272); Amasya eski kaymakamı Şakir Efendi Selanik'e (BOA, A.TŞF., 2/47); Sivas Kaymakamı Şakir Bey Tırhala'ya, Yeniil eski kaymakamı Ahmed Efendi Haleb'e ve Bayezid eski kaymakamı Pertev Efendi Cezayir-i Bahr-i Sefid'e mal müdürü olarak tayin edilmişlerdi (BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 65, 19 Nisan 1848/14 Ca 1264; s. 100, 25 Kasım 1850/20 M 1267; s. 137, 31 Ağustos 1853/26 Za 1269).

¹⁰²⁶ Maraş Kaymakamı Mirülümera Hüseyin Paşa Tırhala'ya derbendat nazırı olarak atandı (BOA, A.MKT.NZD., 62/82, 01 Kasım 1852/18 M 1269; Takvim-i Vekâyi, defa 478; Ceride-i Havadis, no: 600).

¹⁰²⁷ Ziraat meclisi, ziraatı geliştirmek ve ithalat ile ihracatı görüşmek üzere teşkil edilmişti (A. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 282. Rifat Önsoy, "Tanzimat Döneminde Sanayi ve Ticaretle İlgili Meclisler (1839-1876)", *X. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV, TTK Basımevi, Ankara 1993, s. 1688-1689. Ercan Koç, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarım*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005, s. 44). BOA, İ.DH., 72/3596-M.

¹⁰²⁸ BOA, İ.MVL., 343/14840. BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 160, 26 Kasım 1855/15 Ra 1272.

¹⁰²⁹ Ceride-i Havadis, no: 767, 07 Aralık 1855/26 Ra 1272.

¹⁰³⁰ BOA, A.MKT.UM., 287/90, 18 Temmuz 1857/26 Za 1273; Ceride-i Havadis, no: 851.

¹⁰³¹ BOA, İ.MVL., 113/2693, 25 Ocak 1848/18 S 1264.

¹⁰³² BOA, İ.MVL., 289/11496, 11 Kasım 1853/09 S 1270.

¹⁰³³ BOA, İ.MVL., 330/14166, 01 Mayıs 1855/14 Ş 1271.

¹⁰³⁴ BOA, A.MKT.NZD., 32/98.

¹⁰³⁵ BOA, A.MKT.MHM., 150/66, 06 Ocak 1859/30 Ca 1275.

kaymakamlığına atanınca Nablus eski kaymakamı Emin Bey de müdürlüğe mahsus 3.500 kuruş maaşla Mat'a tayin edilmişti.¹⁰³⁶

Kaymakamların getirildikleri diğer görevler arasında zaptiye memurluğu,¹⁰³⁷ zaptiye muavinliği,¹⁰³⁸ ihtisab nazırlığı¹⁰³⁹ ve eyalet meclisi kâtib-i evvelliği gibi alanlar bulunuyordu.¹⁰⁴⁰ Kaymakamlar, valilere vekillik etmek üzere tercih edilebiliyorlardı. Mesela Süleymaniye eski kaymakamı Miri miran Mustafa Paşa Meşihat-i Haremeyn ile Hicaz ve Habeş valiliği kaymakamlığına getirilmişti.¹⁰⁴¹

2.7 KAYMAKAMLARIN MUHASEBELERİ, AZLEDİLMELERİ VE YARGILANMALARI

Taşrada kaymakam, defterdar, muhassıl ve mal müdürleri görev yerleri değiştirildikleri ve görevden ayrıldıkları zaman hesapları mahalli meclislerde görülerek haklarında bir mazbata düzenlenir; halef, selef ve meclis azası bu belgeyi mühürleyerek Babiâli'ye gönderirlerdi.¹⁰⁴² Bazen mahalli meclisin muhasebesi yeterli görülmezken bu iş için bir komisyon teşkil edilir ve muhasebe işlemi bir de orada görülürdü.¹⁰⁴³ Muhasebe işini yürütmek üzere bazen ilgili bölgeye hususi memurlar gönderilir¹⁰⁴⁴ ve bu memurlar, yaptıkları inceleme neticesinde hazırladıkları defterleri Babiâli'ye sunarlardı.¹⁰⁴⁵

Muhasebe işlemleri uzun süreceği zaman kaymakamlar, o sırada aktif görevdeyse böyle sürüncemede memuriyetlerini yeterince icra edemeyecekleri gerekçe gösterilerek azledilirlerdi.¹⁰⁴⁶ Vefat eden bir kaymakamın muhasebesi de mahallinde mahkeme, meclis ve gerektiğinde bu iş için tayin edilen hususi memur huzurunda

¹⁰³⁶ BOA, MAD., no: 9229, s. 2. Başka bir kayıta ise Emin Bey'in 3.000 kuruş maaşla atandığı yazılıdır (BOA, İ.MVL., 369/16185).

¹⁰³⁷ Tulca eski kaymakamı, Beşiktaş zaptiye memuru olmuştu (BOA, İ.DH., 311/19851, 18 Kasım 1854/27 S 1271).

¹⁰³⁸ Ceride-i Havadis, no: 600.

¹⁰³⁹ Kıbrıs Kaymakamı Hıfzı Paşa ihtisab nazırı olarak atanmıştı (A. Lütfi, *a.g.e.*, VII, s. 71).

¹⁰⁴⁰ Karesi eski kaymakamı İhsan Efendi, Edirne meclisine kâtib-i evvel olarak tayin edilmişti (BOA, İ.MVL., 131/3511; M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 219).

¹⁰⁴¹ Ceride-i Askeriyye, defa 36.

¹⁰⁴² BOA, A.DVN., 21/64, 13 Ocak 1847/25 M 1263.

¹⁰⁴³ Yenipazar eski kaymakamı Yusuf Ziya Bey'in Köstendil kaymakamlığına dair muhasebesi Niş meclisinde ve daha sonra teşkil edilen komisyonda incelenmişti (BOA, A.MKT.UM., 308/93, 03 Mart 1858/16 B 1274).

¹⁰⁴⁴ Filibe eski kaymakamı Adil Paşa'nın görev süresine ait muhasebesini görmek üzere Hakkâri eski mal müdürü Tahir Efendi 6.500 kuruş maaşla tayin edilmişti (BOA, İ.MVL., 377/16549, 01 Eylül 1857/12 M 1274).

¹⁰⁴⁵ Kayseri eski kaymakamı Akil Bey'in muhasebesi, bu iş için tayin edilen Bozok mal kâtibi tarafından görüldü ve düzenlenen muhasebe defteri Babiâli'ye ulaştırıldı (BOA, A.MKT.UM., 324/98, 07 Eylül 1858/28 M 1275).

¹⁰⁴⁶ Dobruca ağnam memuru Esad Bey, muhasebesi görüldüğü sırada İçil kaymakamlığına atanmıştı. Muhasebesi tamamlanana kadar görev yerine gidemeyeceği için kendisi zimnen istifa etmiş sayıldı (BOA, A.MKT., 28/11).

görülür ve bu sırada kaymakamın gelir giderlerini gösteren bir defter mecliste hazırlanarak yine Babîâli'ye ulaştırılırdı.¹⁰⁴⁷

Gerektiği takdirde kaymakamlar İstanbul'a getirilerek burada muhasebeye tabi tutulabilirlerdi.¹⁰⁴⁸ Muhasebe işlemi Babîâli'de yapılacak ise ve söz konusu kaymakam, İstanbul'a gidemeyecek durumdaysa işlemlerini yürütmesi için Babîâli'ye bir vekil gönderebilirdi.¹⁰⁴⁹ Bazen de kaymakamın durumu sorulmak üzere, ilgili bölgede hizmet yapmış bir memur İstanbul'a getirilirdi.¹⁰⁵⁰ Muhasebesi tamamlanan kaymakamın durumu, Meclis-i Muhasebe-i Maliye'de kayda geçirilirdi. Daha sonra Maliye Nezareti'nde bir belge hazırlanarak Meclis-i Vâlâ'ya verilir; durum burada incelenir ve alınan karar sadrazam aracılığıyla padişaha sunulurdu.¹⁰⁵¹

Kaymakamlar hakkında şikâyet meydana geldiğinde, iddiaların doğruluğunu öğrenmek amacıyla idari tahkikat yapılması gerekir ve mesele iyice araştırılırdı.¹⁰⁵² Şikâyetleri araştırma ve gerekli görüldüğü takdirde kaymakamları muhakeme etme görevi, kaymakamların taşradaki amirleri olan vali ve müşirlere¹⁰⁵³ veya bölgedeki idareden sorumlu diğer kişilere bırakılır¹⁰⁵⁴ ya da bu iş için bölgeye Babîâli'den veya başka bir yerden hususi bir memur gönderilirdi.¹⁰⁵⁵ Memur ile birlikte gerekirse eyalet

¹⁰⁴⁷ BOA, A.MKT., 14/22, 10 Temmuz 1844/23 C 1260.

¹⁰⁴⁸ Bingazi eski kaymakamı Sadık Efendi'nin yedi aylık kaymakamlığına ait muhasebesi Maliye Nezareti'nde görüldü (BOA, İ.MVL., 102/2235).

¹⁰⁴⁹ Üsküb Kaymakamı Ahmed Bey'in bir kişiyle olan muhasebesinin görülmesi için vekil olarak bir şahsı İstanbul'a göndermesi emredildi (BOA, A.MKT.UM., 132/96, 26 Nisan 1853/16 B 1269).

¹⁰⁵⁰ İstanköy eski kaymakamı Mustafa Bey'in muhasebesini görmek üzere daha önce İstanköy'de görev yapmış ve o sırada Kesriye mal kâtibi olan şahıs İstanbul'a getirildi (BOA, A.MKT.MVL., 3/71, 24 Ocak 1847/07 S 1263).

¹⁰⁵¹ Meclis-i Vâlâ'da görüşülen mesele gerekirse bir defa da Meclis-i Umumi'de ve sonra Meclis-i Hass-ı Meşveret'te incelenir, ardından nihai karar verilir (BOA, İ.DH., 57/2821).

¹⁰⁵² Şikâyet edilen kaymakamlar tahkik edilecek ve suçları sabit olmadıkça azledilmeyecek, azli gerekenlerin durumu ise öncelikle Maliye Nezareti'ne bildirilecekti (BOA, MVL., 273/7).

¹⁰⁵³ Arabkir (A. Işık, *a.g.e.*, s. 548), Trablusşam (BOA, C.AS., 871/37366, 14 Nisan 1844/25 Ra 1260), Köstendil (BOA, MVL, 46/43, 08 Mart 1847/20 Ra 1263; BOA, A.MKT.MHM., 2/79, 21 Ekim 1847/11 Za 1263), Urfa (BOA, A.MKT., 152/23, 02 Ekim 1848/03 Za 1264), İçil (BOA, A.MKT.DV., 50/16, 11 Ocak 1852/18 Ra 1268), Revandüz (BOA, İ.MVL., 263/9937, 20 Şubat 1853/11 Ca 1269), Siroz (BOA, A.MKT.UM., 343/99, 15 Şubat 1859/11 B 1275), Ohri (BOA, A.MKT.UM., 348/7, 06 Nisan 1859/02 N 1275), Kozan-ı Sahil (BOA, MVL., 684/31, 10 Eylül 1864/09 R 1281) ve Lazistan kaymakamlarının tahkiki valilere havale edilmişti (BOA, A.MKT.UM., 525/88, 18 Aralık 1861/15 C 1278). Çıldır Kaymakamı Bican Paşa'yı tahkik için Erzurum valisine emir gönderildi. Vali, tahkikata başladı (BOA, İ.DH., 235/14191); fakat bir sonuç çıkmayınca vali, bir kişiyi Çıldır ve Livane taraflarına gönderdi (BOA, A.MKT.UM., 65/23, 28 Haziran 1851/27 Ş 1267).

¹⁰⁵⁴ İmroz Adası kaymakamı hakkındaki alacak meselesini araştırıp gerekirse meblağı tahsil ederek sahibine vermesi için Bahr-i Sefid Boğazı muhafızına yazı gönderildi (BOA, A.MKT., 13/31, 21 Haziran 1844/04 C 1260).

¹⁰⁵⁵ Siverek kaymakamı hakkındaki iddiaları araştırmak üzere biri görevlendirildi. Durum Siverek meclisi tarafından da incelenerek İstanbul'a bildirildi (BOA, MVL, 249/46, 02 Ocak 1852/09 Ra 1268). Karahisar-ı Şarki kaymakamı hakkındaki şikâyetleri araştırmak için Meclis-i Vâlâ azası Muhsin Efendi (BOA, İ.MVL., 123/3134, 10 Temmuz 1848/08 Ş 1264), Koçgiri eski kaymakamı Abdi Efendi'nin muhasebesini görmek için Hadi Efendi (BOA, İ.MVL., 448/19961), Kaza-i Erbaa kaymakamı hakkındaki rivayetleri araştırmak için Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefası Selahaddin Bey memur edildiler (BOA, A.MKT.MVL., 57-A/73-21, 29 Ekim 1852/15 M 1269). Hama kaymakamı hakkındaki şikâyetleri Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefasından Rüşdü Efendi tahkik etti (BOA, İ.MVL., 436/19273, 06 Eylül 1860/19 S 1277). 1846'da Malatya kaymakamı hakkındaki usulsüzlük iddialarını araştırmak üzere memurlar tayin edildi. Bu memurlar, Malatya meclisine giderek kaymakamın durumunu soruşturdular (A. Işık, *a.g.e.*, s. 538). Cizre, Diyarbakır ve Kars eski kaymakamları hakkındaki rivayetleri tahkik için Meclis-i Vâlâ Evrak Odası'ndan Esrar Efendi ile Kürdistan valisi çalıştılar (BOA, İ.MVL., 188/5680, 09 Kasım 1850/04 M 1267).

meclisi azalarından birileri de hazır bulunduğu şekilde kaymakam, tertip edilen meclise celp edilerek sorguya ve muhakemeye tabi tutulurdu.¹⁰⁵⁶

Kaymakamlar hakkında eyalet merkezinde soruşturma açıldığı zaman iddia sahipleri ya da soruşturmada yararlı olacağına inanılan kişiler, muhakemenin selameti açısından eyalet merkezine çağrılırlardı.¹⁰⁵⁷

Bu araştırmalar neticesinde elde edilen bilgiler Babiâli'ye iletilirdi.¹⁰⁵⁸ Durum çok vahimse bizzat vali, söz konusu bölgeye giderek orada tahkikat işini yürütür ve kaymakamın kabahati sabit olursa muhakeme işleriyle de kendisi ilgilenirdi. Nitekim İzmir valisi, Aydın Kaymakamı Mehmed Bey hakkındaki şikâyetleri incelemek için bizzat Aydın'a gitmiş ve sonuçta kabahati görülen kaymakam azledilmişti.¹⁰⁵⁹

Kurallara aykırı hareketleri sonucunda azledilen bir kaymakamın durumunu tahkik etme görevi, bölgeye tayin edilen yeni kaymakama bırakılabilirdi.¹⁰⁶⁰ Lazistan Sancağına bağlı bir kazanın ahalisi ile beyleri arasında arazi meselesi yüzünden çıkan ve önceki kaymakamın liva meclisi heyetiyle kazaya gidip yaptığı müdahale neticesinde daha da büyüyen durumu araştırması ve gereken müdahaleyi yapması için Trabzon valisine Sadarettin emir gönderilmiş; vali ise bu işi kaymakama bırakmış ve kaymakam eyalete gidip meclis-i kebirde tahkikat işlemine başlamıştı.¹⁰⁶¹

Bir kaymakam hakkındaki şikâyetler asılsız çıkarsa iddia sahipleri iftiracı konumuna düşer ve cezalandırılırlardı. Bu konuya örnek teşkil eden bir olayda görüldüğü üzere İzmid Kaymakamı Osman Paşa, Bursa'da hususi memur huzurunda kendisinden şikâyetçi olanlarla yüzleştirilmiş ve rivayetler asılsız çıkınca kaymakamın

---

Tekfurdağı eski kaymakamı Melik Bey'i tahkikle görevli memur Ali Bey, görevini yaptıktan sonra Babiâli'yi netice hakkında bilgilendirdi (BOA, MVL., 322/73, 04 Mart 1858/17 B 1274).

¹⁰⁵⁶ Kengirli kaymakamını soruşturmakla görevli Mustafa Behcet Efendi, bölgede güvenilir kişileri bir araya toplayıp durumu araştırmış ve kaymakamın muhakemesini yapmıştı. Ardından söz konusu işlem, bir mazbatayla Babiâli'ye bildirilmişti (BOA, MVL., 292/54, 03 Nisan 1855/15 B 1271).

¹⁰⁵⁷ Z. Gölen, *a.g.e.*, s. 165. Sivas valisi, halkın şikâyeti üzerine önceki yıl Divriği eski kaymakamı İmam Bey'in Sivas meclisinde yargılandığını ve uygunsuz bir durumu görülmediğini Babiâli'ye bildirmişti (BOA, MVL., 257/27, 03 Mayıs 1853/23 B 1269).

¹⁰⁵⁸ Adana valisi, aldığı bir emir üzerine yaptığı tahkikat neticesinde Beylan ve Tarsus ahalisi ile meclis azasının, kaymakamlarından memnun olduklarını bildirdi (BOA, A.MKT.UM., 90/100, 06 Ocak 1852/13 Ra 1268). Urfa Kaymakamı Bican Paşa hakkındaki şikâyetleri tahkik için Ferik Azmi Paşa Urfa'ya gönderildi. Sorgulamanın neticesini içeren evrak Meclis-i Vâlâ'ya ulaştırıldı (BOA, A.MKT.MVL., 71/74, 04 Nisan 1855/16 B 1271).

¹⁰⁵⁹ Kaymakamın muhakemesi ve cezalandırılması işiyle de vali ilgilendi (BOA, İ.MVL., 489/22155).

¹⁰⁶⁰ Maraş Kaymakamı Mahmud Bey azledilince hakkındaki rivayetleri tahkik görevi, yerine atanan Hüseyin Paşa'ya (BOA, İ.MVL., 241/8674); Sinop Kaymakamı Tufan Paşa azledilince kendisinin tahkiki işi, yerine atanan yeni kaymakama havale edilmişti (BOA, İ.DH., 355/23396, 26 Eylül 1856/25 M 1273). Sadarettin emri üzerine Erdek kaymakamı, sefehinin zimmeti hakkındaki iddiaları tahkik edip ardından Sadarete bilgi vereceğini açıkladı (BOA, MVL., 268/46, 02 Şubat 1854/03 Ca 1270).

¹⁰⁶¹ BOA, MVL., 608/90, 18 Şubat 1861/07 Ş 1277.

İzmid'e iadesine, tahkikatın devamına ve kabahati varsa kaymakamın yoksa iftiracıların cezalandırılmasına karar verilmişti.¹⁰⁶²

Kaymakamlar, haklarındaki şikâyetler sebebiyle muhakeme edilirken veya edilmeye başlanırken fiilen görevde tutulmaz, aklanmaları durumunda başka bir göreve tayin edilmek üzere memuriyetten azledilirlerdi. Kaymakamın aklansa dahi mevcut mahalde göreve devam ettirilmeyerek başka bir yerde memuriyete nakledilmesinin gündeme gelmesindeki hikmet, halkın şikâyetçi olduğu bir kaymakamın, berat etse bile halk ile aralarına husumet girdiği için artık orada kalmasının uygun ve faydalı olmayacağı mülâhazasına dayanıyordu.¹⁰⁶³

Azil işleminin muhakemeden sonra değil de önce yapılması ise muhakeme sırasında kaymakamın idari işlerle meşgul olamayacağı ve bu yüzden devletin işlerinin aksayacağı,¹⁰⁶⁴ ayrıca kaymakam görevde bulunduğu müddetçe bölgede sağlıklı bir yargılama sürecinin takip edilemeyeceği endişelerinden kaynaklanıyordu.¹⁰⁶⁵

Bundan sonra muhakeme kaymakamın bulunduğu bölgede çoğunlukla eyalet meclisinde,¹⁰⁶⁶ nadiren sancak meclisinde görülür ve sancak meclisinde görülmesi sırasında meydana gelebilecek sakıncaları gidermek için muhakemeyi takip etmek üzere bölgeye güvenilir kişiler gönderilirdi.¹⁰⁶⁷

¹⁰⁶² BOA, İ.MVL., 156/4470, 09 Aralık 1849/23 M 1266.

¹⁰⁶³ Niğde Kaymakamı Ratib Efendi'nin (BOA, İ.MVL., 190/5744), Akka kaymakamı ve muhafızı Abdurrahman Paşa'nın (BOA, İ.MVL., 216/7141), İçil Kaymakamı Şakir Bey'in muhakemede berat etmeleri hâlinde başka göreve getirilmek üzere azillerine karar verildi (BOA, İ.MVL., 235/8227, 18 Nisan 1852/27 C 1268). Kütahya Kaymakamı Hafız Ağa (BOA, İ.MVL., 173/5122), Hama Kaymakamı Ali Yaver Bey (BOA, İ.MVL., 340/14680, 23 Eylül 1855/11 M 1272) ve Limni kaymakamı muhakemeden önce azledilmişlerdi (BOA, İ.DH., 77/3817).

¹⁰⁶⁴ Kütahya Kaymakamı Abdüllatif Efendi bu gerekçelerle azledildi (BOA, İ.MVL., 127/3285).

¹⁰⁶⁵ Niğde Kaymakamı Raşid Efendi (BOA, İ.MVL., 249/9123), Sinop Kaymakamı Tufan Paşa (BOA, İ.DH., 355/23396), Kengiri Kaymakamı Şakir Paşa (BOA, İ.MVL., 409/17808, 16 Aralık 1858/09 Ca 1275), Hama Kaymakamı İbrahim Paşa (BOA, İ.MVL., 436/19273), Dersim kaymakamı Mehmed Bey görevde kaldıkları sürece muhakeme ve muhasebe edilemeyecekleri için azledildiler (BOA, İ.MVL., 454/20339, 6 Eylül 1861/Sel S 1278).

¹⁰⁶⁶ Boynunceli Aşireti Kaymakamı Salih Ağa Konya meclisinde (BOA, İ.MVL., 54/1040, 17 Ocak 1844/26 Z 1259), Urfa Kaymakamı Bican Paşa Haleb meclisinde (BOA, A.MKT.UM., 240/51, 23 Haziran 1856/19 L 1272), Samako Kaymakamı Hüseyin Ağa Niş meclisinde muhakeme edildiler (BOA, MVL., 321/23, 17 Ocak 1858/01 C 1274). Kandiye eski kaymakamı Hüsrev Ağa'nın Hanya meclis-i kebirinde (BOA, A.MKT.MVL., 81/25, 18 Ağustos 1856/16 Z 1272), Ohri Kaymakamı Şakir Bey'in Manastır meclisinde (BOA, İ.MVL., 247/8973), Burdur Kaymakamı Raif Efendi'nin Konya meclisinde (BOA, İ.MVL., 326/13955, 13 Mart 1855/23 C 1271), Erdek kaymakamı Ahmed Hamdi Efendi'nin Hüdavendigâr valisi tarafından meclis-i kebirde (BOA, İ.MVL., 351/15315), Lazkiye Kaymakamı Mustafa Bey'in vali tarafından (BOA, İ.MVL., 293/11765, 26 Aralık 1853/25 Ra 1270), Horasan Kaymakamı Hacı Ahmed Ağa'nın Bağdad valisi tarafından (BOA, İ.MVL., 408/17710), Kengiri Kaymakamı Şakir Paşa'nın Ankara valisi tarafından meclis-i kebirde muhakeme edilmeleri uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 409/17808). Arabkir Kaymakamı Kürd Ahmed Ağa hakkındaki şikâyetleri araştırması ve suçu sabit olursa tutuklaması için Harput valisine talimat verildi (A. Işık, *a.g.e.*, s. 548).

¹⁰⁶⁷ Hama Kaymakamı İbrahim Paşa'nın, halefi tarafından yargılanmasına ve bu sırada müddeilerin meclisten emin olmaları için Hama'ya Şam meclisi azasından birinin gönderilmesine (BOA, İ.MVL., 436/19273); Süleymaniye eski kaymakamı Ali Paşa'nın muhakemesi Şehrizor meclisinde görüleceği zaman Ali Paşa'nın kaygılarını gidermek için bir askerinin mecliste bulunmasına karar verildi (BOA, İ.MVL., 436/19299, 15 Eylül 1860/28 S 1277).

Muhakeme işi bazen taşrada değil de Babîâli'de, Meclis-i Vâlâ'da olayla ilgili kişiler hazır oldukları şekilde icra edilebilirdi.¹⁰⁶⁸ Bu süreci bir örnekle açıklamak mümkündür, şöyle ki hakkında şikâyet bulunan Sofya Kaymakamı Said Paşa'nın, bölgeye yakın olan Edirne meclis-i kebirinde Rumeli Müfettişi Kamil Paşa huzurunda muhakeme edilmesine karar verilmişti.¹⁰⁶⁹ Ancak kaymakam ile şikâyetçi kişilerin vekilleri, söz konusu müfettişi Edirne'de bulamayınca İstanbul'a gelmiş, bu durumda müfettiş de İstanbul'a çağrılmıştı.¹⁰⁷⁰ Kaymakamın, muhakeme sırasındaki değişken ve tutarsız halleri, kendisinin görevden alınmasını gerektirdiği için kendisi azledilerek iddiaları halefinin araştırması uygun görüldü ve ayrıca kaymakamın, yol masrafları mukabilinde vekillere 15.000 kuruş ödemesine karar verildi.¹⁰⁷¹

Tahkikat ya da muhakeme için Babîâli tarafından bölgeye memur gönderilirse bu memurların görev sırasında yaptıkları masraflara karşılık olarak harcırah veya maaş adı altında belirli bir meblağ, işler bittikten sonra haksız çıkan taraftan geri alınmak üzere -taviz suretiyle- merkezi hazineden memura ödenirdi.¹⁰⁷²

Sinob eski kaymakamı Tufan Paşa hakkındaki olumsuz söylentileri tahkik için Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefasından İlhami Efendi bölgeye gönderilmiş¹⁰⁷³ ve bu sırada kendisine haksız çıkan taraftan tahsil edilmek üzere hazineden taviz suretiyle 10.000 kuruş ödenmişti. Tahkikat neticesinde kaymakam hakkındaki söylentilerin bir

---

¹⁰⁶⁸ Filibe eski kaymakamı Ziya Paşa, Bazarcık Kazası müdürü ile arasındaki sorundan dolayı (BOA, A.DVN.MHM., 1-A/82, 17-26 Temmuz 1844/Evail-i B 1260), Gelibolu Kaymakamı Baha Bey ise hakkındaki şikâyetlerden dolayı Meclis-i Vâlâ'da yargılandılar (BOA, İ.MVL., 225/7664). Kengiri eski kaymakamı Mehmed Efendi, şikâyetler sebebiyle azledilerek muhakeme için İstanbul'a gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 219/11, 23 Aralık 1855/13 R 1272). Tırnova eski kaymakamı Galib Paşa'nın Meclis-i Vâlâ'da yargılanmak üzere ilgililerle birlikte İstanbul'a gelmesine karar verildi (BOA, İ.MVL., 380/16642, 15 Ekim 1857/26 S 1274). Birecik eski kaymakamı, mal kâtibi ve tüfenkcibaşının rüşvet meselesi, bölgedeki muhakemede sabit olmuşsa da yeni kanun gereğince kaymakamla mal kâtibinin muhakeme için İstanbul'a gönderilmeleri emredildi (BOA, İ.MVL., 377/16531; BOA, A.AMD., 80/92), kaymakamla mal müdürü Meclis-i Vâlâ'da sorgulandılar. Ancak zanlılar iddiaları reddedince durum Haleb valisine havale edildi (BOA, A.MKT.MVL., 102/12, 11 Ekim 1858/03 Ra 1275). Gümüşhane Sancağı Kaymakamı Hüsnü Bey, yargılanmak üzere İstanbul'a gelmişti (BOA, İ.MVL., 436/19274, 07 Eylül 1860/20 S 1277).

¹⁰⁶⁹ BOA, İ.MVL., 229/7897, 31 Ocak 1852/08 R 1268.

¹⁰⁷⁰ BOA, İ.MVL., 236/8279, 29 Nisan 1852/08 B 1268.

¹⁰⁷¹ BOA, İ.MVL., 240/8611. Sofya meclis azası, kaymakamın bu meblağın birazını ödediğini ve kalan kısmın da ödenmek üzere olduğunu bildirdiler (BOA, MVL., 253/76, 29 Kasım 1852/17 S 1269).

¹⁰⁷² Meclis-i Âli-i Tanzimat ketebesinden Asım Bey, Sofya Kaymakamı Abdülâtilif Paşa hakkındaki şikâyetleri tahkik için 15.000 kuruş harcırahla atandı (BOA, İ.DH., 339/22257, 18 Şubat 1856/11 C 1272; BOA, A.MKT.MHM., 84/97, 26 Şubat 1856/19 C 1272); Asım Bey, yolsuzlukları tespit edince 6.000 kuruş maaşla Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefasından Rüştü Efendi, bu kişileri Niş meclisinde tahkik ve muhakeme etmek üzere tayin edildi (BOA, İ.MVL., 359/15753, 07 Ekim 1856/06 S 1273). Gelibolu kaymakamı ile mal başkâtibini tahkik için 20.000 kuruş harcırahla Meclis-i Vâlâ Mazbata Odası hulefasından Hakkı Bey gönderildi (BOA, İ.MVL., 398/17324, 14 Temmuz 1858/03 Z 1274). Karahisar Kaymakamı Yahya Bey'in muhakemesi için Meclis-i Vâlâ Tahrirat Odası memuru Ratib Efendi 10.000 kuruş harcırahla Bursa'ya gönderildi (BOA, İ.MVL., 74/1422, 15 Şubat 1846/18 S 1262).

¹⁰⁷³ BOA, İ.MVL., 385/16845, 23 Aralık 1857/05 Ca 1274.

kısmı doğru çıkınca bu meblağın yarısının kaymakamdan yarısının da söyleyenlerden tahsil edilmesine karar verilmişti.¹⁰⁷⁴

Hamid eski kaymakamı ile diğer memurların zimmetlerinde bir şey olup olmadığını araştırmak ve kendilerini muhakeme etmek için görevlendirilen Abdülhalim Efendi işini bitirdikten sonra kendisine verilen harcırah karşılanacağı gibi, dönüş harcırahi olarak daha sonra gerekli kişilerden tahsil edilmek üzere eyaletin emval sandığından efendiye, senet karşılığında 15.000 kuruş ödenmesi ve senedin hazineye ulaştırılması için Konya defterdarına yazı gönderildi.¹⁰⁷⁵

Kaymakamların yargılanmalarını ve azledilmelerini gerektiren sebepler üzerinde de biraz durmak gerekir; çünkü kaymakamların yapmamaları gereken şeyler, yapmaları gerekenleri de göstermesi açısından önemlidir. Kendileri için tespit edilmiş belirli bir görev süresi olmadığı için kaymakamlar, idaredeki uygunsuz hareketleri veya karıştıkları olumsuz bir vaka üzerine, gerekçeleri beyan edilerek görevden alınırlardı. Memurları sebepsiz yere keyfi olarak azletmek düşünülmezdi.

Kaymakamların görevden alınmalarının önemli bir sebebi, kendileri hakkında Babiâli'ye şikâyetlerin ulaşmasıydı. İlgili bölgenin mülki amiri olan vali ve müşirler, mahalli meclis ya da bölge halkı, şikâyet beyan ederek kaymakamların azlini talep ettikleri takdirde durum dikkate alınır ve yukarıda muhakeme süreci mevzuunda değinildiği üzere böyle istekler genelde kaymakamın azliyle sonuçlanırdı.¹⁰⁷⁶

Rumeli ordusu müşiri, Prizrin Kaymakamı Abdülfettah Ağa'nın bölgedeki hassas ve kontrolü gerektiren durumu idare etmeye liyakati olmadığını belirterek azlini talep edince;¹⁰⁷⁷ Trablusgarb valisi, Bingazi Kaymakamı Şerif Paşa'nın görevinde başarılı olamadığı ve gelirlerin tahsilinde gevşek davrandığı gerekçesiyle azlini talep edince;¹⁰⁷⁸ Erzurum valisi, Bayezid Kaymakamı Behlül Paşa'nın zulümleri hakkında Babiâli'ye bir yazı gönderince;¹⁰⁷⁹ Sayda valisi, Lazkiye kaymakamının köylüye karşı zulüm ve gasp faaliyetleri içinde bulunduğunu bildirerek kaymakamın azlini isteyince;¹⁰⁸⁰ Rumeli ordusu müşiri, Berat Kaymakamı Ata Paşa'nın askeri konulardaki

¹⁰⁷⁴ BOA, A.MKT.NZD., 254/37, 24 Mart 1858/08 Ş 1274.

¹⁰⁷⁵ Belge üzerinde birbirine yakın birkaç tarih bulunmaktadır (BOA, C.DH., 182/9059, 05 Ekim 1846/13 L 1262).

¹⁰⁷⁶ Kars Kaymakamı Feyzullah Ağa'nın tebdili için Anadolu ordusu müşiri, Erzurum valisi ve defterdar İstanbul'a müşterek yazı gönderince kaymakam azledilmişti (BOA, İ.MVL., 149/4235).

¹⁰⁷⁷ BOA, İ.MVL., 78/1529, 02 Temmuz 1846/07 B 1262.

¹⁰⁷⁸ Kaymakam kendisini savunmak üzere Babiâli'ye bir yazı gönderdiyse de bölgenin idaresinden vali sorumlu olduğu gerekçesiyle kaymakam azledildi (BOA, İ.MVL., 148/4194).

¹⁰⁷⁹ BOA, İ.MVL., 148/4199, 20 Ağustos 1849/Selh N 1265.

¹⁰⁸⁰ BOA, İ.MVL., 150/4280, 25 Eylül 1849/07 Za 1265.

yavaşlığı sebebiyle azlini talep edince bu talepler değerlendirildi ve Babîâli tarafından kabul edilerek söz konusu kaymakamlar azledildiler.¹⁰⁸¹

Gümüşhane Sancağı Kaymakamı Tevfik Bey'in zimmetine para geçirdiği konusunda kaza halkının şikâyeti meydana gelince durum hakkında tahkikat yapılmış; ilk çalışmalardan bir sonuç alınmadıysa da şikâyetler devam edince yeniden tahkikat yapılmış ve kaymakamın kanunsuz faaliyetleri tespit edilmişti. Bunun üzerine kendisi görevden alınarak yerine başka birisi tayin edilmişti.¹⁰⁸²

Midilli Ceziresi'nin halkı Kaymakam İsmail Bey'den hoşnut olmadıklarını,¹⁰⁸³ Kengırı ahalisi Kaymakam Ata Bey'in zulüm yaptığını,¹⁰⁸⁴ Boynuyoğunlu Aşireti Yeniil Kaymakamı Hacı Ali Bey'in zulüm yaptığını,¹⁰⁸⁵ Ordu Sancağı ahalisi Trabzon'a giderek kaymakamdan şikâyetçi olduklarını,¹⁰⁸⁶ Muş Kazası ahalisi Kaymakam Halib Efendi'nin bölgedeki zulümleri önleyemediğini,¹⁰⁸⁷ Maratunnuman Sancağı ahalisi Şam'a gidip Kaymakam Mustafa Reşid Efendi'nin Arap eşkıyalarına karşı asayiş sağlamadığını belirterek azlini istedikleri zaman,¹⁰⁸⁸ Karahisar-ı Şarki ahalisi Kaymakam Emin Ağa'yı şikâyet edince;¹⁰⁸⁹ Dobnice Kazası ahalisi ve meclisi, asayiş bozduğuna dair Samako Kaymakamı Yasin Bey'den şikâyetçi olunca;¹⁰⁹⁰ Antakya ahalisi Kaymakam Talat Efendi hakkında mükerrer şikâyetle bulunup kaymakam gitmediği takdirde bölgeyi terk etme noktasına gelince¹⁰⁹¹ ve Miralay Tevfik Bey ile Alaiye meclisi Alaiye Kaymakamı İskender Bey'in yolsuzluk ve zulümleri hakkında şikâyetçi olunca bu kaymakamlar azledildiler.¹⁰⁹²

Kaymakamların halk ile ilişkilerinin bozuk olması, başka bir kabahat olmazsa bile başlı başına bir azil sebebiydi.¹⁰⁹³ Deyrulkamer Kaymakamı Salih Efendi hakkında halkın şikâyetleri belli bir konu üzerinde değilse de halk ile aralarındaki ihtilaf ve soğukluk giderilemeyeceği için kaymakamın azli gerekli görülmüştü.¹⁰⁹⁴ Erdek Kaymakamı İsmail Hakkı Bey, halktan bazı kişilerle arasına husumet girince

¹⁰⁸¹ BOA, İ.MVL., 272/10518.

¹⁰⁸² E. E. Sarioğlu, *a.g.t.*, s. 58, 59.

¹⁰⁸³ BOA, İ.DH., 57/2821.

¹⁰⁸⁴ Kaymakam azledilerek ahalinin istediği biri tayin edildi (BOA, İ.DH., 86/4322).

¹⁰⁸⁵ BOA, İ.MVL., 90/1837, 02 Mart 1847/14 Ra 1263.

¹⁰⁸⁶ Trabzon valisi, Kaymakam Rıfat Bey'i azletmişti (BOA, MVL., 29/79, 03 Aralık 1848/06 M 1265).

¹⁰⁸⁷ BOA, İ.MVL., 227/7731.

¹⁰⁸⁸ BOA, İ.MVL., 285/11231, 05 Eylül 1853/01 Z 1269.

¹⁰⁸⁹ BOA, İ.MVL., 147/4148.

¹⁰⁹⁰ BOA, İ.MVL., 125/3205.

¹⁰⁹¹ BOA, İ.MVL., 487/22067.

¹⁰⁹² BOA, İ.MVL., 408/17734.

¹⁰⁹³ Siroz kaymakamı Alaaddin Bey ahaliyi kendisinden hoşnut edemediği için azledilmişti (BOA, MAD., no: 9205, s. 331, 1849/1265).

¹⁰⁹⁴ BOA, İ.MVL., 264/10001.

azledilmişti.¹⁰⁹⁵ Karahisar-ı Sahip Sancağı Kaymakamı Osman Bey, ileri gelenler ile arasına kırgınlık girdiği için kendi talebi üzerine görevden alınmıştı.¹⁰⁹⁶ Zağra-i Atik halkının, Kaymakam Hüsnü Bey hakkındaki şikâyetleri gerektiği şekilde tahakkuk etmediyse de kaymakamla ahali arasında muhalefet olduğu için kendisi azledilmişti.¹⁰⁹⁷ Şumnu Kaymakamı Reşid Ağa, ahaliyle uyuşamaması ve yavaşlığı sebebiyle bölgenin güvenliğine hâle getirmesinden dolayı görevden alınmıştı.¹⁰⁹⁸

Bir bölgede teftiş görevi yürüten memurların kaymakamlar hakkındaki olumsuz raporları da ilgili kaymakamların azliyle sonuçlanırdı. Nitekim teftiş memuru Ahmed Vefik Efendi, Niğde Sancağında geçmişe ait toplanmayan pek çok gelir olduğu hâlde Kaymakam Galib Paşa'nın bunları tahsil hususunda gevşek davrandığını ve hakkında şikâyetler olduğunu belirtince kaymakamın azline karar verilmişti.¹⁰⁹⁹

Kaymakamların azil sebepleri arasında Tanzimat'a ve talimatnameye aykırı hareket etmeleri de bulunmaktaydı.¹¹⁰⁰ Nitekim İslimye Kaymakamı Ahmed Raif Efendi, Samako Kaymakamı Hurşid Efendi ve Ahyolu Müdürü İsmail Bey, Tanzimat usulüne aykırı hareketleri sebebiyle azledilmişlerdi.¹¹⁰¹

Kaymakamlar, memuriyeti gerektiği gibi idare edecek kabiliyetten yoksun olmaları,¹¹⁰² dirayetsiz ve dikkatsiz olmaları sebebiyle halk arasında nüfuzlarını kaybetmeleri,¹¹⁰³ bölgede yaygın olan lisana ve hususi işleyişe vakıf olmamaları,¹¹⁰⁴ idareye hâkim olamamaları,¹¹⁰⁵ idari ve mali meselelerde tembellik göstermeleri,¹¹⁰⁶ görev yerini terk ederek başka yerde ikamet etmeleri¹¹⁰⁷ ya da yerlerine vekil bırakarak başka mahallerde şahsi işleriyle meşgul olup devletin işlerini sekteye uğratmaları gibi sebeplerle azlediliyorlardı.¹¹⁰⁸

¹⁰⁹⁵ BOA, İ.DH., 121/6139.

¹⁰⁹⁶ BOA, İ.MVL., 207/6658.

¹⁰⁹⁷ BOA, İ.MVL., 229/7919, 08 Şubat 1852/16 R 1268.

¹⁰⁹⁸ BOA, MAD., no: 9229, s. 149.

¹⁰⁹⁹ BOA, MVL., 669/72.

¹¹⁰⁰ Limni Kaymakamı bu gerekçeyle azledilmişti (BOA, C.DH., 150/7462, 21 Ağustos 1844/07 Ş 1260).

¹¹⁰¹ BOA, İ.MVL., 224/7624, 20 Kasım 1851/26 M 1868.

¹¹⁰² Divriği kaymakamı yeteneksiz olması (M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 239), Hama kaymakamı da kötü idaresi ve liyakatsizliği sebebiyle azledildiler (BOA, İ.MVL., 108/2431).

¹¹⁰³ Kütahya Kaymakamı Mataş Paşa bu sebeple azledildi (BOA, İ.MVL., 405/17583).

¹¹⁰⁴ Bikaulaziz ve Baalbek kazaları kaymakamı Ferhad Paşa bu sebeplerle azledildi (BOA, İ.MVL., 243/8783).

¹¹⁰⁵ Üsküb Kaymakamı Sadık Bey bu sebeple azledildi (BOA, İ.MVL., 394/17142, 10 Mayıs 1858/26 N 1274).

¹¹⁰⁶ Tırhala Kaymakamı Namık Paşa (BOA, İ.DH., 68/3397), Biške Kaymakamı Şakir Efendi (BOA, İ.MVL., 259/9661), Ankara Kaymakamı Ali Rıza Paşa (BOA, İ.MVL., 460/20726) ve Bayezid Kaymakamı Akif Efendi bu gerekçelerle azledildiler (BOA, İ.MVL., 376/16511, 20 Ağustos 1857/29 Z 1273).

¹¹⁰⁷ Çekmece-i Kebir (BOA, İ.MVL., 261/9797) ve Kaza-i Erbaa kaymakamları görev yerlerinde oturmayıp idareyi sekteye uğrattıkları için azledildiler (BOA, İ.MMS., 6/225, 24 Aralık 1855/14 R 1272).

¹¹⁰⁸ Hums Sancağı kaymakamlığına atanan Mehmed Bey, şahsi işlerinin peşinde dolaşıp uzun süre görev yerine gitmeyince azledildi (BOA, İ.MVL., 504/22799).

Kaymakamlar, bölgenin iktisadi faaliyetlerinin işleyişinde etkisiz oldukları,¹¹⁰⁹ vergi ve âşar tahsilatında yetersiz kaldıkları ve bu konularda tembellik ve rehabet gösterdikleri,¹¹¹⁰ vergileri olması gerekenden fazla tahsil ederek halkı zarara soktukları,¹¹¹¹ verginin tespiti ve tahsili işlerinde memurlara zorluk çıkardıkları veya vergiyi olduğundan düşük gösterdikleri,¹¹¹² bölgede memur ve zaptiye maaşlarını ödemede gerekli itinaı göstermedikleri,¹¹¹³ âşar müzayedesine hile karıştırarak iltizamı kendi üzerlerine aldıkları¹¹¹⁴ veya belirli kişilere peşkeş çektikleri,¹¹¹⁵ âşar ile vergi münasebetiyle mültezimlerin zimmetinde bulunan meblağı toplamadıkları, Maliye'ye ulaştırmaları gereken tahsilat kayıtlarını göndermedikleri¹¹¹⁶ ve mal sandığını usulsüz işlerde kullandıkları takdirde görevden alınırldı.¹¹¹⁷

Kaymakamlar hakkındaki şikâyetlerin büyük bölümünü, zimmetlerine devlet malından para geçirmeleri hususu teşkil ediyordu. Zimmetlerinde bir şey ortaya çıktığı takdirde kaymakamlar azledilir¹¹¹⁸ ve ardından zimmetlerindeki meblağ kendilerinden tahsil edilirdi. Ödemelerde zorluk çıkaran kişilerin ya kapuçukadarları sıkıştırılır¹¹¹⁹ ya da tahsil yapılana kadar ilgili kaymakam tutuklanırdı.¹¹²⁰

Kaymakamın bu zimmeti karşılayabilecek mal varlığı mevcutsa malları satılarak

¹¹⁰⁹ Midilli Ceziresi Kaymakamı Rıza Efendi, bölgede düşük fiyatla palamut satışı sebebiyle hazinede oluşan açıktan sorumlu tutularak azledildi (BOA, İ.MVL., 52/987, 31 Temmuz 1843/03 B 1259).

¹¹¹⁰ Viranşehir kaymakamı Rüşdü Efendi (BOA, İ.DH., 98/4909), Bingazi Kaymakamı Raşid Bey (BOA, İ.MVL., 126/3276, 04 Ekim 1848/05 Za 1264), Niğde Kaymakamı Galib Paşa (BOA, MVL., 669/72) ve Yeniil Aşireti Kaymakamı Halim Bey bu sebeple azledildiler (BOA, İ.MVL., 264/10008, 09 Mart 1853/28 Ca 1269).

¹¹¹¹ Köstendil Kaymakamı Mehmed Ağa bu sebeple azledildi (BOA, İ.MVL., 176/5222).

¹¹¹² Priştine kaymakamı bu yöndeki şikâyet üzerine azledildi (BOA, İ.MVL., 82/1628, 30 Eylül 1846/08 L 1262).

¹¹¹³ Priştine'ye bağlı kazalarda yeterli tahsilat olmaması sebebiyle bir süredir maaş ödemeleri yapılmayan zaptiye neferleri dağılmaya başladığı için kaymakam azledildi (BOA, İ.MVL., 67/1266, 20 Temmuz 1845/14 B 1261).

¹¹¹⁴ Priştine (BOA, İ.MVL., 67/1266), İstanköy (BOA, İ.MVL., 174/5181), Limni (BOA, A.MKT.MVL., 113/69, 29 Ocak 1860/05 B 1276), Niğde (BOA, A.MKT.MVL., 105/86, 16 Mart 1859/10 Ş 1275; BOA, A.MKT.MVL., 112/51, 14 Aralık 1859/18 Ca 1276) ve Divaniye kaymakamları (BOA, İ.MVL., 401/17443, 31 Ağustos 1858/21 M 1275) ile 1844 yılı başlarında Bergama Kaymakamı Mehmed Bey bu gibi sebeplerle azledildiler (E. Satıcı, ...*Hüdavendigar Eyaleti*, s. 327, 328).

¹¹¹⁵ Cizre Kaymakamı Mustafa Paşa, mukataaları ileri gelen yerli ailelere ihale ettiği ve halka angarya iş yaptırdığı için 1849'da azledildi (M. Çadırcı, "...Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", s. 102).

¹¹¹⁶ Ohri Sancağı Kaymakamı Raif Efendi ile mal kâtibi bu sebeple azledildiler (BOA, İ.MVL., 368/16153, 22 Mart 1857/25 B 1273; BOA, A.MKT.UM., 282/73, 31 Mayıs 1857/07 L 1273).

¹¹¹⁷ Bolu Kaymakamı Hakkı Paşa, usule aykırı olarak bazı kişilerin maaşlarına karşılık sandıktan akçe verdiği ve kaza müdürlerinden borç aldığı için azledildi (BOA, İ.MVL., 251/9243).

¹¹¹⁸ Ohri Kaymakamı Şerif Bey (BOA, İ.MVL., 137/3735, 20 Mart 1849/24 R 1265), Erdek Kaymakamı Kamil Efendi (BOA, A.MKT., 227/36, 01 Ekim 1849/13 Za 1265), Kütahya Kaymakamı İzzet ile Karahisar-ı Sahib Kaymakamı Said Bey (BOA, İ.MVL., 152/4333), Priştine Kaymakamı Hasan Bey (BOA, İ.MVL., 190/5753, 22 Kasım 1850/17 M 1267), Limni Kaymakamı Salim Efendi (BOA, İ.MVL., 269/10353, 20 Nisan 1853/10 B 1269), Kerbela ve Necef Kaymakamı Yakub Efendi (BOA, İ.MVL., 408/17710) ve Taşlıca Kaymakamı Raşid Ağa çeşitli yollarla zimmetlerine akçe geçirdikleri için azledildiler (BOA, İ.MVL., 511/23074, 13 Temmuz 1864/09 S 1281; BOA, A.MKT.MHM., 306/93, 23 Temmuz 1864/19 S 1281).

¹¹¹⁹ Taşradaki vezir, mutasarrıf ve kaymakamlara Hicri 1265 ile 1269 yılları arasında verilen Takvim-i Vekâyi bedelini ödemeyenlerin tespit edilerek ödeme için kapuçukadarlarının sıkıştırılmasına karar verildi (BOA, A.MKT.NZD., 104/47, 10 Aralık 1853/09 Ra 1270).

¹¹²⁰ Batum eski kaymakamı İskender Bey, borcunu ödeme konusunda mazeret beyan edince hakkında böyle bir karar alındı (BOA, A.MKT.NZD., 103/57, 04 Aralık 1853/03 Ra 1270).

borcuna karşılık mahsup edilirdi.¹¹²¹ Böyle bir mal varlığına sahip değilse veya satılan malları, borçlarını ödemeye yetmezse kalan borçları ya bir süre ertelenerek kendisinden senet alınır¹¹²² ya da taksite bağlanırdı.¹¹²³ Bunun dışında kendisi bir göreve tayin edildiği zaman taksitler hâlinde ödemesi koşuluyla bir plan çıkarılarak borcun ödeme tarihi bir süre ertelenir¹¹²⁴ ya da söz konusu borç miktarı, kaymakamın daha önce hazineye göstermiş olduğu kefillerinden tahsil edilirdi.¹¹²⁵

Devlete borcu olduğu ortaya çıkan kaymakam vefat etmişse söz konusu meblağ, kaymakamın terekesinden (miras) karşılanır¹¹²⁶ ve bu borç bitirilmedikçe varislerin tereke malına dokunmalarına izin verilmezdi.¹¹²⁷ Teamül, devlet malının terekeden tahsil edildikten sonra mirasın varisler arasında taksim edilmesi yönünde olduğu hâlde bazı yerlerde bu usule yeterince riayet edilmeyebiliyordu. Bu gibi durumlarda merkezi hükümet geçerli usulün icrasına dikkat edilmesi gerektiği yönünde kararlar alarak yapılması gerekenleri tekrar izah ediyordu.¹¹²⁸

Ancak bu uygulama genel geçer bir durum arz etmiyordu. Bazen vefat eden bir kaymakamın zimmeti padişahın inayetiyle affedilir¹¹²⁹ ya da söz konusu zimmet, kaymakamın mallarından karşılanamadığı veya ailesi zaruret içinde bulunduğu takdirde silinirdi.¹¹³⁰ Zimmette bulunan borcun silinmesi şeklindeki af uygulaması, henüz

¹¹²¹ Uzeyr Sancağı Kaymakamı Mustafa Bey'in zimmetinin tahsili için mülkünün satılmasına karar verildi (BOA, İ.MVL., 320/13617, 13 Aralık 1854/22 Ra 1271). Horasan, Hindiye ve Benî Lam kaymakamlarının zimmetlerini tahsil için bölgede bir komisyon teşkiliyle zimmetlerin bu kaymakamların kefillerinden ve kendi mal ve eşyalarından tahsili uygun görüldü (BOA, MVL., 756/22, 21 Mayıs 1860/29 L 1276). Taşlıca eski kaymakamı Raşid Ağa'nın zimmetine karşılık mal varlığı satıldı (BOA, TŞR.BNM., 23/93, 21 Haziran 1864/17 M 1281).

¹¹²² Maadin-i Hümayun Sancağı eski kaymakamı Âlim Ağa'nın zimmetine karşılık tüm alacak, senet, mal ve eşyasına el konuldu. Kalan zimmetine karşılık gösterdiği alacakların tahsili zaman istediği için on sekiz ay zarfında ödenmek şartıyla kaymakamdan senet alınmasına karar verildi (BOA, A.MKT.MVL., 146/2, 06 Mayıs 1862/07 Za 1278).

¹¹²³ Yenipazar eski kaymakamı Yusuf Bey'in, zimmetinin bir kısmını on beş yılda taksitle ödemesi (BOA, A.MKT.MVL., 63/38, 10 Haziran 1853/02 N 1269); Münib Paşa'nın, Süleymaniye kaymakamıyken gereğinden yüksek aldığı maaş taksitle ödemesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 371/16283, 01 Mayıs 1857/07 N 1273).

¹¹²⁴ İstifa eden İstanköy Kaymakamı Esad Bey'in zimmetinin, kendisi bir göreve atanınca alınmasına karar verildi (BOA, İ.MVL., 197/6115). İçil eski kaymakamı Şakir Bey'in zimmetinin bir kısmı, bir göreve atandığında maaşından kesilmek üzere ertelendi (BOA, İ.MVL., 298/12141, 05 Mart 1854/05 C 1270).

¹¹²⁵ Niğde eski kaymakamı Ratib Efendi'nin zimmetinin, sarrafindan (BOA, İ.MVL., 209/6788, 12 Mayıs 1851/10 B 1267); Çıldır Kaymakamı Feyzullah Paşa'nın (BOA, İ.MVL., 292/11701, 09 Aralık 1853/08 Ra 1270) ve Tırnova eski kaymakamı Galib Paşa'nın zimmetlerinin kefillerinden tahsiline karar verildi (BOA, İ.MVL., 380/16642). Viranşehir eski kaymakamı Esad Efendi'nin zimmetinin üçte birinin kendisine bırakılarak kalan miktarın kefilinden tahsiline karar verildi (BOA, İ.MVL., 163/4762, 09 Mart 1850/24 R 1266).

¹¹²⁶ Karahisar-ı Şarki'nin ölen kaymakamı Emin Ağa (BOA, İ.MVL., 173/5155, 30 Haziran 1850/19 Ş 1266) ile Karahisar-ı Sahib'in ölen kaymakamı Cemil Paşa'nın zimmetlerinin bunların terekelerinden (BOA, A.MKT.MHM., 310/15, 29 Ağustos 1864/26 Ra 1281), Müntefik'in ölen kaymakamı Bender Bey'in zimmetinin de aşirette bulunan mallarından karşılanmasına karar verildi (BOA, İ.MVL., 501/22666).

¹¹²⁷ Vefat eden Akka Kaymakamı Said Bey'in zimmetinin, terekesinden mal sandığına ödenmesine ve borcu bitmedikçe varislerin bir şey satmamalarına karar verildi (BOA, İ.MVL., 429/18870, 09 Mart 1860/15 Ş 1276).

¹¹²⁸ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 3, s. 105, 16 Ağustos 1850/07 L 1266.

¹¹²⁹ Eskişehir Kaymakamı Zühdü Efendi göreve atandıktan kısa süre sonra ölünce masrafları için kendisine ödenmiş olan meblağ, Hüdavendigâr müşirinin talebi üzerine affedildi (BOA, İ.DH., 72/3571).

¹¹³⁰ Karahisar-ı Sahib'in ölen kaymakamı Yahya Bey'in ailesi perişan ve zaruret hâlinde bulunduğu için zimmeti silindi (BOA, İ.MVL., 195/5975, 29 Aralık 1850/24 S 1267). Çankırı eski kaymakamı Şakir Paşa vefat edince

hayatta olan kaymakamlar için de işletilebilirdi. Nitekim kaymakamların geçerli mazeretleri olursa ve padişahın onayı da alınırsa borçları silinir,¹¹³¹ yine bir kaymakamın zimmetine karşılık malları satıldığı hâlde borcu hâlâ bitmemişse kendisinin af talebi üzerine borçları affedilebilirdi.¹¹³²

Bazı durumlarda ise kaymakamların borçlarının bir kısmı silinirken bir kısmı da ödenmek üzere uygun bir tarihe kadar ertelenirdi. Yenipazar eski kaymakamı Yusuf Bey'in zimmetinin bir kısmı, Rumeli ordusu müşirinin tavassutuyla ve emsal teşkil etmemek üzere silinerek kalanı ertelendiği gibi,¹¹³³ İçil eski kaymakamı Şakir Bey'in borçlarının bir kısmı da affedilerek kalanı ertelenmişti.¹¹³⁴

Kaymakamın zimmeti olarak görülen meblağ, kaymakam tarafından devlet için faydalı sonuçlar doğuran hizmetlerde kullanılmışsa yine affedilebilirdi. Kilis eski kaymakamı Battal Bey'in usule aykırı olarak aldığı akçenin ve istihdam etmiş olduğu muvazzaf askerlerin maaşlarının kendisinden alınması gerekse de Kilis'teki sorunların giderilmesinde bu faaliyetlerin faydası görüldüğü için bu meblağ affedilmişti.¹¹³⁵

Rüşvet almak, kaymakamların görevden ihraç edilmelerini gerektiren önemli bir etkendi.¹¹³⁶ Genel itibariyle rüşvet alınmaması konusunda çok hassas olan Osmanlı Devleti'nde memurların rüşvet almalarını önlemek amacıyla zaman zaman kanun ve talimatlar yayımlandı.¹¹³⁷

Bu konuda 1840 ceza kanunnamesinde düzenlemeler yapıldı. Rüşvet alan memurların azledilmesi ve üç yıl kürek cezasına çarptırılmaları kuralı getirildi. Rüşvetle mücadele kapsamında 1849'da alınan karar üzerine bütün memurların rüşvet almayacaklarına dair yemin etmeleri gerekti. Ardından İstanbul'da yüksek memurlar Kur'an'a el basarak, taşradaki memurlar da halkın önünde yemin ettiler. 1855'te yayımlanan bir nizamnamede belirtildiği kadarıyla rüşvet olarak alınan mal, mürteşiden

---

terekesi tamamen borç sahiplerine verildiği ve zimmeti tahsil edilemeyeceği için zimmetin hazinedeki kaydının silinmesine karar verildi (BOA, İ.MVL., 520/23380, 02 Kasım 1864/02 C 1281).

¹¹³¹ İskodra Kaymakamı Ferik Abdi Paşa'nın kale muhafazası için istihdam ettiği asker ile sair harcamalardan ve kendisine yanlışlıkla fazladan ödenen maaşlardan dolayı oluşan zimmeti, kaymakamın iyi hizmetlerine mükâfat olarak padişah tarafından tamamen affedildi (BOA, İ.MVL., 54/1038, 11 Ocak 1844/20 Z 1259).

¹¹³² Malatya eski kaymakamı Mehmed Ağa'nın zimmetine karşılık satılan emlak ve eşyası mahsup edildikten sonra kalan borcu, kendisinin talebi üzerine affedildi (BOA, İ.MVL., 157/4524, 24 Aralık 1849/08 S 1266).

¹¹³³ BOA, A.MKT.MVL., 63/38.

¹¹³⁴ BOA, İ.MVL., 298/12141.

¹¹³⁵ BOA, İ.MVL., 421/18454, 20 Ağustos 1859/21 M 1276.

¹¹³⁶ Gümüşhane kaymakamı rüşvet aldığı için azledildi (M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 239).

¹¹³⁷ 1838 ve 1840 ceza kanunnameleri ile 1841, 1849, 1850, 1851 ve 1855 yıllarında yayımlanan kanun ve emirler yoluyla rüşvet engellenmeye çalışıldı. Rüşveti önlemek için yapılan çalışmalar için bkz. Yüksel Çelik, "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. XV, (2006), s. 25-64.

(rüşvet alan) müsadere edildikten sonra bunun bir o kadarı da para cezası olarak alınırdı. Rüşvetçi şahıs devlet memuru ise görevinden atılır, bu suçu ilk defa işlemişse bir yıl hapis ve iki yıl sürgün cezasına çarptırılırdı.¹¹³⁸

Ordu Sancağı kaymakamının halktan rüşvet talep ettiğine dair bölgede bulunan müfettiş Sadarete bilgi verince kaymakam azledilerek yerine Karahisar-ı Şarki kaymakamı Galib Bey atanmıştı.¹¹³⁹ Rüşvete adı karışan kaymakamlar azledilmekle kalmaz, yargılanır ve kanuna uygun şekilde cezaya çarptırılırlardı. Narda Kaymakamı Mustafa Bey usulsüz akçe alması, rüşvet karşılığında bazı kişileri seçime tabi tutmadan meclis azalığı ile sandık emniyetine getirmesi, vergiyi düşük fiyata ihale etmesi sebebiyle azledildi ve hakkında yargılama ve cezalandırma süreci başlatıldı.¹¹⁴⁰

Kaymakamlar zaptiye işlerinde yetersiz olma,¹¹⁴¹ güvenlik konusunda acizlik ve asayişin temininde yavaşlık gösterme ve bu sebeple hükümetin itibarını düşürme,¹¹⁴² bölgede ahaliye yapılan saldırılara karşı asayiş sağlayamama ve şikâyetlere kayıtsız kalma,¹¹⁴³ askeri işleri iyi idare edememe,¹¹⁴⁴ kamu sağlığı için çalışan memurların maaşlarını ödememe ve bu yönde icra edilmeye çalışılan uygulamaları engelleme,¹¹⁴⁵ aşiretlere karşı düzeni koruyamama,¹¹⁴⁶ eşkıya faaliyetlerini durduramama,¹¹⁴⁷ zaaf ve kötü idare göstererek eşkıyalığın artışına sebep olma;¹¹⁴⁸ bizzat eşkıyalık, mal gaspı, kaçakçılık, adam katli, darp gibi faaliyetlere iştirak etme veya bunlara göz yumma;¹¹⁴⁹ ahaliye karşı kötü söz, zulüm, baskı ve darp uygulama;¹¹⁵⁰ bölgede adam kayırma ve

¹¹³⁸ A. Mumcu, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985, s. 278, 279, 280, 282.

¹¹³⁹ E. E. Sarıoğlu, *a.g.t.*, s. 59.

¹¹⁴⁰ BOA, İ.MVL., 511/23054.

¹¹⁴¹ Ayvalık Kaymakamı Mustafa Behcet Efendi, bölgenin mülkiye ve zaptiye işleri için yeterli olmadığı gerekçesiyle azledilmişti (BOA, İ.MVL., 465/21017).

¹¹⁴² Bolu Kaymakamı Hamdi Efendi (BOA, İ.MVL., 472/21361), Aziziye Kaymakamı Emin Bey (BOA, İ.MVL., 473/21429, 12 Eylül 1862/18 Ra 1279), Denizli Kaymakamı Raşid Efendi (BOA, İ.MVL., 274/10642) ile Limni kaymakamı, böyle sebeplerle azledildiler (BOA, İ.MVL., 327/13988).

¹¹⁴³ Karahisar-ı Sahib kaymakamı, bazı Müslümanların saldırısına uğrayan Ermeni murahhasının durumuyla ilgilenmediği için (BOA, İ.MVL., 490/22172); Burdur kaymakamı da bazı köy sakinlerinin ahaliye rencide etmesi durumunu araştırmakta kayıtsız kaldığı için azledildiler (BOA, İ.MVL., 513/23169, 19 Ağustos 1864/16 Ra 1281).

¹¹⁴⁴ Berat Kaymakamı Ata Paşa bu sebeple azledildi (BOA, İ.MVL., 272/10518).

¹¹⁴⁵ Bingazi kaymakamı bu sebeple azledildi (BOA, İ.MVL., 419/18375).

¹¹⁴⁶ Maratunnuman kaymakamı bu gerekçeyle azledildi (BOA, İ.MVL., 285/11231).

¹¹⁴⁷ Bayezid kaymakamı bu sebeple azledildi (BOA, A.MKT.UM., 337/37, 13 Aralık 1858/06 Ca 1275).

¹¹⁴⁸ Kesriye Kaymakamı Fazlı Ağa (BOA, İ.MVL., 335/14434, 12 Temmuz 1855/27 L 1271) ile Kars Kaymakamı Feyzullah Ağa bu sebeple azledilmişlerdi (BOA, İ.MVL., 149/4235).

¹¹⁴⁹ Köstendil Kaymakamı Mehmed Ağa (BOA, İ.MVL., 176/5222), Alaiye Kaymakamı Hüseyin Bey (BOA, İ.MVL., 363/15906, 12 Aralık 1856/13 R 1273), Gelibolu Kaymakamı Mahmud Bey (BOA, İ.MVL., 259/9707, 12 Ocak 1853/01 R 1269) ve Galos kaymakamı böyle gerekçelerle azledildiler (BOA, İ.MVL., 303/12408).

¹¹⁵⁰ Beylan Kaymakamı Edib Bey (BOA, İ.MVL., 452/20189), Alaiye Kaymakamı İskender Bey (BOA, İ.MVL., 408/17734), Antakya Kaymakamı Osman Efendi bu yüzden azledildiler (BOA, İ.MVL., 415/18110; BOA, A.MKT.MVL., 106/29, 30 Mart 1859/24 Ş 1275).

yakınlarını kollayarak onlara maddi menfaat temin etme;¹¹⁵¹ ileri gelenlerle, meclis azasıyla veya memurlarla münakaşa hâlinde bulunma¹¹⁵² ve mülki amirleriyle geçinememe gibi hareketleri sebebiyle azledildiler.¹¹⁵³ Musavva kaymakamı ise yasak olan zenci köle ticaretini yaptığına dair iddialar üzerine soruşturmaya alınmış ve iddialar doğru çıkınca 1860'ta azledilmişti.¹¹⁵⁴

Birçok alanda usulsüzlük yaparak bölgede huzuru bozan kaymakamlar azledildikten sonra yargılanırlardı. Nitekim Aydın Kaymakamı Mehmed Bey rüşvet alması, mahpusları bırakması, dava sahiplerinden fahiş miktarda resim (vergi) alması, nakdi ceza adı altında halktan para tahsil etmesi, gereksiz yere müdür değiştirmesi, maiyetindeki kişilere zaptiye maaşı aldırması ve mal sandığından bazı tüccara para vererek bunun faizinden faydalanması sebebiyle azledildikten sonra kendisinin yargılanması emredilmişti.¹¹⁵⁵

Konsoloslarla sorun yaşamaları durumunda meselenin büyümemesi için kaymakamların azilleri¹¹⁵⁶ ya da başka bir kaymakamla becayiş edilmeleri yoluna gidilirdi.¹¹⁵⁷ Bu azil muamelesi, kimi zaman elçiliğin müdahalesine fırsat verilmeden önce,¹¹⁵⁸ kimi zaman da elçiliğin talebi üzerine yapılırdı.¹¹⁵⁹ Kabahat karşılıklı olarak işlenmiş ise konsolosun da görevden uzaklaştırılacağına dair elçilikten garanti alındıktan sonra kaymakam azledilirdi.¹¹⁶⁰

---

¹¹⁵¹ Hums (BOA, İ.MVL., 169/5035) ve Kesriye kaymakamları bu sebeple azledildiler (BOA, İ.MVL., 399/17371, 04 Ağustos 1858/24 Z 1274).

¹¹⁵² Limni (BOA, İ.MVL., 67/1274) ve Bolu kaymakamları bu yüzden azledildiler (BOA, İ.MVL., 115/2748).

¹¹⁵³ Tırnova Kaymakamı Alaaddin Paşa, valiyle (BOA, İ.MVL., 419/18364, 01 Temmuz 1859/29 Za 1275); Dersim Kaymakamı Mehmed Bey de Harput mutasarrıfıyla geçinemedikleri için azledildiler (BOA, İ.MVL., 454/20339).

¹¹⁵⁴ BOA, A.MKT.MVL., 113/62. A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 134.

¹¹⁵⁵ BOA, İ.MVL., 489/22155.

¹¹⁵⁶ Sevakın'de 1856'da iki kaymakam, konsoloslarla anlaşamadıkları için azledildiler (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 130). Kayseri'deki İngiltere konsolosu, Bozok kaymakamı ile Yozgad meclisinin uygunsuzlukları yüzünden halkın perişan olduğunu bildirince Meclis-i Vâlâ kararıyla kaymakam azledildi (BOA, İ.MVL., 132/3525).

¹¹⁵⁷ Siroz kaymakamının bir vesileyle konsolosluk etrafına topladığı kolluk kuvvetleri, konsolos vekiline hakaret edince Rusya sefaretî tarziye (razı etme) istemişti. Tarziye verilirse hükümetin itibarı azalacağı için kaymakamın başka kaymakamla becayişine karar verildi (BOA, İ.MVL., 490/22201, 18 Ağustos 1863/02 Ra 1280).

¹¹⁵⁸ Sinop'taki konsolos, Çerkezleri taşıyan bir gemiyi ihbar ettiği hâlde olaya kayıtsız kalan Sinob kaymakamı, Rus elçisinin şikâyetine fırsat verilmeyen azledildi (BOA, İ.DH., 96/4828, 12 Ocak 1845/03 M 1261).

¹¹⁵⁹ BOA, İ.MTZ (05), 17/612, 08 Nisan 1855/20 B 1271; Musavva Kaymakamı İbrahim Paşa 1853'te İngiltere ve Fransa konsoloslarıyla sorun yaşayıp Fransız konsolosuna aşağılayıcı muamelede bulunmuştu. Fransa hükümeti, kaymakamın değiştirilmesini isteyince kaymakam azledildi (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 132, 133).

¹¹⁶⁰ Tarsus Kaymakamı Osman Bey, konsolos hizmetinde çalışmış olan ve hırsızlık sebebiyle hapisanede tutulan bir adamı silahlı zaptiyeyle birlikte almıştı. Konsolosun suçlu birini sahiplenerek adaletle engel olması, kaymakamın da bu şekilde davranması uygunsuzdu. Sicilyateyn maslahatgüzarı, kaymakamın azli hâlinde konsolosun görevden alınacağını taahhüt edince kaymakam azledildi (BOA, İ.MVL., 73/1390). Bu azilden memnun olduğuna ve konsolosu görevden aldığına dair Sicilyateyn maslahatgüzarının yazısı Hariciye Nezareti'ne ulaştı (BOA, HR.TO., 304/5, 11 Şubat 1846/14 S 1262).

Kaymakamlar, yabancı uyruklu tüccar ve ahaliye kötü muamele etmeleri hâlinde de azledilirlerdi.¹¹⁶¹ Tarsus Kaymakamı Lami Paşa, böyle bir davranıştan dolayı görevden alınmıştı. Bir daha devlet hizmetinde istihdam edilmemek ve İstanbul'a gelmemek üzere paşanın, memleketine gönderilmesine karar verilmişti.¹¹⁶²

Osmanlı tebaasından gayrimüslimlerin hususi işlerine karışarak, özellikle de kiliselerde yapılan Hıristiyan üye seçimine müdahale ederek ahalinin nefretini kazandıkları takdirde kaymakamlar azledilirlerdi.¹¹⁶³ Gayrimüslimlerin Müslümanlarla olan münakaşalarını çözme konusunda pasif kalarak bölgede adam katli ve mal gaspına sebebiyet verdikleri takdirde kaymakamlar yine azledilirlerdi.¹¹⁶⁴

Kaymakamlar, görevlerini sürdüremeyecek kadar hasta olur veya vücutlarında büyük bir sorun meydana gelirse,¹¹⁶⁵ özellikle akli melekelerine zarar gelirse görevden alınırldı.¹¹⁶⁶ Hastalığın ileride iyileşmesi gibi bir ihtimal söz konusuysa kaymakam, başka bir göreve tayin edilmek üzere geçici olarak görevden alınırldı.¹¹⁶⁷

Kaymakamların istifa ederek görevden ayrılmayı talep etmeleri hâlinde ve bu istekleri kabul edildiği takdirde kendileri azledilmiş olarak muamele görür, haklarında "azil" tabiri kullanılır ve yerlerine başkaları tayin edilirdi.

Kaymakamların istifa için gösterdikleri gerekçe kahir ekseriyetle bölgenin suyu ve havası ile uyum sağlayamamak şeklindeydi.¹¹⁶⁸ Bunun dışında Rodos Kaymakamı Osman Efendi, İstanbul'da bulunan ailesi ve hastası sebebiyle istifa edince;¹¹⁶⁹ Şumnu Kaymakamı Hüseyin Paşa, hastalığı sebebiyle memuriyetten affını isteyince;¹¹⁷⁰ Bozcaada Kaymakamı Sufî Efendi, görevini icra etmeye hevesli olmadığını

¹¹⁶¹ Saruhan Kaymakamı Aziz Efendi, tüccar ve yabancı tebaaya kötü muamele ettiği yönünde yabancı memurların şikâyeti meydana gelince azledildi (BOA, İ.MVL., 357/15660, 29 Temmuz 1856/26 Za 1272).

¹¹⁶² BOA, A.MKT.MVL., 143/37.

¹¹⁶³ Bozcaada Kaymakamı Ali Bey bu sebeple azledildi (BOA, İ.MVL., 454/20354, 10 Ekim 1861/05 R 1278).

¹¹⁶⁴ Karahisar-ı Şarki Kaymakamı Namık Efendi, bu konudaki ilgisizliği ve akabinde sebep olduğu kötü olaylar yüzünden Rum patriğinin şikâyeti üzerine azledildi (BOA, A.MKT.UM., 495/2, 27 Ağustos 1861/20 S 1278).

¹¹⁶⁵ İstanköy Kaymakamı Mustafa Ağa, böyle bir hastalık yüzünden işleri idare edemediği için azledildi (BOA, İ.MVL., 296/11983, 03 Şubat 1854/04 Ca 1270).

¹¹⁶⁶ Mardin kaymakamlığına atanan Cemal Bey aklına zarar geldiği gerekçesiyle azledildi (BOA, İ.MVL., 257/9574, 21 Aralık 1852/09 Ra 1269), sonradan Cemal Bey'in böyle bir hastalığının olmadığı anlaşılınca kendisinin başka göreve atanmasına karar verildi (BOA, MVL., 254/91, 26 Şubat 1853/17 Ca 1269); Cemal Bey 5.000 kuruş maaşla Kürdistan Eyaletine bağlı Zaho kaymakamlığına atandı (BOA, İ.MVL., 267/10227, 09 Nisan 1853/29 C 1269), kısa süre sonra da buradan istifa etti (BOA, İ.MVL., 277/10806, 20 Temmuz 1853/13 L 1269).

¹¹⁶⁷ Tarsus Kaymakamı Rasih Efendi, hastalığı bitince başka göreve tayin edilmek üzere azledildi (BOA, İ.MVL., 298/12123, 02 Mart 1854/02 C 1270).

¹¹⁶⁸ Bu gerekçeyle istifa eden Hamid Kaymakamı Mehmed Emin Ağa (BOA, İ.DH., 84/4227), Teke Kaymakamı Nazım Bey (BOA, İ.DH., 104/5268), Ayntab Kaymakamı Şerif Osman Ağa (BOA, İ.MVL., 238/8475, 18 Haziran 1852/29 Ş 1268), Tulca Kaymakamı Ali Efendi (BOA, İ.MVL., 247/8972) ve Kayseri Kaymakamı İsmail Bey azledilerek yerlerine başkaları tayin edildiler (BOA, İ.MVL., 184/5522, 05 Ekim 1850/28 Za 1266).

¹¹⁶⁹ BOA, İ.MVL., 82/1621.

¹¹⁷⁰ BOA, MAD., no: 9229, s. 2.

belirtince;¹¹⁷¹ Kars Kaymakamı Sırrı Paşa, bazı hastalıklara müptela olduğu hâlde bölgede tabip bulunmaması ve ailesinin İstanbul tarafında olması sebebiyle İstanbul'a gitmek üzere kaymakamlıktan affını talep edince;¹¹⁷² İçil Kaymakamı Abdurrahman Paşa, 6.000 kuruş maaşın masraflarını karşılamaya yetmeyeceğini belirtip istifa edince;¹¹⁷³ Mentеше Kaymakamı Osman Ağa da ihtiyarlığından dolayı kaymakamlıktan affını isteyince bu kişilerin istifa talepleri kabul edilerek kendileri azledilmişlerdi.¹¹⁷⁴

Kaymakamlıkla birlikte iktisadi bir müessesenin idaresini veya güvenlik işlerini yürüten bir kişi azledildiği zaman her iki görevden de alınmış oluyordu. İslimye kaymakamlığı ve çuka fabrikası müdürlüğünü bir arada sürdüren kişiler, bu iki görevden birinde işlerin aksamasına veya sorun çıkmasına sebep oldukları zaman her iki görevden de alınırlardı.¹¹⁷⁵ Balıkesir Kaymakamı Şerif Ağa'nın asker elbisesi için dokuttuğu aba kumaşları uygunsuz ve yüksek fiyatlı olduğu ve kumaşın üretimi sırasında hazine zarara uğratıldığı için kaymakam azledilmişti.¹¹⁷⁶ Akka kaymakamı ve muhafızı olan kişiler de azledilecekleri zaman kendilerine iki görevden de el çektirilirdi. Akka kaymakamı ve muhafızı olan Abdurrahman Paşa, azledildiği zaman iki görevden de uzaklaştırılarak yerine her iki göreve birden Raşid Paşa getirilmişti.¹¹⁷⁷

Kaymakamlar hakkındaki şikâyetler haklı olsa bile olay, her zaman azille sonuçlanmayabilirdi. Kabahatin derecesine ve kaymakamın meseledeki rolüne göre, gerekirse kaymakam uyarılmakla yetinilir ve bir daha aynı hareketleri yapmaması kendisine tembih edilirdi.¹¹⁷⁸

Bazı bölgelerde halkın sert mizaçlı olması karşısında mülki idarecinin de biraz sert olabileceği düşünülerek, halk şikâyetçi olsa da kaymakamın katı uygulamalarına

¹¹⁷¹ BOA, MAD., no: 9205, s. 330, 1849/1265.

¹¹⁷² BOA, İ.MVL., 128/3345.

¹¹⁷³ BOA, İ.MVL., 251/9233.

¹¹⁷⁴ BOA, İ.MVL., 185/5581, 24 Ekim 1850/17 Z 1266.

¹¹⁷⁵ İslimye Kaymakamı Ali Rıza Efendi, fabrika çalışanları arasında probleme sebep olduğu için her iki görevden de azledilmişti (BOA, İ.MVL., 74/1413, 03 Şubat 1846/06 S 1262).

¹¹⁷⁶ BOA, İ.DH., 72/3598, 14 Şubat 1843/13 M 1259.

¹¹⁷⁷ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 110, 29 Ağustos 1851/Gurre-i Za 1267.

¹¹⁷⁸ Usulsüz hareketleri duyulan Urfa kaymakamına (BOA, A.MKT., 134/55, 16 Haziran 1848/13 B 1264), idarede rahavet gösterdiği ve meclis azasıyla uğraştığı için tahsilatı durgunlaştıran Niğde kaymakamına (BOA, A.MKT.UM., 157/83, 23 Mayıs 1854/25 Ş 1270), askerlerin ihtiyacını tedarik hususuna itina göstermeyen Çıldır eski kaymakamına (BOA, A.MKT.UM., 315/99, 16 Haziran 1858/04 Za 1274), yolsuz hareketinin maliye ile diğer işlere karışıklık getirdiği bildirilen Bingazi kaymakamına (BOA, BEO.AYN., no: 1815, s. 227, 28 Şubat 1860/05 Ş 1276), İzmid mutasarrıfına müracaat etmeden hareket eden Bolu kaymakamına Sadareten uyarı yazıları gönderildi (BOA, MVL., 679/23, 26 Temmuz 1864/22 S 1281). Yafa kaymakamı, Fransa Konsolos vekilinin tercümanını borç meselesi yüzünden hapse atınca Kudüs mutasarrıfına yazı gönderilerek konsoloslukta çalışan yabancı uyruklu tercümanların bu şekilde hapis edilemeyeceği belirtildi (BOA, HR.MKT., 353/92, 27 Mart 1861/14 R 1277).

nispeten müsamaha gösterilir ve kaymakama sadece idarede daha ölçülü olması yönünde telkinde bulunulurdu.¹¹⁷⁹

Kaymakamın idaredeki tembelliği ve devlete olan borcu sebebiyle azli gerekirse de koşullar bu azle müsait olmadığı zaman kaymakamdan, zimmetini ödemesi ve idareye özen göstermesi hususunda taahhüt alınırdu.¹¹⁸⁰

Sancağın idaresine gerekli özeni göstermeyen kaymakamın azli icap etse de kaymakam emektar biri ise ve görevden alındığı takdirde zor duruma düşecekse kendisine ihtarda bulunularak son bir şans daha verilirdu. Kaymakamın eski hizmetleri, kendisine yeni bir şans verilmesinde etkili olurdu.¹¹⁸¹ Yine bir bölgede daha iyi kalitede, aynı maaşla görevlendirilecek birinin mevcut olmaması da kaymakama yeni bir şans tanınmasında etkiliydi.¹¹⁸²

Yeni göreve atanan bir kaymakam hakkında şikâyet meydana geldiği takdirde kaymakamın tecrübesizliği göz önünde bulundurularak, aynı hareketleri bir daha yapmaması için sadece uyarılmasıyla yetinilirdu.¹¹⁸³ Böyle kaymakamların hakkında olumlu referans bulunması ve azledildikleri takdirde zarurete düşmelerinin söz konusu olması hâlinde yine azilden vazgeçilerek uyarı yapılmakla yetinilirdu.¹¹⁸⁴

Kaymakamlara uyarı yazıları gönderilmesi için her zaman haklarında şikâyet olması gerekmezdi. Bir kaymakama yüksek maaş ödenememesi sebebiyle kaymakamın yolsuzluk yapma ihtimali varsa kaymakam teşebbüs etmeden önce böyle hareketlerin önünü almak üzere kendisine tembih yazısı ve talimat gönderilirdu.¹¹⁸⁵

Ülke genelinde görülen bir yanlışın düzeltilmesi amacıyla taşraya, kaymakamları da muhatap alan ve geneli kapsayan emirler gönderilirdu. Nitekim taşrada bazı vali, mutasarrıf, kaymakam, defterdar ve mal müdürleri halkın ve ordunun ihtiyacı olan erzak

¹¹⁷⁹ Urfa kaymakamının tehditkâr davranışlarına dair şikâyet gelmişse de eyalette ekrad ve aşiret bulunması ve halkın sert mizaçlı olması sebebiyle bazı tehditler yapmak gerekebileceği düşünülerek huzur ve asayiş için icabında validen yardım alması kaymakama tembihlendi (BOA, A.MKT.MVL., 8/22, 24 Mart 1848/18 R 1264).

¹¹⁸⁰ Uzeyr Kaymakamı Mustafa Bey böyle bir durumun örneğini teşkil etmektedir (BOA, A.MKT.UM., 157/100, 25 Mayıs 1854/27 Ş 1270).

¹¹⁸¹ Dırama kaymakamı böyle bir durumdaydı (BOA, A.MKT.UM., 277/77, 06 Nisan 1857/11 Ş 1273).

¹¹⁸² Bağdad valisi, İranlılarla iyi geçinmesini ve onlara imtiyazlar tanınmasını gerekçe göstererek Kerbelâ Kaymakamı Kurbi Efendi'yi azletmişti (BOA, A.MKT.UM., 413/49). Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüldü. Kurbi Efendi'nin uzun zamandır bölgeyi sorunsuz bir şekilde idare ettiği ve bu maaşla istenen sıfatta İstanbul'dan kaymakam gönderilemeyeceği için yolsuz hareketlerden sakınmasının kendisine tembih edilerek Kurbi Efendi'nin kaymakamlıkta tutulmasına karar verildi (BOA, A.MKT.UM., 427/19, 17 Eylül 1860/01 Ra 1277).

¹¹⁸³ İzmir valisi, Denizli Kaymakamı Rauf Bey'in asayiş ve bakaya tahsili konularında müsamaha gösterdiğini ve ahalinin nefret ettiği kişileri meclis azalığına getirdiğini belirterek azlini istediye de Rauf Bey az zamandır orada olduğu için kendisine tembihat yapılması yeterli görüldü (BOA, A.MKT.UM., 451/56, 28 Ocak 1861/16 B 1277).

¹¹⁸⁴ Azli gündeme gelen Ayntab Kaymakamı Ferhad Ağa'nın iyi haline dair Ermeni milleti yazı verdiği, kendisi kısa süredir görev yaptığı, hasta ve ailesi sefil olduğu için merhamet edilerek bundan sonra yolsuzluğu görülürse cezalandırılacağı kendisine bildirildi (BOA, İ.MVL., 264/10010).

¹¹⁸⁵ Yeniil kaymakamlığına atanan kişiye bu sebeple talimat gönderilmesine karar verildi (BOA, İ.MVL., 72/1373).

ve hububatın ticaretine başlamışlardı. Bu durum zahire yokluğu ile fiyat artışına yol açtığı için ahaliye ve orduya zorluk çıkarıyordu. Bu sebeple de böyle usulsüz işlere kalkışmamaları, kalkıştıkları takdirde şiddetle cezalandırılacakları hususunda tüm vali, mutasarrıf, kaymakam, defterdar ve mal müdürleri uyarılmışlardı.¹¹⁸⁶

Kaymakamlar, azil ve muhakeme edildikten sonra bazen affedilseler de genel itibariyle nizama göre cezaya çarptırılırlardı. Kaymakamlar mahalli mecliste veya Meclis-i Vâlâ'da ilgili kişilerle muhakeme edildikten sonra suçları sabit görüldüğü zaman suçun mahiyetine göre ceza kanunu gereğince ya bir yerde tutuklu olarak bulundurulur,¹¹⁸⁷ ya hapse atılır,¹¹⁸⁸ ya kalebend edilir,¹¹⁸⁹ ya küreğe konulur¹¹⁹⁰ ya da sık olarak uygulandığı şekliyle nefyedilir yani sürgüne gönderilirlerdi.¹¹⁹¹ Kalebend cezasına çarptırılan kişilerden yaşları ileri olanların cezalarında hafifletmeye gidilir ve sürgün edilmeleri uygun görülürdü.¹¹⁹² Bazen cezaya çarptırılan kaymakamların durumu, diğer kişilere de ibret olması gayesiyle gazetede ilan edilirdi.¹¹⁹³

Bir kaymakam rüşvet ve miri zimmet sebebiyle cezaya çarptırılmışsa o takdirde aldığı meblağ da kendisine ödettilirdi.¹¹⁹⁴ Bu meblağ çoğunlukla suçludan iki kat olarak alınır. Kanuna göre rüşvet alan kişiden rüşvet miktarı ile bunun bir o kadarı da zorla alındıktan sonra söz konusu şahıs, bir memur ise mansıp ve memuriyetten

¹¹⁸⁶ BOA, A.MKT.MVL., 72/8, 12 Nisan 1855/24 B 1271. Bu emir üzerine Edirne Eyaletinin bir mazbatasında, henüz böyle bir uygunsuzluk olmadığı ve bundan sonra da olmamasına çalışılacağı ve gereğinin bağlı kaymakam ve müdürlere ilan edileceği belirtildi (BOA, A.MKT.UM., 192/56-1, 29 Ekim 1854/07 Ş 1271).

¹¹⁸⁷ Tekfurdağı eski kaymakamı Ferhad Bey, hazineye olan zimmeti ile sarraflara olan borcunu ödeme hususunda lakayt davranınca borcunu ödeyene kadar İstanbul'da tutulmasına karar verildi (BOA, İ.MVL., 247/8974, 20 Eylül 1852/06 Z 1268). Bozcaada kaymakamı İngiltere tebaasına kötü davranmıştı. Bu durumun telafisi amacıyla kendisinin altı hafta Biga'da tevkifine karar verildi (BOA, HR.MKT., 56/14, 31 Ocak 1853/20 R 1269).

¹¹⁸⁸ Köstendil eski kaymakamı Hayri Efendi, Köstendil Kasabasında iki katili döverek suçlarını itiraf ettirdiği için kendisinin on beş gün hapsedilmesine karar verildi (BOA, A.MKT.MVL., 112/84, 21 Aralık 1859/25 Ca 1276).

¹¹⁸⁹ Basra eski kaymakamı Münib Paşa, miri malı çaldığı ve rüşvet aldığı için beş sene müddetle kalebent edilme cezası aldı (BOA, C.DH., 53/2620, 06 Mayıs 1864/29 Za 1280; M. M. Binzouba, *a.g.t.*, s. 66).

¹¹⁹⁰ Antalya Kaymakamı Hüseyin Paşa kaime kalpazanlığı yaptığı için kendisinin rütbe ve memuriyetinden mahrum olarak on beş sene küreğe konulmasına karar verildi (BOA, A.MKT.MVL., 106/38, 02 Nisan 1859/27 Ş 1275).

¹¹⁹¹ Ayvalık Kaymakamı Şakir Bey'in uygunsuz işlere karışması sebebiyle nefyine (BOA, A.DVN., 24/27, 28 Mart 1847/11 R 1263); Nablus Kaymakamı Yusuf Ziya Bey, kaza müdürlerinden rüşvet aldığı için kendisinin Güzel Hisar Aydın'a üç sene için sürülmesine karar verildi (BOA, İ.MVL., 468/21192, 07 Temmuz 1862/10 M 1279).

¹¹⁹² Karahisar-ı Şarki eski kaymakamı ile mal kâtibi, zimmetlerine mal geçirdikleri için kalebend edilmeleri gerekse de yaşlarının ileri olmasına merhameten bundan sonra rütbe ve memuriyete gelmemek üzere zimmetlerinin iki kat olarak tahsil edilerek kaymakamın Midilli'ye ve mal kâtibinin Limni'ye beşer sene müddetle sürülmelerine karar verildi (BOA, İ.MVL., 499/22583, 31 Aralık 1863/20 B 1280; BOA, C.ADL., 35/2077, 29 Ocak 1864/20 Ş 1280).

¹¹⁹³ Boynunceli Aşireti kaymakamı ahaliye zulmettiği için Gelibolu'ya belirsiz bir süre (bilâ müddet) nefyedilince (BOA, İ.MVL., 54/1040); Limni kaymakamı, halkı zarara uğrattığı ve usulsüz olarak memur istihdam ettiği için bilâ müddet Kütahya'ya nefyedilince bu durumların Takvim-i Vekâyi'de ilanına karar verildi (BOA, İ.DH., 85/4278; BOA, İ.MVL., 56/1076, 21 Haziran 1844/04 C 1260). Boynunceli Aşireti kaymakamının Gelibolu'ya nefyi (Takvim-i Vekâyi, defa 267, 10 Mart 1844/19 S 1260) ve Limni kaymakamının azli gazetede ilan edildi (Takvim-i Vekâyi, defa 268, 05 Nisan 1844/16 Ra 1260).

¹¹⁹⁴ Menteşe Sancağı eski kaymakamı Tavaslı Osman Ağa, zaptiyeeye ayrılan meblağdan zimmetine mal geçirdiği için hazine malının kendisinden tahsil edilerek kaymakamın Rodos'a nefyine ve başkalarına ibret olması için durumun Takvim-i Vekâyi'de ilanına karar verildi (BOA, İ.MVL., 59/1129, 23 Ekim 1844/11 L 1260).

çıkarılarak üzerindeki rütbe ve maaş da kesilerek, bu kabahati ilk defa işlemişse bir sene hapsedilmesi veya iki sene memleketi dışında bir yere sürülmesi gerekirdi.¹¹⁹⁵

Yerine göre bu kişilerin rütbe ve unvanları ellerinden alınır ve kendileri bir daha memuriyete atanmama durumuyla da karşı karşıya bırakılırlardı. Nitekim kalebent cezası alan Basra eski kaymakamı Münib Paşa'nın miri miranlık rütbesinin silinmesine, Mecidiye nişanının da alınarak bundan sonra kendisine rütbe ve memuriyet verilmemesine ve aldığı paranın iki katının ve rüşvetin ise bir o kadarının kendisinden tahsil edilmesine karar verilmişti.¹¹⁹⁶

Rüşvet alan Karahisar-ı Şarki eski kaymakamı Hurşid Ağa'dan bu meblağın bir o kadarının daha alınıp hazineye gönderilmesi ve rütbesinin iptal edilerek kendisinin iki sene Rodos'a sürgün edilmesine karar verilmişti.¹¹⁹⁷ Tırnova eski kaymakamı Galib Paşa da sandıktan usule aykırı para aldığı ve kötü işlere kalkıştığı için cezaya çarptırılmış; ancak kendisi görevden ayrıldıktan sonra bir yıl kadar Tırnova'da tutulduğu için Meclis-i Vâlâ mazbatasında belirtilen iki yıllık sürgün müddeti bir yıla indirilmiş ve ardından kendisi bir daha devlet işlerinde istihdam edilmemek şartıyla rütbesi indirilerek bir yıl müddetle Bursa'ya sürgün edilmişti.¹¹⁹⁸

Cezaları infaz etmek üzere gerekli merciler harekete geçirilirdi. Bu doğrultuda, sürgün edilen şahısları sürgün yerine götürmesi için suçlunun yanına mübaşir verilirdi. Nakdi cezayı kaymakamdan alması için Maliye nazırına direktif verilirken, suçlunun firar etmesini engellemek amacıyla da sürgüne gönderildiği yerin mülki amirine yazı gönderilerek ilgili şahsı gözetim altında tutması, sürgün süresi bitince durumdan Babiâli'yi haberdar etmesi istenirdi.¹¹⁹⁹

Sürgüne gönderilen kaymakamların gittikleri yerlerde mağdur, hasta ve perişan oldukları ve geride kalan ailelerinin sefil ve merhamete muhtaç buldukları gibi olumsuz şartlar beyan edilerek kendilerinin kalan sürelerinin affedilmesi, hiç olmazsa iklimine uyum sağlayabilecekleri bir yere nakledilmeleri yönünde Babiâli'ye talep yazıları ulaşabiliyordu.¹²⁰⁰ Böyle mazeret ve talepler geldiği zaman durum Meclis-i

¹¹⁹⁵ BOA, C.DH., 112/5600, 19-28 Kasım 1857/Evail-i R 1274.

¹¹⁹⁶ BOA, C.DH., 53/2620.

¹¹⁹⁷ Meclis-i Vâlâ'da alınan kararı padişah onayladı (BOA, A.MKT.MVL., 95/27, 28 Ocak 1858/12 C 1274).

¹¹⁹⁸ BOA, İ.MMS., 12/503, 02 Nisan 1858/17 Ş 1274.

¹¹⁹⁹ Karahisar-ı Şarki eski kaymakamı Midilli'ye ve mal kâtibi Limni'ye sürülünce bundan sonraki süreci icra etmeleri için Maliye nazırına, Cezayir-i Bahr-i Sefid valisine, Divan-ı Deavi nazırına, Midilli naibine ve Limni kaymakamına Sadareten emir gönderildi (BOA, İ.MVL., 499/22583; BOA, C.ADL., 35/2077).

¹²⁰⁰ Kıbrıs meclisi, Kıbrıs'a sürülen Cidde Kaymakamı İbrahim Ağa'nın beş seneye yakın süre orada bulunduğunu, havasıyla uyuşmadığı için vaktini hastalıkla geçirdiğini belirttikten sonra affını, hiç olmazsa yerinin Trabzon veya Karahisar-ı Şarki'ye naklini Sadareten istemişti (BOA, MVL., 790/81, 05 Temmuz 1863/18 M 1280).

Vâlâ'da değerlendirilir ve kaymakamın sürgün süresince kötü bir hareketi görülmemişse talepler genellikle olumlu karşılanırdı. Tahliye işlemini gerçekleştirme görevi de bölgenin kaymakamı ile şer'i hâkimine havale edilirdi.¹²⁰¹

2.8 KAYMAKAMLARIN TAKDİR VE TALTİF EDİLMELERİ

Taşrada kaymakamlığın bulunduğu yerin mülki amiri, idare meclisi, ahali veya memurları tarafından, kaymakamın yaptığı iyi işlere dair zaman zaman İstanbul'a memnuniyet içeren yazılar gönderilirdi.

Bu yazılarda bir kaymakamın iyi haline referansta bulunulurken kaymakamın iffetli ve herkesle iyi geçinen,¹²⁰² devlete sadık,¹²⁰³ liyakat ve istikamet sahibi biri olduğu;¹²⁰⁴ görevini iyi idare ettiği,¹²⁰⁵ mali işleri yoluna koyduğu,¹²⁰⁶ ahaliyi koruduğu, ırz ve namusu muhafaza ettiği;¹²⁰⁷ bölgedeki eşkıyayı etkisiz kıldığı ve asayiş sağladığı,¹²⁰⁸ sancağı muhafaza için gayret gösterdiği,¹²⁰⁹ halkın hukukunu ve mülki idareyi şer'e, kanuna ve nizama uygun olarak gördüğü ifade edilirdi.¹²¹⁰

Bunun yanı sıra vergi ve âşar bedelini tahsil ettiği,¹²¹¹ devlet malını zimmetine geçirmedeği,¹²¹² rüşvet alıp vermediği ve böyle durumları ortadan kaldırdığı,¹²¹³ askeri

¹²⁰¹ Güzelhisar Aydın'a üç seneliğine sürülen Nablus eski kaymakamı Yusuf Ziya Bey'in karısı, kaymakamın affını talep edince kaymakamın nefiy süresi bitmeye yakın ve karısı da bakıma muhtaç olduğu için merhameten affedilmesine Meclis-i Vâlâ'da karar verilmişti. Kaymakamı tahliye etmeleri hususunda Aydın Sancağı kaymakamı ile Güzelhisar Aydın naibine hüküm gönderildi (BOA, C.DH., 54/2656, 04 Ekim 1863/20 R 1280).

¹²⁰² Kengiri eski kaymakamı (BOA, MVL., 90/70, 14 Nisan 1850/01 C 1266), Bolu kaymakamı (BOA, A.MKT.UM., 63/70, 12-16 Haziran 1851/11-15 Ş 1267) ve İzmit Sancağı eski kaymakamı hakkında meclis mazbataları gönderildi (BOA, MVL., 605/16, 02 Kasım 1860/17 R 1277).

¹²⁰³ BOA, A.MKT.UM., 63/70; Yeniil Aşireti kaymakamı hakkında aşiret ahalisinin yazısı Babiâli'ye ulaştı (BOA, A.MKT., 67/55, 17 Şubat 1847/01 Ra 1263).

¹²⁰⁴ Dırama Sancağı Kaymakamı hakkındaki meclis mazbatasında bu durum açıklandı (BOA, A.MKT.UM., 240/60).

¹²⁰⁵ Karahisar-ı Şarki kaymakamı hakkında ahalinin yazısında (BOA, MVL., 105/39), Ergiri kaymakamı hakkında meclis mazbatasında (BOA, MVL., 121/8, 31 Temmuz 1852/13 L 1268), Berat kaymakamı hakkındaki mazbatada (BOA, A.DVN., 90/17, 26 Temmuz 1863/19 L 1269), Burdur kaymakamı hakkında vali aracılığıyla gönderilen meclis mazbatasında (BOA, MVL., 171/93, 28 Şubat 1856/21 C 1272) ve Yeniil Aşireti kaymakamı hakkında aşiret ahalisinin yazısında bu husus açıklandı (BOA, A.MKT., 67/55).

¹²⁰⁶ Bosna valisinin, İzvornik Kaymakamı Fehim Paşa hakkındaki yazısında bu konu belirtildi (BOA, A.MKT.UM., 147/1, 30 Ekim 1853/27 M 1270).

¹²⁰⁷ BOA, A.MKT.UM., 63/70. BOA, MVL., 105/39; 171/93. BOA, A.MKT., 67/55. Ayrıca Priştine kaymakamı (BOA, A.MKT., 109/100, 30 Aralık 1847/21 M 1264) ile Tarsus kaymakamı hakkındaki meclis mazbatalarında bu durum açıklandı (BOA, MVL., 683/53, 30 Temmuz 1864/26 S 1281).

¹²⁰⁸ Samako kaymakamı hakkında ahali bilgi verirken (BOA, MVL., 888/68, 09 Temmuz 1858/27 Za 1274), İslimye kaymakamı hakkında meclis mazbatası (BOA, MVL., 953/56, 05 Ağustos 1862/09 S 1279) ve Yeniil Aşireti kaymakamı hakkında aşiret ahalisinin mahzarı gönderildi (BOA, A.MKT., 67/55).

¹²⁰⁹ Bolu Sancağı kaymakamı hakkında sancak meclisi, Kastamonu'ya ve Kastamonu meclisi de İstanbul'a bu hususta mazbata göndermişlerdi (BOA, MVL., 621/10, 05 Kasım ve 03 Aralık 1861/Gurre ve Selh Ca 1278).

¹²¹⁰ BOA, A.MKT.UM., 63/70. BOA, MVL., 621/10; 953/56; 683/53. BOA, A.MKT., 67/55. Kayseri kaymakamı hakkındaki durumu memur ve din adamları açıklamışlardı (BOA, A.MKT.UM., 68/100, 10 Ağustos 1851/12 L 1267; BOA, A.MKT.UM., 69/54, 13 Ağustos 1851/15 L 1267).

¹²¹¹ BOA, A.MKT., 109/100. BOA, A.MKT.UM., 63/70; 68/100; 69/54; 240/60. BOA, MVL., 121/8. BOA, MVL., 767/41, 29 Mart 1863/09 L 1279.

¹²¹² BOA, A.MKT., 109/100. BOA, MVL., 605/16.

¹²¹³ BOA, A.MKT., 109/100. BOA, A.MKT.UM., 68/100; 69/54.

işler ile sair meselelerde iyi hizmet ettiği,¹²¹⁴ kur'a-yı şer'iyye firarisini yakalayıp orduya gönderdiği,¹²¹⁵ iane-i umumiyenin taksim edilmesi hususunda çaba gösterdiği,¹²¹⁶ bölgede ortaya çıkan çekirgenin yok edilmesi için bizzat ilgili yerlere giderek gayretle çalıştığı açıklanırdı.¹²¹⁷

İcabına göre kaymakamın hakları korunmaya çalışılırdı. Bazı kişiler tarafından kaymakam hakkında yapılan şikâyetlerin asılsız olduğu ifade edilir,¹²¹⁸ kaymakamın bölgede kalması ve görev süresinin uzatılması,¹²¹⁹ taltif edilmesi¹²²⁰ ve gayretini daha da artırmak amacıyla rütbesinin yükseltilmesi talep edilirdi.¹²²¹

Bu meclis mazbatalarında isimleri ve mühürleri bulunan kişiler, yerine göre bazı küçük değişiklikler gösterse de genel itibarıyla kaymakam, naip, müftü, müderris, mal müdürü, evkaf müdürü, kâtipler, azalar ve kocabaşlar ile nakibüleşraf şeklindeydi.¹²²² Kazalardan gönderilen yazılarda ulema, suleha, meşayih, ahali-i İslam ve reayanın isim ve mühürleri de mevcut olurdu.¹²²³ Eski kaymakamdan bahseden mazbatada yeni kaymakamın ismi de bulunabiliyordu.¹²²⁴

Kaymakamın iyi haline dair müşir ve serasker gibi üst düzey idareciler de Sadarete yazı göndermişlerdi.¹²²⁵ Bunların dışında mevzu bahis olan bölgedeki ahali ile gayrimüslim ruhani liderleri¹²²⁶ ve kaymakamlık dâhilinde görevli konsoloslar da kaymakamın iyi hâl ve hareketlerinden duydukları memnuniyeti ifade eden yazıları Babiâli'ye gönderirlerdi.¹²²⁷

¹²¹⁴ BOA, MVL., 171/93.

¹²¹⁵ BOA, A.MKT.UM., 68/100; 69/54.

¹²¹⁶ BOA, MVL., 121/8.

¹²¹⁷ BOA, MVL., 683/53.

¹²¹⁸ BOA, MVL., 105/39; 888/68; 683/53.

¹²¹⁹ BOA, MVL., 105/39; 888/68.

¹²²⁰ BOA, MVL., 171/93; 767/41.

¹²²¹ BOA, MVL., 888/68.

¹²²² BOA, A.MKT., 109/100. BOA, A.MKT.UM., 240/60. BOA, MVL., 605/16; 953/56; 767/41; 683/53; 621/10.

¹²²³ BOA, A.DVN., 90/17.

¹²²⁴ BOA, MVL., 90/70.

¹²²⁵ Hüdavendigâr müşiri ve serasker paşa, Kocaili kaymakamının iyi haline dair Sadareti bilgilendirince kaymakama Sadareten memnuniyet yazısı gönderildi (BOA, BEO.AYN., no: 169, s. 103, 19 Nisan 1844/Selh Ra 1260).

¹²²⁶ Görice Kazası Hıristiyan Rum ahali, kaymakamın asayiş ve emniyeti sağladığı hâlde bazı kişilerin iftira ederek Manastır valisine şikâyette bulduklarını belirterek kaymakamın görevinde kalmasını niyaz etmişti. Bu yazıyı Rum patriği Sadarete ulaştırmıştı (BOA, MVL., 310/40, 10 Haziran 1857/17 L 1273). Niğde Sancağı Kaymakamı Galib Paşa'nın tebaayı himayesinden dolayı cümleten hoşnut ve müteşekkir olduklarına dair Ermeni Patrikliğinin yazısı Babiâli'ye ulaşmıştı (BOA, MVL., 649/33, 01 Haziran 1863/14 Z 1279).

¹²²⁷ Bozcaada'da ikamet eden İngiltere, Fransa, Avusturya ve sair devletlerin konsolos memurları İmroz, Semadirek ve Bozcaada Kaymakamı Kamil Bey'in tebaaya iyi davrandığına dair Sadarete şahadetname göndermişlerdi (BOA, A.DVN., 57/59, Ocak 1850). Avusturya konsolosunun haydut saldırısına uğraması sırasında duruma müdahale edip çalınan malları tazmin eden İlbasan Kaymakamı Celal Paşa'ya olan şükranlarını beyan etmek üzere Avusturya sefaretinden Hariciye Nezareti'ne yazı gönderildi (BOA, HR.TO., 162/76, Şubat 1864). İngiltere konsolosu, Musul Kaymakamı Ferik İsmail Paşa'nın iyi halini bildirince kaymakama konsolosun yazısından bahsedilmeden bir taltif yazısı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 118/5962, 27 Şubat 1846/01 Ra 1262).

Böyle övgü ve teşekkür dolu yazılar Babıâli'ye ulaştığı zaman Sadarettin söz konusu kaymakamlara teveccüh gösterilir ve kendileri memnun edilirdi. Bu teveccühün en alt seviyesi, kaymakamlara taltif yazısı gönderilmesiydi.

Kaymakamın Tanzimat'a uygun hareket etmesi,¹²²⁸ görevinde iyi hizmet göstermesi,¹²²⁹ mülkiye ve maliye işlerini yoluna koymaya çalışması¹²³⁰ ve bu konuda görevli memurlara yardımcı olarak devlet malının muhafazasını sağlaması;¹²³¹ tahsilat işinde iyi hizmet ve gayret göstermesi,¹²³² âşar ve âdet-i ağnam vergisinin müzayedesini iyi icra etmesi,¹²³³ sancağa bağlı kazalara giderek akçe tahsil etmesi,¹²³⁴ zabıta işlerini iyi yürütmesi,¹²³⁵ bölgede huzur ve asayiş sağlaması ve bunun için gayret etmesi,¹²³⁶ idaresindeki yerleri dolaşarak halkın ıslahı ve emniyeti konusunda çalışması,¹²³⁷ eşkıyayı yakalaması,¹²³⁸ aşiretlerin zulüm ve hasarını önlemesi,¹²³⁹ itaatsiz aşiretlerin üzerine sevk edilen askerlere yardım etmesi,¹²⁴⁰ orduya gerekli hayvan ve akçeyi sağlamaya çalışması,¹²⁴¹ zahire temini için çalışması,¹²⁴² askerlerin maaş ve yemeklerini temin etmesi,¹²⁴³ redif askerinin nakli hususunda iyi hizmet ve gayret göstermesi,¹²⁴⁴ devlete ait işletmelerde iyi üretim sağlaması,¹²⁴⁵ tayin edildiği görev mahalline ulaştığına dair Sadaretti bilgilendirmesi¹²⁴⁶ üzerine faaliyetlerinden memnun (mahzuz)

¹²²⁸ Tırnova kaymakamına yazı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 289/18153, 26 Ocak 1854/26 R 1270).

¹²²⁹ Kütahya (BOA, İ.MVL., 232/8083, 21 Mart 1852/29 Ca 1268) ve Siroz kaymakamlarına yazı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 301/19029, 30 Mayıs 1854/02 N 1270); ayrıca Filibe (BOA, İ.DH., 371/24596, 09 Mart 1857/12 B 1273; BOA, HR.MKT., 235/84, 24 Nisan 1858/10 N 1274), Musul (BOA, A.MKT., 36/83, 01 Mart 1846/03 Ra 1262), Muş (BOA, A.MKT., 64/72, 01 Şubat 1847/15 S 1263), Viranşehir (BOA, A.MKT.MHM., 164/31, 28 Ağustos 1859/29 M 1276), Nablus (BOA, A.MKT.UM., 380/93, 27 Ekim 1859/29 Ra 1276), İzvornik (BOA, A.MKT.MHM., 175/7, 15 Ocak 1860/20 C 1276), Cebel-i Kozan (BOA, A.MKT.MHM., 190/13, 01 Ağustos 1860/13 M 1277) ve Galos kaymakamlarına Sadarettin taltif yazıları gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 312/44, 18 Eylül 1864/17 R 1281).

¹²³⁰ Bölgede düzeni sağladığı için Süleymaniye kaymakamına yazı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 249/15259, 20 Mart 1852/28 Ca 1268; BOA, İ.DH., 253/15576, 10 Haziran 1852/21 Ş 1268).

¹²³¹ Muhasebesini görmekle vazifeli memura yardımcı olduğu için Filibe kaymakamına yazı gönderildi (BOA, HR.MKT., 235/84).

¹²³² Kastamonu kaymakamına yazı göndermek uygun görüldü (BOA, İ.DH., 90/4498, 11 Ağustos 1844/26 B 1260).

¹²³³ Cebel-i Kozan kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 165/14, 11 Eylül 1859/13 S 1276).

¹²³⁴ Sinob kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 427/39, 17 Eylül 1860/01 Ra 1277).

¹²³⁵ Nablus kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 380/93).

¹²³⁶ BOA, İ.DH., 289/18153. BOA, A.MKT., 36/83. Hakkâri kaymakamına yazı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 238/14401, 17-18 Ağustos 1851/19-20 L 1267); ayrıca Kıbrıs kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 757/10, 13 Ağustos 1853/08 Za 1269).

¹²³⁷ İzvornik kaymakamı bizzat yazı göndererek halkın kendisinden memnun olduğunu belirtince kendisine Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 147/68, 01 Aralık 1858/24 R 1275).

¹²³⁸ BOA, A.MKT.MHM., 164/31; BOA, A.MKT.UM., 427/39. Taşlıca kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 268/53, 07 Temmuz 1863/20 M 1280).

¹²³⁹ BOA, A.MKT.MHM., 165/14.

¹²⁴⁰ Revandüz kaymakamına yazı göndermek uygun görüldü (BOA, İ.DH., 256/15827, 24 Ağustos 1852/08 Za 1268)

¹²⁴¹ BOA, İ.DH., 301/19029. BOA, A.MKT.UM., 380/93.

¹²⁴² Şumnu kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 84/2, 26 Temmuz 1853/18 L 1269).

¹²⁴³ Bihke kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 283/3, 09 Kasım 1863/26 Ca 1280).

¹²⁴⁴ Kars kaymakamına yazı gönderilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 83/4157).

¹²⁴⁵ Cebel-i Kozan kaymakamı maden-i hümayunda iyi imalat sağlamıştı (BOA, A.MKT.MHM., 165/14).

¹²⁴⁶ Köstendil kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 167/34, 07 Ekim 1859/09 Ra 1276).

olduğuna dair bu kaymakamlara Sadareten taltifat,¹²⁴⁷ tahsinname,¹²⁴⁸ sitayişname¹²⁴⁹ ya da hizmetlerine devam etmeleri yönünde tavsiye yazıları gönderilirdi.¹²⁵⁰ Sadareten böyle yazı alan bir kaymakam ise Sadarete cevap yazarak kendisine tavsiye edildiği şekilde görevini gayretle yürüteceğini belirtirdi.¹²⁵¹

Kaymakamın güzel bir hareketi Babiâli'ye bildirildiği zaman yapılan iş gazetelerde ilan edilerek kaymakam onurlandırılırdı. Mesela Kaymakamların kur'a-yı şer'iyeye işlemini başarılı bir şekilde icra etmeleri,¹²⁵² bölgeye gelen muhacirleri iskân edip onlara hane ve nakit para yardımı yapmaları,¹²⁵³ askerlerin maaş ve tayinatını karşılamaları üzerine, yaptıkları takdire şayan bu işlerin Takvim-i Vekâyi'de ve Ceride-i Havadis'te ilan edilmesi uygun görülür ve ilanı yayımlamaları için bu gazetelerin sorumlularına Sadareten yazılar gönderilirdi.¹²⁵⁴

Takdire şayan çalışmalar ahali, mülki amirler veya bizzat kendileri tarafından Babiâli'ye bildirilince çoğu zaman kaymakamlar, daha somut hediyelerle ödüllendirilir ve ilgili kaymakamlara rütbe ve nişan ihsan edilirdi.

Hanekin Kaymakamı Mahmud Bey görevini iyi yürütmesi ve güzel vasıfları sonucu kapucubaşılık,¹²⁵⁵ Karahisar-ı Şarki Kaymakamı Hurşid Ağa, orduya zahire nakli hususundaki iyi hizmetinden dolayı istabl-ı âmire müdürlüğü,¹²⁵⁶ Kutahya Kaymakamı Said Bey, sancaktaki bakaya ile vergiyi tahsil ettiği için,¹²⁵⁷ Yeniil kaymakamı iyi hizmetinden ve gayretinden dolayı¹²⁵⁸ ve Menteşe Kaymakamı Fethullah Efendi civardaki eşkıya reisinin yakalanmasındaki hizmet ve başarısından dolayı mirül/miriümeralık;¹²⁵⁹ Karahisar-ı Sahib Kaymakamı Cemil Paşa gayretli çalışmaları

¹²⁴⁷ BOA, İ.DH., 83/4157; 256/15827; 371/24596; 289/18153. BOA, HR.MKT., 235/84. BOA, A.MKT., 36/83. BOA, A.MKT.MHM., 757/10. BOA, A.MKT.UM., 427/39. Muş kaymakamı hakkında İran murahhası ile Erzurum defterdarı Sadarete övgü içeren yazı gönderince Sadareten kaymakama yazı gönderilmişti (BOA, A.MKT., 64/72).

¹²⁴⁸ BOA, İ.DH., 238/14401; 249/15259. BOA, A.MKT.NZD., 84/2. BOA, A.MKT.MHM., 312/44.

¹²⁴⁹ BOA, İ.DH., 301/19029.

¹²⁵⁰ BOA, A.MKT.MHM., 147/68; 164/31; 165/14; 167/34. Yeniil ve Saruhan kaymakamlarına (BOA, A.MKT.MHM., 97/92, 29 Eylül 1856/28 M 1273); Bosna valisi Sadareti bilgilendirdiği zaman da İzvornik kaymakamına yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 175/7).

¹²⁵¹ Nablus kaymakamı hakkında Sayda valisi Sadareti bilgilendirmişti (BOA, A.MKT.UM., 380/93).

¹²⁵² Lazistan Kaymakamı Akif Efendi, Acara-i Ulya Kazasının kur'a işlerinin başarıyla icra edildiğini bildirence konunun Ceride-i Havadis'te neşri uygun görüldü (BOA, A.MKT.UM., 331/74, 01 Kasım 1858/24 Ra 1275).

¹²⁵³ Silistre Kaymakamı ile ahali, Çerkes ve Kuban muhacirlerini iskân edip bunlar için ev yaptırdıkları zaman bu icraatların Ceride-i Havadis'te ilanına karar verildi (BOA, A.MKT.MHM., 205/46, 10 Ocak 1861/27 C 1277).

¹²⁵⁴ Ankara Sancağı Kaymakamı Ahmed Şükrü Bey, askerlerin ihtiyaçlarını zamanında karşılayınca bu hareketinin her iki gazetede de yayımlanmasına karar verildi (BOA, A.MKT.MHM., 269/16, 09 Temmuz 1863/22 M 1280).

¹²⁵⁵ Irak ve Hicaz ordusu müşiri ve Bağdad valisi, kaymakama ruus verilmesi için referansta bulunmuşlardı (BOA, İ.DH., 277/17375, 21 Ağustos 1853/16 Za 1269).

¹²⁵⁶ BOA, İ.DH., 338/22236, 12 Şubat 1856/05 C 1272.

¹²⁵⁷ Bu konuda ahalinin hoşnutluğu Sadarete bildirilmişti (BOA, İ.MVL., 200/6321, 19 Şubat 1851/17 R 1267).

¹²⁵⁸ BOA, A.MKT.MHM., 94/77, 24 Ağustos 1856/22 Z 1272.

¹²⁵⁹ BOA, İ.MVL., 321/13656, 27 Aralık 1854/06 R 1271; Eşkıyayı yargılamaları ve miri emvali tahsil etmeleri için Menteşe kaymakamı ile İzmir valisine yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MVL., 70/21, 02 Ocak 1855/12 R 1271).

üzerine,¹²⁶⁰ Tırnova Kaymakamı Galib Paşa iyi hizmetleri üzerine,¹²⁶¹ Siird Kaymakamı Kenan Paşa bölgedeki eşkıyalık faaliyetlerine son verip huzursuzluk çıkarıcı kişilerin yakalanmasını sağladığı için,¹²⁶² Bilad-ı Beşare Kaymakamı Edhem Bey ile Akka Sancağı Kaymakamı Hasan Efendi idareyi, asayiş ve miri emval tahsili işini dikkatle yürüttükleri, bölge ahalisi paşalık unvanına alışıık oldukları için halk nazarında nüfuz ve haysiyetlerini artırmak üzere miri miranlık;¹²⁶³ Kıbrıs Kaymakamı Cemal Paşa, iyi hizmetinin yanı sıra yardımcı devlet askerlerinin boğazdan geçişlerinde gösterdiği gayretin İngiltere ve Fransa sefaretleri tarafından bildirilmesi üzerine Rumeli Beylerbeyliği rütbesiyle taltif edildiler.¹²⁶⁴

Ordu Kaymakamı Abdülkerim Paşa ordu için nizamiye askeri, top ve mühimmat temini hususundaki çalışmaları sebebiyle dördüncü rütbeden Mecidiye nişanıyla,¹²⁶⁵ Sinob Kaymakamı Tufan Paşa Batum ordusu için yaptığı hizmetten dolayı üçüncü rütbeden Mecidiye nişanıyla,¹²⁶⁶ Ergiri Sancağı Kaymakamı İsmail Paşa iyi hareketine binaen üçüncü rütbeden bir Mecidiye nişanıyla,¹²⁶⁷ Manisa Kaymakamı Hacı Sadık Bey askere gerekli bezleri tedarik için gösterdiği gayretten dolayı dördüncü rütbeden nişanla,¹²⁶⁸ Bilad-ı Beşare Kaymakamı Edhem Paşa iyi hizmeti ve ahalinin emniyet ve istirahatı için gösterdiği gayretlerden dolayı üçüncü rütbeden bir Mecidiye nişanıyla¹²⁶⁹ ve Silistre Kaymakamı İbrahim Paşa hizmetlerine karşılık mükâfat olarak murassa imtiyaz nişan-ı âlisinin ikinci rütbesiyle taltif edildiler.¹²⁷⁰

Kaymakamlara mükâfat olarak bazen maaş zammı yapılırdı. Nitekim Van Sancağı kaymakamı, bölgede âşarın tahsili ve nakli hususunda gayret göstererek hazineye bir hayli gelir sağlayınca gayretine mükâfat olarak kaymakamın maaşına 2.500 kuruş zam yapılmıştı.¹²⁷¹ Silistre Kaymakamı İbrahim Paşa'nın hizmetlerine mükâfat

¹²⁶⁰ Hüdavendigâr valisi, kaymakamın taltifini rica etmişti (BOA, İ.DH., 275/17223, 21 Temmuz 1853/14 L 1269).

¹²⁶¹ BOA, İ.DH., 276/17342, 10 Ağustos 1853/05 Za 1269. Galib Paşa Babıâli'ye bir teşekkür yazısı gönderince padişah, kaymakama münasip cevap yazılmasını emretti (BOA, İ.DH., 279/17508, 21 Eylül 1853/17 Z 1269).

¹²⁶² Kürdistan valisi bu rütbenin verilmesini talep etmişti (BOA, İ.MVL., 302/12356, 12 Nisan 1854/13 B 1270).

¹²⁶³ Sayda valisi bu talepte bulunmuştu (BOA, İ.MVL., 493/22295).

¹²⁶⁴ Kaymakam vezaret rütbesini talep ettiyse de kendisinin bir defada vezarete terfi edilemeyeceği belirtildi (BOA, İ.DH., 307/19536).

¹²⁶⁵ BOA, İ.DH., 346/22812, 24 Mayıs 1856/19 N 1272.

¹²⁶⁶ BOA, A.MKT.MHM., 91/19, 09 Temmuz 1856/06 Za 1272. Nişan beratını alan Tufan Paşa, padişaha duacı olduğuna dair Sadarete yazı gönderdi (BOA, A.MKT.UM., 246/8, 28 Temmuz 1856/25 Za 1272).

¹²⁶⁷ Yanya valisi, kaymakamın taltifini talep etmişti (BOA, İ.DH., 439/29024, 10 Ağustos 1859/11 M 1276).

¹²⁶⁸ BOA, İ.DH., 479/32254, 24 Ekim 1861/19 R 1278.

¹²⁶⁹ BOA, İ.DH., 526/36315, 23 Haziran 1864/19 M 1281.

¹²⁷⁰ Bu nişanın berat ile beraber gönderildiğine ve bundan sonra görevinde iyi hizmet etmesine dair kaymakama Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 244/33, 02 Aralık 1857/14 R 1274).

¹²⁷¹ Padişah zam kararını onayladı (BOA, A.MKT.MVL., 15/33, 24 Mayıs 1849/01 B 1265).

olarak maaşı 7.500 kuruşa çıkarılmış ve kendisine kaymakamlık talimnamesi ile kanunname-i hümayun nüshaları gönderilmişti.¹²⁷²

Maaşa zam yapılmasa da iyi hizmeti görülen söz konusu kaymakama, ikramiye şeklinde bir miktar para ödenebilirdi. İşkodra Kaymakamı Osman Paşa'ya, bölgede dirayetli bir idare sağlaması ve bölge ahalsinin padişaha bağlılığını temin etmesi sebebiyle taltif yazısının yanı sıra masraflarına karşılık atıye-i seniyye olarak 100.000 kuruş verilmesi uygun görülmüştü.¹²⁷³

Yabancı devletlerin yararına bir iş yapan, onların müşküllerini gideren veya onları memnun eden faaliyetlerde bulunan kaymakamlara zaman zaman yabancı devlet idarecileri tarafından hediyeler gönderilirdi. Ancak bu hediyelerin kabulü ve kullanımı için kaymakamın padişaktan izin alması gerekirdi, aksi takdirde bunları kabul edemez ve kullanamazdı.¹²⁷⁴ Söz konusu yabancı devlet idarecileri, kendi ülkelerinde geçerli bir onur nişanını da kaymakama gönderebilirlerdi. Bu nişanların kabulü de yine padişahın onayına bağlıydı.¹²⁷⁵

2.9 KAYMAKAMLARIN ŞAHSİ GELİR VE GİDERLERİ

Kaymakamların şahsi gelirleri arasında maaşları, bir yolculuk için kendilerine ödenen harcırahlar, görevden ayrıldıkları veya memuriyete ara verdikleri zaman aldıkları tekaüd veya mazuliyet maaşları, atıyye-i seniyyeler ile zaman zaman üstlendikleri iltizam gelirleri bulunurken, giderleri ise şahsi harcamalarının yanı sıra yeri geldiğinde idare bölgelerinde teftiş gezileri sırasında yaptıkları harcamalar ve daha önce belirtildiği üzere kapukethüdalarına ödedikleri paralardan oluşmaktaydı.

2.9.1 Kaymakamların Maaşları

Kaymakamlar, aylık maaş karşılığında görev yaparlardı. Kaymakam maaşları Maliye Nezareti tarafından onaylandıktan sonra ya merkezi hazineden ya da

¹²⁷² BOA, A.MKT.UM., 310/67, 23 Mart 1858/07 Ş 1274.

¹²⁷³ BOA, İ.HR., 37/1713, 31 Ekim 1846/10 Za 1262.

¹²⁷⁴ Bozcaada kaymakamı sahilde bir Avrupa gemisine yardım ettiği için Avusturya imparatoru, kaymakama değerli bir kutu göndermiş; padişah hediyein kabulüne izin vermişti (BOA, İ.HR., 65/3161, 12 Mayıs 1850/29 C 1266).

¹²⁷⁵ Avusturya İmparatoru, bir vapur için Giresun kaymakamı ile diğer şahısların yaptığı yardımları takdir etmek üzere bu kişilere (BOA, İ.HR., 135/6953, 12 Eylül 1856/11 M 1273; BOA, HR.MKT., 160/48, 20 Eylül 1856/19 M 1273); İran şahı, Kerbela kaymakamına (BOA, İ.HR., 149/7886, 14 Kasım 1857/26 Ra 1274) ve Yunan kralı, haydutluğun izalesindeki çalışmalarını takdir için Tırhala kaymakamı ile sergerde Halim Bey'e nişan verince (BOA, HR.MKT., 250/46, 09 Ağustos 1858/29 Z 1274); Fransa sefaretı, Fransa'nın askeri usulüne riayet edilmesinden dolayı Gelibolu Kaymakamı Ahmed Bey'e şövalye rütbesinden bir lejyon d'onor nişanı verildiğine dair yazı gönderince padişah tüm nişanların kabulüne izin vermişti (BOA, İ.HR., 159/8465, 30 Ağustos 1858/20 M 1275).

kaymakamın görev yaptığı bölgede elde edilen gelirlerden karşılanarak ödenirdi.¹²⁷⁶ Maaş, mahalli gelirlerden karşılanmışsa daha önce ilgili bölümlerde açıklandığı üzere kaymakamlığın gider kalemleri arasında kabul edilerek Maliye hazinesinde mahsup edilirdi. Kaymakamın maaşına ekstra bir zam yapılması durumunda ise zam miktarı, bölgedeki vergiye eklenmek suretiyle halktan tahsil edilerek kendisine ödenirdi.¹²⁷⁷

Bir kaymakamlığa atama yapılırken ilgili kişiye verilecek maaş miktarının belirtilmesi lazımdı. Teamül gereğince hazinenin, maaş miktarlarını bilip işlemleri ona göre yürütmesi gerekiyordu. Bu tespit, tayinin gerçekleşmesinin ön koşuluuydu. Vidin müşiri, Tırnova kaymakamını tayin edip onay için durumu padişaha bildirdiğinde bu tayin onaylandıysa da kaymakamın maaş miktarı belirtilmediği için padişah, maaşı gösteren yazının ulaşmasından sonra gerekli cevabın verileceğini ifade etmişti.¹²⁷⁸

Haremeyn-i Şerifeyn ahalisine verilmek veya Haremeyn ahalisinden İstanbul'a gelecek kişilerin ikramiye ve sair masraflarını karşılamak üzere Tanzimat uygulaması kapsamındaki yerlerde 5.000 kuruştan yukarı maaşa sahip olan memurların bu maaşlarının onda biri, yılda bir defa olmak üzere kesilerek Maliye hazinesinden Evkaf-ı Hümayun hazinesine aktarılırdı.¹²⁷⁹

Bu amaçla Tırhala Sancağı Kaymakamı Namık Paşa'nın 27.500 kuruş maaşından,¹²⁸⁰ Siroz Sancağı Kaymakamı Ömer Paşa'nın 10.000 kuruş maaşından,¹²⁸¹ Ayvalık Kaymakamı Miri miran İsmet Paşa Ankara, Kengiri ve Çorum sancaklarına atanınca kendisine ödenecek 17.500 kuruş maaştan,¹²⁸² Ayvalık Kaymakamı Ahmed Efendi'nin 5.000 kuruş maaşından,¹²⁸³ Bilecik Kaymakamı Mehmed Reşid Bey'in 8.000 kuruş maaşından,¹²⁸⁴ Niş kaymakamının 12.500 kuruş maaşından,¹²⁸⁵ Hamid

¹²⁷⁶ Sevakin'deki kaymakamların maaşları hazineden ödenir ve bölgenin gelirlerinden karşılanırdı (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 129). Bağdad'da kâtip, memur ve kaymakam maaşlarının eyalet tarafından ödenmesi uygun görüldü (BOA, A.AMD., 31/72, 21 Eylül 1851/24 Za 1267). Tulca Kaymakamı Ali Efendi'nin 5.000 kuruş maaşı, buraya bağlı kazaların vergilerine eklendi (BOA, İ.MVL., 215/7093, 05 Temmuz 1851/05 N 1267). Dersim civarında tayin edilen kaymakam ve müdürlerin maaşları hazine tarafından ödenecekti (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 100).

¹²⁷⁷ Yeniil Kaymakamı İsmail Bey, hazinenin ödediği 5.000 kuruş maaşın yetmediğini belirterek emsaline uygun maaş istemişti. Kaza ahali tarafından önceki kaymakamlara 2.500 kuruş verilirdi. Ahalinin temsilcileri bu parayı yine vereceklerini belirtince mesele halledildi (BOA, İ.MVL., 94/1941, 24 Nisan 1847/08 Ca 1263; BOA, A.MKT., 79/49, 01 Mayıs 1847/15 Ca 1263). Galos Kazası müdürlüğü kaymakamlık haline getirilince buranın maaşı olan 3.000 kuruş, ahalinin talebi üzerine üstü memleket vergisine eklenmek üzere 5.000 kuruşa çıkarıldı (BOA, İ.MVL., 195/6018) ve Fethullah Efendi 5.000 kuruş maaşla kaymakam yapıldı (BOA, A.TŞF., 9/48).

¹²⁷⁸ BOA, İ.DH., 59/2950.

¹²⁷⁹ BOA, MAD., no: 9229, s. 28-30, 1857/1274; BOA, ML.MSF.d., no: 14060, 1859/1276; BOA, MAD., no: 9253, s. 12-14, 1861-62/1278.

¹²⁸⁰ BOA, C.DH., 291/14516.

¹²⁸¹ BOA, ML.MSF.d., no: 4308.

¹²⁸² BOA, C.DH., 151/7517, 27 Haziran 1843/28 Ca 1259.

¹²⁸³ BOA, C.DH., 224/11161.

¹²⁸⁴ BOA, C.ML., 383/15708.

¹²⁸⁵ BOA, ML.MSF.d., no: 4713

Sancağı Kaymakamı Mehmed Celaleddin Ağa'nın 8.000 kuruş maaşından,¹²⁸⁶ Siroz kaymakamının 10.000 kuruş maaşından,¹²⁸⁷ Karahisar-ı Sahip Kaymakamı Yahya Bey'in 7.500 kuruş maaşından,¹²⁸⁸ Nevşehir Kaymakamı Edhem Bey'in 8.000 kuruş maaşından,¹²⁸⁹ Karahisar-ı Sahib kaymakamının 7.500 kuruş maaşından, Kütahya kaymakamının 17.500 kuruş maaşından¹²⁹⁰ ve Saruhan Sancağı Kaymakamı Sadreddin Bey'in 12.500 kuruş maaşından onda bir oranında indirim yapılmıştı.¹²⁹¹

Kesintiler her zaman onda bir oranında olmayabilirdi. Maliye hazinesinin 1851/Rumi 1267 yılının müvazene (bütçe) defterindeki masraflarda görülen açığının kapatılması amacıyla Meclis-i Muvakkat ile Meclis-i Meşveret'te yapılan görüşmeler neticesinde icra edilen kesintilere dair düzenlenen defter padişaha sunulmuş, görüşme neticesinde bazı memurların maaşları üzerinden yapılan indirimler padişah tarafından onaylanmıştı. Gereği hazinede icra edildikten sonra üç adet defterinin düzenlenerek birinin padişahda kalması, birinin hazinede saklanması, birinin de Meclis-i Vâlâ'da bulunmak üzere Babiâli'ye gönderilmesi uygun görüldü.

Maaş kesintisi yapılan eyaletlerdeki vali, mutasarrıf, defterdar ve kaymakamların maaşlarının Rumi 1267 yılı Mart ayı başından (Mart 1851) itibaren indirime tabi tutulması için yazışmalar yürütüldü. Ardından Rumeli ve Anadolu'daki vali, defterdar, mutasarrıf, muhassıl, kaymakam ve mal müdürlerinin maaşları ile bu maaşlar üzerinde yapılan indirim neticesinde ödenecek meblağ açıklandı.

Buna göre İslimye Kaymakamı Raif Efendi, Üsküb Kaymakamı Ahmed Bey, Midilli Kaymakamı İsmail Paşa, Denizli Kaymakamı İzzet Bey, Teke Kaymakamı Rüşdü Efendi, Maraş Kaymakamı Mahmud Bey ve Karahisar-ı Sahib Kaymakamı İsmail Bey 7.500 kuruştan 6.000; Ergiri Kaymakamı Ata Bey ile Hamid Kaymakamı Mehmed Efendi 8.000 kuruştan 6000; Berat Kaymakamı Hüseyin Paşa ile Saruhan Kaymakamı Âlim Ağa 10.000 kuruştan 7.500; Ankara Kaymakamı Mustafa Efendi 9.000 kuruştan 7.500; Tırnova Kaymakamı Galib Paşa 12.500 kuruştan 11.000; Cizre Kaymakamı Selim Ağa 15.000 kuruştan 12.500; Amasya Kaymakamı Ömer Faiz Paşa ile Revandüz Kaymakamı Ragıb Paşa 17.500 kuruştan 15.000; Rakka Kaymakamı Hasan Paşa ise 20.000 kuruştan 17.500 kuruş maaş alırken Diyarbakır Kaymakamı

¹²⁸⁶ BOA, ML.MSF.d., no: 5661.

¹²⁸⁷ BOA, C.ML., 261/10701.

¹²⁸⁸ BOA, C.ML., 254/10488.

¹²⁸⁹ BOA, C.ML., 681/27960.

¹²⁹⁰ BOA, C.ML., 427/17274.

¹²⁹¹ Haziran 1260'taki maaştır (BOA, ML.MSF.d., no: 6137).

Ahmed Paşa'nın 15.000 kuruş maaşının tümü kesilmişti.¹²⁹² 1268 senesi Şubat ayında (Şubat/Mart 1853) Ohri Kaymakamı Şerif Ahmed Bey'in maaşı olan 5.000 kuruştan 450 kuruş indirilerek kendisine 4.550 kuruş ödenmişti.¹²⁹³

Kaymakamların maaş miktarları her idari birimin büyüklüğü, işlerinin çokluğu ile İstanbul'a yakınlığı ve uzaklığı, coğrafi ve iklim koşulları göz önünde bulundurularak tespit edilmiş olan ve her bölgeye mahsus bulunan kaymakamlık maaşı üzerinden ödenirdi. Bu kıstaslara göre belirlenen maaşlar arasında ise büyük farklar olabilirdi. Mesela Bozcaada Kaymakamlığının 3.100, Siroz'un 7.500,¹²⁹⁴ Rumkale'nin 2.500,¹²⁹⁵ Varna'nın 12.500, Dırama'nın 12.000, Siroz'un 6.000,¹²⁹⁶ Karahisar-ı Şarki'nin 6.000,¹²⁹⁷ Yeniil'in 7.500,¹²⁹⁸ Ohri Sancağının 5.000,¹²⁹⁹ Limni Ceziresi'nin 4.500,¹³⁰⁰ İstanköy'ün 4.500,¹³⁰¹ Aynaroz Ceziresi'nin 3.000,¹³⁰² Bayezid Livasının 7.500,¹³⁰³ Dersim Sancağı merkez kazalarının 4.900¹³⁰⁴ ve Tarsus Kaymakamlığının 3.920 kuruş maaşları vardı.¹³⁰⁵

Bazı idarecilerin rütbe ve konumu itibariyle kendilerine mahsus maaşları olurdu. Böyle kişiler başka bir kaymakamlığa tayin edilirken önceki maaşları dikkate alınarak miktar tespiti yapılırdı. Miri miran Hüsmen Paşa Şumnu kaymakamlığına atanınca kaymakamlığa mahsus 2.940 kuruş maaş, emsalinden düşük olduğu için 5.000 kuruşa çıkarılmıştı.¹³⁰⁶ Şibli Paşa'nın zatına mahsus 10.000 kuruş maaşı vardı. Kendisi Divaniye Sancağı kaymakamı olarak atanınca bu meblağın 5.000 kuruşu hazineye aktarılmış, kalan 5.000 kuruş ise kaymakamlık maaşı olan 15.000 kuruşa eklenerek kendisine 20.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.¹³⁰⁷ Bağdad meclisi azasından Müntefik eski kaymakamı Mansur Bey, zatına mahsus 5.000 kuruş maaşa 25.000 kuruş eklenerek 30.000 kuruş maaşla Müntefik kaymakamlığına tayin edilmişti.¹³⁰⁸ Ohri Kaymakamı

¹²⁹² BOA, ML.MSF.d., no: 9282, 1851/1267.

¹²⁹³ BOA, ML.MSF.d., no: 10220.

¹²⁹⁴ BOA, MAD., no: 9205, s. 330, 331.

¹²⁹⁵ BOA, İ.MVL., 208/6718.

¹²⁹⁶ BOA, İ.MVL., 231/8000.

¹²⁹⁷ BOA, İ.MVL., 161/4664.

¹²⁹⁸ BOA, İ.MVL., 163/4790.

¹²⁹⁹ BOA, İ.MVL., 269/10338.

¹³⁰⁰ BOA, İ.MVL., 269/10353.

¹³⁰¹ BOA, İ.MVL., 296/11983.

¹³⁰² BOA, İ.MVL., 369/16185.

¹³⁰³ BOA, İ.MVL., 376/16511.

¹³⁰⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 13083.

¹³⁰⁵ BOA, A.MKT.MVL., 143/37.

¹³⁰⁶ BOA, MAD., no: 9229, s. 149.

¹³⁰⁷ BOA, İ.MVL., 401/17443.

¹³⁰⁸ BOA, İ.MVL., 501/22666.

Şerif Bey'in yerine Kesriye Kaymakamı Tahir Bey, Kesriye'de aldığı 4.000 kuruş maaşıyla atanmıştı.¹³⁰⁹

Birbirine yakın kaymakamlıklara toplu atama ve nakiller yapılırken bu yerlerin yüksek ve düşük maaşları toplanıp kaymakamlık sayısına bölünür; böylece yüksek maaşlı yerlerde indirim, düşük maaşlı yerlerde ise yükseltme yapılmak suretiyle maaş miktarlarında eşitlik sağlanırdı.¹³¹⁰ Mesela Haleb Eyaletine bağlı Beylan Kaymakamı Halim Efendi Rumkale'ye, Rumkale Kaymakamı Bekir Ağa Kilis'e, Kilis Kaymakamı Süleyman Ağa Beylan'a nakil edilirken, Antakya ve Ayntab'a ise yeni kaymakamlar tayin edilmişlerdi. Bu bölgede maaşı düşük olan kaymakamlar, becayiş talep ettikleri ve birbirlerinin yanlışlarını çıkarmaya çalıştıkları için tahsis edilen maaşlar birleştirilip ortalamaları alınarak hepsi için aynı seviyeye getirilmişti.¹³¹¹

Bir kaymakamlığa mahsus maaş üzerinden atama yapılmışsa tayin edilen yeni kaymakamın maaşı normalde selefinin maaşıyla aynı oluyorsa¹³¹² da atanan kişinin hususi durumu, masrafları ve bölgedeki yeni gelişmeler göz önünde bulundurularak sancağa mahsus kaymakamlık maaşına zam yapılır ve böylece yeni kaymakamın maaşı, selefinkinden yüksek olabilirdi.¹³¹³

Özellikle daha yüksek rütbeli ve muktedir biri göreve atandığı zaman kaymakamlığın mevcut maaşı da yükseltildi.¹³¹⁴ Muş Kaymakamı Mesrur Bey vefat edince yerine, Muş Sancağının nazik bir yerde olması sebebiyle ve zulümleri önleme gayesiyle dirayetli, becerikli, rütbeli ve bölgeye vakıf olan Kars eski kaymakamı Miri miran Osman Paşa tayin edildi. Kaymakamlığın mevcut maaşı olan 4.000 kuruş paşaya yetmeyeceği için bu maaş 10.000 kuruşa çıkarıldı.¹³¹⁵

Balkan bölgesindeki eşkıya faaliyetleri sebebiyle İslimye kaymakamlığına

¹³⁰⁹ BOA, İ.MVL., 137/3735.

¹³¹⁰ Şerif Bey Narda'ya, Narda Kaymakamı Şakir Bey de Ohri'ye nakledilince Narda'nın 10.000 ve Ohri'nin 4.000 kuruş maaşları toplanıp ikiye bölünerek kaymakamların her birine 7.000'er kuruş maaş tahsis edildi (BOA, İ.MVL., 163/4789, 16 Mart 1850/02 Ca 1266).

¹³¹¹ BOA, İ.MVL., 398/17321, 13 Temmuz 1858/02 Z 1274.

¹³¹² Kocaili Sancağına atanan Vasıf Bey'e selefi gibi 7.500 kuruş (BOA, İ.DH., 79/3923), Filibe kaymakamı olarak atanan Abdülahad Ağa'ya selefi gibi 10.000 kuruş (BOA, İ.DH., 83/4155), Kütahya'ya atanan Kilisli Mehmed Paşa'ya selefi gibi 9.000 kuruş maaş tahsis edildi (BOA, C.DH., 290/14488, 03 Kasım 1844/22 L 1260).

¹³¹³ Revandüz kaymakamı olarak atanan Hilmi Paşa'nın talebi üzerine maaşı 5.000 kuruş ilaveyle 17.500 kuruşa çıkarıldı ve kendisine harcırah olarak 25.000 kuruş atıyye verildi (BOA, İ.MVL., 184/5523, 06 Ekim 1850/29 Za 1266). Lazkiye kaymakamlığına mahsus 3.500 kuruşa hazineден 500 kuruş eklenerek Hama eski kaymakamı Mustafa Bey buraya atandı (BOA, İ.MVL., 254/9394). Köstendil kaymakamlığının 3.000 kuruş maaşına 1.000 kuruş eklenerek buraya Viranşehir eski kaymakamı Hacı Hurşid Ağa tayin edildi (BOA, İ.MVL., 176/5222).

¹³¹⁴ Miri miran Reşid Paşa, Divaniye kaymakamı olarak atanınca eski kaymakamın 5.000 kuruş maaşı olduğu ve ona nispetle bu kaymakamın daha fazla masrafı olacağı için kendisine 10.000 kuruş maaş tahsis edildi (BOA, İ.MVL., 210/6818, 18 Mayıs 1851/16 B 1267).

¹³¹⁵ BOA, İ.DH., 279/17501.

muktedir birinin atanması gerekli görülünce İslimye kaymakamı azledilerek yerine Tırhala Derbendat Nazırı Zeynel Paşa getirildi. Kaymakamlığın 5.880 kuruş maaşı yeni kaymakama yetmeyeceği için maaş miktarı 15.000 kuruşa çıkarıldı.¹³¹⁶

Yeni atanan kaymakamın maaşı, selefinin maaşından daha düşük de olabilir; tayin sırasında kaymakamlığa mahsus maaşta indirimle gidilerek yeni kaymakam göreve bu şekilde başlatılabildi.¹³¹⁷ Böyle durumlarda kaymakamlığın eski maaşından artan meblağ ise devlet hazinesine aktarıldı.¹³¹⁸ Yeni kaymakamlar atanırken Bihke Kaymakamlığının 7.500 kuruş maaşı 6.000 kuruşa, Siroz'un 6.000 kuruş maaşı 5.000 kuruşa,¹³¹⁹ Erdek'in 4.000 kuruş maaşı 2.500 kuruşa,¹³²⁰ Karahisar-ı Şarki'nin 6.000 kuruş maaşı 5.000 kuruşa,¹³²¹ Hama'nın 4.500 kuruş maaşı 4.000 kuruşa,¹³²² Karaisalı'nın 4.500 kuruş maaşı 4.000 kuruşa,¹³²³ Saruhan'nın 7.500 kuruş maaşı 5.000 kuruşa,¹³²⁴ Ohri'nin 7.000 kuruş maaşı 5.000 kuruşa,¹³²⁵ Mardin'in 10.000 kuruş maaşı 6.000 kuruşa¹³²⁶ ve Ayvalık'ın 5.234 kuruş maaşı 5.000 kuruşa indirilerek üst kısımları Maliye hazinesine aktarıldı.¹³²⁷

Bazı yerlerde, emsaline kıyasla kaymakamlara daha yüksek maaş ödenmiş olsa da böyle kaymakamların görevi bitip yerlerine başkaları tayin edilince maaşlar olması gereken seviyeye çekilir ve artan kısım hazineye aktarıldı.¹³²⁸

Maaş indiriminden sonra artan meblağlar, bazen de hazineye aktarılmayıp

¹³¹⁶ BOA, İ.DH., 343/22626.

¹³¹⁷ Ayvalık kaymakamlığına atanan Morali Selim Efendi'nin mazbut haline göre oranın maaşı fazla görüldüğü için maaş miktarı 5.000 kuruş olarak belirlendi (BOA, İ.DH., 179/9758). Gelibolu'ya kaymakam olarak atanan Tahmishane Müdürü Baha Bey'e kaymakamlığın 10.000 kuruş maaşının 7.000 kuruşu tahsis edildi (BOA, İ.MVL., 184/5529, 06 Eylül 1850/28 L 1266). Erzurum'dan Babiâli'ye gönderilen maaş defteri Maliye Nezareti'nde incelenince bazı kaymakamlara ayrılan maaşlar çok görülerek indirilirken sadece Muş kaymakamına ayrılan maaş yükseltildi (BOA, İ.DH., 105/5315, 14 Temmuz 1845/08 B 1261). Cizre kaymakamlığına atanan Derviş Efendi'nin 12.500 kuruş maaşından 2.500 kuruş indirildi (BOA, İ.MVL., 226/7682, 07 Aralık 1851/13 S 1268).

¹³¹⁸ Narda'ya mahsus 7.000 kuruş 6.000'e (BOA, İ.MVL., 229/7872), Bolu'ya mahsus 7.500 kuruş 5.500'e (BOA, İ.MVL., 251/9243), Hamid'e mahsus 6.000 kuruş 5.000'e (BOA, İ.MVL., 257/9572, 21 Aralık 1852/09 Ra 1269), Bihke'ye mahsus 7.500 kuruş 6.000'e ve Siroz'a mahsus 6.000 kuruş 5.000 kuruşa indirilerek kaymakamlar tayin edildiler. Atamalar sırasında yapılan indirimlerden kalan meblağlar Maliye hazinesine aktarıldı (BOA, İ.MVL., 259/9661). İzmid kaymakamlığına atanan Arif Paşa'nın rütbesi selefininkinden aşağı olduğu için kaymakamlığın 9.000 kuruş maaşından 2.000 kuruşu kesilmişti. Sonradan kendisine miri miranlık rütbesi verilince maaş yine 9.000 kuruşa çıkarıldı (BOA, İ.DH., 219/12923, 03 Eylül 1850/25 L 1266).

¹³¹⁹ BOA, İ.MVL., 259/9661.

¹³²⁰ BOA, İ.MVL., 259/9716.

¹³²¹ BOA, İ.MVL., 261/9825, 02 Şubat 1853/22 R 1269.

¹³²² BOA, İ.MVL., 267/10215, 05 Nisan 1853/25 C 1269.

¹³²³ BOA, İ.MVL., 273/10546, 30 Mayıs 1853/21 Ş 1269.

¹³²⁴ BOA, İ.MVL., 240/8595, 14 Temmuz 1852/26 N 1268.

¹³²⁵ BOA, İ.MVL., 247/8973.

¹³²⁶ BOA, İ.MVL., 247/8987.

¹³²⁷ BOA, İ.MVL., 465/21017.

¹³²⁸ Maraş kaymakamının vefatı ve İçil kaymakamının azli sebebiyle yeni atamalar yapılırken Maraş'ın 12.500 ve İçil'in 10.000 kuruş eski maaşları emsali gibi 7.500'er kuruşa indirilerek kalan kısım hazineye aktarıldı (BOA, İ.MVL., 161/4665); Maraş'ta bundan sonra da maaş indirimine devam edildi ve ileriki bir tarihte buraya mahsus 6.000 kuruş maaş, bunun 1.000 kuruşu hazineye aktarılarak 5.000 kuruşa indirildi (BOA, İ.MVL., 251/9260).

doğrudan maaşı düşük başka bir kaymakamlığa eklenir¹³²⁹ veya geçici olarak başka bir ödeme için ayrılırdı. Mesela Menteşe kaymakamı olarak atanan Tavaslızade Osman Ağa'ya, bu kaymakamlığa mahsus 10.000 kuruş maaştan 7.500 kuruşun ödenerek kalanın uygun bir memuriyete getirilene kadar selefi Haydar Paşa'ya ödenmesi hususunda irade-i seniyye çıkarılmıştı.¹³³⁰

Bir kaymakamlığın önceki maaşı indirilerek oraya yeni bir atama yapılması Maliye tarafından gündeme getirilse de padişah, şahsın rütbesi ve hizmeti gibi özel durumlarını gerekçe göstererek maaş indirim talebini reddedebiliyordu.¹³³¹

Kaymakamların maaşları yeterli görülmezse¹³³² veya bizzat kaymakamlar, mevcut maaşlarının kendilerine yetmediğini belirterek zam talebinde bulunurlarsa durum Babiâli'de değerlendirilir ve talepler haklı görülürse maaşa zam yapılırdı.¹³³³

Bir bölgenin yerlisi ve eşrafından olan kişiler, kaymakamlık görevine getirildikleri zaman kendileri zengin ve masrafları az olacağı gerekçesiyle maaşları emsalinin altında tutulabilirdi. Doğal olarak böyle kaymakamlar görevden alınıp da yerlerine bölge dışından biri tayin edilince gelen kaymakam geçimini sağlamakta güçlük çekmeye başlardı. Böyle bir durumda yeni kaymakam, meramını Babiâli'ye bildirirse maaşı yükseltilebilirdi.¹³³⁴

Zam talebi olduğu hâlde kaymakamın görev yaptığı yer, maaş zammı yapılmasına layık ve yeterli görülmezse kaymakama orada zam yapılmaz ve gerekirse

¹³²⁹ Kaza-i Erbaa kaymakamının 7.500 kuruş maaşı 5.000 kuruşa düşürülünce 2.500 kuruşa hazineden 1.500 kuruş eklenerek Silivri kaymakamına 4.000 kuruş maaş tahsis edildi (BOA, İ.MVL., 87/1764). Hamid kaymakamlığının 9.000 kuruş maaşı, 8.000'e indirilerek 1.000 kuruş, maaşı düşük olan Alaiye kaymakamlığına aktarıldı (BOA, İ.MVL., 148/4196, 20 Ağustos 1849/Selh N 1265).

¹³³⁰ BOA, MAD., no: 9205, s. 16, 1848/1265.

¹³³¹ Kasım Efendi'nin Cebel-i Garbiye kaymakamlığına asaleten tayini sırasında kaymakamlığın 6.750 kuruş maaşının 5.000 kuruşa indirilmesi yönünde görüş belirtildiyse de padişah, maaş indirimini uygun görmeyerek Kasım Efendi'nin 6.750 kuruş maaşla atanmasını emretti (BOA, İ.MVL., 230/7938). Yeniil Kaymakamı İsmail Paşa Kayseri kaymakamıyla becayiş edilince Maliye hazinesi, İsmail Paşa'nın Yeniil'de aldığı 7.500 kuruşun 6.000'e düşürülmesini istedi; fakat paşanın rütbesine ve emsaline göre 6.000 kuruş düşük olacağı gerekçesiyle bu istek reddedilerek Yeniil'in yeni kaymakamının 6.000, İsmail Paşa'nın ise 7.500 kuruş almaları uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 237/8353, 23 Mayıs 1852/03 Ş 1268).

¹³³² Tırhala Sancağı Kaymakamı Namık Paşa, aylık 20.000 kuruş maaşla idare edemediği için maaşı 27.500 kuruşa çıkarıldı (BOA, C.ML., 576/23636, 26 Mayıs 1842/15 R 1258).

¹³³³ Sofya kaymakamlığına atanan Adil Paşa, kaymakamlığın 10.000 kuruş maaşının yetmediğini belirtince buranın mevkii hassas olduğu için kendisine 2.500 kuruş zam yapıldı (BOA, İ.DH., 217/12803). Sevakin Kaymakamı Nureddin Paşa'nın maaşı 10.765 kuruşken böyle önemli ve uzak bir yerde olması ve idaresindeki yerleri dolaşması sebebiyle bu meblağ kendisine yetmediği için maaşı, Cidde hazinesinden zam yapılarak 15.000 kuruşa çıkarıldı (BOA, İ.DH., 318/20531, 18 Nisan 1855/01 Ş 1271).

¹³³⁴ Saruhan eski kaymakamı Sadık Bey, yerli ve zengin olduğu için kendisine 5.000 kuruş maaş tahsis edilmişken yerine atanan Said Efendi, bu maaşla idare edemeyeceğini belirterek maaşının artırılmasını talep etti. Bu durumda kaymakamlık maaşı 12.500 kuruşa çıkarıldı (BOA, İ.DH., 174/9357, 17 Haziran 1848/14 B 1264).

kaymakam daha yüksek maaş alabileceği bir başka yere nakledilerek talep bu şekilde karşılanmaya çalışılırdı.¹³³⁵

Kaymakamların maaşı yetersiz olduğu zaman maaşa zam yapılması için ya vali ya bizzat kaymakam ya da kaymakamlık meclisi talepte bulununca mesele Babiâli'de görüşülür ve gerekirse maaş artırımına gidilirdi. Nitekim Erdek meclisi, Erdek kaymakamının idareyi iyi yürüttüğünü; ancak maaşının az olduğunu belirterek 2.500 kuruş olan maaşının yükseltilmesini isteyince kaymakamın maaşı 1845'te Bozcaada kaymakamının maaşına kıyasla 3.600 kuruşa yükseltilmişti.¹³³⁶

Çıldır Kaymakamı Bican Paşa, masraflarının yüksek ve maaşının emsaline göre düşük olduğunu belirterek kendisine zam yapılmasını talep etmişti. Çıldır Sancağı sınırda hassas bir mevkiye bulunduğu, böyle yerlerdeki kişilerin refahının ve iktidarının temin edilmesi gerektiği düşüncesiyle 5.000 kuruş zam yapılarak mevcut maaş, 1848'de 15.000 kuruşa çıkarıldı.¹³³⁷ Kars Kaymakamı Osman Paşa da memuriyet yerinin uzak ve kaymakamlığın 9.000 kuruş maaşının düşük olduğunu belirtmişti. Maliye Nezareti ile yapılan müzakere sonucu 1849'da kaymakamın maaşı 12.500 kuruşa çıkarıldı ve kendisine hazineden 20.000 kuruş atıye-i seniyye verilmesi yeterli görüldü.¹³³⁸

Kaymakamlıkla birlikte güvenlik ve maliye işlerini üstlenen kişilere, ek görevler de göz önünde bulundurularak normal maaştan daha yüksek ödeme yapılırdı. Bozok Sancağı kaymakamlığına atanan Ferik Celaleddin Paşa'ya, zaptiye ve kaymakamlık işlerini birlikte yürüteceği için 25.000 kuruş maaş ayrılmıştı.¹³³⁹

Göreve yeni atanan bir kaymakamın maaşı, görevin resmi tevcih tarihinden itibaren işlemeye başlardı. Kaymakam, bu tarihten itibaren işe başladığı güne kadar geçen sürede esas maaşının yarısını alır, ancak işe başladıktan sonra maaşın tamamını elde edebilirdi.¹³⁴⁰ Yenipazar Sancağına atanan Vehbi Efendi'ye, kaymakamlığın tevcihi tarihinden mahalline ulaşana kadar yarı ve ulaşınca tamamı verilmek üzere aylık 8.000 kuruş maaş tahsis edilmişti.¹³⁴¹

Yeni kaymakam atamaları yapıldığı zaman eski ve yeni kaymakamların

¹³³⁵ Bozcaada Kaymakamı Tahir Efendi'nin maaş zammı ve rütbe terfi talebi üzerine böyle bir karar verilerek durum padişaha havale edildi (BOA, A.MKT., 73/65, 27 Mart 1847/10 R 1263).

¹³³⁶ BOA, İ.DH., 98/4909.

¹³³⁷ BOA, İ.MVL., 125/3219.

¹³³⁸ BOA, İ.MVL., 154/4379, 07 Kasım 1849/20 Z 1265.

¹³³⁹ BOA, C.DH., 84/4168; BOA, İ.DH., 62/3055.

¹³⁴⁰ Menteşe kaymakamı olarak atanan Tavaslızade Osman Ağa'nın, ilk önce maaşın yarısını ve daha sonra tamamını lüvanın tahsilatından alması uygun görüldü (BOA, MAD., no: 9205, s. 16).

¹³⁴¹ BOA, MAD., no: 9229, s. 177.

maaşları, görevin el değiştirilme tarihi esas alınarak başlatılırdı. Görevin devir teslim işlemi ay ortasında yapılırsa maaş, her iki tarafın çalıştıkları gün sayısına göre aralarında bölüştürülürdü. Bu maaşlar, sancağın gelir tahsilatından karşılanırdı.¹³⁴²

Şunu da belirtmek gerekir ki eski kaymakamın yarı maaşı alabilmesi için yeni kaymakam gelene kadar görev yerinde kalarak işleri idare etmesi lazımdı.¹³⁴³ İki kaymakamın görev değişim tarihleri arasında bir de vekil kaymakam görev yapmışsa bu defa maaşlar üç kişi arasında çalıştıkları süreler dikkate alınarak pay edilirdi.¹³⁴⁴ Vekil olarak görev yapan kişi, aynı göreve asaleten getirilirse vekâleten görev yaptığı süre için yarı maaş alırken asaletinin icra edildiği tarihten itibaren ise tam maaş alırdı.¹³⁴⁵

Kaymakamlar göreve atandıkları ve görevlerine başlamak üzere yola çıktıkları hâlde ikinci bir kararla görevden alınır veya başka bir göreve kaydırılır ya da görev yerine ulaşmadan önce vefat ederlerse kendilerine tahsis edilen maaşın yarısı ölüm dışındaki vakalarda bizzat kendilerine, ölüm durumunda ise ölen kişilerin geride kalan yakınlarına ödenirdi.¹³⁴⁶

Kaymakamlara farklı yıllarda farklı yerlerde tahsis edilen maaş miktarları incelendiği zaman, kaymakamların genel itibariyle 5.000 ile 10.000 kuruş arasında maaş aldıkları görülmektedir.¹³⁴⁷ 5.000 kuruşun altında ve 10.000 kuruşun üstünde maaş alan kaymakamların sayısı ise nispeten azdır. 5.000-10.000 kuruş sınırı dışındaki maaş miktarları için şu örnekler gösterilebilir:

1846 ile 1849 arasında Divriği kaymakamları¹³⁴⁸ ile 1848 yılında Ayntab kaymakamı 2.500 ve yine 1848'de Köstendil kaymakamı 3.000;¹³⁴⁹ 1861/1862

¹³⁴² Bozcaada'ya atanan Kamil Bey'e, Siroz'a atanan Üsküdarı Ahmed Ağa'ya (BOA, MAD., no: 9205, s. 330, 331), Divriği'ye atanan Osman Bey'e (BOA, MAD., no: 9205, s. 359) ve Şumnu'ya atanan Hüsmen Paşa'ya görevin tevcih tarihinden görev mahalline ulaşana kadar yarı ve ulaşınca tamamı kaymakamlığın tahsilatından karşılanmak üzere maaşlar tahsis edilmişti (BOA, MAD., no: 9229, s. 149).

¹³⁴³ Şumnu'ya atanan Raşid Ağa'ya görevin tevcih tarihinden mahalline ulaşana kadar yarı ve sonra tamamı mahalli tahsilattan verilmek üzere maaş ödenecek; selefi de bu sırada görev yaparsa maaşın diğer yarısı ona verilecekti (BOA, MAD., no: 9229, s. 2).

¹³⁴⁴ Gelibolu Sancağı eski kaymakamı Mehmed Bey, 1279 Kanun-ı sâni'de 4.500, Şubat'ta 2.325, Mart 1280'de 375 kuruş aldı. Onun ardından kaymakam vekili olan naip, Mart 1280'de 225 kuruş; yeni kaymakam Hüseyin Ağa ise 1279 Kanun-ı sâni'de 150, Şubat'ta 2.325, Mart 1280'de 4.050 kuruş aldılar (BOA, ML.MSF.d., no: 17224).

¹³⁴⁵ Kabail kaymakamlığına atanan Mehmed Fehim Bey için bu usul uygulandı (BOA, MAD., no: 9229, s. 176).

¹³⁴⁶ İçil kaymakamı olarak atanan Ahmed İzzet Bey görev yerine ulaşmadan ölünce kızı, babasının ölüm tarihine kadarki maaşının yarısını talep etmişti. Ölenlerin yarı maaşlarının verilmesi hususunun da nizamaya eklenmesi ve yarı maaşın kıza verilmesi uygun görüldü. Yeni nizam gereğince, bir aydan fazla İstanbul'da tutulanların bir aylık maaşlarının yarısından fazlası verilmeyecekti (BOA, İ.MVL., 254/9388, 30 Kasım 1852/18 S 1269).

¹³⁴⁷ BOA, İ.MVL., 125/3205; 257/9574; 267/10227; 277/10806; 405/17583; 501/22666. BOA, ML.MSF.d., no: 7101, 1846/1262; no: 10310; no: 12509; no: 12258; no: 15181; no: 15525; no: 16068; no: 16997; no: 6389; no: 6832; no: 8358. BOA, ML.MSF.d., no: 14804, 1860-61/1277. BOA, C.DH., 189/9436, 28 Ağustos 1849/08 L 1265. 1845'te Filibe kaymakamı 9.000 (N. Ersoy, *a.g.t.*, s. 141), Kerbela kaymakamı 5.403 (D. Kaya, *a.g.t.*, s. 134), 1848'de Dersim kaymakamları 5.000 kuruş maaşa sahiplerdi (İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 100).

¹³⁴⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 7493, 24 Haziran 1846/29 C 1262. BOA, C.DH., 189/9436. M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 239.

¹³⁴⁹ BOA, C.DH., 189/9436.

döneminde Yenipazar kaymakamı 1.962 kuruş,¹³⁵⁰ 1864'te Samerra kaymakamı 1.860, Hanekin kaymakamı 2.790,¹³⁵¹ Zengibar kaymakamı 3.000 kuruş maaş alırlardı.¹³⁵² 1847'de Sakız Ceziresi,¹³⁵³ 1848'de Karaisalı, 1849'da Bozcaada, Lazkiye, Ohri, Priştine, İstanköy, Cebel-i Garbiye,¹³⁵⁴ 1851'de Erdek,¹³⁵⁵ 1853'te Lazkiye,¹³⁵⁶ 1855'te Beylan, Kilis,¹³⁵⁷ 1856'da Isparta,¹³⁵⁸ 1858'de Siverek,¹³⁵⁹ 1860/1861 döneminde Berkofça,¹³⁶⁰ 1861'de Lam,¹³⁶¹ Dersim,¹³⁶² 1861/1862 döneminde Ergiri kaymakamları 3.000 ile 5.000 kuruş arasında maaşa sahiplerdi.¹³⁶³

Buna karşılık 1848'de Çarşamba Kazası kaymakamı,¹³⁶⁴ 1849'da Gelibolu ve İçi kaymakamları ile Narda ve Preveze kaymakamı,¹³⁶⁵ 1857'de Revandüz, Narda ve Sünne kaymakamları,¹³⁶⁶ 1861/1862 döneminde Resmo kaymakamı,¹³⁶⁷ 1864'te Süleymaniye kaymakamı 10.000;¹³⁶⁸ 1861'de Varna merkez kaymakamı 10.700,¹³⁶⁹ 1859'da Fizan kaymakamı 11.025,¹³⁷⁰ 1849'da Kıbrıs ve Maraş kaymakamları 12.000,¹³⁷¹ 1859'da Varna kaymakamı 12.127,¹³⁷² 1859'da Tırnova, İzvornik, Hakkâri ve Kandiye kaymakamları 13.500;¹³⁷³ 1857'de Divaniye kaymakamı 14.700;¹³⁷⁴ 1848'de Çıldır, 1849'da Cizre,¹³⁷⁵ 1857'de Tırnova¹³⁷⁶ ve Hakkâri kaymakamları 15.000;¹³⁷⁷ 1859'da Süleymaniye kaymakamı 15.435,¹³⁷⁸ 1861/1862 döneminde Silistre kaymakamı 16.400,¹³⁷⁹ 1857'de Süleymaniye kaymakamı 17.150,¹³⁸⁰ 1849'da Bolu

¹³⁵⁰ BOA, MAD., no: 9253, s. 14.

¹³⁵¹ BOA, ML.MSF.d., no: 16997.

¹³⁵² BOA, İ.MVL., 501/22666.

¹³⁵³ BOA, ML.MSF.d., no: 10310.

¹³⁵⁴ BOA, C.DH., 189/9436.

¹³⁵⁵ BOA, İ.MVL., 224/7624.

¹³⁵⁶ BOA, İ.MVL., 293/11765.

¹³⁵⁷ BOA, İ.MVL., 329/14074, 13 Nisan 1855/25 B 1271.

¹³⁵⁸ BOA, İ.MVL., 351/15306, 25 Mart 1856/18 B 1272.

¹³⁵⁹ BOA, İ.MVL., 396/17237, 21 Haziran 1858/09 Za 1274.

¹³⁶⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 14804.

¹³⁶¹ BOA, İ.MVL., 451/20148, 07 Ağustos 1861/29 M 1278.

¹³⁶² İ. Yılmazçelik, *a.g.e.*, s. 101.

¹³⁶³ BOA, MAD., no: 9253, s. 12.

¹³⁶⁴ BOA, ML.MSF.d., no: 8253.

¹³⁶⁵ BOA, C.DH., 189/9436.

¹³⁶⁶ BOA, MAD., no: 9229, s. 29.

¹³⁶⁷ BOA, MAD., no: 9253, s. 12.

¹³⁶⁸ BOA, İ.MVL., 501/22666.

¹³⁶⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 16068.

¹³⁷⁰ BOA, ML.MSF.d., no: 14060.

¹³⁷¹ BOA, C.DH., 189/9436.

¹³⁷² BOA, ML.MSF.d., no: 14060.

¹³⁷³ BOA, ML.MSF.d., no: 14060.

¹³⁷⁴ BOA, MAD., no: 9229, s. 29.

¹³⁷⁵ BOA, C.DH., 189/9436.

¹³⁷⁶ BOA, MAD., no: 9229, s. 30.

¹³⁷⁷ BOA, MAD., no: 9229, s. 28. BOA, ML.MSF.d., no: 13222.

¹³⁷⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 14060.

¹³⁷⁹ BOA, MAD., no: 9253, s. 12.

¹³⁸⁰ BOA, MAD., no: 9229, s. 29.

kaymakamı 17.500,¹³⁸¹ 1859'da Divaniye kaymakamı 17.730 ve Resmo kaymakamı 18.000;¹³⁸² 1847'de Van kaymakamı¹³⁸³ ile 1861/1862 döneminde Süleymaniye eski kaymakamı 20.000¹³⁸⁴ ve 1842 senesinde Bozok Kaymakamı Ferik Celal Paşa 25.000 kuruş maaşa sahiplerdi.¹³⁸⁵

Dikkati çeken bir unsur ise küsuratlı bazı meblağların, ülkenin çok farklı yerlerindeki kaymakamlıklarda aynı dönemde kullanılarak kısmen de olsa bir standart oluşturulmaya çalışılmasıydı. Mesela 1857'de Karahisar-ı Sahib, Bihke ve Tırvanik kaymakamları 5.390; Gümüşhane, Kütahya, Muş, İçil, Menteşe, Kengiri, Cihanbeyli, Resmo, Midilli, Samako ve İslimye kaymakamları 5.880; Siird, Berat ve Tekfurdağı kaymakamları 7.350;¹³⁸⁶ 1859'da İslimye, Midilli, Ayvalık, Bolu, Gümüşhane, Ordu, Teke, İçil, Alaiye, Kengiri, Menteşe, Çıldır ve Samako kaymakamları 5.292; Bingazi, Saruhan, Muş ve Aydın kaymakamları 8.820;¹³⁸⁷ 1861/1862 döneminde Muş ve Bingazi kaymakamları 8.056; Çıldır, İçil, Teke ve Gümüşhane kaymakamları 5.234;¹³⁸⁸ 1861'de Tırnova Sancağı merkez kaymakamı¹³⁸⁹ ile 1861/1862 döneminde İzvornik ve Hakkâri kaymakamları 11.800 kuruş maaşa sahiplerdi.¹³⁹⁰

2.9.2 Kaymakamların Harcırah ve Ek Görev Gelirleri

Kaymakamların, mülki idare mukabili aldıkları maaş dışında başka bazı gelir kaynakları da olabiliyordu. Nitekim daha önce belirtildiği gibi İslimye'ye kaymakam olarak atanan kişi, fabrikanın idaresini de yürütürdü. Bu kişilere hem müdürlük hem de kaymakamlık maaşı tahsis edilirdi. İslimye Kaymakamı Salih Efendi zamanında kaymakamlığın 5.000 kuruş ve fabrika müdürlüğünün 4.050 kuruş maaşı vardı.¹³⁹¹ Koçgiri Kaymakamı Mustafa Kamil Bey de Çıldır Sancağında yurtluk ve ocaklık şeklinde mutasarrıfı olduğu köylerin hasılat bedeli olarak 600 kuruş maaş alırdı.¹³⁹²

¹³⁸¹ BOA, C.DH., 189/9436.

¹³⁸² BOA, ML.MSF.d., no: 14060.

¹³⁸³ BOA, ML.MSF.d., no: 10310.

¹³⁸⁴ BOA, MAD., no: 9253, s. 14.

¹³⁸⁵ BOA, İ.DH., 67/3307, 29 Eylül 1842/23 Ş 1258; BOA, C.DH., 180/8977.

¹³⁸⁶ BOA, MAD., no: 9229, s. 28, 29.

¹³⁸⁷ BOA, ML.MSF.d., no: 14060.

¹³⁸⁸ BOA, MAD., no: 9253, s. 12.

¹³⁸⁹ BOA, ML.MSF.d., no: 16068.

¹³⁹⁰ BOA, MAD., no: 9253, s. 12.

¹³⁹¹ Kaymakam azledilince 7.500 kuruş maaşla, sadece kaymakamlığa Said Bey getirildi. Âşar memuru Servet Paşa, fabrikada üretilen çukanın kendisine ihalesini talep edince bir sarrafın taahhüdü alınarak çuka fabrikası Servet Efendi'ye ihale edildi (BOA, İ.MVL., 160/4614, 20 Ocak 1850/06 Ra 1266).

¹³⁹² BOA, A.MKT.MHM., 238/26, 29 Aralık 1861/26 C 1278.

Kaymakamlar, iltizam olarak bazı gelirlerin idaresini üstlenirlerdi. Mesela Reyhaniye’de padişah vakfı olan büyük bir çiftlik ile bir değirmen, sancağın kaymakamına iltizam şeklinde verilirdi.¹³⁹³

Kaymakamlar özellikle gümrük gelirlerinin idaresini emaneten veya göreve ek olarak üstlenir¹³⁹⁴ ya da ihale yoluyla üzerlerine alıp bir mültezim gibi işleterek buradan devlete ödemeyi taahhüt ettikleri parayı verdikten sonra kalan meblağı kar olarak kendilerine alırlardı. İzmir meyve-i ter (taze meyve) gümrüğü ile ona bağlı on gümrük, İzmir ihtisab ve damga vergileri, Edremid ve Kemer Edremid kazaları gümrükleri ile diğer dört gümrük ve ihtisab vergileri ile İzmir efenc gümrüğü Mart-Nisan 1844/Mart 1260 tarihinden itibaren yıl boyunca tahsil, zapt ve idare edilmek şartıyla İzmir Kaymakamı Raşid Efendi’ye ihale edilmişti. Sene sonuna az kala kaymakam, hasılatın defterini takdim ve 2.000 kuruş gelir beyan etmişti.¹³⁹⁵ Bunun dışında Sakız Ceziresi emtia gümrüğü de Sakız Kaymakamı Sucudi Efendi’ye ihale edilmişti.¹³⁹⁶

Kaymakamlar, âşar ve diğer vergi gelirlerini de iltizam şeklinde üstlenip buradan kendilerine ek gelir temin ederlerdi. Bikaulaziz Kaymakamı Hasan Ağa, Bikaulaziz Kazasının vakıf ve malikâne hisseleriyle birlikte âşar ve rüsum gelirlerini üstlenmiş,¹³⁹⁷ Keban ve Ergani Maadin-i Hümayunu Kaymakamı Mustafa Paşa ise Siverek Kazasının âşar ve rüsumat gelirleri ile pek çok iltizamını üzerine almıştı.¹³⁹⁸

Kaymakamlar, bir yerin iltizamını üzerlerine alacakları zaman belirli bir mal varlığına sahip olan bir şahsı, genellikle de bir sarrafı veya bezirgânı* kefil gösterir ve onun taahhüdüyle iltizamı alırlardı.¹³⁹⁹

Kaymakamlar tayin edildikleri yerlere gidecekleri zaman gerekli görüldüğü takdirde ve özellikle de uzak bölgelere gideceklerse söz konusu mahallin güzergâhına, mesafesine ve söz konusu kaymakamın maddi durumuna göre kendilerine belirli bir

¹³⁹³ BOA, A.MKT.MVL., 82/61, 23 Ekim 1856/22 S 1273.

¹³⁹⁴ Gümrük nizamına göre Konya, Alaiye, Antalya ve buralara bağlı gümrükler, merkezden memur tayin edilene kadar Mayıs 1843/Mayıs 1259’dan itibaren kaymakamlar tarafından emaneten idare edilecekti (BOA, C.ML., 609/25130, 09 Ağustos 1843/12 B 1259). Ayvalık Kaymakamı İsmet Paşa’nın yerine atanacak kişinin kaza gümrüğünü de idare etmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 76/3793).

¹³⁹⁵ Kaymakam, 1845/1261 yılı için Adana ve Konya gümrükleri ile Ayvalık Kazası ihtisab vergileri ve İzmir kazaları dâhil edilerek kendisine ihale edilirse İzmir meyve-i ter gümrüğü bedeline 3.000 kese zam yapacağını bildirdi. Padişah durumu uygun göyerek icrasını Maliye’ye havale etti (BOA, İ.DH., 95/4770, 01 Ocak 1845/21 Z 1260).

¹³⁹⁶ BOA, İ.DH., 166/8776, 13 Şubat 1848/07 Ra 1264; BOA, İ.DH., 190/10639, 01 Mart 1849/05 R 1265.

¹³⁹⁷ Bu gelirlerin yazılı şartlarla ihalesi nizama aykırı ise de mevki ve maslahat gereğince görülen menfaat üzerine bunların nizamdan istisna kılınarak ihale edilmesi Maliye Nezareti tarafından uygun görüldü. Padişah bu talebi kabul etti (BOA, İ.MVL., 274/10638, 07 Haziran 1853/29 Ş 1269).

¹³⁹⁸ BOA, İ.MVL., 262/9889, 07 Şubat 1853/27 R 1269. Bu iltizama dair ihtilafı hususlar Meclis-i Vâlâ tarafından görüşülerek çözüme kavuşturuldu (BOA, İ.DH., 330/21514, 24 Eylül 1855/12 M 1272).

* Bazırğân/Bezirgân, ticaret ve sarraflıkla meşgul olan kişilere denilirdi (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, I, s. 183).

¹³⁹⁹ BOA, İ.DH., 166/8776; 190/10639. BOA, İ.MVL., 262/9889.

miktar harcırah verilirdi.¹⁴⁰⁰ Bazı kaymakamlar da bizzat kendileri Babıâli'ye başvurup görev yerine gitmek için yardıma ihtiyaç duyduklarını belirterek mali destek talebinde bulunurlardı. Bu kişilerin talepleri haklı görülürse kendilerine atıyye-i seniyye adı altında bir miktar yol yardımı yapılırdı.¹⁴⁰¹

Kaymakamların atandıkları görev yerine gitmek üzere kendilerine harcırah verilmesi yönünde kendilerinin veya mülki amirlerinin talepleri, her zaman olumlu karşılanmayabilirdi. Böyle talepler karşısında Babıâli, Maliye hazinesinin içinde bulunduğu kötü durumu gerekçe göstererek olumsuz yanıt verebiliyordu.¹⁴⁰² Bu konuda ısrarcı olduğu takdirde kaymakamın ya görev yerine kendi imkânlarıyla gitmesi ya da istifa etmesi gerektiği şeklinde kati bir duruş sergilenebiliyordu.¹⁴⁰³

2.9.3 Kaymakamların Atıyye, Emeklilik ve Mazuliyet Gelirleri

Geçim sıkıntısı çeken veya borcunu ödeyemeyen muvazzaf ya da mazul kaymakamlar, talep ettikleri zaman veya bu konu merkez tarafından bir şekilde öğrenildiği takdirde, bu kişilerin durumları araştırılır ve gerçekten yardıma muhtaç oldukları görülürse kendilerine Maliye hazinesinden¹⁴⁰⁴ veya hizmet sebebiyle daha önce bağlı buldukları Evkaf-ı Hümayun gibi diğer bir devlet kurumundan¹⁴⁰⁵ ya da bölgenin mahalli emvalinden sadaka veya atıyye adı altında ve geri dönüşsüz olarak bir miktar para yardımı yapılırdı.¹⁴⁰⁶

¹⁴⁰⁰ Bağdad kaymakamı olarak atanan Haleb'deki Ferik Ahmed Paşa'nın bölgeye ulaşması büyük masraf gerektirdiği için kendisine 25.000 kuruş harcırah verilmesi (BOA, İ.DH., 445/29400, 22 Ekim 1859/24 Ra 1276) ve bu meblağın Haleb Eyaleti emvalinden ödenmesi gerekli görüldü (BOA, A.MKT.NZD., 293/23, 21 Ekim 1859/23 Ra 1276). Ayvalık kaymakamı olarak atanan Selim Bey borçlu ve yardıma muhtaç olduğundan kendisine Maliye hazinesinden 15.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görüldü (BOA, A.MKT., 49/73, 03 Eylül 1846/09 N 1262).

¹⁴⁰¹ Çıldır kaymakamı olarak atanan Bican Paşa, kendisinin hamisiz olduğunu, görev yerinin uzaklığından dolayı yol masrafı ve sair levazımı için yardıma ihtiyacı olduğunu belirtince kaymakama 25.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 168/8896, 03 Nisan 1848/28 R 1264).

¹⁴⁰² Çıldır Kaymakamı Abdullah Paşa (BOA, A.MKT.UM., 522/8, 01 Aralık 1861/27 Ca 1278) ve Süleymaniye kaymakamlığına atanan birisi, harcırah talep edince Sadarettin bunlara gönderilen yazılarda hazinenin durumunun müsait olmadığı için harcırah verilemeyeceği belirtildi (BOA, A.MKT.UM., 410/12, 12 Haziran 1860/22 Za 1276).

¹⁴⁰³ Bağdad eski valisi Ahmed Tevfik, Abdullah Paşa'nın görev yerine gitmek üzere Bağdad'a geldiğini, esnafa borçlu ve merhamete muhtaç olduğunu belirterek harcırah isteyince harcıraha imkân olmadığı, Abdullah Paşa'nın Çıldır'a gitmesi ya da istifa etmesi gerektiği belirtildi (BOA, A.MKT.UM., 523/69, 09 Aralık 1861/06 C 1278).

¹⁴⁰⁴ Kaza-i Erbaa kaymakamı Cemal Bey, borçlarını ödemek için yardım istemişti. Kayıtlara bakıldığında emsali bazı kişilere 10.000'den 20.000 kuruşa kadar atıyye ve hane bedeli ödendiği görülünce kendisine 15.000 kuruş (BOA, İ.DH., 79/3969, 01 Ekim 1843/07 N 1259); Ayvalık kaymakamlığına atanan Selim Beyefendi'nin borçlarına, levazımına ve yol masrafına karşılık kendisine 15.000 kuruş (BOA, İ.DH., 125/6420); Aydın eski kaymakamı Ata Paşa ile Dırama eski kaymakamı Ahmed Bey boşa kaldıkları ve gelirleri olmadığı için Ata Paşa'ya 7.000, Ahmed Bey'e 5.000 kuruş atıyye verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 429/28406, 19 Nisan 1859/15 N 1275), başka bir kayıttan ise Ata Paşa'dan Manisa eski kaymakamı olarak bahsedilir (BOA, A.MKT.MHM., 155/90, 25 Nisan 1859/21 N 1275). Limni eski kaymakamı Ahmed Bey'in zaruret ve sıkıntısı sebebiyle kendisine hazineden 750 kuruş verilmesi uygun görüldü (BOA, A.MKT.NZD., 314/108, 13 Haziran 1860/23 Za 1276).

¹⁴⁰⁵ Hamidiye eski kaymakamı Hacı Mustafa Efendi, borçlu olduğunu belirterek yardım istemişti. Eski hizmetine binaen Evkaf-ı Hümayun ile münasebeti bulunduğu için Evkaf-ı Hümayun hazinesinden kendisine 50.000 kuruş atıyye-i aliyye verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 209/12139, 24 Şubat 1850/11 R 1266).

¹⁴⁰⁶ İpek kaymakamlığı sırasında eşkıyayı takip ederken yara alan Şahin Bey'e tedavisi için atıyye olarak mahalli emvalden 5.000 kuruş verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 497/22464, 25 Kasım 1863/13 C 1280).

Kaymakamlar azledildikleri zaman, geçim sıkıntısı çekip sefil olmamaları için başka bir memuriyete atanıncaya kadar kendilerine maaş ödenirdi. Mesela Limni eski kaymakamı Sadık Bey'e kötü durumundan dolayı, bir kaymakamlığa tayin edilene kadar geçinmesi için sadaka-i âli olarak Maliye hazinesinden 2.000 kuruş ödeme yapılması 1855'te uygun görülmüştü.¹⁴⁰⁷

Bu ödemeler kaydı hayat şartıyla mazuliyet ya da tekaüdlük adı altında da yapılır ve ilgili şahıs başka göreve başladığı zaman bu maaş kesilirdi.¹⁴⁰⁸ Yine bu kişiler vefat edince ödemeler kesilir, maaş beratları da hazineye iade edilirdi.¹⁴⁰⁹

Bu yardım ve atıyye-i seniyyeler, kaymakamın icra ettiği üstün hizmet ve yararlılığa ve bu hizmetleri sırasında yaptığı harcamalara karşılık olarak da verilirdi. Atıyye miktarı tespit edilirken bunun, kaymakamın hizmetleri esnasında yaptığı masraflardan daha yüksek bir meblağ olmasına dikkat edilirdi.¹⁴¹⁰

Kaymakamlar, artık görevi sürdüremeyecek bir duruma gelip de emekli olduklarında kendilerine ömür boyu bir miktar maaş bağlanırdı.¹⁴¹¹ Bu maaşların bir standardı bulunmamaktaydı. Kaymakamların gösterdikleri üstün hizmetleri,¹⁴¹² mali durumları, ailelerinin ihtiyaçları ve geçim koşulları göz önünde bulundurularak kendilerine maaş tahsis edilirdi.¹⁴¹³

¹⁴⁰⁷ BOA, A.MKT.MHM., 66/73, 11 Mart 1855/21 C 1271.

¹⁴⁰⁸ Bozok Kaymakamı Ferik Celal Paşa'ya kaydı hayat şartıyla Maliye hazinesinden 5.000 kuruş tekaüt maaşı tahsis edilmişti. Paşa tekrar göreve başlayıp kaymakamlık maaşı aldığı hâlde bu maaşı da istediye de talebi reddedildi (BOA, İ.DH., 67/3307; BOA, C.DH., 180/8977). Hasan Bey'in aylık 400 kuruş maaşı, bir hizmete atandığında kesilmek şartıyla mazuliyet maaşı olmak üzere 600 kuruş zam yapılarak 1.000 kuruşa çıkarılmış; kendisi Priştine kaymakamı yapılıncaya 600 kuruş kesilmişti (BOA, A.MKT., 90/14, 17 Temmuz 1847/03 Ş 1263). Mehmed Efendi, kendisine kaydı hayat şartıyla bağlanıp sonradan kesilen 250 kuruş maaşını talep edince İstanköy kaymakamı olarak atandığı için bu maaşın kesildiği açıklandı (BOA, A.MKT.NZD., 101/39, 20 Kasım 1853/18 S 1270).

¹⁴⁰⁹ Mecidiye Kaymakamı Veli Bey ölünce kendisine kaydı hayat şartıyla ödenen maaşın beratı Maliye Nezareti'ne gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 198/54).

¹⁴¹⁰ Van Kaymakamı Mehmed Reşid Paşa, Bedirhan Bey ile bazı kişileri İstanbul'a getirirken 60.000 kuruştan fazla masraf etmişti. Buna mukabil kendisine ordudan 17.500 kuruş ödenmişse de Maliye nazırının talebi üzerine 50.000 kuruş daha atıyye verilmesi uygun görülmüştü (BOA, İ.DH., 163/8504, 09 Ocak 1848/02 S 1264).

¹⁴¹¹ Erzurum müşirinin talebi üzerine Kars Kaymakamı Yusuf Paşa, ihtiyarlığı ve iş yapamaması sebebiyle bu kaymakamlık maaşından 7.500 kuruş tahsis edilerek görevden alındı (BOA, İ.DH., 93/4644). Muş Kaymakamı İshak Paşa, şikâyet üzerine azledildikten sonra ihtiyarlığına merhameten kendisine 1.500 kuruş mazul maaşı ödenmesine karar verildi (BOA, İ.MVL., 263/9985).

¹⁴¹² Toskalkış gâilesindeki hizmetlerinden dolayı Berat Kaymakamı Miri miran Hüseyin Paşa'ya mazuliyeti hâlinde alması için 2.500 kuruş maaş tahsis edildi (BOA, C.DH., 257/12844, 23 Mart 1848/17 R 1264).

¹⁴¹³ Dersim eski kaymakamı Mehmed Ağa'ya 1.500 kuruş maaş tahsisi ve bu işlem yapılana kadar ihtiyacını karşılaması için hazineden 5.000 kuruş atıyye-i seniyye ödenmesi uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 376/16498, 17 Ağustos 1857/26 Z 1273). Muş ve Bitlis sancakları eski kaymakamı Hüseyin Paşa yardım isteyince açıktan maaş tahsisi nizamı aykırı olduğu için kendisine Erzurum Eyaletinin arttırılan gelirinden emsaline uygun olarak 1.500 kuruş maaş bağlanmasına karar verildi. Van eski kaymakamı İshak Paşa'ya da önceden 1.500 kuruş maaş tahsis edilmişti (BOA, İ.MVL., 119/2958, 19 Nisan 1848/14 Ca 1264).

Bu maaşların karşılanması için farklı yerlerden ödenek tahsis edilebiliyordu. Bu gayeyle bazen kaymakamın ayrıldığı idare bölgesinin gelirlerinden,¹⁴¹⁴ bazen de herhangi bir mahlulattan* kalan meblağdan kaymakama pay ayrılırdı.¹⁴¹⁵

---

¹⁴¹⁴ BOA, İ.DH., 93/4644; BOA, İ.MVL., 119/2958.

* Mahlul/mahlulat, varisi olmadan ölen kişilerden vakfa ya da devlete kalan ev, bağ ve arsa gibi mallara denirdi (Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 1304).

¹⁴¹⁵ Zengibar kaymakamlığından ayrılan Seyyid Ağa için ileride bir mahlulattan maaş ayrılması uygun görüldü (BOA, İ.MVL., 444/19775, 04 Mart 1861/21 Ş 1277) ve gereğini yapması için Maliye Nezareti'ne Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MVL., 125/96, 21 Mart 1861/08 N 1277). Kütahya eski kaymakamı Mataş Paşa, geçici olan 1.000 kuruş maaşıyla geçinemeyip zarurete düşünce bir mahlulattan zam yapılarak paşanın 2.500 kuruşla emekli edilmesine karar verildi (BOA, A.MKT.MHM., 194/37, 07 Eylül 1860/20 S 1277).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1842-1864 DÖNEMİNDE KAYMAKAMLARIN GÖREVLERİ

Esas olarak tüm mülki ve mali hususları Tanzimat'a ve padişah emrine göre idare etmek,¹⁴¹⁶ sancaktaki mahkeme ve meclisler ile kaza müdürü ve sair görevlilerin iyi ve tarafsız olarak çalışmasını ve davaların sürat ve adaletle sonuçlanmasını sağlamak, halka eşit davranmak, kanuna aykırı davranan memurları valiye bildirmek, devlet alacaklarının zamanında tahsilini sağlamak, eşkıyalığı ve haydutluğu önlemek ve sancağın güvenliğini temin etmekle görevli olan ve valilerin emri altında sancaktaki bütün memurların amiri ve sorumlusu ve validen aldıkları emirleri yerine getirmeye ve gerektiğinde valiye danışmaya mecbur bulunan¹⁴¹⁷ kaymakamların görev ve sorumluluk alanları bu bölümde belirli konu başlıkları altında sistemli şekilde açıklanmaktadır.

3.1 KAYMAKAMLARIN GÖREV ALANLARININ BELİRLENMESİ

Kaymakamlar, bir yere yeni atandıkları zaman veya mevcut görevlerini sürdürürken, kendilerine bölgede nasıl hareket etmeleri gerektiği hususunda Babîâlî'den talimatlar gönderilir ve bu yolla kaymakamların görev ve sorumlulukları açıklanırdı. Talimatlar, icabına göre Meclis-i Muhasebe-i Maliye'de¹⁴¹⁸ veya Meclis-i Vâlâ'da hazırlanırdı¹⁴¹⁹ ve mahalli meclis tarafından kaymakama teslim edilirdi.¹⁴²⁰

Yeni teşkil edilen bir kaymakamlığa atanan kişinin görev yerine ulaştığında öncelikle bir meclis teşkil etmesi ve işleri meclis aracılığıyla yürütmesi istenirdi.¹⁴²¹ Bunun dışında genel itibarıyla ataması yapılan kaymakamlara Sadarettin emir ve tavsiye yazıları gönderilirdi. Bu yazılarda kaymakamın yanı sıra vali, defterdar, naip, müftü, meclis azası ve memleketin ileri gelenlerine de hitap edilirdi. Yazıların içeriğinde, eski kaymakamın yerine ehil ve münasibinin atanması gerektiği için söz konusu kaymakamın seçildiği ve kendisinin usule ve nizama uygun olarak mülkiye ve maliyeye dair işleri iyi idare etmeye özen göstermesi gerektiği belirtilirdi.

¹⁴¹⁶ V. Akay, *a.g.t.*, s. 52; O. Doğan, *a.g.t.*, s. 134.

¹⁴¹⁷ N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 37.

¹⁴¹⁸ Bozcaada'ya atanan Kamil Bey'e, Siroz'a atanan Üsküdarî Ahmed Ağa'ya (BOA, MAD., no: 9205, s. 330, 331) ve Divriği'ye atanan Osman Bey'e hüsn-i hizmet etmeleri gayesiyle verilecek talimatın tanzimi için Meclis-i Muhasebe-i Maliye'ye ve gerekli yerlere ilmühaber yazılması emredildi (BOA, MAD., no: 9205, s. 359).

¹⁴¹⁹ BOA, İ.MVL., 68/1308, 25 Eylül 1845/22 N 1261. BOA, İ.MVL., 131/3485, 21 Aralık 1848/24 M 1265. BOA, İ.HR., 62/3024, 05 Mart 1850/20 R 1266.

¹⁴²⁰ Şumnu kaymakamlığına atanan Raşid Ağa'nın talimatının meclis-i kebir-i eyaletten verilmesi gerektiği belirtildi (BOA, MAD., no: 9229, s. 2).

¹⁴²¹ Burdur kaymakamı olarak atanan Ahmed Ağa'ya verilecek bu talimat, Meclis-i Vâlâ'da kaleme alındı ve padişah tarafından onaylandı (BOA, İ.MVL., 176/5258).

Bunun yanı sıra öncelikle selefiyle muhasebe, teslim ve tesellüm işlemlerini icra etmesi; ayrıca maliye bürolarında hazırlanıp gönderilen defterlerdeki maddeleri aynen yerine getirmesi ve mali meseleler hakkındaki talimatın gereğini yapması; devlet hazinesini zarara uğratmaması ve vergileri zamanında tahsil ederek ilgili yerlere teslim etmesi, ahaliyi koruması ve onları hayırlı işlere davet etmesi emredilirdi.¹⁴²² Ancak bazı yazılarda teslim ve tesellüm kaidesinden bahsedilmezdi.¹⁴²³ Bir kaymakamlıktan ayrılarak başka yerdeki bir mutasarrıflığa¹⁴²⁴ veya muhassıllığa atanan kişilere de benzer içerikli yazılar gönderilirdi.¹⁴²⁵

Kaymakamın işleri şer'e ve kanuna uygun olarak idare etmesi,¹⁴²⁶ Tanzimat gereğince ahalinin can ve mal emniyetine özen göstermesi,¹⁴²⁷ reayaya karşı zulmü ve onların ırz ve mallarına tasallutu önlemesi; mali konularda Maliye Nezareti'nin talimat ve emirlerine göre hareket etmesi, miri vergileri vaktinde toplaması,¹⁴²⁸ ahalinin vergisini zamanında meclis aracılığıyla tahsil ettirip hazineye ulaştırması,¹⁴²⁹ ahaliden fazla para toplanmasını engellemesi, cizye hususunda reayaya zulüm ettirmemesi, gümrük ve ihtisap vergilerini geçerli tarifeden fazla almaması,¹⁴³⁰ askeri ve miri alacakları vaktinde toplaması,¹⁴³¹ hazine malını tahsil edip zamanında göndermesi ve bu sırada halkı rahatsız etmemesi, vergi ve cizye konularında reayanın ayrıcalıklarını koruması,¹⁴³² mukataa ve âşar ihalelerinde devleti zarara sokmaması istenirdi.¹⁴³³

¹⁴²² 1849 ile 1864 yılları arasında İzmid (BOA, MAD., no: 7851, s. 2, 3; 9, 10), Kozan (BOA, MAD., no: 7851, s. 66, 67), Kengiri (BOA, MAD., no: 7851, s. 84, 85), Viranşehir (BOA, MAD., no: 7851, s. 23, 24), Kütahya (BOA, MAD., no: 7851, s. 4, 5), Kars (BOA, MAD., no: 7851, s. 136, 137), Denizli (BOA, MAD., no: 7851, s. 44, 45), Sinob (BOA, MAD., no: 7851, s. 24, 25; 27, 28), Dersim (BOA, MAD., no: 7851, s. 119, 120), Hamid (BOA, MAD., no: 7851, s. 65, 66), Ordu (BOA, MAD., no: 7851, s. 162, 163), Cihanbeyli Aşair-i Seb'a (BOA, MAD., no: 7851, s. 69, 70), İçil (BOA, MAD., no: 7851, s. 74, 75), Giresun (BOA, MAD., no: 7851, s. 165, 166), Karahisar-ı Sahib (BOA, MAD., no: 7851, s. 6, 7; 12, 13), Hakkâri (BOA, MAD., no: 7851, s. 185, 186), Kaza-i Erbaa (BOA, MAD., no: 7852, s. 1, 2, 3), Şumnu (BOA, MAD., no: 7852, s. 127, 128), Tekfurdağı (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18), İslimye (BOA, MAD., no: 7852, s. 17, 18), Kesriye (BOA, MAD., no: 7852, s. 33, 34), Filibe (BOA, MAD., no: 7852, s. 18, 19), Zağra-yı Atik (BOA, MAD., no: 7852, s. 18-21), Bihke (BOA, MAD., no: 7852, s. 148, 149), Siroz (BOA, MAD., no: 7852, s. 93, 94), İslimye (BOA, MAD., no: 7852, s. 20, 21), Varna (BOA, MAD., no: 7852, s. 131, 132), Tırnova (BOA, MAD., no: 7852, s. 110, 111), Kesriye (BOA, MAD., no: 7852, s. 38, 39) ve Tırnova'ya atanan kişilere bu içerikte emirler gönderildi (BOA, MAD., no: 7852, s. 133, 134).

¹⁴²³ BOA, MAD., no: 7851, s. 59, 60. BOA, MAD., no: 7851, s. 60, 61. BOA, MAD., no: 7851, s. 66, 67.

¹⁴²⁴ İzmid mutasarrıflığına atanan Tekfurdağı Kaymakamı Vahid Paşa (BOA, MAD., no: 7851, s. 8, 9) ile Kars mutasarrıflığına atanan Çıldır eski kaymakamı Vezir İsmail Paşa'ya verilen hükümlerde benzer hususlar açıklandı (BOA, MAD., no: 7851, s. 138, 139).

¹⁴²⁵ Hamid Sancağı muhassıllığına atanan İstanköy kaymakamı Mehmed (BOA, MAD., no: 7851, s. 60, 61) ile Varna muhafızlığına atanan Siroz eski kaymakamı Zaynel Paşa'ya gönderilen yazılarda benzer hususlar açıklandı (BOA, MAD., no: 7852, s. 127, 128).

¹⁴²⁶ Harput kaymakamına verilen talimatta bu husus açıklandı (İ. Yılmazçelik, *a.g.t.*, s. 76).

¹⁴²⁷ Adana ve Maraş eyaletleri birleştirildikten sonra vali ekseriyetle Adana'da bulunacağı için Maraş'a kaymakam olarak atanan Kâşif Ağa'ya, ayrıca Adana mal müdürüne ve Tarsus kaymakamına verilmek üzere Meclis-i Valâ'da talimatlar hazırlandı ve padişah tarafından onaylandı (BOA, İ.MVL., 131/3485).

¹⁴²⁸ BOA, İ.MVL., 68/1308.

¹⁴²⁹ BOA, İ.MVL., 176/5258.

¹⁴³⁰ BOA, İ.MVL., 68/1308.

¹⁴³¹ İ. Yılmazçelik, *a.g.t.*, s. 76.

¹⁴³² BOA, İ.MVL., 131/3485.

Âşar vergisi ile diğer vergilerden dolayı hazineye borçlu olduğu zaman durumu meclis azalarıyla müzakere edip hesap defterini hazırlayarak bir suretini hazineye göndermesi, davalarda hakkaniyete uyması; mecliste sorgusu ve muhakemesi yapıp suçlu bulunan kişileri eyalet merkezine iletmesi ve irade-i seniyye ulaşana kadar zanlıyı hapsedmesi,¹⁴³⁴ suçluları sorgulama usulü hakkında bilgisi olmayan kaza meclislerine bilgi vermesi,¹⁴³⁵ ahaliye zulmettiklerine dair haklarında şikâyet bulunan kaza müdürlerini yargılaması;¹⁴³⁶ memurların rüşvet almalarını, zulüm ve işkence yapmalarını önlemesi; halkı aşiretlerin ve yerel güç odaklarının zulmünden koruması,¹⁴³⁷ kolluk kuvvetlerini eksiksiz biçimde istihdam ederek emniyeti sağlaması,¹⁴³⁸ halkın yoğun olduğu bölgelerde asayişe özen göstermesi¹⁴³⁹ ve gerekli durumlarda eyalet valisine müracaat ve vali ile muhabere etmesi emredilirdi.¹⁴⁴⁰

Yabancı devletlerin sınırına yakın olan veya yabancı devlet müdahalesine açık bulunan yerlerdeki kaymakamların, yabancılara karşı Osmanlı menfaatlerini temin ve tesis etmesi emredilirdi. Kars kaymakamı olarak atanan Feyzullah Efendi'ye padişahın emri üzerine verilen talimatta;¹⁴⁴¹ İran ile Osmanlı arasındaki sınır meselesi ve bölgedeki aşiretleri ayırmak için tayin edilen Ferik Derviş Paşa'ya yardımcı olması emredildi. İranlıların gasp ve zulüm faaliyetlerine karşı sınırları koruması, İranlılardan ve diğer yabancılardan kimsenin esnafılık, hurda satıcılığı yapmasına ve emlak almasına izin vermemesi, Osmanlı tebaasından kızlarla evlenmelerini engellemesi istendi.¹⁴⁴² Feyzullah Efendi Bayezid kaymakamlığına geçince de önceki talimatta belirtilen hususlar tekit edildi. Ayrıca müstemenlerin kabahat işlemeleri hâlinde onları, tabi oldukları devletin konsolosuna ve memuruna teslim etmesi; Osmanlı tebaasından birine karşı suç işlerlerse durumu konsolosla işbirliği içinde meclis aracılığıyla tahkik ettirip,

---

¹⁴³³ BOA, İ.MVL., 68/1308.

¹⁴³⁴ BOA, İ.MVL., 176/5258.

¹⁴³⁵ Erdek kaymakamına emirname gönderildi (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 51, 31 Ocak 1862/29 B 1278).

¹⁴³⁶ Hacı Sadullah Efendinin kur'a isabet eden oğlu öldüğü hâlde kaza müdürü, "fırar etti" diyerek diğer oğlunu hapsedip 500 kuruş alınca adaleti sağlaması için Bucak kaymakamına (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 117, 21 Kasım 1861/17 Ca 1278), Çamardı Kazasının müdürü, selefini haksız yere darp edip hapse atınca şer'i meclisin kararına göre gerekeni icra edip neticeyi bildirmesi için Niğde kaymakamına emirname gönderildi (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 154, 12 Ağustos 1861/05 S 1278).

¹⁴³⁷ BOA, İ.MVL., 131/3485.

¹⁴³⁸ BOA, İ.MVL., 176/5258.

¹⁴³⁹ BOA, İ.MVL., 68/1308.

¹⁴⁴⁰ BOA, İ.MVL., 68/1308. BOA, İ.MVL., 131/3485.

¹⁴⁴¹ BOA, İ.MVL., 128/3345.

¹⁴⁴² Kaymakamın maliye ve içişlerinde kendisine verilecek talimata uygun davranacağı, fevkalade bir durum olursa Erzurum valisine müracaat edeceği, gerektiğinde durumu İstanbul'a bildireceği beklendiği için talimatta harici meseleler üzerinde duruldu (BOA, İ.HR., 48/2287, 10 Aralık 1848/13 M 1265).

ilgili kişiyi sorgulatarak neticeyi İstanbul'a bildirmesi istendi.¹⁴⁴³

Yunanistan'la irtibatı bulunan Bülbülce Kazası Kaymakamı Agâh Efendi'ye verilen talimatta; Osmanlı ile Yunan tebaasını ayırması, Yunanistan'a gidecek kişilere mallarını satmaları için süre tanınması, bunlara mali konularda Osmanlı gayrimüslimlerine mahsus olan izinleri vermemesi ve Yunanlıların Osmanlı tebaasından kız almalarını önlemesi emredildi.¹⁴⁴⁴

Bir talimatta ise Musavva Ceziresi kaymakamının, Habeşistan'da Osmanlı idaresinden çıkan yerleri eski haline getirmek üzere çalışması; Habeş içlerinden gelen yerli tüccara Osmanlı tebaası gibi muamele ederek bunları koruması, bölgedeki istihkâmları muhafaza etmesi, önemli işlerde ve mülki hususlarda daima Cidde valisine müracaat ve Sevakın kaymakamıyla muhabere etmesi, önemli olayları doğrudan İstanbul'a bildirmesi emredildi.¹⁴⁴⁵

Musavva'ya kaymakam olarak atanan Emin Efendi'ye verilecek talimatta, kaymakamın kabile şeyhlerini hoşnut etmesi, gümrükleri iyi idare etmeye çalışması; esir sahiplerinin Hıristiyan esirleri mezhep değiştirmeye zorlamalarını ya da ayin ve mezhepten dolayı insanlara zor kullanılmasını önlemesi, İngiliz ve Fransız papazlarının ahaliyi Hıristiyanlığa çekmelerini engellemek amacıyla kabileleri Osmanlı'ya doğru meylettirmesi istendi.¹⁴⁴⁶

Taşra idaresi hakkında 22 Eylül 1858 tarihinde yayımlanan "Vülât-ı İzâm ve Mutasarrıfın-i Kirâm ile Kaymakamların Vezâifini Şâmil" talimatta, idari taksimat önceki gibi kalırken idarecilerin görev alanları detaylı olarak açıklandı. Mutasarrıflık olarak idare edilen sancakların bir eyalete bağlı olmaması sebebiyle mutasarrıflar, valiler gibi doğrudan Dersaadet'le irtibat kuracaklardı. Eyalete bağlı sancak kaymakamları ise valilerin maiyeti durumunda oldukları için onlardan aldıkları emirleri icra etmekle mükelleftiler. Ayrıca doğrudan eyalete bağlı kaza müdürleri valinin, sancağa bağlı kaza müdürleri ise kaymakamın maiyeti ve emrindeydi.

Kaymakamlar, sancaktaki mahkeme ve meclislerin iyi çalışmasını sağlamak, eşkiya ve haydutlara karşı sancağın kolluk kuvvetleri yetmediği takdirde civardaki

¹⁴⁴³ BOA, İ.HR., 62/3024. Bayezid kaymakamı Feyzullah Ağa, talimata uygun olarak sınırla ilgili olayları Erzurum valisine ve Babiâli'ye bildirdi (BOA, İ.HR., 67/3272, 08 Ağustos 1850/29 N 1266).

¹⁴⁴⁴ BOA, A.MKT., 163/57, 12 Aralık 1848/15 M 1265.

¹⁴⁴⁵ Talimat ve nizamât suretleri Meclis-i Valâ tarafından verilmişse de Musavva Ceziresi önemli ve özel bir yer olduğu için bağlı bulunduğu Cidde valisi, mevki açısından belirleyeceği usul ve tedbire dair kaymakama talimat ve ihtar verebilecekti (BOA, İ.MTZ (05), 15/493, 07 Aralık 1851/13 S 1268).

¹⁴⁴⁶ BOA, İ.MTZ (05), 17/612.

askeri birlikleri sevketmek, civarda bunlar yoksa geçici olarak zaptiye kaydetmek, sancaktaki tüm memurların hareketlerini teftiş ederek valiye bildirmek ve zanlıları yargılamak; vergilerin zamanında tahsilini sağlamak ve mültezimlerin yolsuzluklarını önlemek, sancağın emniyet ve asayişini teftiş ederek valiye bildirmekle ve Dersaadet’le arasındaki mesafe, kendisine bağlı bulunduğu eyaletten daha yakın olan sancaklarda acil bir durum olunca doğrudan Dersaadet’le irtibata geçmekle sorumluydular.¹⁴⁴⁷

3.2 KAYMAKAMLARIN İDARİ GÖREV VE YETKİLERİ

Kaymakamların Babıâli ve eyalet idarecileriyle münasebetlerinde takip etmeleri gereken yöntem ve usuller, Sadaret tarafından önemle takip edilen ve sık sık düzenlemeye tabi tutulan idari bir sorumluluk alanıydı.

Taşradaki mülkiye ve maliye memurlarının görev ve sorumluluklarını belirtmek üzere bir talimatname yayımlanmıştı. “Eyâlât Vali ve Defterdarlarıyla Kaymakam ve Mal Müdürlerinin Vezâifi Hakkında Talimat” başlıklı metne göre eyalete bağlı sancak kaymakamlarının işlemleri Babıâli tarafından yürütülmeğe de bunlar, valinin memuru oldukları için kendilerini valinin kaymakamı bilip gerekli hususlarda valiye müracaat edeceklerdi. Ayrıca bu kaymakamların sorumlu buldukları merciler, vali ve büyük meclis olduğu için müracaatı gereken mülki işler İstanbul’a iletilmeyip büyük mecliste müzakere edilmek üzere doğrudan valiye bildirilecekti.¹⁴⁴⁸

Bir önceki başlık altında belirtilen 22 Eylül 1858 tarihli talimattan çok önce taşraya gönderilen emirlerde açıklandığı üzere Dersaadet’e yakın olup bağlı bulunduğu eyalete uzak bulunan yerlerde, idari işlerde kolaylığı sağlamak amacıyla kaymakam ve muhassılların, işleri doğrudan hazineye ve Dersaadet’e bildirmeleri gerekirdi. Bu idarecilerin, büyük meseleler ile vergi, tahsilat ve bakaya konusunda gerekeni yaptırmak üzere durumu vali ve mutasarrıfa yazmaları ve hazineye gönderdikleri hesap cetvellerinin (liste) bir suretini eyalet merkezine iletmeleri emredilmişti.¹⁴⁴⁹

Valilerin maiyet memuru durumundaki kaymakamların, çok önemli ve acil meseleler hakkındaki yazıları, icap etmesi hâlinde Babıâli’ye iletmeleri ve olur olmaz hallerde doğrudan Sadaretle muhatap olmamaları gerekirken bazı liva kaymakamları,

¹⁴⁴⁷ *Düstur*, sene 1282, s. 559-572. BOA, C.DH., 46/2299. Takvim-i Vekâyi’nin 03 Aralık 1858/26 R 1275 ile 28 Kasım 1859/02 Ca 1276 tarihleri arasında yayımlanan defa 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574 nüshaları; Ceride-i Havadis’in no: 913, 08 Aralık 1858/Gurre-i Ca 1275; no: 921, 02 Şubat 1859/27 C 1275; no: 926, 09 Mart 1859/03 Ş 1275; no: 945, 19 Temmuz 1859/18 Z 1275 nüshaları. T. M. Yaman, *a.g.e.*, s. 144, 145. V. Tönük, *a.g.e.*, s. 123-126.

¹⁴⁴⁸ S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 851/6007, s. 79, 80.

¹⁴⁴⁹ Bu emirnameye uygun hareket edeceklerine dair Bilecik (BOA, A.MKT., 97/18, 04 Ekim 1847/23 L 1263) ve Kesriye kaymakamları Sadarete yazılar gönderdiler (BOA, A.MKT., 97/91, 08 Ekim 1847/27 L 1263).

işleri eyalet merkezine danışmadan doğrudan İstanbul'a yazıyorlardı. Bu gibi davranışlar Tanzimat usulüne ve teamüllere aykırı, ayrıca vali ve mutasarrıfların nüfuz ve itibarı bakımından mahzurluydu. Bu sebeple de kaymakamlar, böyle hareketlerden kaçınmaları hususunda uyarılırlardı.¹⁴⁵⁰

Buna rağmen kaymakam ve muhassıllar, işleri İstanbul'a bildirmeye ve bununla da yetinmeyerek birçok yere de yazmaya devam ettiler. Bu durum ise evrakın çoğalmasına, işlerin gecikmesine ve zorlaşmasına sebep oluyordu. Bu nedenle liva memurlarının, arz ve izin gerektiren konuları İstanbul'a yazmayıp eyalet valisine bildirmeleri; durumun eyalet meclisinde görüşüldükten sonra vali tarafından İstanbul'a iletilmesi ve kaza müdürlerinin de bağlı oldukları kaymakama müracaat etmeleri gerektiği¹⁴⁵¹ hususunda Sadareten taşraya yazılar gönderildi.¹⁴⁵² Lakin uyarılara dikkat edilmediği için böyle hareketler sürdürüldü ve bu sebeple de Sadareten taşraya, benzer içerikli ikazlar gönderilmeye devam etti.¹⁴⁵³

Bazı kaymakamlar, Sadarete yazı gönderip bölgeyi ilgilendiren mahalli işlere dair bir hususu doğrudan çözmeye çalışıyorlardı. Bu durumda kendilerine Sadareten gönderilen cevabi yazılarda, söz konusu işlerin valilere danışılması gerektiği belirtilerek mesele herhangi bir işlem yapılmadan aynen kaymakama iade edilirdi. Nitekim Karahisar-ı Sahib Sancağına tabi Şeyhlü Kazası müdürünün istifasından sonra bu görevi 1.000 kuruş maaşla vekâleten sürdüren Ahmed Şakir Efendi'nin asaleten atanması için liva meclisi, Sadarete mazbata göndermişse de müdürlük konusu vali ve mutasarrıflara ait bir iş olduğundan böyle müdür azil ve nasbına dair liva meclisinden düzenlenen mazbataları eyalet merkezine ulaştırmaları gerektiğine dair Karahisar-ı Sahip kaymakamına yazı gönderildi.¹⁴⁵⁴

Koçgiri Kaymakamı Abdullah Efendi, bölgedeki ekrad ve aşiretlerin verdikleri zararları önlemek üzere istihdam edilen askere mürur tezkeresi verilmesini Babiâli'den

¹⁴⁵⁰ İşlerin kolaylığını ve inzibatını sağlamak amacıyla, acil ve çok önemli olanlar dışındaki mülki işleri önce eyalet merkezine bildirmeleri için kaymakamlara Sadareten yazılar gönderildi (BOA, İ.MVL., 169/5044, 01 Haziran 1850/20 B 1266). Emirname gereğince tüm mülki meseleleri öncelikle eyalet merkezine arz ve beyan edeceğine dair Maraş kaymakamının yazısı Sadarete ulaştı (BOA, A.MKT.UM., 23/44, 23 Temmuz 1850/13 N 1266).

¹⁴⁵¹ BOA, İ.MVL., 249/9108, 13 Ekim 1852/29 Z 1268.

¹⁴⁵² Emirnameye uygun hareket edeceği ve durumu kaza meclislerine bildirdiğine dair Amasya Livası mutasarrıfının (BOA, A.MKT.UM., 116/33, 25 Kasım 1852/13 S 1269), emirnameyi meclis ceridesine kaydettirerek birer suretini bağlı kaymakamlara gönderip icrasını tekit ettiğine dair Şam-ı Şerif Eyaleti kaymakamının (BOA, A.MKT.UM., 119/78, 16 Aralık 1852/04 Ra 1269) ve kendi bölgesinde de yaşanan bu duruma karşı gerekeni yapacağına dair Konya meclisinin yazıları Babiâli'ye ulaştı (BOA, MVL., 253/73, 13 Aralık 1852/01 Ra 1269).

¹⁴⁵³ İşleri vali ve mutasarrıflara yazmaları hususunda kaymakamlar tekrar uyarıldılar (BOA, A.MKT.MVL., 115/32, 16 Mart 1860/22 Ş 1276). Bu usule dikkat ettiği ve bundan sonra da dikkat edeceğine dair Bihke kaymakamı Sadarete yazı gönderdi (BOA, A.MKT.UM., 403/27, 29 Nisan 1860/07 L 1276).

¹⁴⁵⁴ BOA, BEO.AYN., no: 1815, s. 183, 02 Şubat 1860/09 B 1276.

talep ettiği zaman kaymakama, böyle işleri doğrudan Sadarete yazmasının nizama aykırı olduğu ve eyalet merkezine müracaat etmesi gerektiği ifade edilerek söz konusu evrak valiye havale edildi.¹⁴⁵⁵

Sadaret makamı, gerekli gördüğü takdirde valiyi devre dışı bırakarak doğrudan kaymakamla irtibata geçebiliyordu. 1859-60'da Kerbela Kaymakamı Kurbi Efendi, valiyi atlayarak merkezle irtibata geçmiş, Babiâli de kaymakamı muhatap almıştı. Durumdan rahatsız olan Bağdad valisi, Kerbela'nın idaresini İranlıların eline verdiğini öne sürerek Kurbi Efendi'nin azlini istemişti. Buna rağmen merkezi idare kaymakamı azletmediği gibi, bölgenin özel durumundan dolayı kendisiyle doğrudan irtibata geçmeyi sürdürmüştü. Bu tarihte Kerbela Kaymakamlığının ve buraya bağlı Necef müdürünün tayin ve azilleri de Bağdad Eyaleti tarafından değil, doğrudan devlet merkezinden yapılıyordu.¹⁴⁵⁶

Böyle durumlar yaşanmakla birlikte kaymakamlara acilen ve doğrudan ulaştırılması icap edenler dışındaki yazıların kaymakamlara değil, öncelikle valilere iletilmesi gerektiği yönünde 1862'de bir karar alınmıştı.¹⁴⁵⁷

Babiâli ile merkezdeki diğer yerlerden taşraya gönderilen yazıların cevapları genellikle ya geç geliyor ya da hiç gelmiyordu. Bu durum ise devlet işlerinin gecikmesine ve hak sahiplerinin zarar görmelerine sebep oluyordu. Böyle olumsuz durumları gidermek amacıyla Sadareten taşradaki idarecilere yazılar gönderildi ve bundan sonra bir yazı ellerine geçtikten sonra en geç ikinci postada cevabını göndermeleri emredildi.¹⁴⁵⁸

Taşrada bazı meclis mazbatalarının, meclis azalarına danışılarak ve mecliste onların onayı alınarak hazırlanması gerekirken bazı yerlerde mazbatalar, azalara danışılmadan yazılıyor ve sonradan söz konusu azaların evlerine gönderilip mühürleniliyordu. Böyle hareketlerin bir daha olmaması ve işlemlerin meclis huzurunda yürütülmesine dair taşraya Babiâli'den emir gönderildi. Böyle bir emre cevap olarak Bolu kaymakamı Sadarete ilettiği 1858 tarihli yazıda, mecliste yürütülen müzakerenin müsveddesinin yazılarak meclis azası huzurunda okunduğunu, hazır bulunanlardan onay alınınca belgenin üst kısmına kendisinin yaptığı işaret gereğince yazının temize

¹⁴⁵⁵ BOA, A.MKT.UM., 416/86, 25 Temmuz 1860/06 M 1277.

¹⁴⁵⁶ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 133, 134.

¹⁴⁵⁷ Bağdad valisi, eyalete bağlı kaymakamlıklara dair işlerin doğrudan kendisine bildirilmesini Sadareten talep edince böyle bir karar alınmıştı (BOA, A.MKT.UM., 569/85, 29 Mayıs 1862/30 Za 1278).

¹⁴⁵⁸ Cevapları zamanında göndermekte olduğuna ve bundan sonra bu hususa daha çok dikkat edeceğine dair Maadin kaymakamının yazısı Sadarete ulaştı (BOA, A.MKT.UM., 423/13, 27 Ağustos 1860/09 S 1277).

çekildiğini ve ardından yine okunup mecliste mühürlendiğini açıkladı. Kaymakam ayrıca bundan sonra da bu duruma gereken itinaı gösterceğini belirtti.¹⁴⁵⁹

Önemli işlere dair yazılar, üzerleri mühürlenerek merkezden taşra memurlarına gönderilirdi. Fakat bu yazıların cevapları ile taşradan İstanbul'a gelen yazıların çoğunun zarfları bir tarafları açık olarak gönderildiği için kapukethüdarları ve bazen kapuçukadarları bile bu yazıları okuyup üzerlerini mumladıldıktan sonra yerine takdim ediyor, bu durum ise uygun olmayan bazı hususların duyulmasına sebep oluyordu. Bunun üzerine böyle mühürlü olarak giden Sadaret yazılarının cevaplarıyla sakıncalı işlere dair maruzatın üzerlerinin mühürlenmesi, arz ve müsaadesi gereken meselelerin doğrudan Babiâli'ye ve Maliye'ye yazılması, kapukethüdarlarına ise sadece onlara mahsus işlerin yazılması yönünde Sadarettten taşraya emirler gönderildi.¹⁴⁶⁰

Gizli yazışmalarda kullanılmak üzere taşraya iki şifre anahtarı gönderilmişti. Bunlardan eski yani büyük anahtarın önceden olduğu gibi Babiâli'ye ve yenisinin de kaymakamlar ile valiler arasında cereyan eden yazışmalara mahsus olduğu belirtildi.¹⁴⁶¹ Ayrıca telgraf hattı bulunan yerlerin kaymakamları ile valilikler arasındaki önemli ve gizli işlerde kullanılmak üzere valilere telgraf anahtarı gönderilirdi.¹⁴⁶²

Kaymakamların, kendi bölgelerindeki alt idareci ve memurları atamalarına ve azletmelerine kısmen de olsa müsaade edilmişti.¹⁴⁶³ Nitekim kaymakamlar, müdürleri atayabilirlerdi. Fakat böyle durumlarda Babiâli'ye meseleyi bildirerek onay almaları gerekirdi.¹⁴⁶⁴ Kaymakamlar, kaza müdürlerini mahalli meclis aracılığıyla seçtirerek durumu eyalet meclisine bildirir, meclis de Babiâli'ye malumat verirdi.¹⁴⁶⁵ Ayrıca bir kaymakamlık dairesindeki müdürler tayin ve azil edilirken eyaletteki merkez kaymakamlığına da malumat verilmesi gerekiyordu.¹⁴⁶⁶

¹⁴⁵⁹ BOA, MVL., 578/40, 19 Ekim 1858/11 Ra 1275.

¹⁴⁶⁰ Bu konudaki emri aldığı, daha önce açık maruzat göndermediyse de belirtilen hususlara dikkat edeceğine dair Bolu kaymakamı (BOA, A.MKT., 127/56, 13 Mayıs 1848/09 C 1264) ve bu emre uygun davranacağına dair Prizrin kaymakamı Sadarete yazılar gönderdiler (BOA, A.MKT., 128/89, 17 Mayıs 1848/13 C 1264).

¹⁴⁶¹ BOA, A.MKT.UM., 559/26, 28 Nisan 1862/28 L 1278.

¹⁴⁶² Üsküb valisine telgraf anahtarı gönderilmişti (BOA, A.MKT.UM., 571/24, 05 Haziran 1862/07 Z 1278).

¹⁴⁶³ Filibe kaymakamı, 1844/1260'ta Akçakızanlık Kazasına Rüstem Ağa'yı müdür olarak tayin etmiş (BOA, A.MKT.UM., 23/91, 08 Ağustos 1850/29 N 1266); Isparta kaymakamı Necip Bey de 1861-63 yılları arasında kaza müdürlüklerine yerli eşraf ve hanedandan müdürler atamıştı (B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 209).

¹⁴⁶⁴ Balıkesir kaymakamı olarak atanan Mehmed Bey'in, bölgedeki bir aşiretin müdürlüğüne uygun maaşla birisini atayıp sonucu İstanbul'a bildirmesi istendi (BOA, İ.DH., 72/3598).

¹⁴⁶⁵ İslimye Sancağına bağlı kaza müdürleri, liva meclisi kararıyla değiştirilip kefalet usulü icra edildikten sonra konu meclis-i kebir-i havale edildi. Edirne mutasarrıfı da İslimye kaymakamının mazbatası ile meclis-i kebir-i eyaletin bu husustaki müzakeresini yazıp Sadarete ilettili (BOA, MVL., 912/67, 14 Mayıs 1860/22 L 1276).

¹⁴⁶⁶ BOA, A.MKT.NZD., 375/44, 30 Ekim 1861/25 R 1278. Merkez kaymakamlığına bilgi verilmemesi müşkülât getireceği için bundan sonra bu konularda kaymakamlıkların bilgilendirilmesi hususunda Sadarettten taşraya yazı gönderildi. Bu usule uyacaklarına dair Erzurum valisinin yazısı (BOA, MVL., 642/33, 13 Kasım 1862/21 Ca 1279) ve Sivas meclisinin mazbatası Sadarete ulaştı (BOA, MVL., 643/49, 29 Kasım 1862/07 C 1279).

Kaymakamlara, gerektiği takdirde müdürleri azletme yetkisi de verilmişti.¹⁴⁶⁷ Lakin bir kaymakam, bir müdürü azletse bile bölge halkı bu karara muhalefet ederek müdürün göreve iadesini Sadarettten talep ettiği takdirde halkın talebi, kaymakamın kararına tercih edilerek müdür görevine geri getirilirdi.¹⁴⁶⁸

Kaymakamların gerekçe belirtmeden müdürleri azletmeye hakları yoktu,¹⁴⁶⁹ müdür azledecekleri zaman öncelikle kabahatleri varsa ilgili müdürleri yargılayıp mahkemeden çıkacak kararı gerekçe göstererek azil işlemi icra etmeleri gerekirdi. Özellikle de bir müdürü azlettikten sonra yerine kendi yakınlarını veya diledikleri kişileri, başlarına buyruk şekilde müdür olarak atamaları kabul edilemezdi. Tekfurdağı kaymakamının Vize Kazası müdürü hakkındaki böyle bir davranışı, müdür tarafından Babîâlî'ye intikal ettirildiği zaman azil işlemi iptal edilmiş ve durumu tahkik ederek gerekeni yapması için Edirne valisine 1858'de emir gönderilmişti.¹⁴⁷⁰

Müdürlerin tayinlerine doğrudan müdâhil olmadıkları zaman da tayin için gerekli işlemleri ve yeni müdürün kefil göstermesi hususlarını takip etmeleri,¹⁴⁷¹ önceki müdürün muhasebesinin görülmesine dikkat etmeleri ve zimmeti olanlardan gerekli tahsilatı yap(tır)maları için kaymakamlara Sadarettten emirler gönderilirdi.¹⁴⁷² Bir müdürün bölgede icra edilen muhasebesi sırasında kendisine haksızlık yapıldığına dair Sadarete şikâyet ulaştığı takdirde yine kaymakam muhatap alınır ve muhasebe işlemi sancak meclisinde gördürerek haksızlıkları önlemesi kendisine emredilirdi.¹⁴⁷³

Kaymakamların, idarede görev alacak diğer memurları tayin etme yetkisi de vardı. Fakat özellikle sandık emini ve sarrafları istihdam ederken bunları kefaletle atamaları gerekirdi. Aksi halde bu kişilerin zimmetlerine para geçirmeleri hâlinde söz

¹⁴⁶⁷ Ali Suavi 1858'de Simav'da iken Yörükler onun bir talebesinin parasını almış; talebenin şikâyeti üzerine zaptiye, hırsızları yakalayıp hapse attıysa da nahiye müdürü rüşvet alarak onları serbest bırakmıştı. Bunun üzerine Suavi, Kütahya'ya giderek durumu kaymakama anlatınca nahiye müdürü azledilmişti (Funda Küpeli, *1845 Yılı Temettuat Defterlerine Göre Simav Kazasının Merkezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007, s. 38; Hüseyin Çelik, *Ali Suavi ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 46, 47).

¹⁴⁶⁸ İzmid kaymakamı, Karasu Kazası Müdürü İsmail Ağa'yı azlederek yerine başkasını atamıştı. Kaza ahali İsmail Ağa'nın müdürlükte tutulmasını talep edince maaşı ahalinin rızasıyla vergiye eklenerek karşılanmak üzere müdürlük İsmail Ağa'ya iade edildi (BOA, A.MKT.UM., 116/19, 04 Aralık 1852/22 S 1269).

¹⁴⁶⁹ Sinob'da halk, bir kaymakamın kaza müdürlerini sebepsiz yere azledip başkalarını atamasından şikâyetçi olunca böyle hareket etmemesi konusunda kaymakam uyarıldı (M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 238, 239).

¹⁴⁷⁰ BOA, A.MKT.UM., 311/87, 10 Nisan 1858/25 Ş 1274.

¹⁴⁷¹ Karahisar-ı Şarki Sancağında Suşehri Kazasına müdür yapılan Hasan Ağa'nın (BOA, MAD., no: 9249, s. 106, 1863/1279), Lazistan Sancağında Arhavi Kazasına müdür yapılan Emin Efendi'nin (BOA, MAD., no: 9249, s. 116, 1863/1279) ve Gümüşhane Sancağına bağlı bazı kazalara müdür yapılan kişilerin kefillik işlemlerini takip etmeleri hususunda kaymakamlara yazılar gönderilmişti (BOA, MAD., no: 9249, s. 117, 1863/1279).

¹⁴⁷² Lazistan (BOA, MAD., no: 9249, s. 116, 117) ve Gümüşhane kaymakamlarına bu hususta emir gönderildi (BOA, MAD., no: 9249, s. 117, 118).

¹⁴⁷³ Niğde Sancağına bağlı Aksaray Kazası eski müdürü Abdurrahman Ağa'nın böyle bir şikâyeti üzerine, durum anlatıldığı gibiyse muhasebenin tekrar görülmesi için Niğde kaymakamına yazı gönderildi (BOA, BEO.AYN., no: 130, s. 24, 02 Temmuz 1849/11 Ş 1265).

konusu meblağ, onları atayan kaymakama ödettirilirdi. Bu konuyla ilgili bir örnek ise şöyleydi: Berat eski kaymakamı Hüseyin Paşa kefalet usulüne uymadan bir sandık emini istihdam etmiş; ancak daha sonra eminin zimmeti ortaya çıkıp da bu meblağ kendisinden tamamen alınamayınca Berat'ın yeni kaymakamına yazı gönderilerek sandık emininin kefilsiz olarak istihdam etmiş olan eski kaymakamdan bu meblağı tahsil etmesi emredilmişti.¹⁴⁷⁴

Kaymakamlar, güvenlikle ilgili çeşitli birimlere de atama yapabiliyorlardı. Mesela Isparta Kaymakamı Ahmed Nazif Efendi (1860-61), büyük oğlunu tüfenkcibaşı yapmış ve güvenlik önlemlerini düzenli ve güçlü bir hale getirmişti.¹⁴⁷⁵

Kaymakamlar, görevi kötüye kullanan naipleri meclis aracılığıyla uyarma ve merkeze bildirmek koşuluyla azletme yetkisine sahiptiler.¹⁴⁷⁶ Bunun yanı sıra köy ve mahalle muhtarlarının tayinleri ve sair işlemleri ile haklarındaki şikâyetler de yine kaymakamlara havale edilirdi.¹⁴⁷⁷ Muhtarların değiştirilmesi söz konusu olduğu zaman işlemlerin sancak temelinde yürütülmesi de kaymakamlara bırakılırdı. Emlak, arazi ve temettu vergilerinin sayımlar yoluyla tespiti ve tahsiline yönelik karar gereğince Yanya'da yapılan sayımların ardından 08 Eylül 1859/10 S 1276 tarihinde yayımlanan "Yanya Eyaletinde Nüfus ve Emlâk ve Herkesin Temettuunu Tahrirde İttihaz Olunacak Usule Dair Tâlimat-ı Seniyye" ile buna dayanılarak hazırlanan 27 Aralık 1860/13 C 1277 tarihli "Tahrir-i Nüfus ve Emlâke Dair Nizamname"de muhtar seçimlerinin sancaklarda mutasarrıf veya kaymakam, mal müdürü, müftü, naip ve ulema veya ahalinin önde gelenlerinden ve itibarlı, bilinen tüccardan bir veya iki kişi tarafından yapılmasına karar verilmişti.¹⁴⁷⁸

Osmanlıda merkezi idare, taşradaki en uzak yerlere kadar tesir ediyor; yerine göre bir kaymakamlık dâhilindeki bir memurun tayin ve azil işlemi Sadaret tarafından gelen emirler üzerine icra edilebiliyordu. Mesela Çıldır Sancağında tahrirat kâtibi refik-i evvelliğine,¹⁴⁷⁹ Kars Sancağında mal başkâtibi refikliğine ve Lazistan Sancağında tapu

¹⁴⁷⁴ Bu kural 17 Ağustos 1859/18 M 1276'da ilan edildi. (BOA, A.MKT.UM., 563/9, 10 Mayıs 1862/11 Za 1278).

¹⁴⁷⁵ B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 208.

¹⁴⁷⁶ "Kuzât ve Nüvvâbın Süret-i Hareket ve Rüsûmatına Dair Bâ İrade-i Seniyye Karargir Olan Usulü Şâmil Tenbihat"ta, emir ve iradeye muhalif hareket eden naiplere vali, mutasarrıf ve kaymakamlar tarafından meclis vasıtasıyla nasihat edilmesi; etkili olmazsa durumun merkeze bildirilerek naibin azledilmesi istenmişti (Urfâ Şer'iyye Sicili, 205, s. 101, 102, 31 Ağustos 1856/29 Z 1272; S. Korkmaz, *a.g.t.*, s. 196, 197).

¹⁴⁷⁷ BOA, A.MKT.UM, 172/97, 20 Kasım 1854/29 S 1271. BOA, A.MKT.UM, 76/75, 25 Eylül 1851/28 Za 1267. BOA, C.AS, 371/15347, 14 Mart 1850/29 R 1266. BOA, A.MKT.UM, 116/48, 06 Aralık 1852/24 S 1269. BOA, A.MKT.DV, 24/64, 07 Mart 1850/22 R 1266. BOA, A.MKT.UM, 268/76, 26 Ocak 1857/29 Ca 1273. BOA, A.MKT.DV, 213/99, 24 Aralık 1861/21 C 1278.

¹⁴⁷⁸ A. Vefik, *a.g.e.*, s. 79, 87.

¹⁴⁷⁹ BOA, MAD., no: 9249, s. 46, 1862/1279.

kâtib-i sâniligine getirilen şahısların kefalet işlemi ile seleflerinin muhasebesi ve zimmetlerinin tahsili meselesi, Sadaretin meşguliyet alanına girmiş ve bu konuda gerekli işlemleri yürüterek netice hakkında Sadareti bilgilendirmeleri için söz konusu sancakların kaymakamlarına yazılar yazılmıştı.¹⁴⁸⁰ Bu bağlamda, Mardin Sancağında görevli tapu kâtiplerinin maaş ödemeleri ve kefalet işlemlerinin icrası için de Mardin kaymakamına Maliye Nezareti'nden yazı gönderilmişti.¹⁴⁸¹

Sadaret makamı, taşra memurlarının tayin işlemini doğrudan yürüttüğünde kaymakamları da bilgilendirirdi. Gelibolu, Alaiye, Amasya ve Sakız'da karantina müdürlükleri için Sadareten yapılan azil ve tayinler hakkında buraların kaymakam, naip ve müftülerine emr-i âli gönderilerek bilgi verilmişti.¹⁴⁸²

Yine Sadaret makamı, taşrada görev yapmasını uygun gördüğü zaptiye neferleri ile memurlarını tespit ettikten sonra kaymakamlara yazı göndererek bu kişilerin göreve başlatılması yönünde emir verirdi. Zaptiye için Midilli Ceziresi'nde bölükbaşı ve Niğde Sancağında bölük kâtibi,¹⁴⁸³ Karahisar-ı Şarki Sancağına bağlı Suşehri Kazasında süvari ve piyade neferleri istihdam edilmesi gayesiyle Sadareten bu yerlerin kaymakamlarına emirler gönderilmişti.¹⁴⁸⁴

3.3 KAYMAKAMLARIN MALİ GÖREV VE YETKİLERİ

Kaymakamların mali görevlerinin temelini, sancak veya kazanın gelir giderlerini idare etmek, vergileri tahsil edip bunların harcanacağı yerleri tespit etmek ve bölgede görevli memur ve işçilerin maaşlarını ödemek oluştururdu. Bu sebeple bu başlık altında diğer mali uygulamalara da yer verilmekle birlikte esas vurgu, verginin tahsili ve idaresi ile maaş ödemeleri üzerine yapılmaktadır.

Tanzimat'ın uygulandığı eyaletlerde yürürlüğe konulan usul gereğince müdürler, köylerden gelen vergi dağıtım defterlerini meclis aracılığıyla inceleyip önceki seneye karşılaştırdıktan sonra uygun görürlerse onaylayıp kaymakamlara gönderirlerdi.¹⁴⁸⁵ Yıllık masraflar da kaymakam ve naip tarafından bölgeye taksim edilirdi.¹⁴⁸⁶

¹⁴⁸⁰ BOA, MAD., no: 9249, s. 60, 1862/1279.

¹⁴⁸¹ BOA, MAD., no: 9249, s. 61.

¹⁴⁸² BOA, A.DVN., 2/35, 28 Mayıs 1843/27 R 1259.

¹⁴⁸³ BOA, BEO.AYN., no: 131, s. 91, 03 Mart 1850/18 R 1266.

¹⁴⁸⁴ BOA, MAD., no: 9249, s. 106.

¹⁴⁸⁵ M. Çadircı, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *TTK Belleten*, C. LIII, S. 206, (1989), s. 240.

¹⁴⁸⁶ Mardin Kaymakamlığının 1844/1260 yılı masrafı tevzi ve taksim edilmişti (V. Akay, *a.g.t.*, s. 136).

Kaymakamlar vergi ve masraf kayıt defterlerini hazırladıktan sonra onaylanmak üzere Maliye Nezareti'ne ulaştırırlardı.¹⁴⁸⁷ Bu defterlerde kaymakamlar, sancak ve kazalarda görev yapan memurların maaşları ile bölgenin ihtiyaçlarını karşılamak üzere yaptıkları harcamaların isimlerini kalemler hâlinde belirtir ve her birinin masrafını da isimlerinin altında izah ederler; sancak meclisinde bulunan azaların mühürlerini içeren bir kapanış yazısıyla son bulan bu kayıtları (defterleri) onaylanmak üzere Maliye Nezareti'ne gönderirlerdi.¹⁴⁸⁸

Devlet merkezinde yapılan müzakereler neticesinde Şubat-Mart 1845/S 1261 tarihinde vergilerin tahsili için her mahallin gelirlerinin tahkik edilmesi gerektiği belirtildi ve bu karar padişah tarafından onaylandı. Bu sayımlardan müşir, defterdar ve kaymakamlar sorumlu tutuldular.¹⁴⁸⁹ 1845'te yapılan temettuat sayımları sonucunda hazırlanarak kazalara gönderilen defterler, kaza meclisinde kontrol edildikten sonra kaymakama ya da vali ve defterdara teslim edilirdi.¹⁴⁹⁰

Eyalet meclisleri hakkındaki 1849 tarihli talimata göre kaymakamlar, her ay tahsilat ve masraf defterlerini, halef ve selef muhasebe kayıtlarını, ihale defterleri ile poliçe ve senetleri doğrudan hazineye gönderirken bunların birer nüshasını da meclise iletmeliydiler. İnceleme neticesinde kanuna aykırı her hangi bir durum görülürse mesele kaymakamdan sorulacaktı.¹⁴⁹¹

Yine bu talimatla aynı tarihte yayımlanan “Eyâlât Vali ve Defterdarlarıyla Kaymakam ve Mal Müdürlerinin Vezâifi Hakkında Talimat”ta belirtildiği üzere, her aya ait tahsilat ve masrafın jurnali ile defterleri, yıllık muhasebe ile halef ve selef muhasebelerinin hülasaları, ihale defterleri, tahsilatın nakit ve poliçe ve masraf senetleri eskisi gibi doğrudan hazineye gönderilecek ve bunların birer nüshası da büyük mecliste incelenmek üzere valiye ulaştırılacaktı. Teşkil edilen büyük meclislerin talimatında mevcut olduğu üzere mülkiye, maliye ve zaptiye maddelerinin tetkik ve teferruatı hakkında büyük meclis tarafından düzenlenecek olan müzekkereye ve bu konuda vali

¹⁴⁸⁷ Tırhala'nın vergi bakayasının tahsili ve 1842/1258'e ait vergi defterlerinin Maliye Nezareti'ne gönderilmesi işi, Selanik müşiri ile Tırhala kaymakamına havale edildi (BOA, C.DH. 291/14516). Ankara Eyaleti ile Bozok ve Kayseri sancaklarının vergi bakayasını tahsil etmeleri ve 1258'e ait gelirleri deftere yazıp Maliye Nezareti'ne göndermeleri kaymakamlara emredildi (BOA, C.DH., 274/13669). Niş kaymakamlığının 1258 Mart ve Nisan ayları maaş, mahiye ve masrafını içeren defteri merkeze ulaşmıştı (BOA, C.ML., 71/3271, 08 Mart 1843/06 S 1259).

¹⁴⁸⁸ BOA, ML.MSF.d., no: 4308.

¹⁴⁸⁹ A. Akgündüz, S. Öztürk, *Yozgat Temettuat Defterleri*, I, Yimpaş Holding, Mayıs 2000, s. 38.

¹⁴⁹⁰ Sayımlar imam, papaz, muhtar ve kocabaşı tarafından ziraat müdür vekili nezaretinde yapılır; defterler bunların mühürüyle bitirilip kazalara gönderilirdi (S. Ç. Kocakaplan, *a.g.t.*, s. 7, 8. İ. Özer, *a.g.t.*, s. 24, 25).

¹⁴⁹¹ Kaza müdürleri, köylerde hazırlanan vergi dağıtım cetvellerini (liste) inceleyip onayladıktan sonra kaymakamlara gönderecek; defterdar ve kaymakamlar da devlet gelirlerinin miktarı ile toplanan ve toplanamayan miktarları valiye bildireceklerdi (E. Keleş, “Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 38, (2005), s. 268, 269).

tarafından verilecek olan işarete tâbi ve buna uygun olarak meclis, kaymakam ve mal müdürleri görevlerini icra edeceklerdi.¹⁴⁹²

Meclisle ve ileri gelenlerle istişare yaparak vergi miktarını belirlemek suretiyle tahsilat işini yürütmeleri ve bolluk olan ürünlerde indirim gitmeleri yönünde kaymakamlara emir gönderilirdi. Nitekim 1850'de Halep valisi Antakya kaymakamına böyle bir yazı göndermişti.¹⁴⁹³ Vergi kayıtları, bu şekilde kaymakamların katılımıyla toplanan meclislerde hazırlandı. Mesela Adana Valisi Ziya Paşa ile Tarsus Kaymakamı Hüseyin Bey'in de katılımlarıyla, meclis-i kebir-i eyalet ve Tarsus meclisi tarafından 1852'de Tarsus Sancağının vergi kayıtları düzenlenmişti.¹⁴⁹⁴

Bunun yanı sıra kaymakamların, ihtisap vergisinin usulüne uygun olarak toplanmasını sağlamaları, vergi alınmaması gereken kişilerden tahsilat yapılmasını önlemeleri de gerekiyordu.¹⁴⁹⁵

Sancaklardaki vergi tespiti ile tahsilat işini yürütmek üzere hususi memurlar da tayin edilirdi. Tahmini tütün miktarını belirlemek üzere, tütün ekimi yapılan yerlerde senet ve pusula alınıp verilir, buna dair defter tutulur ve bu işleri yürütmek üzere memur tahsis edilirdi. Nitekim kendisine 1852'de ulaşan bir ferman üzerine Tarsus kaymakamı, ahaliden bir kişiyi bu iş için görevlendirmişti.¹⁴⁹⁶

Vergi tahsil memurları, görev sırasında ahaliden ücretsiz hiçbir şey almamak şartıyla işlerini yapıp bitirdikten sonra yine esas görev yerlerine dönerlerdi. Ankara ve Bozok sancaklarındaki vergi bakayası¹⁴⁹⁷ ile Viranşehir kaymakamının üzerinde bulunan âşar bedelini tahsil için bölgeye memurlar gönderilmişti.¹⁴⁹⁸

Gerekli görüldüğü zaman kaymakamlar da bizzat kazalara giderek tahsilat işini yürütürlerdi. Bu hususta gevşek davrandığı yönündeki şikâyetlere cevap olarak Niğde kaymakamı, tahsilat mevsimi geldiği için kazalara çıkıldığını belirtmişti.¹⁴⁹⁹

---

¹⁴⁹² S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 851/6007, s. 80.

¹⁴⁹³ A. Kara, *a.g.t.*, s. 183, 184.

¹⁴⁹⁴ S. Ulutaş, *a.g.t.*, s. 44.

¹⁴⁹⁵ Kayseri'de urgancı esnafı, Kastamonu'dan getirdikleri urgan için alınan ihtisap vergisi ilga edildiği hâlde ihtisap memurunun bu vergiyi talep ettiğini bildirmişti. Durumu araştırması ve iddialar doğrusu bu hareketi engellemesi için Kayseri kaymakamına yazı gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 27/44, 27 Mayıs 1850/15 B 1266).

¹⁴⁹⁶ S. Ulutaş, *a.g.t.*, s. 73.

¹⁴⁹⁷ Ankara ve Bozok sancaklarının bakayasını tahsil etmekle görevli Ferhad Ağa'nın kimseye zulüm etmeyerek yem ve yiyeceğini kendisi karşıladığı ve görevini tamamlayarak geri döndüğüne dair Ankara Kaymakamı Mehmed Şerif Bey Sadarete yazı göndermişti (BOA, A.MKT.UM., 5/57, 19 Aralık 1849/03 S 1266).

¹⁴⁹⁸ Kaymakam Hüseyin Hüsnü Efendi, üzerinde bulunan 1849-50/1265 yılı Berkofça âşar bedelini tahsil için bölgeye bir adam göndermişti (BOA, A.MKT.UM., 95/49, 25 Mart 1852/03 C 1268).

¹⁴⁹⁹ BOA, MVL., 263/86, 03 Ekim 1853/29 Z 1269.

Vergi tahsili hususunda kaymakamlar, vali ve mutasarrıfların denetimi ve sorumluluğu altında bulunurlardı. Kaymakam, muhassıl ve müdürler, vergiyi fazla olarak tevzi ederlerse, zimmetlerine para geçirirlerse, vücut ile meclis azasının vergi ve âşar borçlarını gizleyip ahali üzerinde kalmış gibi göstererek hazineyi zarara uğrattırlarsa durumdan vali ve mutasarrıflar sorumlu tutulurlardı.¹⁵⁰⁰

Ülke genelinde eyalet ve sancak dâhilindeki kaza ve köylerde bulunan arazi, tarla, çiftlik ve bağların mahiyeti, hasılatı ile bölgede sarf edilen ve dışarı çıkarılan ürünlerin miktarının önceki seneye mukayeseli olarak tahkik edilip müdürler tarafından kaymakamlara, kaymakamlar tarafından da vali veya mutasarrıflara bildirilmesi ve bunlara ait defterlerin İstanbul'a takdim edilmesi gerektiği belirtildi. Ayrıca kasaba ve köylerde tahsil edilerek kaza mal sandıklarına teslim edilen vergilerin, sancak ve eyalet mal sandıklarına verilmesi emredildi.¹⁵⁰¹

“Muhasebeci Efendiler ile Mal Kâtiplerinin Vezâifini Şâmil Talimattır” başlığı altında 22 Mart 1860/28 Ş 1276 tarihinde bir talimat yayımlandı. Bu talimatın birinci bendinde açıklandığı üzere vali ve mutasarrıfların maiyetine muhasebeciler, kaymakamların maiyetine de mal kâtipleri verilmişti. İkinci bende göre gelir ve gider kayıtları bu muhasebeci ve mal müdürleri tarafından tutulacak; bu defterler ile evrakın yanı sıra bölgede vergi gelirlerinin müzayedeleri yapılacak ve tüm kayıtlar hazineye ulaştırılmak üzere mahalli hükümete teslim edilecekti.¹⁵⁰²

Köy ve mahalle vergilerinin tevzii hakkında 27 Ocak 1861/15 B 1277 tarihinde bir nizamname hazırlandı. Nizamnameye göre köy ve mahalle idarecileri, vergiyi taksim edip kaydederek defteri kaza meclisine götüreceklerdi. Eyalet merkezi olan kazanın mahalle ve köylerine ait defterler meclis-i kebirde, sancaklara bağlı köy ve mahallelerin defterleri ise sancak meclislerinde tetkik edilecekti. Nizamnamenin onuncu bendinde açıklandığı üzere bu yeni düzenlemeden eyalet ve sancak merkezi olan kazalarda muhasebeci, mal müdürü, memleket meclisi ve kazalarda müdürler sorumluydular. Ayrıca vali, mutasarrıf ve kaymakamlar gerektiği takdirde müdür veya

¹⁵⁰⁰ 1852 tarihli fermanla vali ve mutasarrıfların, eyalet ve livaları dolaşıp memurları teftiş etmeleri emredildi (V. Akay, *a.g.t.*, s. 54; O. Doğan, *a.g.t.*, s. 137-138).

¹⁵⁰¹ 12 Ocak 1857/15 Ca 1273 tarihli “Taşra Mülkiye ve Mal Memurlarına Verilen Talimattır” başlıklı talimatın birinci ve sekizinci maddelerinde yukarıdaki hususlar açıklandı. Talimatın beşinci maddesinde, taşradaki tapu nizamının usulünce yürütülmesinden de aynı idarecilerin sorumlu oldukları belirtildi (*Düstur*, sene 1279, s. 348-351; *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 721-724).

¹⁵⁰² Takvim-i Vekâyi, defa 584, 27 Nisan 1860/05 L 1276; S. K. Kılıç, *a.g.t.*, s. 38, 40. Bu talimattan anlaşıldığı üzere taşrada defterdarlık kurumu kaldırılmıştı.

meclis azalarından birini getirterek onlara telkinlerde bulunacak veya bizzat kendileri ilgili kazalara giderek nizamın icrasını denetleyeceklerdi.¹⁵⁰³

Daha önce belirtildiği üzere Tanzimat'la birlikte iltizam usulü kaldırılarak muhassıllık uygulamasına geçilmişse de bu uygulamadan istenen netice alınamayınca 1842'de iltizam sistemine geri dönülmüştü. Taşrada vergiler iltizam yoluyla ihale edilmeye başlandıktan sonra verginin kime ve kimin kefaletiyle verildiği ve ait olduğu dönem ile miktarı konusunda Maliye Nezareti bilgilendirilirdi. Maliye, taşrada yürütülen bu ihale işlemini onaylarsa tahsil işinin usulüne uygun şekilde icra edilerek söz konusu meblağın taksitlerinin nakden mal sandığına teslim edilmesi hususunda ilgili bölgenin mülki amiri olan vali, defterdar, kaymakam ile kadı, naip, müftü ve sair ileri gelen kişilere hitaben padişahın emri gönderilirdi.¹⁵⁰⁴ Ayrıca mal sandığındaki bu paraların, doksan bir gün içinde Maliye hazinesine ulaştırılması emredilirdi.¹⁵⁰⁵

İhale ve tahsil işlemlerinin yapılması konusunda taşradan bir yazı gelmesi beklenmeden de doğrudan İstanbul'dan taşraya yazı gönderilebilirdi.¹⁵⁰⁶ Mültezimler taksitleri geciktirirlerse sarraflık nizamına uygun olarak faiz alınması ve hem asıl paranın hem de faizin yine aynı yıl içinde tahsil edilmesi gerektiği belirtilirdi.¹⁵⁰⁷

¹⁵⁰³ "Eyâlât ve Elviyede Kura ve Mahallâtın Muayyen Olan Vergilerinin Beyne'l-ahali Tevzii Hakkında İcrası Lazım Gelen Muamelata Dair Nizamname"de bu hususlar açıklandı ("Osmanlı Vergi Mevzuatı", Maliye Bakanlığı Yayını, Ankara 1999, s. 219; I. Tertip, *Düstur*, C. II, 1289, s. 22-25; *Düstur*, sene 1279, s. 279-283; *Düstur*, sene 1282, s. 639-643).

¹⁵⁰⁴ Yemen'e bağlı Muha'da kile ve kayık rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 1, 1857/1274), Şam'a bağlı kaza ve nahiyelerin âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 6, 1858/1275); Antakya ve Ayntab rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 12, 1856/1272); Birecik ile Reyhaniye (BOA, MAD., no: 7689, vr. 13, 1856/1273) ve Antakya âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 15, 1857/1274); Birecik ve Rumkale (BOA, MAD., no: 7689, vr. 15, 1857/1274) ile Urfâ'ya bağlı kazaların rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 15, 1858/1274); Haleb'deki bazı kazaların âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 16, 1858/1275); Urfâ'ya bağlı kazalarda boyahane, bâc-ı bazar, kovan rüsumu ile Hamid'e bağlı kazalarda tahmishane, çayır, damga ve Bayezid Sancağında sayd-ı mahi rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 18, 1860/1276); Trablusşam'da bahçe sülüsü ile Tarsus'ta arazi âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 24, 1856/1272); Lazkiye, Trablusşam ve Sayda'da bazı kazaların zeytin geliri (BOA, MAD., no: 7689, vr. 25, 1857/1273); Lazkiye Sancağının merkez ve kazalarının kasabhane ve süpürge rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 27, 1859/1275); Akka, Lazkiye, Nablus ve Cüneyn'de bazı gümrük rüsumu, Nablus'un kahvehane, kantar ve sair rüsumu ile bazı köylerin âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 29, 1861/1278); Süleymaniye Sancağı kazalarının âşar ve rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 57, 1859/1276); Musul'da Zaho dışındaki kazaların duhan âşarı mahallinde müzayede edilince yukarıdaki telkinlerde bulunuldu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 59, 1863/1279).

¹⁵⁰⁵ Şam Eyaleti dâhilindeki Şam, Hama ve Humus sancaklarının duhan gümrükleri kefaletle talibine verilince mal sandığına teslim edilecek taksitlerin senetlerinin doksan bir gün içinde hazineye ulaştırılması emredildi (BOA, MAD., no: 7689, vr. 6, 1858/1275).

¹⁵⁰⁶ BOA, MAD., no: 7689, vr. 6, 1857-58/1274.

¹⁵⁰⁷ Şam'daki kazaların duhan gümrükleri, Kıptiyan mal-ı maktu ile sair rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 6, 1857/1273); Haleb, Lazistan, Koçgiri, Karahisar-ı Şarki rüsumuyla Çıldır Sancağı kazalarının rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 18, 1860/1277); Antakya, Şufur, Kilis, Ayntab, İdlib ve Eriha ve sair kazaların âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 21, 1864/1280); Haleb, Eriha, Kilis ve Ayntab kazalarındaki köy ve nahije âşarı (BOA, MAD., no: 7689, vr. 21, 1864/1280); Trablusşam Sancağının ağnam ve müskirat dışındaki rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 27); Trablusşam Sancağı ganem ve keçi rüsumu (BOA, MAD., no: 7689, vr. 29, 1862/1279); Kayseri Sancağının bazı rüsumu (BOA, MAD., no: 7691, s. 1, 1864/1281); Edirne, İslimye, Biga, Tekfurdağı, Gelibolu, Selanik, Siroz eyalet ve sancaklarına ait ağnam ve keçi rüsumu iltizama verilince bunların karşılığının mültezimleri tarafından mal sandıklarına ödenmesi, taksitleri muayyen zamanı geçerse sarrafan nizamı gereğince faizinin de alınmak suretiyle tahsil edilmesi emredildi (BOA, MAD., no: 7693, s. 1, 1864/1280).

Verginin tahsili sırasında mültezimlerin ahaliden yüksek vergi almalarını engellemeleri ve ahalinin bu yönde meydana gelen şikâyetlerini tahkik etmeleri için kaymakamlara Sadareten emirler gönderilirdi. Böyle emirleri alan kaymakamlar da gereken işlemleri icra ederek Sadarete malumat verirlerdi.¹⁵⁰⁸

Mültezimler, üstlendikleri yerlerin vergilerini tahsil etmede zorluk çektikleri takdirde kaymakamların onlara gerekli yardım ve kolaylığı göstermeleri gerekirdi. Bu yardımları devreye sokmak için kaymakamlar gerekirse uyarılırlardı.¹⁵⁰⁹

Bununla birlikte mültezimlerin fazla kazanç sağlamak gayesiyle vergiyi gelişigüzel bir şekilde belirleyerek halkı zarara sokacak hareketlerde bulunmalarına karşı kaymakamlar uyarılır ve mültezimleri olası yolsuz hareketlerden uzak tutmaları kendilerine emredilirdi.¹⁵¹⁰

Vali, mutasarrıf, kaymakam, defterdar ve mal müdürlerinin tahsilat işinde ilgililere her türlü yardımda bulunmaları istenirken, mültezimlerin zulümlerine müsamaha gösterirlerse neticeden sorumlu tutulacakları da belirtilirdi.¹⁵¹¹

Bunun dışında kaymakamlar, iltizam işlerini usulüne uygun şekilde yürütüp mültezimlerden aldıkları senetleri mal sandığına koyar ve bu konuda düzenledikleri defterleri Sadarete gönderirlerdi. Sadaret de kaymakamların bu şekilde davranmasını kendilerinden bekler ve gereğini yapmaları için emirler gönderirdi.¹⁵¹²

Kaymakamlar, zaman zaman bölgelerinde tahsili iltizama bırakılan vergiler ile âdet-i ağnam gibi vergilere talip olarak bunların idare ve tahsil işlerini üstlerine alır ve

---

¹⁵⁰⁸ Divriği Kazasına bağlı Ahi Köyü ahalisi, zahire âşarını ödedikleri hâlde deruhtecilerin çeşitli adlar altında vergi talep ettiklerinden şikâyetçi olunca gereken işlemleri yapması yönünde Divriği kaymakamına Sadareten emir gönderildi. Kaymakam, kendi zamanında böyle hareket olmadığını, selefi zamanında olmuşsa da artık olmaması için gerekli tembihleri yaptığını belirtti (BOA, A.MKT., 134/3, 14 Haziran 1848/11 B 1264).

¹⁵⁰⁹ Bir mültezim, Denizli'ye bağlı kazaların âşar ve rüsumunu tahsil ederken memurların kendisine yardım etmelerini Sadareten isteyince gerekli yardım ve kolaylığı göstermesi için Denizli kaymakamına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT., 186/7, 29 Mart 1849/04 Ca 1265).

¹⁵¹⁰ Bazı yerlerde meyve ağaçları çiçekte iken âşarı üstlenenler tarafından tahmin üzerine fazla âşar talep edildiği duyulunca halkın korunması için mahsulün yetiştigi vakitte bedelin saptanması gerektiği hususunda Sadareten taşraya emirler gönderildi. Âşar ve varidat rüsumu hususundaki emirnameye uygun davranacağına dair Midilli (BOA, A.MKT., 229/72, 13 Ekim 1849/25 Za 1265; BOA, A.MKT.UM., 3/72, 13 Aralık 1849/27 M 1266) ve Limni kaymakamları Sadarete yazılar gönderdiler (BOA, A.MKT.UM., 9/44, 31 Aralık 1849/15 S 1266).

¹⁵¹¹ Takvim-i Vekâyi, defa 440, 09 Ocak 1851/06 Ra 1267.

¹⁵¹² Yunda ve Midilli'de bu uygulama yapıldı. Ayrıca 1267 ve 1268 âşarının müzayede edilerek sonucun Sadarete bildirilmesi hususu, Midilli kaymakamına emredildi (BOA, C.ML., 19/869, 17 Ocak 1852/24 Ra 1268).

bir mültezim gibi tahsilat işiyle ilgilenir,¹⁵¹³ bölgenin iltizama verilemeyen vergilerini de emanet suretiyle idare ederlerdi.¹⁵¹⁴

Bu başlık altında buraya kadarki kısımda genel olarak taşrada vergilerin tevzi ve tahsili ile bu işlemler sırasında kaymakamların sorumlulukları açıklandı. Aşağıda ise âşar, cizye, gümrük, bedel-i askeri, ihtisap ve damga vergisi ile sair belli başlı vergi kalemlerinin tevzi ve tahsili meselesi ayrı ayrı ele alınmakta ve bu sırada kaymakamların icra ettikleri faaliyetler izah edilmektedir.

Şer'i vergilerin başında gelen âşar vergisi, Tanzimat dönemine kadar toprak ve sulama koşullarına göre 1/3 ile 1/10 oranında alınırken Tanzimat ile birlikte 1/10 olarak sabitlendi. Yine bu dönemde âşarın iltizamla değil, muhassıllar vasıtasıyla toplanması yoluna gidildiyse de muhassıllık uygulaması 1842'de kaldırıldıktan sonra âşar vergisi, iltizam yoluyla toplanmaya ve bu sırada iki yıllık süreyle iltizama verilmeye başlandı.¹⁵¹⁵ Âşar gelirlerinin müdürlere ve yörenin ileri gelenlerine kazalar bazında ikişer yıllığına ihale edilmesi usulü 1843-1847 yılları arasında yürürlükte kaldı. İltizama tabi gelirler, genellikle mahalli düzeyde ihale ediliyordu.¹⁵¹⁶

Âşarın iki yıllığına ihale edilmesi usulünde mültezimler kısa sürede fazla tahsilat yapma isteğiyle hareket ettikleri, bu ise sorunlara sebep olduğu için iltizam süresi 1847'de beş yıla çıkarıldı. Âşar, beş yıllığına maktu olarak devlet görevlilerine, sarraf ve tüccarlara ve şirketlere ihale edilmeye başlandı.¹⁵¹⁷ Yeni usul kabul edildikten sonra bilgisizlik sebebiyle eski usule göre yapılan iltizam işlemleri ise iptal edildi.¹⁵¹⁸

Şunu da belirtmek gerekir ki icap ederse bir kaymakam, kazalardaki âşar gelirlerinin müzayede işlemlerini teşvik etmek amacıyla kendisine bağlı kazalara bizzat giderek müzayedelere katılırdı.¹⁵¹⁹

Kırım Savaşı sürecinde âşar gelirleri kısmen emaneten, kısmen de iltizamla idare edilmişti.¹⁵²⁰ Âşar vergisinin kaymakamlara ihale edilmesi usulünden zamanla

¹⁵¹³ Ankara'ya bağlı bazı kaza ve aşiretlerin ağnam rüsumuna, bu aşiretlerin kaymakamı talip olmuş ve konu Meclis-i Muhasebe-i Maliye'de görüşülerek kabul edilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 755/8, 10 Ağustos 1851/12 L 1267).

¹⁵¹⁴ Kesriye kaymakamı, sancağın 1848/1264 yılı ağnam vergisini emaneten idare etmiş; fakat hiç gelir beyan etmemişti. Bu sebeple kaymakamda kalan meblağın faiziyle birlikte alınması, muhalefet ederse muhakeme için İstanbul'a vekil göndermesi gerektiği belirtildi (BOA, A.MKT.MVL., 45/79, 24 Eylül 1851/27 Za 1267).

¹⁵¹⁵ Tevfik Güran, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, TTK Basımevi, Ankara 1989, s. 14.

¹⁵¹⁶ A. Şener, *a.g.e.*, s. 132, 133. Süleyman Sûdi, *Defter-i Muktesid*, II, Dersaadet 1307, s. 71.

¹⁵¹⁷ A. Şener, *a.g.e.*, s. 134. S. Sûdi, *a.g.e.*, s. 71. T. Güran, *a.g.e.*, s. 14, 15. Yeri geldiğinde bu konuyla ilgili bazı düzenlemeler de yapıldı (Takvim-i Vekâyi, defa 384, 11 Temmuz 1848/09 Ş 1264).

¹⁵¹⁸ Silivri kaymakamı, Silivri Kazası âşarının ihale edilip senetlerinin emval sandığına konulduğunu; ihale meblağı ile isim ve şöhretleri içeren defterin gönderildiğini Sadarete bildirince iki yıllık olarak yapılan müzayedenin ihalesi feshedildiği için ihalenin tekrar yapılması emredildi (BOA, A.MKT., 78/62, 25 Nisan 1847/09 Ca 1263).

¹⁵¹⁹ Tıravnık Sancağı kaymakamı kazalara gitmişti (BOA, A.MKT.MHM., 69/29, 27 Ekim 1854/05 Ş 1271).

vazgeçildiyse de hiç kimsenin talip olmadığı yerlerde iltizamlar yine kaymakamlara verilmeye devam edildi.¹⁵²¹

Âşar ve rüsumatın ihale ve idaresine dair 21 Aralık 1855/11 R 1272 tarihinde yayımlanan nizamnameye göre, kazaların âşar gelirlerinin ihalesi kaza meclisinde köyler esas alınarak, sonra sancak meclisinde ve ardından eyalet merkezinde memurlar huzurunda kazalar esas alınarak talipleri arasında müzayede edilmeliydi.¹⁵²²

20 Şubat 1860 tarihli bir talimatta açıklandığı üzere, kaza meclislerinde sene sonunda gelir gider hesabı yapıp hazırlanan defterler kaymakamlara sunulmalı ve bu defterlerden istifadeyle sancaklarda yıllık muhasebe defterleri yazılıp bir nüshası hazineye gönderilmeliydi.¹⁵²³ Aynı yıl içinde defterdarlıklar lağvedilerek taşradaki maliye muameleleri vali, mutasarrıf ve kaymakamlara tevdi edildi.¹⁵²⁴ Bundan sonra sancaklarda vergi tahsili hususunda yapılması istenenler için kaymakamlara emirler gönderilmeye devam edildi.¹⁵²⁵

Ahaliye ihale edilemeyen âşarın müzayedesini hakkında 28 Şubat 1861/17 Ş 1277 tarihinde yayımlanan bir talimat gereğince köy ve kasabaların âşarı, önce kaza merkezinde müzayede edilip defterleri sancak merkezine gönderilecek ve burada tekrar müzayede işlemi yapıp iltizamın verildiği kişi adına pusula yazılacaktı. Ardından mal memuru, taahhüt senedi yazarak bunu mültezim ile kefiline mühürletip karşılığında zabıt buyruğuna verecekti. Bu buyruğular vali, mutasarrıf veya kaymakam tarafından mühürlenecekti.¹⁵²⁶

¹⁵²⁰ A. Şener, *a.g.e.*, s. 136. S. Sûdi, *a.g.e.*, s. 72. T. Güran, *a.g.e.*, s. 15.

¹⁵²¹ Bikaulaziz Kaymakamı Hasan Ağa, vakıf ve malikane hisseleriyle beraber âşar ve rüsum gelirlerini üstlendi (BOA, İ.MVL., 274/10638). Cebel-i Kozan'ın 1854/1270 yılına ait âşar gelirine kimse talip olmayınca ihaleyi kaymakam almış; nizama göre taşra memurlarının âşarı üstlenmemeleri gerekse de talip olmadığı için durum kabul edilmişti (BOA, MVL., 342/57, 30 Temmuz 1854/05 Za 1270). Keban ve Ergani Maadin-i Hümayunu Kaymakamı Mustafa Paşa da âşar ve rüsum gelirlerini üstüne almıştı (BOA, İ.MVL., 262/9889); Mustafa Paşa, 1265 ve 1266 yıllarına ait üstlendiği Siverek Kazası âşar ve rüsum varidatı sebebiyle zarara uğradığını iddia etmiş ve Babıâli'de yapılan incelemede kaymakam haklı görülmüştü (BOA, MVL., 287/11, 05 Ağustos 1855/21 Za 1271); Mustafa Paşa'nın iltizamına dair ihtilaflı hususlar Meclisi Vâlâ'da görüşülerek çözülmüştü (BOA, İ.DH., 330/21514).

¹⁵²² A. Şener, *a.g.e.*, s. 136. T. Güran, *a.g.e.*, s. 15. Bu husus, nizamnamenin ikinci maddesinde açıklandı. Bu nizamnamenin tam adı "Taraflı Devlet-i Aliyyeden Dersaadetce ve Taşraca İhale ve İltizam Olunacak Kâffe Âşar ve Rüsumatın Ne Vechile Müzayede ve İhale Olunacağını ve Ne Suretle Taahhüd ve Kefaletle Rabt Kılınacağını Mübeyyin Nizamnamedir" şeklindedir (*Düstur*, I. Tertip, C. II, 1289, s. 41-46; *Düstur*, sene 1282, s. 624-630. BOA, A.DVNSMTAN.d., no: 1, s. 30-32).

¹⁵²³ M. Çadircı, "...Kaza Yönetimi (1840-1876)", s. 250; S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 55, 56.

¹⁵²⁴ Bu durumu bildirmek üzere tüm vali, mutasarrıf ve kaymakamlara Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 179/71, 16 Mart 1860/22 Ş 1276).

¹⁵²⁵ 1859-60/1276 dönemine ait hazine alacağının tahsil edilerek gönderilmesi için Muş kaymakamına emirname gönderildi (BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 5, 30 Kasım 1861/26 Ca 1278). Ankara kaymakamı, verginin Osmanlı tebaasıyla yabancıardan eşit şekilde alınması hakkındaki emrin kaza müdürlerine ilan edildiğini ve bu hususa dikkat edileceğini Sadarete bildirdi (BOA, MVL., 649/89, 27 Mayıs 1863/09 Z 1279).

¹⁵²⁶ A. Şener, *a.g.e.*, s. 138. "Osmanlı Vergi Mevzuatı", s. 239, 240. Bu talimatın tam adı "Âşarı Ahalisine İhale Olunamayan Mahallerin Karye Be Karye Bi'l-müzayede Mahalli Mültezimlerine İhalesi Hakkında Talimattır" şeklindedir (*Düstur*, sene 1279, s. 291-293; *Düstur*, sene 1282, s. 651-653). Bu nizama yapılan zeylin ikinci

Osmanlı maliye sahasının önemli bir vergi kalemi olan cizye vergisi, Tanzimat dönemine kadar cizyedarlar ile kolcular gibi görevliler tarafından hazine adına tahsil edilir, yani tımar ve zeamet sahiplerine bırakılmazdı. Tanzimat'la birlikte başlatılan muhassıllık uygulaması sırasında cizye miktarlarını gösteren defterler muhassıllara teslim edildi, onlar da reaya kocabaşı ve vekillerini tahsil işiyle görevlendirdiler.

Cizyenin tahsili konusunda 1842 yılından itibaren ise yeni bir usul kabul edildi. Buna göre İstanbul'da gayrimüslimler Muharrem ayında Yenicami civarına gelerek patrikhane memurlarına ve esnaf kâhyalarına cizyeyi ödeyeceklerdi. Taşrada ise eyalet müşiri, cizye tahsili için bölgelere memur gönderecek ve belirlenen yerlere getirilen mükellefler, bu memurlar huzurunda yörenin piskopos, kocabaşı ve vekillerine cizyeyi ödeyip karşılığında senet alacaklardı.¹⁵²⁷

1842 yılında Mardin'de cizyenin tahsili işinde cemaat temsilcileri görev almış; cizye tezkereleri şehir kâhyası, kıs (papaz) ve menzilci tarafından mühürlenmişti. Ancak bazı şikâyetler ve yeni uygulamalarda çıkan karışıklıklar üzerine, Aralık 1842'de cizyenin toplanması hakkında bir ferman yayımlandı. Fermanın anlaşıldığına göre karışıklıkların temelinde cizyenin geciktirilmesi yatıyordu. Bu sebeple cizyenin ödenmesi bir takvime bağlandı; âla cizye Muharrem ayında, evasıt cizye Muharrem başından Safer sonuna kadar ve edna cizye Muharrem'den Rebiülevvel sonuna kadar tahsil edilecek, ödeme yapan reayadan tekrar cizye istenmemesi için kendilerine makbuz verilecekti. Bu emir Ekim 1843'te gönderilen başka bir fermanla tekrarlandı.¹⁵²⁸ Bundan sonra da cizye vergilerinin, din adamları tarafından toplanarak senet karşılığında mal sandıklarına konulmasına karar verildi.¹⁵²⁹

Taşrada kaymakamlıklara bağlı kazalardaki gayrimüslimler, ruhani açıdan iki veya üç metropolite bağlı oldukları için bir metropolite bağlı yerin cizyesinin başka bir metropolitten istenilmesi karışıklığa sebep olacaktı. Bu sebeple Meclis-i Vâlâ'da alınan ve irade-i seniyyeyle onaylanan bir karar gereğince her kazadaki metropolit, despot ve

---

maddesine göre kaza kaymakamları, köylerin müzayede sonuçlarını mutasarrıfa, mutasarrıf da valiye bildirecekti. Üçüncü maddeye göre vali, talibi olan aşarın ihalesi için ve hiç talibi olmayanların da emaneten idaresi için mutasarrıflara, onlar da kaymakamlara emir verecekti (*Düstur*, I. Tertip, C. II, 1289, s. 47, 48).

¹⁵²⁷ A. Şener, *a.g.e.*, s. 112-115.

¹⁵²⁸ İ. Özcoşar, *a.g.t.*, s. 234, 235.

¹⁵²⁹ 1850'de alınan bir kararla cizye, patrik ve hahambaşılar tarafından toplandıktan sonra kaza meclisleri huzurunda tayin edilen memurlara senet karşılığında teslim edilip önce mal sandığına ve ardından merkezi hazineye teslim edilecekti (N. Adıyeye, *a.g.t.*, s. 172).

kocabaşılardan o kazanın cizyesinin tahsil edilmesi; Avrupa tüccarından âla ve iki hizmetkarından evasıt derecesinde cizye alınması gerektiği duyuruldu.¹⁵³⁰

Kırım Savaşı sebebiyle asker ihtiyacının artması üzerine hükümet, 14 Mayıs 1855'te cizyenin kaldırıldığını ve gayrimüslimlerin de askere alınacaklarını duyurdu. İhtiyaç fazlası olup askere alınmayan gayrimüslimler bedel-i askeri adında bir vergi ödeyeceklerdi. Fakat gayrimüslimlerin olumsuz tepkileri üzerine durum tekrar gözden geçirildi. 1856 Islahat Fermanı'nda, askere alma hususu belirtilmekle beraber dileyenlerin bedel ödeyerek askerlik görevini yerine getirebilecekleri ifade edildi. Bedel-i askeri vergisi, cizyenin yerine ikame edilmişti.

Bu verginin tevzi ve tahsili, 1864 yılına kadar her yıl Eylül başı ile Şubat sonu arasında yapılırdı. Maliye Nezareti, Eylül ayı girmeden her sancağın gayrimüslim erkek nüfusuna göre tahsili gereken vergileri kazalar temelinde hesaplayarak sancak ve kazaların ödeyeceği vergiyi tespit ederdi. Ardından bu meblağ, defter veya pusulalara yazılarak sadrazamın tahsil emriyle birlikte eyalet, sancak ve kaza merkezlerine gönderilirdi. Bundan sonra eyalet meclisinde, kazaların nüfus ve vergi miktarlarını gösteren pusulalar kaza müdürleri ile cemaat temsilcilerine teslim edilirdi. Verginin köy, mahalle ve kasabalara taksim işi, kaza meclislerinde yürütülürdü. Verginin şahıslar arasında taksimi ise kocabaşılar ve muhbirler tarafından icra edilirdi. Bu konuda 1864 yılında yapılan bir değişiklikle birlikte tahsilat işine Eylül ayı yerine Mart ayında başlanması ve bedelin on taksit hâlinde toplanması usulü kabul edildi. Ayrıca tahsilat, cemaatler tarafından yapılacaktı.¹⁵³¹

Gümrük vergileri, eski dönemlerde gümrük memurları tarafından tahsil edilirdi. İltizam usulü başlayınca zaman zaman gümrükler de iltizama verildi. Bu vergiler, Tanzimat'la birlikte emaneten idare edilmeye çalışıldıysa da 1842-43'ten itibaren bu usulden vazgeçilerek mültezimlere birer, ikişer ve üçer yıllığına hazine tarafından ihale edilmeye başlandı.¹⁵³² Gümrük vergilerine uygulanacak yüzdelliklerin tahsili ve takibi görevi de kaymakamlara tevdi edildi.¹⁵³³

Daha önce de belirtildiği üzere kaymakamlar, gümrük gelirlerinin idaresini ihale yoluyla üzerlerine alıp bir mültezim gibi işleterek buradan devlete ödemeyi taahhüt

¹⁵³⁰ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 3, s. 107, 13 Mart 1851/09 Ca 1267.

¹⁵³¹ Ufuk Gülsoy, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayınları, İstanbul 2000, s. 76-79, 84, 177, 178.

¹⁵³² 1861'de gümrükler için iltizam usulü tekrar kaldırıldı (A. Şener, *a.g.e.*, s. 145, 153, 154)

¹⁵³³ Kuşadası'ndaki helvacı ve bağcı esnafının gümrük vergisini ödemeye yönelik muhalefetini giderme işi İzmir kaymakamı ile Aydın müşirine havale edildi (BOA, C.ML., 526/21526, 29 Ağustos 1843/03 Ş 1259).

ettikleri parayı ödedikten sonra geriye kalan meblağı kar olarak kendilerine alırlardı.¹⁵³⁴ Bunun yanı sıra kimseye iltizam olarak verilemeyen gümrükler de kaymakamlara emanet şeklinde idare ettirilirdi.¹⁵³⁵

Avlanılan hayvanların gümrükten geçirilmesi hususunda da kaymakamlara bazı görevler düşebilmekteydi. Mesela mültezimler tarafından avlanılan sülüklerin bir iskeleden geçebilmesi için avın yapıldığı yere ait belge ve sülüğün mültezime ait olup olmadığına dair kaymakam ya da müdürlerin senedi olmalıydı, aksi takdirde avcılara gümrük memurları tarafından geçiş ruhsatı verilmezdi.¹⁵³⁶

Tanzimat'ın uygulandığı yerlerde ihtisap, damga vergisi ve sair vergilerin tahsilinin vali ve mutasarrıflar tarafından üstlenilmesi, bunlar istemezse başka taliplere ihale edilmesi emredilmişti. Bu süreçte kaymakamlar, bir sarrafın kefalet ve taahhüdünü de temin ettikleri takdirde vergi tahsil işini iltizam şeklinde alabilirlerdi.¹⁵³⁷

Kaymakamlar, tahsilinde aktif olarak görev almadıkları vergilerin de usulüne uygun olarak toplanması ve ahaliye herhangi bir zulüm yapılmaması için sorumluluk altına konulurlardı. Manisa ve civarındaki bazı kirahaneler ile Muğla kirahanesinin 1862-63/1279 senesine mahsuben mültezimlere ihale edilmesi hususu, Maliye Nezareti tarafından uygun görülmüş ve bunların gerekli senetlerinin her ay masraf defterlerine yazılması için liva kaymakamına nezaretten yazı gönderilmişti.¹⁵³⁸

Halk arasındaki hukuki ilişkiler ile mukaveleler için 1845 yılından itibaren damga vergisi “varaka-i sahiha, resm-i damga” alınması usulüne geçilmişti. 1854'e kadar bu kâğıtların dağıtımını devlet yetkilileri tarafından yapılırken bu tarihten itibaren evrakın satışı bayilere bırakılarak kendilerine satışlar üzerinden pay verildi.¹⁵³⁹ Hukuki ve sair meseleler karşılığında verilen mürasele ve izinnameler de evrak-ı sahiha şeklinde basılarak satılmak üzere kaymakamlara gönderilir ve bu evrakın bedeli, kaymakamların zimmetlerine kaydedilerek zamanı geldiğinde kendilerinden tahsil edilirdi.¹⁵⁴⁰

¹⁵³⁴ BOA, C.M.L., 609/25130. BOA, İ.DH., 76/3793; 95/4770; 166/8776.

¹⁵³⁵ Midilli Ceziresi gümrüğü, ileride talibi çıktığında ihale edilmek üzere emaneten Midilli kaymakamına ihale edilmiş ve bu husus irade-i seniyyeyle onaylanmıştı (BOA, A.MKT.MVL., 31/92, 18 Eylül 1850/11 Za 1266).

¹⁵³⁶ S. Ulutaş, *a.g.t.*, s. 141.

¹⁵³⁷ Kütahya kaymakamı Kütahya ile kazalarının bâc-ı bazar, damga ve kirpas vergisine talip olmuş; bir sarraf, vergi bedelinin hazineye teslimini taahhüt edince vergiler kaymakama ihale edilmişti (BOA, İ.DH., 118/5997, 10 Mart 1846/12 Ra 1262). Bolu kaymakamı, sancağa bağlı kazaların vergi gelirlerine talip olmuş; ancak sarraf taahhüdü olmadığı için bu teklif reddedilmişti. İhale zamanı geçince ve paranın zamanında teslim edileceğine dair bir sarrafın sözü alınınca gelirler kaymakama ihale edilmişti (BOA, İ.DH., 123/6276, 04 Temmuz 1846/09 B 1262).

¹⁵³⁸ BOA, MAD., no: 9253, s. 5, 1863/1280.

¹⁵³⁹ A. Şener, *a.g.e.*, s. 167, 168.

¹⁵⁴⁰ İslimye Sancağı Kaymakamı Osman Bey, sarf edilmek ve satılmak üzere bin adet mürasele ile bin adet izinname istemişti. Bu evrakın gönderilmesi ve karşılığı olan 1.000 kuruşun kaymakamın zimmetine Ceride Muhasebesi'nde

Arus,¹⁵⁴¹ gümrük ve damga vergileri¹⁵⁴² ile bâc vergisinin tahsili ve bunları tahsil eden kişilerin teftişi, denetimi ve kontrolü ile bunların bir usulsüzlük yapmaları halinde uyarılmaları konusunda da kaymakamlar sorumlu tutulurlardı.¹⁵⁴³

Piyasada sahte paranın dolaştığı tespit edildiği zaman kaymakamların, bu paraların dolaşımını engelleyip hazineyi zarardan korumaları ve bu paraları kullanan kişileri sorgulayarak paranın menşeiini tespit etmeleri istenirdi.¹⁵⁴⁴

Eski sikkeler ve yabancı paraların tedavülü ve mevcut paraların değerinden farklı bir fiyatla kullanımı hakkındaki yasakların icrası ile tedavülden kaldırılmış olan eski paraların hakiki değerleri üzerinden yenileriyle değiştirilmesi meselesinden vali, mutasarrıf, kaymakam ve mal müdürleri sorumluydular.¹⁵⁴⁵

Bazı sahtekârlar, Osmanlı Devleti'nde mali işlerin kolaylaştırılması amacıyla tedavüle sürülmüş olan evrak-ı nakdiyeyi (kâğıt para) taklit ettikleri için halk zarara uğruyordu. Halkın böyle zararlardan korunması amacıyla bu evrak tedavülden kaldırıldı ve bu kararı uygulamaları hususunda Sadareten taşraya emirler gönderildi. Bu emirleri alan kaymakamlar da Sadarete ilettikleri cevap yazılarında, bu hususa özen gösterdiklerini beyan ettiler.¹⁵⁴⁶

3.4 NÜFUS SAYIMI, MÜRUR TEZKERESİ VE ASKER ALIMI

Osmanlı Devleti'nde 1826'da yeniçeri ocağının ilgasından sonra nüfus hareketlerinin düzenli bir şekilde izlenmesine çalışıldı. Bu amaçla bir yerden diğerine gidecek kişilerin önce mürur tezkeresi almaları zorunlu hale getirildi. Nüfus hareketliliğini takip etmek gayesiyle düzenli nüfus yoklamaları yapılmaya başlandı ve

---

eklenmesi uygun görüldü (BOA, C.ADL., 54/3265, 19 Ekim 1854/26 M 1271). Silistre Eyaletine bağlı kazalarda 1263'te üç ayda sarf edilen 2.366 adet evrak-ı sahihanın hasılatı olan 5.219 kuruş 10 para (BOA, ML.VRD.d., no: 1664, 1848/1264) ile Varna'ya bağlı kazalarda 1263'te üç ayda sarf edilen 2.498 adet evrak-ı sahihanın hasılatı olan 5.890 kuruş 30 para, Maliye'ye gönderildi ve bu işlemleri açıklayan ilgili yerlerin yazıları da Maliye Nezareti'nde işleme konuldu (BOA, ML.VRD.d., no: 1665, 1848/1264).

¹⁵⁴¹ Düşünlerde ödenen arus vergisinin tahsilinde yolsuzluk yapıldığına dair şikâyet olunca fazla vergi alınmaması hususunda kaymakam, müdür, müftü ve meclis üyeleri uyarıldılar (İ. Yılmazçelik, *a.g.t.*, s. 61, 62).

¹⁵⁴² Ayakkabıların üretimi aşamasında alınacak gümrük veya damga vergisi hakkında taşraya yazı gönderilmiş; Kars kaymakamı cevap olarak durumu gümrük ve ihtisab memurlarına beyan ettiğini ve bu hususta dikkatli olunacağını belirtmişti (BOA, A.MKT.UM., 9/32, 25 Ocak 1850/11 Ra 1266).

¹⁵⁴³ Yabancı tacirlerin satın alıp ülke içinde arz edecekleri eşya ve hayvandan bâc ve sair vergilerin alınması, dışarı çıkaracakları mallardan ise bâc vergisi alınmaması hususunda kaymakam ve meclis azaları bilgilendirilerek bu işten sorumlu tutuldular (Urfa Şer'iyye Sicili, 205, s. 3, 02 Mart 1853/21 Ca 1269; S. Korkmaz, *a.g.t.*, s. 35).

¹⁵⁴⁴ İ. Yılmazçelik, *a.g.t.*, s. 78, 79. Midilli Ceziresi kaymakamı, emir gereğince satın alınan yasak sikkelerin Darbhane-i Âmire'ye ulaştırılmakta olduğuna dair Sadarete yazı gönderdi. Sadaretin emri 24 Eylül 1849/06 Za 1265 tarihteydi (BOA, A.MKT.UM., 1/53, 23 Kasım 1849/07 M 1266).

¹⁵⁴⁵ Abdullah Gündoğdu, *Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280 / M. 1852-1863)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1989, s. 51, 52.

¹⁵⁴⁶ Bu evrakın bölgelerinde daha önce alınıp verilmediğine ve bundan sonra da tedavül ettirilmemesine dikkat edebileceklerine dair İçil (BOA, A.MKT., 175/14, 17 Şubat 1849/23 Ra 1265) ve Midilli Ceziresi kaymakamları Sadarete cevap gönderdiler (BOA, A.MKT.UM., 3/70, 13 Aralık 1849/27 M 1266).

taşrada düzenlenen defterlerin altı ayda bir İstanbul'daki Ceride Nezareti'ne gönderilmesine karar verildi.¹⁵⁴⁷

Kaymakamlıklar teşkil edildikten sonra mürur nizamının işleyişinden kaymakamlar sorumlu tutuldular.¹⁵⁴⁸ Nitekim kaymakamlar tayin edilirken kendilerine verilen talimatlarda, mürur işlerine dair yapılması gerekenler açıklanırdı.¹⁵⁴⁹

Mürur nizamına dikkat etmeyen¹⁵⁵⁰ ve memleketinden ayrılması yasak kişileri yerinde tutamayan kaymakamlar ise Sadaret tarafından uyarılırlardı. Şöyle ki pranga cezası bitince memleketine gönderilen başıboş kişilere verilen mürur tezkerelerine İstanbul'a gelmemeleri işaret edilirdi. Fakat bu kişilerin çoğu bir yolunu bulup İstanbul'a dönüyorlardı. Bu sebeple tezkerelerde yazılı bu durumu mahkeme sicillerine ve meclis defterine kaydedip böyle kişilerin bir daha İstanbul'a gelmemeleri hususuna itina göstermeleri için taşraya emir gönderildi.¹⁵⁵¹

Firar eden veya hava değişimi maksadıyla memleketine gittikten sonra birliğine geri dönmeyen kişileri, taşradaki diğer mülki idareciler ile kaymakamların yakalayıp İstanbul'a veya mensup oldukları birliklere göndermeleri emredilmişti.¹⁵⁵² Ayrıca memleketlerine gönderilen redif askerlerinden uygunsuz hareket eden olursa bunları da kaymakamların yakalatıp nişan ve kılıçlarını alarak durum hakkında düzenledikleri bir tutanakla birlikte ilgili kişileri İstanbul'a göndermeleri gerekirdi.¹⁵⁵³

Nizamiye askerleri arasından firar eden veya ziyaret maksadıyla memleketlerine gidip geri dönmeyenler ile kur'a bakayası olan kişilerin bulunup hemen mensup oldukları alaylara gönderilmeleri için Sadaret tarafından taşraya, kaymakamları da muhatap alan emir gönderilmişti.¹⁵⁵⁴

Taşradan İstanbul'a geçici süreyle de olsa gitmek sıkı kontrol altındaydı ve uzun bürokratik işlemlere tabiydi. İstanbul'a gitmek isteyenler veya onlara aracı olan kişiler,

¹⁵⁴⁷ M. Çadircı, *a.g.e.*, s. 45, 46. M. Güneş, *a.g.t.*, s. 38-39.

¹⁵⁴⁸ Vize kaymakamı, sancağa bağlı bazı kazalara ait nüfus defterlerinin memurlar tarafından yazıldığını ve bekletilmeden gönderildiğini, henüz ulaşmayan yerlerin defterlerinin ise ulaştığı zaman gönderileceğini Sadarete bildirdi (BOA, C.DH., 155/7731, 23 Eylül 1842/17 Ş 1258).

¹⁵⁴⁹ Tirmova kaymakamlığına getirilen Hilmi Ağa'ya verilmek üzere Meclis-i Vâlâ'da hazırlanan bir talimatta mürur tezkeresi ve pasaport maddesi açıklandı (BOA, İ.MVL., 62/1179, 02 Ocak 1845/22 Z 1260).

¹⁵⁵⁰ Bölgesinde mürur nizamına uyulmadığı saptanınca Tarsus kaymakamı, daha dikkatli olması konusunda 1852'de kendisine bir ferman gönderilerek uyarıldı (S. Ulutaş, *a.g.t.*, s. 118).

¹⁵⁵¹ Sakız kaymakamı bu konu hakkındaki emrin, idaresi altındaki tezkere memurlarına tembih edileceğine dair Sadarete cevap verdi (BOA, A.MKT., 96/35, 26 Eylül 1847/15 L 1263).

¹⁵⁵² BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 4, s. 12 ve 13, 17 Temmuz 1845/11 B 1261.

¹⁵⁵³ Bu konuda gerekeni yapmaları için Sivas mutasarrıfına, defterdarına ve Amasya Sancağı kaymakamına ferman gönderilmişti (BOA, A.DVN., 4/20, 09 Nisan 1844/20 Ra 1260).

¹⁵⁵⁴ Bu emre cevap olarak Kars kaymakamı Sadarete gönderdiği yazıda, bağlı kazalara müstakil memurlar çıkararak emri bildirdiğini, firarilerden birinin buldurularak alayına sevk edildiğini ve bundan sonra araştırma yapılarak ele geçirilen kişilerin alaylarına gönderileceklerini ifade etti (BOA, A.MKT.UM., 9/32).

Babiâli'ye başvuruda bulunarak seyahat için ilgili bölgeden mürur tezkeresi verilmesini talep ederlerdi. Böyle durumlarda tezkere isteğinin yapıldığı yerin kaymakamına İstanbul'dan yazı gönderilerek söz konusu kişinin bu yolculuk için geçerli bir gerekçesi ve ziraat ile vergi hususunda bir probleminin olup olmadığına dair meseleyi bölgedeki meclis ve yetkililer vasıtasıyla araştırması, sonucu İstanbul'a bildirmesi ve her hangi bir engeli yoksa İstanbul'dan verilecek olan izin neticesinde ilgili şahsa mürur tezkeresi verdirmesi emredilirdi.¹⁵⁵⁵

Bir gayrimüslim, Sadarete arzuhal sunarak Ayvalık'taki karısını, kızını ve bir beslemesini Kudüs'e göndermek üzere bunların İstanbul'a gelmeleri için izin istemişti. Bunun üzerine bu şahısların vergilerinin ödeneceğine, İstanbul'a gelmelerinde bir mahzur olmadığına ve sonradan geri döneceklerine dair ilgili bölgede sağlam kefilleri alındığı takdirde seyahat edebilecekleri kararına varıldı. Durumları uygunsa hanımların mürur tezkerelerinin verilerek İstanbul'a gönderilmeleri için Ayvalık kaymakamına Sadarettten yazı gönderildi.¹⁵⁵⁶

Bir kaymakam, İstanbul'a gönderilmesi istenen şahsın seyahatinde herhangi bir engeli olmadığını mazbata ve ilam yoluyla belirttiği takdirde kaymakama -yukarıda belirtildiği şekilde- Sadarettten yazı gönderilerek söz konusu şahsın İstanbul'a gelmesi için kendisine müsaade edilmesi istenirdi.¹⁵⁵⁷

İstanbul'a gelmek isteyen kişiler, ne kadar süre içerisinde gidip döneceklerini de belirtirlerdi. Tezkere verilmesi uygun görülse bile söz konusu kişinin belirttiği süre içinde geri döneceğine dair bölgede kefilinin alınması hususu kaymakama tembih edilirdi. Nitekim Amasya'daki bir kadının beş ay müddetle İstanbul'a gelmesi için ruhsat istenince, nizama göre geçici olarak Dersaadet'e gelmek isteyenlerin geliş sebeplerinin araştırılması ve belirlenen süre içinde geri dönmeleri için kefile bağlanmaları gerektiği için durumu araştırıp bildirmesi hususunda Amasya kaymakamına yazı gönderildi.¹⁵⁵⁸

---

¹⁵⁵⁵ Bir Müslüman, Kastamonu'daki eşinin zaruret çektiğini belirterek İstanbul'a getirilmesini isteyince Kastamonu kaymakamına; Tersane-i Âmire mimarlarından bir gayrimüslim, Rodos'taki damadı ölünce kızı ile dört evladının sefil kaldıklarını beyan ederek İstanbul'a gelmelerini isteyince Rodos kaymakamına (BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 13, 31 Temmuz 1842/22 C 1258); Kolağası Osman Ağa, Zaferanbolu'daki annesinin İstanbul'a gelmesini talep edince oranın kaymakamına (BOA, A.MKT., 6/50, 21 Nisan 1843/20 Ra 1259); Çırağan Sarayı suyoçcusu Abdullah, Kayseri'nin Develi kasabasında sefalet içindeki aile fertlerinin İstanbul'a gelmesi için ruhsat isteyince Kayseri kaymakamına bu hususlar tembihlendi (BOA, A.MKT., 6/60, 04 Mayıs 1843/03 R 1259).

¹⁵⁵⁶ BOA, A.d., no: 589, 03 Aralık 1848/06 M 1265.

¹⁵⁵⁷ İstanbul'a gelmesi talep edilen bir kadının naklinde bir mahzur olmadığı mazbata ve ilamdan anlaşılınca yalnız kadına mürur tezkeresi verilerek gönderilmesi için Kayseri kaymakamına yazı gönderildi (BOA, BEO.AYN., no: 130, s. 24, 03 Temmuz 1849/12 Ş 1265).

¹⁵⁵⁸ BOA, A.MKT., 106/60, 31 Aralık 1847/22 M 1264.

Seyahat talebinde bulunan kişiler hakkında bilgi almak üzere ilgili şahısların buldukları yerin muhtarları ile ahaliden güvenilir kişiler kaymakamlık meclisine getirilerek durum kendilerine sorulurdu. Söz konusu şahısların vergi ve sair konularda bir sorunları yoksa bu kişiler, taahhüt ettikleri süre zarfında gidip döneceklerine dair bölgelerinde kefile bağlandıktan sonra gerekli izin alınmak üzere durum kaymakamlar tarafından İstanbul'a bildirilirdi ve tezkerenin verilmesine dair buradan emir geldiği zaman mürur tezkeresi hazırlanırdı.¹⁵⁵⁹

Kaza meclisinde yapılan araştırma sırasında bir kimsenin vergi borcu olduğu ve bunu ödemek üzere kefil gösteremediği ortaya çıkarsa mesele kaymakam tarafından aynen İstanbul'a intikal ettirilirdi.¹⁵⁶⁰

Taşradan İstanbul'a ev taşımak için talepte bulunan kimselerin de durumları ve taleplerinin sebebi anlaşıldıktan sonra ruhsat için emirname yazılırdı. Padişahın izni olmadan ve tezkeresiz olarak hiç kimseye izin verilmemesi için Sadaret tarafından taşraya emirler gönderilmişti.¹⁵⁶¹

Kaymakamlar da bir iş için İstanbul'a gitmeleri gerektiği zaman gidip gelme süresini belirterek Babıâli'den seyahat için izin isterlerdi. Bu talepler, Meclis-i Vâlâ'da incelenir ve seyahatinde bir sakınca olmadığı görülürse Sadaret kanalıyla kaymakama, kendi yerine birisini vekil bırakarak İstanbul'a gelebileceği bildirilirdi.¹⁵⁶² Devletin işini görmek amacıyla da olsa kaymakamlar, görev yerlerini terk etmeleri gerekeceği zaman Sadarettten izin isterlerdi.¹⁵⁶³

İstanbul'a gelme talebinde bulunan bir kaymakama gönderilen cevabi yazıda, kendisi valinin maiyet memuru olduğu için validen izin alması gerektiği ifade edilerek mesele, o mahallin mülki idarecisine de havale edilebilirdi.¹⁵⁶⁴

Kaymakamlar sadece İstanbul'a değil, idare merkezi dışındaki herhangi bir yere gidecekleri zaman da yine Sadarettten izin alarak ve yerlerine birilerini vekil bırakarak

---

¹⁵⁵⁹ Nevşehir'deki bir kadının geçici olarak İstanbul'a gelmesi için ruhsat istenince bu işlem yapıldı (BOA, A.MKT., 145/86, 05 Eylül 1848/06 L 1264). Nakşibendi şeyhi Hüseyin Efendi, Bolu'daki karısının İstanbul'a gelmesini talep edince benzer bir süreç işletildi (BOA, A.MKT.MVL., 31/30, 15 Eylül 1850/08 Za 1266).

¹⁵⁶⁰ BOA, MVL., 243/13, 19 Eylül 1852/05 Z 1267.

¹⁵⁶¹ Bu emre uygun hareket edildiğine dair Ankara Kaymakamı Mehmed Şerif ile mal müdürünün (BOA, A.MKT., 232/4, 25 Ekim 1849/07 Z 1265), bu hususa dikkat edileceğine dair Limni kaymakamının yazıları Sadarete ulaştı (BOA, A.MKT.UM., 9/70, 31 Aralık 1849/15 S 1266).

¹⁵⁶² Bozcaada kaymakamı için böyle bir süreç işletildi (BOA, A.MKT.UM., 23/11, 19 Temmuz 1850/09 N 1266).

¹⁵⁶³ Ergani ve Keban Maadin-i Hümayunu Kaymakamı Mustafa Paşa, madenin durumu hakkında ifadede bulunmak üzere İstanbul'a gitmek için izin isteyince madenlerin malzemeleri ile madencilere gereken akçeyi tedarik etmesi ve Mart ayında geri dönmesi koşuluyla seyahatine izin verildi (BOA, İ.MVL., 262/9872, 31 Ocak 1853/20 R 1269).

¹⁵⁶⁴ Baalbek kaymakamı, geçici olarak İstanbul'a gelmek istediği zaman Sadarettten kendisine bu cevap verilerek Şam valisine müracaat etmesi emredildi (BOA, A.MKT.MHM., 271/69, 30 Temmuz 1863/13 S 1280).

ve sadece kısa bir süre için görev yerlerini terk edebilirlerdi.¹⁵⁶⁵ Bazen de kaymakamın görev yerini terk etmesi uygun görülmemeyerek başka yerdeki işlerini vekil aracılığıyla gördürmesi gerektiği kendisine bildirilirdi.¹⁵⁶⁶

Sancak ve kazalarda nüfus sayımı ve kur'a yöntemiyle asker alım işlemleri için bölgeye asker kökenli memurlar gönderilerek onlar tarafından bu sayım ve kur'a işlemleri yapılırdı.¹⁵⁶⁷ Kaymakamlar, bu işlerin takipçisi olur ve yürütülen faaliyetler hakkında merkezi bilgilendirirlerdi.¹⁵⁶⁸ Gerekirse kaymakamlar da işlerinde memurlara refakat ederlerdi.¹⁵⁶⁹ Bu işlemler sırasında memurlara su dışında ücretsiz hiçbir şey verilmemesi hususu, memurlar ile ahaliye sıkı sıkıya tembih edilirdi.¹⁵⁷⁰

Kur'a usulüyle asker alım işini yürütmek üzere tayin edilen muvazzaf askerler, bazen miralay bazen de kaymakam rütbesinde olurlardı. Bunların yanına medrese öğrencilerine sınav yapmak için mümeyyiz, çürüğe ayrılacak olanları tespit için doktor ve ayrıca kâtipler verildi.¹⁵⁷¹

Kur'a memuru, bölgeye ulaştığında önce kur'a-yı şer'iyye hakkındaki padişah fermanını ahaliye duyururdu. Ardından orada bir kur'a meclisi teşkil edilir, bölgenin ileri gelenleri hazır bulunduğu şekilde askere alınacak kişiler tespit edilerek ordu için kaydedilirlerdi. Kaymakamların buradaki görevi, bu işlemlerin sorunsuz bir şekilde yürütülmesi için kur'a memuruna yardımcı olmaktan ibaretti.¹⁵⁷²

Kara ordusu için kara ordusu muvazzaf askerleri, Bahriye için ise Bahriye askeri amirleri, nüfus sayımı yapmak ve ordunun ihtiyacı olan askerleri toplamak üzere görevlendirilirlerdi. Bahriye ordusu için asker temin edilecek yerler, Tersane-i Âmir'e'ye bağlı bulunan deniz kıyısındaki bölgelerdi. Karadeniz ve Marmara kıyılarındaki

---

¹⁵⁶⁵ İstanköy kaymakamı, şahsi işlerini görmek üzere memleketi Balıkesir'e geçici olarak gitmek için ruhsat isteyince kısa süre içinde dönmek üzere meclis azasından birini vekil bırakarak gitmesi için kaymakama Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 81/19, 27 Ekim 1851/02 M 1268).

¹⁵⁶⁶ Galos kaymakamı şahsi işlerini görüp bir ay içinde geri dönmek üzere Sadarettin izin istemişti. Böyle memurların görev yerlerinden ayrılmaları usule aykırı olduğu için memleketindeki işleri aracı kullanarak gördürmesi hususunda valiye Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.UM., 314/58, 22 Mayıs 1858/08 L 1274).

¹⁵⁶⁷ A. Gündoğdu, *a.g.t.*, s. 63. Nizamiye askerleri gönderilerek Hassa, Dersaadet, Rumeli, Anadolu ve Arabistan ordusuna ait bölgelerde erkek nüfus kaydedilmişti (BOA, A.DVN.MHM., 5/17, 05 Şubat 1848/29 S 1264).

¹⁵⁶⁸ E. E. Sarıoğlu, *a.g.t.*, s. 61. BOA, A.MKT.MHM., 241/53. Bolu kaymakamı Sadarete, Seraskerliğe ve Hariciye Nezareti'ne gönderdiği yazılarda, yeni neferlerin kur'a-yı şer'iyye usulü gereğince toplandığını; gerekli neferleri toplamak için kur'a memurlarının kazalara gittiklerini belirtti (BOA, A.MKT., 53/42, 29 Ekim 1846/08 Za 1262).

¹⁵⁶⁹ Uzeyr kaymakamı, bazı aşiretlerin kur'a-yı şer'iyye işlemini icra etmek için Arabistan ordusu tarafından görevli askerlerle birlikte Gavur Dağı tarafına gitmişti (BOA, A.MKT.UM., 90/100).

¹⁵⁷⁰ Asakir-i nizamiye kaymakamı Ahmed Bey, Hüdavendigâr Eyaletine bağlı kazaların nüfus tahririne memur edilince böyle bir emir çıkarıldı (BOA, A.DVN.MHM., 1-A/72, 09 Mayıs 1844/20 R 1260).

¹⁵⁷¹ Hassa ordusuna kur'a yoluyla asker almak için 1846'da Miralay Osman Bey, 1847'de Bursa redif kaymakamı Ahmet Bey, Bursa ile kazalarına gönderildiler (E. Satıcı, *Tanzimat'ın Bursa'da...*, s. 131).

¹⁵⁷² Adana Eyaletinde kur'a işini icra etmekle görevli Yaver Bey Tarsus Sancağına geldiğinde kendisine kaymakam tarafından yardım edildi (BOA, A.MKT.MHM., 241/53, 06 Eylül 1862/12 Ra 1279).

yerlerde asker toplanması için bu bölgelerdeki vali, mutasarrıf ve kaymakamlar ile buralardan asker toplamakla görevli bahriye askeri amirlerine emir gönderilerek bölgede yapılacak nüfus sayım işlemi için uyarıda bulunulurdu. Sayımlar sırasında bu memurlara su dışında ücretsiz bir şey verilmemesi emredilir;¹⁵⁷³ kur'a işleminin icrası sırasında vali ve kaymakamların bu memurlara yardımcı olmaları istenirdi.¹⁵⁷⁴

Kur'a memurları yolsuzluk yaptıkları takdirde durumu teftiş ve tahkik amacıyla bölgeye yine üst rütbeli asker gönderilir ve vali, kaymakam ve defterdarların bu kişiye görevinde yardımcı olmaları istenirdi.¹⁵⁷⁵

Taşrada emlak ve arazi sayım işleri, kaymakamların sorumluluğu altındaydı.¹⁵⁷⁶ Kaymakamın direktifiyle mahalli meclis ve mahkeme, kazanın ileri gelenleri ile köy muhtarı ve ihtiyarları, reaya kocabaşları ve ahaliden gerekli kişiler bir araya gelerek kazanın hanelerini defterlere kaydederlerdi. Ardından hiçbir köyde hane gizlenmediğine dair muhtar ve ileri gelenlerden senet alınıp bunlar kefile bağlanırlardı. İşlem bitirildikten sonra mahalli meclis, durumu bir mazbatayla Sadarete bildirirdi.¹⁵⁷⁷

3.5 GÜVENLİK VE ASAYİŞİN TEMİNİ

Kaymakamlar, ahalinin dirlik ve düzenini sağlamak için mülki amirleriyle ve Sadaretle irtibat hâlinde çalışır; bölgede teftiş gezileri düzenler, şikâyet konusu olan meseleleri tahkik eder, eşkıyalığın ve münferit suçların önlenmesi ile muhakeme ve cezalandırma işlemlerinin yürütülmesiyle meşgul olurlardı.

3.5.1 Kaymakamların Bölge Hakkında Sadaretle Muhabere Etmeleri

Taşrada önemli ve büyük vakaların posta yoluyla derhal Babıâli'ye bildirilmesi gerekiyordu. Bu konuya taşra idarecilerinin dikkatini çekmek ve rehavet göstermelerini önlemek amacıyla, ayrıntıları daha sonra bildirilmek üzere mülki işlerin ve büyük cinayet vakalarının öncelikle jurnal şeklinde ve bentler hâlinde yazılmasına; jurnallerde muhakeme veya tahkikat aşamasının, herhangi bir durum olmasa da vukuatsızlık

¹⁵⁷³ Trabzon ve Kastamonu valileri, Tekfurdağı muhassılı ile Canik, Viranşehir, Sinob, Bolu, Erdek kaymakamlarına; naip, müftü, kaza müdürleri, meclis azaları ve ileri gelenlere ve buraların tahririne memur bahriye askeri kolağası, binbaşı, kaymakam ve miralaylarına hitaben gönderilen padişah hükmünde, Tersane-i Âmire bölgesindeki yerlere bahriye askeri zabitanı tayin edilerek nüfus tahriri yapılacağı belirtildi (BOA, A.DVN.MHM., 5/17).

¹⁵⁷⁴ 1859/1275 tarihli kur'a-yı şer'iyeye ferman suretidir (O. Doğan, *a.g.t.*, s. 248-250).

¹⁵⁷⁵ Bursa'da kur'a işlemini yürüten bazı kur'a heyetlerindeki zabıt, mümeyyiz ve doktorların yolsuzluk yaptıklarına dair şikâyetler duyulunca durumu tespit etmek ve önlemek amacıyla Hassa ordusuna ait bölgelere 1847'de Dâr-ı Şûrâ-yı Askeri üyesi Mirliya Azmi Paşa gönderildi (E. Satici, *Tanzimat'ın Bursa'da...*, s. 132).

¹⁵⁷⁶ Eğriboz'da bazı emlak ve arazinin kıymetleri sahiplerine verildiği hâlde bir kadın, çiftlik ve emlaki için gereken bedeli alamadığını belirterek hak talep edince bölgenin emlak işleri kaymakama ait olduğu için kaymakamdan bilgi istendi (BOA, A.MKT., 6/78, 10 Mayıs 1843/09 R 1259).

¹⁵⁷⁷ Eğin Kasabası'nın sayım işlemi bu şekilde yürütülmüştü (BOA, A.MKT., 28/91, 11 Ekim 1845/09 L 1261).

durumunun belirtilmesine; bu kayıtların bir ay içinde Babî'li'ye ulaştırılması için vali, mutasarrıf ve kaymakamlara yazı gönderilmesine ve bu işler için Dâhiliye Kalemî'nde Jurnal Odası kurularak gelecek jurnallerin orada kaydedilmesine karar verildi.¹⁵⁷⁸

Bundan sonraki süreçte sancaklar ile buralara bağlı kazalarda meydana gelen vakalar, kaymakamlar tarafından her ay veya üç ayda bir jurnal şeklinde yazılarak Sadarete bildirilmeye başlandı.¹⁵⁷⁹

Bu Journallerde, bir bölgede işlenen suçların yanı sıra suçlular hakkında yürütülen yargı işlemleri ve akabinde kendilerine verilen cezalar açıklanırdı. Bu kararlar, Meclis-i Vâlâ'da kontrol edilerek kanunlara uygunlukları denetlenirdi. Bundan sonra Sadareten kaymakamlara cevap yazıları gönderilerek alınan kararlardan kanuna uygun olan ve olmayanlar açıklanırdı. Kendilerinden kanuna uygun olanları icra etmeleri istenirken uygun olmayanlar için ise tekrar yargılama yapmaları emredilirdi.¹⁵⁸⁰

Verilen cezaların hiçbiri kanuna uygun değilse jurnal iade edilir ve kaymakam azil veya uyarı cezası alırdı. Alaiye Sancağında üç aylık suçlar ile bunlara verilen cezaları içeren Alaiye meclisinin jurnalindeki cezaların hiçbiri kanuna uymadığı için bu jurnallerin iadesine karar verildi. Bu durumun sorumluluğu kaymakama ait olduğu için kaymakamın azli gerekirse de bu defalık sadece ihtar edilmesiyle yetinildi ve kendisini uyarması hususu, Konya valisine emredildi.¹⁵⁸¹

Sancak dâhilinde kayda değer herhangi önemli bir vaka meydana gelmediği takdirde kaymakamlar, bu defa da olay olmadığına dair Sadarete bilgi verirlerdi. Mesela

¹⁵⁷⁸ Taşrada birçok yer, vukuati ya geç bildiriyor ya hiç bildirmiyor ya da abartılı şekilde açıklıyordu. Bu şekilde davranılmaması için taşraya yazı gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 184/19, 03 Mayıs 1856/27 Ş 1272).

¹⁵⁷⁹ Saruhan Livasındaki vukuata dair Sadarete ulaşan jurnale göre, bölgede bir kadın liva meclisi huzurunda kendi rızasıyla Müslüman olmuştu. Bir kişinin evinde kalpazanlığa ait aletler bulunmuş ve bu şahıs mecliste sorgulanarak suçu açığa çıkarılmıştı (BOA, MVL., 218/12, 22 Mayıs 1856/17 N 1272). Bir aylık vukuata dair Kütahya kaymakamının Sadarete gönderdiği yazıya göre, Uşak civarında etrafa zarar veren bir aşiret üzerine zaptiye güçleri gönderilmiş; aşiret bunları darp etmişse de sonradan bölgeyi terk etmişti. Sancakta bir adam öldürülmüştü. Bunun dışında izaha değer bir şey zuhur etmediği ve durumun eyalet merkezine de bildirildiği belirtildi (BOA, MVL., 224/39, 18 Kasım 1857/30 Ra 1274). Teke Sancağına bağlı kazalarda üç ay içinde vuku bulan suç ve hafif kabahat sahiplerine verilen cezalara dair Teke meclisinin mazbatalı on dört bentlik jurnalı, Teke kaymakamı tarafından Konya valisine, vali tarafından da Sadarete gönderildi (BOA, MVL., 641/30, 29 Ekim 1862/06 Ca 1279).

¹⁵⁸⁰ Üç ay zarfında vuku bulan suç ve kabahat hakkındaki hüküm ile ceza ve muameleye dair Burdur meclisinin on bentlik mazbatalı jurnalı Meclis-i Vâlâ'da incelendi. Bu icraatlar kanuna uygun görülerek gereğini icra etmesi için kaymakama Sadareten cevap yazıldı (BOA, MVL., 648/40, 24 Mayıs 1863/06 Z 1279). Varna meclisinin dört bentli ve mazbatalı jurnalı incelendi. Jurnalın üçüncü ve dördüncü bentleri kanuna uygun bulunurken birinci ve ikinci bentler hakkında bir kayda ulaşılmadığı belirtilerek gereğinin yapılması istendi (BOA, MVL., 920/39, 28 Kasım 1860/14 Ca 1277). Şumnu'ya ait jurnalde yazılı icraat, Meclis-i Vâlâ'da uygun bulununca gereğini icra etmesi için kaymakama Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MVL., 147/74, 15 Haziran 1862/17 Z 1278).

¹⁵⁸¹ BOA, A.MKT.MVL., 110/81, 20 Ekim 1859/22 Ra 1276.

Humus kaymakamı, sancakta o yılın Cemaziyelahir ayı içinde (Şubat 1857) önemli bir durum meydana gelmediğine dair Sadarete yazı göndermişti.¹⁵⁸²

Pusulada (liste) isimleri ve suçları gösterilen şahısların töhmet ve suçlarının derecesinin ayrıntısıyla ve hüküm verilebilecek şekilde mazbata yoluyla bildirilmesi konusunda taşra idarecileri uyarılırlardı. Nitekim Yanya valisiyle Kaza-i Erbaa kaymakamına bu kapsamda bir uyarı yazısı gönderilmişti.¹⁵⁸³

Bölgelerindeki müdürler hakkında kaymakamların, Babî'li'yi bilgilendirmeleri de kendilerinden istenirdi. Onlar da müdürler hakkındaki bilgileri içeren defterleri hazırlayarak İstanbul'a ulaştırırlardı.¹⁵⁸⁴

Herhangi bir kaymakamlık dâhilinde görev yapan ulema hakkındaki şikâyetleri de Sadaretin emri üzerine yine kaymakamlar tahkik ederek Sadarete bilgi verirlerdi.¹⁵⁸⁵ İdareleri altındaki kazalarda şer'i hâkimler/naipeler hakkında şikâyetler olması hâlinde meselenin açığa çıkarılması hususu kaymakamlara havale edilirdi. Nitekim 05 Nisan 1855 tarihli "Nüvvâb Hakkında Nizamname"nin dokuzuncu bendi gereğince müdürler tarafından idare edilen kaza ahâlisinin şikâyetçi oldukları şer'i hâkimler hakkında kaymakam, meclis aracılığıyla detaylı şekilde tahkikatı yaptırdıktan sonra durumu valiye mazbatayla bildirmeliydi.¹⁵⁸⁶

Bunun dışında kaymakamların, bir bölgede halkın şikâyetçi olduğu idareci ve temsilciler hakkında tahkikat yaparak Sadareti bilgilendirmeleri;¹⁵⁸⁷ ayrıca bölgelerinde bulunan yabancı devlet mensuplarının haklarını korumaları ve bu kişilerin bölgede kendilerine karşı uygulandığını iddia ettikleri usulsüzlük ve haksızlıklar hakkında bizzat kendilerinin sundukları şikâyetlerin veya sefaret aracılığıyla gelen itirazların aslı olup olmadığını araştırmaları istenirdi.¹⁵⁸⁸

¹⁵⁸² BOA, MVL., 221/63, 25 Şubat 1857/29 C 1273.

¹⁵⁸³ BOA, BEO.AYN., no: 305, s. 109, 02 Ocak 1861/19 C 1277.

¹⁵⁸⁴ Bu defterleri gönderdiklerine dair Dersim kaymakamı (BOA, MVL., 568/64, 18 Şubat 1858/03 B 1274) ile Çıldır kaymakamının yazıları Sadarete ulaştı (BOA, MVL., 568/93, 04 Şubat 1858/19 C 1274).

¹⁵⁸⁵ Kütahya müftüsünün hareketlerini tahkik edip bildirmesi için Kütahya kaymakamına Sadareten yazı gönderildi. Bu yazıya cevaben kaymakam, müftünün mecliste işe yaradığını ve ahaliyi memnun etmesinin kendisine tembih edildiğini belirtti (BOA, MVL., 245/14, 19 Aralık 1851/25 S 1268).

¹⁵⁸⁶ Kaymakamlık şeklindeki yerlerde böyle şikâyetlerin vuku bulması hâlinde ise durumu eyalet meclisi tahkik etmeliydi (*Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 323).

¹⁵⁸⁷ Prizrin metropoliteninin kötü ve iyi haline dair yazılar Sadarete ulaşınca durumu araştırarak İstanbul'a bildirmesi için Prizrin kaymakamına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.d., no: 589, 13 Haziran 1849/21 B 1265).

¹⁵⁸⁸ Şeyhlü Kasabası'ndaki bazı İranlıların kur'aya dâhil edilip zorla askere alınmaya çalışıldığına dair sefaretin ihbarı ve bu şahısların ifadeleri üzerine durumu tahkik etmesi için Karahisar-ı Sahib kaymakamına Sadareten yazı gönderildi. İran sefaretini, Manisa'ya bağlı bir kazada bir İranlının Müslüman bir hanımla evlenmek üzere masraf yaptığı hâlde kazaki imamın nikâhı akdetmek istemediğini belirterek ya nikâhın yapılmasını veya şahsın masrafının karşılanmasını isteyince durumu tahkik ederek merkezi bilgilendirmesi için Saruhan kaymakamına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.d., no: 600, 09 Ocak 1864/29 B 1280 ve 15 Ocak 1864/06 Ş 1280).

Kaymakamlar, taşrada güvenliğin tesisini sağlamak amacıyla teftiş yapmak üzere görevlendirilir ve edindikleri bilgileri rapor hâlinde merkeze ulaştırırlardı.¹⁵⁸⁹ Mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinde istihdam edilen vali, mutasarrıf, muhassıl ve kaymakamların, düzen ve asayişini temin etmek için idareleri altındaki yerleri ara sıra dolaşmaları gerekiyordu. Böyle geziler sırasında yapacakları masrafların karşılanması hakkında Meclis-i Vâlâ'da bir nizamname kaleme alınmıştı. Nizamnameye göre bu idareciler geziler sırasında ahaliye yük olmamalı, masraf talep etmemeli, etseler bile ahali bunu kabul etmemeliydi. Ancak bir hadise üzerine bu idareciler olay yerine bizzat giderlerse yapacakları masraflar, fevkalade kabilinden olacağı için hazırlanacak deftere uygun olarak hazine tarafından karşılanacaktı.¹⁵⁹⁰

Kaymakamların rutin geziler karşılığında masraflarının ödenmesi için Sadarete yaptıkları başvurular nizamnamede belirtildiği şekilde reddedilirken,¹⁵⁹¹ asayişin temini ve olağanüstü olaylar sebebiyle çıktıkları geziler karşılığında beyan ettikleri ödeme talepleri ise kabul görürdü.¹⁵⁹² Bazı durumlarda bu kararlarda esneklik yapılabiliyordu. Nitekim Bayezid Sancağı eski kaymakamı Feyzullah Efendi, iş gereği bazı yerleri dolaşmasından ve aşiret iskânından dolayı 41.880 kuruş borca girmişti. Aşiret iskânı için harcanan 9.000 kuruş kadar meblağ hazinede uygun görülürse de kalanı nizama aykırı bulunmuştu. Ancak kaymakamın bölgede iyi hizmeti görüldüğü için mahalli mal sandığına olan borcunun da hazineden karşılanmasına karar verilmişti.¹⁵⁹³

Geziler sırasında kalabalığa gerek olmadığı için bu idarecilerin hafif yüklerle yola çıkmaları, yanlarına zaptiye neferi alabilirlerse de bu bahaneyle kimseden masraf talep etmemeleri gerekiyordu.¹⁵⁹⁴ Kaymakamlar, eşkıyalığı önlemek ve suça yatkın kişileri kefile bağlayarak kontrol altına almak amacıyla gezilere çıkar ve bu sırada yerlerine vekil bırakırlardı.¹⁵⁹⁵

Sonradan taşradaki tüm memurlara hitaben gönderilen emirlerde, güvenliği sağlamak ve idareyi denetlemek amacıyla tüm vali, mutasarrıf ve kaymakamların

¹⁵⁸⁹ Z. Gölen, 1857-59 Bosna Hersek İsyânı, *TTK Belleten*, C. LXXIII, S. 267, (2009), s. 488.

¹⁵⁹⁰ BOA, A.MKT.MVL., 30/3, 13 Ağustos 1850/04 L 1266.

¹⁵⁹¹ Aşair-i Seb'a eski kaymakamı Rauf Bey, aşiretlerin vergilerini tahsil için dolaştığı sırada yaptığı masrafın karşılanmasını talep ettiyse de bu istek reddedildi (BOA, MVL., 838/72, 27 Mayıs 1860/06 Za 1276).

¹⁵⁹² Varna Kaymakamı Aşir Beyefendi, Köstence Kazası civarındaki eşkıyanın defî için çıktığı gezi sırasında yaptığı masrafın mahsubunu isteyince bu talep kabul edilmişti (BOA, MVL., 915/77, 31 Temmuz 1860/12 M 1277).

¹⁵⁹³ BOA, İ.MVL., 268/10248, 17 Mart 1853/06 C 1269.

¹⁵⁹⁴ BOA, A.MKT.NZD., 192/78, 04 Eylül 1856/03 M 1273.

¹⁵⁹⁵ İstanbul civarındaki eşkıyayı def etmek üzere kaymakamlığa bağlı yerleri bizzat dolaşarak halkı kefalete bağlaması, sorun çıkarıcıları tutup hükümet tarafına teslim etmeleri hususunu herkese bildirmesi için Kaza-i Erbaa kaymakamına emirname gönderilmişti. Kaymakamın bu emirden birkaç gün önce kazalara gittiğine dair kaymakamın vekili Sadarete cevap ulaştırmıştı (BOA, MVL., 923/20, 19 Aralık 1860/05 C 1277).

idareleri altındaki bölgeleri teftiş etmeleri, asayişî sürdürmeleri, ahaliye yapılan zulümleri men etmeleri ve buna kalkışanları cezalandırmaları gerektiği belirtildi. Bu amaçla kaza müdürleri, meclis azasından uygun kişilerle birlikte üç ayda, kaymakamlar altı ayda, vali ve mutasarrıflar da yılda bir defa birkaç ay müddetle bölgelerini gezerek ahalinin emniyet ve rahatını teftiş ve tahkik edeceklerdi.¹⁵⁹⁶

Bunun yanı sıra bölgelerinde gezilere çıkmaları için bazı kaymakamlara hususi emirler de gönderilebilirdi. Hamid Kaymakamı Necib Bey'e, inzibatı temin ve idareyi tahkik etmek amacıyla idaresi altında bulunan yerleri dolaşması ve civar sancaklarda icra edilen müteselsil kefalet usulünü buralarda uygulaması yönünde bir talimatname ile Sadareten yazı gönderilmişti.¹⁵⁹⁷

Bundan sonra da kaymakamlar, görev bölgelerinde geziler yapmaya devam ettiler. Asayişî temin etmek gayesiyle bölgelerini dolaştıkları zaman kaymakamların kendileri ve maiyetleri için yaptıkları masraflar, Maliye hazinesi tarafından karşılanırdı. Nitekim Kaza-yı Erbaa eski kaymakamı Ali Kemal Bey, daha önce ortaya çıkan kötü şahısların yakalanıp Dersaadet'e gönderilmesi ve kefalete bağlanması için verilen yetki üzerine tüm kasaba, köy ve çiftlikleri dolaşmıştı. Bu sırada istihdam ettiği dört kâtip maaşî ile hane kirası, kırtasiye masrafı ve götürdüğü iki azanın menzil ücretlerinin Maliye hazinesinden karşılanması uygun görülmüştü.¹⁵⁹⁸

Mamafih kaymakamlar, bölgelerinde vergi tahsilatı için dolaşmaya çıkınca yaptıkları masrafları Maliye'den talep ettikleri takdirde, nizamnamede belirtildiği gibi, kaymakamlık görevinin sadece memuriyet merkezinde hizmet etmek değil, tahsilata ve diğer işlere gayret etmek olduğu ve bu işler onların görevlerinin doğal gereği olduğu gerekçesiyle talepleri reddedilirdi.¹⁵⁹⁹

Kaymakamlar, maliye ve zaptiye memurlarını uyarmak ve görevlerini tembih ve tekit etmek;¹⁶⁰⁰ bağlı kazalardaki genel durumu teftiş etmek ve uygunsuz durumları

¹⁵⁹⁶ Bu hususa dair 27 Şubat 1861/16 Ş 1277 tarihli emirnameyi aldıkları, durumu bağlı bölgelere bildirdikleri ve gereğini icra edeceklerine dair Konya valisinin (BOA, A.MKT.UM., 461/77, 16 Mart 1861/03 N 1277); Rumeli müşiri ile vali kaymakamının (BOA, A.MKT.UM., 461/83, 16 Mart 1861/03 N 1277) ve İzmir valisinin yazıları Sadarete ulaştı (BOA, A.MKT.UM., 464/76, 01 Nisan 1861/19 N 1277).

¹⁵⁹⁷ BOA, A.MKT.UM., 467/6, 22 Nisan 1861/11 L 1277.

¹⁵⁹⁸ BOA, İ.MVL., 455/20362, 11 Ekim 1861/06 R 1278.

¹⁵⁹⁹ Niğde kaymakamı Sadarete gönderdiği yazıda, bakaya tahsili için kazalara gideceğini ve maaşî yetersiz olduğu için kendisine münasip miktar ödeme yapılmasını talep etmişti. Bu talep yukarıdaki gerekçelerle reddedilerek bu işi mevcut maaşîyla yapması gerektiği kendisine bildirildi (BOA, MVL., 664/43, 19 Ocak 1864/10 Ş 1280).

¹⁶⁰⁰ Kaza-i Erbaa ve Silivri Kaymakamı Amir Bey, Sadaretin emrine uygun olarak bölgeyi gezerek maliye ve zaptiye memurlarına tavsiye ve uyarılarda bulunmuştu (BOA, A.MKT.NZD., 356/47, 25 Haziran 1861/16 Z 1277). Bihke liva meclisi, sınırdan gizlice geçen kişiler ile Müslümanlara karşı yapılması planlanan hareketler hakkında memurların uyarıldığına ve durumu tahkik amacıyla Bihke kaymakamının yola çıkmakta olduğuna dair Bosna valisini bilgilendirmişti (BOA, A.M., 25/44, 24 Temmuz 1861/15 M 1278).

düzeltilmek üzere bölgelerini dolaştılar.¹⁶⁰¹ Vergi tahsiliyle görevli memurlar işlerini gerektiği şekilde yapamadığı ve müdürlerden uygunsuz hareketi olanlar tespit edildiği zaman bazı kaymakamlar, duruma yerinde müdahale etmek ve yapılan yanlışları telafi etmek üzere teftiş amacıyla;¹⁶⁰² bazı kaymakamlar da vergileri tahsil ve muhacirleri iskân etmek amacıyla bölgelerinde geziye çıkmak üzere olduklarına dair Babîâlî'yi bilgilendirirlerdi.¹⁶⁰³ Bu geziler sırasında merkezdeki işlerin aksamaması için kaymakamlar, idareyi sürdürmek üzere yerlerine vekiller bırakırlardı.¹⁶⁰⁴

Kaymakamlar, bölgelerinde dirlik ve düzeni sağlamak amacıyla tahkikat yapmak ve ahalinin arasını bulmak üzere gereken yerlere gider ve meseleyle ilgili kişilerle görüşerek ahalinin sıkıntılarını çözmeye çalışır,¹⁶⁰⁵ ayrıca sorumluları yargılanmak üzere sancak merkezine sevk ederlerdi.¹⁶⁰⁶ İsyân hareketlerini önlemek ve isyancıları yatıştırmak için din adamlarının aracılığına başvurur; ayrıca yörenin ileri gelenlerini yanlarına alarak tepkileri nasihat yoluyla dindirmeye çalışırlardı.¹⁶⁰⁷

Islahat Fermanı'nın ilanının akabinde Nazilli'de üç Müslümanın, gayrimüslimler hakkında kötü söz söylemesi ve bunun duyulması üzerine ortaya çıkan sorunu araştırmak üzere Aydın kaymakamı bizzat Nazilli'ye gitmiş ve olayı çözemeyeceğini gördüğü müdür vekilini görevden alıp yerine başkasını getirmişti.¹⁶⁰⁸ Gelibolu kaymakamı da bir kasaba civarında postaya yapılan saldırıyı araştırmak ve bu faaliyete kalkışanları yakalamak için olay mahalline gitmişti.¹⁶⁰⁹

İdare bölgelerini dolaşan kaymakam veya kaymakamın dolaştığı yerin mahalli meclisi, geziler sırasında yapılan işler hakkında Babîâlî'ye yazılar göndererek izahatta

¹⁶⁰¹ Lazistan kaymakamı, Sadaretin emri üzerine halkın durumunu teftiş amacıyla idaresi altındaki bazı kazaları dolaşarak teftiş ve ıslahata çalıştığını; fakat bazı işler sebebiyle liva merkezine dönmek zorunda kaldığı için tüm kazaları dolaşamadığını Sadarete bildirdi (BOA, MVL., 620/11, 23 Kasım 1861/19 Ca 1278).

¹⁶⁰² Sinob Kaymakamı Maşuk Paşa, tahsilat için gönderilen memurların işleri layıkıyla yapamaması sebebiyle kendi yerine liva mal kâtibini vekil bırakıp durumu incelemek üzere yola çıkacağını, Boyabad müdürü hakkındaki rivayetleri yerinde tahkik edeceğini Sadarete bildirdi (BOA, A.MKT.MHM., 245/52, 03 Kasım 1862/11 Ca 1279).

¹⁶⁰³ Bu amaçlarla kazaları dolaşmak üzere çıkacaklarına dair Tekfurdağı kaymakamı Sadarete (BOA, A.MKT.UM., 478/91, 25 Haziran 1861/16 Z 1277), Niğde kaymakamı da Konya valisine açıklama yaptılar. Niğde kaymakamının durumunu Konya valisi Sadarete iletti (BOA, MVL., 618/36, 10 Ekim 1861/05 R 1278).

¹⁶⁰⁴ BOA, MVL., 618/36; 923/20. BOA, A.MKT.UM., 478/91. BOA, A.MKT.MHM., 245/52.

¹⁶⁰⁵ Ruslar Bayezid'den çekildikten sonra bölgede durumu tahkik ve ahalinin emniyetini temin amacıyla Bayezid Kaymakamı Hacı Akif Efendi gidip Eleşkirt Kazası müdürüyle görüşerek tahkikata ve ahaliyi uzlaştırmaya başlamıştı (BOA, A.MKT.UM., 229/9, 18 Mart 1856/11 B 1272).

¹⁶⁰⁶ Aydın Sancağına bağlı Tire Kazası ahalisinden birkaç yüz kişinin çıkardığı arbedeyi çözmek üzere kaymakam, kazaya gidip sorunu önlemiş ve buna ön ayak olanları liva merkezine göndermişti. Mesele Meclis-i Vâlâ'ya havale edilince bu kişilerin cezalandırılması gerektiği belirtildi ve muhakemeyi yaparak neticeyi mazbatayla bildirmesi için Sadareten kaymakama emir gönderildi (BOA, MVL., 574/84, 18 Ağustos 1858/08 M 1275).

¹⁶⁰⁷ İzvornik Kaymakamı Mehmed Nureddin, isyancı grupları nasihat yoluyla yatıştırmak üzere idareci, din adamları ve askeri erkânı da yanına alarak asilerle diyaloga geçmişti. Banaluka Kaymakamı Adem Bey, Maglaylı bir asi grupla bizzat görüşerek bunların dağılımlarını sağlamıştı (Z. Gölen, *a.g.m.*, s. 481, 483, 499).

¹⁶⁰⁸ Olcay Pullukçuoğlu Yapucu, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2006, s. 45.

¹⁶⁰⁹ BOA, A.MKT.NZD., 226/56, 21 Haziran 1857/28 L 1273.

bulunurlardı. Çıldır kaymakamının 1862 tarihli yazısına göre kendisi, ahalinin durumunu teftiş etmek amacıyla kazaları dolaşmaya çıkmış; imam, muhtar ve söz bilir ahaliyi toplayarak durumlarını sormuş; mültezimlerin işlerine geldiği gibi vergi bedeli belirleyerek halkı zarara uğratmamaları için müdürleri ve kayıtlara dikkat etmeyen meclis azalarını uyarmış; kazalarda haftada iki gün meclis toplanmasını müdür ve azalara bildirmiş; bazı kazalarda eskiden kalma vergileri tahsil etmiş, dağa çıkıp uygunsuz faaliyette bulunan aşiret reislerini yakalatıp cezalandırmış ve böyle hareketlerde bulunmamaları için kefile bağlamıştı.¹⁶¹⁰

Kengırı Sancağı kaymakamının yazısına göre kendisi, sancağa bağlı kazaları dolaştığı esnada vergi bakayasının yanı sıra müdür ve muhtarların hazineye olan borçlarından pek çok tahsilat yapmıştı. Halkın şikâyetçi olduğu müdürün muhasebesini görmüş ve zimmetine devlet malını geçirdiği ortaya çıkınca onu azlederek yerine geçici olarak başkasını atamış, borçları için müdürden senet almış, daha önce müdürlük yapıp vefat eden veya azledilmiş olan kişilerin zimmetlerini araştırmıştı. Halkın nefret ettiği meclis azalarını uzaklaştırmış, halkın seçimiyle yeni azalar atamış, eski azaların zimmetlerindeki devlet malını tahsil etmiş, mahalli mültezimlere satılan âşar ve zahire bedelini toplayarak mal sandığına göndermişti.¹⁶¹¹

Nevşehir meclisinin mazbatasına göre Niğde Sancağı Kaymakamı Galib Paşa tahsilat için Nevşehir Kazasına giderek eski yıllara ve yeni yıla ait gelirleri tahsil etmiş, halkın refah ve asayışı için çaba göstermiş ve herkesi hoşnut etmişti.¹⁶¹²

Rodos Ceziresi meclisinin mazbatasına göre kaymakam, ahalinin durumunu teftiş için bağlı adaları gezerek Midilli'ye kadar olan devri sırasında her türlü tahkikatı icra ve asayışı temin etmişti.¹⁶¹³

3.5.2 Kaymakamların Hukuki Meselelerde Sadaretle Muhabere Etmeleri

Taşrada şer'i davaların görülmesi esnasında kaymakamlar gerektiğinde ulemayla birlikte mahkemede hazır bulunur ve davalara şahitlik ederlerdi.¹⁶¹⁴ Mardin'de bir

¹⁶¹⁰ BOA, MVL., 641/49, 21 Eylül 1862/27 Ra 1279.

¹⁶¹¹ BOA, MVL., 664/53, 12 Aralık 1863/Gurre-i B 1280.

¹⁶¹² BOA, MVL., 666/94, 09 Ocak 1864/29 B 1280.

¹⁶¹³ BOA, MVL., 794/8, 08 Ağustos 1864/05 Ra 1281.

¹⁶¹⁴ Mardin'de kaymakam huzurunda akdedilen şer'i mecliste bir dava görülmüştü (V. Akay, *a.g.t.*, s. 25, 26 Nisan 1845/18 R 1261). Mardin'de bir gayrimüslimin İslam'ı kabul ettiğini belirttiği şer'i mecliste kaza kaymakamı da bulunmuştu (V. Akay, *a.g.t.*, s. 124, 1845/1261).

Hıristiyanın Müslüman olmak için çıktığı mahkemede kaymakam, meclis azaları, şahsın mensup olduğu milletin patrik vekili ve kocabaşları hazır bulunmuşlardı.¹⁶¹⁵

Taşrada meydana gelen cinayet vakalarının takibi ve suçluların cezalandırılması sürecinde kaymakamlara bazı görevler düşmekteydi. Şöyle ki cinayet işleyenler şer'i mahkemede yargılanır, suçu sabit görülürse ve maktulün yakınları kısas talep ederlerse katilin idamına karar verilir ve ardından, yargılama süreci ve bundan sonra ne yapılması gerektiğine dair İstanbul'a yazı gönderilirdi. İstanbul'da mesele meşihata sorulur ve şeyhülislam, kararın doğru olduğuna ve idamın yapılması gerektiğine dair fetva verirse idam işlemini icra etmeleri için yazının geldiği mahallin kaymakamı ile hukuk adamına Sadarettin yazı gönderilirdi.¹⁶¹⁶

Cinayet davaları, önemli ve hususi özen gerektiren türden davalar oldukları için belirttiğimiz uygulama şekli düzenlendi. Böyle davalara kaza mahkemelerinde değil, müşirlik ve kaymakamlık meclislerinde bakılması emredildi.¹⁶¹⁷

Cinayet davalarının vali, mutasarrıf, bazı muhassıllık ve kaymakamlıkla idare edilen yerlerdeki meclislerde varis, katil ve gerekirse şahitler celp edilerek tetkik ve muhakeme edilmesi; ayrıca muhakeme ve ifadenin mazbatası ile mahkeme ilamının düzenlenip İstanbul'a gönderilmesi gerekiyordu. Bu kurala aykırı olarak kaza mahkemelerinde yargılama yapıldığına dair haber alındığı zaman bölgeye Sadarettin yazı gönderilerek bir daha böyle yanlışları yapmamaları, bu davaları müşir ve kaymakamın bulunduğu mevkilerde görüp mesele hakkındaki ilamları da şer'i usule uygun olarak yazmaları için ilgililer ikaz edildiler.¹⁶¹⁸

Bu nizama uymakta yeterli itina gösterilmemiş olacak ki taşraya bu minvalde tekit ve uyarı mahiyetinde yazılar gönderilmeye devam etti. Bu bağlamda, cinayet davalarının eyalet meclislerinde görülmesi; merkeze uzak kazalarda isteyenlerin davalarının öncelikle kazanın meclisi ve naibi huzurunda yürütülmesi ve ardından

¹⁶¹⁵ İ. Özcoşar, *a.g.t.*, s. 161, 11 Mart 1858/24 B 1274.

¹⁶¹⁶ Şam'da şer'i mahkemede bir katilin kisasına karar verildikten sonra böyle bir süreç yaşandı (BOA, C.ADL., 103/6187). Mahkemede alınan kısas kararlarını icra etmeden önce suçlunun fiili ile muhakeme ve cezalandırma hakkında Babîâli'ye bilgi vermeleri için müşir, mutasarrıf ve kaymakamlar ile İstanbul, Havass-ı Refia ve Galata kadılarına Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT., 10/65, 02 Nisan 1844/13 Ra 1260).

¹⁶¹⁷ Halep valisi 1845'te gönderdiği buyruğunda bu hususu açıklamıştı (A. Kara, *a.g.t.*, s. 114). Aynı mesele 14 Kasım 1846/24 Za 1262 tarihinde gazete aracılığıyla tüm ülkeye ilan edilmişti (Takvim-i Vekâyi, defa 308).

¹⁶¹⁸ Bu konuda müşir, vali ve mutasarrıflara yazı gönderildi (BOA, A.MKT., 45/42, 09 Temmuz 1846/14 B 1262). Bu emre uygun hareket edeceğine dair Limni kaymakamı (BOA, A.MKT., 47/9, 26 Temmuz 1846/01 Ş 1262), emirnamenin Halep meclisinde okunduğuna ve buraya bağlı yerlere bildirildiğine dair Halep valisi Sadarete yazı gönderdiler (BOA, C.DH., 291/14526, 05 Ekim 1846/13 L 1262). Eski usule göre cinayet davaları mahallinde icra edilip sonra dair ilam ve mazbatası gönderilir, bunun şer'i kararı da fetva makamı tarafından ilamın arkasına yazılarak gereği yapılırdı (BOA, İ.MSM., 7/120, 02 Kasım 1846/12 Za 1262).

sancak meclisinde şer'î muhakemesinin görülüp ilam ve mazbatasının eyalet meclisine gönderilmesi; orada da inceleme yapıldıktan sonra konu hakkındaki ilam ve mazbatanın Sadarete ulaştırılması emredildi.¹⁶¹⁹

Cinayet davalarına dair inha ve sorgu kâğıtlarının Babıâli'ye gönderilmesi hususunda gerekli özeni göstermeleri, aksi takdirde durumdan sorumlu olacaklarına dair taşra idarecilerine Sadarettten 1861'de uyarı yazıları da gönderildi.¹⁶²⁰

3.5.3 Kaymakamların Asayiş Temine Yönelik Çalışmaları

Kaymakamlar, yönetim bölgelerinde kolluk kuvvetlerinin iskânı, idaresi ile aynı zamanda hâl ve hareketlerinden sorumluydular. Kaymakamların maiyetinde güvenlik işlerini yürütmekle görevli zaptiye askerleri bulunurdu. Bunlardan bazıları, kaymakam konağında ikamet eder, mahkeme için adam götürüp getirir, gerektiğinde adam getirme ve tahsilat için bağlı birimlere giderlerdi. Kimi, hapisanede mahpusların muhafazası için ikamet ederken kimi de gece gündüz kale içinde ve mahalle aralarında gezip kavga çıkaranları alıp huzura getirirdi. Bazıları kale dışındaki varoşlarda gece gündüz kol gezerken bazıları da köylerde ve nahiyelerde tahsilat için dolaşırlardı.¹⁶²¹

Zaptiye askerlerinin önemli bir vazifesi de devlet adına bölgede vergiyi tahsil etmektir. Mesela Ayvalık Kazasında tahsilat ve sair işleri yürütmek üzere on beş, yirmi nefer zaptiye tedarik edilmişti.¹⁶²²

Bir bölgede nizamiye askeri bulundurulacaksa bunların yerlerinin temini ve maaşlarının belirlenip kayda geçirilerek ödenmesi işini kaymakamlar yürütürlerdi.¹⁶²³ Bunun dışında bölgede genel huzuru ve asayiş sağlamak üzere askeri tabur ve birlikler bulundurulurdu. Bu birliklerin kendi askeri amirleri vardı. Yine de bu birliklerle ilgili bir düzenleme yapılacağı zaman bölgenin kaymakamına emir gönderilerek sorumluluk mülki idarecilere tevdi edilirdi.¹⁶²⁴

¹⁶¹⁹ Bu emir 27 Ekim 1852/13 M 1269 tarihlidir (A. Gündoğdu, *a.g.t.*, s. 55).

¹⁶²⁰ Muha kaymakamı, 08 Mart 1861/25 Ş 1277 tarihinde eline geçen bu emre uygun hareket edildiğine dair Sadarete yazı göndermişti (BOA, MVL., 760/82, 13 Aralık 1861/10 C 1278).

¹⁶²¹ Rodos Kaymakamı Ali Paşa, Sadaretin emri üzerine maiyetinde aylıklı bulunan on iki neferin isim ve görev yerlerini açıklayan defteri Sadarete göndermişti (BOA, C.ZB., 20/960, 08 Nisan 1843/07 Ra 1259)

¹⁶²² BOA, C.DH., 309/15435. İmroz, Bozcaada ve Semadirek cezireleri kaymakamı, buraların taşlık olması sebebiyle tüm askerlerin piyade olduğunu ve ilave sekiz askerinin zaptiye, ihtisap ve tahsil işinde olanlarını kaydedip defterini Sadarete gönderdiğini belirtti (BOA, C.ZB., 20/966).

¹⁶²³ Tırnova Kazasında nizamiye askeri ikamet ettirilmesi gerekmişti. Bunların ikametine yetecek bina bulunmadığı için çadırlarda barındırılmaları ve kaymakamın görev yerine ulaşarak asker miktarını ve ikamet yerini bildirmesi gerektiği açıklandı (BOA, İ.MVL., 61/1173).

¹⁶²⁴ Kıbrıs'ta bulunan Hayriye taburu Dersaadet'e celp edilince Kıbrıs'ın muhafazası için asker temini amacıyla bir redif taburu teşkili uygun görüldü ve gereğini icra etmesi için Kıbrıs Kaymakamı Asakir-i Bahriye mirlivası İbrahim Edhem Paşa'ya emir verildi (BOA, A.DVN.MHM., 1/13).

Tımarlı sipahi örgütü, 08 Haziran 1844 tarihli bir kanunla kaldırılarak onun yerine zabtiye teşkilatı kurulduktan sonra valiler ve kaymakamlar ile Anadolu ve Arabistan ordularının müşirlerine gönderilen Sadaret yazısında vali ve kaymakamların, bölgelerindeki tımarlı sipahilerin gelirlerini belirlemeleri; yıllık geliri 500 ile 1.000 kuruş arasında değişenleri piyade zabtiye neferi, 1.000 ile 2.000 kuruş veya daha yüksek gelire sahip olanları da süvari zabtiye neferi olarak görevlendirmeleri istendi. Ayrıca zabtiye görevinden ayrılmak isteyenlerin tımarları hazineye devredileceği için bunların adları, unvanları ve tımar gelirlerinin valiler ve kaymakamlar tarafından belirlenerek merkeze iletilmesi emredildi.¹⁶²⁵

Bundan sonra 1845'te bir polis nizamnamesi yayımlandı. Ancak bu teşkilat, bir yıl sonra Zabtiye Müşiriyeti kurulunca faaliyete geçebildi. Bu teşkilatın mensuplarına aşakir-i zabtiye denildi.¹⁶²⁶ Zabtiye örgütü, hem polis hem de jandarma görevini üstlendi. Bunlar, teşkilat ve işleyiş açısından jandarmayı andırmakla birlikte, vali ve kaymakam denetiminde faaliyet gösterir, polis hizmeti de görürlerdi. Görevleri iç güvenliği sağlamak ve suçluları bir yerden diğerine getirip götürmekti. Bunlar resmen asker sayılır ve haklarında askeri kanun uygulanırdı.¹⁶²⁷

Zabtiye Müşiriyeti kurulduktan sonra bir zabtiye nizamnamesi yayımlandı. Buna göre, zabtiye birlikleri her eyalette süvari ve piyade olarak vali ve mutasarrıfların gözetiminde kurulacak ve bu birliklerin başında sergerdeler bulunacaktı. Eyalet, sancak ve kazalarda görev yapacak olan zabtiye birliklerine ait yoklama defterleri, her aybaşıda sancak meclisleri tarafından hazırlanarak eyalete gönderilecek; eyalet meclisi de zabtiyeye ait bilgileri içeren bir defteri müşirliğe iletenecekti.

Zabtiye neferleri, geçit ve yolların korunması amacıyla derbentlerde istihdam edilecek, tahsil işlerini ve posta güvenliğini sağlayacaklardı. Bunların maaşları da memleket meclisleri tarafından ödenecekti.¹⁶²⁸

Nizamnameye uygun olarak ileriki zamanlarda da zabtiye askerleri, liva ve kazalarda güvenlik ve tahsilat işlerinde çalıştırılarak maaşları da bölgenin gelirlerinden

---

¹⁶²⁵ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 318, 319. E. E. Sarioğlan, *a.g.t.*, s. 63, 64. Tımarları ellerinden alınan kişilere tımar bedeliyesi adı altında ödemeler yapıldı (H. Veli Aydın, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Tımar Sistemi'nin Kaldırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992, s. 55, 56, 58, 60).

¹⁶²⁶ 1845'e kadar güvenlik işleri, taşrada sipahilerden oluşturulan zabtiyeler ve Asakir-i Mansure ya da redif alayları tarafından yürütülürdü (Necat Özdemiroğlu, *Dünden Bugüne Türklerde Zabıta Hizmetleri (Cumhuriyete Kadar)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987, s. 78, 83).

¹⁶²⁷ M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 319. H. V. Aydın, *a.g.t.*, s. 54, 55

¹⁶²⁸ Ali Sönmez, "Zabtiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXV, S. 39, (2006), s. 202, 203.

karşılandı. Mesela Berat Kaymakamlığına bağlı kazalarda zaptiye ve tahsilat işleri için istihdam edilmiş olan süvari ve piyade zaptiye askerlerinin maaşları, gerek buraya bağlı kazalarda ve gerekse liva merkezinde, meclis tarafından sergi ferşi* ve emval sandıklarından karşılanmak suretiyle ödenmişti.¹⁶²⁹

Gerektiğinde bir kaymakam, asayiş ve güvenliği sağlamak amacıyla asker konuşlandırır ve bunların barınmaları için karakollar inşa ederdi. Mesela Isparta Kaymakamı Necip Bey (1861-63), zaptiye teşkilatında Arnavut ve Çerkezlerden oluşan erler kullanmak suretiyle asayiş ve güvenliği kuvvetlendirmişti. Yolların güvenliğini sağlamak amacıyla sancağın sekiz yerinde ise karakollar kurmuştu.¹⁶³⁰

Kaymakamlıklarda zaptiye askerleri istihdam edilir¹⁶³¹ ise de bunlar, asayiş temin etmekte yetersiz kalmaya başlayınca söz konusu bölgede geçici olarak süvari ve piyade asker iskân ettirilir ve bu askerlerin idaresi ile asayişin temini vazifesi kaymakama tevdi edilirdi.¹⁶³² Geçici nefer talep edileceği zaman, konunun mutasarrıf ve kaymakamlar arasında görüşülüp asker sayısının da açıkça belirtilerek Sadarete bu şekilde bir talep yazısı gönderilmesi gerekirdi.¹⁶³³

Bölgede meydana gelen haydutluk faaliyetleri karşısında Şumnu kaymakamının isteği üzerine mecliste müzakere yapılarak asker istihdamına karar verilmişti. İstanbul'a intikal eden karar onaylanmış ve askerlerin maaşlarının ödenmesi meselesi irade-i seniyyeyle Maliye hazinesine havale edilmişti. Ardından keyfiyet hakkında Şumnu kaymakamına bilgi verildiği gibi haydutların saf dışı edilmesi için çalışması hususunda İslimye kaymakamına da Sadareten yazı gönderilmişti.¹⁶³⁴

İzin alınmadan geçici asker istihdam edilmesi hâlinde bu işi yapan mülki idareciler, bir daha böyle hareket etmemeleri hususunda uyarılırlardı. Geçici olarak istihdam edilen askerlerin maaş ve masrafları da ilgili kaymakamlığın emvalinden karşılanır ve sonradan söz konusu meblağ Maliye hazinesinde, o bölgenin masraflarına

* Daha önce belirtildiği üzere sergi, devlet hazinesinden verilecek paraya mukabil düzenlenen senede denirken, sergi ferşi ise alacak sahiplerinin bu alacakları için düzenlenen sergilere denirdi (M. Z. Pakalın, *a.g.e.*, III, s. 184).

¹⁶²⁹ BOA, C.ZB., 35/1705, 07 Ağustos 1862/11 S 1279.

¹⁶³⁰ B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 209.

¹⁶³¹ Aynaroz kaymakamı yapılan Şakir Bey'in Selanik valisiyle görüşüp kazada istihdam edilecek zaptiye neferlerini refakatine alarak Aynaroz'a geçmesine karar verilmişti (BOA, İ.DH., 222/13165).

¹⁶³² İzmid ve bağlı kazalarında zaptiye neferi yetersiz olduğu için talep üzerine buralarda geçici süvari ve piyadeler istihdam edilmesi uygun görüldü (BOA, A.MKT.MVL., 29/11, 02 Temmuz 1850/21 § 1266). Varna kaymakamı, Köstence Kazasındaki zaptiyenin yeterli olmaması nedeniyle geçici olarak zaptiye istihdam ettiğini belirterek bunların maaşlarının hazinede mahsup edilmesini isteyince bu talep kabul edilmişti (BOA, MVL., 915/77).

¹⁶³³ Hüdavendigâr, Kütahya ve Erdek sancakları ile Mihalic, Kirmastı ve sair kazalarda zaptiye yetersiz olduğu için buralarda geçici nefer istihdam edilmesi istenmiş ve bu taleple ilgili olumlu bir yazı Sadareten Hüdavendigâr mutasarrıfına gönderilmişti (BOA, A.MKT.UM., 409/4, 06 Haziran 1860/16 Za 1276).

¹⁶³⁴ BOA, BEO.AYN., no: 305, s. 29, 19 Temmuz 1860/29 Z 1276.

karşılık mahsup edilirdi.¹⁶³⁵

Ne var ki geçici asker istihdamı her zaman kabul görmeyebilirdi. Sancak dâhilindeki diğer yerlerden asker sağlanabilirse oradan getirilmesi istenir ve fazladan asker için artı masraf yapılmaması tercih edilirdi.¹⁶³⁶

Gerektiği zaman kaymakamlar, zaptiye askerine emir vererek olayları bastırmak ve suçluları yakalamak üzere onları sevk edebilirlerdi. Mesela Bolu kaymakamı, hapisneden kaçan on altı kişiyi yakalamak için çalışmış, müdürlerine uyarıda bulunmuş ve kazalara zaptiye göndererek bunlardan bazılarını yakalatmıştı.¹⁶³⁷ Ayrıca kaymakamlar, böyle hizmetleri karşılığında Sadaret tarafından takdir edilir ve bu çalışmaları gazetelerde yayımlanırdı.¹⁶³⁸

Kaymakamlar gerekirse problemin meydana geldiği yere, yanlarına zaptiye askerleri alarak ve bunların başında bizzat giderek olaylara müdahale edip suçluları ele geçirirlerdi.¹⁶³⁹ Ancak bu girişimi yaparken teamüle uygun hareket etmeleri gerekirdi. Suçluları yakalamaya çalışırken yetki sınırlarını aşanlar bu hareketin bedelini azil ile ödeyebilirlerdi. Nitekim Tarsus Kaymakamı Osman Bey, bir miktar silahlı zaptiye ile birlikte gidip hırsızlıkla suçlanan birini yakalamak amacıyla bir konsolosluğa baskın düzenleyince bu davranışı neticesinde görevinden alınmıştı.¹⁶⁴⁰

Bir kaymakam, sancak veya kazalarda istihdam edilen muvazzaf askerlerin üzerine reis¹⁶⁴¹ veya sergerde olarak da tayin edilebilirdi. Mesela Galos Kazası Kaymakamı Zeki Efendi askeri işleri iyi yürüttüğü için ahali, kaymakamın sergerdelik görevini sürdürmesi yönünde Sadareten talepte bulunmuştu.¹⁶⁴²

Yabancı devletlerle sınır olan bölgelerde görev yapan kaymakamlar, yabancı ülke mensuplarının sınırları tecavüz etmelerini veya Osmanlı topraklarına saldırılarını

---

¹⁶³⁵ Tekfurdağı'na bağlı kazalarda geçici olarak istihdam edilen zaptiyenin maaş ve masrafları, kaymakamlığın cizye gelirlerinden karşılandı ve ardından hazinede mahsup edildi. Bundan sonra izinsiz olarak böyle nefer istihdam edilmemesi gerektiği belirtildi (BOA, İ.MVL., 195/5977, 29 Aralık 1850/24 S 1267).

¹⁶³⁶ Aydın kaymakamı, fazladan istihdamı gereken süvari zaptiyenin tertip ve sevk edildiğini, her yıl olduğu gibi mal sandığından maaşları verilmek üzere mazbatasını göndereceğini belirterek gereğini yapmak üzere izin istemişti. Bunun üzerine Aydın'ın zaptiye neferi çok olup gerektiğinde onlardan sevk edilebileceği için geçici nefer istihdam etmemesi kaymakama emredildi (BOA, MVL., 674/51, 22 Haziran 1864/18 M 1281).

¹⁶³⁷ BOA, MVL., 641/45, 26 Ekim 1862/03 Ca 1279.

¹⁶³⁸ Yenişehir kaymakamının böyle bir hizmeti, Ceride-i Havadis'te yayımlandı ve çalışmaların memnuniyetle karşılandığına dair ilgililere Sadareten yazı gönderildi (BOA, HR.MKT., 170/43, 19 Aralık 1856/20 R 1273).

¹⁶³⁹ İzmir Kaymakamı Mehmed Hamdi, İzmir'de kalpazanlık yapan bir şebekeyi imalat esnasında yakalamıştı. Kalpazan ile amele İngiliz tebaası olduğu için İngiliz konsolosuyla görüşüldü. Ele geçirilen malzeme kaydedildi, kalpazanlar ise İstanbul'a gönderilmek üzere hapse atıldılar (BOA, A.MKT., 8/16, 02 Kasım 1843/09 L 1259).

¹⁶⁴⁰ BOA, İ.MVL., 73/1390.

¹⁶⁴¹ Denizli'deki eşkıyayı temizlemekle görevli askerlere reis yapılan Aydın Kaymakamı Kani Paşa, tüm eşkıyayı yakalayıp eyalet tarafına göndererek asayışı sağlamıştı (BOA, MVL., 284/60, 06 Aralık 1854/15 Ra 1271).

¹⁶⁴² BOA, A.MKT.UM., 180/68, 26 Ocak 1855/07 Ca 1271.

önlemek üzere bizzat müdahalede bulunarak asayişini temin etmeye çalışırlardı. Merkezi hükümet de kaymakamlardan bu şekilde davranmalarını bekledi.¹⁶⁴³ Kaymakamların bu konudaki sorumluluklarını yerine getirmemeleri ise bu kişiler hakkında amirlerinin Sadarete şikâyet yazısı göndermeleri sonucunu doğurdu.¹⁶⁴⁴

Kaymakamlar, bölgede meydana gelen eşkıyalık ve isyan faaliyetlerine karşı tedbir almak ve gerekirse silahlı güç kullanmak durumundaydılar. Nitekim Kütahya mevlevihanesi şeyhi ile yakınlarının Kütahya civarında eşkıyanın gaspına uğramaları üzerine bu eşkıyanın yakalanarak muhakeme edilmesi ve neticenin bildirilmesi için Hüdavendigâr valisi ile Kütahya kaymakamına Sadarettten yazı gönderilmişti.¹⁶⁴⁵

Özellikle hassas bölgelerdeki halk arasında fesat çıkarıcı kişileri yakalayıp uyarmak ve bu gibi hareketlere devam ederlerse İstanbul'a göndermek de böyle bölgelerde vazifeli kaymakamların görevleri arasında bulunuyordu.¹⁶⁴⁶

Bir bölgede isyan ve karışıklık bitirilip asayiş sağlandıktan sonra, yağmalandığı iddia edilen malların defteri hazırlanır; kaymakamlar, malları gasp edilen kimselerin tespiti ve mallarının kendilerine iadesi için çalışırlardı. Örneğin İzvornik'te meydana gelen yağmalar neticesinde çıkabilecek haksız iddiaları önlemek için yağmalandığı iddia edilen malların defteri hazırlanmış ve bu arada Mehmed Kâni Paşa bölgedeki kaymakamlara, malları gasp edilen kişilerin mallarını bulup sahiplerine iade etmelerini emretmişti. Ardından bulunan mallar, sahiplerine iade edilmişti.¹⁶⁴⁷

Cidde'de 1858'de yabancı tüccarla yerli tüccarın çekişmesi üzerine çıkan olaylar sırasında yerli halktan bazı kişiler, Hıristiyanların mallarını gasp etmişlerdi. Bu olaylar sırasında yerli ve yabancı tüccar ve konsoloslar, şikâyet ve talepleri için Cidde kaymakamını muhatap almışlardı. Olayların yatıştırılması için Cidde kaymakamı, zaptiye yüzbaşısıyla birlikte gayretli çalışmalar içinde bulunmuş ve olaylar yatıştıktan

---

¹⁶⁴³ Bayezid Sancağı sınırındaki bir yeri İranlıların tasallutundan kurtaran Bayezid kaymakamı, durumu İstanbul'a bildirmişti. Bunun üzerine sınırlarda İranlıların tecavüzüne karşı dikkatli olması için kaymakama cevap yazılması uygun görüldü (BOA, İ.HR., 75/3634, 15 Mart 1851/11 Ca 1267).

¹⁶⁴⁴ Erzurum valisi Sadarete gönderdiği yazıda, Kars kaymakamına Rusya sınırı meselesini halletmesi hususunun talimatla ve emirnameyle bildirildiği hâlde onun bu görevi yerine getirmediğini beyan etmişti (BOA, A.MKT.UM., 139/60, 01 Ağustos 1853/25 L 1269).

¹⁶⁴⁵ BOA, BEO.AYN., no: 181, s. 136, 26 Temmuz 1859/25 Z 1275.

¹⁶⁴⁶ Filibe ve civarında papaz ve muallim kılığında girerek halk arasında dolaşıp zihin karıştıran üç kişi hakkında gerekeni yapması için kaymakama Sadarettten 28 Kasım 1852'de emir gönderildi (G. Erdem, *a.g.t.*, s. 43).

¹⁶⁴⁷ Z. Gölen, *a.g.m.*, s. 504.

sonra kaymakam, yağmalanan malların sahiplerine iade edilmesi için üç mahallenin şeyhleri aracılığıyla evleri aratarak bu malları ortaya çıkartmıştı.¹⁶⁴⁸

Eşkıyalık hareketlerine karşı sancaklarda yeterli kolluk kuvveti bulunmadığı takdirde mülki idarecilerin, yakındaki bir nizamiye ordusu birliğine başvurarak buradan destek alma hakları vardı.¹⁶⁴⁹ Kaymakamlar, bölgelerinde asayişini temin amacıyla ilgili yerlere asker sevkiyatı yapılmasını da merkezden talep edebiliyorlardı.¹⁶⁵⁰

Kaymakamlığın muhafazası için nizamiye askeri dışında düzensiz birlikler olan başıbozuk askerler de istihdam edilir, bunlara mahalli emval sandığından senet karşılığında maaş ve tayinat ödenirdi. Akabinde bu harcamalar, Maliye Nezareti'nde bölgenin giderlerine karşılık mahsup edilirdi.¹⁶⁵¹

Bölgelerinde meydana gelen olaylar ve şikâyet edilen kişiler hakkında kaymakamlardan bilgi istenir, ayrıca bu olaylara iştirak eden kişileri yakalamaları ve mecliste sorgulamaları¹⁶⁵² ve gerektiğinde muhakeme etmeleri için kendilerine Sadaretten emirler gönderilirdi.¹⁶⁵³ Yine asayişini temin amacıyla gayrimüslim ahalide bulunan silahları toplatıp muhafaza etmekten kaymakamlar sorumluydular.¹⁶⁵⁴

Kaymakamlar, güvenliği sağlamak amacıyla sancağa bağlı kazalara yaptıkları teftiş gezileri¹⁶⁵⁵ süresince yol kesip para gasp eden kişileri yakalatıp mahalli mecliste yargılatırlardı. Burada kesin netice alınmadığı takdirde bu kişileri muhakeme edilmek üzere zaptiye refakatinde eyalet meclisine gönderirlerdi.¹⁶⁵⁶ Gelibolu'da Bolayır

¹⁶⁴⁸ Hristiyanları öldürmekten mahkûm olan kişiler, Mekke uleması reisinin ve kaymakam huzurunda idam edildi. Kaymakam olaylardan sorumlu tutularak görevinden alındı (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 70-78, 85).

¹⁶⁴⁹ Haydutluk, yol kesme ve adam öldürme vakalarını önlemek amacıyla sancak idarecilerinin birbirleriyle muhabere etmeleri; böyle durumlarda mülkiye memurlarının civardaki nizamiye askerlerine müracaat ederlerse bunlara asker sağlanması hususunda Hicaz ve Irak ordusu müşirliğiyle birlikte Bağdad valisine ferman gönderildi (BOA, C.DH., 243/12140, 08-17 Kasım 1859/Evasıt-ı R 1276).

¹⁶⁵⁰ A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 129. Urfa kaymakamı, Arap aşiretlere karşı asker gönderdiyse de asker yetersiz kalınca emniyeti sağlamak, vergiyi ve bakayayı tahsil etmek üzere ilave askere ihtiyaç olduğunu belirterek asker temini için Sadaretten talepte bulundu (BOA, A.MKT., 170/72, 25 Ocak 1849/29 S 1265).

¹⁶⁵¹ Şam kaymakamının istihdam ettiği başıbozuk ve sair askerinin maaş ve tayinatı için harcanan meblağın senetli kısmı eyaletin gelirlerinden karşılanacaktı. Senetsiz kısmın ödenmesi hususu ise padişaha havale edilince padişah, ödemelerin yapılmasını emretti (BOA, İ.MVL., 95/1984, 11 Mayıs 1847/25 Ca 1263).

¹⁶⁵² Yunanlı bir kişi, Osmanlı tebaasından birinde bulunan para ve eşyasını talep etmiş; Sadaret de durumu Ayvalık kaymakamına sormuştu. Kaymakam, Yunanlının hırsız ve istediği paranın çalıntı olduğunu bildirince bu mallarda İngiltere ve Fransa tüccarının da hissesi olacağı için konsoloslara huzurunda bu şahısları sorgulayarak neticeyi bildirmesi için kaymakama Sadaretten emir gönderildi (BOA, HR.MKT., 303/71, 05 Eylül 1859/07 S 1276).

¹⁶⁵³ Kıbrıs Kaymakamı Edhem Paşa ile halk arasındaki tartışmaya karışan kişileri, yeni kaymakamın yargılayıp sonucu Babiâli'ye bildirmesi gerekli görüldü (BOA, İ.MVL., 253/9334, 24 Kasım 1852/12 S 1269).

¹⁶⁵⁴ Sırp eşkıyasının gayrimüslim tebaaya dağıttığı silahları toplaması ve bu işi yaparken tebaayı ürkütmemesi için Banaluka kaymakamına Sadaretten 31 Aralık 1861'de bir emirname gönderildi (G. Erdem, *a.g.t.*, s. 100).

¹⁶⁵⁵ Kaza-yı Erbaa eski kaymakamı Ali Kemal Bey, kötü şahısların yakalanıp İstanbul'a gönderilmesi ve kefalete bağlanması için kasaba, köy ve çiftlikleri dolaşmıştı (BOA, İ.MVL., 455/20362).

¹⁶⁵⁶ Kütahya Kaymakamı Mehmed Reşid, yol kesip para gasp eden iki kişiyi Sadaretin emri üzerine yakalatıp Kütahya meclisinde yargılatı. Adamlar, iddiaları inkâr edince iki zaptiyenin nezareti altında muhakeme için eyalet meclisine gönderildiler (BOA, A.MKT.UM., 7/56, 27 Ocak 1850/13 Ra 1266).

İskelesi'nin gümrük memurlarını darp edip kaçan bir kişinin yakalanması için Gelibolu kaymakamı çalışma yürütüyordu. Fakat söz konusu şahsı henüz ele geçiremediği için bundan sonra da araştırmayı sürdürüp suçluyu yakalayarak yargılaması ve ardından Sadareti bilgilendirmesi için Gelibolu kaymakamına yazı gönderildi.¹⁶⁵⁷

Zaptiye erlerinin, vali ve kaymakamların özel işlerinde çalıştırılmaları kesinlikle yasaktı. Ancak vali ve kaymakamlar buna pek uymuyorlardı. Ayrıca kendi yakınlarını zaptiye olarak gösterip onlara iş yaptırmadan aylık ödüyorlardı.¹⁶⁵⁸ Niğde Kaymakamı Abdurrahman Efendi, yakınlarını zaptiye olarak kaydedip maaş ödeyerek miri emvale zarar vermişti. Dahası bu usulsüzlük selefleri zamanından beri devam ediyordu.¹⁶⁵⁹

Kaymakamlar, bölgelerinden geçecek askerlere kolaylık göstermekle mükellef ve bu konuda Sadareten gönderilen emirlere muhatap durumdaydılar.¹⁶⁶⁰ Bunun dışında merkezi hükümet, kara ve deniz orduları ile askerlerin silah, mühimmat ve hayvan ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla taşradan maddi destek isteyebiliyordu. Böyle emirler karşısında kaymakamlar, devlete verilmek üzere hisselerine ayrılmış olan payı bölgelerinde temin etmekle görevliydi.¹⁶⁶¹ Bu cümleden olarak İzvornik Sancağı eski kaymakamı Fehim Paşa ile memurlar ve halkın ileri gelenleri, askere verilmek üzere altmış üç baş beygiri;¹⁶⁶² Aydın kaymakamı da Anadolu ordusu için tertip edilen beygir ve katırı tedarik edip ilgili mercilere ulaştırmışlardı.¹⁶⁶³

Kaymakamların ordu için yaptıkları çalışmalar, onlar adına Sadaret nazarında iyi bir referans anlamına geliyordu. Nitekim serasker, orduyla alakalı işlerin görülmesi ve zahirenin zamanında yetiştirilmesi amacıyla Tekfurdağı kaymakamının mesai ve gayret gösterdiğini bildirince bu durum memnuniyetle karşılandı ve iyi hizmetlerine devam etmesi hususunda kaymakama Sadareten yazı gönderildi.¹⁶⁶⁴

Haneyecilerin tecavüz ile ırz ve namusa saldırı olması hâlinde meselenin hukuken çözülmesi için kaymakamlar devreye sokulurdu. İki tüccarın hanesine saldırıp eşlerini

¹⁶⁵⁷ BOA, BEO.AYN., no: 1828, s. 8, 18 Temmuz 1853/11 L 1269.

¹⁶⁵⁸ M. Çadircı, *a.g.e.*, s. 320.

¹⁶⁵⁹ Kaymakamın yakınları üzerinden aldığı meblağı hazineye iade etmesi istenince kendisi bu meblağa karşılık borç tahvili vermiş ve bu tahvil Maliye Nezareti'ne gönderilmişti (BOA, MVL., 299/16, 29 Nisan 1856/23 Ş 1272).

¹⁶⁶⁰ BOA, A.MKT.MHM., 85/47, 03 Mart 1856/25 C 1272.

¹⁶⁶¹ Vize kaymakamı Sadaretin emri üzerine Tophane ve Tersane için mühimmat sağlamayı taahhüt etmişti (BOA, C.AS., 536/22426, 14 Eylül 1843/19 Ş 1259).

¹⁶⁶² BOA, İ.DH., 294/18571, 13 Mart 1854/13 C 1270.

¹⁶⁶³ BOA, A.MKT.MHM., 68/25, 03 Nisan 1855/15 B 1271.

¹⁶⁶⁴ BOA, A.MKT.MHM., 85/47.

taciz eden şahıslar hakkındaki şikâyeti tetkik ve muhakeme etmesi ve durum anlatıldığı gibiyse kişileri cezalandırması için Kayseri kaymakamına yazı gönderilmişti.¹⁶⁶⁵

Kaymakam ve müdürler, bölgelerinde görülmesi gereken davaların süratli, adaletli ve hakkaniyete uygun şekilde çözülmesine gayret etmekle mükelleftiler. Bölgelerinde meydana gelip de eyalet ve liva meclislerinde görülmesi gereken davaların tahkikat ve sorgu evrakını da adı geçen meclislere göndermeliydiler.¹⁶⁶⁶

Nefy cezası almış kişilerin sevk ve iskânında kaymakamlara sorumluluk yüklenirdi. Şöyle ki nefy cezasına çarptırılan kişilerin sevki hakkında çıkarılan emirler, suçlunun ikamet ettiği yerin vali, kaymakam, kadı, naip gibi görevlileriyle nefyedildiği yerin ilgili görevlilerine bildirilirdi. Suçlunun ikamet yerindeki memurlar, suçluyu nefy edildiği yere ulaştırmakla, nefy yerindeki memurlar ise kişi bölgeye ulaştığında durumu İstanbul'a bildirmekle ve onu orada ikamet ettirip tahliye emri gelene kadar başka bir yere gitmesini önlemekle görevliydi.¹⁶⁶⁷

Suçlunun sürgün yerindeki vali, mutasarrıf, kaymakam, naip gibi görevliler ya da memleket meclisi yeri geldiğinde suçlunun durumunun kötü olması ve kendisinin sefalet çekmesi, hasta olması, bir daha suç işlemeyeceğine dair güvenilir kefillerinin alınmış olması gibi gerekçeler belirterek ilgili kişinin serbest bırakılmasını talep eder ya da suçlunun memleketindeki vali, mutasarrıf, kaymakam ve naip gibi görevliler veya mahalli meclis gerektiğinde suçlunun ailesinin geçim sıkıntısı çektiğini, zorluk içinde bulunduğunu, mal ve mülkünün kullanılamaz hâle geldiğini öne sürerek söz konusu kişinin serbest bırakılmasını talep ederlerdi.¹⁶⁶⁸

Taşrada düzen ve dirliği sağlamanın tüm yönleri itinayla takip edilir ve herhangi bir karmaşa ve çatışmanın meydana gelmemesi için tedbirler alınırdı. Osmanlı ülkesine giriş yapan mültecileri ve muhacirleri uygun bölgelerde yerleştirme ve bunların ihtiyaçlarını karşılama işi de bu açıdan önem arz ediyordu.

Osmanlı hükümeti, bu unsurları iskân etme görevini sancak bazında kaymakamlara tevdi ederdi. Kaymakamlar da bu görevi hakkıyla yerine getirebilmek

¹⁶⁶⁵ BOA, BEO.AYN., no: 130, s. 99, 18 Ağustos 1849/28 N 1265.

¹⁶⁶⁶ Bu husus vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerin görevlerini açıklayan 1858 tarihli talimatta belirtilmişti (E. B. Ekinci, ...*Mahkemeleri*, s. 136).

¹⁶⁶⁷ Nefy hükümlerinde vali, mutasarrıf, muhassıl, kaymakam, kadı ile naip, müftü ile memleket meclisi azalarına hitap edilirdi. Suçluların serbest bırakılmalarıyla ilgili hükümlerde ise mahkûmların nefyedildikleri yerin vali, kaymakam, kadı ve naip gibi görevlilerine hitap edilirdi (T. A. Acar, *a.g.t.*, s. 32, 48, 49).

¹⁶⁶⁸ T. A. Acar, *a.g.t.*, s. 70.

için çalışırlardı.¹⁶⁶⁹ Ayrıca gerekirse idare merkezlerini terk ederek bizzat muhacirlerin bulunduğu bölgelere gidip çalışmalara nezaret etmeleri görevleri arasındaydı.¹⁶⁷⁰ Mesela Niğde kaymakamı, sancakta iskân ettirilen Nogay muhacirlerinin bulunduğu yerlere gideceğini açıkladıktan sonra¹⁶⁷¹ bölgeye giderek eşkıyanın zararını gidermiş ve Koçhisar memlehasının (tuzla) muhafazasını temin ettikten sonra geri dönmüştü.¹⁶⁷² Ayrıca muhacirlerin iskânı ve ihtiyaçlarının temini sırasında iyi hizmetlerde bulunan kaymakam ve bölge ahalisi Sadaretin takdirine mazhar olurlardı.¹⁶⁷³

Hükümet, muhacirlerin iskânı sırasında gereken levazımı tedarik ederek bu zümrelerin sıkıntı çekmelerini önlemeye çalışır ve yerel idarecileri bu işlerle sorumlu kıları. Lakin hazinenin selameti açısından muhacirlere iş olanağı sağlanarak bunlar için yapılan harcamaların bir an evvel bitirilmesini gerekli görür ve hazineyi muhacirlere yevmiye ödemekten kurtarmaları için mülki idarecilere uyarıda bulunurdu. Bu hususta Bolu kaymakamına Sadareten emir gönderilmiş, bunun üzerine kaymakam da muhacir iskân edilen bir kazanın müdürüne durumu açıklamıştı. Müdür de mahsul almaya başlayan hanelerin yevmiyelerini kestiklerini, mahsul almayan az miktarda nüfusa yevmiye verildiğini belirtmişti. Kaymakam, bunlara da mahsul aldirarak yevmiyelerini kesmesini müdüre tembih ettikten sonra durumu Sadarete bildirmişti.¹⁶⁷⁴

Muhacirlere yardım edilirken yerli halkın da mağdur edilmemesine itina gösterilirdi. Varna'ya ulaşan muhacirlerin iskân edilecekleri yerlere sevk ve istihdam edilene kadar geçici olarak ikamet etmeleri için bölgeye çadır gönderilmiş; muhacirlerin meskenlerine ulaştırılana kadar sefalet çektirilmeden bu çadırlarda barındırılmaları ve ahaliye de yük edilmemeleri için Varna kaymakamına yazı gönderilmişti.¹⁶⁷⁵

Taşrada asayiş sağlamanın önemli bir ayağını, aşiretlerin iskân ve teskin edilmesi meselesi oluştururdu. Aşiretlerin iskânı hususu, sebep oldukları asayiş sorunu

---

¹⁶⁶⁹ Bayezid kaymakamı Osmanlı ülkesine gelen bazı İranlıları, sancakta iskan ettirdiğini Sadarete bildirmişti (BOA, A.MKT.UM., 31/46, 14 Eylül 1850/07 Za 1266).

¹⁶⁷⁰ Leh ve Macar mültecilerini Vidin'den Şumnu'ya götürüp yerleştirmekle görevli miralay ile birlikte bulunması, iş bittikten sonra orada kalarak mültecilere nezaret etmesi, Müslüman ve Hristiyanları başka yerde ikamet ettirmesi hususunda Vidin kaymakamına talimat verilmişti (BOA, A.DVN., 46/38, 24 Nisan 1849/30 Ca 1265).

¹⁶⁷¹ Niğde kaymakamı, muhacirlerin çoğunun bulunduğu Kırşehir Kazası tarafına gidip gerekeni yaparak neticeyi bildireceğini Sadarete yazmıştı (BOA, MVL., 649/19, 16 Haziran 1863/29 Z 1279).

¹⁶⁷² Bazı Nogay muhacirleri Boğazlıyan Kazasına gelince kaymakam, Kırşehir Kazasına giderek muhacirlerin işini görüp teminat ve ikna yolunu kullanarak bunları yeniden iskân ettirerek huzur ve istirahatlerini sağladı. Diğer işleri de gördükten sonra geri döndü (BOA, MVL., 652/98, 24 Temmuz 1863/07 S 1280).

¹⁶⁷³ Aydın Kaymakamı Ata Paşa, sancakta yerleştirdikleri muhacirlerin ihtiyaçlarını karşıladıklarına dair Sadarete yazı gönderdi. Kaymakam ile halkın yaptıkları fahri hizmet, takdire şayan bulunarak muhacirin komisyonu ceridesine kaydettirildiği gibi bunların sevk ve gayretlerini artırmak üzere bu hizmetin Ceride-i Havadis ve Takvim-i Vekâyi'de ilan edilmesi uygun görüldü (BOA, A.MKT.NZD., 359/88, 23 Temmuz 1861/14 M 1278).

¹⁶⁷⁴ BOA, MVL., 689/10, 04 Ekim 1864/03 Ca 1281.

¹⁶⁷⁵ BOA, BEO.AYN., no: 305, s. 29.

yüzünden 1841-42’de hükümetin gündemindeki önemli sorunlardan biriydi. Hükümet, mahalli idarecileri kullanarak dağınık aşiretleri iskân etmeye çalışırdı.¹⁶⁷⁶

Aşiretlerin, hükümetin idari ve mali reformlarına direnç göstermesi ve taşradaki idarecilerin yetersiz olması ise karışıklıkların çıkmasına sebep oluyordu. Merkezden atanan idareciler de bölgenin sosyal yapısını bilmedikleri gibi güçlü ailelerle ve aşiret liderleriyle ilişki kurarak kısa sürede düzenin bir parçası haline geliyorlardı.¹⁶⁷⁷

Devlet, asayişin devamını sağlamak için gerektiğinde aşiretlerle uzlaşma yoluna başvururdu. Asayışı bozan aşiret şeyhlerine öncelikle yerel idareciler tarafından nasihat ve teminat mektupları yazılarak ve aracı kişiler gönderilerek, askeri harekâta gerek kalmadan mesele çözülmeye çalışılırdı.¹⁶⁷⁸

Aşiretlerin yerleşik hayata geçmelerini sağlamak amacıyla bunların idarecileri durumunda bulunan şeyhlik makamı kaldırılarak söz konusu aşiretlerin büyüklüğüne göre mevcut şeyhlerine kaymakam veya mutasarrıf unvanı verildi.¹⁶⁷⁹ Nitekim aşiret şeyhlerine mutasarrıflık ve kaymakamlık verilmesi, maaş bağlanması ya da ağa ve şeyhlerin sürgün edilmesi yöntemi, devletin genel siyasetiydi.¹⁶⁸⁰

Aşiretlerin devlete bağlılığını sağlamak için aşiret şeyhlerine zaman zaman hilat giydirilir ve hediyeler verilirdi.¹⁶⁸¹ Ancak aşiret reislerine verilen hilatler zamanla devlete yük olmaya başlayınca ortadan kaldırılmaya çalışıldı; fakat şeyhler için bu hilatler büyük önem arz ettiği için bu usulün bir anda değil, tedricen kaldırılması yoluna gidildi.¹⁶⁸² Kaymakam ve müdürlerin bazı kişilere hilat giydirmeleri icap ettiği zamanlarda, kendilerinin durum hakkında valiliğe bilgi vererek izin almaları gerektiği hususunda mülki idarecilere emir gönderildi.¹⁶⁸³

Aşiretlerin iskân hâlinde buldukları Bağdad Eyaletinde valilerin yaptığı uygulamalar, aşiretlere karşı izlenen politikalara örnek olarak gösterilebilir. Şöyle ki: Bağdad’a 1851 yılında vali olarak atanan Vecihi Paşa, Hindiyeye bölgesinde aşiretlerin

¹⁶⁷⁶ Bozok kaymakamının 1842’deki yazısına göre dağınık gruplar, yerel idarecilerin çabalarıyla iskân ediliyorlardı (Orhan Sakin, *Bozok Sancağı ve Yozgat (Siyasi, İdari ve Sosyal Tarihi)*, Ankara Ofset, Ankara 2004, s. 76, 77).

¹⁶⁷⁷ Mardin Kaymakamı Cemal Paşa, eşrafla bir olarak isyan çıkmasına sebep olmuştu (Mehmet Yaşar Ertaş, “Tanzimat Döneminde Mardin ve Çevresinde Devlet Aşiret İlişkileri”, *Makalelerle Mardin, I, Tarih-Coğrafya*, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, İstanbul 2007, s. 516).

¹⁶⁷⁸ Mardin civarında isyana katılan Cubur Aşireti’nin şeyhi, nasihat mektubuna olumlu yanıt vermişti. 1858’de Tayy, Milli, Dokori ve Mirsinan aşiretleri kendileriyle görüşen Mardin kaymakamına olumsuz karşılık vermişlerse de Kürdistan valisi görüşüp nasihatte bulunarak bu aşiretleri teskin etmişti (M. Yaşar Ertaş, *a.g.m.*, s. 517, 518).

¹⁶⁷⁹ Sinan Maruf, *Osmanlı Döneminde Musul ve Şehrizar (Kuzey Irak) Vilayetlerinin Sosyal ve İktisadi Durumu (1831-1914)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1997, s. 123.

¹⁶⁸⁰ M. Yaşar Ertaş, *a.g.m.*, s. 524.

¹⁶⁸¹ M. Yaşar Ertaş, *a.g.m.*, s. 519.

¹⁶⁸² S. Maruf, *a.g.t.*, s. 118, 120.

¹⁶⁸³ BOA, A.MKT.UM., 127/87, 06 Mart 1853/25 Ca 1269. S. Maruf, *a.g.t.*, s. 120.

çıkardıkları sorunları çözmek adına Hille'ye, aşiret dışından biri olan Reşid Paşa'yı kaymakam olarak atamış ve vergi tahsil görevini de kabile şeyhine değil, yeni kaymakama tevdi etmişti. Vecihi Paşa'dan sonra vali olan Namık Paşa, kabileleri böl ve yönet siyaseti takip ederek Müntefik Aşireti'nin başına kendi istediği birini getirmiş; ayrıca yeni şeyhe kaymakam unvanı vererek aşireti kaymakamlık şeklinde Osmanlı idaresine bağlamıştı. Ancak bu girişimler de bölgede sükûneti sağlayamamıştı.

Namık Paşa'dan sonra 1852'de valiliğe getirilen Reşid Paşa, askeri güce dayalı bir böl ve yönet anlayışı yerine aşiretlere dayalı bir idari yapı kurmayı tercih etmişti. Semave'yi Müntefik'ten ayırarak kaymakamlık şeklinde Divaniye Sancağına bağlayıp kaymakamlığa askeri kumandan Kasım Bey'i tayin ederken, Müntefik Aşireti'nin başına ise yine Şeyh Mansur'u getirmiş ve vergi tahsil görevini de bu şeyh-kaymakama vermişti. Ne var ki Mansur, 1855'te kardeşiyle birlikte Osmanlı kuvvetlerine karşı ayaklanınca bölgede karışıklık yine baş gösterdi; bunun üzerine askeri müdahale yapılarak Mansur yenilgiye uğratıldı ve görevden alınarak yerine Sadun ailesinden Şeyh Bundar getirildi. Bundan sonra da Reşid Paşa, aşiretlerin idaresini ve vergi tahsil işini, askeri kumandanlara ve aşiret şeyhlerine kaymakamlık yoluyla vermeye devam etti. Ömer Paşa'nın valiliği (1857-59) zamanında genel siyaset de kaymakamlıklara sivil ve askeri memurları atamak şeklinde kendini gösterdi.¹⁶⁸⁴

Osmanlı Devletinde köle ticareti yasaklandığı zaman özellikle köle ticaretinin yaygın olduğu yerlerde durumu araştırarak gerekli tedbirleri almaları ve bu ticarete son vermek üzere gerekirse askeri güç kullanmaları kaymakamlardan beklenirdi. Cidde'ye bağlı Musavva Kaymakamı Pertev Paşa, bölgede aşiretler arasında yaygın olan ve yabancılar tarafından da desteklenen köle ticaretini kaldırmak üzere yanına asker alarak bu uygulamayı geçici de olsa ortadan kaldırmıştı.¹⁶⁸⁵

Esircilikle meşgul olan kaymakamların da bu hareketlerinden vazgeçmeleri istenirdi. Musavva kaymakamı zenci esir ticaretine müsaade ettiği gibi kendisi de bu ticaretten faydalanıyordu. Zenci ticareti yasak olduğu hâlde Hicaz halkı esir istihdamına itibar ettiği ve bu ticaretin birden kaldırılamayacağı bilindiği için tedricen kaldırılması ve kaymakamın bu hareketinin men edilmesine karar verilmişti.¹⁶⁸⁶

---

¹⁶⁸⁴ Keiko Kiyotaki, *Ottoman Land Policies In The Province of Baghdad 1831-1881*, Ph.D. Dissertation, University of Wisconsin UMI, Medison 1997, s. 71, 72, 74-77, 82.

¹⁶⁸⁵ A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 135.

¹⁶⁸⁶ BOA, HR.MKT., 221/20, 23 Aralık 1857/05 Ca 1274.

Kaymakamlar, taşrada devlet aleyhine haber yapan yayınların toplatılması ve bu faaliyetlere katılanların bölgeden uzaklaştırılması için gereken çalışmaları yürütmekle sorumlu tutulur; onlar da kendilerine bildirilen bu sorumluluğun gereğini yerine getirmeye çalışırlardı. Nitekim Osmanlı gayrimüslimlerini tahrik için Yunanistan'da yazılar neşredilince halkın bunlara meylini önlemesi gayesiyle Tırnova muhassılık ve kaymakamlığını yapmakta olan İsmail Adil'e emir gönderilmişti. Bunun üzerine İsmail Adil de ele geçirdiği neşriyatı Vidin müşirine sunduğunu, manastırlara dikkat ettiğini, fesada karışanların uzaklaştırıldığını ve bölgeyi iyi bilen neferleri kazalara gönderip neşriyatı toplatmaya başladığını Sadarete bildirmişti ¹⁶⁸⁷

İzmir'de yayımlanan ve devletin mülki idaresi ile politikası aleyhine yazılar yazan Rumca bir gazetenin yayımını durdurması için İzmir kaymakamına Sadareten yazı gönderilmişti. Lakin bu sırada gazetenin sahibi, İstanbul'a giderek artık gazetesinde uygunsuz şeyler yayımlamayacağını ve devletin lehine görüneceğini taahhüt edince kendisine gazeteyi tekrar yayımlaması hususunda ruhsat verildi ve bölgede basıma müsaade etmesi için kaymakamlığına yazı gönderildi. ¹⁶⁸⁸

Kaymakamlar, posta işlerinin düzenli olarak devam etmesi için de gerekli önlemleri almak durumunda idiler. Bunu temin etmek üzere, postaya verilen malları korumak amacıyla posta tatarlarının yanına silahlı süvari asker katmaları, tatarların genç ve dinç beygirleri kullanmalarını sağlamaları, katırcı ve benzeri kişilere mektup taşıtırmamaları emredilirdi. ¹⁶⁸⁹ Sancak dâhilindeki kazalar arasında sarrafların değerli malları taşınacağı zaman da bunların güvenliğini sağlamak üzere yine kaymakam tarafından taşıyıcıların yanına asker verilirdi. ¹⁶⁹⁰

3.6 İMAR, ONARIM VE SAHA KEŞİF GÖREVLERİ

Osmanlı hükümeti, ülkenin bayındırlığına çok özen gösterir ve bu yönde yerel idarecilere uyarılarda bulunurdu. Ülkenin mamur olmasının ise her bölgenin ve halkın kapasitesine uygun şekilde tarım ve sanayiye ilerletmesine bağlı olduğu bilinmekteydi. Dolayısıyla bu faaliyetleri teşvik ve bu yönde gerekli çalışmaları icra etmelerini temin

¹⁶⁸⁷ BOA, A.MKT., 49/51, 31 Ağustos 1846/07 N 1262.

¹⁶⁸⁸ BOA, A.MKT., 12/67, 23 Mayıs 1844/05 Ca 1260.

¹⁶⁸⁹ Bu yazı, 24 Kasım 1845'te Sadareten vali, mutasarrıf ve kaymakamlara gönderildi (M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 297).

¹⁶⁹⁰ Anadolu Kumpanyası sarraflarının talebi ve Sadaretin bu yöndeki emri üzerine Bolu kaymakamı, kumpanya tarafına gönderilen hazinelerin yanına yeterince zaptiye neferi vererek bunları nakletmişti (BOA, A.MKT., 188/82, 07 Nisan 1849/13 Ca 1265).

amacıyla Selanik ve Rumeli valileri ile Tırhala, Rodos ve Midilli mutasarrıf ve kaymakamlarına Sadarettten yazı gönderilmişti.¹⁶⁹¹

Taşrada cami, çarşı, kamu binaları, yol ve köprü gibi kamu yararına kullanılan yapıların imar ve tamir işlemleri için gereken inceleme, keşif, masraf tespiti ve plan hazırlama işlemleri ile inşaatın yapım süreci, kaymakamların direktifi ve sorumluluğu altında yürütülürdü.¹⁶⁹² Van'a bağlı bir köy camisinin müderrisi, cami ile tekkenin tamir edilmesini isteyince bunların durumunu ve tamir için gerekli masrafi araştırıp bildirmesi için Van kaymakamına;¹⁶⁹³ Çıldır Sancağı dâhilinde bir çeşmenin tamiri için daha önce mahalli mal sandığından ödenen 1.500 kuruşun yeterli gelmemesi sebebiyle eksik kalan inşaatın tamamlanması için mütevellinin talebi olunca durumu araştırarak mazbatayla bildirmesi için Çıldır kaymakamına Sadarettten yazılar gönderilmişti.¹⁶⁹⁴

Bunun yanı sıra bazen kaymakamlar, bizzat inşaat sahasına giderek çalışmalara iştirak edebiliyor;¹⁶⁹⁵ yeri geldiğinde yapı çalışmaları için gerekli mühendis ve sair teknik elemanların merkezden gönderilmesini istiyorlardı.¹⁶⁹⁶

Böyle tesislerin yapımı aşamasında önce kaymakamlar ya adam göndererek ya da bizzat kendileri giderek inşaat bölgesinde arazinin keşfini yapar, inşası düşünülen yapının muhtemel masraflarının bir dökümünü çıkarır ve bunu bir defter hâlinde düzenleyerek onay için Sadarete gönderirlerdi.¹⁶⁹⁷

¹⁶⁹¹ BOA, BEO.AYN., no: 305, s. 109, 07 Ocak 1861/24 C 1277.

¹⁶⁹² Timova kaymakamının talebi üzerine bölgede İstabl-ı Âmire'ye bağlı ahırların yıkılarak enkazının İslimye'de fabrika inşasında kullanılmasına karar verildi ve kaymakamın bir görüşü varsa bildirmesi istendi (BOA, C.İKTS, 24/1193, 25 Temmuz 1843/27 C 1259). Bolu'daki Nakşibendi tarikatı postnişini, bir hangâhın tamirini talep edince durumu araştırması, tamir gerekliyse masrafını tahkik etmesi için Bolu kaymakamına (BOA, A.MKT., 64/6, 28 Ocak 1847/11 S 1263); Kengırı'ya bağlı bir köyün halkı, bir cami ile çeşmenin tamirini talep edince meclisin buraları keşif ve muayene edip bir masraf defteri düzenlemesi ve durumu Babîâli'ye bildirmesi için Kengırı kaymakamına Sadarettten yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 16/54, 15 Temmuz 1849/24 Ş 1265).

¹⁶⁹³ BOA, A.MKT.DV., 21/50, 20 Aralık 1849/04 S 1266.

¹⁶⁹⁴ BOA, BEO.AYN., no: 152, s. 37, 08 Haziran 1859/06 Za 1275.

¹⁶⁹⁵ Siroz'dan geçen Karasu Nehri'nin temizlenmesi için kaymakam, mühendisle birlikte gidip inşaatla çalışmış; fakat sıtmaya yakalanınca Siroz'a dönmüştü (BOA, MVL., 907/47).

¹⁶⁹⁶ Sevakin kaymakamı, top tabyası ve karakollar yapılmasını ve Berke bölgesinin imarı için merkezden mühendis gönderilmesini talep etmişti. Mesele Meclis-i Vâlâ'da görüşüldü ve Hicaz valisinin durumu araştırıp gereğini yapmasına karar verildi (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 130).

¹⁶⁹⁷ Bir minare ve tatlı su tesisi inşası gerekince durumu yerinde öğrenmesi, meclisin masraf tespiti yapması ve hazırlanacak bir defterin İstanbul'a gönderilmesi için Kastamonu kaymakamına Sadarettten emir verildi (BOA, A.MKT., 2/5, 14 Nisan 1842/02 Ra 1258). İslimye eski kaymakamının inhası üzerine bir fabrika, cami ve müdür dairesi inşasına irade-i seniyye ile izin verilmişti. İnşaat için getirilen ve getirilecek aletlerin fiyatına dair yeni kaymakamın bir defter göndermesi emredildi (BOA, İ.DH., 85/4243). Sadaretin emri üzerine İzmid kaymakamı, bölgedeki köprülerin tamirine baharda başlanması ve gerekli malzemenin hazırlanması gerektiğini ve bir defter hazırlayıp gönderdiklerini belirtti (BOA, A.MKT., 37/94, 15 Mart 1846/17 Ra 1262). Sadaretin emri üzerine Filibe eski kaymakamı, Filibe-Bazarcık arasındaki köprüyü keşif ettirdi. Köprü'nün tahmini tamir masrafi da meclis mazbatasıyla Babîâli'ye bildirildi (BOA, A.MKT.UM., 31/30, 12 Eylül 1850/05 Za 1266).

İmar ve tamir için tutulan bu kayıtlar, Sadarete ulaşınca buradan Maliye Nezareti'ndeki ilgili daireye¹⁶⁹⁸ veya tamir ve inşası gündemde olan mahallin evkaf idaresine ait olması hâlinde Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne havale edilir; buralardan harcamanın yapılmasına dair olumlu karar çıkması durumunda kaymakama Sadareten yazı gönderilerek inşaat veya tamire başlaması emredilirdi.¹⁶⁹⁹

Kaymakamlar, Sadareten masraf konusunda yetki almadan malzeme temini ve inşaat çalışmasına giriştikleri takdirde nizama aykırı davrandıkları gerekçesiyle uyarılır ve bir daha izinsiz iş yapmamaları kendilerine bildirilirdi.¹⁷⁰⁰

İnşa ve tamir için gerekli meblağ, bölgenin vergi gelirlerinden karşılanır ve sonradan Maliye hazinesinde mahsup ettirilirdi.¹⁷⁰¹ Söz konusu idare bölgesinin mali imkânları buna müsait değilse o zaman da yakındaki başka bir sancaktan mali kaynak temin edilmesi yoluna gidilirdi.¹⁷⁰²

Kaymakamlar, inşaat ve tamirat işlerini şahsi imkânlarıyla yaptıkları takdirde çalışmalar bittikten sonra ya kendileri¹⁷⁰³ ya da mahalli meclis, yapılan işler hakkında Babiâli'yi haberdar ederdi.¹⁷⁰⁴ İnşa edilen bu gibi müesseselerin faaliyet göstermesi için memur tayin edilmesi gerekiyorsa inşaatı gerçekleştiren şahıslar, tayin konusundaki işlemleri Sadaretin yürütmesini bizzat talep ederlerdi.¹⁷⁰⁵

---

¹⁶⁹⁸ İstanköy Ceziresi önündeki iskele harap ve tamire muhtaçtı. Mahalli meclis, keşif ve muayene yapıp gereken masrafı açıkladı. Durum Meclis-i Muhasebe-yi Maliye'de kabul edildi ve padişah tarafından onaylandı. Tamiri yapıp masraf defterini göndermesi için İstanköy kaymakamına yazı gönderildi (BOA, C.BLD., 133/6624, 03 Ocak 1847/15 M 1263). İslimye kaymakamı, inşa için defter düzenleyerek Sadarete gönderince Maliye nazırının da talebi üzerine padişah, gereğinin icra edilmesini kabul etmişti (BOA, İ.DH., 85/4243).

¹⁶⁹⁹ Bursa'da Evkaf-ı Hümayun Nezareti'ne bağlı bir türbesinin tamiri için kaymakam, keşif yaptırıp masrafı tespit ettirdi ve gereğinin icrası için keşif defterini Sadarete gönderdi. Mesele Evkaf-ı Hümayun nazırına havale edildi. Tamirin, bölgede Evkaf Nezareti'ne bağlı evkaf hasılatından karşılaması ve iş bitince buna dair defteri göndermesi için Bursa kaymakamına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT., 2/94, 02 Ağustos 1842/24 C 1258).

¹⁷⁰⁰ Böyle davranışlarda bulunmamaları için Sadareten taşraya emir gönderildi. Buna uygun hareket edeceğine dair Bolu kaymakamı Sadarete bir yazı ulaştırdı (BOA, A.MKT.UM., 28/77, 30 Ağustos 1850/21 L 1266).

¹⁷⁰¹ İstanköy Ceziresi'ndeki iskelenin tamir masrafları bölgede tevzi edilerek karşılanmış ve vergi defterine dâhil edilmişti (BOA, C.BLD., 133/6624).

¹⁷⁰² İzmid yakınlarında 1843'te yapımına başlanan fabrikanın inşasına kaynak sağlamak için İzmid kaymakamına başvuruldu; yanıt menfi olunca akçenin başka bir livadan sağlanmasına karar verildi (Hilal Karavar, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006, s. 36). Varna Kalesi ile kaldırım ve köprülerin tamiri için yardım yapmaları hususunda İslimye ve Şumnu kaymakamlarına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 107/68, 24 Şubat 1857/28 C 1273).

¹⁷⁰³ Muş eski kaymakamı Habib Efendi, kendi imkanlarıyla Muş Kasabasında çocuklara mahsus mektep yaptırdıktan sonra mekteb için, kaymakamlığa ait rüsumattan aylık 100 kuruş vazifeyle muallim tayin edilmesini istemiş ve bu talep padişah tarafından kabul edilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 43/77, 08 Şubat 1852/16 R 1268).

¹⁷⁰⁴ Erdek kaymakamının, masrafları karşılayarak zaptiyeeye bir derbent inşa ettirip devlet malından hiçbir şey almadığına dair meclis mazbatasını Sadarete ulaştırmıştı (BOA, A.MKT.UM., 244/97, 20 Temmuz 1856/17 Za 1272). Revandüz kaymakamı, su getirterek Revandüz'de bir çeşme ile çocuklar için bir mektep ve cami yakınına şadırvan inşa ettirip masrafını kendisi karşılamıştı (BOA, A.MKT.MHM., 101/74, 17 Kasım 1856/17 Ra 1273).

¹⁷⁰⁵ Sevakin kaymakamı, 1855'te bir camiye tamir ettirip imam ve hademelerini tayin ettikten sonra durumu Sadarete bildirmişti (A. E. Osmanoğlu, *a.g.t.*, s. 129).

İmar faaliyetlerini görüşmek üzere tertip edilen meclis ve komisyonlara, kaymakamların da iştirak etmeleri gerekli görülürdü. Nitekim Köstence demiryolunun inşaatı sırasında istimlak edilmesi gereken yerler konusunda Varna kaymakamının halkla görüşmesi istendi. Halk, teklif edilen meblağı kabul etmez ise arayı bulmak gayesiyle bir komisyon teşkil edilmesi üzerinde duruldu ve teşkil edilmesi hâlinde bu komisyona bölgedeki kaymakamların da üye olarak katılıp fiyat tespit çalışmalarında bulunmaları uygun görüldü.¹⁷⁰⁶

Kaymakamların bizzat görev almalarına gerek bulunmayan ve özel girişimciler tarafından yürütülen inşaat ve tamir işleri için gereken ruhsatlar da yine kaymakamlar tarafından verilirdi.¹⁷⁰⁷ İmar ve iskân için ruhsat verilmesi sırasında bir sorun çıkarsa meseleyi halletmesi için kaymakamlar, bir mübaşir tayin eder ve mahkemede bulunması için birisini de görevlendirirlerdi.¹⁷⁰⁸

Gayrimüslimler, ibadethane inşası ve tamiri için Sadarete bilgi vererek yapılacak işlemleri açıklarlardı. Sadaret makamı bunun üzerine kaymakamlara yazı göndererek imar ve tamir işinin taahhüt edildiği şekilde yapılıp yapılmadığını kontrol etmelerini ve belirtilenden daha büyük yapmalarına mani olmalarını emrederdi.¹⁷⁰⁹

3.7 KAYMAKAMLARIN ARACILIK GÖREVLERİ

Taşraya gönderilen umumi nitelikteki emirlerde hitap edilen kesimler arasında mülki idareciler zikredilirken kaymakamlar da belirtilirdi.¹⁷¹⁰ Kaymakamlar da kendilerine gönderilen emir ve nizamnameleri, idareleri altındaki sancak, kaza ve köylere ilan etmekle sorumlu durumdaydılar ve bilgilendirme işine başladıkları veya bu işlemi tamamladıkları zaman durumu merkeze haber verirlerdi.¹⁷¹¹ Ayrıca bölgelerinde meydana gelen olumsuz durumları, mülki amirleri olan valilere bildirerek meseleye gereken müdahalenin yapılmasını sağarlardı.¹⁷¹²

¹⁷⁰⁶ BOA, A.MKT.NZD., 287/102, 02 Ağustos 1859/03 M 1276.

¹⁷⁰⁷ Osmanlı tebaasından iki gayrimüslim tüccar Gelibolu ve Sakız'da ticaret gemisi inşa etmek istemişlerdi. Kefalet usulü liman odasına icra ettirildiği için bu talep nizamaya uygun bulundu ve inşaat ruhsat vermeleri için Gelibolu ve Sakız kaymakamlarına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT., 217/93, 09 Ağustos 1849/19 N 1265).

¹⁷⁰⁸ V. Akay, *a.g.t.*, s. 30.

¹⁷⁰⁹ Haziran 1858'de Süryani Katoliklere ait bir kilisenin genişletilmesi için piskoposun yaptığı başvuru kabul edildi. Mardin Kaymakamı ile naibine gönderilen fermanla, herhangi bir zorluk çıkarılmaması ve fermanla belirtilenden fazla büyütme izin verilmemesi emredildi (İ. Özcoşar, *a.g.t.*, s. 167).

¹⁷¹⁰ O. Doğan, *a.g.t.*, s. 77, 78. T. A. Acar, *a.g.t.*, s. 48.

¹⁷¹¹ Haziran 1856/Şevval 1272 tarihinde kaymakamlıklardan Sadarete gelen mazbatalarda, Paris Antlaşması'nın imzalandığına dair Sadareten gönderilen emirnamenin halka okunduğu bildirildi (G. Erdem, *a.g.t.*, s. 58).

¹⁷¹² Kaymakamlar, yabancı papazların mezhep değiştirmenin serbest olduğunu yayarak halkı kendi mezheplerine davet ettiklerini 13 Aralık 1859'da yazıyla Girit valisine bildirdiler (G. Erdem, *a.g.t.*, s. 92).

Yeri geldiğinde bazı kişilerin yolculukları veya konaklamaları sırasında bir problem yaşamamaları için ilgili yerlerdeki kaymakamlara yazı gönderilerek söz konusu kişilere yardım ve hizmette kusur etmemeleri tembihlenirdi. Mesela bir Avusturya elçisi kaplıcalara girmek üzere Bursa'ya gideceği zaman rahatının temin edilmesi için Bursa kaymakamına;¹⁷¹³ İran Devleti'nin Dersaadet sefiri Hüseyin Han İstanbul'a gelmek üzere hareket edeceği zaman geçeceği yerlerde kendisine ihtiram etmeleri, hayvan sağlamaları, yollarda kolaylık göstermeleri ve emniyeti tesis etmeleri için Haleb, Kürdistan, Şehrizar, Harput, Sivas, Canik ve Urfa'nın vali, mutasarrıf ve kaymakamlarına;¹⁷¹⁴ İstanbul'da bulunan Kadiriye tarikatı şeyhi Abdurrahman Efendi yola çıkacağı zaman kendisine yardımcı olmaları için Şam ile Haleb arasında bulunan mutasarrıf ve kaymakamlara;¹⁷¹⁵ Fatma adlı bir hatunun yolculuğu sırasında kendisine hürmet göstermeleri ve yardım etmeleri için İzmir ile Aydın arasındaki kazaların kaymakam ve müdürlerine;¹⁷¹⁶ arazi memuru Kâşif Efendi, Tirebin dâhilindeki miri arazinin tahriri için bölgeye gönderildiği zaman işlerinde efendiye kolaylık ve yardım göstermesi hususunda Tirebin kaymakamına Sadarettin yazılar gönderildi.¹⁷¹⁷

Taşrada görev yapan mülki idareciler ile Müslüman ve gayrimüslim din görevlilerine ve idarecilere görevlerini icra ettikleri esnada kolaylık göstermeleri ve ihtiyaç duydukları takdirde yardımcı olmaları konusunda kaymakamlara yazılar gönderilirdi. Mesela İştib Kazası Müdürü Osman Bey'in memuriyetle ilgili işlerinde kendisine kolaylık gösterip yardım etmeleri için Nablus mutasarrıfı ile Köstendil kaymakamına;¹⁷¹⁸ Amasya'ya bağlı Ladik maa Sofa'nın (Sofa dâhil Ladik) şer'i işlerine ve naipliğine getirilen Ömer Feyzi Efendi'ye saygı göstermeleri hususunda Amasya kaymakamına;¹⁷¹⁹ Samako metropoliti tarafından bölgedeki işleri yürütmek üzere bir piskopos bölgeye gönderildiği zaman bu piskoposa saygı ve kolaylık göstermesi için Samako kaymakamına Sadarettin yazılar gönderildi.¹⁷²⁰

İstanbul halkının ekmek ihtiyacı için gerekli ham maddelerin taşrada satın alınarak gönderilmesi için kaymakamlara emir gönderilerek bu işten onlar sorumlu

¹⁷¹³ BOA, İE.HR., 20/1820, 19 Mayıs 1842/08 R 1258.

¹⁷¹⁴ BOA, A.d., no: 600, 28 Mart 1864/20 L 1280.

¹⁷¹⁵ BOA, A.MKT., 15/19, 15 Ağustos 1844/01 Ş 1260.

¹⁷¹⁶ BOA, A.MKT.UM., 509/13, 22 Ekim 1861/17 R 1278.

¹⁷¹⁷ BOA, TŞR.BNM., 5/22, 01 Eylül 1863/16 Ra 1280.

¹⁷¹⁸ BOA, BEO.AYN., no: 1828, s. 6, 17 Temmuz 1853/10 L 1269.

¹⁷¹⁹ BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 146, 15 Ağustos 1842/08 B 1258.

¹⁷²⁰ BOA, A.d., no: 589, 22 Şubat 1849/28 Ra 1265.

tutulur; onlar da bölgelerinde çalışmaya başlar ve bu emirlerin gereğini yerine getireceklerine dair Sadarete rapor verirlerdi.¹⁷²¹

Köy ve kaza ahalisi arasında arazi sınırı konusunda anlaşmazlık olduğu zaman durumu tarafsız ve bilirkişilere sordurması ve arazi tespit ve kayıt işlemlerini Defter-i Hakani'de yaptırması için ilgili mesele kaymakama havale edilirdi.¹⁷²²

Özel mülkiyete müdahalenin önlenmesi konusunda yine kaymakamlar seferber edilirdi. Şahısların sahip ve mutasarrıf oldukları arazi ve emlake başka birilerinin müdahalesi hâlinde işin hukuk çerçevesinde halli için kaymakamlara sorumluluk yüklenirdi.¹⁷²³ Nitekim Niğde Sancağındaki arsasını birkaç kişinin zapt edip bina yaptıklarını belirten bir kişinin şikâyetini araştırması ve müdahale varsa meclis aracılığıyla bunu önleyerek muhakemeyi yapması için Niğde kaymakamına;¹⁷²⁴ bir gayrimüslim, inşa ettiği binaya müdahale edildiğini belirterek bu müdahalenin önlenmesini isteyince durumun mahkeme ve meclis tarafından görüşülerek gereğinin yapılması için Kayseri kaymakamına;¹⁷²⁵ bir müderris, Muş Sancağındaki menziliyle otlak ve ahırına bazı kişilerin müdahale ettiklerini bildirince bu şikâyeti araştırması ve iddialar doğruysa müdahalenin mahkeme ve meclis tarafından engellenmesi için Muş kaymakamına Sadareten yazılar gönderildi.¹⁷²⁶

Şahıslar üzerindeki arazilere ait eski tapu senetleri Defterhane-i Âmire'de yenilenirdi. Bunun için öncelikle mahalli meclisin bir mazbatayla Sadareti durum hakkında bilgilendirmesi ve eski senetleri ilişikte göndermesi gerekirdi. Bu işlemleri yürütme görevi de yine kaymakamlara havale edilmişti.¹⁷²⁷ Ayrıca ev ve arsa vergilerinin tahsili hususunda bir sorunla karşılaşıldığı veya bu konuda merkeze bir şikâyet ulaştığı takdirde meselenin çözüme kavuşturulması için gerekeni yapması amacıyla bölgedeki kaymakama emir gönderilirdi.¹⁷²⁸

---

¹⁷²¹ İstanbul halkının ekmek ihtiyacı için buğday satın alınarak gönderilmesi için gelen emir üzerine Tekfurdağı kaymakamı, durum hakkında Filibe kaymakamını da haberdar ettikten sonra her ikisinin de bu emrin gereğini yapacaklarına dair Sadarete cevap gönderdi (BOA, MVL., 263/57, 03 Ekim 1853/29 Z 1269).

¹⁷²² Uşak Kazasında iki köy ile bir kaza ahalisi arasındaki sınır tartışması Sadarete intikal edince sınırın bölgedeki ihtiyar, tarafsız ve vukuf sahibi kişiler huzurunda belirlenmesi, akabinde işlerin Defter-i Hakani'de yürütülmesi için Kütahya kaymakamına emir yazılmasına karar verildi (BOA, C.DH., 100/4970, 08 Mart 1843/06 S 1259).

¹⁷²³ Sinob kaymakamına Sadareten böyle bir emir gönderildi (BOA, A.MKT., 146/47, 07 Eylül 1848/08 L 1264). Bir gayrimüslimin yaptığı ev, başka bir gayrimüslimin evine zarar verince durumu şer'i yoldan gidermesi için Niğde kaymakamına Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 16/45, 12 Temmuz 1849/21 Ş 1265).

¹⁷²⁴ BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 57, 05 Temmuz 1842/27 C 1258.

¹⁷²⁵ BOA, BEO.AYN., no: 131, s. 12, 23 Aralık 1849/07 S 1266.

¹⁷²⁶ BOA, BEO.AYN., no: 152, s. 37.

¹⁷²⁷ Viranşehir kaymakamına böyle bir emir gönderildi (BOA, A.MKT.NZD., 230/69, 27 Temmuz 1857/05 Z 1273).

¹⁷²⁸ Sinob'a bağlı bir köyün hatibi, avarız hanesine bağlı vergi alınmasını gerektiren emlak ve arazisi olmadığı hâlde kendisinden vergi alındığını bildirince bu hususu düzeltilmesi için Sinob kaymakamına emir gönderildi (BOA, A.MKT., 6/93, 15 Mayıs 1843/14 R 1259).

Kişiler arasındaki alacak davaları Sadarete intikal ettirildiği takdirde Sadaret makamı, mağdur olan şahıslara haklarının verilmesi amacıyla gerekli adli ve idari çalışmaları yürütmeleri ve borcu tahsil etmekle görevli memurlara gerekli yardımlarda bulunmaları için kaymakamlara emirler gönderirdi.¹⁷²⁹ Mesela bir şahıs, başka bir şahıs üzerinde bulunan ve mahkeme sicilinde kayıtlı olan alacağının tahsilini talep edince Drama kaymakamına;¹⁷³⁰ bir gayrimüslim, mahkemede hüküm ve ilam edilen alacağını talep edince Balıkesir kaymakamına;¹⁷³¹ Asakir-i Hassa alayı imamı, Divriği kaymakamının kâtibindeki alacağının tahsilini isteyince Divriği kaymakamına;¹⁷³² İstanbul'dan bir kişi, Nevşehir'deki birinde bulunan tahvil karşılıklı alacağını talep edince Nevşehir kaymakamına;¹⁷³³ Avrupa tüccarından birisi, Tırnova'da bir gayrimüslimdeki tahvil karşılıklı alacağını isteyince Tırnova kaymakamına;¹⁷³⁴ Mentеше eski kaymakamı Şerif Ağa, Isparta ve Burdur sakinlerinden iki kişideki tahvil karşılıklı alacaklarını talep edince Isparta ve Burdur kaymakamlarına, durumu mahkeme ve meclis vasıtasıyla araştırmaları ve iddialar doğruysa söz konusu meblağı tahsil ederek sahiplerine vermeleri için Sadareten emirler gönderildi.¹⁷³⁵

Gayrimüslim bir sarrafın bir kişideki tahvil karşılıklı alacağının tahsili için Mihalic kaymakamına;¹⁷³⁶ Müslüman bir kabzımalın bir gayrimüslim zimmetindeki alacağının tahsili için Erdek kaymakamına;¹⁷³⁷ Karahisar-ı Şarki eski mal kâtibinin bir gayrimüslimdeki alacağının tahsili için Karahisar-ı Şarki kaymakamına¹⁷³⁸ ve bir gayrimüslimin Danişmendlü Aşireti beylerindeki alacağının tahsili için Kütahya kaymakamına Babıâli'den yazılar gönderilmişti.¹⁷³⁹

Kaymakamlar, kendilerine emredildiği gibi istenilen meblağı borçludan tahsil etmeye çalışır, bu konuda gerekirse kolluk kuvvetlerinden faydalanır¹⁷⁴⁰ ve tahsil ettikleri meblağı ilgili kişiye veya mercie teslim ederlerdi. Gelibolu kaymakamı, halledilmek üzere kendisine havale edilen bir alacak meselesini kaza meclisine

¹⁷²⁹ Duhan gümrüğü eski emini Hüseyin Bey'in miri borcuna mukabil bazı kişilerdeki alacaklarını mahkeme, meclis ve mübaşir aracılığıyla tahsil ettirmesi ve mübaşire işlerinde yardımcı olması için Kastamonu valisiyle Sinob kaymakamına Sadareten yazı gönderildi (BOA, BEO.AYN., no: 131, s. 12).

¹⁷³⁰ BOA, A.MKT., 6/18, 03 Şubat 1843/02 M 1259.

¹⁷³¹ BOA, A.MKT., 6/48, 16 Mayıs 1843/15 R 1259.

¹⁷³² BOA, A.MKT., 232/70, 02 Kasım 1849/15 Z 1265.

¹⁷³³ BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 146.

¹⁷³⁴ BOA, A.d., no: 589, 24 Aralık 1848/27 M 1265.

¹⁷³⁵ BOA, A.MKT.DV., 101/1, 30 Ekim 1856/29 S 1273.

¹⁷³⁶ BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 55, 05 Temmuz 1842/27 C 1258.

¹⁷³⁷ BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 46, 28 Kasım 1861/24 Ca 1278.

¹⁷³⁸ BOA, BEO.VGG., no: 73, s. 401, 05 Aralık 1861/02 C 1278.

¹⁷³⁹ BOA, BEO.AYN., no: 169, s. 13, 20 Aralık 1843/27 Za 1259.

¹⁷⁴⁰ Bir alacak meselesi üzerine Viranşehir kaymakamı, zaptiye enferleriyle birlikte bir mübaşiri bölgeye gönderdi ve bu şekilde meblağın bir kısmı borçlulardan tahsil edildi (BOA, A.MKT., 124/74, 04 Mayıs 1848/29 Ca 1264).

bildirmiş; borçlu şahıs, sorgusu sırasında tahvil karşılıklı borcunu itiraf edince bu meblağ kendisinden alınarak alacaklıya gönderilmişti.¹⁷⁴¹

Poliçeci bir gayrimüslim, başka bir şahıstaki alacağını talep ettiği zaman Sadarettin gelen emir üzerine Silivri kaymakamı, borçluyu huzuruna celp ederek meblağı istemişse de bunun tahsili mümkün olmadığı için borçluyu mübaşirle birlikte İstanbul'a göndermişti.¹⁷⁴²

Kaymakamların meseleyi ilgili bölgede, mahkeme ve meclis aracılığıyla çözememeleri hâlinde çoğunlukla davacının talebi üzerine davalı durumundaki şahsı, muhakeme edilmek üzere İstanbul'a göndermeleri emredilirdi.¹⁷⁴³ Nitekim bir kişi, bir kethüdada bulunan tahvil karşılıklı alacağını talep edince borcu tahsil etmesi, mazeret beyan ettiği takdirde borçluyu yargılanmak üzere İstanbul'a göndermesi Kesriye kaymakamına emredildi. Kaymakam da kethüdayı celp edip sorguladı ve borcunu itiraf eden kethüdadan bu meblağı tahsil ettirerek Babiâli'ye gönderdi.¹⁷⁴⁴

Bunun yanı sıra bir sarraf, bir naipte bulunan tahvil karşılığı alacağının faiziyle birlikte ödenmesini talep edince Isparta kaymakamına;¹⁷⁴⁵ bir gayrimüslim, bahçesine hayvan sevk ederek zarar veren bir gayrimüslimden zararının tazminini talep edince İslimye kaymakamına;¹⁷⁴⁶ Beratlı Avrupa tüccarından birisi, Ürgüç ve Nevşehir'deki bazı kişilerde bulunan tahvil karşılıklı alacağını isteyince Niğde kaymakamına;¹⁷⁴⁷ Avrupa tüccarından birisi, Kütahya'daki iki gayrimüslimde olan alacağını talep edince Kütahya kaymakamına;¹⁷⁴⁸ Seraskerlik bünyesinde görevli bir memur, Ayvalık'taki bir gayrimüslim tüccarda bulunan alacağının tahsilini talep edince Ayvalık kaymakamına, ilgili borçları tahsil etmeleri ve bu mümkün olmadığı takdirde borçluyu yargılanmak üzere İstanbul'a göndermeleri hususunda Sadarettin emirleri verildi.¹⁷⁴⁹

¹⁷⁴¹ BOA, A.MKT., 198/50, 19 Mayıs 1849/25 C 1265.

¹⁷⁴² BOA, A.MKT.UM., 35/34, 08 Eylül 1850/01 Za 1266.

¹⁷⁴³ İstanbul'da bir esnaf, Edremit Kazasındaki birinde bulunan alacağını istediği hâlde borçlunun muhalefet ettiğini belirterek hakkını talep edince borcu tahsil etmesi ve olmazsa borçluyu İstanbul'a göndermesi için Balıkesir kaymakamına yazı gönderildi (BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 51, 04 Ağustos 1842/26 C 1258).

¹⁷⁴⁴ BOA, A.MKT., 149/59, 20 Eylül 1848/21 L 1264.

¹⁷⁴⁵ Durum Darphane-i Âmire nazırına soruldu. Nazır, talebin nizama uygun olduğunu belirtince tahsilatı yapması ve olmazsa borçluyu İstanbul'a göndermek üzere durumu Babiâli'ye bildirmesi kaymakama emredildi (BOA, A.MKT.DV., 2/6, 08 Haziran 1844/21 Ca 1260).

¹⁷⁴⁶ BOA, A.MKT.DV., 4/57, 18 Mart 1846/20 Ra 1262.

¹⁷⁴⁷ BOA, A.d., no: 589, 13 Aralık 1848/16 M 1265.

¹⁷⁴⁸ BOA, A.d., no: 589, 02 Nisan 1849/08 Ca 1265.

¹⁷⁴⁹ Ayvalık kaymakamı borçluyu celp edip sorguladı. Borçlu, meblağın büyük kısmını inkar edince kaymakam borçluyu mübaşirle birlikte İstanbul'a gönderdi (BOA, A.MKT., 232/67, 02 Kasım 1849/15 Z 1265).

Gerektiğinde kaymakamların, borç ve alacak meselelerini bir mübaşir tayin ederek mahkeme ve meclis vasıtasıyla çözmeleri kendilerine bildirilirdi.¹⁷⁵⁰ Bu yolla da borç tahsil edilemediği takdirde kaymakamın durumu Sadarete bildirmesi¹⁷⁵¹ veya borçluyu yargılanmak üzere İstanbul'a göndermesi istenirdi.¹⁷⁵²

Borçluların İstanbul'a getirilmesi sırasında yanlarında bulunmak üzere mübaşirler tayin edilirdi. Bazen mübaşir, doğrudan Sadaret tarafından tayin edilir ve ardından bu mübaşire yardımcı olması için ilgili bölgenin kaymakama yine Sadarettten emir gönderilirdi.¹⁷⁵³ Mübaşirlik hizmeti ile bu işlemler sırasında yapılan diğer masrafları ise alacaklı olan taraf öderdi.¹⁷⁵⁴

Borcunu ödeyemeyecek durumda bulunan kişilere zaman tanınması için yeri geldiğinde kaymakamlar aracı olarak kullanılırlardı. Müslüman bir tüccar, bazı şahıslara olan borcunu ödeyemediğine dair mazeret beyan edince borçların ertelenmesi için Sadarettten Muş kaymakamına emir gönderildi.¹⁷⁵⁵

Kaymakamlar, miras meseleleri ile ilgili bazı görevleri de icra etmekteydiler. Ölen kişilerin terekeleri, kassam tarafından bir deftere yazılarak mahkeme sicillerine kaydedilirdi. İhtiyaç hâlinde kaymakamların bu kayıtları mahkemeden çıkarıp Sadarete göndermeleri istenirdi.¹⁷⁵⁶

Bunun yanı sıra, mirasın varislere dağıtımını esnasında bir adaletsizlik olması ve bu konuda merkeze şikâyet ulaşması hâlinde şer'i kanuna uygun olarak ve meclis aracılığıyla meseleyi çözmesi için kaymakamlara Sadarettten yazı gönderilirdi.¹⁷⁵⁷

---

¹⁷⁵⁰ Bir gayrimüslim, kaza ahalisindeki tahvil karşılıklı, mahkeme ilamlı ve defterli alacağının tahsilini talep edince bölgeye bir mübaşir gönderip meblağı meclis ve mübaşir aracılığıyla tahsil ettirmesi için Sadarettten Viraşehir kaymakamına emir gönderildi (BOA, A.MKT., 124/74).

¹⁷⁵¹ Durumu araştırması, iddia doğruysa meblağı tahsil etmesi ve tahsil edemezse durumu bildirmesi için Gelibolu kaymakamına Sadarettten emir gönderildi (BOA, A.MKT., 198/50).

¹⁷⁵² BOA, A.MKT.DV., 4/57. BOA, A.MKT.UM., 35/34.

¹⁷⁵³ Bir gayrimüslim, âşar mülteziminden aldığı yerlerin âşar bedeli sebebiyle ahalide olan alacağını talep edince bu iş için divan-ı deavi çavuşu, mübaşir olarak atandı. Bu konuda mübaşire yardım ve kolaylık göstermesi için İzmid kaymakamına Sadarettten emir gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 197/6, 30 Temmuz 1861/21 M 1278)

¹⁷⁵⁴ Kıbrıs'ta iki gayrimüslim sarrafın Kıbrıs'ın mukataası sebebiyle ahalide olan alacakları, mübaşir tarafından tahsil edilmişti. Mübaşir hizmeti ile masrafların sarraflardan alınması için Kıbrıs kaymakamı ile kadı, naip ve meclis üyelerine ferman gönderildi (BOA, A.DVN., 1-A/86, 13-22 Ocak 1843/Evasıt-ı Z 1258).

¹⁷⁵⁵ BOA, A.MKT.DV., 18/24, 08 Eylül 1849/19 L 1265.

¹⁷⁵⁶ Silivri'de ölen Üsküdar'daki bir tekke imamının terekesinin, defter kaydıyla birlikte gönderilmesi için Silivri kaymakamına (BOA, A.MKT., 161/58, 30 Kasım 1848/03 M 1265); müslüman bir kadın, babasının tereke defterinin düzenlendiği hâlde kız kardeşinin hak gizlediğini iddia edince mahkeme sicilinden kaydı çıkartıp göndermesi için Kengiri kaymakamına Sadarettten yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.DV., 23/15, 30 Ocak 1850/16 Ra 1266).

¹⁷⁵⁷ Ölen bir kişinin oğlu, miras hissesini damadın aldığını belirterek hissenin kendisine iadesini talep edince Van kaymakamına (BOA, A.MKT., 3/24, 05 Ağustos 1842/27 C 1258); Şam'da bir Müslüman, miras hissesini biraderinin gasp ettiğini belirterek hakkını isteyince Şam kaymakamına (BOA, BEO.AYN., no: 94, s. 146); küçük bir kıza kalan malları vesayet iddiasıyla zapt etmiş olan bir kişiden, daha sonra bu kız hakkını isteyince İzmid kaymakamına mahkeme ve meclis yoluyla gerekeni yapmaları için Sadarettten emirler gönderildi (BOA, A.MKT., 7/13, 22 Mayıs 1843/21 R 1259). Bir kadın, ölen babasının mirasını erkek kardeşinin zapt ettiğini belirterek hissesini talep etmişti.

Kayıp varislere ait miras hisseleri mal sandığına teslim edilerek her ay listeler düzenlenip Maliye hazinesine teslim edilmeli ve varis sonradan tespit edilirse bu hisse, yerel bütçeden senet karşılığında ödendikten sonra ilam ve senet makbuzu, mazbatayla birlikte Maliye hazinesine gönderilmeliydi.¹⁷⁵⁸

Gayrimüslimlerin miras meseleleri de gerektiği takdirde çözülmek üzere kaymakama havale edilirdi. Kaymakam burada bizzat işi yapan değil, gerekli mercileri harekete geçiren bir üst makam konumundaydı.¹⁷⁵⁹

Çocuksuz olarak ölen metropolit, piskopos, papaz, keşiş ve sair din adamlarının mirasına Rum patrik ve metropolitleri el koydukları zaman kassam, mütevellî ve muhassılların buna müdahale etmemeleri hususunda patriğe berat verilmişti. Nitekim patrik, Kıbrıs'ta bu duruma aykırı hareket edildiğini belirterek problemin giderilmesini talep edince böyle müdahalelerin yaptırılmaması için Kıbrıs Ceziresi kaymakamı ile Lefkoşe naibine 1852'de İstanbul'dan hüküm gönderilmişti.¹⁷⁶⁰

Ailelerinden uzaklaşarak gurbette çalışan kişiler, geride kalanlara nafaka göndermeyip onların mağdur olmasına yol açarlara ve bu konuda aile fertleri şikâyetçi olurlarsa ailenin mağduriyetini gidermek adına söz konusu kişileri uyarmaları, bunun etkili olmaması hâlinde ise memleketlerine sevk etmeleri yönünde kaymakamlara Sadareten emirler gönderilirdi. Nitekim İstanbul'da bir kadın, kocasının kendisi ile evladına maddi yardım yapmadığına dair şikâyetçi olunca kadının Nevşehir'de bulunan kocasını uyarması ve adam bu uyarıyı dinlemezse İstanbul'a gönderilmek üzere durumu bildirmesi için Nevşehir kaymakamına;¹⁷⁶¹ yine bir kadın, Balıkesir'de kaymakamın hizmetinde çalışan kocasının kendilerine sekiz aydır para göndermediği için sıkıntı çektiklerini belirterek nafakanın ödenmesini talep edince bu konuda adamı uyarması için Balıkesir kaymakamına Sadareten emirler gönderildi.¹⁷⁶²

Sosyal hayatın akışı ile dini ve kültürel faaliyetlerin sürdürülmesine yönelik kaymakamların önemli tesirleri ve rolleri olabiliyordu. 1857-60 yılları arasında Isparta kaymakamlığı yapan Hasan Rüştü Efendi, Mevlevî olduğu için bölgede Mevlevî

Meseleyi araştırıp bildirmesi emredilince Köstendil kaymakamı, konu hakkında gerekli belgeleri hazırlatarak Sadarete iletmışti (BOA, A.MKT.UM., 12/88, 16 Nisan 1850/03 C 1266).

¹⁷⁵⁸ Bu konuda taşraya emir gönderildi (BOA, A.MKT., 198/19, 18 Mayıs 1849/24 C 1265).

¹⁷⁵⁹ Bir gayrimüslim, öldürülen kardeşinin terekesinin tespitini ve borçları ödendikten sonra adaletin tesisini talep etmişti. Durum anlatıldığı gibiyse terekeyi tespit edip adaleti sağlaması için Sadareten Hamid kaymakamına emir gönderildi (BOA, A.MKT., 5/92, 03 Ocak 1843/Gurre-i Z 1258).

¹⁷⁶⁰ BOA, A.DVN.MHM., 9-A/93, 15-24 Eylül 1852/Evail-i Z 1268.

¹⁷⁶¹ BOA, A.MKT.DV., 1/9, 05 Mayıs 1843/04 R 1259.

¹⁷⁶² BOA, A.MKT.DV., 2/77, 25 Ağustos 1844/11 Ş 1260.

ayinleri yaptırmaya başlamıştı. Kaymakam, Cuma günleri camide selamlık düzenleyerek tüm memurları ve subaylarla birlikte askerleri camiye getirtir, kendisi Cuma namazından önce camiye giderek yerini alır; namazdan sonra ise imam, hatip, müezzin ve diğer din görevlilerine bahşış ve hediye dağıtırdı. Beş vakitte tellallar vasıtasıyla çarşı esnafını camilere sevk eder, mescitte cemaatle namaz kıldırır; içki içenleri, namazı terk edenleri ve yasak iş yapanları döver, hapsedtirir ve bunları herkese örnek ve ibret olarak gösterirdi.¹⁷⁶³

Isparta'da kaymakamlık yapan Ahmed Nazif Efendi (1860-61), âlimleri ve hocaları toplar ve onlarla sohbet ederdi. Ne var ki bu kaymakam, Isparta'da çok müridi bulunan Beşkazalı Şeyh Osman Efendi'yi sürgün etmeye kalkışınca halkın tepkisini çekmişti. Bu kaymakamdan sonra Isparta'da görev yapan Necip Bey (1861-63), Beşkazalı şeyhinin tarikatına girmiş ve ilk iş olarak mevlevihanenin onarımına ve Isparta rüşdiyesinin yapımına başlamıştı.¹⁷⁶⁴

Taşrada gayrimüslim ahalinin dini hayatlarını serbestçe yaşamalarına müsaade edilir; bir zümrenin dini yaşam alanına yönelik farklı inanç mensupları tarafından meydana gelebilecek müdahalelerin önüne geçmeleri için yerel idarecilere emirler verilirdi. Özellikle ayin vakitlerini bildirmek üzere kiliselerde icra edilen "tahta çalma" ritüeline kimsenin müdahale etmemesi için kaymakamlara Sadarettin yeri geldiğinde uyarı ve emir yazıları gönderilirdi.¹⁷⁶⁵

Rum Patrikliğine bağlı yerlerde metropolit ve papazların evlerinde yüksek sesle İncil okumalarına izin verilmesi ve ayinlerine müdahale edilmemesi gerekirdi. Buna aykırı harekette bulunulmaması ve gayrimüslimlerin yüksek sesle İncil okumalarına kimsenin engel olmaması yönünde kaymakamlar ikaz edilirdi.¹⁷⁶⁶

¹⁷⁶³ 1861'de kaymakam olan Necip Bey, adam dövme cezasını kaldırdı (B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 200, 209).

¹⁷⁶⁴ B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 208, 209.

¹⁷⁶⁵ Ermeni patriği ve millet meclisi, Van'da ayin için reayayı kiliseye çağırarak amacıyla tahta çalmalarına bazı kişilerin müdahale ettiğini belirtince böyle müdahaleleri önlemeleri için Van kaymakamı ile naibe Sadarettin emir gönderildi. Kaymakam da Müslüman ve reaya hanelerinin karışık olduğu yerlerde Müslümanları taciz etmeyecek şekilde tahta çalmaları gerektiğini metropolitlere bildirdi (BOA, A.MKT., 206/7, 15 Haziran 1849/23 B 1265). Ermeni kiliselerinde ayin vaktini duyurmak amacıyla tahta çalınmasına kimsenin mani olmaması yönünde 1852'de kaymakamlara emir gönderilmişti (Ali Aktan, "Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri'deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu", *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000, s. 15).

¹⁷⁶⁶ Bunlara müdahale edilmemesi için Tırnova kaymakamı ile naibine; Tırhala ve Dırama mutasarrıflarına; Siroz, Filibe, Ohri ve Varna kaymakamları ile Üsküb, Hüdavendigar ve Edirne valilerine hüküm gönderildi (BOA, A.DVN.MHM., 9-A/94, 14 Kasım 1851/20 M 1268). Antakya ve Şam civarının Rum patriği, Tarsus Kazasındaki Rum mahallesinde bir papaz ikamet etmesini ve İncil okumasını talep edince kayıtlara bakıldı. Daha önce patriğe, bağırmanın İncil okumaları yönünde berat verildiği görülünce İncil okunmasına muhalefet ettirmemeleri için Tarsus kaymakamı ile naibine hüküm gönderildi (BOA, A.DVN.MHM., 9-A/78, 18 Haziran 1852/29 Ş 1268).

Kilise ve manastırlara vekil olan metropolitlerin, kendi bölgelerinde kilise ve manastırlara düşen mahsulatı yiyen ve satan kişilerin muhasebelerini görme ve bunları azil ve tayin etme hakları bulunmaktaydı; bu işler yürütülürken metropolitlere başka kişilerin müdahale etmemeleri gerekiyordu. Böyle bir müdahale söz konusu olduğu takdirde ilgili bölgedeki idareciler Sadaret tarafından uyarılırlardı.¹⁷⁶⁷

Arabkir Kazasına bağlı köylerdeki Ermeni halka ait işlerin padişah beratı gereğince murahas ve papazlar tarafından görülmesi gerekirse de bazı Müslümanların bunlara müdahale edip para istedikleri ortaya çıkmıştı. Böyle hareketlerin önlenmesi ve yine meydana gelirse hem bu harekete kalkışanların hem de memurların sorumlu olacakları hususunda Arabkir kaymakamına Sadareten yazı gönderilmişti.¹⁷⁶⁸

Ermeni patriği ve millet meclisi Sadarete gönderdikleri yazılarda, Diyarbakır Sancağına bağlı bazı kazalardaki Ermeni ahalinin, kendilerine ait tarlalardaki hasılatın vergisini ödedikleri hâlde bölgedeki Kürt beylerinin zorla tekrar vergi talep etmek ve almak gibi zulümlere kalkıştıklarını belirterek bu durumun önlenmesini talep etmişlerdi. Bunun üzerine, belirtilen hareketler doğruysa bu zulmü önlemesi için Diyarbakır kaymakamına Sadareten yazı gönderildi.¹⁷⁶⁹

---

¹⁷⁶⁷ Narda ve civarının Rum metropoliti, metropolitliği dâhilindeki kilise ve manastırlara vekildi. İstanbul Rum patriği ve cemaat metropoliti, metropolitin işlerine müdahale olduğunu iddia edince müdahale yapılmaması hakkında Narda kaymakamı ile naibi uyarıldılar (BOA, A.DVN.MHM., 11/8, 29 Ocak 1854/29 R 1270).

¹⁷⁶⁸ BOA, A.d., no: 589, 25 Mayıs 1849/02 B 1265.

¹⁷⁶⁹ BOA, A.d., no: 589, 08 Temmuz 1849/17 Ş 1265.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

VİLAYET NİZAMNAMESİNE GÖRE KAYMAKAMLIK KURUMU

Bu bölümde, 1864 yılında Tuna Vilayeti Nizamnamesinin ilanı ile birlikte Osmanlı Devleti'nde taşra idaresinin tüm birimleriyle birlikte düzenlemeye tabi tutulduğu süreç hem genel yapısıyla hem de konumuz temelinde ele alınmaktadır. Özellikle 1867'de kaymakamlık idaresi ile kaymakamların şahsi durumlarına ait meydana gelen değişim ve dönüşümler önceki üç bölümle paralel şekilde; fakat bu defa daha genel hatlarıyla ve sadece öncesine kıyasla ne gibi değişikliklerin olduğunu göstermek gayesiyle ortaya konulmaktadır.

4.1 1864 TUNA VİLAYETİ NİZAMNAMESİ

Tanzimat reformlarının uygulanması ve karşılaşılan güçlüklerin tespiti amacıyla hükümet, 1841 ve 1850 Niş isyanları sonrasında olduğu gibi zaman zaman taşraya müfettişler gönderiyordu. 1854'te Midhat Paşa, Rumeli'ye geçmiş ve o civardaki eşkıyayı yakalayıp cezalandırmıştı. 1856'da Tırnova, Vidin ve Niş'te çıkan isyanlardan sonra Midhat Efendi (Paşa) fevkalade yetkilerle Silistre, Ruscuk ve Vidin taraflarına gönderilmişti. 1859'da Vidin'de bir isyan başladıktan sonra durumu teftiş üzere bir heyet teşkil edilmiş ve Kıbrıslı Mehmed Paşa'nın maiyetindeki bu heyet 1860'ta Rumeli'ye giderek teftiş faaliyetlerini yürütmüştü.¹⁷⁷⁰

Bu süreçte Balkanlarda Bosna-Hersek, Sırbistan ve Niş'te, doğuda ise Lübnan'da ayaklanmalar görülmüştü. Her ne kadar Balkanlarda yaşanan bunalım, siyasi talepler ve dış müdahaleler ile meydana gelmişse de mülki idarede ıslahatlar yapılmasına yol açmıştı. Nitekim buralarda çıkan olayların önlenememesi ve Avrupa devletlerinin yer yer duruma müdahale etmesi, Osmanlı Devlet adamlarını ülke idaresinde yeni düzenlemeler yapmaya sevk etmişti.¹⁷⁷¹

Taşradaki problemlerin ve şikâyetlerin devam etmesi üzerine sorunları tespit etmek ve bunlara çareler bulmak amacıyla müfettişler, ilgili eyaletlere gönderildiler. Şöyle ki Sadrazam Fuad Paşa Lübnan, Hersek, Bulgaristan ve Anadolu'nun bazı yerlerindeki sorunları yerinde görmek ve soruşturmak üzere teftiş heyetleri kurulmasına karar vermiş ve dönemin önemli kişilerini teftiş yapmaları için taşraya göndermişti. Bu

¹⁷⁷⁰ Yonca Köksal, Davut Erkan, *Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul 2007, s. 19, 20.

¹⁷⁷¹ M. Seyitdanlıoğlu, "Bir Belge-Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. V, S. 2, (1996), s. 68.

bağlamda Ahmed Vefik Paşa Hüdavendigâr Eyaletine, Rıza Efendi Canik'e, Subhi Paşa Rumeli'ye ve Ahmed Ziya Bey Bosna-Hersek'e görevlendirilmiş ve bunların merkeze iletecek oldukları teftiş raporlarını değerlendirip uygulamaya geçirmek amacıyla İstanbul'da bir komisyon (Komisyon-ı Mahsus) teşkil edilmişti. Yalnız Ziya Bey bir süre sonra bu görevden alınarak Bosna-Hersek'e gitmek üzere Ahmed Cevdet Paşa görevlendirildi.¹⁷⁷²

Takvim-i Vekâyi'de açıklandığı üzere teftiş heyetleri ülkeye kollar hâlinde tayin edilmişlerdi. Bosna ve Hersek bölgesine Cevdet Efendi, Rumeli'nin sol koluna Subhi Bey, Anadolu'nun sol koluna Rıza Efendi ve Ahmed Vefik Efendi memur edilmişlerdi. Sorumlu oldukları bölgelere giden bu şahıslar, teftiş faaliyetlerinin yanı sıra ilgili bölgelerde bazı kaza ve köyleri birleştirmiş; gereksiz memurların görevlerine son vermiş; yollar ve araziler tanzim etmiş; vergi düzenine ve tahsiline gayret göstermiş; ziraatın ilerlemesi için tedbirler almış; kışla, hükümet konağı ile rüşdiye ve sıbyan mektepleri inşa ettirmiş ve kolluk kuvvetlerini nizam altına koymuşlardı.¹⁷⁷³

Teftiş işlerini yürüten bu kişiler, taşrada yaptıkları faaliyetleri Babiâli'ye raporlar hâlinde iletmışlerdi. Bildirilen sorunlar çeşitlilik göstermekle birlikte ortak problem hukuki ve idari gücün, memurların ve meclislerin elinde olmasıydı ve bu sorunun çözüm yolu ise bu güçlerin ayrılmasıydı.¹⁷⁷⁴

Niş bölgesini ıslah etmek gayesiyle buraya atanmış olan Midhat Paşa, bölgeyi başarılı bir şekilde idare ettiği için¹⁷⁷⁵ kendisinden daha fazla yararlanarak yeni bir vilayet idaresi oluşturmak amacıyla Âli ve Fuad paşalar, Midhat Paşa'yı İstanbul'a çağırıldılar. Yapılan görüşmeler neticesinde bir süre sonra Silistire, Vidin ve Niş eyaletleri birleştirilerek Tuna adıyla yeni bir vilayet teşkil edildi. Fuad Paşa'nın başkanlık yaptığı ve Midhat Paşa'nın katıldığı komisyon, bir nizamname hazırladı ve akabinde Meclis-i Vükela bu metni onayladı.¹⁷⁷⁶

---

¹⁷⁷² E. Tural, "Bir Belge - 1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIII, S. 2, (2004), s. 101.

¹⁷⁷³ Takvim-i Vekâyi, defa 760, 08 Ağustos 1864/05 Ra 1281.

¹⁷⁷⁴ S. J. Shaw, "Local Administrations...", s. 40, 41.

¹⁷⁷⁵ İ. Ortaylı, ...*Mahallî İdareleri (1840-1880)*, s. 57.

¹⁷⁷⁶ S. Kılıç, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 37, (2005), s. 101. Mehmet Çelik, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilayeti Valiliği (1864-1868)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 47.

Tuna Vilayeti, imparatorluğu bir arada tutmak amacıyla tasarlanan yeni sistemi icra etmek için kilit bir bölgeydi. İstanbul'a yakın, Bosna'ya kadar olan yerler ile bağlantılı; ayrıca Bulgar milli bilincinin gelişimi açısından hassas bir bölgeydi.¹⁷⁷⁷

Şunu da belirtmek gerekir ki Tuna Vilayetinin teşkili, önce Âli ve Fuad paşalar tarafından düşünülmüş; Fuad Paşa bu konudaki düşüncelerini padişaha açıklayıp padişahın da onayını aldıktan sonra nizamname hazırlıklarına girişilmiş ve neticede bu vilayetin valiliğine Midhat Paşa getirilmişti.¹⁷⁷⁸

Tuna Vilayeti Nizamnamesinin hazırlanmasından sonra kaleme alındığı hâlde nizamnamenin ilanından önce 26 Ekim 1864/25 Ca 1281 tarihinde "Tuna Vilayet-i Celilesinin Bazı Vezâif-i Mahsusasına Dair Talimatır" başlığıyla bir talimat yayımlandı. Bu talimatta, Tuna Vilayeti için yapılabilecek irade-i seniyyeyle onaylanan nizamnamenin uygulanmasının vilayetin inisiyatifine havale edildiği belirtilmekteydi. Nizamnamenin hükümleri bir defada veya aralıklarla uygulanıncaya kadar eski usulün de işlerin yürütmesini sağlayacak derecede sürdürülmesi tavsiye ediliyordu. Vilayet merkezinin memurları ile sancak kaymakamları tayin edilmiş oldukları; merkezdeki bürolar için kâtip ve mal müdürlerinin atanması hususunda vilayetin yetkili olduğu ve bunların tayin edilerek neticenin İstanbul'a bildirilmesi gerektiği belirtildi. Müdürlerden yetersiz olanların azledilmesinin gerektiği ifade edildi. Ayrıca bu kişilerden tenzil ve terfi edileceklerin durumları vilayete havale edilirken merkezdeki büyük memurlar ile kaymakam ve mal müdürlerinin değiştirilmesini gerektirecek bir durum olursa meselenin öncelikle Sadarete bildirilmesi gerektiği açıklandı.

Bir yerde askeri güce ihtiyaç olduğu takdirde vilayetin veya onun izni dâhilinde kaymakamların yazılı ve mühürlü olarak zabıtanın yapacakları talepler yeterli olacak ve gereğinin icrası müşirliğe havale edilecekti. Vilayet meclisleri ile sancak ve kaza meclisleri, nizamiye ve cinayet alanında daha önce olduğu gibi yetkileri dahilinde hareket edebileceklerdi. Kazalarda kayıtlı gelir gider defterleri, ilgili kazalardan ve sancaklardan talep edilerek vilayet merkezinde incelendikten sonra Maliye hazinesi tarafından da tahkik edilerek bu doğrultuda muvazene işlemi yapılacaktı.¹⁷⁷⁹

¹⁷⁷⁷ R. H. Davison, *a.g.e.*, s. 151.

¹⁷⁷⁸ İsmail Selimoğlu, *Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 20, 22.

¹⁷⁷⁹ BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 5, s. 90-92. S. (K). Kılıç ve ondan nakille S. F. Torun, söz konusu talimatın nizamnameden sonra yayımlandığını belirtmektedirler (S. K. Kılıç, *a.g.t.*, s. 69; S. Kılıç, "...Mithat Paşa", s. 104-106; S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 61); lakin talimatnamenin yayımı değil, hazırlanması 07 Kasım 1864/07 C 1281 tarihli Tuna Vilayeti Nizamnamesinden sonradır, yani arada yayım önceliğiyle ilgili bir detay bulunmaktadır.

Tam adı, “Tuna Vilayeti Namıyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dairenin İdare-i Umumiye ve Hususiyesine ve Tayin Olunacak Memurlarının Suver-i İntihablarıyla Vezâif-i Daimesine Dair Nizamnamedir” olan ve kısaca Tuna Vilayeti Nizamnamesi şeklinde bilinen nizamname 07 Kasım 1864/07 C 1281 tarihinde yayımlandı.¹⁷⁸⁰

Seksen iki madde ve bir madde-i mahsusadan (ek madde) oluşan nizamnamenin girişinde ikinci ordu dairesinde bulunan Edirne Eyaleti dışındaki yerlerin bir mülki daire olduğu ve buraya Vilayet-i Tuna denildiği belirtildi. Nizamnamenin ikinci maddesinde bu dairenin merkezi ile birlikte yedi sancaktan oluştuğu ve her sancağın bir kaymakamlık idaresi olduğu; üçüncü maddesinde ise sancakların kazalara ayrıldığı ve her kazanın bir müdürlük olduğu ifade edildi.¹⁷⁸¹

Görev yerine giden Midhat Paşa, Tuna Vilayetinde nizamnameyi uygulamaya koydu. Önce vilayette yeni bir idari yapılanmaya gitti. Köy, nahiye ve kazalar yeniden düzenlenmeye başlandı. Pek çok yer yakınlık ve uzaklıkları göz önüne alınarak başka bir sancak veya kazaya bağlandı. Midhat Paşa köylerde ihtiyar meclislerini, kazalarda ise idare ve deavi meclislerini kurdu.¹⁷⁸²

Aralık 1864’te “Memalik-i Mahrûse-i Şahanede Kâin Kaza Müdürlükleri Hakkında Bazı Tenbîhât ve Vesâyâ-yı Lâzıme-yi Havi Bu Kerre Umumen Tastir ve Tesyir Buyurulan Tahrirat-ı Sâmiye Sûretidir” adıyla yayımlanan bir metne göre, Meclis-i Vâlâ’da kurulan bir cemiyet, Mekteb-i Mülkiye’den çıkanlar ile daha önce idari hizmet yapmış olan kişiler arasından kaza müdürlerini tayin etmektedir.¹⁷⁸³

Bu çalışmalarla ilgili yapılan bir yoruma göre 1860’larda taşrada düzenlemeye giden Osmanlı Devleti ile Rusya’nın yaptığı icraatlar paralellik gösteriyordu. Rusya’da yerel yönetimin organları olarak “zemstva” teşkil edilirken Osmanlı’da ise vilayet kanunları hazırlanarak Tuna ve daha sonra Bağdad’da uygulandı. Napolyon yasasında örneği görüldüğü gibi Avrupa’daki yasal reform, çoğulcu sistemleri merkezi otoriteye geçişi simgeleyen kanunlara yönelmişti. Avrupa’da taç ile haçın veya devlet ile

¹⁷⁸⁰ E. B. Ekinci, ...*Mahkemeleri*, s. 163. N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 45. Bu nizamnamenin tam metni *Düstur*, sene 1282, s. 517-536; Takvim-i Vekâyi, defa 773, 07 Kasım 1864/07 C 1281; Ceride-i Askeriyye’nin 12 Kasım 1864/12 C 1281 ile 10 Aralık 1864/11 B 1281 tarihleri arasında yayımlanan defa 43, 44, 45, 46, 47 nüshaları ve BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 5, s. 77-86’da mevcuttur.

¹⁷⁸¹ *Düstur*, sene 1282, s. 517-536; Takvim-i Vekâyi, defa 773; BOA, A.DVNSBUY.İLM.d., no: 5, s. 77-86.

¹⁷⁸² S. Kılıç, “...Mithat Paşa”, s. 107.

¹⁷⁸³ Ceride-i Askeriyye, defa 47. Bu tenbihat hakkında ayrıca bkz. S. F. Torun, *a.g.t.*, s. 62-64.

kilisenin ittifakına dayanan merkezi yapıya karşılık Osmanlıda Tanzimat, giderek kurumları İslami hukuktan alıp seküler prensiplere götürmekteydi.¹⁷⁸⁴

4.2 1864-1867 YILLARI ARASINDA KAYMAKAMLIK

Âli ve Fuad paşaların vilayet düzenlemelerini görüşmek üzere teşkil ettikleri komisyonda, Tuna Vilayetinde uygulanmak üzere hazırlanan hususi nizamnamenin dışında Mithad Paşa'nın da görüşleri doğrultusunda geneli kapsayan bir nizamname hazırlanıp onaylanmıştı.¹⁷⁸⁵ Bu genel vilayet nizamnamesi, Düstur'un birinci cildinde tarihsiz olarak yayımlanmışsa da hemen ardından açıklanan 1871 tarihli vilayet nizamnamesinin girişinde, kendisinden önceki vilayet nizamnamesinin tarihinin 07 Kasım 1864/07 Ca 1281 olduğu belirtilmektedir.¹⁷⁸⁶

Vilayet nizamnamesi bu tarihte hazırlanmışsa da 1867 yılından itibaren ülke genelinde uygulanmaya başlanmıştı. Kimi araştırmacılar bu detayı fark ederek nizamnamenin tarihini 1864 olarak verirken,¹⁷⁸⁷ bazıları ise bu süreci farklı algılayıp bu nizamnamenin tarihini 1867 olarak ifade etmektedirler.¹⁷⁸⁸

Tuna Vilayeti Nizamnamesi ve onunla aynı dönemde hazırlanmış olan umumi vilayet nizamnamesi, genel itibariyle aynı içeriğe sahip olmakla birlikte aralarında bazı farklar da bulunuyordu. Konumuz açısından en önemli fark, Tuna nizamnamesinde sancakların mülki amirinin kaymakam ve kaza amirinin müdür olarak açıklanmasına karşın umumi vilayet nizamnamesinde sancak idarecisinin mutasarrıf ve kaza idarecisinin ise kaymakam olarak gösterilmesi idi.¹⁷⁸⁹

Ülke genelinde 1867 yılına kadar kaymakamlar, eskiden olduğu gibi sancak idarecisi olarak görev yapmaya devam ettiler.¹⁷⁹⁰ Tuna Vilayetinde bile mutasarrıf unvanı, vilayet idaresinin her yerde uygulamaya geçirilmesinden sonra kullanılmaya

¹⁷⁸⁴ Ezel Kural Shaw, "Tanzimat Provincial Reform As Compared With European Models", *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992, s. 56, 58, 59.

¹⁷⁸⁵ S. K. Kılıç, *a.g.t.*, s. 67.

¹⁷⁸⁶ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 625.

¹⁷⁸⁷ V. Tönük, *a.g.e.*, s. 170, 171. İsmail Hakkı Göreli, *İl İdaresi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1952, s.6. İlber Ortaylı, ...*Mahalli İdareleri (1840-1880)*, s. 62, 63. M. Seyitdanlıoğlu, "...Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi", s. 69.

¹⁷⁸⁸ T. M. Yaman *a.g.e.*, s. 175-177. Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2007, s. 28, 29. Ö. G. İğdi, *a.g.t.*, s. 63.

¹⁷⁸⁹ E. Tural, "Bir Belge – Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğunun En Uzun Asrı ve 1864 – Tuna Vilayet Nizamnameleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIII, S. 3, (2004), s. 98. S. K. Kılıç, *a.g.t.*, s. 69. S. Kılıç, "...Mithat Paşa", s. 102. N. Önen, C. Reyhan, *a.g.e.*, s. 177.

¹⁷⁹⁰ BOA, İ.MVL., 537/24152, 26 Ağustos 1865/05 R 1282.

başlandı. Bu bakımdan Tuna Vilayetinde 1864-68 arasında görev yapan sancak idarecileri kaymakam unvanıyla anılmışlardı.¹⁷⁹¹

Tuna'daki başarıdan sonra yeni vilayet uygulamasının diğer vilayetlere de yaygınlaştırılması düşünüldü. Cevdet Paşa'nın bu husustaki ifadelerine göre, kendisi Bosna'dan Dersaadet'e döndüğü zaman Fuad Paşa, Meclis-i Vâlâ'da müzakerede bulunup Cevdet Paşa'dan bölge hakkında malumat almış; bundan sonra Bosna ve Hersek birleştirilerek Bosna Vilayeti teşkil edilmiş ve vilayet nizamnamesinin bir sureti Bosna'ya gönderilmişti.¹⁷⁹²

Bosna Vilayeti için hazırlanan ve tam adı "Bosna Vilayeti Namıyla Bu Kerre Teşkil Olunan Dairenin İdare-i Umumiye ve Hususiyesine ve Tayin Olunacak Memurlarının Suret-i İntihablarıyla Vezâif-i Daimesine Dair Nizamnamedir" olan Bosna nizamnamesinin ikinci maddesine göre her sancakta bir kaymakamlık idaresi olup liva merkezi, kaymakamın makarrı (merkezi) olacaktı. Üçüncü maddesinde ise sancakların kazalara ayrıldığı ve kazaların birer müdürlük olduğu belirtildi. Bundan sonra sancakla ilgili bölümlerde açıklanan hususlar ise kısaca şöyleydi. Kaymakam, sancakta cereyan eden tüm devlet işlerinin ve vilayet tarafından gelen tavsiye ve tembihlerin icrasına memurdu. Sancağın hesap ve maliye işleri mal müdürüne, yazı işleri de tahrirat müdürüne havale edilmişti. Kaymakam maiyetinde bir idare meclisi olacağı gibi, livalarda meclis-i temyiz-i hukuk ve meclis-i cinayet de bulunacaktı. Kazalarda mülkiye, maliye ve zaptiye işlerini görmek üzere devlet tarafından atanacak müdürlerin birinci derecede mercii de kaymakamlar olacaktı.¹⁷⁹³

Rumeli'nin yanı sıra 1865/1282 yılında bu usulün Anadolu ve Arabistan'da da uygulanmasına karar verildi. Arabistan'da Şam ve Sayda birleştirilerek Suriye Vilayeti kuruldu. Vilayette sancak idarecileri kaymakam, kaza idarecileri ise müdürlerden oluşuyordu. Aynı yıl içerisinde Anadolu'da Erzurum Vilayetinde de bu nizamın uygulanmasına karar verildi.¹⁷⁹⁴ Bu vilayetlerden sonra yeni usul, 1866 yılında ise Edirne ve Trablusgarb'a teşmil edildi.¹⁷⁹⁵

¹⁷⁹¹ İ. Selimoğlu, *a.g.t.*, s. 104, 105.

¹⁷⁹² A. Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Hazırlayan Dr. Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 111.

¹⁷⁹³ Bu nizamname, Takvim-i Vekâyi'nin defa 802, 01 Haziran 1865/07 M 1282; defa 803, 07 Haziran 1865/13 M 1282; defa 805, 22 Haziran 1865/28 M 1282; defa 806, 29 Haziran 1865/06 S 1282 nüshaları ile Ceride-i Askeriyye'nin defa 74, 17 Haziran 1865/23 M 1282; defa 75, 23 Haziran 1865/Selh M 1282; defa 76, 30 Haziran 1865/07 S 1282; defa 77, 07 Temmuz 1865/14 S 1282 nüshalarında bulunmaktadır.

¹⁷⁹⁴ S. Samur, *a.g.t.*, s. 21, 22.

¹⁷⁹⁵ V. Tönük, *a.g.e.*, s. 144-146. S. Bingöl, *a.g.e.*, s. 177. D. Hut, *a.g.t.*, s. 31. N. Güngördü, *a.g.t.*, s. 45.

Bu dönem içerisinde de kaymakamlar, ülke çapında yine Mekteb-i Mülkiye mezunları dışından, merkez ve taşradaki çok çeşitli görev alanlarından ve kökenden kişiler arasından seçildiler.¹⁷⁹⁶ Atama kararları Meclis-i Vâlâ'da alındı. Onaylanmak üzere padişaha sunuldu ve burada onaylandıktan sonra Sadarete havale edildi. Atamalara dair gereken bürokratik işlemleri yürütmeleri için sancağın bağlı olduğu bölgenin valisine ve hazinedeki maaş ve sair mali işlemlerin yürütülmesi için Maliye Nezareti'ne Sadarettten yazılar gönderildi.¹⁷⁹⁷

Kaymakamlardan birinci derecede sorumlu olan mercii valilik makamıydı.¹⁷⁹⁸ Bu dönemde sancaklarda kaymakamın yanı sıra naip ve müftü ile dairelerde görevli memur ve kâtipler mevcuttu. Hesap işleri dairesinde mal müdürü ve refikleri (yardımcı) ile sandık emini; tahrirat müdürlüğü dairesinde tahrirat müdürü ve refikleri ile tapu kâtibi, nüfus nazırı ve mukayyidi ve bazı sancaklarda tercüman bulunurdu.

Sancaklarda çeşitli meclisler faaliyet gösteriyordu. Bunlardan biri olan sancak idare meclisinde reis olarak kaymakam; aza olarak da naip, müftü ile Müslüman ve gayrimüslim kişiler bulunurdu.¹⁷⁹⁹ Meclis-i temyiz-i hukuk ve cinayet-i livada reis olarak naibin yanı sıra Müslüman ve gayrimüslim azalar vardı.¹⁸⁰⁰ Bunlar dışında bazı sancaklarda meclis-i ticaret bulunurdu. Bu meclisin, reisi ile birlikte Müslüman ve gayrimüslim azaları ve kâtibi vardı.¹⁸⁰¹

Vilayet merkezlerinde bulunan kaymakamlıklar ilga edilerek yerlerine vali muavinliği tesis edildi. Valilerin vilayete bağlı livaların genel idaresiyle meşgul olmaları esnasında vilayet merkez sancağının özel idaresindeki memur ve büroların reisliğini yapmak ve politik işleri yürütmek, hem istenen mali tasarrufu sağlamak hem de kaymakamlıkların görevlerini sürdürmek üzere muavinlik tesis edildi.¹⁸⁰²

¹⁷⁹⁶ Babıâli'deki bir memur (BOA, A.MKT.MHM., 349/69, 01 Mart 1866/13 L 1282), eski mutasarrıf (BOA, İ.MVL., 566/25455, 30 Ocak 1867/24 N 1283), muvazzaf asker (BOA, A.MKT.MHM., 366/77, 04 Kasım 1866/25 C 1283), emekli asker (BOA, İ.MVL., 565/25415, 02 Ocak 1867/26 Ş 1283), muhasebeci (BOA, İ.MVL., 536/24066, 27 Temmuz 1865/05 Ra 1282; BOA, Y.EE.KP., 1/8, 01 Ekim 1865/11 Ca 1282; BOA, İ.MVL., 555/24936, 05 Temmuz 1866/22 S 1283), maden müdürü (BOA, İ.MVL., 521/23447, 25 Kasım 1864/25 C 1281), gümrük memuru (BOA, İ.MVL., 533/23948, 27 Haziran 1865/04 S 1282), taşrada bir meclis azası (BOA, İ.MVL., 524/23526, 28 Aralık 1864/29 B 1281) ve vilayet mektupçusu kaymakam olarak atandılar (BOA, İ.MVL., 563/25303, 07 Kasım 1866/29 C 1283; BOA, A.MKT.MHM., 367/89, 13 Kasım 1866/05 B 1283; BOA, İ.MVL., 551/24740, 30 Nisan 1866/15 Z 1282).

¹⁷⁹⁷ BOA, İ.MVL., 540/24258, 30 Eylül 1865/10 Ca 1282; BOA, İ.MVL., 533/23948; 536/24066; 551/24740; 565/25415; 566/25455; BOA, A.MKT.MHM., 349/69; 366/77.

¹⁷⁹⁸ BOA, A.MKT.MHM., 354/54, 29 Nisan 1866/14 Z 1282.

¹⁷⁹⁹ Bosna V.S., sene 1283, defa 1, s. 41-107. Kaymakamın olmadığı zamanlarda idare meclisinin reisliğini kaymakam vekili de üstlenirdi (Bosna V.S., sene 1284, defa 2, s. 42-82). Mal müdürü ile tahrirat müdürü de bu meclisin üyeleri arasındaydı (Haleb V.S., sene 1284, defa 1, s. 41-78).

¹⁸⁰⁰ Haleb V.S., sene 1284. Bosna V.S., sene 1283; sene 1284.

¹⁸⁰¹ Bosna V.S., sene 1283; sene 1284.

¹⁸⁰² BOA, İ.MMS., 32/1325, 17 Eylül 1866/07 Ca 1283. BOA, A.MKT.MHM., 363/17, 22 Eylül 1866/12 Ca 1283.

Kaymakamların yokluğu sırasında sancak işlerini yürütmek üzere vekillik uygulaması devam ettirildi. Bunlara, asıl kaymakamın maaşının sekizde birinin ödenmesi usulü getirildi.¹⁸⁰³

Becayış yoluyla atamalar da sürdürüldü. Kaymakamlar, görev yerlerine uyum sağlayamadıkları,¹⁸⁰⁴ sancakta asayiş tesis edemedikleri,¹⁸⁰⁵ bölgenin idaresi için yeterli görülmedikleri,¹⁸⁰⁶ ahali ile araları açık olduğu zaman azledilmeyince başka bir kaymakamla görev yerleri değiştirilirdi.¹⁸⁰⁷

Kaymakamlar, yeri geldiğinde başka alanlardaki memuriyetlere geçiş yaptılar.¹⁸⁰⁸ Bu bağlamda mutasarrıflığa yükseldiler.¹⁸⁰⁹ İki görevi bir arada yürüttüler. Kaymakamlığın yanı sıra komisyon reisliği,¹⁸¹⁰ umur-ı ecnebiye müdürlüğü,¹⁸¹¹ vilayet politika memuriyeti gibi görevleri ifa ettiler.¹⁸¹²

Kaymakamlar, eskisi gibi rütbe ve unvanlar almaya devam ettiler.¹⁸¹³ Alt derecede kapucubaşılık rütbesine sahip oldukları gibi,¹⁸¹⁴ kendilerine bunun dışında istabl-ı âmire müdürlüğü, mirül/miriümeralık,¹⁸¹⁵ miri miranlık¹⁸¹⁶ ve Rumeli Beylerbeyliği gibi rütbeler tevcih edildi.¹⁸¹⁷

Görev sürelerinin bitiminde zimmetlerinde devlet malı olup olmadığının tespiti amacıyla kaymakamlar, genel bir muhasebe işlemine tabi tutuldular.¹⁸¹⁸ Bu muhasebeler, Babiâli'de¹⁸¹⁹ veya yerel mecliste¹⁸²⁰ görüldükten sonra netice Maliye Nezareti'ne iletildi.¹⁸²¹ Kaymakam değişikliği sırasında devir teslim yapılırken eski

¹⁸⁰³ BOA, İ.MVL., 556/24978, 17 Temmuz 1866/04 Ra 1283.

¹⁸⁰⁴ BOA, İ.MVL., 537/24124, 18 Ağustos 1865/27 Ra 1282.

¹⁸⁰⁵ BOA, İ.MVL., 540/24251, 27 Eylül 1865/07 Ca 1282.

¹⁸⁰⁶ BOA, İ.MVL., 543/24382, 22 Kasım 1865/04 B 1282.

¹⁸⁰⁷ BOA, İ.MVL., 562/25244, 18 Ekim 1866/09 C 1283.

¹⁸⁰⁸ Kütahya kaymakamı, divan-ı zabtiye azalığına (BOA, A.MKT.MHM., 350/1, 05 Mart 1866/17 L 1282); Viranşehir kaymakamı da zecriye müdürlüğüne tayin edilmişlerdi (BOA, A.MKT.MHM., 363/27, 23 Eylül 1866/13 Ca 1283).

¹⁸⁰⁹ BOA, A.MKT.MHM., 351/92, 25 Mart 1866/08 Za 1282.

¹⁸¹⁰ BOA, A.MKT.MHM., 319/19, 27 Kasım 1864/27 C 1281.

¹⁸¹¹ BOA, A.MKT.MHM., 349/69.

¹⁸¹² BOA, İ.DH., 562/39183, 19 Mayıs 1867/15 M 1284.

¹⁸¹³ BOA, İ.DH., 558/38865, 27 Ocak 1867/21 N 1283.

¹⁸¹⁴ BOA, İ.DH., 554/38550, 24 Eylül 1866/14 Ca 1283.

¹⁸¹⁵ BOA, İ.DH., 558/38834, 12 Ocak 1867/06 N 1283. BOA, BEO.VGG., no: 305, s. 79, 23 Aralık 1865/05 Ş 1282.

BOA, BEO.VGG., no: 305, s. 99, 21 Ağustos 1866/10 R 1283.

¹⁸¹⁶ BOA, İ.MVL., 556/24984, 18 Temmuz 1866/05 Ra 1283.

¹⁸¹⁷ BOA, İ.DH., 555/38605, 14 Ekim 1866/05 C 1283. BOA, A.MKT.MHM., 365/45, 20 Ekim 1866/11 C 1283.

BOA, A.MKT.MHM., 382/85, 25 Mayıs 1867/21 M 1284. BOA, Y.EE.KP., 1/9, 22 Mayıs 1867/18 M 1284.

¹⁸¹⁸ BOA, MVL., 694/88, 06 Aralık 1864/07 B 1281.

¹⁸¹⁹ BOA, MVL., 696/17, 11 Haziran 1865/17 M 1282.

¹⁸²⁰ BOA, İ.MVL., 555/24936. BOA, İ.MVL., 563/25292, 02 Kasım 1866/24 C 1283. BOA, İ.MVL., 568/25535, 15 Mart 1867/08 Za 1283.

¹⁸²¹ BOA, MVL., 715/11, 08 Ekim 1865/18 Ca 1282.

kaymakamın muhasebesi görüldü ve hazırlanan defteri Sadarete gönderildi.¹⁸²² Azledilen bir kaymakamın yerine atanan yeni kaymakama, selefinin yolsuzluklarını araştırması görevi yüklendiği gibi¹⁸²³ kaymakamlar hakkındaki şikâyetleri araştırmak üzere bölgeye hususi memurlar da gönderildi.¹⁸²⁴ Ayrıca haklarındaki şikâyetler neticesinde kaymakamlar azledildikten sonra muhakeme edildiler.¹⁸²⁵

Kaymakamlar halkın şikâyetleri,¹⁸²⁶ idarede ve özellikle âşar müzayedesini hususunda işi aksamaları,¹⁸²⁷ zimmete para geçirmeleri,¹⁸²⁸ eş dost lehine hareket etmeleri,¹⁸²⁹ ahaliden haksız olarak para almaları ve ahaliye zulmettirmeleri,¹⁸³⁰ vergi tahsilinde usulsüzlük yapmaları,¹⁸³¹ tembellik göstererek işleri aksatmaları,¹⁸³² istifa etmeleri üzerine görevden alındılar.¹⁸³³ İşledikleri kabahatler neticesinde bazen sürgün¹⁸³⁴ ve bazen hapis cezasına çarptırıldılar.¹⁸³⁵ Bazen de görevden alınmayarak sadece uyarıldılar.¹⁸³⁶

Taşrada mahalli meclisler ve mülki amirler¹⁸³⁷ ve yeri geldiğinde gayrimüslim ruhani liderleri, Babîâli'ye yazılar göndererek kaymakamların iyi halleri hakkında bilgiler verip memnuniyetlerini belirttiler.¹⁸³⁸ Böyle olumlu raporlar üzerine Sadareten vali ve kaymakamlara yazılar gönderilerek kaymakamların hareketlerinden memnun olduğu ve görevlerine aynı şekilde devam etmeleri gerektiği belirtildi.¹⁸³⁹ Bunun dışında kaymakamlara mükâfat olarak rütbe¹⁸⁴⁰ ve nişanlar da ihsan edildi.¹⁸⁴¹

¹⁸²² BOA, MVL., 715/100, 04 Kasım 1865/15 C 1282.

¹⁸²³ BOA, İ.MVL., 546/24525, 10 Ocak 1866/23 Ş 1282.

¹⁸²⁴ BOA, İ.HR., 213/12382, 20 Haziran 1865/26 M 1282. BOA, MVL., 1046/115, 06 Ocak 1867/25 Kanun-ı evvel 1282.

¹⁸²⁵ BOA, İ.MVL., 558/25060, 16 Ağustos 1866/05 R 1283. BOA, İ.MVL., 534/23975, 05 Temmuz 1865/12 S 1282. BOA, MVL., 1046/142, 25 Nisan 1867/20 Z 1283.

¹⁸²⁶ BOA, İ.MVL., 556/24984.

¹⁸²⁷ BOA, İ.MVL., 558/25070, 20 Ağustos 1866/09 R 1283.

¹⁸²⁸ BOA, İ.MVL., 568/25535.

¹⁸²⁹ BOA, İ.MVL., 551/24740.

¹⁸³⁰ BOA, İ.MVL., 555/24936.

¹⁸³¹ BOA, İ.MVL., 563/25292.

¹⁸³² BOA, İ.MVL., 564/25339, 25 Kasım 1866/17 B 1283.

¹⁸³³ BOA, İ.MVL., 551/24730, 22 Nisan 1866/07 Z 1282. BOA, İ.MVL., 551/24740. BOA, İ.MVL., 566/25455. BOA, A.MKT.MHM., 373/82, 09 Şubat 1867/04 L 1283.

¹⁸³⁴ BOA, İ.MVL., 536/24090, 05 Ağustos 1865/14 Ra 1282; BOA, C.DH., 128/6353, 02-11 Ağustos 1865/Evasıt-ı Ra 1282. BOA, İ.MVL., 544/24471, 24 Aralık 1865/06 Ş 1282.

¹⁸³⁵ BOA, MVL., 504/46, 13 Ağustos 1866/02 R 1283.

¹⁸³⁶ BOA, MVL., 710/61, 22 Temmuz 1865/29 S 1282. BOA, MVL., 710/63, 20 Ağustos 1865/29 Ra 1282. BOA, A.MKT.MHM., 378/39, 02 Nisan 1867/26 Za 1283.

¹⁸³⁷ BOA, MVL., 711/118, 22 Temmuz 1865/29 S 1282. BOA, MVL., 694/88. BOA, MVL., 1025/30, 09 Şubat 1867/04 L 1283.

¹⁸³⁸ BOA, MVL., 728/37, 06 Aralık 1866/28 B 1283.

¹⁸³⁹ BOA, A.MKT.MHM., 331/94, 13 Mayıs 1865/18 Z 1281. BOA, MVL., 711/96, 11 Eylül 1865/21 R 1282. BOA, A.MKT.MHM., 380/88, 04 Mayıs 1867/29 Z 1283. BOA, MVL., 736/52, 15 Haziran 1867/12 S 1284.

¹⁸⁴⁰ BOA, İ.DH., 532/36928, 26 Ocak 1865/25 Ş 1281. BOA, İ.DH., 542/37692, 25 Ekim 1865/05 C 1282. BOA, İ.DH., 545/37938, 29 Ocak 1866/12 N 1282. BOA, İ.DH., 548/38176, 08 Mayıs 1866/23 Z 1282. BOA, A.MKT.MHM., 355/72, 13 Mayıs 1866/28 Z 1282. BOA, İ.DH., 550/38243, 30 Mayıs 1866/15 M 1283.

Kaymakamlar, vergiyi tahsil edip İstanbul'a göndermekle yükümlü oldukları için gerekirse idareleri altındaki bölgelere bizzat giderek tahsilat işini yürüttüler.¹⁸⁴² Ayrıca iltizama verilecek vergilerin müzayedesi hususuyla ilgilendiler.¹⁸⁴³ Vergilerin iltizama verilmesi ve taksitlerin mal sandığına alınması durumunda ihale ve tahsil işlerini usulüne uygun olarak icra etmeleri ve taksitler geciktirilirse faiziyle birlikte tahsil etmeleri için kaymakamlara emir gönderildi.¹⁸⁴⁴ Ayrıca hazinenin menfaatine olacak şekilde gelirlerin mültezimlere ihale edilmesini sağladıkları takdirde kaymakamlar, mükâfata layık görüldüler.¹⁸⁴⁵

Kur'a-yı şer'iyye işlemlerinin nizama uygun yürütülmesi ve herhangi bir usulsüzlük meydana getirilmemesi için kaymakamlar uyarıldılar.¹⁸⁴⁶ Sadaretin emri üzerine onlar da şehir ve kasabaların sayısını, nüfusunu ve sair durumlarını yazıp merkeze gönderdiler.¹⁸⁴⁷ Bunun yanı sıra kaymakamlar, bölgelerinde yaptıkları hizmetler ve ahalinin durumu hakkında yazılar göndermek suretiyle Babiâli'yi bölge hakkında bilgilendirdiler.¹⁸⁴⁸

Kaymakamlıklarda eskiden olduğu gibi zaptiye neferleri istihdam edildi ve bunların maaşları mal sandığından karşılandıktan sonra Maliye hazinesinde mahsup edildi.¹⁸⁴⁹ Kaymakamlar, asayişî sağlamak amacıyla bölgelerindeki güçlü kişiler, gruplar ve aşiretlerle görüşerek nasihat yoluyla düzeni sağlamaya ve devlet gelirlerini toplamaya çalıştılar.¹⁸⁵⁰

İmar faaliyetlerinin devamı için gayret sarf ettiler, gerektiğinde görev yaptıkları bölgenin su, mektep ve ibadethane ihtiyaçlarını karşılamak üzere kendi mal varlıklarını kullanarak harcama yaptılar.¹⁸⁵¹ Kısacası 1864 ile 1867 yılları arasında kaymakamlar yine eski statülerini ve işlevlerini sürdürdüler.

¹⁸⁴¹ BOA, A.MKT.MHM., 336/27, 30 Haziran 1865/07 S 1282. BOA, İ.DH., 545/37913, 15 Ocak 1866/28 Ş 1282. BOA, İ.DH., 546/37976, 16 Şubat 1866/30 N 1282; BOA, A.MKT.MHM., 350/68, 13 Mart 1866/25 L 1282. BOA, İ.DH., 550/38278, 13 Haziran 1866/29 M 1283. BOA, İ.DH., 558/38883, 04 Şubat 1867/29 N 1283. BOA, A.MKT.MHM., 374/79, 20 Şubat 1867/15 L 1283.

¹⁸⁴² BOA, MVL., 1017/14, 03 Ekim 1865/13 Ca 1282. BOA, MVL., 728/8, 12 Aralık 1866/05 Ş 1283.

¹⁸⁴³ BOA, A.MKT.MHM., 331/92, 12 Mayıs 1865/17 Z 1281.

¹⁸⁴⁴ BOA, MAD., no: 7691, s. 4, 1865/1281.

¹⁸⁴⁵ BOA, MVL., 725/69, 04 Ekim 1866/24 Ca 1283. BOA, İ.DH., 553/38432, 10 Ağustos 1866/28 Ra 1283.

¹⁸⁴⁶ BOA, A.MKT.MHM., 341/3, 03 Eylül 1865/13 R 1282.

¹⁸⁴⁷ BOA, MVL., 712/26, 26 Temmuz 1865/04 Ra 1282. BOA, MVL., 1024/78, 03 Şubat 1867/28 N 1283.

¹⁸⁴⁸ BOA, MVL., 710/31, 12 Haziran 1865/18 M 1282. BOA, MVL., 719/132, 30 Nisan 1866/15 Z 1282. BOA, MVL., 1014/61, 20 Mayıs 1865/25 Z 1281. BOA, A.MKT.MHM., 353/37, 10 Nisan 1866/24 Za 1282. BOA, MVL., 712/75, 26 Ağustos 1865/05 R 1282. BOA, HR.TO., 508/91, 27 Nisan 1867/22 Z 1283. BOA, MVL., 713/88, 22 Ağustos 1865/01 R 1282. BOA, MVL., 733/4, 28 Şubat 1867/23 L 1283. BOA, MVL., 795/80, 25 Nisan 1865/29 Za 1281. BOA, MVL., 698/74, 18 Haziran 1865/24 M 1282. BOA, MVL., 712/100, 21 Ekim 1865/01 C 1282. BOA, MVL., 1017/61, 05 Eylül 1865/24 Ağustos 1281. BOA, A.MKT.MHM., 364/75, 10 Ekim 1866/01 C 1283.

¹⁸⁴⁹ BOA, İ.MVL., 537/24130, 22 Ağustos 1865/01 R 1282.

¹⁸⁵⁰ BOA, MVL., 712/31, 27 Ağustos 1865/06 R 1282. BOA, MVL., 712/10, 09 Eylül 1865/19 R 1282.

¹⁸⁵¹ BOA, İ.DH., 544/37878, 02 Ocak 1866/15 Ş 1282. BOA, A.MKT.MHM., 365/43, 20 Ekim 1866/11 C 1283.

4.3 1867'DEN İTİBAREN ÜLKE GENELİNDE KAYMAKAMLIK

İlk vilayet nizamnamesi Tuna'da başarılı bir şekilde uygulanınca yeni nizamın 1867 yılında bu defa ülke geneline yaygınlaştırılması kararlaştırıldı. Böyle bir faaliyete geçilmesinde, Avrupa devletlerini tatmin etme düşüncesi de etkili olmuştu. Nitekim Mayıs 1867 tarihinde Fuad Paşa, Avrupalı güçlere sunduğu bir memorandumda kendilerini vilayet tecrübesinin ilk testinden galibiyetle çıkmış olarak göstermiş ve yeni sistemin birkaç hafta içerisinde yaygınlaştırılacağını belirtmişti.¹⁸⁵² Fransa, 1867'de Osmanlıya verdiği bir notada Islahat Fermanı'nın uygulanmasına dair bir reform programını bildirmişti. Rusya da bir program sunmakla birlikte Osmanlı idaresi, Fransız planına daha yakın durmuştu.¹⁸⁵³

Bu tecrübeden sonra 21 Haziran 1867/18 S 1284 tarihinde bir talimat yayımlanarak vilayet uygulamasının tüm ülkeye yaygınlaştırılması aşamasına geçildi.¹⁸⁵⁴ “Vilayetlerin İdare-i Mahsusası ve Nizamının Suver-i İcraiyesi Hakkında Talimat-ı Umumiye” adı altında yayımlanan giriş, üç fasıl, yirmi iki madde ve hatimeden (sonuç) oluşan bu talimatta, yeni vilayet usulünün uygulandığı vilayetlerde iyi neticeler alındığı için ülke genelinde uygulanmasına karar verildiği belirtildi.

Bu talimata göre vilayetler livalardan, livalar kazalardan, kazalar ise nahiye ve köylerden oluşmakta; vilayeti vali, livayı mutasarrıf, kazayı kaymakam, nahiyeyi müdür ve köyü muhtar idare etmekteydi. Mülki ve mali meselelerde mutasarrıflar valiye bağlıyken, kaza kaymakamları ile nahiye müdürleri de mutasarrıfa bağlıydı. Mutasarrıflar doğrudan valiyle, kaymakamlar mutasarrıfla ve müdürler kaymakamlarla muhabere ederek işleri yürüteceklerdi.

Vilayetlerde öncelikle kaza ve nahiyeler teşkil ve memleket meclisleri tertip edilecekti. Teşkilat gereğince kazalar üç sınıfa ayrılacak ve kaymakamlara bu derecelere uygun maaşlar ödenecekti. Kazalarda hukuki işleri görmek üzere bir deavi meclisi bulunacaktı. Memurlar hakkındaki davalar vali, mutasarrıf ve kaymakamlar tarafından gizli veya açıktan tahkik edilecek ve muhakeme yapılması gerektiği zaman davalar temyiz-i hukuk ve deavi meclislerinde görülecekti. Ticaret ve şirkete (ortaklık) ait davalar ise ticaret mahkemelerinde yürütülecekti.¹⁸⁵⁵

¹⁸⁵² R. H. Davison, *a.g.e.*, s. 157.

¹⁸⁵³ N. Önen, C. Reyhan, *a.g.e.*, s. 183, 184.

¹⁸⁵⁴ S. K. Kılıç, *a.g.t.*, s. 77.

¹⁸⁵⁵ BOA, İ.MVL., 575/25823; S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 1852/5086, s. 2-18. S. K. Kılıç bu talimatı ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır (S. K. Kılıç, *a.g.t.*, s. 79-86).

Padişahın emriyle yeni vilayet düzeni taşraya teşmil edilmeye başlandı. Bu kararı duyurmak üzere Takvim-i Vekâyi’de 25 Haziran 1867/22 S 1284 tarihinde bir yazı yayımlandı. Buna göre memleketin gelişmesi ve servetinin artırılması için önce Tuna ve müteakiben Bosna, Edirne, Suriye ve Trablusgarb’da birer vilayet teşkili ile usul ve nizam tesis edilmişti. Buralarda fayda sağlandıktan sonra Selanik, Yanya, Diyarbakır, Hüdavendigâr, Konya, Ankara, Sivas, Kastamonu, İzmir, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Trabzon ve Üsküb birer vilayet şekline konulmuştu. Genel mülki ıslahatın neşir ve tamimi amacıyla memurların itibarlarının bir derece daha yükseltilmesi gerekli görülerek vilayetlerin dâhilindeki kaymakamların mutasarrıf, müdürlerin kaymakam, nahiye zabıta memurlarının müdür, merkez vilayet muhasebecilerinin eskisi gibi defterdar, sancak mal müdürlerinin muhasebeci ve kaza mal kâtiplerinin de mal müdürü unvanıyla anılması için padişahın iradesi sudur edip gereği ifa edilmişti.¹⁸⁵⁶

Gazetede bu haberde memurlar itibar kazanmış gibi gösterilerek müdürlerin kaymakam unvanını aldıkları belirtilse de farklı bir açıdan duruma bakıldığında görülecektir ki aslında müdürler kaymakamların yerini almamış, aksine müdürler nahiye idareciliği derecesine, kaymakamlar da bir alt idari kademe olan kaza idareciliği derecesine düşürülerek ve daha önce vali gibi serbest ve doğrudan Sadaretle yazışma ve Sadareten emir alma durumunda olan mutasarrıflar da eski idari yapının kaymakamları seviyesine indirilerek unvan açısından itibar kaybetmişlerdi.

Bundan sonra 1864 yılında hazırlanmış olan vilayet nizamnamesi, 1867’de ülke geneline yaygınlaştırıldıysa¹⁸⁵⁷ da bazı bölgeler uygulama dışında bırakıldı. Bunlar Sırbistan, Eflak-Boğdan, Tunus, Mısır, Karadağ, Samos ve Lübnan’dı. Ülke çapında on üç vilayet teşkil edildi. Bu vilayetler Bursa, Cezayir-i Bahr-i Sefid, Trabzon, İzmir, Ankara, Diyarbakır, Sivas, Kastamonu, Selanik, Konya, Yanya, Prizrin ve İşkodra’ydı. Bir yıl içinde yeni meclisler ve idare sistemi bu vilayetlerde icraya konuldu.¹⁸⁵⁸

Vilayet nizamnamesi, taşra idaresinin vilayet, sancak, kaza ve nahiyeler şeklinde sıralanışı ve bunları idare eden vali, mutasarrıf, kaymakam ve müdürlerden oluşan hiyerarşik idari kademeleriyle département, arrondissement, canton ve commune’dan müteşekkil Fransız taşra idari yapısına dayanıyordu.¹⁸⁵⁹

¹⁸⁵⁶ Takvim-i Vekâyi, defa 884, 25 Haziran 1867/22 S 1284.

¹⁸⁵⁷ İlber Ortaylı, ...*Mahalli İdareleri (1840-1880)*, s. 62, 63. S. Kılıç, "...Mithat Paşa", s. 102, 103. Nizamnamenin tam metni için bkz. *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 608-624; S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 1853/5087, s. 19-43).

¹⁸⁵⁸ Shaw, Eflak-Boğdan yerine Romanya tabirini, Cezayir-i Bahr-i Sefid yerine ise Dardanelles tabirini kullanır (S. J. Shaw, "Local Administrations...", s. 45).

¹⁸⁵⁹ B. Lewis, *a.g.e.*, s. 384.

Bu nizamnamede merkezîyetçi bir eğilim görülmekteydi.¹⁸⁶⁰ Ancak yine de Tanzimat'ın iktidarı merkezin elinde toplama eğilimine karşılık bu nizamname, taşrada valinin yetkilerini genişletmişti.¹⁸⁶¹ Yönetici olarak vilayette vali konumunu korurken, sancakta kaymakamın yerini mutasarrıf, kazada ise kaza müdürünün yerini kaymakam almıştı¹⁸⁶² ve taşradaki bütün bu idareciler valinin emri altına verilmişti.¹⁸⁶³ Vali, mutasarrıf, kaymakam ve diğer memurlar, doğrudan hükümet tarafından atanmakta ve maaşları da yine hükümet tarafından karşılanmaktaydı.¹⁸⁶⁴

Yetmiş sekiz madde ve bir madde-i mahsusadan (ek madde) oluşan nizamnamede kaza idaresi, kırk üç ile elli üçüncü maddeler arasında açıklanıyordu. Bu maddelere göre kazalarda mülkiye, maliye ve zaptiye işlerine bakmak üzere devlet tarafından atanan kaymakam bulunacak ve kendisinin birinci derecede amiri sancak mutasarrıfı olacaktı.¹⁸⁶⁵ Kaymakamların görevlerine ileride çalışmanın ilgili başlığı altında yer verilmektedir.

Nizamnameye göre her kaza köylere ayrılmakta ve her köy birer belediye idaresi olmaktadır. Birkaç köyün birleşmesinden meydana gelen küçük idareler ise birer kaza olmayıp başka bir kazaya bağlanarak nahiye şeklinde idare edilecekti. Nahiyeler hakkında verilen bilgiler bu kadardı, bunların idari yapıları hakkında nizamnamede açıklama yapılmamıştı. Köylerde her sınıf ahalinin kendileri tarafından seçilecek muhtarları bulunacaktı. Köy muhtarları seçildikten sonra kaymakama bildirilecek ve onun tarafından tasdik edilecekti.¹⁸⁶⁶

Bu dönemde vilayet dâhilindeki sancak, kaza ve nahiyelerin mevki, önem ve münasebet derecelerine göre taksim edilmelerine karar verildi.¹⁸⁶⁷ Taşrada idareciler, bu yönde çalışmalar yürütmeye başladılar. Mesela Isparta'da yeni nizamın tatbiki sırasında vilayetin her yerinden gelen delegeler, önceden Isparta Sancağına bağlı olan Yalvaç ve Karaağaç kazalarını Konya merkez mutasarrıflığına; Burdur, Garbi Karaağaç ve Tefenni kazalarını ise eskisi gibi Isparta'ya bağlamışlardı.¹⁸⁶⁸

¹⁸⁶⁰ İ. Ortaylı, *Türkiye İdare Tarihi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1979, s. 290.

¹⁸⁶¹ S. J. Shaw, E. K. Shaw, *a.g.e.*, s. 123.

¹⁸⁶² M. Çadırcı, *a.g.e.*, s. 252. Ö. G. İğdi, *a.g.t.*, s. 60. A. Yener, *a.g.t.*, s. 14.

¹⁸⁶³ Engelhardt, *a.g.e.*, s. 185.

¹⁸⁶⁴ D. Hut, *a.g.t.*, s. 34. İ. Ortaylı, "Tanzimat Devri ve Sonrası İdari Teşkilât", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, IRCICA, İstanbul 1994, s. 312.

¹⁸⁶⁵ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 608-624. Vecihi Tönük, *a.g.e.*, s. 150-160.

¹⁸⁶⁶ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 608 ve 618.

¹⁸⁶⁷ Taşrada sancak idarecisine mutasarrıf, kaza idarecisine kaymakam, nahiye zaptiye memuruna müdür; vilayet merkez muhasebecisine eskisi gibi defterdar, liva mal müdürüne muhasebeci, kaza mal kâtibine mal müdürü denilmesi yönündeki kararları padişah onaylamıştı (BOA, İ.MMS., 133/5692, 02 Haziran 1867/29 M 1284).

¹⁸⁶⁸ B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 213.

Vilayet merkezi olan sancaklara önceleri kaymakamlar gönderildiyse de sonradan çoğu yerde bu uygulama kaldırılarak merkez kaymakamlarının yerine birer vali muavini tayin edildi. Devlet hizmeti yapmış emektar ve aciz kaymakam ve müdürlere ise geçinebilecekleri kadar maaşlar bağlanması uygun görüldü.¹⁸⁶⁹

1867/1284 yılında uygulamaya geçirilen bu sistem, 1868/1285 yılı itibariyle özel statülü eyaletler dışında tüm ülkede tatbik edildi. Devlet salnamelerinde ve resmi yazışmalarda sancak idarecileri mutasarrıf, kaza idarecileri ise kaymakam olarak zikredildi. Eskiden bir sancakta kaymakam olarak görev yapan bazı idareciler, aynı yerlerde mutasarrıf olarak görevlerini devam ettirdiler.¹⁸⁷⁰ Bu bağlamda Kütahya Kaymakamı Tevfik Paşa, Aydın Kaymakamı Nazif Bey, Saruhan Kaymakamı Alaaddin Paşa, Sinob Kaymakamı Tevfik Paşa, Kayseri Kaymakamı Mehmed Bey, Bozok Kaymakamı Abdülhamid Bey, İçil Kaymakamı Abdurrahman Paşa, Niğde Kaymakamı Necib Paşa, Lazistan Kaymakamı Zeki Paşa, Karahisar-ı Şarki Kaymakamı Muhyiddin Paşa, Siird Kaymakamı Hacı Ahmed Paşa, Sakız Kaymakamı Mustafa Necib Paşa, Rodos Kaymakamı Hasan Paşa ve Siroz Kaymakamı Abdurrahman Paşa yine aynı sancakların mutasarrıfları olarak görevlerini sürdürdüler.¹⁸⁷¹

Bu süreçte vilayet nizamının İstanbul'da uygulanmasına da karar verildi. 10 Ağustos 1868/21 R 1285 tarihli ve on beş maddeden müteşekkil "İstanbul Vilayetinin İdare-i Umumiyesine Dair Nizamname"de, Dersaadet'te İstanbul Vilayeti namıyla bir idarenin teşkil edildiği belirtiliyordu. Buna göre İstanbul Vilayeti üç sancağa ayrılmıştı. Bu sancaklar İstanbul, Beyoğlu ve Üsküdar'dı. İstanbul Livası Ayasofya, Fatih, Samatya, Eyüb, Adalar, Çekmece-i Kebir ve Sağır ile Çatalca kazalarından; Beyoğlu Livası Kasımpaşa, Beşiktaş, Yeniköy ve Büyükdere kazalarından; Üsküdar Livası ise Anadolu Hisarı, Beykoz ve Kartal kazalarından oluşmaktaydı. Bu vilayetin umumi idaresi valiye, livaların idaresi mutasarrıfa, kazaların idaresi kaymakama, nahiyelerin idaresi ise müdürlere aitti. Vilayetin hesap ve maliye işleri defterdara, yazı işleri de mektubcuya bırakıldı.

İstanbul Vilayeti dâhilinde bulunan kazalarda davaları görmek üzere naip başkanlığında ve Müslim ile gayrimüslim azalardan oluşan deavi meclisi; liva merkezlerinde ise şer'i hâkim başkanlığında ve Müslim ile gayrimüslim azalardan mürekkep birer meclis-i temyiz teşkil edilecek ve bu meclislerin azaları hükümet

¹⁸⁶⁹ BOA, İ.MMS. 133/5692.

¹⁸⁷⁰ Osmanlı Devlet Salnamesi, sene 1284, s. 87-96; sene 1285, s. 97-107.

¹⁸⁷¹ Ceride-i Askeriyye, defa 180, 29 Haziran 1867/26 S 1284.

tarafından belirlenecekti. Ayrıca bu meclislerde görülen davaların istinaf mercii olmak üzere vilayet merkezinde divan-ı temyiz kurulacaktı. Kazalara tayin edilecek olan mal müdürlerinin mercii liva muhasebecileri olacak, bu mal müdürlerinin maiyetine yeterince kâtip verilecek, lüzumu hâlinde kaymakamlık merkezlerine birer sandık emini de tayin edilecekti.¹⁸⁷² Bundan sonra Dersaadet'te teşkil edilen divan-ı temyiz ile meclis-i temyiz riyasetine, azalığına ve kâtipliğine; Beyoğlu ve Üsküdar'da teşkil edilen meclis-i temyizlerin riyasetine, azalığına ve kâtipliğine; Çekmece'de mutasarrıflığa ve burada teşkil edilen idare meclisi azalığına atamalar yapıldı.¹⁸⁷³

İstanbul'daki bu sancak, kaza ve nahiyeler Zabtiye Müşirliği'nin idaresine verilmişti. Yüz bir maddeden oluşan ve 1870'te ilan edilen "Dersaadet ve Mülhakâtı İdare-i Zabıta ve Mülkiye ve Mehâkim-i Nizamiyesine Dair Nizamnamedir" adlı nizamnameye göre Zabtiye Müşirliği'nin idare sahası içinde Dersaadet, Beyoğlu, Üsküdar ve Çekmece mutasarrıflıkları; Galata, Adalar, Kartal, Fatih, Eyüb, Yeniköy, Beykoz ve Çatalca kaymakamlıkları ile Küçükçekmece, Suyolu, Terkos, Gekbuze ve Şile müdürlükleri bulunmaktaydı. Söz konusu müşirliğin meclis-i idare, meclis-i fırka-yı zabtiye, teftiş dairesi ve hapisane idaresi olmak üzere dört idari birimi vardı. İstanbul dâhilindeki mutasarrıflıklarda bir mutasarrıf, bir mutasarrıf muavini, bir başkâtip ile yeteri kadar kâtip ve memur mevcuttu.

Kaymakamlar, meclislerde görülecek davalardan yetkileri dâhilinde olanları icra ederken yetkilerini aşanları ise mutasarrıflara havale edecekler; adam öldürme ve hırsızlık gibi büyük suçları işleyenleri tutuklamayıp bunlar hakkında tahkikat yaptıktan sonra durumu mutasarrıflara iletileceklerdir. Ayrıca kaymakamlar, idareleri altındaki yerlerde bulunan kolluk kuvvetleriyle birlikte asayiş temine çalışacaklardır.

Fatih, Eyüb, Adalar ve Kartal kaymakamlıkları zaptiye ve mülkiye işlerinde Dersaadet'e; Yeniköy ve Galata kaymakamlıkları Beyoğlu'na; Beykoz Kaymakamlığı zaptiye işinde Üsküdar'a; Adalar, Kartal ve Beykoz kaymakamlıkları maliye işinde müşirlik kaymakamına müracaat edecek ve kaymakamlar, mülkiye ile maliye işlerinde vilayet nizamnamesindeki usule uygun davranacaklardır. Ayrıca kaymakamlıklarda

¹⁸⁷² S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 1943/4509, s. 245.

¹⁸⁷³ Takvim-i Vekâyi, defa 1046, 28 Ocak 1869/14 L 1285.

deavi meclisleri bulunacak ve bu meclisler, birer reis ile Müslüman ve gayrimüslim dört aza ile gerektiği kadar kâtiplerden oluşacaktır.¹⁸⁷⁴

4.3.1 Kaymakamlıkların Teşekkülü ve Dönüşümü

Yeni teşkil edilen vilayetlerin idaresi ile kaymakamlık ve müdürlük olacak kaza ve nahiyelerin taksim edilmesi işi valilere bırakıldı.¹⁸⁷⁵ Bu bağlamda valilerden, vilayet merkezi olan sancak ile vilayete bağlı livaların münasebetlerine, mesafelerine ve mevkilerinin önemine göre kaymakamlık ve müdürlük hâlinde bulunacak kaza ve nahiyelerin taksimini yapmaları istendi. Seçilen memurlara dair valiliklerden gelen defterler ile belgeler, Maliye Nezareti'nin tezkeresiyle birlikte Meclis-i Vâlâ'ya havale edildi.¹⁸⁷⁶ 1868 yılında Şûrâ-yı Devlet teşkil edildikten* sonra kaymakamların tayini ve maaşlarına dair Şûrâ-yı Devlet'te de kararlar alındı.¹⁸⁷⁷

Bir kaymakamlık teşkiline veya mevcut bir kaymakamlığa yeni memurlar tayin edilmesine karar verilince bu kararı icra etme görevi ilgili vilayetin valisine ve hazinede gerekli mali işlemleri yürütmesi işi de Maliye Nezareti'ne tevdi edildi.¹⁸⁷⁸

Kaza ve nahiyeler, mevkilerinin münasebetine göre birbirlerine bağlandılar.¹⁸⁷⁹ Bir kaza ahalisi, başka bir vilayete bağlanmak istediği zaman gerekli tahkikatı yapması; vilayet içinde başka bir sancağa bağlanması için gerekli prosedürü icra etmesi; kaza, nahije ve köyleri, yakın oldukları merkezlere bağlaması için Sadareten en üst idari amir olan valiye emir gönderildi.¹⁸⁸⁰

¹⁸⁷⁴ *Düstur*, I. Tertip, C. 1, 1289, s. 688-702. BOA, A.DVNSMTAN.d., no: 2, s. 275-282. Bu nizamnamenin ilk on yedi maddesi Ceride-i Askeriyye'nin, defa 321, 13 Mart 1870/10 Z 1286 ile defa 322, 27 Mart 1870/24 Z 1286 nüshalarında bulunmaktadır.

¹⁸⁷⁵ Aydın valisinden gelen bir defter, Meclis-i Vâlâ'da ele alındı. Aydın vilayet teşkilatı nizama uygun düzenlendiği için valinin gereğini icra etmesi ve bu kaymakamlıkların maaşları konusunda gereğinin yapılması amacıyla defterin Maliye Nezareti'ne gönderilmesi uygun görüldü. Padişah bu kararı onayladı (BOA, İ.MVL., 576/25880, 05 Eylül 1867/06 Ca 1284; BOA, A.MKT.MHM., 390/78, 08 Eylül 1867/09 Ca 1284).

¹⁸⁷⁶ Trabzon'da on kaymakamlık ve yirmi dokuz müdürlük (BOA, İ.MVL., 580/26060, 05 Kasım 1867/09 B 1284; BOA, A.MKT.MHM., 393/72, 13 Kasım 1867/17 B 1284), Cezayir-i Bahr-i Sefid'de sekiz kaymakamlık ve yirmi üç müdürlük teşkil edildi (BOA, İ.MVL., 581/26066, 07 Kasım 1867/11 B 1284; BOA, A.MKT.MHM., 394/14, 18 Kasım 1867/22 B 1284). Sivas valisi, vilayette uyguladığı yeni teşkilat hakkında Sadarete yazı gönderdi (BOA, MVL., 739/42, 29 Eylül 1867/01 C 1284); Sivas'ta on dört kaymakamlık ve on üç müdürlük teşkil edilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 394/6, 16 Kasım 1867/20 B 1284).

* Şûrâ-yı Devlet, 1868 yılının başlarında kurulmuştu (M. Seyitdanlıoğlu, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Basımevi, Ankara 1999, s. 57).

¹⁸⁷⁷ BOA, İ.ŞD., 1/44, 14 Nisan 1868/21 Z 1284. BOA, İ.ŞD., 11/535, 24 Aralık 1868/09 N 1285.

¹⁸⁷⁸ BOA, A.MKT.MHM., 390/78; 393/72; 394/6; 394/14. BOA, A.MKT.MHM., 395/87, 08 Aralık 1867/12 Ş 1284. BOA, A.MKT.MHM., 401/67, 10 Mart 1868/15 Za 1284. BOA, A.MKT.MHM., 418/19, 27 Ağustos 1868/08 Ca 1285. BOA, A.MKT.MHM., 437/86, 09 Mart 1869/24 Za 1285. BOA, A.MKT.MHM., 415/80, 04 Ağustos 1868/15 R 1285. BOA, İ.DH., 1294/101710, 21 Temmuz 1869/11 R 1286.

¹⁸⁷⁹ Tertip edilecek yirmi yedi kaymakamlık merkezi için seçilecek naiplerin tayini ve maaşlarına dair Aydın valisinin yazısı Babıâli'ye ulaşmıştı (BOA, İ.MVL., 584/26269, 21 Şubat 1868/27 L 1284).

¹⁸⁸⁰ Songül Eryılmaz, *928-936 Numaralı Defterlerine Göre Trabzon Vilayeti*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2007, s. 21-23, 135, 136.

Yeni vilayetlere mülki memur seçmek üzere Meclis-i Vâlâ dairesinde bir Cemiyet-i Mahsusa teşkil edildi. Kaymakamlık ve müdürlüklere mahallinde tecrübeli görevliler ile Sadarettin şahadetname verilerek gönderilecek kişiler arasından atama yapılması, mevcut müdürlerden kaymakamlığa yeterli biri bulunmazsa Babîâlî'den memur istenmesi gerektiği belirtildi ve bu şekilde uygulama başlatıldı.¹⁸⁸¹

Vilayetlerin teşkili sırasında yapılacak masrafları ve atanacak memurların maaşlarını karşılamak üzere, her bölgenin durumuna göre hazine tarafından belirli miktarlarda tahsisat ayrıldı.¹⁸⁸² Ancak icraat sırasında bazı bölgelerde bu meblağlar aşılabiliyordu. Yine de yapılan masraflar, ayrılan tahsisata göre çok yüksek değilse Babîâlî, ufak tefek sapmalara karşı müsamahakâr yaklaşıyordu. Yapılan fazladan masraflar, mevki ve maslahatın gereği olarak görülüyor ve hazinenin tasdikine yakın olduğu belirtilerek kabul ediliyordu.¹⁸⁸³

Yeni teşkilat kapsamında kaymakamlıklar, nizamnamede öngörüldüğü üzere sınıf-ı evvel, sâni ve sâlis şeklinde derecelendirmeye tabi tutuldular. Mesela Hüdavendigâr valisinin talebi üzerine, Konya eski muhasebecisi Fikri Efendi'nin sınıf-ı evvel, Said ve Bekir efendilerin de sınıf-ı sâni derecesinde olan kaymakamlıklara tayin edilmelerine karar verilmişti.¹⁸⁸⁴

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti, 1867 yılında düzenlemeye tabi tutulduğu zaman Kale-i Sultaniye, buranın merkezi yapıldı ve vilayet dâhilinde kaymakamlıklar, nüfuslarına uygun olarak sınıflandırıldılar. Bu bağlamda İstanköy, Limni ve Bozcaada kaymakamlıkları birinci sınıf; Biga ve Ezine kazalarıyla Kaşot ve Sömbeki adaları ikinci sınıf; Molova ise üçüncü sınıf kaymakamlık olarak kabul edildiler.¹⁸⁸⁵ Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi, Yunda Adası'nın Midilli Mutasarrıflığından ayrılarak ikinci sınıf kaymakamlığa çevrilmesini talep edince inzibatı ve sair işleri daha iyi idare edebilmek

¹⁸⁸¹ BOA, İ.MVL., 576/25880; BOA, A.MKT.MHM., 390/78. Aydın valisi, Aydın vilayetine bağlı yerlere önceden Babîâlî tarafından tayin edilen, mahallinde yeni atanan ve görevde devam ettirilen kaymakam ve müdürlerin isim ve maaşlarını içeren defterini merkeze gönderdi. Mesele, Meclis-i Vâlâ'ya ve ardından görüşlerini bildirmesi için Maliye Nezareti'ne havale edildi (BOA, MVL., 740/13, 08 Ekim 1867/10 C 1284).

¹⁸⁸² BOA, İ.MVL., 575/25823; S. Karakoç, *a.g.e.*, no: 1851/4762.

¹⁸⁸³ Trabzon valiliğinden gelen defterdeki 63.526 kuruş fazla (BOA, İ.MVL., 580/26060; BOA, A.MKT.MHM., 393/72) ile Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetin defterindeki 39.000 kuruş fazla kabul edilmişti (BOA, İ.MVL., 581/26066; BOA, A.MKT.MHM., 394/14). Sivas vilayetinde maaşları düşük memurlara verilmek üzere vilayet tahsisatına 10.000 kuruş daha eklenmesi uygun görüldü (BOA, A.MKT.MHM., 394/6). Kıbrıs için hesap edilen meblağ düşük olunca Cezayir-i Bahr-i Sefid valisi bu açığın, vilayetten karşılaşacağını beyan ederek masrafların hazinede mahsup edilmesini talep etmişti. Bu talep Babîâlî'de kabul edildi (BOA, İ.ŞD., 7/338, 09 Temmuz 1868/18 Ra 1285; BOA, A.MKT.MHM., 415/32, 29 Temmuz 1868/09 R 1285).

¹⁸⁸⁴ BOA, MVL., 738/31, 21 Temmuz 1867/19 Ra 1284.

¹⁸⁸⁵ A. F. Örenç, *a.g.e.*, s. 111, 113. Molova'nın ikinci sınıfa dâhil edildiği belirtilse de (BOA, İ.MVL., 581/26066) daha geç tarihli bir kayıta buradan yine üçüncü sınıf olarak bahsedilmektedir (BOA, A.MKT.MHM., 394/14).

amacıyla bu istek kabul edildi.¹⁸⁸⁶ Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetine sonradan bağlanan Kıbrıs Ceziresi, biri sınıf-ı evvel ve dördü sınıf-ı sâni olmak üzere beş kaymakamlığa ayrılmıştı.¹⁸⁸⁷ Sayda, Baalbek ve Hasbiye kazaları da mevkilerinin önemine binaen birinci sınıf kaymakamlık itibar edilmişlerdi.¹⁸⁸⁸

Kaymakamlardan sorumlu olan merci, yine valilik makamıydı. Bu nedenle kaymakamlar hakkında bir talep veya şikâyet meydana geldiği zaman meseleyle ilgili gerekli araştırmayı yapıp gerekeni icra etmeleri için valilere emir gönderilirdi.¹⁸⁸⁹ Mesela 1869 yılında Kerbela Kaymakamı İsmail Efendi'nin bazı usulsüzlükleri tespit edilmişti. Bağdad Valisi Midhat Paşa, bizzat Kerbela'ya giderek durumu yerinde tespit etmiş ve neticede kaymakamı görevden alarak ve burada yeni bir yapılanmaya giderek mutasarrıflık idaresi teşkil etmişti.¹⁸⁹⁰

Daha önce sancak kaymakamlığı iken sonradan sancak yapılmayan yerlerin, mutasarrıf nezareti altında yine kaymakamlık olarak idare edilmesine karar verildi. Bu hususta Meclis-i Vâlâ ve Encümen-i Mahsus-ı Vükela'da alınan karar üzerine pusulada isimleri yazılı kişilerin göreve getirilmeleri emredildi. Bazı yerlere yeni isimler tayin edilirken bazılarında ise mevcut idareciler görevlerini sürdürdüler. Şöyle ki: Kastamonu'ya bağlı Viranşehir'de, Sivas'a bağlı Koçgiri'de, Diyarbakır'a bağlı Maadin-i Hümayun'da, Selanik'e bağlı Aynaroz ile Dırma'da mevcut kaymakamlar göreve devam ettirilirken, Sivas'a bağlı Aziziye kaymakamlığına Milas Kazası Müdürü Seyyid Ağa, Diyarbakır'a bağlı Hısn-ı Mansur kaymakamlığına Erzurum'un ziraat müdürü eski muavini Talib Efendi, Kocaili Sancağına bağlı Geyve Kazası kaymakamlığına Selanik evkaf eski müdürü Kadri Efendi tayin edildiler.¹⁸⁹¹

Yeni teşekkül sırasında birbirine yakın kaza ve nahiyeler bir araya getirilerek bir kaymakamlık haline dönüştürüldüler.¹⁸⁹² Balka Sancağı civarındaki Muan Kasabası, bölgedeki bazı kalelerle ve civarda ikamet eden aşiretle birleştirilerek Muan

¹⁸⁸⁶ BOA, İ.MVL., 582/26126, 04 Aralık 1867/08 Ş 1284. BOA, A.MKT.MHM., 395/87.

¹⁸⁸⁷ BOA, İ.Ş.D., 7/338; BOA, A.MKT.MHM., 415/32; Takvim-i Vekâyi, defa 979, 22 Temmuz 1868/02 R 1285.

¹⁸⁸⁸ BOA, İ.Ş.D., 1/44.

¹⁸⁸⁹ Trabzon hanedanından bir kişi Ünye kaymakamındaki, bir hanım ise Giresun kaymakamındaki alacağını talep edince konuyu araştırıp gereğini yapması için Trabzon valisine yazı gönderildi. Rize Kazası kaymakamının ödemediği borcun durumu Trabzon valisinden sorulunca vali, kaymakamın istifa ederek maaşını alıp bir hafta önce İstanbul'a gitmek üzere ayrıldığını bildirdi (S. Eryılmaz, *a.g.t.*, s. 19, 20).

¹⁸⁹⁰ D. Kaya, *a.g.t.*, s. 137, 138.

¹⁸⁹¹ BOA, A.MKT.MHM., 387-A/35, 14 Temmuz 1867/12 Ra 1284.

¹⁸⁹² Bosna valisi, iki nahiyeyi birleştirerek bir kaymakamlık teşkil ettiğini belirtmiş ve padişah bu kararı onaylamıştı (BOA, A.MKT.MHM., 421/93, 28 Eylül 1868/11 C 1285).

Kaymakamlığı teşkil edildi.¹⁸⁹³ Revandüz Kaymakamlığına bağlı Deyre Kazası, Erbil Kazasına ilhak edilerek Erbil Kaymakamlığı meydana getirildi.¹⁸⁹⁴

İcabına göre müdürlükler/nahiyeler, büyüklükleri göz önünde bulundurularak kaymakamlık haline getirilirlerdi.¹⁸⁹⁵ İdari kademesi yükseltilen yerlerin artan masraflarını karşılamak üzere bağlı oldukları vilayetin tahsisatından kendilerine fazladan ödenek ayrılırdı.¹⁸⁹⁶ Örneğin Teke Sancağına bağlı Kaş Nahiyesi, vilayetin tahsisatı yetersiz olduğu için teşkilat esnasında nahiye olarak bırakılmışsa da Konya valisinin talebi üzerine üçüncü sınıf bir kaymakamlık haline getirildi. Buraya tahsis edilmesi gereken meblağın ise hazineden vilayet tahsisatına zam yapılmak suretiyle karşılanması uygun görüldü.¹⁸⁹⁷

Yeni düzenlemeler sırasında bazı kaymakamlıklar ise müdürlük haline dönüştürüldüler.¹⁸⁹⁸ Mesela Sofya Sancağında üç beş köyden oluşan İhtiman Kazası müdürlük haline getirilmişti.¹⁸⁹⁹

Konumu bakımından önemli durumda olan kaymakamlıklar ise yerine göre mutasarrıflık haline dönüştürülebilirlerdi. Bağdad valisi, mevkiinin ve arazinin önemine binaen Hindiye ve Nefes kasabaları ile bazı nahiyeleri birleştirip bir mutasarrıflık teşkil ettikten sonra durumu Sadarete bildirerek onay istemiş ve Babîali, valinin bu icraatını tasdik etmişti.¹⁹⁰⁰

Taşrada varlığını sürdüren nahiyeler, 1864 Vilayet Nizamnamesinde ismen zikredilmiş, idari yapıları ise açıklanmamıştı. Ne var ki fiilen nahiyeler varlıklarını sürdürüyor ve buralarda memurlar görevlerini icra ediyorlardı. Nahiye idarecileri çoğunlukla müdür ve kâtipten müteşekkildi.¹⁹⁰¹ Bazı nahiyelerde yerine göre müdür ve

¹⁸⁹³ BOA, İ.Ş.D., 8/422, 26 Temmuz 1868/06 R 1285; Takvim-i Vekâyi, defa 984, 03 Ağustos 1868/14 R 1285; BOA, A.MKT.MHM., 415/80.

¹⁸⁹⁴ BOA, A.MKT.MHM., 437/86.

¹⁸⁹⁵ Viranşehir Kaymakamlığı bir ara müdürlük yapıldıysa da sonradan eski haline getirildi (BOA, İ.Ş.D., 2/100, 08 Mayıs 1868/15 M 1285). Sofya Sancağında otuz dokuz köyü içeren ve ticaret mevkiinde bulunan Cuma Nahiyesi kaymakamlık yapıldı (BOA, İ.Ş.D., 11/535; Takvim-i Vekâyi, defa 1039, 05 Ocak 1869/21 N 1285).

¹⁸⁹⁶ Maraş Sancağına bağlı Hassa Nahiyesi büyüünce kaza haline getirilerek buraya kaymakam, naip, kâtip ve aza tayin edilmesi gerekmişti. Bunların maaşları için vilayetin umumi tahsisatından karşılık bulununca nahiyenin kaza yapılmasına karar verildi (BOA, İ.MVL., 579/26007, 14 Ekim 1867/16 C 1284).

¹⁸⁹⁷ BOA, İ.DH., 594/41386, 08 Temmuz 1869/28 Ra 1286.

¹⁸⁹⁸ Ergani ve Keban Maadin-i Hümayunu, Maden Sancağına bağlı idare ediliyordu. Diyarbakır Vilayetinin yeni teşkilatı gereğince Maden Sancağı kaymakamlığı müdürlüğe çevrilirken Keban Madeni ise başka bir sancağa bağlandı (BOA, İ.MVL., 576/25848, 27 Ağustos 1867/26 R 1284).

¹⁸⁹⁹ BOA, İ.Ş.D., 11/535. Takvim-i Vekâyi, defa 1039.

¹⁹⁰⁰ BOA, İ.DH., 1294/101710.

¹⁹⁰¹ Tuna V.S., sene 1285, defa 1, s. 34-99; 1286, defa 2, s. 34-99; 1287, defa 3, s. 39-97. Haleb V.S., sene 1286, defa 3, s. 46-87. Suriye V.S., sene 1285, defa 1, s. 35-59; 1286, defa 2, s. 61-109. Kastamonu V.S., sene 1286, defa 1, s. 37-71; 1287, defa 2, s. 59-87. Trabzon V.S., sene 1287, defa 2, s. 36-60. Diyarbakır V.S., sene 1286, defa 1, s. 46-70; 1287, defa 2, s. 46-75. Edirne V.S., sene 1287, defa 1, s. 39-111. Erzurum V.S., sene 1287, defa 1, s. 51-100. Adana V.S., sene 1287, defa 1, s. 50-73.

mal kâtibî,¹⁹⁰² müdür ve naip,¹⁹⁰³ memur ve naip;¹⁹⁰⁴ müdür, naip ve kâtip;¹⁹⁰⁵ müdür, müftü ve kâtip;¹⁹⁰⁶ müdür, naip, müftü ve kâtip;¹⁹⁰⁷ müdür, kâtip ve memleket sandığı (sandık vekilleri ve kâtibî),¹⁹⁰⁸ müdür, naip vekili, kâtip ile meclis bulunurken¹⁹⁰⁹ bazılarında ise sadece müdür mevcuttu.¹⁹¹⁰ Kimi nahiyede müdür, rüsumat ve sıhhiye memurları; kiminde müdür, karantina müdürü ve rüsumat memuru;¹⁹¹¹ Bosna'daki bazı nahiyelerde müdürün yanı sıra çavuş, mülazım ve yüzbaşı gibi zaptiye memurları ve yerine göre müdür ve muvakkat ihtiyar meclisi vardı.¹⁹¹²

Trablusgarb'daki bazı nahiyelerde müdür, mal memuru ve naip; bazılarında müdür, mal kâtibî, mal memuru, naip ve sandık emini; 1286'da bazı nahiyelerde nahiyede deavi meclisi, 1287'de bazı nahiyelerde ise kaza meclisi adı altında meclisler bulunurdu.¹⁹¹³ Diyarbakır'daki bazı nahiyelerde idareci olarak zaptiye memuru vardı.¹⁹¹⁴ Konya'da nahiyeler 1868-69 yıllarında zabıta memuru tarafından, 1870'de ise genel olarak zabıta müdürü ve kâtibî tarafından idare edilirdi.¹⁹¹⁵ Van'ın kazalarına bağlı nahiyelerde ise aşiret ağası ve aşiret müdürü mevcuttu.¹⁹¹⁶

Bazı nahiyeler doğrudan kaymakamlık¹⁹¹⁷ veya mutasarrıflık merkezinden idare edilirdi.¹⁹¹⁸ Sivas'ta bizzat mutasarrıf tarafından idare edilen nahiyelerde müdür, naip, kâtip ve tapu kâtibî vardı. Kazalara bağlı bazı nahiyelerde de aşağı yukarı aynı memurlar görev yapıyorlardı. Gümüş Maden-i Hümayunu Nahiyesinde meclis-i idare

¹⁹⁰² Suriye V.S., sene 1286.

¹⁹⁰³ Adana V.S., sene 1287, s. 50-73.

¹⁹⁰⁴ Edirne V.S., sene 1287.

¹⁹⁰⁵ Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. Edirne V.S., sene 1287. Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287, defa 1, s. 34-80. Sivas V.S., sene 1287, defa 1, s. 52-81 (Sivas salnamesi üzerine bir çalışma yapılmıştır: Ebubekir S. Yücel, *Salname-i Vilayet-i Sivas H. 1287 (Sivas Vilayet Yıllığı 1870)*, Buruciye Yayınları, Sivas 2008).

¹⁹⁰⁶ Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. BOA, İ.DH., 624/43393, 30 Kasım 1870/07 N 1287.

¹⁹⁰⁷ Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87.

¹⁹⁰⁸ Trabzon V.S., sene 1287.

¹⁹⁰⁹ Suriye V.S., sene 1286.

¹⁹¹⁰ Suriye V.S., sene 1286. Trablusgarb V.S., sene 1286, defa 1, s. 41-65. Halep V.S., sene 1285, defa 2, s. 47-86; 1286; 1287, defa 4, s. 38-65. Sivas V.S., sene 1287. Trabzon V.S., sene 1286, defa 1, s. 38-61 (Trabzon salnameleri üzerine çalışma yapılmıştır: Kudret Emiroğlu, *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869*, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993; ...1870..., Ankara 1993). Erzurum V.S., sene 1287. Bosna V.S., sene 1285, defa 3, s. 29-92; 1287, defa 5, s. 39-112. Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73.

¹⁹¹¹ Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287.

¹⁹¹² Bosna V.S., sene 1287.

¹⁹¹³ Trablusgarb V.S., sene 1286; 1287, defa 2, s. 44-67.

¹⁹¹⁴ Diyarbakır V.S., sene 1287.

¹⁹¹⁵ Konya V.S., sene 1285, defa 1, s. 36-66; 1286, defa 2, s. 36-66; 1287, defa 3, s. 38-65 (Konya salnameleri üzerine çalışma yapılmıştır: Mehmet Eminoğlu, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi -Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta- 1868 Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2009; ...1869..., Konya 2007; ...1870..., Konya 2007).

¹⁹¹⁶ Erzurum V.S., sene 1287.

¹⁹¹⁷ Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66.

¹⁹¹⁸ Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66. Hüdavendigâr V.S., sene 1287, defa 1, s. 60-108. Sivas V.S., sene 1287.

(reisi müdür ve azaları naip, müftü, Müslüman ve gayrimüslimler), meclis-i belediye ve meclis-i maadin vardı.¹⁹¹⁹ Bazı nahiyelerde ise müdür ile gayri muvazzaf memleket meclisi bulunurdu. Bunun yanı sıra müdür tarafından idare edilen bazı kasabalarda yüzbaşı ve mülazımlar, müdürlük görevini yürütmektedirler.¹⁹²⁰

4.3.2 Kaymakamlıklarda Bulunan Birimler

Kazalarda kaymakamların ikamet etmeleri ve devlet işlerini görmeleri için tahsis edilen konaklar mevcuttu. Bir yerde konak yoksa hükümet merkezi olmak ve kaymakamları barındırmak üzere o bölgede ya bir hane satın alınır ya da inşa edilirdi. Yeri geldiğinde satış ve inşaat masraflarını, bölgedeki zengin ahali karşılamak suretiyle bir konak tesis ederek bunu devlete hibe edebiliyordu.¹⁹²¹

4.3.2.1 Kaza İdare Meclisleri

Vilayet nizamnamesiyle birlikte vilayetlerde vali başkanlığında vilayet idare, livalarda mutasarrıf başkanlığında liva idare, kazalarda kaymakam başkanlığında kaza idare meclisleri, köylerde ise ihtiyar meclisleri kuruldu. Kaza meclislerinde kaymakamların başkanlığında hâkim, müftü, gayrimüslim ruhani reisleri, kâtip ve üç aza bulunacaktı. Meclisler mülkiye, maliye, zaptiye, nafia, tapu ve ziraata ait işlere bakacak; ancak hukuki işlere karışmayacaklardı.¹⁹²²

Meclis-i idare-i kazanın reisi kaza kaymakamıydı. Bu meclis genel olarak Müslüman ve gayrimüslim azaların katılımıyla meydana gelmekteydi.¹⁹²³ Kaza idare meclisinin kaymakam başkanlığında mal müdürü, tahrirat kâtibi, naip, müftü ve gayrimüslim dini liderlerinden oluşması¹⁹²⁴ öngörüldüyse de bu kurala her yerde uyulmamıştı.¹⁹²⁵ Gayrimüslim ruhani reisler¹⁹²⁶ ile müftüler bazı kaza meclislerinde mevcuttu.¹⁹²⁷ Meclislerdeki azalar arasında naip ve müftü,¹⁹²⁸ bazı meclislerde ise naip

¹⁹¹⁹ Sivas V.S., sene 1287.

¹⁹²⁰ Bosna V.S., sene 1285; 1286, defa 4, s. 31-84

¹⁹²¹ Menteşe Sancağına bağlı Tavas Kaymakamlığının merkez kasabasında hükümet konağı olmak üzere zenginler tarafından bir bina alınıp tamir edilerek devlete bırakılmıştı (BOA, A.MKT.MHM., 436/55, 26 Şubat 1869/13 Za 1285). Karahisar-ı Sahib Sancağına bağlı kaymakamlık ve müdürlük merkezlerinde inşaat masrafları iktidar ve servet sahibi ahali tarafından karşılanmak üzere hükümet konağı ile mekteb-i rüşdiye, müdürlük merkezlerine de birer müdür konağıyla sıbyan mektebi yapılmaya başlanmıştı (BOA, MVL., 1054/36, 03 Ocak 1868/08 N 1284).

¹⁹²² Ö. G. İğdi, *a.g.t.*, s. 60, 61. Kaza meclisleri, nizamnamenin kırk altı, kırk yedi ve kırk sekizinci maddelerinde açıklanmaktadır (*Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 608-624).

¹⁹²³ Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66; 1287, s. 38-65. Trabzon V.S., sene 1286; 1287. Bosna V.S., sene 1286. Erzurum V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287, defa 1, s. 39-76. Halep V.S., sene 1285; 1286; 1287, s. 39-67. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. Katiple birlikte altı aza mevcuttu (Edirne V.S., sene 1287).

¹⁹²⁴ Bu idareciler, Hüdavendigâr Vilayetinin Bursa ve Karesi sancaklarının meclislerinde mevcuttu (Hüdavendigâr V.S., sene 1286, s. 33-44 ve 136-149).

¹⁹²⁵ İ. Ortaylı, ...*Mahalli İdareleri (1840-1880)*, s. 82. A. Akgündüz, S. Öztürk, Y. Baş, *a.g.e.*, s. 161.

¹⁹²⁶ Hüdavendigâr V.S., sene 1286. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73.

¹⁹²⁷ Bosna V.S., sene 1285; 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73.

ve müftünün dışında mal müdürü veya kâtip bulunurdu.¹⁹²⁹ Azalar her yerde Müslüman ve gayrimüslimlerin bir araya gelmesiyle de oluşmayabilirdi. Bazı kazalarda azaların tümü Müslüman,¹⁹³⁰ bazılarında ise gayrimüslim olabiliyordu.¹⁹³¹

Bazı meclislerde azalar, tabii (aza-yı tabiiyye) ve seçilmiş (aza-yı müntehabe) olarak ayrıma tabi tutulurlardı. Diyarbakır'da aza-yı tabiiye mensupları mal müdürü ve tahrirat kâtibinden oluşurken, aza-yı müntehabe ise Müslüman ve gayrimüslim birkaç kişiden müteşekkildi.¹⁹³² Suriye'deki bazı kazalarla Sivas'taki birçok kazada tabiiye ve müntehabe ayrımı yapılmıştı. Burada aza-yı tabiiye genel itibariyle naip, müftü, mal müdürü ve tahrirat kâtibinden oluşur; ancak bazı kazalarda tahrirat kâtibi ya da müftü bulunmazdı. Aza-yı müntehabe Müslüman ve gayrimüslimlerden müteşekkil iken bazı kazalarda ise tümü Müslümanlardan oluşurdu.¹⁹³³ Hüdavendigâr Vilayetindeki kazalarda aza-yı tabiiyye naip, müftü, mal müdürü ve tahrirat müdürü/kâtibinden oluşur; yerine göre Rum ve Ermeni ruhani reisleri de bulunurdu. Aza-yı müntehabe ise genellikle Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşurdu; ancak Ayvalık'ta müntehabe azaların tümü gayrimüslim, Eskişehir'de ise tümü Müslümandı.¹⁹³⁴

Suriye Vilayetine bağlı sancakların ekser kazalarında meclis-i idare ve deavi birleşikti ve azalar Müslüman ve gayrimüslimlerden oluşurdu. Suriye'de sancak merkezi olan kazalarda ise meclis yoktu.¹⁹³⁵ Doğrudan mutasarrıfa bağlı olan veya yeni teşkil edilen kazalarda da idare meclisi bulunmayabilirdi.¹⁹³⁶

Trablusgarb Vilayetindeki kazalarda genel olarak meclis-i kaza adında bir meclis mevcuttu. Koloğlu'nda bu meclisin reisi kaymakam, azaları ise nahiye müdürleriydi. Birçok yerde meclis üyeleri naip, müftü ve Müslüman azalardan, bazı yerlerde ise naip ve Müslüman azalardan oluşmaktaydı.¹⁹³⁷

Kazalardaki idare ve hukuk meclislerine seçilerek getirilen Müslüman ve gayrimüslim üyeler için seçilme şartı olarak yıllık belli oranda vergi ödemeleri, okuryazar, Osmanlı tebaasından ve otuz yaşını doldurmuş olmaları istenirdi. Üyeleri

¹⁹²⁸ Bosna V.S., sene 1285.

¹⁹²⁹ Bosna V.S., sene 1286. Edirne V.S., sene 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73.

¹⁹³⁰ Halep V.S., sene 1285; 1286; 1287. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73. Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, 36-66; 1287, s. 38-65.

¹⁹³¹ Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287. Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

¹⁹³² Bazı yerlerde ya seçilmiş aza ya da tabii aza bulunmazdı (Diyarbakır V.S., sene 1287).

¹⁹³³ Sivas V.S. 1287. Suriye V.S., sene 1286.

¹⁹³⁴ Hüdavendigâr V.S., sene 1287.

¹⁹³⁵ Suriye V.S., sene 1286.

¹⁹³⁶ Suriye V.S., sene 1286; Diyarbakır V.S., sene 1286.

¹⁹³⁷ Trablusgarb V.S., sene 1287.

seçmek amacıyla iki yılda bir kaymakam, hâkim, müftü, gayrimüslim ruhani reisleri ve kaza kâtiplerinden müteşekkil bir cemiyet-i tefrik toplanarak aza sayısının üç katı kadar Müslüman ve gayrimüslim adayı belirleyip isimlerini köy ihtiyar meclislerine bildirir; ihtiyar meclisi bunlarda eleme yaptıktan sonra yeni listeyi tefrik meclisine ulaştırır; tefrik meclisi bir eleme daha yapıp ardından listeyi mutasarrıfa ileterek üyelerin seçim işinin tamamlanmasını sağlardı.¹⁹³⁸

Engelhardt'a göre, bu meclis ve mahkemelere üye olarak seçilecek kişilerin isim listelerini düzenleyen meclisler çoğunlukla Müslümanlardan oluştuğu için adayları ayırma yetkisi Müslüman memurlara verilmişti. Bu şartlar altında serbest seçim yapıldığı söylenemezdi. Nitekim Hıristiyan nüfusun yüksek olduğu yerlerde bile Müslüman üye sayısı daha fazlaydı.¹⁹³⁹

4.3.2.2 Kaza Hukuk Meclisleri

Taşrada hukuki meseleleri halletmek üzere eskiden beri işlemekte olan şer'iyeye mahkemeleri varlıklarını sürdürüyorlardı. Şer'i mahkemeler bu dönemde Müslüman ve gayrimüslimlerin hem kendileri hem de diğer dinlere mensup kişilerle aralarındaki borç ve alacak davaları,¹⁹⁴⁰ mirasın tespiti ve varisler arasında dağıtımını¹⁹⁴¹ ile emlak, eşya ve arazi satışı ve devri gibi meselelerle ilgilenmeye devam ettiler.¹⁹⁴² Yeri geldiğinde kaymakamlar da bu mahkemelere katıldılar. Mesela Giresun'un Keşab Nahiyesine bağlı bir köydeki şahıslar arasında tarla devrine dair yapılan işlem, idare meclisine ait odada kaymakam huzurunda toplanan şer'i mahkemede yürütülmüştü.¹⁹⁴³

Vilayet nizamnamesi ile birlikte idare ve adliye işleri birbirinden ayrıldı. İdare meclislerinin adli görevleri, Fransa örneğine göre kurulan ve yeni nizamlara uygun olarak çalışacağı belirtilen nizamiye mahkemelerine bırakıldı ve bu bağlamda kazalarda deavi meclislerinin bulunmasına karar verildi.¹⁹⁴⁴ Kazalarda deavi meclislerinin kaza hâkimi başkanlığında, Müslim ve gayrimüslim mümeyyizlerden oluşacak şekilde teşkil edilmesi öngörüldü. Bu meclisler Müslümanların şer'i davaları, gayrimüslimlerin ruhani

¹⁹³⁸ Düstur, I. Tertip, C. I, 1289, s. 620, 621. M. Çadırcı, "...Kaza Yönetimi (1840-1876)", s. 252; *a.g.e.*, s. 261. S. Bingöl, *a.g.e.*, s. 172. E. B. Ekinci, ...*Mahkemeleri*, s. 171.

¹⁹³⁹ Engelhardt, *a.g.e.*, s. 187.

¹⁹⁴⁰ Adana Şer'iyeye Sicili, 79, hüküm no: 2, 10, 22, 64, 152; Bolu Şer'iyeye Sicili, 937, vr. 8, 15, 21; Sivas Şer'iyeye Sicili, 41, s. 9, 39, 70, 119, 154, 219.

¹⁹⁴¹ Giresun Şer'iyeye Sicili, 1403, vr. 12, 15, 19, 28; Kayseri Şer'iyeye Sicili, 221, s. 66, 140, 160, 186, 187; Konya Şer'iyeye Sicili, 93, s. 61, 70, 93, 138; Samsun Şer'iyeye Sicili, 1770, vr. 18, 21, 41, 46; Edirne Şer'iyeye Sicili, 423, vr. 5, 6, 10, 16, 46, 71, 111, 141.

¹⁹⁴² Giresun Şer'iyeye Sicili, 1403, vr. 2, 8, 14, 18, 33. Sivas Şer'iyeye Sicili, 41, s. 24, 66, 123, 225.

¹⁹⁴³ Satışı yapacak kişiler, satış için gerekli koşulları yerine getiremedikleri için devir işlemi gerçekleşmedi (Giresun Şer'iyeye Sicili, 1403, vr. 11).

¹⁹⁴⁴ E. B. Ekinci, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008, s. 547.

idarelerinde görülen davalar ile cinayet meclislerinde ve liva ticaret meclislerinde görüşülen hususlar dışındaki davalara bakmakla görevliyidiler. Bu meclislerde karara bağlanan bir meseleyi kaymakamlar icra edecek, yetkileri dışında olan konuları ise mutasarrıflara bildireceklerdi.¹⁹⁴⁵

Nizamiye mahkemeleri hakkında yayımlanan bir nizamnamede kaymakamlık merkezi olan kazalarda bulunan deavi meclislerinin bidayet şeklinde ve liva merkezlerindeki temyiz meclisleriyle vilayet divan-ı temyizlerinin ise istinaf şeklinde davaları görmekle vazifeli oldukları ve ihtiyaç duyulan vilayet, sancak ve kazalarda ise ticaret mahkemeleri bulunduğu belirtilmekteydi.¹⁹⁴⁶ Bu nizamnameye göre ticaret mahkemesi bulunmayan kazalarda ticarete dair davalar da ticaret kanununa uygun olarak kaza deavi meclisinde görülebilirdi.¹⁹⁴⁷ Bu meclislerin baktığı hukuki işlerin istinaf mercii, sancak merkezlerindeki temyiz-i hukuk meclisleri idi.¹⁹⁴⁸

Adam öldürme veya yaralama vakalarında şahsi hukuku ilgilendiren bir durum varsa şahsın talebi üzerine konu önce şer’i hukuka göre incelenir, sonra memleket meclislerinde ve nizamiye mahkemelerinde görüşülürdü.¹⁹⁴⁹

Meclis-i deavi-i kazanın reisi naipti. Bu meclis genellikle Müslüman ve gayrimüslim mümeyyizlerin bir araya gelmesiyle oluşurdu.¹⁹⁵⁰ Bazı kazalarda meclislerin tüm mümeyyizleri sadece Müslüman¹⁹⁵¹ veya sadece gayrimüslim idiler.¹⁹⁵² Azalar arasında müftü de bulunabiliyordu.¹⁹⁵³ Meclislerde kâtip veya deavi kâtibi de vardı.¹⁹⁵⁴ Bazı meclislerde kâtibin yanı sıra nüfus mukayyidi de bulunurdu.¹⁹⁵⁵ Bazı bölgelerde meclis başkanı ve mümeyyizlerle ilgili istisnai durumlar da yaşanabiliyordu.

¹⁹⁴⁵ S. Bingöl, a.g.e., s. 160. Bu hususlar, vilayet nizamnamesinin elli ile elli üçüncü maddeleri arasında açıklandı (*Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 617 ve 618).

¹⁹⁴⁶ Takvim-i Vekâyi, defa 1082, 28 Nisan 1869/16 M 1286. BOA, A.DVNSMTAN.d., no: 2, s. 216.

¹⁹⁴⁷ Takvim-i Vekâyi, defa 1083, 01 Mayıs 1869/19 M 1286.

¹⁹⁴⁸ S. Bingöl, a.g.e., s. 179. M. M. Kenanoğlu, a.g.m., s. 185, 186. E. B. Ekinci, ...*Mahkemeleri*, s. 165.

¹⁹⁴⁹ S. Bingöl, a.g.m., s. 536.

¹⁹⁵⁰ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Trabzon V.S., sene 1286; 1287. Edirne V.S., sene 1287. Bosna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Erzurum V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287. Kastamonu V.S., sene 1286. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73. Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66; 1287, s. 38-65. Sivas V.S., sene 1287. Resulayn’da meclis-i deavinin azalarına 150’şer kuruş maaş tahsis edilmiş ve padişah bu kararı onaylamıştı (BOA, İ.DH., 624/43393). İşkodra valisi, İşkodra Sancağına bağlı Merditalu’da bir temyiz-i hukuk meclisi teşkil edilerek azalara 250’şer, kâtime de 500 kuruş tahsis edilmesini istemiş ve padişah bu talepleri kabul etmiş (BOA, İ.DH., 589/40972, 19 Mart 1869/05 Z 1285) ve gereğini icra etmeleri için İşkodra Vilayetine ve Maliye Nezaretî’ne Sadareten yazı gönderilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 440/43, 01 Nisan 1869/18 Z 1285).

¹⁹⁵¹ Halep V.S., sene 1286; 1287. Trablusgarb V.S., sene 1286. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66; 1287, s. 38-65. Trabzon V.S., sene 1286. Sivas V.S., sene 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73. Hüdavendigâr V.S., sene 1287.

¹⁹⁵² Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Hüdavendigâr V.S., sene 1287. Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287.

¹⁹⁵³ Bosna V.S., sene 1285.

¹⁹⁵⁴ Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66; 1287, s. 38-65. Sivas V.S., sene 1287. Trabzon V.S., sene 1286; 1287. Edirne V.S., sene 1287. Diyarbakır V.S., sene 1287. Bosna V.S., sene 1286; 1287. Hüdavendigâr V.S., sene 1287. Erzurum V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287.

¹⁹⁵⁵ Sivas V.S. 1287.

Mesela Antakya’da meclisin reisi naip dışında bir şahıstı,¹⁹⁵⁶ naip bulunmayan yerlerde müftüler de reislik görevini üstlenebiliyorlardı.¹⁹⁵⁷

Kastamonu’da bu meclisin yerine göre kâtibi, mal müdürü/mal kâtibi, sandık emini ve tapu kâtibi vardı. Sancak merkezi olan kazalarda ise bu meclis yoktu.¹⁹⁵⁸ Diyarbakır’a bağlı bazı yerlerde mümeyyiz bulunmazken,¹⁹⁵⁹ doğrudan mutasarrıfa bağlı olan veya yeni teşkil edilen kazalarda ise bu meclis mevcut olmayabiliyordu.¹⁹⁶⁰ Trablusgarb dâhilindeki bazı kazalarda sadece deavi meclisi bulunurdu ve bu mecliste naip ve müftü ile azalar görev yapmaktalardı.¹⁹⁶¹

4.3.2.3 Kaymakamlıklarda Belediye Teşkilatı

Osmanlı Devleti’nde taşrada modern belediye teşkilatının kurulması, 1864’teki nizamnamede izah edilmemişse de Midhat Paşa’nın, 13 Kasım 1865’te Babiâli’ye sunduğu teklif üzerine belediye meclisleri kurulmaya başlanmıştı.¹⁹⁶²

Belediye meclislerinin ülke genelinde teşkiline başlanması ise 25 Temmuz 1867/23 Ra 1284 tarihinde “Vilayet Dâhilinde Olan Şehir ve Kasabalarda Teşkil Olunacak Daire-i Belediye Meclislerinin Suret-i Tertibi ve Memurlarının Vezâifi Hakkında Talimattır” ve “Daire-i Belediye Meclisinin Vezâif-i Umumiyesi Hakkında Talimattır” adı altında çıkarılan kanunlarla birlikte oldu.

Talimatlara göre meclisin bir reisi, bir muavini ile altı azası bulunacak; ayrıca mecliste müşavere azası olarak bir mühendis ile memleket tabibi, gerektiği kadar teftiş memuru ve zaptiye askeri temsilcileri ile bir kâtip ve sandık emini görev yapacaktı. Reisliğe mevcut memurlardan birisi getirilecek, azalar ise emlak ve arazi sahibi kişiler arasından seçilecek ve ücretsiz hizmet edeceklerdi. Üyeler, kasaba ihtiyar meclisleri tarafından seçilip hükümet tarafından ayrıma tabi tutulduktan sonra onaylanacaklardı. Meclis, kendine has bir mekana sahip olacak ve haftada iki defa toplanacaktı.

Meclislerin görevleri sokak, lağım, kaldırım ve suyollarını düzenlemek; geceleri kandil yakmak; terazi ve kantar gibi ölçüleri, lokanta ve baloları kontrol etmek; sağlığa zararlı şeyleri yasaklamak, yangın tulumalarını muhafaza etmek, aciz ve fakirlerin

¹⁹⁵⁶ Haleb V.S., sene 1286.

¹⁹⁵⁷ Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66.

¹⁹⁵⁸ Kastamonu V.S., sene 1287, s. 59-87.

¹⁹⁵⁹ Diyarbakır V.S., sene 1287.

¹⁹⁶⁰ Diyarbakır V.S., sene 1286.

¹⁹⁶¹ Trablusgarb V.S., sene 1287.

¹⁹⁶² M. Çelik, *a.g.e.*, s. 59.

ihtiyaçlarını temin etmek, sokaklarda sergi serip eşya satılmasını ve başıboş hayvan dolaşmasını engellemektir.¹⁹⁶³

Taşrada belediye teşkilatının yürütme organı durumundaki meclis-i daire-i belediye veya meclis-i belediye adlı birimlerin reisi genellikle kaymakam veya onun vekili idi.¹⁹⁶⁴ Bununla birlikte bazı vilayetlere bağlı kazalarda kaymakam dışında birileri de reis olarak görev yapmaktalardı.¹⁹⁶⁵ Bu meclislerin genel olarak Müslüman ve gayrimüslim azaları bulunmaktaydı.¹⁹⁶⁶ Yeri geldiğinde daimi ve muvakkat (geçici) azalar şeklinde bir ayırım yapılırdı.¹⁹⁶⁷ Bazı yerlerde ise bir meclisteki azaların tümü gayrimüslim¹⁹⁶⁸ ya da sadece Müslüman olabiliyordu.¹⁹⁶⁹ Bazı kazalarda sandık emini ve kâtip de vardı.¹⁹⁷⁰ Bazı kazalarda ise bu meclis mevcut değildi.¹⁹⁷¹

4.3.2.4 Kaymakamlıklarda Bulunan Diğer Daire, Meclis ve Memurlar

Yukarıda zikredilen meclisler dışında kazalarda mevcut bulunan meclis, daire ve memuriyetler, ihtiyaca mebni bölgeden bölgeye bazı değişiklikler arz etse de genel itibarıyla şu şekildeydi:

Ticaret Meclisi/Meclis-i Ticaret: Bu meclis, tüm kazalarda bulunmasa da taşrada yaygın olarak teşkil edilmişti. Meclislerin reisi ile birlikte Müslüman ve gayrimüslim azaları bulunurdu. Ayvalık'ta meclisin reisi dışında gayrimüslim azaları mevcuttu.¹⁹⁷² Bazı yerlerde bu meclislerin azaları daimi (aza-yı daime) ve geçici (aza-yı muvakkat) şeklinde bir ayırma tabi tutuluyordu.¹⁹⁷³ Bazı yerlerde ise bu birim, mahkeme-i ticaret adı altında ifade edilmekteydi.¹⁹⁷⁴

¹⁹⁶³ *Düstur*, I. Tertip, C. II, 1289, s. 491-497.

¹⁹⁶⁴ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

¹⁹⁶⁵ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Haleb V.S., sene 1286; 1287. Sivas V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287. Hüdavendigar V.S., sene 1287. Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287.

¹⁹⁶⁶ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Haleb V.S., sene 1286; 1287. Trabzon V.S., sene 1286; 1287. Edirne V.S., sene 1287. Hüdavendigar V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287. Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73. Sivas V.S., sene 1287. Humus Kazasında mevcuttu (Suriye V.S., sene 1286).

¹⁹⁶⁷ Hasköy'de aza-yı daime ve aza-yı muvakkate ayırımı yapılmıştı (Edirne V.S., sene 1287).

¹⁹⁶⁸ Gabrova (Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287), Kalımyoz (Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287) ve Ayvalık'ta tüm azalar gayrimüslimdi (Hüdavendigar V.S., sene 1287).

¹⁹⁶⁹ Hüdavendigar V.S., sene 1287. Haleb V.S., sene 1287. Kastamonu V.S., sene 1286. Sivas V.S., sene 1287.

¹⁹⁷⁰ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Haleb V.S., sene 1286. Edirne V.S., sene 1287. Hüdavendigar V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287. Kastamonu V.S., sene 1287, s. 59-87.

¹⁹⁷¹ Tuna'ya (Tuna V.S., sene 1285; 1286); Kastamonu'ya (Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87); Trabzon'a (Trabzon V.S., sene 1286; 1287); Selanik'e (Selanik V.S., sene 1287); Haleb'e (Haleb V.S., sene 1287) ve Sivas'a bağlı bazı kazalarda bu meclis yoktu (Sivas V.S., sene 1287).

¹⁹⁷² Hüdavendigar V.S., sene 1287.

¹⁹⁷³ Edirne V.S., sene 1287. Sivas V.S., sene 1287.

¹⁹⁷⁴ Bazı kazalarda mevcuttu (Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287).

Rüsumat* İdaresi: Bu birim müdür, kâtip ve sandık eminden oluşurdu.¹⁹⁷⁵ Bazı kazalarda rüsumat müdürleri¹⁹⁷⁶ ile rüsumat memurları mevcutken,¹⁹⁷⁷ bazı kazalarda ise memur, kâtip ve bunlara ek olarak eytam müdürü bulunurdu.¹⁹⁷⁸ Sivas ve Bosna vilayetleri dâhilindeki bazı kazalarda ise duhan memurları mevcuttu.¹⁹⁷⁹ Kimi yerde rüsumat memurları başlığı altında gümrük memuru ve kâtibi de zikredilirdi.¹⁹⁸⁰

Bunun dışında gümrük idaresi bulunan Haleb'e bağlı birçok kazada müdür, başkâtip, sandık emini ile bazı yerlerde memurlar;¹⁹⁸¹ Bosna'da gümrük memurları olarak müdür, kâtip, sandık emini ve ambar memuru mevcuttu.¹⁹⁸²

Menafi-i Umumiye/Memleket Sandığı: Tuna valiliği sırasında Midhat Paşa, köylülere yüksek faizle borç veren murabahacıları saf dışı ederek çiftçiye tarım kredisi sağlamak amacıyla kazalarda menafi/memleket sandığı adı altında tarım kredi kooperatifleri tesis etmişti. Bazı yazarlara göre bu müessese, Friedrich Wilhelm Raiffeisen'in 1840'ların sonlarında Prusya'da kurduğu kırsal kredi birlikleri model alınarak meydana getirilmişti.¹⁹⁸³

Kuruluş aşamasında sandıklar için ilk olarak Niş ve Vidin taraflarında âşar bedelleri tahsis edildi. Elde edilen mahsulün yüzde beşi, kurulması düşünülen sandığa sermaye olarak bırakıldı. Bu amaçla hasat sonunda toplanan mahsulat ihtiyar meclisleri tarafından kazalara getirildi ve müzayede yoluyla satılarak sermayeler temin edildi. Bundan sonra Midhat Paşa, konuyla ilgili bir layiha hazırlayarak Babî'li'ye sundu, Meclis-i Vâlâ'nın onayı ve padişahın 07 Şubat 1865 tarihli iradesiyle de sandıkların teşekkülü resmen kabul edilmiş oldu. Daha sonra Tuna Vilayeti dışındaki yerlerde sandıkların kurulması gayesiyle söz konusu layiha geliştirilerek 19 Temmuz 1867'de ülke geneline yaygınlaştırıldı.¹⁹⁸⁴

Bu sandıklarda görevli Müslüman ve gayrimüslim vekiller bulunurdu.¹⁹⁸⁵ Bazı

---

* Rüsumat, gümrük idaresi için kullanılan bir tabirdir (Ş. Sami, *a.g.e.*, s. 664).

¹⁹⁷⁵ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

¹⁹⁷⁶ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Konya V.S., sene 1285, s. 69; 1286, s. 75; 1287, s. 79-81.

¹⁹⁷⁷ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Bosna V.S., sene 1286. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 102, 103. Sivas V.S., sene 1287.

¹⁹⁷⁸ Selanik V.S., sene 1287.

¹⁹⁷⁹ Sivas V.S., sene 1287. Bosna V.S., sene 1286.

¹⁹⁸⁰ Bosna V.S., sene 1287.

¹⁹⁸¹ Haleb V.S., sene 1286.

¹⁹⁸² Bosna V.S., sene 1286.

¹⁹⁸³ Milen V. Petrov, *Tanzimat For The Countryside: Midhat Paşa and The Vilayet of Danube, 1864-1868*, Ph.D. Dissertation, Princeton University UMI, 2006, s. 123, 124.

¹⁹⁸⁴ İ. Selimoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Menafi Sandıklarının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999 Bildiriler*, Konya 2000, s. 683.

¹⁹⁸⁵ Tuna V.S., sene 1285; sene 1286; sene 1287. Edirne V.S., sene 1287. Hüdavendigâr V.S., sene 1287.

kazalarda tüm vekiller sadece Müslüman¹⁹⁸⁶ veya sadece gayrimüslim olabilirdi.¹⁹⁸⁷ Bunun dışında kâtip ile emval ve eytam müdürü mevcuttu. Bazı kazalarda Bulgarca kâtipi,¹⁹⁸⁸ bazı kazalarda ise sandık emini bulunurdu.¹⁹⁸⁹ Bosna dâhilinde sandık emini, aza ve kâtip ile eytam sandığı müdürü mevcuttu.¹⁹⁹⁰

Haleb’de bu müessese “Menafi-i Umumiye Sandığı Komisyonu” adıyla zikredilirdi. Bunların reis dışında Müslüman ve gayrimüslim üç dört azası vardı. İdlib’de bu komisyon, belediye meclisi ile birleşik olarak hizmet veriyordu.¹⁹⁹¹ Anadolu’da bu birim kayıtlarda, daha ziyade memleket sandığı adıyla geçmekteydi. Bunlar Müslüman ve gayrimüslim vekillerden oluşan bir yapıya sahipti ve buralarda görev yapan bir de kâtip bulunurdu.¹⁹⁹²

Zaptiye Kuvvetleri: Kazalarda bulunan zaptiye askerinin amiri kaymakamdı.¹⁹⁹³ Kazalarda asayiş sağlama görevli zaptiye süvari ve neferlerinin yanı sıra asakir-i ihtiyatiye zabitanı adı altında kuvvetler bulunurdu; bazı yerlerde bunlara ek olarak korucu ve bekçiler de mevcuttu. Kimi yerde topçu zabitanı; kimi yerde ise zaptiye bölük ağası, korucusu ve bekçiler ile neferleri bulunurdu.¹⁹⁹⁴

Redif askeri ve zaptiye birliği bulunan yerler de vardı; bu birliklerin amiri binbaşydı.¹⁹⁹⁵ Bosna Vilayeti dâhilindeki kazalarda zaptiye askerleri arasında yüzbaşı, serçavuş, zaptiye mülazımı, piyade çavuşu; ayrıca redif askeri yüzbaşısı, zaptiye yüzbaşısı ve asakir-i mustahfaza zabitanı; asakir-i mustahfaza yüzbaşı ve bölükbaşları ile zaptiye mülazımı bulunmaktaydı.¹⁹⁹⁶ Ayrıca İnebolu ve Ereğli’de redif zabitanı ve maden görevlileri mevcuttu.¹⁹⁹⁷

Zabita ile tahsilat ve teftiş memurları olarak bazı kazalarda yerine göre ya yüzbaşı, mülazım, tahsildar ve müfettişler ya kordon binbaşısı, yüzbaşı ve tabur kâtipleri ya pandor yüzbaşları ve bölükbaşları ya da süvari ve piyade korucuları ile

¹⁹⁸⁶ Hüdavendigâr V.S., sene 1287.

¹⁹⁸⁷ Gabrova’da kâtip dışında tüm vekiller gayrimüslimdi (Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287).

¹⁹⁸⁸ Tuna V.S., sene 1286; 1287.

¹⁹⁸⁹ Edirne ve Hüdavendigâr vilayetlerinin 1287 senesine ait salnameleri.

¹⁹⁹⁰ Bosna V.S., sene 1287

¹⁹⁹¹ Halep V.S., sene 1287.

¹⁹⁹² Trabzon V.S., sene 1287. Hüdavendigâr V.S., sene 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73.

¹⁹⁹³ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 617.

¹⁹⁹⁴ Tuna V.S., sene 1286; 1287.

¹⁹⁹⁵ Konya V.S., sene 1285, s. 72-78; 1286, s. 79-84; 1287, s. 69-73.

¹⁹⁹⁶ Bosna V.S., sene 1287.

¹⁹⁹⁷ Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 100.

orman korucuları bulunurdu. Bunun yanı sıra teftiş ve tahsilat memurları olarak müfettiş, sertahsildar ve tahsildarlar da mevcuttu.¹⁹⁹⁸

Hesap ve Kayıt (Umur-ı Hesabiye ve Tahririye) Memurları: Taşrada hesap işlerine bakan mal müdürü ile kayıt işlerini yürüten nüfus mukayyidleri mevcuttu. Bu idarenin mensupları olarak bazı kazalarda tahrirat kâtibi, bazı kazalarda ise deavi kâtibi bulunmaktaydı.¹⁹⁹⁹

Telgraf ve Posta Memurları: Postanelerde görevli posta müdürü bulunurdu.²⁰⁰⁰ Telgraf idaresi bulunan yerlerde telgraf müdürü²⁰⁰¹ muhabere memuru,²⁰⁰² korucular, bekçiler,²⁰⁰³ telgraf müfettişi vardı.²⁰⁰⁴ Kavala'nın telgraf idaresinde müdür ile Fransızca ve Türkçe muhabere memurları bulunurdu.²⁰⁰⁵ Sünne'de Türkçe bilen müdürün yanı sıra yabancı dil bilen müdürler vardı. Ancak belirtilen bu müesseseler her kazada mevcut değildi.²⁰⁰⁶

Karantina Memurları: Karantina idaresinin mevcut olduğu yerlerde karantina müdürü, tabibi ve memurları;²⁰⁰⁷ yerine göre karantina memuru²⁰⁰⁸ veya onunla birlikte kâtip²⁰⁰⁹ ve bazı yerlerde bu memurların yanı sıra liman reisi bulunurdu.²⁰¹⁰ Bazı kazalarda ise sadece karantina müdürü vardı.²⁰¹¹

Tahrir-i Emlak Komisyonu: Bu teşkilatın reisi ile birlikte Müslüman ve gayrimüslimlerden müteşekkil azaları ile kâtibi mevcuttu.²⁰¹² Bazı yerlerde bu kurum "Emlak Komisyonu" olarak zikredilmekteydi. Komisyonda vukuat kâtibi ile nüfus kâtibi de bulunurdu.²⁰¹³

Ziraat Komisyonu: Çok az kazada mevcut bulunan bu müessese bünyesinde komisyona başkanlık yapan reisin yanı sıra Müslim ve gayrimüslimlerden müteşekkil

¹⁹⁹⁸ Bosna V.S., sene 1285; 1286.

¹⁹⁹⁹ Bosna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

²⁰⁰⁰ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

²⁰⁰¹ Trabzon V.S., sene 1286. Konya V.S., sene 1285, s. 70; 1286, s. 76, 77; 1287, s. 83, 84. Tuna V.S., sene 1286; 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 81. Bosna V.S., sene 1285.

²⁰⁰² Tuna V.S., sene 1286; 1287. Konya V.S., sene 1285, s. 70; 1286, s. 76, 77; 1287, s. 83, 84.

²⁰⁰³ Tuna V.S., sene 1286; 1287.

²⁰⁰⁴ Konya V.S., sene 1285, s. 70.

²⁰⁰⁵ Selanik V.S., sene 1287.

²⁰⁰⁶ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

²⁰⁰⁷ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Konya V.S., sene 1285, s. 85; 1286, s. 73.

²⁰⁰⁸ Adana V.S., sene 1287, s. 80. Kastamonu V.S., sene 1287, s. 104.

²⁰⁰⁹ Tuna V.S., sene 1285. Bosna V.S., sene 1287.

²⁰¹⁰ Adana V.S., sene 1287, s. 80. Selanik V.S., sene 1287. Tuna V.S., sene 1285; 1286. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 104.

²⁰¹¹ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Kastamonu V.S., sene 1286.

²⁰¹² Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Hüdavendigâr V.S., sene 1287. Selanik V.S., sene 1287.

²⁰¹³ Sivas V.S., sene 1287.

azalar görev yapmaktalardı.²⁰¹⁴

Bu meclis ve komisyonlara dâhil veya bunların dışında, kazalarda görev yapan memurlara bakıldığı zaman genel olarak şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır. Kazalarda bulunan memurlar kaymakam dışında bazı yerlerde bir ikisi eksik olmakla birlikte naip, müftü, mal müdürü, tahrirat müdürü ve/veya tahrirat kâtibi, sandık emini²⁰¹⁵ ve nüfus mukayyidi şeklinde idi.²⁰¹⁶

Bunların yanı sıra çeşitli bürolarda görevli kâtipler vardı. Bunlar tahrir kâtibi, vukuat kâtibi, mahkeme kâtibi, tahrir-i emlak kâtibi, tapu kâtibi,²⁰¹⁷ idare kâtibi, kaymakamın maiyet kâtibi, Arabî kâtip,²⁰¹⁸ deavi kâtibi,²⁰¹⁹ mahkeme-i şer'iyeye kâtibi,²⁰²⁰ istintak kâtibi,²⁰²¹ mal kâtibi,²⁰²² arazi kâtibi²⁰²³ ile emlak muharriri, emlak mukayyidi ve emlak mübeyyizi idi.²⁰²⁴

Yukarıdaki memurlar dışında, bölgelerin ihtiyacına göre değişik memurlar görev yapmaktalardı. Zağferanborlu'da evkaf müdürü,²⁰²⁵ Bosna Vilayetindeki kazalarda yerine göre tezakir/tezkere yoklama memurları, konsolos vekili, orman korucuları,²⁰²⁶ Cezayir-i Bahr-i Sefid'e bağlı bazı kazalarda rüsumiye ve sıhhiye memurları,²⁰²⁷ Hüdavendigar Vilayetinde eytam sandığı müdürü, evkaf ve eytam müdürü, menafi sandığı vekili, arazi memuru, memleket tabibi ve belediye sandık emini vardı.²⁰²⁸

Bunların dışında yine kazalarda nakib kaymakamı,²⁰²⁹ müderris, gayrimüslim din adamları, emlak memuru, pasaport memuru, hükümet tercümanı, idare-i nehriye vekili,* müskirat memuru, konsolos vekilleri mevcuttu.²⁰³⁰ Mekteb-i rüşdiye bulunan

²⁰¹⁴ Edirne V.S., sene 1287.

²⁰¹⁵ Konya V.S., sene 1285, s. 36-66; 1286, s. 36-66; 1287, s. 38-65. Sivas V.S., sene 1287. Trabzon V.S., sene 1286; 1287. Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Halep V.S., sene 1285; 1286; 1287. Suriye V.S., sene 1285; 1286. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. Edirne V.S., sene 1287. Diyarbakır V.S., sene 1286; 1287. Hüdavendigar V.S., sene 1287. Erzurum V.S., sene 1287. Adana V.S., sene 1287, s. 50-73. Resulayn'da mal müdürüne 500, sandık eminine 500 ve tahrirat kâtipliğine 850 kuruş maaş tahsis edilmiş; üç ulemaya sadaka olarak mahlulattan 300 kuruş ayrılmış ve padişah, bu kararı onaylamıştı (BOA, İ.DH., 624/43393).

²⁰¹⁶ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Hüdavendigar V.S., sene 1287.

²⁰¹⁷ Tuna V.S., sene 1286; 1287. Selanik V.S., sene 1287.

²⁰¹⁸ Suriye V.S., sene 1285; 1286.

²⁰¹⁹ Tuna V.S., sene 1285. Halep V.S., sene 1286; 1287. Suriye V.S., sene 1286.

²⁰²⁰ Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287.

²⁰²¹ Tuna V.S., sene 1285.

²⁰²² Trablusgarb V.S., sene 1286; 1287. Kastamonu V.S., sene 1286.

²⁰²³ Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 59-87. Halep V.S., sene 1287.

²⁰²⁴ Halep V.S., sene 1286.

²⁰²⁵ Kastamonu V.S., sene 1286.

²⁰²⁶ Bosna V.S., sene 1287.

²⁰²⁷ Cezayir-i Bahr-i Sefid V.S., sene 1287.

²⁰²⁸ Hüdavendigar V.S., sene 1287.

²⁰²⁹ Suriye V.S., sene 1285; 1286.

* Midhat Paşa, nehir ulaşımında Avusturya'nın tekeline son vermek amacıyla Tuna'da taşımacılık yapmak amacıyla devlet nehir ulaşım şirketi yani idare-i nehriye adıyla bir müessese teşkil etmişti (M. V. Petrov, *a.g.t.*, s. 116).

yerlerde ise muallimler görev yapmaktalardı.²⁰³¹

4.3.3 Kaymakamların Tayin ve Terfi Durumları ile Azil, Yargılanma ve Taltif Muameleleri

Bu başlık altında kaymakamların göreve başlamalarından ayrılmalarına kadar geçen süreç içerisinde tabi oldukları idari prosedüre, yaptıkları iyi ve kötü işler karşılığında aldıkları mükâfat ve cezalara değinilmektedir.

4.3.3.1 Kaymakamların Tayinleri ve Sorumlu Oldukları Merciler

Kaymakamların sorumlu oldukları merci, bağlı buldukları vilayetin valisiydi. Kaymakamların maaşını ödetmesi, kişilerin kaymakamdaki alacaklarını kaymakamdan aldırıp borçlu olduğu kişiye verdirmesi ve şahıslar arasındaki alacak meselelerinin halli için valiler muhatap alınırlardı. Mesela 1868 ve 1869 yıllarında Trabzon Vilayetine bağlı muhtelif kazaların kaymakamlarıyla ilgili dilek, şikâyet ve kaymakamların alacak verecek meselelerinin halli için valilik kurumu sorumlu merci olarak kabul edilmiş ve gerekenleri yapması için Trabzon valisine Sadareten yazılar gönderilmişti.²⁰³²

Kaymakamların tayin ve azillerinden yine valiler sorumluydu. Kaymakamları seçip bunlara ait bilgileri içeren bir defteri Sadarete göndermek,²⁰³³ yeni atanan kaymakamlar için gerekli mühürlerin İstanbul'da imal edilerek kendilerine ulaştırılmasını sağlamak valilerin göreviydi.²⁰³⁴

Bunun dışında gerektiği zaman sancak mutasarrıflarının da kaymakamları tayin ve azil etme yetkileri bulunuyordu. Isparta Sancağı Mutasarrıfı Çerkes Ali Necib Paşa (1867-68/1284-85), Burdur Kaymakamı Konyalı Serdarzade Abdullah Ağa'yı azlederek yerine daha önce Isparta kaymakamlığı yapmış olan Çelebi damadı Hüseyin Nesib Efendi'yi getirmişti.²⁰³⁵

Valilerin, oğulları ile damatlarını görev yaptıkları vilayet dâhilinde mutasarrıf, defterdar, muavinlik ve kaymakamlığa getirmeleri yasaktı. Aynı şekilde mutasarrıfların da böyle yakınlarını sancak dâhilinde kaymakam, müdür ve sair görevlere getirmeleri

²⁰³⁰ Tuna V.S., sene 1286; 1287.

²⁰³¹ Tuna V.S., sene 1286; 1287. Konya V.S., sene 1285, s. 87; 1286, s. 78; 1287, s. 90. Kastamonu V.S., sene 1286; 1287, s. 95, 96. Bosna V.S., sene 1287.

²⁰³² S. Eryılmaz, *a.g.t.*, s. 18, 19, 20; 127.

²⁰³³ Ankara valisi, Ankara Vilayetinin teşkili sırasında kaza kaymakamlarına dair hazırladığı bir defteri İstanbul'a gönderdiğini Sadarete bildirmişti (BOA, MVL., 1047/72, 07 Eylül 1867/08 Ca 1284).

²⁰³⁴ Erzurum valisi, kaza müdürlerine kaymakamlık unvanı verildiği için bunlara gerekli mühürlerin imal ettirilerek gönderilmesi hususunda Sadarete yazı göndermişti (BOA, MVL., 1053/32, 18 Eylül 1867/19 Ca 1284).

²⁰³⁵ B. S. Sami, *a.g.e.*, s. 217.

men edilmişti. Ancak vali ve mutasarrıflar bu yasağa uymamış ve bu sebeple de söz konusu mesele hakkında daha hassas olmaları hususunda uyarılmışlardı.²⁰³⁶

Kaymakam tayinleri merkezde, Meclis-i Vâlâ veya Şûrâ-yı Devlet'te karara bağlanırdı. Bu meclislerde olumlu bulunarak atanması uygun görülen kaymakam adayları, padişah tarafından da onaylandıktan sonra konu Sadarete intikal eder ve akabinde tayin için gereken işlemleri icra etmeleri hususunda Sadarettten Maliye Nezareti'ne ve ilgili vilayetin valisine yazılar gönderilirdi.²⁰³⁷

Tayin işlemlerinin devlet merkezindeki onay mercii 1869 yılından sonra Dâhiliye Nezareti* olmuştu. Nitekim valilerin bildirdikleri mutasarrıf, kaymakam, vilayet mektupçu ve muavinleri ile sair mülkiye memurlarının tasdiki işi Dâhiliye Nezareti vasıtasıyla icra edilmekteydi.²⁰³⁸

Kaymakam tayini yapılırken ihtiyaç duyulması hâlinde Babîâlî'deki nezaret ve dairelerle görüşülerek karar alınırdı. Mesela Ereğli kaymakamı istifa edince yerine atanacak kişinin tespiti için Bahriye Nezareti ile muhabere yapılmış ve bir neticeye varılana kadar kaymakamlığın vekâleten idare edilmesi için Kastamonu Vilayeti kaymakamlığına Sadarettten yazı gönderilmişti.²⁰³⁹

Bir vilayet dâhilindeki kaymakamların şahsi ve idari sorunlarının çözümü gerektiği zaman Sadaret, yine valileri muhatap alırdı. Bu doğrultuda kaymakamların zimmeti ve Maliye'ye borcu olup olmadığını tespit etmeleri,²⁰⁴⁰ kaymakamlar ile şahıslar arasındaki borç meselelerini halletmeleri,²⁰⁴¹ kaymakamlar hakkında meydana gelen şikâyetleri tahkik ederek Sadareti bilgilendirmeleri²⁰⁴² ve kaymakamlara yapılan

²⁰³⁶ Takvim-i Vekâyi, defa 1069, 29 Mart 1869/15 Z 1285.

²⁰³⁷ BOA, İ.MVL., 581/26074, 11 Kasım 1867/15 B 1284. BOA, MVL., 1069/18, 02 Aralık 1867/06 Ş 1284. BOA, İ.ŞD., 1/30, 09 Nisan 1868/16 Z 1284. BOA, A.MKT.MHM., 410/19, 10 Haziran 1868/18 S 1285. BOA, İ.ŞD., 5/281, 24 Haziran 1868/03 Ra 1285. BOA, A.MKT.MHM., 413/58, 14 Temmuz 1868/23 Ra 1285. BOA, A.MKT.MHM., 433/54, 03 Şubat 1869/20 L 1285. BOA, İ.ŞD., 4/215, 08 Haziran 1868/16 S 1285. BOA, İ.ŞD., 5/263, 21 Mayıs 1868/28 M 1285.

* Osmanlı Devleti'nde 1836 yılında teşkil ve 1839'da ilga edilmiş olan Dâhiliye/Mülkiye Nezareti, 1869'da tekrar ihdas edilmişti (A. Akyıldız, a.g.e., s. 68, 70).

²⁰³⁸ Takvim-i Vekâyi, defa 1064, 11 Mart 1869/26 Za 1285.

²⁰³⁹ BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 647, 11 Kasım 1869/07 Ş 1286.

²⁰⁴⁰ Silistre eski kaymakamı Müfid Efendi'nin muhasebesiyle ilgili bir bağının olup olmadığını ve bunun sebebini bildirmesi için Tuna valiliğine Babîâlî'nden yazı gönderildi (BOA, A.d., no: 829, 31 Ocak 1870/29 L 1286).

²⁰⁴¹ Bu hususta Hüdavendigâr valiliğine Sadarettten emirler gönderilmişti (BOA, A.d., no: 606, 19 Mayıs 1868/26 M 1285; 24 Şubat 1869/11 Za 1285; 07 Temmuz 1869/27 Ra 1286; 11 Temmuz 1870/12 R 1287).

²⁰⁴² Ereğli kaymakamının kötü haline dair şikâyetler gelince Kastamonu Vilayetine (BOA, A.d., no: 828, 27 Mayıs 1869/15 S 1286); Akdağ Madeni Kaymakamı Mehmed Ağa'nın, bir gayrimüslimi rüşvet talebiyle hâpiste tuttuğu hususunda o kişinin pederi şikâyetçi olunca Ankara Vilayetine (BOA, A.d., no: 835, 22 Nisan 1870/21 M 1287); bir gayrimüslim, oğlunun Pirlepe kaymakamı tarafından darp ve hapsedildiğini belirterek muhakeme yapılmasını isteyince Selanik Vilayetine Sadarettten yazılar gönderilerek durumu araştırıp merkezi bilgilendirmeleri emredildi (BOA, A.d., no: 829, 06 Şubat 1870/05 Za 1286).

haksızlıkları önlemeleri için valilere Babıâli'den emirler gönderilirdi.²⁰⁴³ Kaymakamların sarraf ve ahali ile olan borç meseleleri de vali ve mutasarrıflar tarafından halledilirdi.²⁰⁴⁴

Vilayet nizamnamesi gereğince sancak merkezi durumundaki kazalar, kaymakam tarafından değil, mutasarrıf tarafından ve onun yokluğunda yerine vekâlet etmek üzere duran muavin tarafından idare edilirdi. Sonradan tasarruf etmek amacıyla muavinlik memuriyeti kaldırıldıysa da mutasarrıflar, tüm işlere vakit ayıramadıkları ve sancakta seyahat ettikleri sırada yerlerine bırakacak vekilleri olmadığı için işler aksamaya başlayınca tekrar yürürlüğe konuldu.²⁰⁴⁵ Kaymakam muavini olarak görev yapan merkez müdürleri de mevcuttu. Bunların ilgasına karar verildiyse de bu durum, henüz tamamen kurulmayan teşkilata zarar vereceği için bir süre daha ertelendi.²⁰⁴⁶

Mutasarrıf muavinliğinin ilgası meselesi kısa süre sonra tekrar gündeme geldi. Sancak merkezi olan kaza kaymakamlıkları mutasarrıflar tarafından idare edileceği için mutasarrıf muavinleri gibi bu kaymakamların da lağvının gerektiğine dair Edirne Vilayetine,²⁰⁴⁷ vilayet muavinleriyle daha önce merkez kaymakamı denilen mutasarrıf muavinlerinin lağvedildiği ve orada mutasarrıf muavinleri varsa ilga etmesi amacıyla Suriye Vilayetine Dâhiliye Nezareti'nden yazılar gönderildi.²⁰⁴⁸

Yeni vilayet teşkilatına geçiş yapılıncaya mevcut görevinden memnun olmayıp bir kaymakamlığa getirilmeyi,²⁰⁴⁹ açıkta oldukları için bir kaymakamlığa atanmayı,²⁰⁵⁰

²⁰⁴³ Ragıb Bey, kaymakamlıktan haksız yere azledildiğini ve muhasebesine bakılmadığını belirtince gerekeni yapması için Bosna Vilayetine Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.d., no: 829, 25 Ocak 1870/23 L 1286).

²⁰⁴⁴ Gayrimüslim bir sarraf, bir kaymakamda bulunan ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'deki muhakemelerinde onaylanan tahvil karşılıklı alacağını talep edince tahsilatı yapıp durumu bildirmesi için İşkodra valisine (BOA, DH.MKT., 1309/75, 06 Eylül 1869/29 Ca 1286); bir kadın, Sandıklı Kazası Kaymakamı Mustafa Efendi'den senetli alacağı olan 2.000 kuruşun tahsilini talep edince durumu araştırıp hakkı yerine getirmesi için Karahisar-ı Sahib mutasarrıflığına emirler gönderildi (BOA, DH.MKT., 1310/54, 01 Mart 1870/28 Za 1286).

²⁰⁴⁵ Filibe Kazasının kaymakamı olmak ve mutasarrıfın gıyabında vekâlette kullanılmak şartıyla bir muavin atanması uygun görüldü (BOA, İ.Ş.D., 10/481, 26 Ağustos 1868/07 Ca 1285) ve gereğini yapması için Edirne vilayeti ile Maliye Nezareti'ne Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 418/55, 31 Ağustos 1868/12 Ca 1285). Tırnova'da meclis azalığı yapmış olan bir şahsın buraya muavin yapılması gerektiği belirtildi (BOA, A.MKT.MHM., 423/15, 08 Ekim 1868/21 C 1285). Tuna Vilayetine bağlı Evliye-i Seb'a'nın merkez kazalarına kaymakam olmak üzere birer Müslüman muavin ile Tırnova, Vidin, Niş ve Sofya sancaklarına birer Hıristiyan muavin atanmasına; bu usulün Edirne, Selanik ve Yanya vilayetlerinde de icrasına karar verildi ve bu hususta Tuna, Edirne, Selanik ve Yanya'ya Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 423/15).

²⁰⁴⁶ BOA, A.MKT.MHM., 385/74, 24 Haziran 1867/21 S 1284.

²⁰⁴⁷ BOA, A.d., no: 829, 24 Mart 1870/21 Z 1286.

²⁰⁴⁸ BOA, A.d., no: 835, 18 Nisan 1870/17 M 1287.

²⁰⁴⁹ Şucauddin Nahiyesi eski müdürü, zarurete düştüğü için bir müdürlüğe atandığını; fakat emektar biri olduğu için kendisine merhameten ikinci sınıf kaymakamlık tahsisini (BOA, MVL., 551/2, 24 Ekim 1867/26 C 1284); Kemer Kazası müdürü, Balıkesir'e bağlı Kemer Edremid müdürlüğüne getirildiyse de sadakatine binaen bir kaymakamlığa atanması için vilayete emir gönderilmesini talep etmişlerdi (BOA, Ş.D., 2850/97, 05 Haziran 1868/13 S 1285).

²⁰⁵⁰ Benî Saab'ın eski kaymakamı, buranın müstakil mutasarrıfa geçmesi üzerine açıkta kaldığını belirterek eski hizmetlerine hürmeten bir kaymakamlığa atanmayı (BOA, Ş.D., 2851/18, 27 Haziran 1868/06 Ra 1285); askeri binbaşılıktan çıkma birisi, çeşitli kazalarda kaymakamlık yaptıktan sonra açıkta kaldığını, müşkülât çektiğini ve haline merhameten bir kaza kaymakamlığına atanmayı (BOA, Ş.D., 2852/85, 13 Eylül 1868/25 Ca 1285); bir şahıs da

kaymakamlık derecesinin yükseltilmesini veya daha yüksek dereceli bir kaymakamlığa tayin edilmeyi isteyen kişilerin veya bunların birinci derecede yakınlarının yazıları Sadarete ulaşmaya başladı.²⁰⁵¹

Görev talebinde bulunan kişilerin muamelelerinin takibi valilere havale edilirdi. Teşkil edilen kaymakamlıkların birisine atanmak üzere ilgili bölgelere adaylar gönderilir ve bunların göreve getirilip getirilmediği konusu, valiyle muhabere edilerek takip edilirdi. Kaymakam yapılmak üzere bölgeye gönderilen Hasan Şakir Efendi'nin nereye atandığı ve henüz açıktaysa öncelikle açılacak bir kaymakamlığa tayin edilmesi hususunda Kastamonu valiliğine Sadarettten yazı gönderilmişti.²⁰⁵²

Memuriyet talebinde bulunan Kızanlık eski kaymakamı Şevket Bey'in işinin görülmesi aşamasında izlenen süreç ise şöyle olmuştu. Memuriyet talebini alan Dâhiliye Nezareti Şevket Bey'e gönderdiği bir yazıda, münasip bir hizmetle istihdam edilmesi hususunun valiye tevdi edildiğini ve artık oraya müracaat etmesi gerektiğini ifade ederken,²⁰⁵³ bu sırada Edirne Vilayetine de bir yazı göndererek Şevket Bey'in bir görevde istihdam edilmek üzere talepte bulunduğu için bu şahsın kim olduğuna, hâl ve şanına, memuriyete hakkı olup olmadığına dair gerekli araştırmayı yaparak bilgi vermesini istemişti.²⁰⁵⁴ Bu muhabere neticesinde nezaret, Şevket Bey'in Edirne Vilayetinde istihdamının uymaması sebebiyle başka bir vilayet dâhilindeki bir kaymakamlıkta görevlendirilmek üzere İstanbul'a gönderilmesi gerektiğini Edirne valiliğine bildirdiyse de²⁰⁵⁵ daha sonra İnöz Kazası kaymakamı istifası edince yerine Şevket Bey tayin edildi ve Dâhiliye Nezareti, bu defa da ilgili kişinin memuriyetinin tasdiki için Edirne Vilayetine yazı gönderdi.²⁰⁵⁶

Mekteb-i Mülkiye mezunlarından bazıları da boşta kaldıklarını ifade ederek kaymakamlık talebinde bulunurlardı.²⁰⁵⁷ Mezunlar bu memuriyeti isterken ya hak ettikleri bir göreve henüz getirilmediklerini belirtir ya kendi durumunda olanları emsal olarak öne sürer ya da akranlarının daha üst makamlarda bulduklarını gerekçe olarak

---

mülki işlerde hizmet ettiği halde boşta kaldığını belirterek kendisine bir kaymakamlık verilmesi için İşkodra Vilayetine emir gönderilmesini talep ettiler (BOA, ŞD., 2853/19, 26 Ekim 1868/10 B 1285).

²⁰⁵¹ Eski sadrazamlardan Selim Paşa'nın karısı, Hüdavendigâr Vilayetinde ikinci sınıf kaymakamlık olan Kırkağaç Kazasının kaymakamı bulunan oğlu Nazif Bey'in maaşıyla geçinemediklerini belirterek oğlunun civardaki birinci sınıf bir kaymakamlığa getirilmesini talep etmişti (BOA, ŞD., 2850/30, 31 Mayıs 1868/08 S 1285).

²⁰⁵² BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 803, 24 Ocak 1870/22 L 1286.

²⁰⁵³ BOA, A.d., no: 829, 30 Mayıs 1869/18 S 1286.

²⁰⁵⁴ BOA, A.d., no: 829, 10 Ekim 1869/29 C 1286.

²⁰⁵⁵ BOA, A.d., no: 829, 22 Kasım 1869/18 Ş 1286.

²⁰⁵⁶ BOA, BEO.VGG., no: 457, s. 100, 18 Mayıs 1870/17 S 1287.

²⁰⁵⁷ BOA, ŞD., 2850/41, 06 Mart 1868/11 Za 1284. BOA, ŞD., 2853/122, 20 Ocak 1869/06 L 1285.

gösterirlerdi.²⁰⁵⁸

Mülkiye mezunlarının talep yazılarında görüldüğü kadarıyla bu kişiler mektepten mezun olduktan sonra taşrada çeşitli görevlerde istihdam edilir ve bu şekilde kendilerinin tecrübe kazanmaları sağlanırdı. Bu konuda bazı örneklere bakıldığında şu tablo ortaya çıkmaktadır: Hasan Raşid Efendi, Mekteb-i Mülkiye’de eğitim aldıktan sonra Trabzon’un Tirebolu Kazası müdürlüğüne tayin edildiğini, Sürmene’de iki yıl hizmet ettiğini ve sonradan görevden ayrıldığını açıklamıştı.²⁰⁵⁹ Süleyman Sırrı, mezun olduktan sonra yedi sekiz yıl boyunca kazalarda hizmet ettiğini ve kendisine Hüdavendigâr Vilayetinde müfettişlik görevi verilmiş olduğunu;²⁰⁶⁰ Mehmed Salih Efendi, mezun olduktan sonra sınıf-ı evvel müdürlüklerde istihdam edildiğini,²⁰⁶¹ Ahmed Nafi Efendi, mezun olduktan sonra Niğde Sancağına bağlı Ürgüb Kazasında ve ondan sonra Nevşehir’de müdürlük yaptığını, sekiz ay önce vilayetin teşkilatlanması neticesinde açıkta kaldığını;²⁰⁶² Mustafa Necati Efendi de Mekteb-i Mülkiye’nin ilk senesinde şahadetname aldığını, bundan sonra çeşitli yerlerde müdürlük ve kaymakamlık yaptığını, Alaiye’de mal ve tahrirat müdürlüklerinde hizmet ederken istifa ettiğini ve bir süre mülazemette beklediğini belirtmişlerdi.²⁰⁶³

Tayinler gerçekleştirilmeden önce kaymakam adayının hazineyle ilişkisinin olup olmadığına bakılır ve hazineye borcu olan kişilerin tayini gerçekleştirilmezdi. Mesela Denizli eski kaymakamı Şakir Bey’in devlete borcu bulunduğu için kaymakamlıkta istihdam edilemeyeceği belirtilmişti.²⁰⁶⁴

Kaymakamlar atanırken kefalete bağlanırlardı. Kefili alınmayanların işlemleri ise ertelenir ve kendileri için bir kefil getirmeleri beklenirdi.²⁰⁶⁵ Nitekim Ereğli kaymakamlığına atanan Hasan Şakir Efendi’nin kefil tüccar Mehmed Efendi, Maliye hazinesi tarafından kabul edilerek kendisinden senet alınmış ve mahallinde gereğini icra

---

²⁰⁵⁸ BOA, ŞD., 2850/38, 07 Haziran 1868/15 S 1285. BOA, ŞD., 2850/54, 28 Mayıs 1868/05 S 1285. BOA, ŞD., 2851/102, 10 Eylül 1868/22 Ca 1285. Mekteb-i Mülkiye mezunu İsmail Hakkı, birçok görev yaptığı hâlde boşta bulunduğunu ve akranlarının kaymakam olduğunu belirterek bir kaymakamlık görevi talep etmişti (BOA, ŞD., 2853/67, 20 Kasım 1868/05 Ş 1285).

²⁰⁵⁹ BOA, ŞD., 2853/122.

²⁰⁶⁰ BOA, ŞD., 2850/38.

²⁰⁶¹ BOA, ŞD., 2850/41.

²⁰⁶² BOA, ŞD., 2850/54.

²⁰⁶³ BOA, ŞD., 2851/102.

²⁰⁶⁴ BOA, BEO.VGG., no: 573, s. 543, 06 Eylül 1869/Selh Ca 1286.

²⁰⁶⁵ Üç dört kaza kaymakamının tebdili ve tayini için Meclis-i Vâlâ’da verilen hüküm bazen tek mazbataya yazılarak Maliye Nezareti’ne iletilirdi. Bu kişilerden üçü hazineye kefil gösterip biri göstermemişse diğerleri de İstanbul’da tutulurdu. Böyle sorunları önlemek adına, kefil gösterenlerin diğerlerinden ayrılıp görev yerlerine gönderilmeleri için Maliye Nezareti’ne Sadarettin yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 397/27, 28 Aralık 1867/02 N 1284).

etmesi için Kastamonu Vilayetine Sadaretten yazı gönderilmişti.²⁰⁶⁶

Kaymakamlar, görev yerlerini geçici olarak terk ettikleri zaman yerlerine bir vekil bırakırlardı. Bu vekillere kural gereği kaymakamlık maaşının nısf-ı rub'u (1/8) verilmesi gerekirdi. Fakat kaymakamlığın maaşı düşükse ve vekil, bu oranda bir parayla idare edemeyecek durumda ise kendisine kaymakamlığın yarı maaşı ödenebilirdi.²⁰⁶⁷ Kaymakamlar, mutasarrıfların yokluğunda onların yerine vekâleten bakar, bu sırada kendi yerleri boş kalacağı için kaymakamlığa da başkasını vekil bırakırlardı.²⁰⁶⁸

Boş kalan bir yere kaymakam tayin edilene kadar bu görevin yine bir vekil tarafından idare edilmesi uygun görülürdü. Mesela Ereğli kaymakamı istifa edince yerine atanacak kişi tespit edilene kadar kaymakamlığın vekâleten idare edilmesi uygun görülmüş ve gerekeni yapmaları için Kastamonu Vilayeti kaymakamlığına Sadaretten yazı gönderilmişti.²⁰⁶⁹ Görevden ayrılan kaymakamın yerine yenisi gelene kadar çalışmak üzere vekil olarak bırakılan kişi, bazen bu göreve asaleten getirilebilirdi.²⁰⁷⁰ Kıbrıs'a bağlı Tuzla Kazası Kaymakamı Muhtar Bey istifa edince yerine vekâleten getirilen Kıbrıs eski evkaf müdürü Arif Efendi, bu göreve asaleten atanmıştı.²⁰⁷¹

İhtiyaç hâlinde kaymakamların becayiş edilmeleri usulüne de başvurulurdu. Bu işlem sırasında maaşların eşit veya yakın hale getirilmesine çalışılırdı. Mesela Yanya valisi, Avlonya kaymakamının Berat mutasarrıflığına nakli sebebiyle Avlonya kaymakamlığına getirilen Timur Bey'in Narda'ya, Narda kaymakamının da Avlonya'ya kendilerine mahsus maaşları üzerinden becayişini,²⁰⁷² Sivas valisi de Tokad Kazası kaymakamı ile Divriği kaymakamının maaşlarının eşit olduğunu belirtilerek bunların becayişini talep edince bu talepler Babiâli'de kabul görmüştü.²⁰⁷³

Şunu da belirtmek gerekir ki kaymakamların tayin, becayiş, vekâleten ve

²⁰⁶⁶ BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 824, 01 Şubat 1870/Selh L 1286.

²⁰⁶⁷ Miri miran Ramiz Paşa, Köstence Kaymakamlığı vekâletine yarı maaşla tayin edildiği hâlde nısf-ı rub'u alması teklif edilmişse de kendisi yarı maaş ödenmesini talep etmişti. Kaymakamlık maaşı 4.650 kuruş olup bunun nısf-ı rub'u bir kaymakam vekilinin idaresine yetmeyeceği ve orası sonradan müdürlük haline getirildiği için yarı maaş verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.Ş.D., 3/150, 19 Mayıs 1868/26 M 1285).

²⁰⁶⁸ Filibe mutasarrıfı, liva merkezinden ayrılıp kazaları dolaştığı sırada merkeze vekil olarak 2.500 kuruş maaşla Hasköy Kaymakamı İbrahim Bey, onun yerine de vekâleten Sabit Efendi getirilmişlerdi (BOA, İ.Ş.D., 10/481).

²⁰⁶⁹ BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 647.

²⁰⁷⁰ Çelebipazarı Kazası kaymakamı ile Libuşka Kazası kaymakamı istifa edince yerlerine birileri mahallinde seçilip vekâleten getirilmiş ve Meclis-i Vâlâ'da bunların asaleti uygun görülerek padişah tarafından onaylanmıştı (BOA, İ.MVL., 581/26074). İnoz kaymakamı azledilince Edirne valisi, onun yerine vekâleten atanan kişinin asaletinin tasdikini talep etmişti. Bu istek Şûrâ-yı Devlet'te olumlu karşılanmış ve padişah tarafından onaylanmıştı (BOA, A.MKT.MHM., 410/19). Siird'de vekâletle idare edilen Pervari Kazası kaymakamlığı için bir kazanın eski müdürü mahallinde seçilerek gönderilmiş ve bu şahsın asaleti Babiâli'de münasip, usule ve emsaline uygun görülmüştü (BOA, İ.Ş.D., 4/230, 12 Haziran 1868/20 S 1285).

²⁰⁷¹ BOA, A.MKT.MHM., 433/54.

²⁰⁷² BOA, A.MKT.MHM., 396/64, 17 Aralık 1867/21 Ş 1284.

²⁰⁷³ BOA, A.MKT.MHM., 433/63, 03 Şubat 1869/20 L 1285.

asaleten atanma işlemlerine dair hususlara Meclis-i Vâlâ veya Şûrâ-yı Devlet'te karar verilirdi. Bundan sonra mesele, gereğini yapmaları için bölgenin valisine ve hazineyle ilgili işlemleri yürütmesi için Maliye Nezareti'ne havale edilirdi.²⁰⁷⁴

Yukarıda örnekleriyle görüldüğü üzere kaymakamların tayin ve azilleri konusunda birçok unsur etkili olabiliyordu. Bu idarecilerin muayyen görev süreleri de yoktu. Kaymakamların görevlerine devam edebilmeleri ise ileride açıklandığı üzere yaptıkları hizmetin kalitesine, mülki amirlerinin veya bölge ahalisinin tepkisine uygun olarak belirleniyordu.

4.3.3.2 Kaymakam Olacak Kişilerde Aranılan Kriterler

Kaymakam olarak atanacak kişilerde aranan özellikler, taşra idaresinde tecrübeli ve kişilik açısından dirayetli,²⁰⁷⁵ memuriyet için ehliyetli ve tecrübeli olmaları;²⁰⁷⁶ daha önce mülkiye ve zaptiye işlerinde iyi hizmet göstermiş olmaları ve haklarında mülki amirlerinin iyi şahadette bulunmaları,²⁰⁷⁷ ayrıca bölgenin lisanına ve ahvaline vakıf olmaları şeklinde sıralanabilir.²⁰⁷⁸

4.3.3.3 Kaymakamların Menşei

Kaymakam olarak tayin edilen kişiler, çok farklı ve geniş alanlardan tercih edilirdi. Dersaadet'teki bir daire veya mecliste görevli bir memur kaymakam olarak atanabiliyordu. Nitekim Dersaadet meclis-i temyizi mümeyyizi Mirülümera Mustafa Paşa Beyoğlu'ndaki Galata kaymakamlığına,²⁰⁷⁹ Hazine-yi Celile tahrirat eski başkâtibi Mustafa Efendi Yenbeulbahr kaymakamlığına²⁰⁸⁰ ve Babiâli Tercüme Odası hulefası Yusuf Tali Efendi, Galos kaymakamlığına tayin edilmişlerdi.²⁰⁸¹

Asker kökenliler mülki idareden uzak tutulmaya çalışıldıysa da gerekli hallerde geçici olarak kaymakam yapıldılar. Nitekim Bosna valisi, yeni teşkil edilen Pive Kazası

²⁰⁷⁴ BOA, MVL., 1053/32. BOA, İ.Ş.D., 4/230. BOA, A.MKT.MHM., 399/85, 15 Şubat 1868/22 L 1284. BOA, A.MKT.MHM., 396/64; 433/63.

²⁰⁷⁵ Sayda, Baalbek ve Hasbiye kazalarına atanacak kaymakamların tecrübeli ve dirayetli olmaları gerektiği için bu sıfatlara sahip Bayezid, Urfele ve İstanköy eski kaymakamları oralara tayin edildiler (BOA, İ.Ş.D., 1/44).

²⁰⁷⁶ Revandüz kaymakamlığına, ehil ve tecrübeli olan Erzincan Sancağı muhasebecisi getirildi (BOA, İ.Ş.D., 5/281; BOA, A.MKT.MHM., 413/58).

²⁰⁷⁷ Ergiri Kaymakamı Ahmed Necib Bey, Tırnova kaymakamlığına atanınca yerine mülkiye ve zaptiye işlerinde iyi hizmeti tecrübe edilen ve Yanya Eyaleti valisinin iyi şahadetine mazhar olan Marglıc Kazası Müdürü Cavid Efendi getirildi (BOA, İ.MVL., 525/23578, 16 Ocak 1865/18 Ş 1281).

²⁰⁷⁸ Babiâli Tercüme Odası hulefasından Yusuf Tali Efendi bu gerekçelerle Galos'a atandı (BOA, İ.Ş.D., 1/30).

²⁰⁷⁹ Zaptiye müşiri, Galata tarafında lisana aşına, dirayetli bir kaymakam bulunması ve bir meclis teşkil edilmesi gerektiğini belirtince bu tayin gerçekleştirildi (BOA, İ.DH., 590/41076, 25 Nisan 1869/13 M 1286).

²⁰⁸⁰ Takvim-i Vekâyi, defa 1081, 26 Nisan 1869/14 M 1286.

²⁰⁸¹ BOA, İ.Ş.D., 1/30.

kaymakamlığına ikinci ordu birinci talia taburu binbaşısı Ahmed Efendi'yi geçici olarak tayin etmiş ve bu icraat merkez tarafından kabul edilmişti.²⁰⁸²

Eski idari yapının kaza müdürleri olan kişiler, bir anlamda unvan değiştirerek kaza kaymakamlıklarına tayin edildiler. Aydos Kazası eski müdürü Hasan Vahid Bey Silivri Kazası kaymakamı olarak atanmıştı.²⁰⁸³ Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetine bağlı Biga Kaymakamlığına Yalova eski müdürü Şakir Bey ve teşkiline gerek görülen Labseki Kaymakamlığına kazanın eski müdürü Tevfik Bey tayin edildiler.²⁰⁸⁴ Ali Nevri Bey de 1862 ile 1866 yılları arasında Van dâhilinde kaza müdürlüğü ve müdür vekilliği yaptıktan sonra 1866'da Mahmudiye Kazası kaymakamlığına atandı. Bu görevden ayrıldıktan bir süre sonra 1868'de Meks Kazası kaymakamlığına, ardından 1870'te ise Şitak Kazası kaymakamlığına getirildi.²⁰⁸⁵

Sadece eski kazaların müdürleri değil, bunların yanı sıra nahiye müdürleri de terfi ederek kaza kaymakamlığına geçiş yaptılar. Giresun Kazası kaymakamlığına Akçaabat Nahiyesi eski müdürü Süleyman Bey tayin edilmişti.²⁰⁸⁶

Taşrada farklı alanlarda vazifeli bir memur da kaymakam olarak atanabiliyordu. Mesela Karlıova'nın zabıta eski memuru Ali Ağa Tekfurdağı Sancağına bağlı Bergos Kazasına,²⁰⁸⁷ Yanya'nın ticaret meclisi eski reisi Tevfik Bey Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayetine bağlı Sömbeki Ceziresi'ne,²⁰⁸⁸ Bağdad meclis-i kebiri reis-i sânisî Mazhar Efendi Süleymaniye'ye,²⁰⁸⁹ Erzincan Sancağı Muhasebecisi Said Efendi Revandüz'e,²⁰⁹⁰ meclis-i idare-i vilayet azasından Hüseyin Efendi Aşair-i Araban Kaymakamlığına,²⁰⁹¹ meclis-i idare-i vilayet eski başkâtibi Şevki Efendi Taşlıca'ya kaymakam olarak tayin edilmişlerdi.²⁰⁹² Yenbeulbahr kaymakamı ölünce bu göreve, şeyhülharemin talebi üzerine Hazine-i Celile-i Nebevi tahrirat başkâtibi Mustafa Efendi

²⁰⁸² Bu şahsın Pive'ye kaymakam yapılması bölge açısından gerekli görüldüğü ve bu iş geçici olduğu için yapılan icraat kabul edildi (BOA, A.MKT.MHM., 420/20, 17 Eylül 1868/29 Ca 1285).

²⁰⁸³ Edirne valisi, Silivri Kazası kaymakamının azledilerek bu göreve Aydos Kazası eski müdürü Hasan Vahid Bey'in getirildiğini belirtip memuriyetinin tasdikini isteyince bu istek kabul edilmişti (BOA, MVL., 1069/18).

²⁰⁸⁴ BOA, A.MKT.MHM., 401/67.

²⁰⁸⁵ BOA, DH.SAİD.d., no: 112, s. 147.

²⁰⁸⁶ S. Eryılmaz, *a.g.t.*, s. 18.

²⁰⁸⁷ Edirne valisi, Bergos Kazası kaymakamının azledilip yerine Ali Ağa'nın getirildiğini belirterek memuriyetinin tasdikini talep etmiş; mesele Meclis-i Vâlâ'da kabul edilmişti (BOA, MVL., 1069/18).

²⁰⁸⁸ BOA, A.MKT.MHM., 401/67.

²⁰⁸⁹ BOA, İ.DH., 574/40023, 30 Nisan 1868/07 M 1285.

²⁰⁹⁰ BOA, İ.ŞD., 5/281. Said Efendi'yi görev mahalline nakletmesi için Erzurum valisine, gerekli muamelenin icrası için Maliye Nezareti'ne ve Bağdad Vilayetine yazılar gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 413/58).

²⁰⁹¹ Haleb'de çadırda yaşayan Arap aşiretlerinden vaktinde vergi almak, bunlardan uygun olanları iskân etmek, köy halkına zarar veren eşkıyayı engellemek ve çöl işlerine bakmak üzere bu tayin yapıldı (BOA, İ.ŞD., 4/194, 02 Haziran 1868/10 S 1285), gereğini icra etmeleri için Haleb Vilayeti ile Maliye Nezareti'ne Sadareten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 409/84, 07 Haziran 1868/15 S 1285).

²⁰⁹² Takvim-i Vekâyi, defa 1017, 07 Ekim 1870/12 B 1285.

getirilmişti.²⁰⁹³ Bunun yanı sıra mektubî-i vilayet hulefasından Safvet Bey Palanga kaymakamlığına, Niş mutasarrıfının eski muavini Abdullah Bey de Leskofca kaymakamlığına tayin edilmişlerdi.²⁰⁹⁴

Bölgenin ileri gelenleri de kaymakam olarak tercih edilirdi. Selanik valisinin talebi üzerine Debre-i Zir'de bir kaymakamlık teşkil edilerek kaymakamlığa vücuttan Ahmed Bey getirilmişti.²⁰⁹⁵ Kıbrıs'a bağlı bir kaymakamlık olan Limason'a Lefkoşe hanedanından Mehmed Bey kaymakam olarak atanmıştı.²⁰⁹⁶ Lom Kazası kaymakamlığına da vücuttan Mustafa Ağa tayin edilmişti.²⁰⁹⁷

4.3.3.4 Kaymakamların Eğitimi

Mekteb-i Mülkiye, bu dönemde de eğitime devam etti. Ancak müfredatının çok yüklü olması ve bu kadar dersi iki yılda okumanın zorlukları ve bu dersler okutulsa bile fayda sağlamayacağı düşünülerek eğitim süresi, 29 Ekim 1867/02 B 1284 tarihli bir iradeyle dört yıla çıkarıldı.

Bu arada müdür ve kaymakamlıklara mahreç olmak üzere Mekteb-i Mülkiye'ye bir şube olarak ve Bosna Vilayeti maiyetine memurlar yetiştirmek amacıyla Sabah Mektebi adı altında bir mektep açıldı.²⁰⁹⁸

Bu mektep, 1866 yılında Bosna Vilayeti Mektupçusu İbrahim Tevfik Bey'in çabalarıyla taşradaki memurların bilgi ve görgülerini artırmak üzere tesis edilmişti. Mektebe kabul edilecek öğrenciler, o sırada görev yapan kâtipler arasından seçiliyordu. Mektep, hükümet konağındaki bir derslikte faaliyet gösteriyordu. Öğrenim süresi iki yıl olan bu mektepte fetva-yı şerif, fenn-i inşa, tarih, coğrafya, Farsça, Fransızca ve Boşnakça dersleri veriliyordu.²⁰⁹⁹ Takvim-i Vekâyi'de açıklandığına göre söz konusu mektebin müdavimi olan İbrahim İzzet Efendi, belirlenen süre içerisinde gerekli dersleri alıp bilgisini kanıtlayınca kendisine mektepten şahadetname verilmişti.²¹⁰⁰

4.3.3.5 Kaymakamların Rütbe ve Unvanları

Kaymakamlar, daha alt idari birimler olan kazaların yöneticisi konumuna indirilince ya da daha farklı bir ifadeyle kaza müdürleri kaymakam unvanını alınca, bu

²⁰⁹³ BOA, İ.DH., 590/41055, 20 Nisan 1869/08 M 1286.

²⁰⁹⁴ BOA, BEO.VGG., no: 457, s. 218, 19 Mayıs 1870/18 S 1287.

²⁰⁹⁵ BOA, İ.ŞD., 17/715, 06 Ekim 1869/30 C 1286.

²⁰⁹⁶ BOA, İ.ŞD., 7/338; Takvim-i Vekâyi, defa 979; BOA, A.MKT.MHM., 415/32.

²⁰⁹⁷ BOA, BEO.VGG., no: 457, s. 218.

²⁰⁹⁸ Takvim-i Vekâyi, defa 1042, 19 Ocak 1869/05 L 1285. M. A. Çankaya, *a.g.e.*, I, s. 22, 29, 30.

²⁰⁹⁹ Z. Gölen, *a.g.e.*, s. 209.

²¹⁰⁰ Takvim-i Vekâyi, defa 1042.

kişilere artık üst rütbeler verilmemeye başlandı. Bunlar için genellikle rikab-ı hümayun kapucıbaşılığı²¹⁰¹ veya dergâh-ı âli kapucıbaşılığı²¹⁰² ile ıstabl-ı âmire müdürlüğü gibi payeler uygun görülür oldu.²¹⁰³

Durum böyle olmakla birlikte nadiren de olsa kaymakamlar için daha yüksek payeler tevcih edilebiliyordu. Mesela İdlib eski kaymakamı rikab-ı hümayun kapucıbaşlarından Ahmed Paşazade Mustafa Bey Ayntab kaymakamlığına atanınca kendisine mirülümeralık,²¹⁰⁴ İstanköy'ün kaymakamı Tevfik Bey'e mirülümeralık,²¹⁰⁵ Vodine'nin kaymakamı İbrahim Paşa'ya,²¹⁰⁶ Bağdad Vilayeti dâhilindeki Süleymaniye Kaymakamı Mazhar Efendi ile Divaniye Kaymakamı Kurbi Efendi'ye miri miranlık rütbesi verilmişti.²¹⁰⁷

Kaymakamlara ihsan edilen rütbeler genellikle sâniye ve sâlise sınıflarına aitti. Galata kaymakamlığına getirilen mirülümera rütbeli Mustafa Efendi'nin rütbesi kalemiyeye dönüştürülerek kendisine rütbe-i sâniye mütemayizi tevcih edilmişti.²¹⁰⁸ Ayvalık Kaymakamı Zeki Efendi²¹⁰⁹ ile Köstendil Kaymakamı Cafer Bey'e rütbe-i sâniye sınıf-ı sânişi verilirken,²¹¹⁰ Mihalic Kaymakamı Hüsnü Efendi'ye,²¹¹¹ Foça Kazası Kaymakamı Salih Bey'e,²¹¹² Sömbeki Ceziresi Kaymakamı Şakir Efendi'ye,²¹¹³ Horasan Kaymakamı Sırrı Efendi'ye, Ammare Kaymakamı Abdülhamid Efendi'ye ve Zengibar Kaymakamı Hüsam Efendi'ye rütbe-i sâlise verilmişti.²¹¹⁴

²¹⁰¹ Resülayn Kaymakamı Yakub Bey'e rikab-ı hümayun kapucıbaşılığı rütbesi tevcih edildi (BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 108, 30 Eylül 1868/13 C 1285; Takvim-i Vekâyi, defa 1006, 03 Ekim 1868/16 C 1285; BOA, A.MKT.MHM., 422/74, 06 Ekim 1868/19 C 1285).

²¹⁰² Niş'e bağlı Şehirköyü Kaymakamı Halil Bey ile Ürgüb Kaymakamı Abdullah Bey'e ve Kars'a bağlı Kağızman Kaymakamı Ragıb Efendi'ye bu rütbe verilmişti (BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 161, 11 Nisan 1870/10 M 1287; s. 171, 18 Nisan 1870/17 M 1287).

²¹⁰³ Tirebin Kaymakamı Ali Bey'e (BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 108, 22 Eylül 1868/05 C 1285), Kartal Kazası Kaymakamı Hüseyin Bey'e (BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 130, 28 Şubat 1869/15 Za 1285; BOA, A.MKT.MHM., 437/1, 02 Mart 1869/17 Za 1285) ve Hezargrad Kazası Kaymakamı Hacı Bey'e ıstabl-ı âmire rütbesi tevcih edilmişti (Ceride-i Askeriyye, defa 314, 25 Ocak 1870/23 L 1286).

²¹⁰⁴ Takvim-i Vekâyi, defa 972, 04 Haziran 1868/12 S 1285.

²¹⁰⁵ Ceride-i Askeriyye, defa 278, 16 Mayıs 1869/04 S 1286.

²¹⁰⁶ Takvim-i Vekâyi, defa 1018, 31 Ekim 1868/15 B 1285.

²¹⁰⁷ Takvim-i Vekâyi, defa 1026, 22 Kasım 1868/07 Ş 1285.

²¹⁰⁸ BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 135, 01 Mayıs 1869/19 M 1286.

²¹⁰⁹ BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 123, 21 Ocak 1869/07 L 1285; Takvim-i Vekâyi, defa 1044, 24 Ocak 1869/10 L 1285. BOA, A.MKT.MHM., 432/66, 26 Ocak 1869/12 L 1285.

²¹¹⁰ BOA, BEO.VGG., no: 573, s. 579, 02 Mart 1870/29 Za 1286.

²¹¹¹ Takvim-i Vekâyi, defa 1044.

²¹¹² Takvim-i Vekâyi, defa 1050, 07 Şubat 1869/24 L 1285.

²¹¹³ BOA, A.DVNSNŞN.d., no: 45, s. 136, 09 Mayıs 1869/27 M 1286.

²¹¹⁴ Takvim-i Vekâyi, defa 1026.

Vilayet dâhilindeki mutasarrıf, kaymakam ve diğer memurlara rütbe tevcihi valilerin verecekleri bilgi ve yapacakları isteğe bağlıydı,²¹¹⁵ nadiren de olsa askeri makamlardan gelen talepler kabul edilirdi.²¹¹⁶ Yapılan talep üzerine rütbe tevcihi uygun görülürse bu konuda bir irade-i seniyye çıkarılır, Babiâli'de resmi işlemler yapıldıktan sonra gereğini icra etmesi için valiye²¹¹⁷ veya talebi yapan askeri amire Sadarettin yazı gönderilirdi.²¹¹⁸ Ayrıca rütbe verilen kişiye, rütbesini belgeleyen ve padişah tarafından onaylanan ruus yazıları doğrudan veya vilayet vasıtasıyla gönderilirdi.²¹¹⁹

Kaymakamların maaşları ile rütbeleri, kaymakamlıkların derecelerine uygun olarak ayarlanırdı. Tuna Vilayetinin teşekkülü esnasında Ruscuk Sancağına bağlı Zıştovi Kazası ikinci sınıf kaymakamlık yapılmıştı. Bulgaristan'ın içinde bulunduğu durumdan dolayı buranın önemi artınca burası birinci sınıf derecesine ve maaşı 4.160 kuruşa çıkartılırken kaymakamı Daniş Efendi'nin rütbesi de iyi hizmet ve gayretine mükâfat olarak sâliseden sâniye sınıf-ı sânisine terfi edilmişti.²¹²⁰

4.3.3.6 Kaymakamların Geçiş Yaptıkları Memuriyetler

Kaymakamlar, daha sonra üst bir göreve çıkarak mutasarrıf olabilirlerdi. Nitekim Mardin eski kaymakamı Arslan Paşa Kozan'a,²¹²¹ Avlonya Kaymakamı Selim Paşa Berat'a,²¹²² Süleymaniye Kaymakamı Ömer Paşa Şehrizar'a,²¹²³ Ayntab eski kaymakamı Osman Paşa Payas'a,²¹²⁴ Aziziye eski kaymakamı İskender Bey Mentеше'ye,²¹²⁵ Dırama eski kaymakamı Mehmed Bey yine Dırama'ya,²¹²⁶ Beylan eski kaymakamı İzzet Bey Karahisar-ı Şarki'ye,²¹²⁷ Galos Kaymakamı Cavid Paşa Ergiri'ye,²¹²⁸ Giresun Kaymakamı Şükrü Bey Gümüşhane'ye,²¹²⁹ Siird eski kaymakamı

²¹¹⁵ BOA, İ.DH., 586/40774, 21 Ocak 1869/07 L 1285. BOA, İ.DH., 586/40773, 20 Ocak 1869/06 L 1285. BOA, İ.DH., 568/39525, 16 Ekim 1867/18 C 1284. BOA, İ.DH., 584/40653, 29 Kasım 1868/14 Ş 1285. BOA, A.MKT.MHM., 391/102, 01 Eylül 1867/02 Ca 1284.

²¹¹⁶ BOA, A.MKT.MHM., 437/1. Kandiyeye Sancağı dâhilindeki bazı kazalara yapılan tayinler seraskerin işaretine uygun olarak gerçekleştirilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 437/17, 03 Mart 1869/18 Za 1285).

²¹¹⁷ BOA, A.MKT.MHM., 403/16, 25 Mart 1868/01 Z 1284. BOA, A.MKT.MHM., 422/74. BOA, A.MKT.MHM., 391/97, 21 Ekim 1867/23 C 1284. BOA, A.MKT.MHM., 432/66.

²¹¹⁸ BOA, A.MKT.MHM., 437/1.

²¹¹⁹ Beyrut Sancağı merkez kazası kaymakamı Ahmed Efendi'ye sâniye sınıf-ı sânisine rütbesi verildikten sonra yazılan ruus-ı hümayunu Suriye valisine gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 391/97).

²¹²⁰ BOA, İ.DH., 580/40365, 22 Ağustos 1868/03 Ca 1285; BOA, A.MKT.MHM., 418/19. Rütbe tevcihi deftere kayıt edilmişti (BOA, BEO.VGG., no: 573, s. 431, 28 Ağustos 1868/09 Ca 1285).

²¹²¹ BOA, A.MKT.MHM., 388/40, 06 Ağustos 1867/05 R 1284.

²¹²² BOA, A.MKT.MHM., 396/64.

²¹²³ BOA, İ.DH., 574/40023.

²¹²⁴ Takvim-i Vekâyi, defa 972.

²¹²⁵ BOA, İ.Ş.D., 7/391, 19 Temmuz 1868/28 Ra 1285.

²¹²⁶ BOA, İ.Ş.D., 11/525, 23 Kasım 1868/08 Ş 1285; Takvim-i Vekâyi, defa 1028, 26 Kasım 1868/11 Ş 1285.

²¹²⁷ BOA, İ.Ş.D., 12/562, 02 Şubat 1869/19 L 1285. Takvim-i Vekâyi, defa 1050.

²¹²⁸ BOA, İ.Ş.D., 12/575, 15 Şubat 1869/02 Za 1285.

²¹²⁹ BOA, İ.Ş.D., 13/595, 09 Mart 1869/24 Za 1285.

Raşid Paşa İşkodra Vilayetinin merkez sancağına,²¹³⁰ Alaiye eski kaymakamı Ahmet Bey Muş'a mutasarrıf olarak tayin edilmişlerdi.²¹³¹ Ankara Vilayetinde merkez mutasarrıflığına Kırşehir Kaymakamı Ali Bey tayin edilmişti.²¹³²

Kaymakamlar, mülki idare dışındaki sahalara da geçiş yapabiliyorlardı. Mesela Resmo eski kaymakamı Hasan Kudretullah Efendi Zaptiye Müşiriyeti'nin isteği üzerine Bab-ı Zabtiye'de tahsilat görevine getirilmişti.²¹³³

Kaymakamlar, daha düşük bir göreve de tayin edilebilirlerdi. Zağra-i Atık Kaymakamı Haşim Bey, becayişle gittiği Cısr-i Mustafapaşa'nın suyu ve havasıyla uyuşamayarak istifa edince ileride başka bir kaymakamlığa getirilmek üzere cüzi bir maaşla mektubî-i vilayet odasına nakledilmişti.²¹³⁴

4.3.4 Kaymakamların Muhasebeleri, Azledilmeleri ve Yargılanmaları

Mutasarrıf, kaymakam, muhasebeci ve mal müdürlerinin görevleri sona erince muhasebelerinin görülerek haleflerine mal devri yapmaları mecburiyeti vardı. Sadece vali ve defterdarların tebdilinde miri zimmetleri olmadığına dair meclis-i idare-i vilayetten mazbata almaları yeterli oluyordu. Cari olan bu usule dikkat edilmesi için Ankara Vilayetine Dâhiliye Nezareti'nden yazı gönderilmişti.²¹³⁵ Valilere gönderilen emirlerde kaymakamların zimmeti olup olmadığını tespit etmeleri de istenirdi.²¹³⁶

Bu dönemde kaymakamların azil sebepleri arasında idareyi kötü yürütmeleri,²¹³⁷ mizaçlarının bozuk olması,²¹³⁸ işlerinde yavaşlık ve rehavet göstermeleri ve bu sebeple haklarında şikâyetlerin meydana gelmesi,²¹³⁹ hukuki meseleleri görürken dikkatsiz

²¹³⁰ BOA, A.MKT.MHM., 412/53, 07 Temmuz 1868/16 Ra 1285.

²¹³¹ BOA, A.MKT.MHM., 434/93, 08 Şubat 1869/28 L 1285.

²¹³² BOA, BEO.VGG., no: 914, sıra 822, 31 Ocak 1870/29 L 1286; Bilecik eski kaymakamı Hüseyin Efendi de Kırşehir'e mutasarrıf olarak atanmıştı (Ceride-i Askeriyye, defa 316, 06 Şubat 1870/05 Za 1286).

²¹³³ BOA, İ.DH., 565/39363, 27 Ağustos 1867/26 R 1284. Gereğini icra etmeleri için Zabtiye Müşirliği'ne ve Maliye Nezareti'ne Sadarettten yazı gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 390/31, 03 Eylül 1867/04 Ca 1284).

²¹³⁴ BOA, A.MKT.MHM., 397/39, 29 Aralık 1867/03 N 1284.

²¹³⁵ BOA, A.d., no: 828, 02 Eylül 1869/25 Ca 1286.

²¹³⁶ BOA, A.d., no: 829, 31 Ocak 1870/29 L 1286.

²¹³⁷ Silivri Kaymakamı Emin Efendi (BOA, MVL., 1069/18) ile Galos Kaymakamı Rıfat Paşa kötü idarelerinden dolayı azledildiler (BOA, İ.Ş.D., 1/30).

²¹³⁸ Edirne valisi, Tekfurdağı Sancağına bağlı Bergos Kazası Kaymakamı Hasan Bey'i mizaçı bozuk olduğu için azletmiş ve bu icraat Babîlî'de kabul edilmişti (BOA, MVL., 1069/18).

²¹³⁹ Edirne'ye bağlı Şarköy Kaymakamı Hüsnü Efendi'nin tahsilatta yavaşlık ve rehaveti gördüğüne dair şikâyetler gelince kendisine uyarıda bulunulduysa da bir sonuç alınmadığı için kaymakam azil edildi (BOA, İ.Ş.D., 4/215).

davranmaları, haklarında hüküm olmayan kişileri hapsedmeleri²¹⁴⁰ ve çeşitli gerekçeler öne sürerek istifa etmeleri gösterilebilir.²¹⁴¹

Bir kaymakam, işlediği bir suç neticesinde azledilmişse o zaman da vilayet merkezinde muhakeme edilmesi gündeme gelirdi.²¹⁴² Suçu sabit görülen kaymakamlar da görevlerinden azledilir ve ceza kanunu gereğince cezalandırılırlardı.²¹⁴³

4.3.5 Kaymakamların Takdir ve Taltif Edilmeleri

Kaymakamlar, halkı ve devleti memnun edecek iyi hizmetler ortaya koydukları, bölgenin imarına ve kalkınmasına destek sağladıkları takdirde ve bu durum, halk veya mülki amirler tarafından Sadarete bildirildiği zaman ödüllendirilirdi. Bu amaçla söz konusu kaymakama Sadareten bir taltif veya övgü yazısı gönderilirdi. Mesela Nevrekob Kazası Kaymakamı Ali Rıza Efendi'nin dereler üzerine setler yaptırdığı ve yolları düzelttiğine dair ahali ile valinin yazıları Sadarete ulaştınca Sadareten kaymakama yazı gönderilerek durumdan memnun olduğu belirtilmiş ve bu şekilde çalışmayı sürdürmesi tavsiye edilmişti.²¹⁴⁴

Kaymakamlar, iyi hizmetleri karşılığında yeri geldiğinde rütbe ve paye ile taltif edilirdi.²¹⁴⁵ Beyrut Sancağı merkez kazası kaymakamı Ahmed Efendi'nin emektar ve müstakim biri olması sebebiyle sâliseden olan rütbesi sâniye sınıf-ı sânisine,²¹⁴⁶ Kesendire Kaymakamı Receb Bey'in iyi çalışmaları sebebiyle rütbesi sâniyeye,²¹⁴⁷ Tarsus Kaymakamı Mehmed Efendi'nin iyi hizmeti sebebiyle sâliseden olan rütbesi sâniyeye²¹⁴⁸ ve Ayvalık Kaymakamı Zeki Efendi'nin iyi hizmeti karşılığında râbiadan olan rütbesi sâniyeye yükseltilmişti.²¹⁴⁹ Maraş Sancağına bağlı Elbistan Kaymakamı Ahmed Efendi'ye ise iyi hizmet ve icraatı sebebiyle sâlise rütbesi tevcih edilmişti.²¹⁵⁰

²¹⁴⁰ Malkara Kazası Kaymakamı Şevket Bey, sabıkalı olduğunu söylediği bir kişiyi livaya göndermişti. Meclis-i cinayet-i livadaki sorgusunda bu kişi suçsuz görülünce kaymakam, onu hüküm olmadan hapiste tutması ve diğer işlerdeki rehaveti sebebiyle azledildi (BOA, A.MKT.MHM., 412/65, 08 Temmuz 1868/17 Ra 1285).

²¹⁴¹ Bihke Sancağına bağlı Novasel Kaymakamı Hacı Mustafa Ağa istifa edince yerine Çayniçe eski kaymakamı Mahmud Ağa, Bosna Vilayetinde seçilerek tayin edildi (BOA, İ.ŞD., 5/263).

²¹⁴² BOA, A.MKT.MHM., 412/65.

²¹⁴³ Horasan eski kaymakamı, yolsuzlukları neticesinde muhakeme ve ceza işlemine tabi tutulmuştu (BOA, İ.ŞD., 19/812, 13 Eylül 1870/17 C 1287).

²¹⁴⁴ BOA, A.MKT.MHM., 428/12, 28 Kasım 1868/13 Ş 1285.

²¹⁴⁵ Erzurum Vilayetinden gelen yazı üzerine Kars Sancağına bağlı bir aşiretin kaymakamına iyi hizmetlerine karşılık olarak kapucubaşılık rütbesi tevcih edilmişti (BOA, İ.DH., 582/40513, 20 Ekim 1868/04 B 1285).

²¹⁴⁶ BOA, İ.DH., 568/39525; ruus-ı hümayun Suriye valisine gönderildi (BOA, A.MKT.MHM., 391/97).

²¹⁴⁷ BOA, İ.DH., 575/40058, 13 Mayıs 1868/20 M 1285.

²¹⁴⁸ BOA, İ.DH., 584/40653.

²¹⁴⁹ Kaymakamın rütbesinin yükseltilmesi yönünde Hüdavendigâr valiliğinden talep gelince (BOA, İ.DH., 586/40774) kaymakama rütbe-i sâniye sınıf-ı sânişi tevcih edilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 432/66).

²¹⁵⁰ Halep valisi, kaymakam için rütbe talebinde bulunmuştu (BOA, İ.DH., 586/40773).

İyi hizmetleri görülen kaymakamlara, mükâfat olarak nişan da verilirdi.²¹⁵¹ Bu nişanların verilmesi yönündeki talepler, genellikle valilerden gelirdi. Böyle durumlarda Valilerin olumlu şahadetleri dikkate alınarak kaymakamlara uygun nişanlar ihсан edilirdi.²¹⁵² Nişanların her defasında kişiye özel olarak imal edilmesine de gerek yoktu. Bir nişan bir görevliden başka birine intikal ettirilebilirdi.²¹⁵³

Yabancı devletlerin memnuniyetini celp eden hareketleri neticesinde kaymakamlara söz konusu devletlerden de hediye ve nişanlar gönderilirdi. Bu hediyelerin kabulü ve kullanılması yönünde padişahın onayı alındığı takdirde kaymakamlar bu hediyeleri kabul edebilirlerdi.²¹⁵⁴

4.3.6 Kaymakamların Şahsi Gelir ve Giderleri

Kaza kaymakamlarının şahsi gelirlerini, genel itibariyle görevleri sebebiyle aldıkları maaşları, görev icabı yaptıkları seyahatler karşılığında aldıkları harcırahlar ile görevden ayrıldıkları zaman kendilerine ödenen emeklilik ve mazuliyet maaşları teşkil ederken giderlerini ise geçimlerini sağlarken yaptıkları harcamalar oluşturdu.

4.3.6.1 Kaymakamların Maaş ve Harcırah Gelirleri

Kaymakamların bir alt kademedeki idareci haline gelmelerinin sonucu olarak bu dönemde maaşları da düşürüldü. Daha önceki 10.000 kuruşlu meblağlar pek ödenmez oldu ve kaymakam maaşları birkaç bin kuruş mesabesine indirildi. Yeni dönemde kaymakamların maaşları, kaymakamlıkların derecelerine uygun şekilde ayarlandı. Nitekim Paris'teki Mekteb-i Osmani'den gelen Emin Efendi 2.500 kuruş maaşla Yunda Adası'na atanmıştı.²¹⁵⁵ Hüseyin ve Tefvik Beyler 2.500'er kuruş maaşla sınıf-ı sâni kaymakamlık olan Kaşot ve Sömbeki cezirelerine, Reşid Efendi 2.300 kuruş maaşla

²¹⁵¹ Diyarbakır valisi, Hısn-ı Mansur Kazasındaki aşiretlerin iskânında hizmet ve gayreti görülen Kaymakam Halil Efendi'ye beşinci rütbeden Mecidiye nişanı verilmesini istemiş ve bu talep kabul edilmişti (BOA, A.MKT.MHM., 420/96, 21 Eylül 1868/04 C 1285). Van Sancağına bağlı Gevar Kazası eski kaymakamı Kasım Ağa, askerlerin istirahatini sağladığı ve onlar için bir hastane ve karakol inşasını teşvik ettiği için kendisine dördüncü rütbeden bir Mecidiye nişanı verilmesi uygun görüldü (BOA, İ.DH., 604/42074, 16 Aralık 1869/13 N 1286).

²¹⁵² Halep valisi, bir kaymakamın, kazanın ilerlemesi yönündeki gayreti sebebiyle beşinci rütbeden bir Mecidiye nişanıyla taltifini isteyince padişah bu talebi kabul etmişti (BOA, İ.DH., 625/43476, 29 Aralık 1870/07 L 1287).

²¹⁵³ Bergama Kazasında ölen birinden kalan beşinci rütbeden Mecidiye nişanı, Aydın valisinin talebi ve padişahın onayıyla Bergama kaymakamına verildi (BOA, İ.DH., 620/43105, 15 Eylül 1870/19 C 1287).

²¹⁵⁴ Rusya imparatorunun biraderinin Kars'a gelişi sırasında karşılama merasimini icra eden Kars Mutasarrıfı Emin Paşa ile Şüregel Kaymakamı Meded Bey'e Rusya Devleti tarafından nişanlar verildi. Seraskerlik ile Erzurum valisinin isteği üzerine bu nişanların kabulü ve takılması irade-i seniyyeyle onaylandı (BOA, İ.HR., 226/13243, 13 Ağustos 1867/12 R 1284). Galos civarında bulunan Yunan eşkıyasının saf dışı edilmesindeki gayretinden dolayı Galos Kaymakamı Ahmed Efendi'ye Yunan Devleti tarafından nişan gönderildi. Yanya valisinin tavassutuyla padişah bu nişanın kabulüne izin verdi (BOA, İ.MTZ (01), 16/491, 22 Ağustos 1870/25 Ca 1287).

²¹⁵⁵ BOA, İ.MVL., 582/26126; BOA, A.MKT.MHM., 395/87.

Ezine'ye, Şakir Bey 2.000 kuruş maaşla Biga'ya, İzzet Bey de 1.500 kuruş maaşla sınıflı sâlise derecesindeki Molova'ya atanmışlardı.²¹⁵⁶

Ruscuk Sancağına bağlı Zıştovi Kazası, ikinci sınıf kaymakamlıktan birinci sınıf derecesine çıkarılınca buranın maaşı da 4.160 kuruşa yükseltilmişti.²¹⁵⁷ İşkodra Sancağına bağlı Merditalu, kaza haline getirilince kaymakamlığına getirilen kişiye 3.000 kuruş maaş verilmesi uygun görülmüştü.²¹⁵⁸ Aşair-i Araban kaymakamlığına atanan Hüseyin Efendi'ye 3.250 kuruş,²¹⁵⁹ Beyoğlu'nda Galata kaymakamlığına atanan Mirülümera Mustafa Bey'e ise 3.500 kuruş maaş tahsis edilmişti.²¹⁶⁰

Kaymakamların maaşları üzerinden yeri geldiğinde kesintiler de yapılabiliyordu. Tahsis edilen maaşlar üzerinden icabına göre südüs (1/6) oranında indirim yapılırdı. Birinci sınıf kaza olan Sayda, Baalbek ve Hasbiye'de idarecilere südüs dışında 4.500 kuruş maaş tahsis edilmişti.²¹⁶¹ Muan Kaymakamlığı teşkil edilince buraya südüs miktarı düşülerek 2.000 kuruş maaşla bir kaymakam atanmıştı.²¹⁶²

4.3.6.2 Kaymakamların Atiyye, Emeklilik ve Mazuliyet Gelirleri

Mahalli idarede görevli vali, mutasarrıf ve mal müdürlerine mazuliyet ve tekaüd maaşı ödenmesi uygun görülmüştü. Bu konuda 1867/1284 yılında, yeni vilayetlerin teşkilinden dolayı valilere verilecek mazuliyet maaşları ile mutasarrıf, kaymakam ve mal memurlarından mazuliyet veya tekaüd maaşını hak eden ve hak edecek olanlar hakkında bir nizamname yayımlanmış ve maaşların bu kişilere hangi şartlar altında ödeneceği belirlenmişti. Nizamnameye göre mazuliyet ve tekaüd maaşları, iffet sahibi kişilere verilecek ve kanunen bir töhmeti olanlara verilmeyecek; mazul olanlardan bir göreve başlayan kişilerin maaşları ise kesilecekti. Tekaüde hak kazanmak için ilgili memurların on beş yıl görev yapmış, yaşlı veya hasta olmaları, ayrıca devlet katında kendilerine mahsus bir maaş olmaması gerekiyordu. Ayrıca maaşlar bu kişilere evvel, sâni ve sâlis olarak üç sınıf halinde ödenecekti.²¹⁶³

Bu doğrultuda yeni vilayetlerin teşekkülü sırasında görevden ayrılan vali, vezir, mutasarrıf, kaymakam ve mal müdürleriyle bunlardan tekaüde hak kazananlara tahsis

²¹⁵⁶ BOA, A.MKT.MHM., 401/67.

²¹⁵⁷ BOA, İ.DH., 580/40365; BOA, A.MKT.MHM., 418/19.

²¹⁵⁸ BOA, İ.DH., 589/40972; BOA, A.MKT.MHM., 440/43.

²¹⁵⁹ BOA, İ.ŞD., 4/194; BOA, A.MKT.MHM., 409/84.

²¹⁶⁰ BOA, İ.DH., 590/41076.

²¹⁶¹ BOA, İ.ŞD., 1/44.

²¹⁶² BOA, İ.ŞD., 8/422; BOA, A.MKT.MHM., 415/80.

²¹⁶³ Takvim-i Vekâyi, defa 889, 25 Ağustos 1267/24 R 1284; Ceride-i Askeriyye, defa 191, 13 Eylül 1867/14 Ca 1284; BOA, A.DVNSMTAN.d, no: 2, s. 111, 112.

edilmek üzere hazine tarafından 100.000 kuruş ödenmesine karar verildi.²¹⁶⁴ Bu ödenek, ihtiyaç sahibi olan memurlara padişahın bir sadakası olarak tarif edilmişti.²¹⁶⁵ Nitekim emekli veya mazul durumda bulunan kaymakamlar bu ödenekten faydalanma hakkına sahiplerdi ve zamanı gelince bu hak kendilerine kullandırılırdı.²¹⁶⁶

Yardıma muhtaç kaymakamlara, ihtiyaçlarını karşılamaları için bir defalık olarak atıyye-i seniyye adı altında da maddi destek verilirdi. Nitekim Merditalu Kazasına tayin edilen kaymakama atıyye-i seniyye olarak 100 lira verilmişti.²¹⁶⁷

Bir kaymakamın emekli olması gündeme geldiğinde konu Meclis-i Vâlâ'da²¹⁶⁸ veya Şûrâ-yı Devlet'te görüşülür,²¹⁶⁹ buralardan olumlu karar çıkarsa padişahın onayına başvurulurdu. Padişah durumu onayladıktan sonra gereğinin hazineye icra edilmesi için mesele, Maliye Nezareti'ne havale edilirdi.²¹⁷⁰ Mesela bazı kaza müdürleri ile Akşehirabad Kazası eski kaymakamı Mustafa Efendi, tekaüde ayrılmayı istemişlerdi. Bu kişilerin talebi, Şûrâ-yı Devlet'te incelendikten ve bu kişiler çağrılarak durumları araştırıldıktan sonra bunların yaşları altmışı geçtiği ve hizmet etme iktidarları bulunmadığı ve kendileri merhamete muhtaç oldukları için bunlara maaş bağlanması uygun görülüş ve kaymakama 300 kuruş aylık maaş bağlanmıştı.²¹⁷¹

4.3.7 1867-1871 Yılları Arasında Kaymakamların Görevleri

Yukarıda vilayet nizamnamesinde açıklandığı ve örnekleriyle gösterildiği üzere kaymakamın maiyetinde ve riyaseti altında bir idare meclisi olup bunun üyeleri bölgelere göre değişiklik arz etmekle birlikte hâkim, müftü, gayrimüslim ruhani reisleri, kâtip ile Müslüman ve gayrimüslim azalardan oluşuyordu. Kazalarda hesap ve yazı işlerine bakmak üzere kaymakamların maiyetinde kâtipler de bulunurdu.²¹⁷²

²¹⁶⁴ BOA, A.MKT.MHM., 389/84, 27 Ağustos 1867/26 R 1284.

²¹⁶⁵ BOA, İ.MVL., 575/25823.

²¹⁶⁶ Varna eski kaymakamına 1.200 ve Kengiri eski kaymakamına 1.000 (BOA, A.MKT.MHM., 399/75, 15 Şubat 1868/21 L 1284), Sakız eski kaymakamına 1.500 (BOA, İ.ŞD., 2/96, 07 Mayıs 1868/14 M 1285), Dırama eski kaymakamına 1.040 (BOA, ŞD., 2851/38, 22 Haziran 1868/01 Ra 1285), Trablusşam'a bağlı bir kazanın eski kaymakamına 300 (BOA, A.MKT.MHM., 415/33, 29 Temmuz 1868/09 R 1285), Akşehirabad eski kaymakamına 300 (BOA, A.MKT.MHM., 418/73, 01 Eylül 1868/13 Ca 1285), Limni eski kaymakamına 500 ve Hısn-ı Mansur eski kaymakamına 750 (BOA, A.MKT.MHM., 438/83, 16 Mart 1869/02 Z 1285), Avlonya eski kaymakamına 750 (BOA, A.MKT.MHM., 441/82, 17 Nisan 1869/05 M 1286) ve Havran eski kaymakamına 600 kuruş maaş tahsis edilmişti (BOA, İ.ŞD., 17/716, 08 Ekim 1869/02 B 1286).

²¹⁶⁷ BOA, İ.DH., 589/40972; BOA, A.MKT.MHM., 440/43.

²¹⁶⁸ BOA, İ.MVL., 576/25851, 27 Ağustos 1867/26 R 1284.

²¹⁶⁹ BOA, İ.ŞD., 17/716. BOA, A.MKT.MHM., 415/33; 438/83.

²¹⁷⁰ BOA, İ.ŞD., 17/716. BOA, A.MKT.MHM., 390/37, 04 Eylül 1867/05 Ca 1284. BOA, A.MKT.MHM., 392/59, 28 Ekim 1867/01 B 1284. BOA, A.MKT.MHM., 399/75; 415/33; 418/73; 441/82.

²¹⁷¹ Takvim-i Vekâyi, defa 1021, 07 Kasım 1868/22 B 1285.

²¹⁷² *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 616-617.

Kaza kaymakamlarının çok sınırlı da olsa memur tayin etme yetkisi bulunuyordu. Mesela köylerde seçimle belirlenen muhtarlar, kaza kaymakamına bildirildikten sonra onun emriyle tayin edilebilirlerdi.²¹⁷³

Kazaların mali işlerinden yani toplanacak vergilerin tevzi ve tahsilinden kazanın kaymakamı sorumluydu. Vergilerin tahsil edilerek sancağa gönderilmesi ve kazadaki masrafların karşılanması da kaymakamın göreviydi.²¹⁷⁴

Kazalarda nüfus yoklaması işi bölgedeki mukayidler tarafından yürütülürdü.²¹⁷⁵ Kur'a-yı şeriyeye usulü yoluyla asker alımı işleminin yürütülmesi için ise yine askeri memurlar görevlendirilirlerdi.²¹⁷⁶

Kazalarda imar ve tamir işlerinin yürütülmesi, kaymakamlar eliyle olurdu. Mesela Van Sancağına bağlı Çölemerik Kazası Kaymakamı Derviş Bey'in teşvik ve gayreti sonucu kazada Yusuf İzzeddin Efendi namına askerlerin ikameti için bir kışla inşa edilmişti. Kaymakamın bu hizmeti padişah tarafından memnuniyetle karşılanarak kendisine mükâfat olarak istabl-ı âmire müdürlüğü payesi ihsan edilmişti.²¹⁷⁷ Maraş Sancağına bağlı kazalarda kaymakamlar, ağaçlar dikmiş ve bu çalışmaları İstanbul'a bildirildiği zaman kendileri taltif edilmişlerdi.²¹⁷⁸

Bununla birlikte kaymakamlar valilere bağlı oldukları için kazalarda yapılması gereken imar ve tamir işlerini halletmek üzere Sadaret makamı, doğrudan kaymakamı değil de daha ziyade valiyi muhatap alırdı. Müslüman yerleşim yerlerinde kilise inşasının engellenmesi, cami yapımının desteklenmesi ve hapishane inşası için gerekli tahsisatın sağlanması konusunda gerekli işlemleri yürütmesi için vilayet makamına Sadarettten yazılar gönderilmişti.²¹⁷⁹

Yol inşası sırasında yapılan masrafların karşılanması ve bu işleri yürüten kişilerin ücretlerinin ödenmesi hususunda da kaymakamlara bazı görevler yüklenmişti. Turuk ve meabir hakkındaki "Memalik-i Mahruse-i Şahanede Turuk ve Meabirin Sureti İ'timali ve İdaresine Dair Talimat-ı Umumiye" adlı talimata göre, yol yapımında hizmet etmiş olan yerler için hazırlanan hizmet tezkereleri ile yevmiye miktarlarına dair cetvel (liste) kaymakamlara verilecektir. Ayrıca yol çalışmaları sırasında kullanılan

²¹⁷³ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 619.

²¹⁷⁴ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 616.

²¹⁷⁵ Bosna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Tuna V.S., sene 1285; 1286; 1287. Hüdavendigâr V.S., sene 1287.

²¹⁷⁶ Takvim-i Vekâyi, defa 982, 29 Temmuz 1868/09 R 1285.

²¹⁷⁷ BOA, A.MKT.MHM., 398/79, 30 Ocak 1868/05 L 1284.

²¹⁷⁸ Takvim-i Vekâyi, defa 972.

²¹⁷⁹ S. Eryılmaz, *a.g.t.*, s. s. 56, 58, 59.

memurlar ile imalatla görev yapan kişiler maaş, harcırah ve yevmiyeleri karşılığı olarak tarik (yol) emininden aldıkları tediye senetlerini mutasarrıf veya kaymakama onaylattıktan sonra sandık emininden para alabileceklerdir.²¹⁸⁰

Kazalarda yargı işlerini yürütmek üzere hâkimlerin idaresi altında şer'i mahkeme ile yine hâkimin başkanlık ettiği meclis-i deavi bulunurdu. Yukarıda ilgili başlık altında açıklandığı üzere deavi meclisleri, diğer mahkeme ve meclislerin görev alanı dışında kalan davaları yürütmekten sorumluydu ve kaymakamlar, bu meclislerde karara bağlanan davaları kendilerine tanınan yetkiler dâhilinde icra ederken yetkilerini aşan meseleleri de mutasarrıfa havale etmekle yükümlüydüler.²¹⁸¹ Kaymakamların meseleyi mahallinde mahkeme ve meclis aracılığıyla çözememeleri hâlinde davacıyı, muhakeme edilmek üzere İstanbul'a göndermeleri de kendilerine emredilirdi.²¹⁸²

Kaymakamlar, kazalardaki zaptiye askerinin amiri durumundaydılar ve sancak mutasarrıfından alacakları emre ve zaptiye nizamnamesindeki usule uygun olarak bu askerleri istihdam edebilirlerdi.²¹⁸³ Kaymakamlar, asayiş bozan ve devlete ödemesi gereken vergileri vermeyen kesimlerin üzerine asker sevk etme yetkisine sahipti. Nitekim Muha Kaymakamı Süleyman Bey, vergilerini ödeme konusunda muhalefet gösteren Hakim Kabilesi üzerine asker göndermişti.²¹⁸⁴

Güvenliği sağlamak üzere çalışırken bir kaymakam, kanuna aykırı faaliyetleri ve kaçakçılık gibi uygunsuz durumları müşahade edince valiyle irtibata geçer ve valinin emrine göre hareket ederdi. Gerekli takdirde olay yerine giderek yolsuzlukları önlemeye çalışır veya en azından bu yönde çalışan memurlara eşlik ederdi. Bir defasında İstanköy kaymakamı, Yunan tebaasından bir kişinin bölgeye barut götürdüğüne dair valiye bilgi vermişti. Valinin emri üzerine memurlar giderek malum baruta el koymuş ve kaymakam da yanlarında hazır olduğu şekilde bu mallar tartılarak İstanköy'deki kaleye nakledilmişti.²¹⁸⁵

Kazalarda meydana gelen çeşitli suçların halledilmesi, kaymakamların görev alanına girse de bu yönde Sadarete şikâyetler ulaştığı zaman gerekli mercileri harekete

²¹⁸⁰ *Düstur*, I. Tertip, C. II, 1289, s. 310-317, 26 Ağustos 1869/18 Ca 1286; talimat için ayrıca bkz. M. Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, (1991), s. 161-167.

²¹⁸¹ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 617-618.

²¹⁸² Bir gayrimüslim ile Müslim arasındaki tartışma hakkında Bursa ticaret mahkemesinin verdiği karara itiraz eden tarafın İstanbul'a muhakeme edilmek üzere gönderilmesi için Edremit kaymakamlığına emir gönderilmişti (BOA, A.d., no: 835, 07 Mayıs 1870/06 S 1287).

²¹⁸³ *Düstur*, I. Tertip, C. I, 1289, s. 617.

²¹⁸⁴ BOA, BEO.VGG., no: 305, s. 150, 31 Ekim 1868/15 B 1285.

²¹⁸⁵ BOA, A.MKT.MHM., 426/28, 09 Kasım 1868/24 B 1285.

geçirmeleri için Sadaret, valileri muhatap alırdı. Kazalarda haneye tecavüz, ırza geçme, nikâh işlemlerinde ihlaller, miras dağıtımında adaletsizlik, özel mülkiyete müdahale, kundakçılık gibi hususlarda meydana gelen şikâyetlerin giderilmesi için Sadarettten ilgili bölgenin valisine emir gönderilirdi.²¹⁸⁶

Taşrada suç işleyen kişilerin yargılanması sonucu verilen cezanın infazından da öncelikle valiler sorumlu tutulurlardı. Osmanlı Arşivi'ndeki kısas defterinde bu döneme ait kayıtlara bakıldığı zaman görülen tablo, kaymakamların merkezden gönderilen emirlerde muhatap alınması noktasında ne kadar ihmal edildiklerini ortaya koyması açısından önemlidir. Şöyle ki işlenen suçlar karşılığında verilen cezaların infaz edilmesini sağlamak amacıyla taşraya gönderilen emirlerde, söz konusu mesele kazalarda geçmiş olsa bile ilgili durum hakkında vali, mutasarrıf, kazalardaki naip, müftü ve meclis azasına hitap edilmekteydi.²¹⁸⁷

4.4. 1871 Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi

1864 yılında çıkartılıp 1867 yılında ülke geneline yaygınlaştırılan vilayet nizamnamesi, 1871'deki Vilayet-i Umumiye Nizamnamesine kadar yürürlükte kaldı. 1871'de Âli Paşa vilayet reformlarını, büyük ölçüde Tuna ve Girit vilayetlerinde uygulanan reformlar temelinde yeniden düzenledi. Bununla birlikte sancak ve kaza meclislerinin gücü ve fonksiyonu 1864'teki gibi bırakıldı.²¹⁸⁸ 20 Ocak 1871/29 L 1287 tarihinde "İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi" adıyla yayımlanan nizamname,²¹⁸⁹ temel olarak 1864 nizamnamesinde izah edilmeden geçilen bazı memur ve meclislerin yetkilerini açıklayarak belirsizliği gidermişti.²¹⁹⁰

Kendisinden önceki nizamnamelerden daha kapsamlı olan bu metin mukaddime ve madde-i mahsusası (ek maddesi) dışında yüz yirmi sekiz maddeden oluşuyordu. Taşra idaresi eskisi gibi vilayet, sancak, kaza, nahiyeye ve köyler şeklinde bir tasnife tabi tutulmuştu. Vilayeti vali, sancağı mutasarrıf, kazayı kaymakam, nahiyeyi müdür ve köyü muhtarlar idare edeceklerdi. Önceki vilayet nizamnamesinde ismen zikredilmekle yetinilen nahiyelerin idari yapısı da bu nizamnamede açıklanıyordu. Bu nizamnamede mahkeme idaresine ise değinilmemekteydi; çünkü daha önce mahkeme idaresine dair hususi bir nizamname yayımlanmıştı.

²¹⁸⁶ S. Eryılmaz, *a.g.t.*, s. s. 30, 31, 45, 49, 63, 64, 65, 128, 129.

²¹⁸⁷ BOA, A.DVNSNEFY.d., no: 8, s. 204-231.

²¹⁸⁸ S. J. Shaw, "Local Administrations...", s. 46.

²¹⁸⁹ Nizamnamenin tam metni için bkz. *Düstur*, I. Tertip, C. I, s. 625-651.

²¹⁹⁰ E. Tural, "Bir Belge – 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimâtname'si", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIV, S. 1, (2005), s. 83.

Nizamnamede kaza idareleri kırk üç ile kırk dokuzuncu maddeler arasında açıklanırken kaza idare meclisi de doksan ikinci ve doksan üçüncü maddelerde izah edildi. Kaza kaymakamları, bölgelerindeki mülkiye, maliye ve zaptiye işlerinin icrasından sorumluydular. Ayrıca nahiye müdürlerinin seçilmesi, nahiye meclislerinin belirli zamanlarda toplanmasına ruhsat verilmesi ve bu meclislerde alınan kararların kaza meclisinde müzakere edildikten sonra gerekirse liva merkezine müracaat edilerek icra edilmesi de kaymakamların sorumluluğu dâhilindeydi.

Nizamnamede, kaymakamın yanı sıra kazalarda görevli mal müdürü, idare kâtipleri, emlak ve nüfus memurları ile zaptiye heyetinin görevleri de kısaca açıklandı. Mal müdürü kazanın mali işleriyle, kâtipler kaymakamın yazışmalarının idaresi ve muhafazasıyla, emlak ve nüfus memurları da kazanın emlak ve nüfus vukuatına ait cetvel ve defterleri tanzim ve muhafaza etmenin yanı sıra mürur tezkeresi ve pasaport işlemlerini yürütmekle görevliydi. Zaptiye heyeti ise zaptiye nizamnamesine ve talimatına uygun hareket etmekle mükellefi.

Kaza meclislerinin görevleri, kazanın gelir ve giderlerini tetkik etmek, menafi-i umumiye sandıklarının muhasebesini görmek, hükümete ait tüm menkul ve gayrimenkulleri idare ve muhafaza etmek, liva meclisi kararıyla belirlenen vergileri mahalle ve köylere paylaşmak, umumi sağlığa yönelik tedbirleri almak, köy ve nahiyeler arasındaki hususi yolları inşa etmek, ayrıca hükümete ait müzayede ve satın alma işleri ile mukaveleleri görüşmekti. Kaza meclisleri, aldıkları kararları mazbatayla birlikte kaymakama tebliğ etmekle mükelleftiler.²¹⁹¹

---

²¹⁹¹ *Düstur*, I. Tertip, C. I, s. 625-651. Bu nizamname ile ilgili olarak ayrıca bkz. T. M. Yaman, *a.g.e.*, s. 199-214. V. Tönük, *a.g.e.*, s. 180-199. N. Önen, C. Reyhan, *a.g.e.*, s. 195-215. M. Seyitdanlıoğlu, “Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri (VI) 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. V, S. 5, (1996), s. 89-103; M. Seyitdanlıoğlu, “Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri (VII) 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. V, S. 6, (1996), s. 89-99.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren birçok alanda uygulanmakta olan kaymakamlık kurumu, Tanzimat döneminde özellikle taşra idaresinde etkin olarak kullanılmıştı. Bu kurum, Tanzimat'ın ilanından hemen sonra başlatılan çalışmaların içerisinde yer almamışsa da sonradan yapılan değişiklikler neticesinde ortaya çıkarak Osmanlı mahalli idarelerinin değişmez bir unsuru olmuştu.

Tanzimat'ın mali ve idari sahada öngördüğü yenilikleri gerçekleştirmek amacıyla 1840 yılında iltizam sistemi kaldırılmış, sayısı çok olan örfi vergilerin yerine tek isim altında bir verginin konularak tahsil edilmesi yoluna gidilmiş ve taşrada vergi tahsil işini yürütmek üzere muhassıllık teşkilatı kurulmuştu. Muhassıl olarak tayin edilen kişilere işlerinde yardım etmek üzere, Osmanlı taşra idaresinde bir ilk olma özelliği taşıyan muhassıllık meclisleri teşkil edilmişti.

İki yıl kadar sürdürülen bu uygulama, devletin beklentilerini karşılamaktan uzak kalınca 1842 yılında ilga edilerek yeni düzenlemeler yapılmaya başlandı ve taşradaki idari hiyerarşi gözden geçirildi. Bu bağlamda eyaletlerde müşir/vali konumunu korurken sancaklarda ilk defa ve muhassıllara karşılık kaymakamların görev yapmasına karar verildi. Kaza idaresi müdürlere bırakılırken köy ve mahalle idareleri ise muhtar ve imam ikilisi tarafından yürütülmeye devam edildi.

Bu kararlar, kısa zaman içinde öncelikli olarak merkeze yakın yerlerde, daha sonra da tedricen kenar bölgelerde uygulamaya geçirildi. Taşradaki sancak, kaza ve köyler birbirlerine olan yakınlıklarına, buldukları mevkinin önemine, nüfus vs. özelliklerine göre kendi aralarında birleştirilerek veya önceki yapılarına pek dokunulmayarak gerekli düzenlemeler yapılmak suretiyle yeni sancak ve kazalar haline getirildiler ve bunların başlarına kaymakamlar ve müdürler tayin edildiler.

İdare merkezlerinde kaymakamlar için konaklar tahsis edildi. Bunun yanı sıra kaymakamlıklarda gereği kadar zaptiye neferleri görevlendirildi. Posta ve telgraf merkezleri ile rüşdiye mektepleri inşa edildi. Kaymakamlık dâhilindeki kazalardan toplanan gelirler, öncelikle mahallinde yapılan masraflar için harcandı ve bundan sonra kalan miktar merkezi hazineye ulaştırıldı.

Kaymaklardan sorumlu olan kurumlar merkezde Sadaret, taşrada ise valiliklerdi. Kaymakamların tayin ve azil işlemleri Sadaretin emriyle gerçekleşirken maaş ve özlük işleri Maliye Nezareti tarafından yürütülür ve bu kararlar, taşrada valiler aracılığıyla icra

edilirdi. Kaymakamların amiri valiler olduğu için bir kaymakamın azledilerek yerine başka birinin tayin edilmesi hususunda bir valinin teklifi merkeze ulaştığı zaman, bu teklif ekseriyetle kabul görerek icra edilirdi.

Kaymakamlar tespit edilirken kendilerinde belirli bir eğitim şartı aranmazdı; çünkü 1858/59 tarihinde Mekteb-i Mülkiye'nin teşkiline kadar kaymakamların eğitim aldıkları belirli bir mektep bulunmuyordu. Gerçi bu mektep de ülkenin ihtiyaçlarını karşılayacak kapasiteden çok uzaktı. Bu nedenle gerek mektebin kuruluşundan önce ve gerek sonra kaymakamlar, merkezin doğrudan tespit ve tayini ya da taşrada valinin veya halkın talepleri üzerine Meclis-i Vâlâ ve Meclis-i Tanzimat gibi organların kararları, Sadaretin onayı ve padişahın emriyle çok farklı alanlarda görev yapmakta veya yapmış olan kişiler arasından seçilirdi. Kaymakam olarak atanan kişi, merkezde görev yapan bir bürokrat olabileceği gibi taşrada görevli mutasarrıf, muhassıl, müdür, meclis üyesi, hanedan mensubu vs. olabilirdi.

Kaymakamlar, en alt seviyedeki kapucubaşılık ve hâceganlıktan başlayarak Rumeli Beylerbeyliğine kadar yükselen rütbelere sahip olabiliyorlardı. İyi hizmetleri görülen kaymakamların rütbeleri bir üst kademeye veya aynı anda birkaç derece yukarıya çıkarılabiliyordu.

Yeri geldiğinde bu kişilere devlet nişanı veya yabancı devletlerin yararına olan çalışmalarından dolayı yabancı devletlerin hediyeleri de takdim ediliyordu. Yaptıkları faydalı işler neticesinde kaymakamlar, Sadaret tarafından en azından takdir sözleriyle taltif ediliyor; bazen de daha somut hediyelerle veya rütbeleri yükseltmek suretiyle onurlandırılıyorlardı.

Kaymakamlar, maaş karşılığında görevlerini icra etmekteydiler. Ancak maaş miktarlarında bir standardın olduğu söylenemezdi. Bölgenin yapısına ve kaymakamın hususi durumuna ve rütbesine göre maaş miktarlarında ciddi farklar olabiliyordu. Ayrıca devlet, ihtiyaç duyduğu zamanlarda kaymakamların maaşlarından kesinti yaparak bunları hazineye aktarabiliyordu.

Kaymakamların emeklilik durumları da kesin çizgilerle belirlenmemişti. Görev süresini doldurup artık çalışamayacak durumda olan veya bir görevden ayrıldıktan sonra başka bir yere atanıncaya kadar boşta kalan kişilerin sefaletе düşmemeleri için hükümet, bunlara geçimlerini sağlamaları amacıyla uygun gördüğü bir meblağı yardım, ihsan, atıyye veya mazuliyet maaşı gibi adlar altında tahsis ederdi. Boşta bulunan kişi bir

göreve başlayınca bu ödemeler de kesilirdi.

Yeni sistemle birlikte Osmanlı mahalli idarelerinde yer bulan kaymakamlar, sancak dâhilinde valiye bağlı olarak önemli görevler üstlendiler. Sancağa bağlı kaza müdürlerinin faaliyetlerinden sorumlu oldukları gibi sancağın mali işleri de mal müdürü aracılığıyla onlara tevdi edildi.

Bunun yanında kaymakamlar, vergilerin tahsili ve iltizama verilmesi işiyle ilgilendir; bölgede nüfus hareketlerinin kontrolünü sağlar ve seyahat etmek isteyenlere mürur tezkereleri verir; zaptiye neferlerini uygun yerlerde iskân eder ve asayişin temini amacıyla bunları gerekli yerlere sevk eder; idareleri altındaki bölgeleri gezerek olup bitenleri teftiş eder ve edindikleri bilgileri valiye ve Sadarete ulaştırır; gerektiğinde suçluları takip eder ve yakaladıkları kişileri ilgili mercilere teslim eder veya bizzat kendileri meclis aracılığıyla bunları yargılatır; bölgede gerekli tesislerin imar ve tamir işleriyle meşgul olur; ayrıca halk ile devlet arasında irtibatı sağlar, şahıslar arasındaki hukuksuzlukları gidermek üzere çalışırlardı.

Bu şekilde devam eden sistem üzerinde, 1864 yılından itibaren bazı değişiklikler yapılmaya başlandı. Öncelikle Tuna Vilayetinde uygulanmak üzere bir vilayet yasası çıkarıldı. Tuna'da yeni sistem uygulanırken ülkenin diğer yerlerinde ise eski sistem varlığını devam ettirdi. Bu nizamın uygulanmasında başarı sağlanınca evvela belirli bazı vilayetlerde, 1867 yılından itibaren de imtiyazlı bazı vilayetler dışında ülkenin tümünde yeni vilayet nizamı uygulamaya geçirildi. Bu vilayet nizamnamesinin konumuz açısından getirdiği en önemli değişiklik, kaymakamların derecesinin düşürülmesi ya da başka bir deyişle müdürlerin unvanının kaymakam olarak değiştirilmesi yoluyla kaymakamların kaza idarecisi haline dönüştürülmeleri oldu. Yeni uygulamaya göre sancakların idaresi mutasarrıflara bırakılırken kazalara kaymakamlar atanıyor, müdürler ise nahiye idarecileri haline geliyorlardı.

Bu yeni dönemde kaymakamlar, daha küçük birimlerin idarecileri oldukları için hem valilerle hem de Sadaretle olan doğrudan ilişkileri azaldı. Sancaklara bağlı bulunan, görev ve sorumluluk alanları daha sınırlı olan birer idareci haline geldiler. Maaşları ve rütbeleri daha düşük oldu. Artık ıstabl-ı âmire derecesinin üzerindeki rütbelere eskisi kadar sık çıkmaz duruma geldiler.

Bu süreçte kaymakamlar, valiler ile Sadaret tarafından da pek muhatap alınmaz oldular. Sadaret, önceki dönemde kaymakamlıklarda meydana gelen durumlar üzerine

kaymakamlarla doğrudan irtibata geçip kendilerine hitaben emirler gönderirken 1867 yılından sonraki süreçte kazalarda meydana gelen benzer durumlar üzerine valilere hitaben emirler göndermeye başladı.

Bu dönemde kazalarda idare meclislerinin yanı sıra nizamiye mahkemeleri hüviyetindeki deavi meclisleri ile İstanbul'dan sonra artık taşrada belediye meclisleri teşkil edilmeye başlandı. Halkın yönetime katılımında hâlâ çok büyük eksikler bulunmasına rağmen, bu yeni müesseselerin teşkil edilmesiyle birlikte kısmen de olsa küçük idari birimlere kadar sirayet edecek şekilde mülki, beledi ve hukuki işlerde ayrışma ve iş bölümü başlatıldı.

1864 ve 1867 yıllarında yapılan bu düzenleme ve nizamnameler, 1871 yılında yayımlanan yeni bir nizamnameye kadar geçerliliğini sürdürdü. 1871 yılında yayımlanan ve öncekilerden daha uzun bir metin olan Vilayet-i Umumiye Nizamnamesi de kaymakamların konumlarında bir değişiklik meydana getirmedi. Bu nizamnamenin idari hiyerarşinin izahı açısından diğerlerinden önemli bir farkı, nahiyelerin idari yapılanmasını açıklaması olmuştur.

EKLER

DEVLET SALNAMELERİNE GÖRE 1847-1871 (1263-1287) YILLARI ARASINDA SANCAKLARIN İDARECİLERİ*

Aclun: 1263-1284 kaymakam.

Adana: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Akka: 1263-1284 muhafız ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Alaiye: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam.

Amasya²¹⁹²: 1263-1284 muhassıl ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Ammare: 1263-1284 kaymakam.

Ane: 1263-1284 kaymakam.

Ankara: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Antakya: 1263-1284 kaymakam.

Arabkir: 1263-1284 kaymakam

Avlonya: 1263-1284 kaymakam.

Aydın: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Aynaroz: 1263-1284 kaymakam.

Ayntab: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Ayvalık: 1263-1284 kaymakam.

Aziziye (Ankara): 1263-1284 kaymakam.

Aziziye (Bağdad): 1263-1284 kaymakam.

Aziziye-i Yemaniye: 1263-1284 kaymakam.

Baalbek: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Bağdad: 1285-1287 mutasarrıf.

Balka: 1285-1287 mutasarrıf.

---

* Devlet salnamelerine dayanılarak burada açıklanan sancaklar, vilayet nizamnamesinin tüm ülkede uygulanmasından önceki dönem olan Hicri 1284 yılına kadarki süre ile uygulanmaya başlanmasından sonraki dönem olan Hicri 1285-1287 arası olarak iki bölüm halinde ele alındı. Sancaklarda verilen bilgiler tüm dönemler boyunca aynı durumun devam ettiğini göstermemektedir. İlgili dönemler içinde bir yer bir defa bile sancak olarak görülmüşse ve bir defa da olsa bir idareci görevde bulunmuşsa kademesi buraya kaydedilmiştir. Ayrıca Belgrad, Eflak, Boğdan, Sırp, Mısır ve Tunus eyaletleri bu listenin dışında tutulmuştur.

²¹⁹² Bazı yıllarda Amasya ve Çorum olarak gösterilmiştir.

Banaluka/Panaluka: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Basra: 1263-1284 mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Batum: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Bayezid: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Bedre ve Cessan: 1263-1284 muhafız.
Behisni: 1263-1284 kaymakam.
Beni Lam Aşairi: 1263-1284 kaymakam.
Berat: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Berkofça: 1263-1284 kaymakam.
Beylan/Bilan: 1263-1284 kaymakam.
Beyrut: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Biga/Kale-i Sultaniye: 1263-1284 mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.
Bihke: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Bikaulaziz: 1263-1284 kaymakam.
Bilad-ı Beşâre: 1263-1284 kaymakam.
Bilecik: 1263-1284 kaymakam ve müdür.
Bingazi: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.
Birecik: 1263-1284 kaymakam.
Bolu: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Bozcaada: 1263-1284 kaymakam.
Bozok: 1263-1284 müdür ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Bucak: 1263-1284 kaymakam.
Burdur: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam.
Bursa: 1285-1287 vali makamı.
Canik: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Cebel-i Garbiye: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Cebel-i Kozan: 1263-1284 kaymakam.
Cebel-i Kozan-ı Sahil: 1263-1284.
Cebel-i Kozan-ı Şarki: 1263-1284 kaymakam.
Cebel-i Lübnan²¹⁹³: 1263-1284 mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.
Cebel-i Lübnan/Dürz: 1263-1284 kaymakam.
Cebel-i Lübnan/Nasara: 1263-1284 kaymakam.
Cidde: 1263-1284 vali kaymakamı.
Cihanbeyli Aşireti: 1263-1284 kaymakam ve müdür.
Cizre²¹⁹⁴: 1263-1284 kaymakam.
Çekmece: 1285-1287 mutasarrıf.
Çıldır: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Çöl: 1263-1284 kaymakam ve muhafız.
Denizli: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 “Aydın maa Denizli” mutasarrıf.
Debre: 1285-1287 mutasarrıf.
Derbend: 1263-1284 kaymakam.
Dersim²¹⁹⁵: 1263-1284 kaymakam.
Deyr: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Deyrulkamer: 1263-1284 kaymakam.
Dırma: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Divaniye: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Divriği: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.
Diyarbakır: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.
Düleym/Delim²¹⁹⁶: 1263-1284 memur ve kaymakam.

---

²¹⁹³ Salnamelerde 1278'den itibaren mutasarrıf.

²¹⁹⁴ 1268'de Cezire şeklinde yazılmıştır.

²¹⁹⁵ Bazı yıllarda Dersim (Kemah) olarak gösterilmiştir.

²¹⁹⁶ Bazı yıllarda Düleym/Delim ve Ane için ya da Düleym/Delim ve Hindiye için tek kaymakam gösterilmiştir.

Ebu Ariş: 1263-1284 kaymakam.

Edirne: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Erdek: 1263-1284 muhassıl, kaymakam ve müdürlük.

Ereğli: 1263-1284 kaymakam.

Ergiri: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Erzincan: 1263-1284 mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Erzurum: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Filibe: 1263-1284 muhassıl, vali, kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Fizan: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Gadamis: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Galos: 1263-1284 kaymakam.

Gelibolu: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Giresun: 1263-1284 makar (merkez) ve kaymakam.

Gönye: 1263-1284 kaymakam.

Gümüşhane: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Gümüşhane Madeni: 1263-1284 müdür.

Hakkâri: 1263-1284 vali ve kaymakam.

Haleb: 1285-1287 mutasarrıf.

Hama: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Hamid: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Hanekin/Hane'n: 1263-1284 kaymakam.

Hanya: 1285-1287 vali makamı.

Havran: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Hersek: 1263-1284 vali, mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Hezargrad: 1263-1284 kaymakam.

Hısn-ı Mansur: 1263-1284 makar (merkez).

Hille: 1263-1284 kaymakam.

Hindiye: 1263-1284 kaymakam.

Horasan: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Hudeyde: 1263-1284 kaymakam.

Hums²¹⁹⁷: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Humus²¹⁹⁸: 1263-1284 kaymakam.

Hüdavendigâr: 1285-1287 mutasarrıf.

İçil: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

İsfakiye: 1285-1287 mutasarrıf.

İskenderiye (Rumeli): 1263-1284 mutasarrıf.

İslimye: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

İstanköy: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

İşkodra: 1263-1284 mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

İzmir: 1285-1287 vali makamı.

İzvornik: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Kandiye: 1263-1284 kaymakam, zabtiye memuru ve memur, 1285-1287 mutasarrıf.

Karahisar-ı Sahib: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Karahisar-ı Şarki: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Karaisalı: 1263-1284 kaymakam.

Karesi: 1263-1284 muhassıl, mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Kars: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Kastamonu: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Kaza-i Erbaa: 1263-1284 kaymakam.

Kayseri: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Kefri: 1263-1284 kaymakam.

---

²¹⁹⁷ Trablusgarb Vilayetine bağlıdır.

²¹⁹⁸ Şam Vilayetine bağlıdır.

Kemah: 1263-1284 müdürlük.

Kengırı: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Kerbela: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Kesriye: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf ve kaymakamlık.

Kıbrıs: 1263-1284 kaymakam, vali ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Kırşehir: 1285-1287 mutasarrıf.

Kilis: 1263-1284 kaymakam.

Kocaili/İzmid: 1263-1284 muhassıl, kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Koçkiri: 1263-1284 kaymakam.

Konya: 1263-1284 vali makamı, 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Kozan: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Köstence: 1263-1284 kaymakam.

Köstendil: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Kudüs: 1263-1284 mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Kütahya: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Laşid: 1285-1287 mutasarrıf.

Lazistan²¹⁹⁹: 1263-1284 mutasarrıf ve kaymakam.

Lazkiye: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Lihye: 1263-1284 kaymakam.

Limni: 1263-1284 kaymakam.

Lofça: 1263-1284 kaymakam.

Lom: 1263-1284 kaymakam.

Maadin²²⁰⁰: 1263-1284 emin ve kaymakam.

Malatya: 1263-1284 kaymakam.

Mamuretülaziz: 1285-1287 mutasarrıf.

---

²¹⁹⁹ Bazı yıllarda Lazistan (Batum) olarak gösterilmiştir.

²²⁰⁰ Bazı yıllarda Maadin (Maden-i Ergani) olarak gösterilmiştir.

Manastır: 1285-1287 mutasarrıf.
Manisa: 1285-1287 mutasarrıf.
Maraş: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.
Maratunnuman: 1263-1284 kaymakam.
Mardin: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Mecidiye: 1263-1284 kaymakam.
Medine: 1263-1284 müdür ve muhafız, 1285-1287 müdür ve vali
Mekke: 1263-1284 müdür, 1285-1287 müdür ve vali
Mendeli: 1263-1284 kaymakam.
Menteşe: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Midilli: 1263-1284 kaymakam ve vali makamı, 1285-1287 mutasarrıf.
Muha: 1263-1284 kaymakam.
Musavva: 1263-1284 kaymakam.
Musul: 1263-1284 mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Muş: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Müntefik: 1263-1284 kaymakam, şeyh, 1285-1287 mutasarrıf.
Nablus: 1263-1284 kaymakam.
Narda/Narta: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.
Necid: 1263-1284 kaymakam.
Nevşehir: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam.
Niğde: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Niş: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Ohri: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Ordu: 1263-1284 kaymakam.
Payas: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.
Preveze: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Priştine: 1263-1284 kaymakam.

Prizrin: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Rakka/Urfa: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Resmo/Retmo: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Revandüz: 1263-1284 kaymakam.

Reyhaniye: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Rodos: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Rumkalesi: 1263-1284 kaymakam.

Ruscuk: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Sakız: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Samako: 1263-1284 muhassıl, kaymakam ve müdürlük.

Samerra: 1263-1284 memur ve kaymakam.

Saray Bosna: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Saruhan²²⁰¹: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Sayda: 1263-1284 kaymakam.

Selanik: 1285-1287 mutasarrıf.

Semave: 1263-1284 kaymakam.

Sevakin: 1263-1284 kaymakam.

Siird: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Silistre: 1263-1284 kaymakam.

Silivri: 1263-1284 kaymakam ve müdür.

Sinob: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Siroz: 1263-1284 muhassıl, kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Sisam: 1263-1284 bey ve kaymakam, 1285-1287 bey.

Sivas: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

---

²²⁰¹ Bazı yıllarda Saruhan (Manisa) olarak gösterilmiştir.

Siverek: 1263-1284 kaymakam.

Sofya: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Suğla: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam.

Sultaniye: 1285-1287 mutasarrıf.

Süleymaniye: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Sünne: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf.

Şam: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Şehrızor: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Şumnu: 1263-1284 kaymakam.

Tarsus: 1263-1284 kaymakam.

Taşlıca: 1263-1284 kaymakam.

Teke: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Tekfurdağı: 1263-1284 kaymakam ve muhassıl, 1285-1287 mutasarrıf.

Tıravnık: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Tırhala: 1263-1284 mutasarrıf ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Tırnova: 1263-1284 muhassıl ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Tirebin: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Tokad: 1263-1284 müdür.

Trablus/Trablusşam: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Trablusgarb: 1285-1287 vali makamı.

Trabzon: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Tulca/Tulça: 1263-1284 kaymakam ve mutasarrıf, 1285-1287 mutasarrıf.

Tuna Boğazı: 1263-1284 kaymakam.

Tuzla: 1263-1284 mutasarrıf.

Urfele: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Uzeyr: 1263-1284 kaymakam.

Ünye: 1263-1284 kaymakam.

Üsküb: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Van: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Varna: 1263-1284 muhafız ve kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Vidin: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Viranşehir: 1263-1284 kaymakam ve müdürlük.

Vize: 1263-1284 kaymakam.

Yanya: 1285-1287 vali makamı ve mutasarrıf.

Yemen: 1263-1284 kaymakam, mutasarrıf ve vali, 1285-1287 mutasarrıf.

Yenbeulbahr: 1263-1284 muhafız.

Yeniil: 1263-1284 kaymakam.

Yenipazar/Yenibazar: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.

Zadrime: 1263-1284 kaymakam.

Zağra-yı Atik: 1263-1284 kaymakam.

Zaho: 1263-1284 kaymakam.

Zengibar²²⁰²: 1263-1284 kaymakam.

Zor: 1263-1284 kaymakam, 1285-1287 mutasarrıf.²²⁰³

---

²²⁰² Bazı yıllarda Zengibar (Hille) olarak gösterilmiştir.

²²⁰³ Sancak idarecileri 1263-1271 arasında zabtiye memurları başlığı altında, 1272'den itibaren mülkiye memurları başlığı altında ve 1286'dan itibaren mutasarrıflar başlığı altında açıklanmaktadır (Osmanlı Devlet Salnamesi, sene 1263; sene 1264, s. 109-122; sene 1265, s. 71-85; sene 1266, s. 41-46; sene 1267, s. 69-76; sene 1268, s. 67-75; sene 1269, s. 69-78; sene 1270, s.76-85; sene 1271, s. 65-74; sene 1272, s. 61-73; sene 1273, s. 60-71; sene 1274, s. 68-79; sene 1275; sene 1276; sene 1277, s. 71-82; sene 1278, s. 71-82; sene 1279, s. 73-84; sene 1280, s. 66-77; sene 1281, s. 64-75; sene 1282, s. 64-74; sene 1283, s. 70-79; sene 1284, s. 87-96; sene 1285, s. 97-107; sene 1286, s. 130-141; sene 1287, s. 145-156.

KAYNAKLAR

I. Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), İstanbul.

a. Belgeler*

1. Babıâli Evrak Odası Sadaret Evrakı

Âmedî Kalemi (A.AMD.)

Divan (Beylikçi) Kalemi (A.DVN.)

Divan (Beylikçi) Kalemi, Düvel-i Ecnebiye (A.DVN.DVE.)

Divan (Beylikçi) Kalemi, Mühimme (A.DVN.MHM.)

Sadaret Müteferrik (A.M.)

Mektubî Kalemi (A.MKT.)

Mektubî Kalemi, Deavî (A.MKT.DV.)

Mektubî Kalemi, Mühimme Kalemi (A.MKT.MHM.)

Mektubî Kalemi, Meclis-i Vâlâ (A.MKT.MVL.)

Mektubî Kalemi, Nezaret ve Devâir (A.MKT.NZD.)

Mektubî Kalemi, Umum Vilayet (A.MKT.UM.)

Teşrifat Kalemi (A.TŞF.)

2. Muallim Cevdet Tasnifi

Cevdet Adliye (C.ADL.)

Cevdet Askeriye (C.AS.)

Cevdet Belediye (C.BLD.)

Cevdet Dâhiliye (C.DH.)

Cevdet Darphane (C.DRB.)

Cevdet İktisat (C.İKTS.)

Cevdet Maarif (C.MF.)

---

* Kullanılan arşiv belgelerinin gömlek ve belge numaraları, metin içerisinde dipnotlarda gösterildiği ve sayısı fazla olduğu için burada kalabalığa mahal vermemek adına tekrar zikredilmeye gerek görülmedi.

Cevdet Maliye (C.ML.)

Cevdet Eyâlât-ı Mümtaze (C.MTZ.)

Cevdet Zaptiye (C.ZB.)

3. Dâhiliye Nezareti

Dâhiliye Nezareti, Mektubî Kalemi (DH.MKT.)

4. Hariciye Nezareti

Hariciye Nezareti, Mektubî Kalemi (HR.MKT.)

Hariciye Nezareti, Tercüme Odası (HR.TO.)

5. İrâdeler

İrâde Dâhiliye (İ.DH.)

İrâde Hariciye (İ.HR.)

İrâde Meclis-i Mahsus (İ.MMS.)

İrâde Mesail-i Mühimme (İ.MSM.)

İrâde Eyâlât-ı Mümtâze, Yunanistan (İ.MTZ (01).)

İrâde Eyâlât-ı Mümtâze, Mısır (İ.MTZ (05).)

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.)

İrâde Şûrâ-yı Devlet (İ.ŞD.)

6. İbnülemin Tasnifi

İbnülemin Hariciye (İE.HR.)

7. Meclis-i Vâlâ Riyaseti

Meclis-i Vâlâ Riyaseti (MVL.)

8. Şûrâ-yı Devlet

Şûrâ-yı Devlet (ŞD.)

9. Yıldız Sarayı Arşiv Evrakı

Yıldız Esas Evrakı'na ek, Sadrazam Kâmil Paşa Evrakı (Y.EE.KP.)

10. Vilayet ve Müfettişliklere (Taşra Arşivlerine) Ait Belgeler

Bosna Müfettişliği (TŞR.BNM.)

b. Defterler

1. Divan-ı Hümâyûn ve Bâb-ı Âsafî Defterleri

Divan-ı Hümâyûn Buyruldu ve İlmühaber Defterleri (A.DVNSBUY.İLM.d.), no: 3, 4, 5

Divan-ı Hümâyûn Mühimme Defterleri (A.DVNSMHM.d.), no: 144, 146, 189, 190, 212, 229

Divan-ı Hümâyûn Meclis-i Tanzimat Defterleri (A.DVNSMTAN.d.), no: 1, 2

Divan-ı Hümâyûn Nefiy ve Kısas Defterleri (A.DVNSNEFY.d.), no: 8

Divan-ı Hümâyûn Nişan Defterleri (A.DVNSNŞN.d.), no: 45

Divan-ı Hümâyûn Ruus Defterleri (A.DVNSRSK.d.), no: 227

Divan-ı Hümâyûn Tevcihât-ı Mülkiye Defterleri (A.DVNSTVCM.d.), no: 1

2. Sadaret Defterleri

Sadaret Defterleri (A.d.), no: 589, 600, 606, 828, 829, 835

3. Bâb-ı Âli Evrak Odası Defterleri

Ayniyat Defterleri (BEO.AYN.d.), no: 94, 130, 131, 152, 169, 181, 305, 1815, 1828

Vilâyât Gelen-Giden Defterleri (BEO.VGG.d.), no: 73, 305, 453, 457, 573, 914

4. Dâhiliye Nezareti Defterleri

Dâhiliye Nezareti Sicill-i Ahval Komisyonu Defterleri (DH.SAİD.d.), no: 3, 112

5. Maliye Nezareti Defterleri

Masârifat Muhasebeciliği Defterleri (ML.MSF.d.), no: 3739, 4308, 4713, 5661, 6137, 6389, 6580, 6832, 7101, 7493, 8253, 8358, 9282, 10220, 10310, 12258, 12509, 13083, 13222, 14060, 14804, 15181, 15525, 16068, 16957, 16997, 17224

Vâridat Muhasebesi Defterleri (ML.VRD.d.), no: 837, 1095, 1516, 1538, 1554, 1574, 1595, 1605, 1634, 1645, 1646, 1664, 1665, 1711

6. Maliyeden Müdevver Defterler (MAD.d.), no: 7689, 7691, 7693, 7851, 7852, 7935, 9016, 9201, 9205, 9229, 9249, 9253.

II. Şer'iyeye Sicilleri

Adana Şer'iyeye Sicili, 79
Bolu Şer'iyeye Sicili, 937
Edirne Ser'iyeye Sicili, 423
Giresun Şer'iyeye Sicili, 1403
Kayseri Şer'iyeye Sicili, 221
Konya Şer'iyeye Sicili, 93
Samsun Şer'iyeye Sicili, 1770
Sivas Şer'iyeye Sicili, 41
Urfa Şer'iyeye Sicili, 205

III. Yayınlanmış Eserler

Düstur, sene 1279

Düstur, sene 1282

Düstur, I. Tertip, C. I, 1289

Düstur, I. Tertip, C. II, 1289

Osmanlı Devlet Salnamesi, sene 1263, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1269, 1270, 1271, 1272, 1273, 1274, 1275, 1276, 1277, 1278, 1279, 1280, 1281, 1282, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287.

Adana Vilayeti Salnamesi, sene 1287, defa 1.

Bosna Vilayeti Salnamesi, sene 1283, defa 1; sene 1284, defa 2; sene 1285, defa 3; sene 1286, defa 4; sene 1287, defa 5.

Cezayir-i Bahr-i Sefid Vilayeti Salnamesi, sene 1287, defa 1.

Diyarbakır Vilayeti Salnamesi, sene 1286, defa 1; sene 1287, defa 2.

Edirne Vilayeti Salnamesi, sene 1287, defa 1.

Erzurum Vilayeti Salnamesi, sene 1287, defa 1.

Haleb Vilayeti Salnamesi, sene 1284, defa 1; sene 1285, defa 2; sene 1286, defa 3; sene 1287, defa 4.

Hüdavendigâr Vilayeti Salnamesi, sene 1286; sene 1287, defa 1.

Kastamonu Vilayeti Salnamesi, sene 1286, defa 1; sene 1287, defa 2.

Konya Vilayeti Salnamesi, sene 1285, defa 1; sene 1286, defa 2; sene 1287, defa 3.

Selanik Vilayeti Salnamesi, sene 1287, defa 1.

Sivas Vilayeti Salnamesi, sene 1287, defa 1.

Suriye Vilayeti Salnamesi, sene 1285, defa 1; sene 1286, defa 2.

Trablusgarb Vilayeti Salnamesi, sene 1286, defa 1; sene 1287, defa 2.

Trabzon Vilayeti Salnamesi, sene 1286, defa 1; sene 1287, defa 2.

Tuna Vilayeti Salnamesi, sene 1285, defa 1; sene 1286, defa 2; sene 1287, defa 3.

III. Gazeteler

Ceride-i Askeriyye, defa 9, 31, 33, 35, 36, 39, 40, 43, 44, 45, 46, 47, 74, 75, 76, 77, 180, 191, 278, 314, 316, 321, 322

Ceride-i Havadis, no: 165, 173, 205, 209, 296, 315, 331, 339, 362, 387, 408, 419, 472, 493, 507, 509, 539, 566, 595, 600, 601, 602, 603, 605, 635, 670, 691, 702, 767, 825, 827, 832, 849, 850, 853, 880, 913, 918, 919, 921, 926, 928, 929, 930, 943, 944, 945, 980, 998, 1081, 1155

Ruzname-i Ceride-i Havadis, no: 125, 134, 146, 161, 172, 183

Takvim-i Vekâyi, defa 238, 267, 268, 308, 352, 384, 419, 440, 478, 479, 481, 501, 502, 566, 567, 568, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 584, 603, 619, 662, 707, 759, 760, 773, 802, 803, 805, 806, 884, 889, 972, 979, 982, 984, 1006, 1017, 1018, 1021, 1026, 1028, 1039, 1042, 1044, 1046, 1050, 1064, 1069, 1081, 1082, 1083

IV. Kaynak Eser ve İncelemeler

Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi, (Metin ve Tahlil)*, Yayına Hazırlayan Ziya Yılmaz, I, II, TTK Basımevi, Ankara 2003

Abdurrahman Şeref, *Tarih-i Devlet-i Osmâniye*, II, Karabet Matbaası, İstanbul 1312

Abdurrahman Vefik, *Tekâlif Kavâidi*, II, Kanaat Matbaası, Dersaadet 1330

Ahmed Cevdet Paşa, *Ma'rûzât*, Hazırlayan Yusuf Halaçoğlu, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980

_____, *Tarih-i Cevdet*, IX, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1292; *Tarih-i Cevdet*, X

- _____, *Tezâkir 21-39*, Yayınlayan Cavid Baysun, TTK Basımevi, Ankara 1986
- Ahmed Lütfi (Efendi), *Tarih-i Lütfi*, V, Mahmudbey Matbaası, Dersaadet 1302; VII, Mahmudbey Matbaası, Dersaadet 1306; VIII, Sabah Matbaası, Dersaadet 1328
- Böcüzade Süleyman Sami, Yayınlayan Suat Seren (Böcüzade), *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, Serenler Yayını, İstanbul 1983
- Mehmed Es'ad Efendi, *Vak'a-nüvîs Es'ad Efendi Tarihi*, (*Bâhir Efendi'nin Zeyl ve İlâveleriyle 1237-1241/1821-1826*), Neşre Hazırlayan Ziya Yılmaz, OSAV Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000
- Osman Ergin, *İstanbul Mektepleri Ve İlim, Terbiye ve San'at Müesseseleri Dolayısıyla Türkiye Maarif Tarihi*, I-II, Eser Matbaası, İstanbul 1977
- Osman Nuri, *Mecelle-i Umur-ı Belediye*, I, Matbaa-i Osmaniye, İstanbul 1338
- Süleyman Sûdi, *Defter-i Muktesid*, II, Dersaadet 1307
- Şâni-zâde Mehmed Atâ'ullah Efendi, *Şâni-zâde Târîhi (1223-1237/1808-1821)*, Neşre Hazırlayan Ziya Yılmaz, I, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008
- Şemseddin Sami, *Kâmus-ı Türki*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul 2001
- Acar, Tuğba Akıllı, *3 Nolu Nefy ve İtlak Defterinin (s.1-100) Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006
- Adıyeke, Nuri, *XIX. Yüzyılda Milas'ın Sosyal Demografik Ekonomik ve Kültürel Gelişimi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 1994
- Ahışhalı, Recep, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülkütüblük (XVIII. Yüzyıl)*, TATAV, İstanbul 2001
- Akar, Mustafa, *Arşiv Vesikaları Işığında Cebel-i Lübnan ve Şam Hâdiseleri (1860-1861)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996
- Akay, Veysi, *201 Numaralı Mardin Şer'iyye Sicili (Değerlendirme, Metin Transkripsiyonu ve Dizin)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006

Akgündüz, Ahmed - Öztürk, Said - Baş, Yaşar, *Darende Tarihi*, Es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi Yayınları Malatya, İstanbul 2002

Akgündüz, Ahmed - Öztürk, Said, *Yozgat Temettuat Defterleri*, I, Yimpaş Holding, Mayıs 2000

Aktan, Ali, “Osmanlı Belgelerine Göre Kayseri’deki Gayrimüslim Tebaanın Durumu”, *III. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (06-07 Nisan 2000)*, Kayseri 2000

Akyıldız, Ali, “Tanzimat”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XL

_____, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilâtında Reform (1836-1856)*, Eren Yayınları, İstanbul 1993

Alkan, Mustafa, “Tanzimattan Sonra Vakıfların İdaresinde Yeniden Yapılanmaya Dair Bir Örnek: Adana Evkaf Müdürlüğü”, *OTAM*, S. 19, (2006)

Aslan, Serkan, *1131 Nolu Çanakkale Şer’iye Sicil Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 2006

Atalar, Münir, “Emîr-i Hac”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XI

Aydın, H. Veli, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Tımar Sistemi’nin Kaldırılması*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1992

Bayraktar, Hilmi, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Urfa Sancağı (İdarî, Sosyal ve Ekonomik Yapı)*, Fırat Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Merkezi Yayınları, Elazığ 2007

Beşirli, Mehmet, “Tokat Voyvodahlığı (1774-1842)”, *TTK Belleten*, C. LXIX, S. 254, (2005)

Bingöl, Sedat, “Tanzimat Sonrası Taşra ve Merkezde Yargı Reformu”, *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999

_____, *Tanzimat Döneminde Osmanlıda Yargı Reformu (Nizâmiyye Mahkemeleri’nin Kuruluşu ve İşleyişi 1840-1876)*, Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, Eskişehir 2004

Binzouba, Majed Mohammed, *Vilâyet Nizamnâmelerinin Basra’da Tatbiki Meselesi (1864-1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009

- Bozboru, Nuray, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutlar ve Arnavut Ulusçuluğu*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1994
- Bozkurt, Öznur Kutluğ, *Kütahya Şer'iyeye Sicilleri 8 Numaralı Defterinin Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kütahya 2006
- Buzpınar, Şit Tufan, "Lübnan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXVII
- Canbolat, Atilla, *Hatay Türkmen Aşiretleri ve Bu Aşiretlerin İskânı (18. ve 19. Yüzyıllar)*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş 2006
- Cin, Halil, "Tanzimat Döneminde Osmanlı Hukuku ve Yargılama Usulleri", *150. Yılında Tanzimat*, TTK Yayınları, Ankara 1992
- Çadırcı, Musa, "Anadolu'da Redif Askeri Teşkilâtının Kuruluşu", *A.Ü. DTCTF Tarih Araştırmaları Enstitüsü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. VIII-XII, S. 14-23, (1970-1974)
- _____, "Tanzimat Döneminde Karayolu Yapımı", *A.Ü. DTCTF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XV, S. 26, (1991)
- _____, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", *Mustafa Reşit Paşa ve Dönemi Semineri, Bildiriler Ankara 13-14 Mart 1985*, TTK Basımevi, Ankara 1994
- _____, "Tanzimat'ın Uygulanması ve Karşılaşılan Güçlükler (1840-1856)", Mehmet Seyitdanlıoğlu-Halil İnalçık, *Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu*, Phoenix Yayınevi, Ankara 2006
- _____, "Tanzimat", *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999
- _____, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı*, TTK Basımevi, Ankara 1997.
- _____, "Tanzimat'ın İlânı Sıralarında Türkiye'de Yönetim 1826-1839", *TTK Belleten*, C. LI, S. 201, (1987)
- _____, "Türkiye'de Kaza Yönetimi (1840-1876)", *TTK Belleten*, C. LIII, S. 206, (1989)
- Çağatay, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Maden İşletme Hukuku", *A.Ü. DTCTF Dergisi*, C. II, S. 1, (1943)

- Çankaya, Mücellitoğlu Ali, *Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler 1859-1949 M.M. ve S.B.O.*, I, Örnek Matbaası, Ankara 1954
- Çelik, Hüseyin, *Ali Suavî ve Dönemi*, İletişim Yayınları, İstanbul 1994
- Çelik, Mehmet, *Balkanlar'da Tanzimat: Midhat Paşa'nın Tuna Vilâyeti Valiliği (1864-1868)*, Libra Kitapçılık ve Yayıncılık, İstanbul 2010
- Çelik, Yüksel, "Tanzimat Devrinde Rüşvet-Hediye İkilemi ve Bu Alandaki Yolsuzlukları Önleme Çabaları", *Türk Kültürü İncelemeleri Dergisi*, S. XV, (2006)
- Dağlı, Yücel - Üçer, Cumhure, *Tarih Çevirme Kılavuzu*, V, TTK Basımevi, Ankara 1997
- Davison, Roderic H., *Reform In The Ottoman Empire, 1856-1876*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1963
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat Eski ve Yeni Harflerle*, Aydın Kitabevi, Ankara 2004
- Doğan, Osman, *1760 Numaralı Samsun Şer'iyeye Sicili 1267-1275/1850-1859 (Değerlendirme, Transliterasyon ve Dizin)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006
- Dolama, Mehmet, *875 Numaralı Şer'iyeye Sicil Defterine Göre Tanzimat-ı Hayriye'nin İlk Yıllarında Bolu (1841-1844)*, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Bolu 2006
- Efe, Ayla, *Muhassıllık Teşkilatı*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Eskişehir 2002
- Ekinci, Ekrem Buğra, *Osmanlı Hukuku Adalet ve Mülk*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2008
- _____, *Osmanlı Mahkemeleri (Tanzimat ve Sonrası)*, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul 2004
- Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz, Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004
- Eminoğlu, Mehmet, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi -Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta- 1868 Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2009

_____, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi -Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta- 1869 Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2007

_____, *Konya Vilâyeti Sâl-nâmesi -Konya, Antalya, Mersin, Karaman, Burdur, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Isparta- 1870 Konya Yıllığı*, Konya Büyükşehir Belediyesi Yayınları, Konya 2007

Emiroğlu, Kudret, *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869*, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993

_____, *Trabzon Vilayeti Salnamesi 1869*, Trabzon İli ve İlçeleri Eğitim, Kültür ve Sosyal Yardımlaşma Vakfı Yayınları, Ankara 1993

Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 1999

Erdem, Gazi, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Hıristiyanların Sosyal ve Dini Hayatları 1856-1876*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2005

Ergül, Hatice, *53 Nolu Şer'iyeye Siciline Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2006

Ersoy, Neriman, *XIX. Yüzyılda Filibe Şehri (1839-1876)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 2003

Ertaş, Mehmet Yaşar, "Tanzimat Döneminde Mardin ve Çevresinde Devlet Aşiret İlişkileri", *Makalelerle Mardin, I, Tarih-Coğrafya*, Hazırlayan İbrahim Özcoşar, Mardin Tarihi İhtisas Kütüphanesi Yayını, İstanbul 2007.

Eryılmaz, Songül, *928-936 Numaralı Ayniyât Defterlerine Göre Trabzon Vilayeti*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2007

Gehedr, Ammar, *Osmanlı Resmî Kaynaklarına Göre Trablusgarb Vilayeti (1282-1312/1865-1894)*, *Eyaletten Vilayete Geçiş*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1996

Gökbilgin, M. Tayyib, "1840'tan 1861'e Kadar Lübnan Meselesi ve Dürziler", *TTK Belleten*, C. X, S. 40, (1946)

_____, "Tanzimat Hareketinin Osmanlı Müesseselerine ve Teşkilâtına Etkileri", *Belleten*, C. XXXI, S. 121, (1967)

- Gölen, Zafer, “1857-59 Bosna Hersek İsyânı”, *TTK Belleten*, C. LXXIII, S. 267, (2009)
- _____, *Tanzîmât Döneminde Bosna Hersek -Siyasî, İdarî, Sosyal ve Ekonomik Durum-*, TTK Basımevi, Ankara 2010
- Görelî, İsmail Hakkı, *İl İdaresi*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1952
- Gülsoy, Ufuk, *Osmanlı Gayrimüslimlerinin Askerlik Serüveni*, Simurg Yayınları, İstanbul 2000
- Gündoğdu, Abdullah, *Çorum'un 2 Numaralı Şer'iyye Sicili Transkripsiyon ve Değerlendirme (H. 1268-1280 M. 1852-1863)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1989
- Güneş, Mehmet, *Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2009
- Güngördü, Nedret, *Tanzimat ve Meşrutiyet (I-II) Dönemlerinde Osmanlı Mülki İdareleri*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1988
- Güran, Tefvik, *Tanzimat Döneminde Osmanlı Maliyesi: Bütçeler ve Hazine Hesapları (1841-1861)*, TTK Basımevi, Ankara 1989
- Işık, Adnan, *Malatya, Adıyaman (Hisn-ı Mansur), Akçadağ, Arabkir, Besni, Darende, Doğanşehir, Eskimalatya (Battalgazi), Hekimhan, Kâhta, Pütürge, Yeşilyurt 1830-1919*, Kurtiş Matbaacılık, İstanbul 1998
- İğdi, Özlem Gülenç, *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2009
- İnalçık, Halil, “Tanzimat'ın Uygulanması ve Sosyal Tepkileri”, *Belleten*, C. XXVIII, S. 112, (1964)
- Jorga, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, V (1774-1912), Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2005
- Kara, Adem, *Osmanlı Teşkilat Yapısı İçerisinde Çorum Sancağı*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2008

- _____, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antakya (1800-1850)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004
- Karaca, Filiz, *Tanzimat Dönemi ve Sonrasında Osmanlı Teşrifat Müessesesi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1997
- Karakoç, Sarkis, *Külliyât-ı Kavânin*, no: 850/1777, 851/6007, 1851/4762, 1852/5086, 1853/5087, 1943/4509
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi*, VI, TTK Basımevi, Ankara 1983
- Karataş, Ali İhsan, “Tanzimat Döneminde Rüşvetin Resmi Belgelere Yansıması”, *Bursa Araştırmaları Dergisi*, S. 3, (2003)
- Karavar, Hilal, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmit Çuha Fabrikası*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2006
- Kaya, Dilek, *XIX. Yüzyılda Osmanlı İdaresinde Kerbelâ Sancağı*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004
- Kaya, Kemal, “19. Yüzyılda Anadolu'da İç Güvenlik Sorunları ve Voyvodalar”, *OTAM*, S. 19, (2006)
- _____, “Tanzimat'tan Önce Belediye Hizmetleri ve Voyvodalar”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVI, S. 41, (2007)
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Voyvodalık*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2004
- Kaya, Sezgin, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Ordusu (1839-1876)*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005
- Kaynar, Reşat, *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*, TTK Basımevi, Ankara 1985
- Keleş, Erdoğan, “Cebel-i Lübnan'da İki Kaymakamlı İdari Düzenin Uygulanması ve 1850 Tarihli Nizamnâme”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVII, S. 43, (2008)
- _____, “Tanzimat Dönemi'nde Rüşvetin Önlenmesi İçin Yapılan Düzenlemeler (1839-1858)”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 38, (2005)
- Kenanoğlu, M. Macit, “Nizâmiye Mahkemeleri”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXIII

- Kılıç, Rüya, *Osmanlı Devleti'nde Seyyidler ve Şerifler (XIV-XVI. Yüzyıllar)*, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2000
- Kılıç, Selda Kaya, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye'de İl Yönetimi*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995
- Kılıç, Selda, "1864 Vilayet Nizamnamesinin Tuna Vilayetinde Uygulanması ve Mithat Paşa", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXIV, S. 37, (2005)
- _____, "Tanzimat'ın İlanından 1864 Düzenlemesinin Uygulanmasına Kadar Geçen Dönemde Valilik Kurumu", *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXVIII, S. 45, (2009)
- Kırmızı, Abdulhamit, *Abdülhamid'in Valileri, Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, Klasik Yayınları, İstanbul 2007
- Kırmızı, Abdulhamit, "Osmanlı Taşra İdaresinde Kariyer Çizgisinin Modernleşmesine Dair Bazı Gözlemler", *Eski Çağ'dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Editör Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul 2009
- Kiyotaki, Keiko, *Ottoman Land Policies In The Province of Baghdad 1831-1881*, Ph.D. Dissertation, University of Wisconsin UMI, Medison 1997
- Kocakaplan, Saim Çağrı, *Temettüât Defterleri Çerçevesinde Silistre Kazası'nın İktisadî ve Sosyal Yapısı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2007
- Koç, Ercan, *19. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Tarım*, Eskişehir Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2005
- Korkmaz, Songül, *205/1 Numaralı Şanlıurfa Şer'iyye Sicili'nin Transkripsiyon ve Değerlendirmesi (H.1269-H.1272/M.1852-H.1855)*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006
- Köksal, Nursel, *Osmanlı Devleti'nde Modernleşme Dönemi Askerî Eğitim Sistemi (1840-1908)*, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale 2007
- Köksal, Osman, "Osmanlı Hukukunda Bir Ceza Olarak Sürgün ve İki Osmanlı Sultanının Sürgünle İlgili Hatt-ı Hümayunları", *OTAM*, S. 19, (2006)

- Köksal, Yonca - Erkan, Davut, *Sadrızam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın Rumeli Teftişi*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007,
- Kurşun, Zekeriya, *Necid ve Ahza'da Osmanlı Hâkimiyeti (Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı)*, TTK Basımevi, Ankara 1998
- Küpeli, Funda, *1845 Yılı Temettuat Defterlerine Göre Simav Kazasının Merkezi*, Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir 2007
- Lewis, B., "Bayt al-Mâl", *EF*, I
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, TTK Basımevi, Ankara 1993
- Maruf, Sinan, *Osmanlı Döneminde Musul ve Şehrizer (Kuzey Irak) Vilayetlerinin Sosyal ve İktisadî Durumu (1831-1914)*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul 1997
- Mert, Özcan, "Âyan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, IV
- Moğol, Hasan, *Şer'iyeye Sicillerine Göre XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Antalya*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1990
- Mumcu, Ahmet, *Hukuksal ve Siyasal Karar Organı Olarak Divan-ı Hümayun*, Birey ve Toplum Yayınları, Ankara 1986
- _____, *Tarih İçindeki Genel Gelişimiyle Birlikte Osmanlı Devletinde Rüşvet (Özellikle Adli Rüşvet)*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul 1985
- Muşmal, Hüseyin, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Beyşehir ve Çevresinin Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1790-1864)*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Konya 2005
- Orhonlu, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Güney Siyaseti Habeş Eyaleti*, TTK Basımevi, Ankara 1996
- Ortaylı, İlber, "Tanzimat Devri ve Sonrası İdarî Teşkilât", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi*, I, IRCICA, İstanbul 1994,
- _____, *Tanzimat Devrinde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880)*, TTK Basımevi, Ankara 2000
- _____, *Türkiye İdare Tarihi*, Türkiye ve Ortadoğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayınları, Ankara 1979

- _____, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, Cedit Neşriyat, Ankara 2008
- “Osmanlı Vergi Mevzuatı”, *Maliye Bakanlığı Yayını*, Ankara 1999
- Osmanoğlu, Ahmet Emin, *Hicaz Eyaletinin Teşekkülü (1841-1864)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2004
- Önen, Nizam - Reyhan, Cenk, *Mülkten Ülkeye Türkiye’de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011
- Önsoy, Rifat, “Tanzimat Döneminde Sanayi ve Ticaretle İlgili Meclisler (1839-1876)”, *X. Türk Tarih Kongresi, Ankara: 22-26 Eylül 1986, Kongreye Sunulan Bildiriler, IV*, TTK Basımevi, Ankara 1993
- Örenç, Ali Fuat, “Mutasarrıf”, *TDV İslam Ansiklopedisi, XXXI*
- _____, *Yakın Dönem Tarihimizde Rodos ve Oniki Ada*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul 2006
- _____, *Yakın Dönem Tarihimizde Sisam Adası (1821-1923)*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995
- Özcan, Abdülkadir, “Osmanlı Askerî Teşkilâtı”, *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi, I*, IRCICA, İstanbul 1994,
- Özcan, Nuri, “Muzıka-i Hümayun”, *TDV İslam Ansiklopedisi, XXXI*
- Özcoşar, İbrahim, “19. Yüzyılda Mardin’in İdari Yapısı”, *Makalelerle Mardin I, Tarih-Coğrafya*, İstanbul 2007
- _____, *19. Yüzyılda Mardin Süryanileri*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kayseri 2006
- Özdemir, Rifat, “Osmanlı Devleti’nin Tarikat, Tekye ve Zaviyelere Karşı Takip Ettiği Siyaset”, *OTAM, S. 5*, (1994)
- _____, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1998
- Özdemiroğlu, Necat, *Dünden Bugüne Türklerde Zabıta Hizmetleri (Cumhuriyete Kadar)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987

- Özer, İlbeyi, *Temettuat Defterlerine Göre Darende'nin Sosyo-Ekonomik ve Demografik Yapısı*, Fatih Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1999
- Özkaya, Yücel - Akyıldız, Ali, "Muhassıl", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXI
- Özkaya, Yücel, "Kaymakam", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXV
- _____, "Mütesellim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XXXII
- _____, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyânlık*, TTK Basımevi, Ankara 1994
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I, II, III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1993
- Petrov, Milen V., *Tanzimat For The Countryside: Midhat Paşa and The Vilayet of Danube, 1864-1868*, Ph.D. Dissertation, Princeton University UMI, 2006
- Sakin, Orhan, *Bozok Sancağı ve Yozgat (Siyasî, İdarî ve Sosyal Tarihi)*, Ankara Ofset, Ankara 2004
- Samur, Sabahattin, *Suriye Vilâyeti'nin İdarî ve Sosyal Yapısı (1840-1908)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1988
- Sarıoğlan, E. Esin, *Tanzimat'ın Trabzon'da Uygulanması (1839-1856)*, KATÜ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon 1996
- Sarıyıldız, Gülden, "Karantina Meclisi'nin Kuruluşu ve Faaliyetleri", *TTK Belleten*, C. LVIII, S. 222, (1994)
- _____, "Tanzimat ve Osmanlı Bürokrasisinde Yemin Müessesesi", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 1, (2002)
- Satıcı, Emre, *19. Yüzyılda Hüdavendigâr Eyaleti*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2008
- _____, *Tanzimat'ın Bursa'da Uygulanması (1839-1856)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2002
- Saydam, Abdullah, "Trabzon'un İdarî Yapısı ve Yenileşme Zarureti (1793–1851)", *OTAM*, S. 18, (2005)
- Selimoğlu, İsmail, "Osmanlı Devleti'nde Menafî Sandıklarının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi", *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıldönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi, 7-9 Nisan 1999 Bildiriler*, Konya 2000

- _____, *Osmanlı Devleti'nde Tuna Vilayeti (1864-1878)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995
- Sertoğlu, Midhat, *Osmanlı Tarih Lügatı*, Enderun Kitabevi, İstanbul 1986
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet, “Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri (III) Tuna Vilâyeti Nizamnâmesi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. V, S. 2, (1996)
- _____, “Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri (VI) 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. V, S. 5, (1996)
- _____, “Bir Belge – Yerel Yönetim Metinleri (VII) 1871 Vilayet Nizamnamesi ve Getirdikleri”, *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. V, S. 6, (1996)
- _____, “Tanzimat Dönemi İmâr Meclisleri”, *OTAM*, S. 3, (1992)
- _____, *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ (1838-1868)*, TTK Basımevi, Ankara 1999
- Shaw, Ezel Kural, “Tanzimat Provincial Reform As Compared With European Models”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992
- Shaw, Stanford J. - Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, II, E Yayınları, İstanbul 2000
- Shaw, Stanford J., “Local Administrations In The Tanzimat”, *150. Yılında Tanzimat*, Yayına Hazırlayan Hakkı Dursun Yıldız, TTK Yayınları, Ankara 1992
- Sönmez, Ali, “Zaptiye Teşkilatı'nın Düzenlenmesi (1840-1869)”, *A.Ü. DTCF Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. XXV, S. 39, (2006)
- Şahin, Hilal, *77/1 Numaralı Kayseri Şer'iyeye Sicili (H.1078/M.1667) Transkripsiyon ve Değerlendirme*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2006
- Şener, Abdüllatif, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi*, İşaret Yayınları, İstanbul 1990
- Taşkın, Osman, *XIX. Yüzyılda Darende Kazası'nın Fizikî, İdârî ve Sosyo-ekonomik Yapısı*, Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Sivas 2002
- Temizöz, Üstün, *Osmanlı Kara Ordusu'nun Ekonomik ve Sosyo-Politik Yapısı (1826-1876)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 1985

- Tızlak, Fahrettin, *Keban-Ergani Yöresinde Madencilik (1780-1850)*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Elazığ 1991
- Torun, Sadık Fatih, *Tanzimat'tan Meşrutiyet'e Türkiye'de Kaza Yönetimi (1842-1876)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2005
- Tönük, Vecihi, *Türkiye'de İdare Teşkilatı*, Kanaat Basım ve Ciltevi, Ankara 1945
- Tukin, Cemal, "Girit", *TDV İslam Ansiklopedisi*, XIV
- Tural, Erkan, "Bir Belge – 1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnâmesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIII, S. 2, (2004)
- _____, "Bir Belge – 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri ve 1876 İdare-i Umumiyye-i Vilâyât Talimât-nâmesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIV, S. 1, (2005)
- _____, "Bir Belge – Habsburg ve Osmanlı İmparatorluğu'nun En Uzun Asrı ve 1864 – Tuna Vilayet Nizamnameleri", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIII, S. 3, (2004)
- _____, "Bir Belge – Minyatür Bir Tanzimat Ülkesi: Lübnan ve 1861 Lübnan Vilayet Nizamnamesi", *Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi*, C. XIV, S. 2, (2005)
- Ubicini, M. A., *Türkiye 1850, Maliye-Ordu-Millet*, II, Tercüman 1001 Temel Eser, Tercüman Gazetesi
- Ulutaş, Songül, *Şer'iyeye Sicillerine Göre Tarsus'ta Ekonomik Yapı (1839-1856)*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mersin 2006
- Urquhart, David, *The Military Strength of Turkey, From Mss. "Entitled The Ottoman Empire Under Abdulmedjid" Written In 1852*, Effinham Wilson, Royal Exchange, London 1869.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlı Devleti Zamanında Kullanılmış Olan Bazı Mühürler Hakkında Bir Tetkik", *TTK Belleten*, C. IV, S. 16, (1940)
- _____, *Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara 1988
- _____, *Osmanlı Devletinin Merkez ve Bahriye Teşkilâtı*, TTK Basımevi, Ankara 1988
- Ünal, Mehmet Ali, "Osmanlı Devleti'nde Merkezi Otorite ve Taşra Teşkilatı", *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999
- Ünal, Uğur, *Sultan Abdülaziz Devri Osmanlı Kara Ordusu (1861-1876)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2006

Ünver, Metin, “Tanzimat Taşrasının İstanbul Buluşması: İmar Meclislerinin Kurulması Süreci”, *Eski Çağ’dan Günümüze Yönetim Anlayışı ve Kurumlar*, Editör Feridun M. Emecen, Kitabevi, İstanbul 2009.

Yalçinkaya, Mehmet Alaaddin, “The Provincial Reforms Of The Early Tanzimat Period As Implemented In The Kaza Of Avrethisarı”, *OTAM*, S. 6, (1995)

Yaman, Talat Mümtaz, *Osmanlı İmparatorluğu Mülkî İdaresinde Avrupalılaşıma Hakkında “Bir Kalem Tecrübesi”*, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1940

Yapucu, Olcay Pullukçuoğlu, *Aydın Sancağı 1845-1914 (Sosyal, Ekonomik, İdari, Kültürel Durum)*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İzmir 2006

Yener, Ali, *Türk İdare Sistemi İçinde Kaymakamlık Kurumunun Geçmişi, Bugünü ve Geleceği*, Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1995

Yılmazçelik, İbrahim, “Diyarbakır Eyaletinin Yeniden Teşkilatlandırılması (1848-1864)”, *Osmanlı*, VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999

_____, *392 Numaralı Harput Şer’iyye Sicili H.1260-1264 (M.1844-1848)*, Ankara Üniversitesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara 1987

_____, *Osmanlı Devleti Döneminde Dersim Sancağı İdari, İktisadi ve Sosyal Hayat*, Kripto Kitaplar, Ankara 2011

Yücel, Ebubekir S., *Salname-i Vilayet-i Sivas H. 1287 (Sivas Vilayet Yıllığı 1870)*, Buruciye Yayınları, Sivas 2008

Yüksel, Hasan - Köksal, M. Fatih, *Ahmet Rif’at, Osmanlı Toplumunda Sâdât-ı Kiram ve Nakibuleşraflar (Devhatü’n-Nukaba)*, Sivas 1998

ÖZGEÇMİŞ

1978 İğdır doğumluyum. İlköğrenimimi aynı şehirde tamamladım. 1993 yılında İstanbul'a geldim ve liseyi burada okuyarak 1995 yılında bitirdim. Liseden sonra bir süre çalışma hayatında bulunduktan sonra 2001 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Bölümüne girdim. 2006 yılında buradan mezun oldum ve aynı yıl Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü'nde Yakınçağ Bilim Dalı'nda Yüksek Lisans öğrenimine başladım. "Osmanlı Devleti'nde Muhtarlık Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi (1829-1864)" adlı Yüksek Lisans tezimi 2009 yılında tamamladıktan sonra aynı yılın Eylül ayında yine aynı enstitü ve bilim dalında doktora eğitimine başladım. Bu enstitü bünyesinde "Osmanlı Taşra İdaresinin Değişim Sürecinde Kaymakamlık Kurumu (1842-1871)" başlıklı doktora tezimi Prof. Dr. Ufuk Gülsoy danışmanlığında hazırladım.